Algemeen Overzicht
der
Kerkgeschiedenis
van
Noord-Nederland

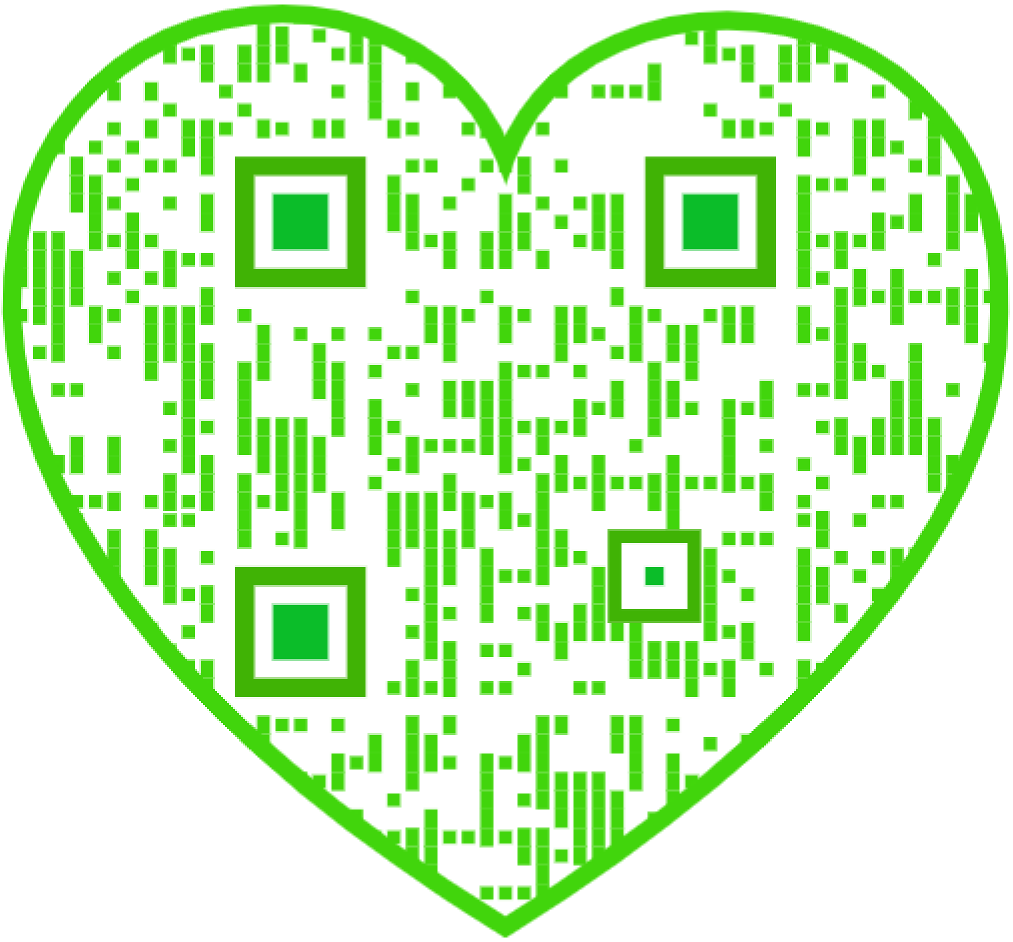

ALGEMEEN OVERZICHT

DER

KERKGESCHIEDENIS

VAN

NOORD-NEDERLAND,

VAN DE VROEGSTE TIJDEN TOT HET JAAR 1581.

DOOR

H. J. A. COPPENS,

Pastoor te Nieuwveen.

KERKELIJK GOEDGEKEURD.

UTRECHT,
WED. J. R. VAN ROSSUM.
1900.

IMPRIMATUR.

Bodegraviae,
14 Novembris 1899.

H. W. J. van Hertum,
ad hoc deputatus.

Ultrajecti,
8 Februarii 1900.

J. G. H. C. Essink,
Libr. Cens.

VOORBERICHT.

Bij de uitgaaf van dit werk acht ik een woord ter inleiding noodig. Dit boek bevat een geregeld geschiedverhaal, in chronologische orde, van ons roemrijk katholiek verleden. Het is een handboek, niet meer en niet minder, en heeft geen ander doel, dan om liefde te wekken voor alles, wat onze vaderen in het Geloof hier verricht en tot stand gebracht hebben, en om meer en beter te doen waardeeren, wat zij voor ons Geloof in vroegere eeuwen hebben geleden. Te weinig toch wordt de Kerkgeschiedenis van ons vaderland door ons, Katholieken, over het algemeen beoefend. Wij missen een katholiek handboek, hetwelk de feiten beknopt en geleidelijk behandelt, en door een ieder gebruikt kan worden. Misschien is het vermetel van mij geweest de samenstelling van zulk een handboek te beproeven, wijl menige pen, vaardiger dan de mijne, beter, duidelijker, nauwkeuriger en vollediger zou hebben geschreven. Nu echter tot heden zulk een werk niet is verschenen, hoop ik, door mijne studie in het licht te geven, iets gedaan te hebben, wat hun, die in ons katholiek verleden belang stellen, voorloopig althans dienstig kan zijn. — Illusies maak ik mij niet; ik ben overtuigd van het gebrekkige van mijnen arbeid. Maar ieder gebrek kan met goeden wil verbeterd worden. Den welwillenden lezer, die mij op de gebreken van dit handboek opmerkzaam wil maken, zal ik oprecht dankbaar zijn.

De voornaamste bronnen, van welke ik mij bediend heb, zijn behalve BEKA, HEDA en BATAVIA SACRA:

BULLARIUM TRAJECTENSE, ed. G. BROM 1892—1896.

Nog niet uitgegeven OFFICIA NOVA SANCTORUM DIOECESIS HARLEMENSIS, reeds voor eenige jaren door een Bisschoppelijke Commissie van geleerden ter Pauselijke goedkeuring samengesteld.

B. GLASIUS, Geschiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in de Nederlanden vóór het vestigen der Hervorming. 1833.

—

W. MOLL, Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming. 1864—66.

RÖMER, Geschiedkundig overzicht der Kloosters en Abdijen in de voormalige Graafschappen van Holland en Zeeland. 1854.

P. OPMEER, Roomsch Martelaarsboek.

F. J. P. VAN ETTEN, Het leven van den H. Willibrord. 1880.

H. J. V. S., Het leven van den H. Bonifacius. 1889.

J. DE HULLU, Bijdrage tot de Geschiedenis van het Utrechtsche Schisma. 1892.

L. SCHMEDDING, S. J., De Regeering van Frederik van Blankenheim, Bisschop van Utrecht. 1899.

W. J. F. NUIJENS, Geschiedenis der Nederlandsche Beroerten in de XVIe eeuw. 1865.

W. J. F. NUIJENS, Algemeene Geschiedenis des Nederlandschen Volks. 1871.

Verder een groot aantal historische bescheiden en monografische studiën, opgenomen in:

ARCHIEF *voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom* UTRECHT.

BIJDRAGEN *voor de Geschiedenis van het Bisdom van* HAARLEM.

Maandschrift »DE KATHOLIEK« en anderen.

Enkele fouten tegen geslacht en naamval, welke ondanks zorgvuldige correctie nog zijn overgebleven, gelieve de lezer te verschoonen. De voornaamste verbeteringen zijn op de laatste bladzijde aangegeven.

Een woord van oprechten dank wijd ik bij dezen aan den ZeerEerwaarden Heer H. W. J. VAN HERTUM, die als Bisschoppelijke Censor mij met zijnen hooggewaardeerden raad ter zijde stond. Hij heeft helaas de uitgaaf niet mogen beleven, doch zal, naar ik vertrouw, hierboven zijn loon genieten.

Ten slotte verklaar ik, volgens de voorschriften van onze Moeder de H. Kerk en de dekreten van Z. H. Paus URBANUS VIII en andere Pausen, op de vereering der Heiligen betrekking hebbende, dat alles wat over de Heiligen Gods in dit werk vermeld staat, in volkomene onderwerping aan die dekreten is geschreven, en dat ik niets van hetgeen door den H. Stoel niet is bevestigd, als ware het bevestigd, heb willen voorstellen.

Nieuwveen, den 23 Februari 1900.

H. J. A. COPPENS,
Pastoor.

HOOFDSTUK I.

Invoering en verbreiding van het Christendom.

I. ONZE HEIDENSCHE VOOROUDERS.

Vóór de invoering van het Christendom bevonden zich in ons vaderland verscheidene volksstammen, die ieder hun eigen opperhoofd hadden, doch in aard, levenswijze en godsdienstige begrippen nagenoeg overeenkwamen. De voornaamste volksstammen waren de Friezen, Saksen en Franken.

De Friezen bewoonden het noordelijkste gedeelte des lands, van de *Elbe* tot de *Noordzee*. Van daar waren zij langzamerhand afgezakt langs de geheele zeekust tot de *Schelde* en waren verspreid over de tegenwoordige provinciën *Groningen, Friesland, Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht* en *Zeeland*.

In het midden des lands, vooral aan de oostzijde, hadden de Saksen hun verblijf. Hunne woonplaatsen waren het tegenwoordige *Drente, Overijsel* en een deel van *Gelderland*.

In het zuidelijke deel des lands, het zoogenaamde *Toxandrië*, treffen wij de Franken aan. *Toxandrië* was het gewest, gelegen tusschen *Maas* en *Schelde* en strekte zich uit over *Noord-Brabant* en noordelijk *België*.

Ten noorden van *Toxandrië,* tusschen *Maas* en *Rijn,* was eene strook lands gelegen, *Teisterband* genoemd. Zij omsloot de *Betuwe* of het oude eiland der Batavieren. Zij behoorde beurtelings aan de Friezen en aan de Franken en was het tooneel van veelvuldige oorlogen tusschen beide volken.

Dit *Teisterband* verdient vooral onze aandacht, omdat dáár de eerste geloofsverkondigers hunne prediking zijn begonnen. Vandaar dat het later een deel werd van het Bisdom van *Utrecht;* terwijl *Toxandrië* van oudsher een deel was van het Bisdom van *Maastricht* en later van het Bisdom van *Luik.*

Vóór dat de zon des Geloofs hare eerste stralen over onzen dierbaren vaderlandschen grond uitschoot, waren de Friezen, de Saksen en een groot gedeelte der Franken nog heidensch. Hun godsdienst was eene dwaze afgoderij en veelgodendom en hunne zeden bevonden zich onder verschillende opzichten in eenen ellendigen toestand.

Een duister begrip van een hoogsten en eeuwigen God, dien zij *Alvader* noemden, beheerschte hunne godsdienstleer. Die hoogste macht, waaraan alle dingen hun bestaan te danken hadden, was gehuld in een nevelachtig duister. In den aanvang is niets van hare geheimzinnige werking te bespeuren en verschijnt slechts eene onmetelijke en ledige ruimte.

Aan het noordelijk uiteinde van die onafzienbare uitgestrektheid vormt zich van lieverlede *Nevelheim* of de nachtwereld; aan het zuidelijk uiterste *Muspelheim* of de vlammen-wereld.

Op wonderbare wijze ontstaan door deze tegenstrijdige werking alle dingen, ook de goden. De goden op hunne beurt brengen de wereld met zee, aarde, bergen, boomen en het overige te voorschijn. Drie goden vormen uit twee boomen, esch en olm, man

en vrouw en doen alzoo het menschelijk geslacht ontstaan. Terwijl de menschen de aarde bewonen, bouwen de goden zich een hoog verblijf, *Walhalla* of het *Eda-veld.* Door een schitterenden boog, den regenboog, is deze godengaarde met de aarde verbonden.

De voornaamste onder de goden is de machtige WODAN. Hij is hun aller heer en als de zon boven de sterren schittert hij boven hen uit. Hij woont in *Walhalla* of het *Eda-veld.* Daar is zijn hooge zetel opgeslagen. Op twaalf gulden zetels rondom zijnen troon zitten de twaalf azen of goden van zijn verheven raad neder, wanneer zij ter vergadering of feestmaal opdagen. Hunne namen zijn: DONAR, TYR, FRAHO, NORDER, BRAGI, IRING, BELDER, HADO, WIDER, WALI, OLLER en FORSITE.

WODAN is de scheppende, opwekkende en levendmakende geest. Hij is de hoogere kracht. Hij is schoon van gestalte, éénoogig en draagt een langen baard. Hij heeft een helm op het hoofd en eene speer in de hand. Op ieder zijner schouders zit een raaf, die hem in het oor fluistert hetgeen overal, ook in het verborgene, geschiedt. Hij is de belooner van het goede en de straffer van het kwade. Op zijn gevleugeld achtvoetig ros doorklieft hij met de snelheid des bliksems de ruimte. Aan het uitspansel staat zijn schitterend voertuig, het gesternte, vroeger *Wodans wagen* genoemd. De middelste dag der week (Woensdag) is hem toegewijd, en de edelste dieren, rossen en runderen, worden hem ten offer gebracht.

DONAR is de naaste na WODAN. Hij is de sterkste van alle goden en menschen. Hij is gefronst van voorhoofd, donker van blik en ros van baard en haren. Hij is de beschermer van stoffelijke kracht, de aanvoerder tot arbeid en wakkere vlijt. Hij is de god des donders en werpt zijne bliksemschichten tot zeven

voet diepte in den grond. Hij is de beheerscher der lucht en doorklieft de wolken. De vijfde dag der week (Donderdag) is hem toegewijd en de eik van het woud is hem geheiligd. Hij is de gewone landgod en zal, gelijk sommigen willen, onder den naam van *Stavo,* ons bewaard in *Stavoren,* zijn vereerd geworden.

Bij deze twee, WODAN en DONAR, verschijnt nu eens TYR of TUISKO, dan weder FRAHO. TYR of TIS is de god der dapperheid of des krijgs. Hij draagt den helm op het hoofd en het zwaard in de hand. Hem is de derde dag der week (Dinsdag) toegewijd. Daar de overwinning als de grootste zegen werd beschouwd, werd hij door de strijdlustige volken dezer landen zeer vereerd.

Na dit drie- en twaalftal verschijnt eene menigte goden en godinnen, persoonlijke voorstellingen van verschillende natuurkrachten. Zoo verschijnt LOKI, de vijand van het geschapene, het beginsel des kwaads. Hij heeft drie bastaardkinderen: *Fenries*, den maanwolf, die het schoone hemellicht gedurig zoekt te verslinden (maansverduistering); de *Midgaardslang*, de zee, die de aarde tracht te verdelgen en *Hela*, de godin des doods. FRIGGA, de beschermster van het huwelijk, die door de kinderloozen aangeroepen wordt en het noodlot der menschen kent; FREYA, de godin der liefde, aan wie de Vrijdag is toegewijd, en ASTARA, de godin der lente, zijn de drie keurmaagden, ook *Walkuren* genaamd. Buitendien vinden wij *Holda*, de beminnelijke, *Bertha*, de spinster, *Cyerda*, de schoone reuzendochter, *Saga*, de dichteres, *Hilda*, de fiere leidsvrouw der drie keurmaagden, die onder haar toezicht naar het slagveld rijden om de helden, die vallen zullen, te teekenen, en ze naar WODANS vreugdezaal in *Walhalla* te voeren.

Ook de noodlotzusters of *Nornen* verdienen de aandacht. Het noodlot beheerscht alles, goden en menschen, en kan niet gekeerd worden. De *Nornen*

wonen aan den voet van den Tijd- of Wereldboom. De drie voornaamste zijn *Oerda, Werdandi* en *Scolt.*

Aan de aarde werd onder den naam van *Hertha* goddelijke eer bewezen. Vuur, water, lucht, boomen en bergen waren het verblijf van geesten of zelve geesten. Aan de stroomen werden offers gebracht en in den eik, aan DONAR toegewijd, huisde een geheimzinnige kracht. Witte paarden werden als halve goden beschouwd; raven, ooievaars en zwaluwen voorzegden de toekomst.

In één woord, alle krachten der natuur werden tot goden gemaakt en als zoodanig vereerd. Men had goede goden, aan wie men zich toevertrouwde en kwade goden, wier toorn men zocht te ontkomen. Eerst later, toen onze voorouders met Romeinen en Franken in aanraking kwamen, bewezen zij goddelijke eer aan houten en steenen afgodsbeelden, die soms afzichtelijke gedaanten hadden.

Walhalla of het verblijf der goden bestond uit twaalf hallen, waarvan de schoonste *Glansheim* was. Het genot in *Walhalla* beantwoordde geheel en al aan de zinnelijke opvatting dier woeste volken. Uit *Glansheim* rijden de helden dagelijks met WODAN ten kampspel. Na den terugkeer wordt hun, terwijl de god alleen wijn drinkt, door de keurmaagden het kostelijk bier in schuimende horens geschonken; ofwel zij laven zich aan de keurige geitenmelk en genieten van het smakelijk gebraad des evers.

De goden zijn niet geheel onsterfelijk; op het einde vergaat alles, goden en menschen. WODAN wordt door den wilden wolf verslonden, DONAR wordt door de *Midgaardslang*, die hij doodt, bedwelmd. TYR kampt met den helhond *Garmer* en beiden brengen elkander om.

De geheele wereld vergaat door *Surtur* of het vuur. Na den wereldbrand rijst uit de zee eene nieuwe

aarde op. De goden herleven in het *Eda-veld.* Eene nieuwe zon licht over de aarde en een vreugdevolle tijd breekt aan. Eene zaal echter is er, waar de echtbrekers en sluipmoordenaars getuchtigd worden.

Gelijk men ziet, is de geheele heidensche godsdienst onzer voorouders niets anders dan eene afschuwelijke miskenning van den eenigen, eeuwigen, oneindig volmaakten God, die grenzenloos boven zijn schepsel verheven, door geen menschelijk verstand kan begrepen worden.

Echter schemert door deze leer, die vrij wat kuischer en daarom minder walglijk is dan de fabelleer van Grieken en Romeinen, hier en daar de ware en oorspronkelijke overlevering niet onduidelijk door. De eenheid en eeuwigheid van God vinden wij eenigszins terug in den *Alvader.* Sporen van de H. Drievuldigheid vindt men in het drietal voornamere goden, dat meermalen op den voorgrond treedt. De chaos en de schepping van zon, maan, sterren, vogelen, visschen, dieren en den mensch, worden, ofschoon op zeer onvolmaakte wijze, geschetst. De toekomstige ondergang der wereld, het voortbestaan van de ziel na den dood, de opstanding, de goddelijke belooning van goed en betraffing van kwaad, het bestaan van goede en kwade geesten, ziedaar waarheden, die, ofschoon vreeselijk verminkt, eenigszins in dit mengsel van afgodische ongerijmdheden worden aangetroffen.

Tempels bouwden deze woeste natuurzonen eerst niet. In de bosschen onder de breede takken van eeuwenoude eiken en beuken, waar de natuur hare grilligste woestheid ten toon spreidde, waar men, ver verwijderd van menschelijke woonplaatsen, niets vernam dan het geheimzinnig suizen van den wind en den afwisselenden woudzang der vogelen, waar onder het dicht te zaam geweven looverdak een somber half duister heerschte, — dáár hadden zij hunne heiligdommen

en hielden hunne godsdienstige bijeenkomsten. In die heilige wouden kwamen Friezen en Saksen bij het licht der volle maan bijeen en stortten zij hunne gebeden. Daar weerklonken de dichterlijke zangen hunner *barden* (dichters), die den lof verkondigden van goden en helden. Daar zochten de wichelaars in de vlucht der vogelen of in het gebriesch der witte paarden den wil der goden te leeren kennen. Daar slachtofferden hunne priesters, in het wit gekleed en met eikenloof omkransd, de dieren, wier bloed voor de goden werd geplengd en dikwerf werden zelfs menschenoffers opgedragen. Om de goden voor behaalde overwinningen te danken, werden niet zelden de krijgsgevangenen vermoord, verdronken of aan de boomen opgehangen.

Gewoonlijk gingen de offers gepaard met offermaaltijden. Met het bloed van het geslachte dier werden de aanwezigen besproeid. De edele ingewanden, hart, long en lever, werden den goden voorbehouden en verbrand. Het vleesch werd in ketels gekookt, door de priesters rondgedeeld en niet zonder uitbundige vreugde genuttigd. Daarbij werd ook lustig gedronken en den goden een beker gebracht. Dit noemde men *minne-drinken*. Niet zelden ontaardden zulke plechtigheden in de grofste onmatigheid en dronkenschap.

Ter eere der goden waren bijzondere feesten ingesteld. Zoo vinden wij het *Oogstfeest* aan WODAN gewijd en *Midwinter* of het *Joelfeest* bij het einde van het jaar. In sprokkelmaand hielden zij eenen omgang van mannen en vrouwen, jongelingen en maagden ter eere van FREYA met licht en fakkels, en deze was niet vrij van buitensporige ongebondenheden. Er waren ook feesten van ASTARA, de glanzende godin met bloemen gekroond, van BELDER en zoo meer.

En dat alles ging gepaard met een kinderachtig bijgeloof. Zoo bestonden volgens hen geheel bijzondere,

tooverachtige wezens, elfen, wichten en dwergen. Er waren bosch- en watergeesten, nikkers, meerminnen en kaboutermannetjes, die zich onzichtbaar konden maken. Ook reuzen en reuzinnenmaagden ontbraken niet.

Het was een jammerlijke godsdienst, eene ellendige afgoderij, een offerdienst ontsierd door bloedgierige en menschenmoordende wreedheid; het waren feesten, gepaard met onmatigheid en ongebondenheid; het was een bijgeloof, dat tot bespottelijke, zoo al niet ongelukkige daden moest verleiden.

Uit den godsdienst dier heidenen kan men gemakkelijk leeren, hoe het met hunne zeden gesteld was. Deze onderscheidden zich vrij gunstig van de weeke en verwijfde Grieken en Romeinen. De hoofdbeginselen der zedeleer werden in het algemeen door hen erkend. Zij waren trouw aan hun eens gegeven woord en zouden liever hunne vrijheid en hun leven opofferen, dan hunnen eed breken; zoodat later de Romeinsche keizers hen dikwerf verkozen om deel uit te maken van hunne lijfwacht, wijl zij op hunne eigene onderdanen niet konden vertrouwen. Bovenal wordt hunne kuischheid geroemd. Het huwelijk was heilig. De mannen hadden meestal slechts ééne vrouw en waar sommigen twee of meer vrouwen gehuwd hadden, geschiedde dit niet uit wellust, maar om hun hooger aanzien te toonen. Van echtbreuk hoorde men bijna nimmer. In het wezen der zaak was het huwelijk bij hen een koop van de bruid, welke den bruidegom voor eene bepaalde som werd afgestaan. Het lot der Germaansche vrouwen was veel gelukkiger dan bij andere volken. Zij werd over het algemeen geëerbiedigd en behandeld, niet als eene slavin, maar als gezellin des mans. Zij verzorgde hare kinderen, vergezelde den man in den oorlog en bleef hem immer ter zijde. De kinderen werden eenvoudig beschouwd

als het eigendom des vaders. Hij kon hen aannemen of verstooten, dooden of te vondeling leggen.

De Friezen en Saksen waren oprecht en open van aard en hadden den hoogsten eerbied voor de wetten der gastvrijheid. Nooit was hun huis voor den vreemdeling gesloten, en als zij zelve niets hadden om den vreemdeling te voeden, dan brachten zij hem bij de buren, die hem even liefderijk ontvingen.

Jammer dat bij zoovele goede hoedanigheden schandelijke ondeugden hun karakter ontsierden. Nederigheid, zachtmoedigheid, vergevingsgezindheid waren hun onbekende deugden. Woest, trotsch, wraakgierig en wreed leefden zij bijna altijd in twist en vijandschap. Onmatigheid en dronkenschap waren bijna algemeen. Als er op de akkers niet te werken viel of geen oorlog hen ten strijd opriep, lagen zij lui en werkeloos in hunne hutten en sleten den tijd met dobbelen. Dikwijls verspeelden zij hunne gansche bezitting en zetten niet zelden hunne eigene vrijheid, die zij boven alles lief hadden, op het spel. Slaven werden dikwijls met verkrachting van alle menschelijkheid behandeld. Roof en plunderzucht eindelijk ten tijde van oorlog waren eene algemeenheid.

Het Staatsbestuur was bij de Friezen toevertrouwd aan de macht van *koningen;* terwijl de Saksen en Franken *aanvoerders* hadden, die hen in den strijd vóór gingen.

In de maatschappelijke samenleving vond men bij de Saksen en Franken drie klassen of standen: *adel, vrijgeborenen* en *slaven;* bij de Friezen vier: *edelen, vrijen, lieden* en *lijfeigenen.*

De *adel* bestond uit mannen van verdiensten, rijke grondbezitters en hunne nakomelingen, en deze hadden eenige voorkeur tot het verkrijgen van sommige posten.

De *vrijgeborenen* waren de burgers, die wel eenig

eigen grondbezit hadden, doch dat in omvang en belangrijkheid bij dat der edelen ver achter stond. Terwijl de edelen door talrijke onderhoorigen gevolgd werden, trokken de vrijen alleen of slechts door weinige dienaars vergezeld ten krijg.

De *lieden* waren afhankelijk van de edelen, huisgenooten, pachters of dienaren, welke oorspronkelijk vrij geboren, bij gemis van vermogen zich vrijwillig onder de bescherming der edelen hadden gesteld. Zij hadden geen toegang tot de volksvergaderingen en volgden in den krijg de edelen als dienstmannen.

De *slaven* of *lijfeigenen* eindelijk waren personen, die geen eigen bezitting hadden, maar aan den eigenaar van den grond, waarop zij woonden, toebehoorden. Zij moesten voor dezen werken en werden beschouwd als eene zaak, eene bezitting, welke men naar goedvinden kon mishandelen, verkoopen, zelfs dooden. Tot deze klasse vervielen ook zij, die in den oorlog krijgsgevangenen gemaakt werden of bij dobbelspel hunne vrijheid hadden verloren.

Zoodanig was de toestand onzer voorvaderen, toen de Goddelijke Voorzienigheid het genadig oog liet vallen op deze gewesten en mannen zond, die, vol geloof en heldenmoed, bereid waren het heidendom te bestrijden en de leer des H. Evangelies te verkondigen.

II. DE EERSTE GELOOFSVERKONDIGERS.

Uit de geschiedenis des vaderlands is bekend, hoe het machtige Romeinsche rijk, tot grooten luister en bloei gestegen, zijne macht over heel de toen bekende wereld uitstrekte en naar alle zijden zijne overwinnende legioenen uitzond om alle volken aan zijne opperheerschappij te onderwerpen. Reeds omstreeks 54 jaren vóór Christus waren de Romeinsche legers tot het eiland der Batavieren voortgerukt en hadden met dezen een verbond gesloten. In het jaar 10 vóór Christus zien wij den veldheer DRUSUS ook de dappere en vrijheidlievende Friezen tot onderwerping brengen aan het Romeinsch gezag. Doch de zegepraal mocht niet lang duren. Door bloedige burgeroorlogen en oproeren verzwakt, door wreedaardige keizers als ontzenuwd, werd de kracht van *Rome* gebroken, en de overwonnene volken, door de wreede willekeur en onrechtmatige afpersingen der overwinnaars verbitterd, stonden tegen hen op en trachtten met leeuwenmoed de verloren vrijheid te herwinnen. De meeste Duitsche stammen langs den *Rijn* schudden het gehate juk af en werden dagelijks stouter. In het begin der derde eeuw waren het vooral de Franken en Saksen, die de hoofdrol speelden en ook de Friezen herwonnen hunne onafhankelijkheid. Van de Batavieren maakt de geschiedenis verder geen melding. Men vermoedt dat zij, door gedurige oorlogen uitgeput, en door het voortdurend leveren van hulpbenden aan de Romeinsche legers verminderd, zich bij hunne overwinnaars aangesloten en zoo hun zelfstandig bestaan verloren hebben.

De Franken, die in het zuiden van ons vaderland, in *Toxandrië*, hunne woonsteden hadden, maakten aanvankelijk geen bijzonder volk uit. Zij waren woest

en strijdlustig en leefden bijna uitsluitend van roof. Met handwerken of het bebouwen van den grond bemoeiden zij zich niet, en lieten dit aan de slaven en vrouwen over. Een vrije *(frank)* man moest, zeiden zij, van zijn zwaard leven en meer had hij niet noodig. Wanneer hun levensvoorraad verteerd was, gingen zij bij honderden op roof uit, stalen alles weg en plunderden overal. Geen wonder, dat zij niet op éene bepaalde plaats gevestigd konden blijven, maar altijd, vooral langs den *Rijn* en in het noorden van *Duitschland*, rondzwierven, en onder de stammen en volken, die zij op hunne tochten ontmoetten, schrik en ontsteltenis verspreidden.

Omstreeks het jaar 260 vertoonden zich de Franken voor het eerst in *Overijsel* en trokken van daar naar de landstreek tusschen *Rijn* en *Maas*, waar vroeger de Batavieren woonden; maar weldra verlieten zij hun nieuw verblijf, gingen naar het zuiden, in het tegenwoordige *Brabant* en *België* en drongen allengs voort tot noordelijk *Gallië (Frankrijk)*, waar zij zich voor goed vestigden en de grondslagen legden van het Frankische Koninkrijk, dat spoedig zóó in welvaart en bloei toenam, dat omtrent de helft der vijfde eeuw het Romeinsche juk voor goed werd afgeschud en CLOVIS, hun toenmalige koning, wijd en zijd zijn gezag erkend zag.

Door den omgang met de Galliërs, die grootendeels reeds Christenen waren, (het Christendom werd in *Gallië* gepredikt in de tweede eeuw), werden ook de Franken met het Christendom bekend en door den onvermoeiden ijver van vele geloofsverkondigers schoot het Heilig Geloof daar diepe wortels. Doch de grootste bekeering geschiedde, toen CLOVIS zelf, na de schitterende overwinning in den slag bij *Tolbiac* (496) onder de zichtbare bescherming van God behaald, zich met 3000 der zijnen door den H. REMIGIUS te *Reims* liet doopen.

De zuidelijke streken van ons vaderland, die mede tot het Frankische Rijk behoorden, waren al vroeger door Frankische geloofsverkondigers bezocht. Men verhaalt zelfs, dat de H.H. AEGISTUS en MATERNUS door den H. PETRUS gezonden, in de *zuidelijke Nederlanden,* ja zelfs in de meer noordelijke provinciën zouden hebben gepredikt. Zeker vindt men reeds in de helft der vierde eeuw den H. SERVATIUS, Bisschop van *Tongeren;* later onder de regeering van DAGOBERT en SIGEBERT den H. ELIGIUS (ELOY) die omstreeks 650 tot zendeling onder de Friezen werd aangesteld en den H. AMANDUS; later nog den H. LAMBERTUS.

Aan de voortreffelijke leiding in het geestelijk leven van den H. AMANDUS heeft zich toevertrouwd de H. BAVO, een Frankisch edelman, die om zijne buitengewone godsvrucht en strenge boetvaardigheid in het klooster van *Elnone* bij *Doornik* zich grooten roem verworven heeft. De H. BAVO wordt te *Gent* als patroon vereerd, en door het later zoo druk verkeer en den uitgebreiden handel tusschen *Gent* en *Haarlem* is hij ook door *Haarlem* en de omliggende dorpen tot Patroon verkozen, wiens machtige voorspraak bij God zij meerdere malen mochten ondervinden.

Nog mogen hier vermeld worden de H. LIVINUS, die, in *Ierland* geboren, naar *Brabant* kwam om Christus te verkondigen en vele plaatsen in *Vlaanderen* en waarschijnlijk ook *Zeeland* bezocht heeft. Van ouds werd hij zeer vereerd in de stad *Zierikzee.* Verder de H. BEGGA en hare zuster de H. GERTRUDIS, die door het bouwen van kloosters en het stichten van Abdijen den grondslag legden van groote steden.

In het zuiden derhalve van ons vaderland schoot reeds vroegtijdig het Christendom wortel, en overal, waar de Franken hunne overwinningen vierden, werd het Christendom hoe langer hoe meer bekend. Vandaar

ook, dat de eerste geloofsverkondigers in ons vaderland van *Frankischen* oorsprong waren.

In hun streven om de grenzen van hun rijksgebied immer uit te breiden, trokken de Franken meer noordelijk op en ontmoetten de Friezen. Maar geen enkel volk bood hardnekkiger tegenstand dan deze vrijheidlievende volksstam. In 695 gelukte het aan PEPIJN van *Herstal* de Friezen onder hun koning RADBOUD bij *Wijk bij Duurstede* te overwinnen; maar nauwelijks waren zij onderworpen of andermaal grepen zij de wapenen voor hunne onafhankelijkheid.

In 697 werden zij andermaal overwonnen, vervolgens in 717 door KAREL MARTEL; — en na aanhoudenden strijd en menig bloedig gevecht werden zij eerst door KAREL DEN GROOTEN tot volle onderwerping gebracht in 786. Van iedere overwinning maakten de Franken gebruik om voor de arme heidenen het licht des Evangelies te doen opgaan. Zoo vermoedt men, dat *Nijmegen* de eerste plaats is, waar het Christendom in *Noord-Nederland* is doorgedrongen.

Maar als men bedenkt, dat de Friezen aartsvijanden der Franken waren, dan kan het geen verwondering wekken, dat de Frankische geloofsverkondigers nagenoeg geen ingang bij hen vonden, doch veeleer gehaat waren. De Godsdienst, door de overwinnaars gepredikt, kon onzen vrijheidlievenden voorzaten niet aangenaam zijn en hunne onverzettelijke gehechtheid aan oude zeden en gewoonten nam hen tegen alles in, wat nieuw en vreemd was. Van alle volken, door de Franken tot onderwerping gebracht, bleven de Friezen het langst ongeloovig, Geen enkel duidelijk spoor van Christendom onder de noordelijke Friezen is te vinden vóór de 7e eeuw. Niet zonder reden echter vermoedt men, dat reeds in het laatst der zesde eeuw eene Katholieke Kerk te *Utrecht* bestaan heeft, welke later weer werd

verwoest. Zeker is het, dat DAGOBERT, koning der Franken, omstreeks 630 te *Utrecht* eene kerk of kapel gesticht heeft, die aan den H. THOMAS was toegewijd. Het doel van DAGOBERT was om op deze wijze de uitbreiding van het Christendom te bevorderen. Hij stelde de kerk van *Utrecht* onder het bestuur van den Bisschop van *Keulen*, met de bepaling, dat deze voor de verkondiging van het H. Evangelie zou zorg dragen aan die Friezen, welke in en om *Utrecht* woonden. Echter had deze kerk nog geen 40 jaren bestaan of zij werd door de Friezen onder RADBOUD verwoest.

Een ander bezwaar, dat de uitbreiding van het Christendom onder de Friezen in den weg stond, was het volgende. De Frankische koningen en Hofmeiers, hoe lofwaardig ook eenigen hunner, om hunne liefde en ijver voor den Godsdienst, zich eenen onverganke-lijken naam verworven hebben, zochten niet zelden in de geloofsverkondiging een middel om hunne verworven heerschappij te bevestigen. Gods voorzienigheid waakte echter over Zijne kerk en liet niet toe, dat het H. Evangelie dienstbaar gemaakt werd tot heersch-zuchtige doeleinden. Aan een zichtbaar wonder van Gods goedertierenheid is het toe te schrijven, dat de eerste predikers, nagenoeg allen, groote Heiligen waren, zuiver in het Geloof en vlekkeloos rein van deugd, die bij hunnen zwaren en moeitevollen arbeid geen ander doel kenden dan Gods eer en het heil van zoovele onsterfelijke zielen. Niet voor de heerschappij van eenen aardschen koning, maar alleen voor de uitbreiding van het Rijk Gods, trotseerden zij moeielijkheden en gevaren en brachten velen van hen hun leven ten offer. Maar juist dat verschillend doel werkte niet zelden het Christendom tegen. Meerdere malen moesten de geloofspredikers zich verzetten tegen bepalingen en aanmatigingen van de Frankische vorsten en vielen daardoor in ongenade

of bleven van de noodige hulp verstoken, zoodat zij hunnen werkkring moesten onderbreken of geheel vaarwel zeggen.

Maar niet enkel van de zijde der Franken wierp het Christendom in deze gewesten zijne eerste zaden uit; ook in *Engeland* en *Ierland,* waar sinds langen tijd het Christelijk Geloof was doorgedrongen, werd met volhardenden moed en ijver aan het zieleheil onzer voorouders gearbeid.

Uit den aard der zaak valt het gemakkelijk te begrijpen, dat hier te lande de prediking van *Engelsche* geloofsverkondigers meer welgevallig moest zijn en betere gevolgen kon hebben dan die der *Frankische,* Vele Saksen waren reeds vroeger van hier naar *Engeland* overstoken en de door hen verlaten woonsteden waren door Friezen ingenomen; de taal der Angelsaksen kwam zeer veel met die der Friezen overeen; een levendig handelsverkeer tusschen Britten en Friezen en nauwere aaneensluiting dier beide volken was daarvan het gevolg. Voegen wij daarbij, hoe van den anderen kant de Franken hier gehaat en gewantrouwd werden, dan kan het ons niet verwonderen, dat in de leiding van Gods Voorzienigheid het zaad des geloofs, door *Engelsche* predikers uitgestrooid, hier rijpere vruchten kon voortbrengen.

Nog luisterrijker is deze wondervolle leiding zichtbaar in de omstandigheden, welke de komst der eerste *Engelsche* geloofspredikers hier te lande voorbereidden en veroorzaakten.

Omstreeks 678 was in *Northumberland* een man des Geloofs opgestaan, die, als een der merkwaardigste van zijnen tijd, het grootste aantal Evangelieverkondigers door invloed overtrof en voor de uitbreiding des Christendoms en de onafhankelijkheid der Kerk een leven van lijden offerde. Wij bedoelen den H. WILFRIED, Bisschop van *York.* Door koning ALFRED

van *Northumberland* om de verdediging der rechten van de H. Kerk vervolgd en van zijnen Bisschoppelijken zetel verjaagd, begaf de H. WILFRIED zich naar *Rome* om zijne zaak bij den Paus te bepleiten. Hij werd echter door 's konings trawanten achtervolgd en, om aan hunne handen te ontkomen, landde hij aan de monden van den *Rijn* bij de Friezen, wier koning ALGIS of ADEGILD hem met alle eerbewijzen ontving. Hij beschouwde deze gelegenheid als door God beschikt, om onze heidensche voorouders met de waarheid van het H. Evangelie bekend te maken en ontving van den koning verlof tot prediken.

Vol ijver zette hij zich aan het werk, doch reeds spoedig werd zijn verblijf aan zijne vijanden bekend. Deze zonden afgezanten tot koning ALGIS om hem door goud te bewegen den Heilige van kant te maken; maar vol verachting over het schandelijk voorstel weigerde de koning. Men verhaalt, dat ALGIS de brieven, waarin hij tot het snood verraad werd aangezet, openbaar liet voorlezen en vervolgens verbranden, terwijl hij tot de gezanten sprak: „Bericht uwen Heer, dat ik gezegd heb: zoo zal de Schepper het rijk en het leven verwoesten van den meineedige, die het verbond met zijnen vriend niet bewaart." WILFRIEDS prediking onder de Friezen werd rijk gezegend. Eene groote menigte, zeer vele edelen en misschien zelfs de koning verlieten de afgoden, omhelsden het Christendom en werden gedoopt. De prediking van WILFRIED was het blijde voorteeken, dat het oogenblik der genade voor ons heidensch voorgeslacht weldra zou aanbreken.

In de lente van het jaar 608 begaf WILFRIED zich naar *Rome*, waar hij de goedkeuring zijner handelwijze van Paus AGATHO mocht verwerven. Na ALFREDS dood werd hij in zijn Bisdom hersteld, doch later wederom verjaagd en andermaal door den Paus terug-

gezonden. Na een leven van strijd en namelooze beproeving overleed hij in hoogen ouderdom in het jaar 709.

In hetzelfde jaar, waarin de H. WILFRIED deze gewesten had verlaten, stierf koning ALGIS en werd opgevolgd door den geweldenaar RADBOUD. Deze onverschrokken strijder wist tot het einde zijns levens de onafhankelijkheid der Friezen tegen de Frankische macht, hoe wel onder hardnekkigen strijd en bij nederlaag en overwinning, te handhaven; maar onder zijn bestuur leed de uitbreiding van het Christendom weder groote schade. Ware WILFRIED onmiddellijk door andere moedige geloofsverkondigers uit *Engeland* opgevolgd, dan zou de regeering van RADBOUD niet met zulke bloedige letters in de kerkgeschiedenis beschreven staan; doch vele jaren verliepen eer WILFRIEDS arbeid weder kon worden opgevat.

Bovendien koesterde RADBOUD om staatkundige redenen een groot mistrouwen tegen de *Frankische* priesters en zoo ging het werk van WILFRIED weer bijna geheel ten onder. RADBOUD was een onstuimig en opvliegend man, wilde van de nieuwe leer niets weten en gebood zelfs, dat zijne onderdanen slechts den godsdienst hunner voorvaderen zouden volgen. Hij vervolgde de Christenen en vooral de priesters op de hevigste wijze en liet niets onbeproefd om de door WILFRIED gevestigde kerkelijke gemeenten geheel te verdelgen. Ook de *St. Thomaskapel* te *Utrecht* werd door hem verwoest.

De wreede vervolging van dezen onmenschelijken koning, deed al wat het Christendom reeds gewonnen had wederom verloren gaan. Treurig was dan ook de toestand der Christenen hier te lande. Boven den *Rijn* was alles nog heidensch en in verreweg de meeste plaatsen van *Zeeland* en *Teisterband* heerschte nog de afschuwelijkste afgoderij. Van de hulp der

Franken was niet veel meer te hopen, wijl onlusten en burgertwisten het land der Franken zelf in beroering brachten en de vrees voor de Friezen onder RADBOUD geweldig was toegenomen.

Maar het voorbeeld, door den edelen WILFRIED gegeven, werkte zegenrijk bij zijne landgenooten in *Engeland*. Daar werden weldra moedige mannen gevonden, die zich over de vervolgde Christenen dezer streken erbarmden en bereid waren het onderbroken bekeeringswerk weder op te vatten en voort te zetten. Onder hen moet op de eerste plaats genoemd worden de H. EGBERT, die, hoewel hij nimmer op onzen vaderlandschen bodem vertoefd heeft, toch de eerste stichter van het Apostolaat in *Nederland* genoemd kan worden.

Hij was een Engelsch priester van adellijke familie, en had zijne opvoeding in een klooster in *Ierland* ontvangen. Toen in 664 eene vreeselijke pestziekte *Engeland* en *Ierland* teisterde, werd ook hij aangetast. Om zijne genezing van God af te smeeken, deed hij de belofte om buiten *Engeland* en *Ierland* zijn leven aan de verkondiging van het H. Evangelie te wijden. God verhoorde zijn gebed, en weldra met de priesterlijke waardigheid bekleed, stak hij met eenige metgezellen naar onze kusten over. Gods voorzienigheid wilde het echter anders. Een geweldige storm noodzaakte hem terug te keeren. Bij eenen tweeden overtocht werd hij andermaal weerhouden en hierin vond de H. EGBERT een bewijs van Gods wil, dat hij in *Engeland* blijven zou. Hij zag dan van verdere pogingen af, doch moedigde den H. WIGBERT aan om de moeielijke zending te ondernemen.

Deze kwam in 686 naar de Friezen over, predikte hier met onvermoeiden ijver twee jaren lang, maar oogstte weinig vrucht. De onverzoenlijke haat van RADBOUD tegen het Christendom stelde de uitbreiding

daarvan zoovele moeielijkheden in den weg, dat de H. WIGBERT den moed opgaf en naar *Engeland* wederkeerde. Die terugkeer echter van den H. WIGBERT had voor de Katholieke Kerk van ons vaderland de heerlijkste gevolgen.

III. DE H. WILLIBRORD EN GEZELLEN.

De H. WILLIBRORD werd in *Northumberland* geboren in het jaar 657. Zijn vader WILGIS, van Saksische afkomst, ging de laatste jaren zijns levens in een klooster doorbrengen en werd vermaard door vele wonderwerken. Zijne moeder muntte niet minder uit in deugd en vurige godsvrucht. Eens op een nacht overviel haar een droom. Zij zag de maan aan den hemel opkomen, zooals zij verschijnt, wanneer zij pas begint zichtbaar te worden. Vervolgens zag zij ze wassen, tusschen de beide hoornen vol worden, onder de sterren met helderen glans uitschijnen en het geheele land verlichten. Eensklaps, terwijl zij dit schouwspel aandachtig gadesloeg, vloog de maan haar in den mond. Toen zij daarop ontwaakte, was zij ten hoogste verwonderd en dacht er ernstig over na. Zij verhaalde den droom aan eenen priester, die er deze verklaring van gaf, dat haar een zoon zou worden geschonken, die een uitmuntend leeraar en herder zou zijn en een nieuw licht voor de volken, die nog in de duisternis des heidendoms gezeten waren.

Reeds vroegtijdig werd de opvoeding van den H. WILLIBRORD aan de kloosterlingen van *Ripon* toevertrouwd, en na in de gewijde wetenschappen snelle vorderingen te hebben gemaakt, trad hij in de Orde van den H. BENEDICTUS. Ongeveer twintig jaren was hij oud, toen hij met verlof van zijnen Abt naar *Ierland* ging, waar hij met de eerbiedwaardige EGBERT

en WIGBERT twaalf jaren vertoefde. Op drie en dertig jarigen leeftijd ontving hij, waarschijnlijk uit de handen van den H. WILFRIED, de Heilige Priesterwijding. Tot krachtige en degelijke kennis gevormd en door de voorbeelden en wijze raadgevingen van de H.H. EGBERT en WIGBERT aangemoedigd, vlamde hij van apostolischen ijver voor de eer van God en het heil der zielen. De treurige toestand van het Friesche volk, gelijk hij dien van den H. WIGBERT leerde kennen, trof zijn edel hart. Hij vormde het plan om op zijne beurt de bekeering der Friezen te beproeven.

Met elf metgezellen uit dezelfde Orde van den H. BENEDICTUS stak hij moedig de *Noordzee* over, landde in ons land niet ver van *Katwijk* en trok van daar langs den *Rijn* naar *Utrecht.* Dit geschiedde in 690.

In *Utrecht* evenwel vond hij de sterkte *Wiltenburg* geheel in de macht van koning RADBOUD. De bidplaatsen der Christenen lagen verwoest tegen den grond en de Christenen zelf waren vermoord of verdreven.

Spoedig had de H. WILLIBRORD doorschouwd, hoe ongunstig de toestand was voor de prediking. Hij begaf zich daarom eerst tot den Frankischen Hofmeier, PEPIJN VAN HERSTAL, die het oppergezag over deze gewesten in handen had, om bescherming tegen RADBOUD te verzoeken. PEPIJN tastte de Friezen met een machtig leger aan en RADBOUD, ofschoon met leeuwenmoed zich verdedigende, moest het onderspit delven. De Friezen werden schatplichtig gemaakt en een groot gedeelte van hun gebied beneden den *Rijn* kwam in de macht der Franken.

Na zulk een tegenspoed waren RADBOUD en de Friezen minder dan ooit genegen aan de leer van het H. Evangelie een gewillig oor te leenen. De H. WILLIBRORD begreep dan ook, dat hij boven den

Rijn niets zou kunnen uitvoeren; het eenige wat hem overbleef, was zich te wenden tot de Friezen *beneden den Rijn*, die nu aan de Franken waren onderworpen.

PEPIJN VAN HERSTAL erkende in den H. WILLIBRORD al spoedig een uitstekend Apostel en wees hem geschikte plaatsen aan, waar hij de distelen der afgoderij uitroeien en het zaad van Gods woord in de onbebouwde aarde zou kunnen uitwerpen. *Teisterband* en noordelijk *Toxandrië* waren het eerste arbeidsveld. Wijl echter deze gewesten reeds vroeger bij het Bisdom van *Maastricht* waren ingedeeld, vroeg de H. WILLIBRORD aan den H. LAMBERTUS, Bisschop van *Maastricht*, uitgebreide volmachten voor de heilige bediening, en sinds dien tijd onderhielden beide heilige mannen eene innige vriendschap.

Om echter bij gunstige gelegenheid ook aan de Friezen *boven den Rijn* de Evangelische waarheid te mogen verkondigen, besloot de H. WILLIBRORD de noodige zending te vragen aan den H. Stoel. Hij begaf zich naar *Rome*, tot Paus SERGIUS I, verwierf wat hij verlangde en ontving verscheidene Relikwieën van H.H. Apostelen en Martelaars, om daarmede de kerken, welke hij zou stichten, te verrijken.

Toen de H. WILLIBRORD in 691 terugkeerde, vond hij beneden den *Rijn* het arbeidsveld gereed. Hij predikte in *Buren, Tiel, Wijk bij Duurstede* en hoogstwaarschijnlijk ook in *Nijmegen*. Doch een zijner eerste zorgen was om met zijne gezellen een man te kiezen, die onder hen met de Bisschoppelijke waardigheid zou worden bekleed. De keus viel op den H. SUITBERTUS, die door bijzondere zedigheid en zachtmoedigheid boven allen uitmuntte. Deze begaf zich onverwijld naar *Engeland*, om uit de handen van den H. WILFRIED de Bisschoppelijke wijding te ontvangen. Inmiddels werd het werk der prediking voortgezet.

Met veel vrucht arbeidde de H. WILLIBRORD in het op de Friezen heroverde *Wiltenburg* of *Utrecht.*

Bij de verwoeste *St. Thomaskapel* stichtte hij eene nieuwe kerk of kapel, *St. Salvator,* die hij verrijkte met eene Relikwie van het H. Kruis en ook toewijdde aan het teeken onzer verlossing.

PEPIJN, die de vruchtbare werkzaamheid van den H. WILLIBRORD met vreugde had gadegeslagen, stelde den Heilige voor, zich andermaal naar *Rome* te begeven en aan den Paus de Bisschoppelijke waardigheid te verzoeken, wijl hij in die hoedanigheid met meer gezag en kracht zijnen apostolischen arbeid zou kunnen voortzetten. Want de H. SUITBERTUS heeft slechts een paar jaren den H. WILLIBRORD ter zijde kunnen staan. In 695 begaf de H. SUITBERTUS zich naar *Duitschland,* waar hij vruchtbaar werkzaam was, doch ontzettend veel te lijden had van den moedwil der Saksen. Hij overleed den 1[en] Maart 713 in het bijzijn van den H. WILLIBRORD op een eiland in den *Rijn*, het tegenwoordige *Kaiserswerdt,* waar hij zich met goedvinden van PEPIJN in een klooster had teruggetrokken. Zijn lichaam werd ook daar begraven en zijn graf door vele wonderwerken verheerlijkt. In zijne plaats moest dus een ander met de Bisschoppelijke waardigheid worden bekleed; doch de H. WILLIBRORD, aan wien zonder eenigen twijfel die hooge onderscheiding toekwam, weigerde aanvankelijk. Op aandringen echter van PEPIJN en niet minder ook op herhaald verzoek zijner metgezellen meende hij niet langer te mogen wederstreven, onderwierp zich aan den wil van God, die hem nu duidelijker was gebleken en begaf zich voor de tweede maal tot Paus SERGIUS I, bij wien hij in 695 aankwam.

Vier dagen voor zijne aankomst in de Eeuwige Stad werd de Paus, naar men verhaalt, in den slaap door eenen engel vermaand om den Apostel der

Friezen met alle eer te ontvangen en met de hoogste waardigheid te bekleeden. Hij ontving dan ook den Heilige met groote blijdschap, wijdde hem op St. Cecilia-dag (22 November) 695 tot *Aartsbisschop der Friezen* en gaf hem den naam van CLEMENS.

Maar intusschen had koning RADBOUD zijne strijdkrachten weer bijeenverzameld en waagde een nieuwen opstand tegen de Franken. Bij het voortrukken zijner horden was de H. WILLIBRORD met zijne medepriesters reeds gedwongen geweest uit *Utrecht* naar veiliger plaatsen te vluchten; doch weldra verscheen PEPIJN met zijn leger op de Friesche grens en bracht bij *Wijk bij Duurstede* aan RADBOUD zulk eene nederlaag toe, dat hij voor goed de wijk nam naar het binnenste zijner staten en al het land beneden het meer *Flevo* (thans *Zuiderzee*) aan de Franken overliet.

Na dan de wijding tot Aartsbisschop en den bijzonderen zegen des Pausen te hebben ontvangen, keerde de H. WILLIBRORD van *Rome* naar *Utrecht* terug en vestigde er zijnen bisschoppelijken zetel.

Dit feit vooral was voor de Kerkgeschiedenis van *Noord-Nederland* van het hoogste gewicht.

De H. WILLIBRORD, die, hoewel den titel voerende van Aartsbisschop der Friezen, *Utrecht* tot zijnen zetel verkoos, heeft daardoor den grondslag gelegd van dat beroemde Bisdom van Utrecht, dat door alle eeuwen heen den grootsten invloed heeft gehad op de beschaving der *Noordelijke Nederlanden* en dat dat krachtig katholieke leven heeft ontwikkeld, hetwelk men hier te lande in de middeleeuwen moet bewonderen. Hij opende die rij van zoovele doorluchtige mannen, uitmuntende door deugd en geleerdheid, die den Bisschoppelijken zetel tot sieraad en luister hebben verstrekt en die zoowel in hun wereldsch bestuur als in hunne hoogepriesterlijke bediening de

vereering van het nageslacht verdiend hebben. Gedurende vele eeuwen was het Bisdom van *Utrecht,* meer nog dan het Graafschap van *Holland,* het voornaamste en invloedrijkste gewest boven de *Maas,* en wat in den loop der tijden het Bisdom van *Utrecht* geworden en zoolang gebleven is, heeft het alleen daaraan te danken, dat het den Bisschoppelijken zetel binnen zijne veste ontving. Mogen al enkele mannen den Bisschopszetel van *Utrecht* beklommen hebben, wier daden niet alle evenzeer geroemd kunnen worden; velen toch, zelfs zeer velen, hebben door den glans hunner deugden zóó uitgeschitterd, dat zij onverdeelden lof verdienen en de H. Kerk eenigen hunner onder het getal harer heiligen heeft opgenomen.

Moeielijk is de vraag op te lossen in welke Kerk de H. WILLIBRORD zijnen zetel heeft gevestigd, in de reeds gemelde kerk van S. SALVATOR of in die van den H. MARTINUS, welke ook door hem gesticht was, m. a. w.: welke kerk is door den Heilige tot *Kathedraal* verheven?

Uit eenen brief van den H. BONIFACIUS aan Paus STEPHANUS III blijkt, met genoegzame zekerheid, dat de *St. Salvator* of *Oude Munster* de eerste Kathedraal geweest moet zijn.

Volgens deze meening zou de zaak zich aldus hebben toegedragen. De oude *St. Thomaskapel* van DAGOBERT lag verwoest, maar de grondslag was gebleven. In de onmiddellijke nabijheid daarvan bouwde de H. WILLIBRORD de kapel of kerk van *St. Salvator* ook *Oude Munster* genoemd, welke hij tot Kathedraal verhief en er zijnen zetel vestigde. Vervolgens bouwde hij op de fundamenten der oude *St. Thomaskapel* de *Nieuwe Munster,* welke hij toewijdde aan den H. MARTINUS, Bisschop van *Tours,* die bij de Franken hoog vereerd werd. Doch de Bisschopszetel bleef in de *St. Salvator* gevestigd.

Eerst in de 10e eeuw, toen beide kerken door de

Noormannen verwoest en door Bisschop BALDERIK hersteld waren, werd de *St. Martinuskerk* tot Kathedraal verheven, en de geestelijkheid, die tot dien tijd bij *St. Salvator* had gewoond, voor een gedeelte naar de *Nieuwe Munster* van S. MARTINUS overgeplaatst. BALDERIK koos ook in de *St. Martinuskerk* zijn graf; terwijl vóór hem de Bisschoppen in den regel in de *St. Salvator* werden begraven.

Uit deze omstandigheid wordt het ook verklaarbaar, hoe het kapittel van *St. Salvator* met gelijke rechten als het eigenlijke Domkapittel van *St. Martinus* overwegenden invloed uitoefende op de keus der Bisschoppen, zooals uit de geschiedenis zal blijken.

Kort na het herstel door Bisschop BALDERIK, ondernam Bisschop ADELBOLD eenen nieuwen bouw der Kathedraal van *St. Martinus,* welke den 24 Juni 1022 plechtig werd ingewijd. In 1131 vernielde een verschrikkelijke brand een groot gedeelte van *Utrecht* en ook de Kathedraal werd aangetast. Weldra lagen dak en gewelf in puin; alleen de muren stonden overeind. Bisschop ANDREAS VAN KUIK herstelde haar weder (1136), maar twaalf jaren later woedden opnieuw de vlammen, zoodat onder Bisschop GODFRIED VAN RHENEN eene nieuwe herstelling en wijding moest volgen. Van den tegenwoordigen Dom legde HENDRIK VAN VIANDEN in 1254 den eersten steen. Hij was voltooid in 1321, en in datzelfde jaar werd door FREDERIK VAN ZIJRIK den bouw aangevangen van den Domtoren, aan welken zestig jaren lang gebouwd is. Den 8e Maart 1580 werd in den Dom gebeeldstormd en het gebouw voor den Hervormden Godsdienst ingeruimd. Een geweldige orkaan sloeg in 1674 het middenschip weg en bracht het prachtig gedenkstuk onzer Katholieke vaderen tot den onooglijken toestand, waarin het zich thans nog bevindt.

De schoone *St. Salvator* of *St. Bonifaciuskerk,* ook *Oude Munsterkerk* genoemd, »de moeder der kerken binnen Utrechts veste," werd door BALDERIK gebouwd als Romaansche kruiskerk. Als men de kerk binnentrad viel het oog op een prachtigen metalen boog met negen kandelaars tusschen de beelden van de H.H. WILLIBRORD en BONIFACIUS. Zij werd in 1587 op den feestdag van den H. MARTINUS door de nagenoeg Kalvinistische regeering der stad voor de som van twaalfduizend driehonderd florijnen voor afbraak verkocht.

Bij zijne Kathedraal bouwde de H. WILLIBRORD een klooster of beter gezegd een *kloosterschool,* gelijk reeds in de zevende eeuw vrij algemeen bij iedere Kathedraal gevonden werd. In die kloosterschool woonden oudere en jongere geestelijken te zamen. De ouderen, die de waardigheid van priester, diaken of sub-diaken hadden, bedienden het H. Altaar, stonden den Bisschop bij de kerkelijke plechtigheden ter zijde, zongen dagelijks de kerkelijke Getijden en werden door den Bisschop als geloofsverkondigers uitgezonden, om in de omliggende streken aan de bekeering der heidenen te arbeiden. Zij gaven ook aan de jongere geestelijken (Clerici) onderricht in de Godgeleerde wetenschappen en bereidden hen voor tot het H. Priesterschap.

Zulke kloosterscholen waren voor den Bisschop van het hoogste belang. In de oudere geestelijken vond hij geschikte raadslieden en helpers; hij had in hen een steun voor het Bisschoppelijk gezag, een luister voor de Bisschoppelijke bediening, eene voorlichting voor het Bisschoppelijk bestuur. Tevens kon hij op gemakkelijke wijze over de opleiding der toekomstige priesters waken en hunne meerdere of mindere geschiktheid leeren kennen.

De kloosterschool van WILLIBRORD nam spoedig

in bloei toe. Talrijke heilige en door hunne geleerdheid beroemde mannen heeft zij voortgebracht. Reeds op het einde der 8e eeuw bezat de Utrechtsche school eene groote vermaardheid.

In dien tijd (696—697) ontving de H. WILLIBRORD een gewenschten en hulpvaardigen medearbeider in den H. WULFRAN, Bisschop van *Sens* in *Frankrijk*, die door den H. WILLIBRORD en metgezellen in zielenijver ontvlamd, zich herwaarts begaf en tot in hoogen ouderdom met den H. WILLIBRORD aan de bekeering der heidenen bleef werken. Bij het begin van zijnen Evangelischen arbeid verwierf de H. WULFRAN de gunst van RADBOUD en vooral in de omstreken van *Medemblik*, waar de zetel was der Friesche koningen, heeft hij zijnen zegenrijken arbeid verricht. Niet weinig werd hij geholpen door den H. GANGULPHUS, een Bourgondisch edelman, die aan het hoofd eener gewapende Frankische macht daar vertoefde en in den omtrek van *Medemblik* een sterke burcht gebouwd had. Op verzoek van WULFRAN bouwde deze eene kerk te *Oostwoude*. Door zijn woord en heilig voorbeeld, door zijn gebed en vurige naastenliefde, vooral ook door de wonderbare macht, waarmede God Zijnen dienaar toerustte, won de H. WULFRAN vele vruchten van zijnen arbeid.

Men verhaalt, dat deze Heilige eenmaal een jongeling ontmoette, OVO geheeten, die door het lot was aangewezen om door den strop aan de goden te worden opgeofferd. Met aandrang smeekte de Heilige den koning RADBOUD om het leven van dien jongeling te sparen. Eerst weigerde de koning, doch de Heilige bleef aanhouden en inderdaad zou de koning ten laatste hebben toegegeven, als niet de heidenen eenparig hadden gezegd: »Indien uw Christus hem aan de doodstraf weet te onttrekken, dan zij hij

uw en Zijn dienaar voor eeuwig." De jongeling werd opgehangen en bleef twee uur in dien toestand. De H. WULFRAN wierp zich op de knieën en bad met vurigheid voor het behoud der ziel van den jongeling en de verlichting van dat heidensche volk. Zijn gebed werd verhoord. De strop brak en het lichaam van den jongeling viel beweegloos ter aarde. Dadelijk trad de Heilige toe, vatte hem bij de hand en sprak: »Sta gezond op in den naam van onzen Heer JESUS CHRISTUS." En de jongeling stond gezond op, liet zich doopen en werd later priester.

Even wonderbaar redde de Heilige twee zoontjes eener weduwe, welke ter eere der goden verdronken moesten worden. Wandelend over het water kwam hij hun te hulp en gaf ze aan de moeder weder.

Door deze wonderen getroffen, kwamen de Friezen in groote menigte tot WULFRAN en verzochten het H. Doopsel. Ook de zoon van RADBOUD en zijne dochter THEODOSINDA bevonden zich onder hen en werden gedoopt. De zoon overleed weinige dagen daarna.

RADBOUD zelf, door dit sterfgeval geschokt, gaf ook het verlangen te kennen om onder het getal der Christenen te worden opgenomen. Hij liet zich onderwijzen en kwam op den bepaalden dag om het H. Doopsel te ontvangen. Reeds had hij den eenen voet in de doopvont, toen hij zich omkeerde en den H. Bisschop vroeg, waar zijne voorvaderen, die geen Christenen waren geweest, zich nu zouden bevinden. De Heilige antwoordde, dat volgens de leer der Christenen niemand tot het getal der uitverkorenen kan behooren, die niet door het H. Doopsel onder de Christenen is opgenomen. »Welnu," riep RADBOUD uit, terwijl hij den voet terugtrok, »liever wil ik bij mijne voorvaderen in de hel, dan bij het schamel aantal Christenen in den hemel wezen." De Bisschop deed alle moeite om den koning tot betere gedachten

te brengen, maar vermocht niets op zijn verstokt gemoed. RADBOUD volhardde in het heidendom.

Door de schoone vruchten van WULFRANS apostolischen arbeid aangemoedigd beproefde ook de H. WILLIBRORD noordelijk *Friesland* binnen te dringen en de heidensche bevolking te bekeeren. Met den H. WULFRAN verscheen hij voor RADBOUD, die hen welwillend ontving, maar van de verkondiging van van het H. Evangelie niets wilde weten. RADBOUDS eenig streven was de onafhankelijkheid der Friezen te handhaven en den Franken de nederlaag bij *Wijk bij Duurstede* betaald te zetten. Onophoudelijk waagde hij nieuwen opstand en vele jaren duurde de strijd. Maar ondanks den fellen tegenstand van RADBOUD won toch het Christendom hoe langer hoe meer veld, en met onversaagden moed trokken WILLIBRORD en zijne metgezellen overal heen, weken nimmer voor gevaren terug en predikten met vrijmoedigheid het Geloof in JESUS CHRISTUS. De H. WULFRAN bleef vele jaren onder de Friezen werken, trok zich later in een klooster terug en stierf in 721 op zeventigjarigen leeftijd.

Achtereenvolgens zien wij den H. WILLIBRORD op vele plaatsen prediken. In *Vlaardingen* bouwde hij eene kerk; hetzelfde deed hij te *Oegstgeest* en te *Velsen*, en op deze laatste plaats stelde hij den H. ENGELMUNDUS aan, om het werk, door hemzelven daar begonnen, voort te zetten.

Van den H. ENGELMUNDUS is ons weinig bekend. Hij was een Engelschman van Friesche afkomst, priester en Benedictijner kloosterling, gelijk de H. WILLIBRORD. Ook hij verliet zijne bloedverwanten, vrienden en vaderland, om zich hier in ons land aan het heil der zielen toe te wijden. Het is echter niet met zekerheid te zeggen, of hij tot de elf metgezellen behoorde, die met den H. WILLIBRORD

van *Engeland* naar hier zijn overgekomen, of zich later bij hen heeft aangesloten. De H ENGELMUNDUS bezat eene engelachtige welsprekendheid, predikte te *Velsen* en in *Kennemerland* met vurigen ijver en ondervond een milden zegen bij zijn arbeid. Aan zijn geloof en gebed had *Velsen* eene verkwikkende en heilzame waterbron te danken, waarin velen de genezing van allerlei lichaamskwalen, vooral van tandpijn, verwierven. Voorheen trokken talrijke processies naar die bron van den Heilige en op zijn feestdag (21 Juni) had een groote toeloop van volk plaats in het open veld, waar eene kapel ter zijner eere was ingewijd. De Heilige bleef hier arbeiden tot op hoogen leeftijd en werd te *Velsen* begraven. Bisschop BALDERIK ontdekte in 977 zijn graf en sedert dien tijd werden zijne heilige overblijfselen het voorwerp der algemeene vereering. Het heilig hoofd, in gouden schrijn gevat, is later gestolen, en de overige relikwieën zijn door de beeldstormers in de dagen der zoogenaamde Hervorming verstrooid; wat nog te redden viel heeft men verzameld en veilig geborgen. De Parochie van *Velsen* viert hem nog als haren Patroon.

Ook meer naar het noorden richtte de H. WILLIBRORD zijne schreden en predikte te *Heilo,* een dorp in de nabijheid van *Alkmaar*. Nog wijst men aldaar eene kleine hoogte aan, waarop de Heilige het woord Gods tot de samengestroomde menigte zou hebben gesproken, en die men den *preekstoel van den* H. WILLIBRORD noemt. Deze plaats is bovendien beroemd geworden door een heerlijk wonder van God door Zijnen ijverigen dienaar gewrocht. De H. WILLIBRORD had namelijk na een langen en vermoeienden tocht met een vrij talrijk gevolg van geestelijken en dienaren hier zijne tenten opgeslagen. Allen waren na dien rit smachtend van den dorst; maar nergens was drinkbaar water te vinden. In dien

nood beval de Heilige binnen zijne tent een kleinen put te graven. Vervolgens knielde hij neder en bad God, dat Hij, die voorheen voor het ondankbare volk van Israël in de woestijn water had doen vloeien uit de steenrots, nu ook met dezelfde barmhartigheid voor Zijne trouwe dienaren water uit den zanderigen bodem zou doen ontspringen. En ziet, plotseling borrelde uit de gegraven diepte eene bron van zoet en helder water op. Nog heden bestaat te *Heilo* de *St. Willibrordus-put* en komen de geloovigen daar het water putten, dat nog immer eene voortdurende wonderkracht bezit. Ook te *Heilo* werd door den H. WILLIBRORD eene kerk gesticht en evenzoo in het dorp *Petten.*

Niet ver van *Heilo,* aan het barre strand der *Noordzee* ligt het oude en vermaarde *Egmond.* Ook deze plaats werd door den H. WILLIBRORD bezocht en om de vruchten zijner prediking voortdurend te maken, stelde hij den H. ADELBERTUS aan om er het Christendom te vestigen.

Deze Heilige was met den H. WILLIBRORD in het klooster bij den Heiligen EGBERT in *Ierland* geweest en stak met hem naar onze kusten over. Hij was aartsdiaken, een kerkelijk ambt van hoog gewicht, en stond den Aartsbisschop in zijne heilige bediening ter zijde. Veler harten won hij voor het heil des geloofs door de zachtheid en liefderijkheid zijner zeden, die allen tot navolging aanspoorden.

Na een leven vol verdiensten voor de bekeering der heidenen, vooral in *Kennemerland,* overleed hij den 25[a] Juni van het jaar 740 in *Egmond* en werd op eene verborgen plaats begraven. Ter zijner eer werd een bedehuis gebouwd, dat echter meermalen door de *Noormannen* werd verwoest. Onder de regeering van DIRK I, Graaf van *Holland,* werd zijn heilig gebeente op Goddelijke openbaring gevonden en bij het opgra-

ven ontsprong onder de lijkkist eene bron van helder water, die tot nu blijft vloeien. Het lijkkleed, waarin het heilig lichaam was gewikkeld, werd gevonden zonder eenig bederf of smet. Graaf DIRK II stichtte te zijner eer in *Egmond* een steenen kerkgebouw, plaatste de kostbare overblijfselen in een rijk gesierd schrijn, en God verheerlijkte ze door groote wonderwerken. Ook deze Relikwieën zijn voor een gedeelte gelukkig bewaard gebleven en door de zorg van Monseigneur C. J. M. BOTTEMANNE, Bisschop van *Haarlem,* zijn zij wederom aan de Parochiekerk van den H. ADELBERTUS te *Egmond* teruggeschonken.

Het verheerlijkte graf van den H. ADELBERTUS heeft in de 10de eeuw aanleiding gegeven tot den bouw der beroemde Benedictijner *Abdij van Egmond,* waarover later zal worden gesproken.

Zoo vinden wij het Christendom over geheel *Holland* reeds verbreid. In zeer korten tijd, terwijl de H. WILLIBRORD het uitgestrekte gewest van *Vlaardingen* tot *Heilo* en *Petten* doorkruiste, had hij met Gods hulp de grondslagen gelegd der later zoo bloeiende kerk van *Utrecht.*

Maar de Heilige bepaalde zijne Apostolische reizen niet tot ons land alleen. Verscheidene malen ontmoeten wij hem in streken ver van de onze verwijderd, in *Emmerik, Elten, Echternach, Trier* en *Susteren;* zelfs bezocht hij in zijnen heiligen geloofsijver de *Denen,* om ook dat volk met het licht der waarheid te bestralen; doch spoedig zag hij in, dat het uur der genade voor hen nog niet geslagen had. Een wonderbaar feit uit het leven van den Heilige is ons bekend, toen hij van de *Denen* naar *Friesland* en *Utrecht* terugkeerde. Het schip, dat WILLIBORD en zijn gevolg voerde, werd door de onstuimige golven op het strand van een eenzaam eiland geworpen. Het

was een der hoofdzetels van het heidendom en werd naar den afgod *Fosite,* dien men daar bijzonder vereerde, *Fosite-eiland* geheeten. Dit eiland *(Helgoland?)* diende tot vereenigingspunt voor de heidensche godsdienstplechtigheden der naburige volksstammen. Door de wijde zee rondom afgesloten was het een eenzaam oord, waar bij den tempel van den afgod de diepste stilte heerschte, welke zelfs door de zeeroovers werd geëerbiedigd. Het vee, dat in den omtrek graasde, werd als heilig beschouwd en mocht door niemand gedood worden, terwijl het iedereen verboden was uit de gewijde bron, die zich daar bevond, anders dan in diep stilzwijgen water te putten. De H. WILLIBRORD doopte echter, om het bijgeloof der heidenen te beschamen, drie nieuwe Christenen met het water uit die bron, onder het luid uitspreken der doopwoorden. Ook gaf hij zijnen dienaren bevel om eenig vee te slachten. De heidenen ontstaken hierover in hevigen toorn en haastten zich om deze schennis aan koning RADBOUD, die toevallig ook op het eiland aanwezig was, te verhalen. Deze liet onmiddellijk het lot werpen om een der Christenen aan de wraak van *Fosite* op te offeren. Het lot viel op een der volgelingen van WILLIBRORD, die dan ook aanstonds werd vermoord en door dien dood de kroon der Martelaren verwierf. Vervolgens liet RADBOUD den H. WILLIBRORD bij zich ontbieden en verweet hem, dat hij zijn heiligdom onteerd en zijnen god beleedigd had. Doch onverschrokken antwoordde hem de Heilige, toonde hem de dwaasheid van het heidendom en het afschuwelijke van den afgodendienst en vermaande hem in JESUS CHRISTUS te gelooven. RADBOUD stond verbaasd over den moed van den edelen geloofsbelijder en had eerbied voor diens onverschrokken doodsverachting. Ongedeerd liet hij hem zijne reis naar *Utrecht* vervolgen.

Niet minder wonderbaar is het feit, dat plaats vond op het eiland *Walcheren.* De H. WILLIBRORD bevond zich te *Westkapelle,* waar een steenen beeld als *Wodan* of *Mercurius,* nu en dan zelfs met menschenoffers vereerd werd. De Heilige, ontgloeid van ijver voor de eer van God, trad voor het oog van allen het afgodsbeeld nabij, rukte het van zijn voetstuk en verbrijzelde het in het bijzijn der wachters. Een kreet van woede gaat uit de menigte op. Een der wachters trekt zijn zwaard, springt op den Heilige toe en slaat hem met een geweldigen slag op het hoofd. De slag treft, maar God beschermde zijnen dienaar, zoodat hij ongehinderd zijn groot bekeeringswerk kon voortzetten. Velen luisterden daarop naar zijne krachtige taal en lieten zich doopen. De H. WILLIBRORD stichtte er eene kerk, waarvan hij de bediening opdroeg aan een priester. Na zijnen dood verkozen de inwoners hem tot bijzonderen Beschermheilige en verzochten later van de abdij te *Echternach,* waar WILLIBRORD begraven is, eenige zijner Relikwiën. Deze werden jaarlijks in plechtige processiën door geheel *Walcheren* vereerd.

In het jaar 714 verloor de H. WILLIBRORD zijn grooten beschermer en vriend PEPIJN VAN HERSTAL, die tot de bekeering onzer heidensche voorvaderen, zooveel hij kon, had bijgedragen en den Christelijken godsdienst overal had bevorderd. Ofschoon diens leven niet zonder vlek is geweest en heerschzuchtige staatkunde meermalen den glans zijner daden verduisterde, heeft hij toch door boetvaardigheid en heiligen ijver zijne schuld bij God trachten uit te wisschen, en stierf als Christen.

De dood van PEPIJN was de bron eener reeks van jammeren voor de pas gestichte Utrechtsche Kerk. Koning RADBOUD greep onmiddellijk naar het zwaard en rukte op naar de Frankische grenzen. Opnieuw maakte

hij zich meester van de landen aan den *Rijn,* voerde zijn leger met schepen den stroom op en sloeg zich neder bij *Keulen.* De jeugdige KAREL MARTEL, onwettige zoon van PEPIJN, stormde den Friezen tegemoet, doch moest na eenen moorddadigen strijd voor de overmacht wijken. Spoedig echter keerde de krijgskans. Onverhoeds overviel hij met een aanzienlijk leger de Friezen en drong tot het hart van *Friesland* door. POPO, een bloedverwant van RADBOUD, snelde toe om KAREL bij het meer *Flevo* het hoofd te bieden, maar sneuvelde op het slagveld. De overwinning bleef aan KAREL, die de geheele krijgsmacht van RADBOUD verpletterde. Deze zag zich verplicht den vrede af te smeeken en beloofde de prediking van de Christelijke leer in zijne staten niet te zullen belemmeren. Dit geschiedde in het jaar 717. Twee jaar later stierf RADBOUD. Men verhaalt, dat hij, na zijne weigering om door den H. WULFRAN gedoopt te worden, toch door gewetenswroeging gefolterd, den H. WILLIBRORD door een zijner hovelingen bij zijn sterfbed riep. De Heilige antwoordde den hoveling: »daar uw vorst de prediking van onzen heiligen broeder WULFRAN niet heeft willen hooren, hoe zal hij dan naar mijne woorden luisteren?" maar begaf zich toch op weg. Nauwelijks echter had hij eenige mijlen afgelegd, of men kwam hem berichten, dat RADBOUD plotseling zonder doopsel overleden was. WILLIBRORD keerde terug en beweende het vreeselijk einde van den man, die de genade Gods zoo zichtbaar had verstooten.

Tijdens den opstand der Friezen hadden WILLIBRORD en zijne kloosterlingen zich verplicht gezien *Utrecht* te verlaten en veiliger plaatsen op te zoeken, maar na de overwinning van KAREL MARTEL keerden zij voor goed naar *Utrecht* weder.

Onmiddellijk werd de prediking des Christendoms

met ijver voortgezet. Onder de voornaamste medehelpers van den H. WILLIBRORD moeten hier vermeld worden de H.H. WERENFRIED, de gebroeders EWALD, TILMAN, WIRO PLECHELMUS en de H. Diaken OTGER.

De H. WERENFRIED kwam van *Engeland* naar deze streken over en predikte in *Wijk bij Duurstede* en voornamelijk in de *Betuwe*. Op verlangen van den H. WILLIBRORD begaf hij zich omstreeks 700 naar *Medemblik*, om den H. WULFRAN behulpzaam te zijn, of dezen tijdens diens afwezigheid te vervangen. Op de plaats, die thans naar hem *Wervershoef* genaamd is, bouwde hij eene priesterlijke woning, opdat hij de verharde Friezen door aanhoudende prediking voor CHRISTUS zoude winnen. Hij was een nederig, gehoorzaam en ijverig priester, vol innige godsvrucht. Later begaf hij zich naar *Elst* op het oude eiland der *Batavieren* en regelde er de kerkelijke zaken. Daarop aanvaardde hij de zielzorg te *Westervoort* en overleed aldaar in geur van heiligheid (720). De eer van zijne begraafplaats veroorzaakte twist tusschen de bewoners van *Westervoort,* die het dierbaar lichaam verlangden te behouden, en de inwoners van *Elst,* die het naar de vroegere woonplaats van den Heilige wilden terugvoeren. Een treffend wonder zou de zaak ten gunste van *Elst* hebben beslist. Het heilig lichaam werd op een schip zonder roer geplaatst, en, tegen aller verwachting in, ging het vaartuig stroomopwaarts; daarna werd de lijkkist neergezet op een wagen, bespannen met twee onbestuurde koeien, welke het kostbaar pand regelrecht naar *Elst* voerden. Met groote eer werd het lichaam aldaar begraven. De Parochiën van *Elst, Westervoort* en *Wervershoef* vereeren hem als Patroon.

De H.H. gebroeders EWALD, in *Engeland* geboren en in *Ierland* opgevoed, waren priesters en volgden met den H. TILMAN het voorbeeld van den grooten

WILLIBRORD, om in deze gewesten het H. Evangelie te gaan verkondigen. Zij droegen beiden denzelfden naam, maar werden naar de kleur hunner haren de *witte* en de *zwarte* genoemd. Zij waren uitmuntend onderwezen, maar de *zwarte* onderscheidde zich vooral door zijne kennis van de H. Schrift. Vooral in *Westfalen* predikten zij en vonden er beiden den marteldood.

De H. WIRO en de H. PLECHELMUS waren Engelsche Bisschoppen, die evenwel hunne bisdommen verlieten om den Apostolischen arbeid van den H. WILLIBRORD te deelen. In ons land aangekomen begaven zij zich, gelijk de H. WILLIBRORD gedaan had, eerst naar PEPIJN VAN HERSTAL, en verkregen een verblijf in het noordelijk gedeelte van *Limburg.* Zij vestigden zich dicht bij *Roermond* (tegenwoordig *Odiliënberg)* en bouwden er eene kerk ter eere van de H. Maagd; ook legden zij den grondslag van een klooster, dat aan den H. PETRUS werd toegewijd. Van hier uit verkondigden zij het H. Evangelie in *Gelderland.* De H. PLECHELMUS was geruimen tijd werkzaam in *Oldenzaal,* de hoofdplaats van *Twente,* en wordt daar nog als Patroon vereerd. Na den dood van den H. WIRO begaf hij zich in het klooster van *St. Odiliënberg,* waar hij op hoogen ouderdom overleed. De kerk van *Oldenzaal* bezit thans nog één groot gedeelte zijner heilige overblijfselen, welke aan die Parochie geschonken zijn door BALDERIK, Bisschop van *Utrecht.*

Van den H. TILMAN en den H. Diaken OTGER is weinig bekend, evenals van nog andere geloofsverkondigers weinig tot ons gekomen is. De latere noodlottige invallen der *Noormannen* hebben vele kostbare bijzonderheden en herinneringen voor ons doen verloren gaan. De H. TILMAN was een man van aanzien, behoorde tot den adellijken stand en was van ridder kloosterling geworden. Na den roemvollen marteldood

van de H.H. gebroeders EWALD verscheen een hunner aan den H. TILMAN en openbaarde hem de plaats, waar hunne lichamen na den dood waren neergeworpen. PEPIJN, hiervan onderricht, liet de lijken naar *Keulen* brengen en ze met luister begraven.

De H. Diaken OTGER was, naar men zegt, een der metgezellen van den H. WILLIBRORD, toen deze van *Engeland* naar onze kusten overstak. Met de H.H. WIRO en PLECHELMUS leefde hij zeer godvruchtig in het klooster van *Odiliënberg* en werd in de kerk op den *St. Pietersberg* begraven, waar door zijne verdiensten vele wonderen geschied zijn.

De dood van RADBOUD (719) oefende eenen gunstigen invloed op de bekeering der Friezen uit. De grootste hinderpaal voor de vrije prediking was weggevallen. De geloofsverkondigers verkregen volkomen vrijheid om het Christendom alom te prediken en God schonk wasdom aan het zaad, dat in Zijnen akker werd uitgestrooid, terwijl het onkruid werd uitgeroeid. Geheele scharen zwoeren de afgoderij af en weldra beleed een groot deel van *West-Friesland* den naam van JESUS CHRISTUS. Zoo zegende God in Zijne grenzenlooze erbarming den heilzamen arbeid van den H. WILLIBRORD en metgezellen, rees de zon des Geloofs steeds hooger over onzen dierbaren geboortegrond en bracht met hare verwarmende stralen het Christelijk leven tot rijpere ontwikkeling. Waar vroeger in de wilde wouden onder breedgetakte eiken de schandelijkste afgodendienst voltrokken werd, werd nu door heilige mannen Gods op hun draagbaar altaar het vlekkeloos Offer opgedragen en de woeste krijgsgezangen der heidenen werden vervangen door het stil gebed der nederknielende menigte. Kerken en kapellen werden allerwege opgericht, aanvankelijk van hout en nietig, maar die bestemd waren om

later in heerlijke monumenten van levendig geloof en liefde, in al den rijkdom en vormen der middeleeuwsche Christelijke kunst over te gaan. De ruwe zeden der barbaren maakten plaats voor de Christelijke deugd; de heidensche ondeugden werden uitgeroeid. Een nieuw tijdperk van genaden en zegeningen was na zoovele jaren van duisternis en dwaling voor onze voorvaderen aangebroken. Zeker niet plotseling werden de diep ingewortelde gebreken uitgeroeid, de barbaarsche ruwheid en woestheid afgelegd en de schandelijkste gewoonten verlaten; maar toch het kruis van CHRISTUS was op dezen bodem geplant en van dat kruis straalde onzen vaderen de luister tegemoet der offervaardige liefde en hun rechtschapen hart bleef niet koud voor den gloed, die op het altaar vlamde.

Nog eene bijzonderheid moet hier worden vermeld, welke voor de geschiedenis der kerk van *Noord-Nederland* van het grootste gewicht is geweest.

De verkondiging van het H. Evangelie, de vele Apostolische reizen der geloofspredikers, het onderhoud van hen en hunne dienaren, het stichten van kerken en kapellen veroorzaakten vele geldelijke offers. De edelmoedigheid echter der Frankische Edelen en vooral de hartelijke vriendschap van PEPIJN en KAREL MARTEL met den H. WILLIBRORD en zijne geestelijke omgeving, voorzagen in die behoeften. En niet enkel door aalmoezen met milde hand gegeven, maar ook door schenkingen van vele vaste goederen, werd de H. WILLIBRORD in staat gesteld voor zich en de zijnen en voor de Christelijke gemeenten, door hem gesticht, de noodige zorg te dragen. Meerdere landgoederen en uitgestrekte bezittingen werden hem geschonken. In *Echternach* en *Thuringen,* in *Toxandrië (Noord-Brabant),* te *Bern* bij *Heusden,* te *Os, Diessen, Busloo ('s Bosch), Bakel, Vlierden, Deurne,*

Susteren en in het land van *Kleef* bezat de H. WILLIBRORD weldra eigendommen. Maar de grootste schenking, voor ons van het meeste belang, werd hem in 722 aangeboden door KAREL MARTEL. KAREL schonk aan het klooster van WILLIBRORD te *Utrecht* in volkomen bezit en eigendom: de geheele burgt *Utrecht* zoowel binnen de muren als daar buiten, met al wat er bij of onder behoorde, met al de hoeven, landerijen, velden, beemden en bosschen. Later in 726 vermeerderde hij deze aanzienlijke schenking met de vruchtbare *Betuwe;* zoodat de heerlijkheid *Elst* en al het land tusschen *Arnhem* en *Nijmegen* aan de kerk van *Utrecht* kwam.

Van dien tijd af was de kerk van *Utrecht* voor goed gevestigd. Het geestelijk gezag van den H. WILLIBRORD strekte zich over bijna geheel ons vaderland uit. *Utrecht* zelf was èn om hare eerste bekendheid met het Christendom èn om hare gunstige ligging aan den *Rijn* in het midden des lands, bijzonder geschikt om de hoofdzetel des Bisdoms te zijn. Van haar uit werden de priesters en geloofsverkondigers naar alle streken uitgezonden.

Uit die vorstelijke geschenken en meerdere giften, die de kerk van *Utrecht* voortdurend bleven toevloeien, ontstond nu langzamerhand en als 't ware van zelf de *wereldlijke macht* der Utrechtsche Bisschoppen. Ieder toch, die een eigendom van landerijen, kasteelen of dorpen bezat, was tevens, volgens het toenmalig recht, de heer der bewoners en de vorst van het gebied.

Het mag ons dus niet verwonderen, als wij in het vervolg der geschiedenis de Bisschoppen van *Utrecht* ook als wereldlijke vorsten zien regeeren. Als eigenaars van den grond waren zij tevens de vorsten des volks en tot wereldlijk bestuur verplicht, en had hun grondgebied niet minder recht van bestaan dan b.v. het Graafschap *Holland.* Juist omdat het landsbestuur in

de handen der Bisschoppen was, had het *Sticht* meer dan ieder ander gewest gelegenheid om zich te ontwikkelen en tot grooten bloei te komen, gelijk uit de geschiedenis zal blijken.

Zoo vinden wij later geregelde legers van den Bisschop van *Utrecht* om den inwendigen vrede van het *Sticht* te handhaven en de grenzen tegen de opkomende vijanden te verdedigen; en dat die legers niet tot overbodig machtsbetoon, maar tot noodzakelijke bescherming dienden, blijkt wel hieruit, dat bijna door alle volgende eeuwen tot de 16e eeuw toe, het *Sticht,* nu eens aanvallend dan verdedigend, zijn bestaan in bloedigen krijg heeft moeten handhaven, vooral tegen de graven van *Holland* en van *Gelder.*

Men heeft den H. WILLIBRORD wel verweten, dat hij, hoe heilig ook van levenswandel, toch niet afkeerig was van hooge waardigheid en wereldsche goederen. Maar de waardigheid van Bisschop verzocht hij van den Paus tegen zijn eigen verlangen in, en de hoogere waardigheid van Aartsbisschop ontving hij buiten zijn toedoen, terwijl hij de vele schenkingen en giften nimmer aanvaardde voor zijn persoonlijk gebruik, maar immer ten bate der Kerk en andere heilige doëleinden.

Voor het vervolg der geschiedenis dient men wel in acht te nemen, dat het *geestelijk*, bestuur, het *Bisdom* der Bisschoppen van *Utrecht* zich uitstrekte over nagenoeg geheel *Noordelijk Nederland,* terwijl het *wereldlijk* bestuur zich bepaalde tot het gewest, waarvan de Bisschoppen eigenaars waren en dat het *Sticht* genoemd werd.

Toen de H. WILLIBRORD vele jaren in dezen wijngaard des Heeren gearbeid en den last en de hitte van den dag ruimschoots gedragen had, besloot hij zich een steun in zijn Hoogepriesterlijk ambt te verschaffen

en uit het kleine genootschap van priesters een trouwen medehelper te kiezen, die in staat was eene zoo groote menigte te besturen en hem later op den Bisschoppelijken troon op te volgen. De keus van den H. WILLIBRORD viel op den H. BONIFACIUS, die reeds, zooals uit het volgend hoofdstuk zal blijken, eenige jaren met hem had samengewerkt en onder ieder opzicht een voortreffelijk opvolger wezen zou. Wij zullen echter zien, dat het verlangen van den H. WILLIBRORD slechts gedeeltelijk werd vervuld.

De H. WILLIBRORD begaf zich naar *Echternach*, doch liet zich vóór zijn vertrek vervangen door eenen mede-Bisschop, volgens sommigen den H. ADOLPHUS, die echter den Heilige na diens dood, om welke reden dan ook, niet op den zetel van *Utrecht* is gevolgd.

Den 7^n November van het jaar 739, gaf hij, vol van verdiensten en goede werken, zijne schoone ziel den Schepper weder.

Het lichaam van den Heilige werd neergelegd in eene wit marmeren tombe. Deze werd echter een halven voet te kort bevonden, doch door Gods almacht op wonderbare wijze verlengd. Aan een godvruchtigen leerling werd op verren afstand zijn overlijden geopenbaard. Hij betuigde aanschouwd te hebben, hoe de ziel van den Heilige met een helderen lichtglans omgeven en onder welluidend gezang door de Engelen werd ten hemel gedragen. Velen der broeders te *Echternach* verklaarden, dat zij meermalen boven de legerstede, waarop de Heilige gestorven was, een helder licht en een hemelschen geur waargenomen hadden.

Nog immer wordt zijn graf met vele wonderwerken verheerlijkt en jaarlijks heeft te *Echternach*, onder toeloop van duizenden, op den 7^n November eene plechtige Processie (Springprocessie) plaats. Het dankbaar *Nederland*, door zijn zweet en arbeid tot het

licht der eeuwige waarheid gekomen, vereert den H. WILLIBRORD als eersten en voornaamsten Patroon.

IV. DE H. BONIFACIUS.

De H. BONIFACIUS werd in het jaar 680 in *Engeland* uit aanzienlijke ouders geboren. Zijn eigenlijke naam was WINFRIED en werd eerst later door den Paus in BONIFACIUS veranderd. Reeds vroeg werd hij door zijnen vader aan de voortreffelijke leiding der kloosterlingen te *Andescansastre* (later *Exeter)*, onder het bestuur van den Abt WOLFHARD toevertrouwd. Later ging hij met toestemming zijner oversten in het klooster te *Nhutcelle* onder den Abt WINBERTUS.

Op dertigjarigen leeftijd ontving hij na eene voorbeeldige voorbereiding de priesterlijke waardigheid en muntte uit door eene innige liefde tot God, groote vooral practische wetenschap, moed, voorzichtigheid en welsprekendheid en vooral door een allerbeminlijkst karakter. De algemeene geestdrift, welke destijds de Angelsaksische kerk bezielde voor de uitbreiding van het Christendom in ons vaderland, drong meer en meer door in zijn priesterlijk gemoed, en toen het plan tot rijpheid was gekomen, stak hij met twee of drie reisgenooten de *Noordzee* over en kwam in 716 te *Wijk bij Duurstede.*

Hoe bitter werd zijne hoop om den Friezen het H. Evangelie te verkondigen teleurgesteld! De Friezen waren juist in het heetst van den strijd om hunne onafhankelijkheid op de Franken te herwinnen. *Wijk bij Duurstede* en al de omliggende streken waren door het zwaard van RADBOUD heroverd. De Franken waren verdwenen, de heiligdommen ver-

woest, de kloosterlingen en priesters, met den H. WILLIBRORD aan het hoofd, hadden veiliger verblijfplaatsen uitgekozen. Toch trok de H. BONIFACIUS voort naar *Utrecht,* doch vond de kerken van S. SALVATOR en den H. MARTINUS ledig.

Hij beproefde evenwel van RADBOUD verlof te krijgen om te mogen prediken; maar hoewel hij goedgunstig werd ontvangen, zag hij toch duidelijk in, dat hij hier niets zou kunnen uitrichten. Hij keerde derhalve naar zijn klooster te *Nhutcelle* terug.

Kort daarna stierf zijn leermeester, de Abt WINBERTUS, en de kloosterlingen verlangden eenparig den H. BONIFACIUS als opvolger. Doch aan den drang zijns harten om geloofsverkondiger te zijn, kon hij geen weerstand bieden. Hij wees dus die waardigheid van de hand en toog in 718 naar *Rome,* waar Paus GREGORIUS II hem eenen zendbrief mede gaf, om aan alle heidensche volken, welke God hem zou geven te bereiken, het Evangelie te prediken. Hij trok naar *Duitschland* en predikte, maar met weinig vrucht, in *Thuringen.* Spoedig echter vernam hij den dood van den woesten RADBOUD (719), en zijn vurige geloofsijver dreef hem andermaal naar *Friesland.* Daar was, na de overwinning van KAREL MARTEL, alles wederom aan de Franken onderworpen en de Christelijke godsdienst bloeide weder krachtig op onder het zegenrijk bestuur van den H. WILLIBRORD. Als nu de H. BONIFACIUS zag, dat de oogst hier groot, maar de arbeiders weinig waren, liet hij zich vinden om drie jaren den grooten Apostel der *Nederlanden* ter zijde te staan. Aanstonds toog hij aan den arbeid en won vele zielen voor den Heer. Zijn arbeidsveld vond hij in de omstreken van *Utrecht* en aan de boorden van de *Vecht.* In 719 werd te *Utrecht* door de geestelijkheid, waarbij ook de H. WILLIBRORD, en BONIFACIUS tegenwoor-

dig waren, eene *Synode*[1]) gehouden, en het besluit genomen om naar alle streken, vooral naar noordelijk *Friesland,* geloofsverkondigers te zenden. Deze evangelieprediking bracht schoone vruchten voort. Op tal van plaatsen werden de heidensche tempels omver geworpen en Christelijke kerken daarvoor in de plaats gesteld.

Toen de H. WILLIBRORD, reeds 64 jaren oud, hem niet enkel tot zijnen medewerker, maar ook tot zijnen opvolger wilde bestemmen en hem uitnoodigde de waardigheid van het Bisschoppelijk ambt mede te aanvaarden, weigerde de H. BONIFACIUS uit nederigheid. Hij beriep zich op zijne jeugd, wijl hij den voor de Bisschoppelijke waardigheid vereischten leeftijd nog niet bezat; hij beriep zich ook op den zendbrief van den Paus, volgens welken hij vooral voor de *Duitsche* volken bestemd was. Wat de H. WILLIBRORD ook beproefde, BONIFACIUS bleef weigeren en keerde na de drie jaren, waartoe hij zich verbonden had, in 722 naar *Duitschland* terug.

Op zijn reis daarheen ontmoette hij in het klooster *Pfalzel,* waar hij eenige dagen vertoefde, den H. GREGORIUS, den kleinzoon van de vrome abdis ADULA, dochter van DAGOBERT II. Terwijl de H. BONIFACIUS het middagmaal gebruikte, werd door GREGORIUS, een knaap van veertien of vijftien jaar, eene stichtende lektuur uit de H. Schrift voorgelezen. Hij las met zooveel nadruk en gevoel en gedroeg zich daarbij zoo passend, dat de Heilige opmerkzaam werd op de voortreffelijke gaven van geest en hart, die dezen jeugdigen knaap eigen waren. Hij prees hem en zeide: »Gij leest zeer goed, mijn zoon; maar verstaat gij ook wat gij leest?" De knaap meende alles te begrij-

[1]) Vergadering van den Bisschop met de geestelijkheid over kerkelijke aangelegenheden.

pen, doch toen het er op aankwam om met eigen woorden te verklaren, wat hij gelezen had, gelukte dit niet. »Wilt gij, vroeg BONIFACIUS, dat ik het u eens zeggen zal?" en onmiddellijk begon hij over den inhoud van het gelezene met zooveel vurige en wegslepende welsprekendheid voor alle aanwezigen te prediken, dat de leerzame en weetgierige knaap daardoor geboeid en als betooverd werd. De gloed der rede en de kracht der waarheid, die er in doorstraalde, greep hem zoozeer aan, dat hij vurig verzocht den H. BONIFACIUS, dien hij vroeger nooit gezien had, te mogen volgen. Hij volgde hem en bleef hem trouw tot aan diens marteldood en werd later Bisschop van *Utrecht*.

De H. BONIFACIUS ging andermaal naar *Thuringen* en van daar naar *Hessen,* en nu werd zijn arbeid door God met rijken oogst gezegend. KAREL MARTEL had ook daar de vijanden van het H. Geloof herhaaldelijk verslagen, zoodat de uitbreiding van het Christendom geregeld kon worden voortgezet.

Spoedig trok de Heilige de opmerkzaamheid van Paus GREGORIUS II, die hem in 722 andermaal naar *Rome* riep. BONIFACIUS gaf den Heiligen Vader volledige rekenschap van zijnen Apostolischen arbeid, won den raad des Pausen in aangaande sommige aangelegenheden, en vroeg uitgebreide volmachten voor het werk zijner prediking. Bij deze gelegenheid legde hij schriftelijk in de handen van den Paus zijne geloofsbelijdenis af, welk voorbeeld later door alle Bisschoppen is gevolgd; hij beloofde trouw en gehoorzaamheid aan den Stedehouder van CHRISTUS op aarde en beloofde ook de gebruiken en instellingen der H. Kerk overal bij de bekeerde volken te zullen invoeren.

Toen de Paus dit alles vernomen had, openbaarde hij aan den Heilige zijn voornemen om hem tot Bis-

schop te wijden. Hoewel die mededeeling den nederigen kloosterling verraste, durfde hij toch het Opperhoofd der Kerk niet tegenspreken en ontving den 30en November van het jaar 722 uit de handen van den Paus de Bisschoppelijke wijding met den titel van *Bisschop der Duitsche volken* zonder bepaalden zetel *(Episcopus regionarius)*. Ook werd zijn naam WINFRIED bij die gelegenheid in BONIFACUS veranderd. Hij was de eerste, die zich Bisschop noemde »*door de genade Gods en de gunst van den Apostolischen Stoel.*"

Uit *Rome* keerde de H. BONIFACIUS weer naar *Duitschland* terug en hervatte zijne verhevene taak. Met eigene hand doopte hij in den tijd van 40 jaren vele duizenden heidenen. Zijn ijver kende geen hinderpalen. Dikwijls rukte hij met levensgevaar de altaren der afgoden omver, verbrijzelde hunne beelden en deed de reusachtige eiken, waaronder zij vereerd werden, uitroeien.

Zijn arbeid was niet zonder de grootste moeielijkheden. Deze ontstonden voornamelijk hieruit, dat sommige Britsche zendelingen in eenige opzichten van de Katholieke leer en kerkgebruiken gingen afwijken, vooral wat het vieren van het Paaschfeest, de doopplechtigheden en den ongehuwden staat der geestelijken betreft. Ook waren er zelfs mannen het heiligdom binnen gegaan, die zonder wetenschap en zonder wettige wijding zich de bediening van het Priesterschap aanmatigden en uit winstbejag zich niet alleen voor het verrichten van Christelijke godsdienstplechtigheden, maar ook voor heidensche offers lieten vinden. Voegen wij daarbij den aanhoudenden toestand van oorlog en daarmede gepaard gaande verwildering en verwarring, waaraan *Duitschland* ten prooi was, dan kan men begrijpen onder hoeveel strijd en lijden de H. BONIFACIUS daar werkzaam was.

Van het Frankische Hof ontving de H. BONIFACIUS

sinds lang de hulp niet meer, die het vroeger aan de geloofsverkondigers had geboden. De geestelijken van dat Hof, nu voornamelijk bestaande uit gunstelingen der vorsten, die dikwijls zonder roeping het Priesterschap ontvingen en zich meer om kerkelijke inkomsten dan om het heil der zielen bekommerden, waren den Heilige niet genegen. Met zachtzinnigheid wel is waar, maar toch met kracht had hij zich tegen die misbruiken verzet, doch zich daardoor hunnen haat op den hals gehaald.

Vele aanzienlijke leeken volgden de verbastering van het Frankische Hof en gaven door hun onchristelijk gedrag en ruwe levenswijze groote ergernis; zoodat de H. BONIFACIUS zich verplicht rekende van de Franken verwijderd te blijven. Ook deze dwarsboomden zijne pogingen op allerlei wijzen en zelfs KAREL MARTEL, hoewel den Heilige niet bepaald vijandig, was toch niet meer eene hulp, op welke hij rekenen kon.

Toch bleef de H. BONIFACIUS met onbezweken moed aan den arbeid en veelvuldig waren de vruchten. Toen Paus GREGORIUS II overleden was en GREGORIUS III den Pauselijken troon bestegen had, zond de H. BONIFACIUS een gezantschap naar *Rome* om den Paus met zijne verheffing geluk te wenschen, op nieuw zijne gehoorzaamheid aan PETRUS' opvolger te beloven en tevens verslag te geven van zijn bekeeringswerk onder de heidenen. De Paus beloonde hem door hem te verheffen tot *Aartsbisschop* en hem het *Pallium* (het voornaamste onderscheidingsteeken van eenen Aartsbisschop) te zenden.

In 737 aanvaardde de Heilige eene derde reis naar *Rome* en van daar teruggekeerd, stichtte hij, als gevolmachtigde Gezant van den Pauselijken Stoel, verscheidene Bisdommen in *Duitschland;* zelf echter bleef hij als Aartsbisschop zonder vasten zetel zijne

Evangelische reizen voortzetten. Toen echter den 7den November 739 de H. WILLIBRORD door God tot de Hemelsche vergelding was opgeroepen, trok de H. BONIFACIUS, als Aartsbisschop der Germaansche volksstammen, zich de zorg over de verlatene kudde van zijnen heiligen vriend aan en ondernam in de jaren 739—741 eene reis naar *Friesland.*

Onder dien titel van Aartsbisschop der Germaansche volksstammen heeft de H. BONIFACIUS tot zijnen roemvollen marteldood het Bisdom van *Utrecht* bestuurd. Nooit heeft hij den titel van *Bisschop van Utrecht* gedragen, maar belastte zich slechts als Apostolisch bestuurder met de geestelijke zorg van dat Bisdom. Later werd hij Aartsbisschop van *Mainz* en onder de dertien Bisdommen, die hem volgens Pauselijk Besluit als suffraganen (onderhoorigen) waren onderworpen, behoorde ook *Utrecht.* De Bisschop van *Keulen* verzette zich daartegen en beweerde recht te hebben op *Utrecht,* krachtens eene oude schenking van koning DAGOBERT, die aan den Bisschop van *Keulen* omstreeks 630 de verkondiging van het Christendom in *Utrecht* en omstreken had opgedragen (zie pag. 19). De H. BONIFACIUS schreef daarover omtrent het jaar 753 eenen brief aan Paus STEPHANUS III, waarin hij verhaalt, hoe de Bisschop van *Keulen* die schenking heeft ontvangen, onder voorwaarde, dat hij werken zou aan de bekeering der Friezen. Dit is echter niet geschied; maar later is WILLIBRORD gekomen, »een man van wonderbare heiligheid en verstorvenheid", die door SERGIUS tot Bisschop der Friezen gewijd, vijftig jaren lang aan de bekeering van dat volk heeft gearbeid. Hij verzocht, om de bewering van den Bisschop van *Keulen* afdoende te kunnen wederleggen, dat de Paus hem uit het Archief een afschrift van de oorkonde zal zenden, waarin de zending van den H. WILLIBRORD beschreven is.

Het plan van den Heilige schijnt geweest te zijn om *Utrecht* of op zichzelf te laten bestaan, alleen aan den Paus onderworpen, of het tot een Aartsbisdom te te verheffen. Wij vernemen daaromtrent niets. *Keulen* werd later, omstreeks 794, tot Aartsbisdom verheven en het Bisdom van *Utrecht* als suffragaan daaraan onderhoorig. Sinds dien tijd werd het Bisdom van *Utrecht* kerkrechtelijk aan *Keulen* als aan zijn Metropolitaan onderworpen, totdat het in 1559 zelf Aartsbisdom werd.

Met ijver behartigde de H. BONIFACIUS de belangen der Utrechtsche Kerk. Hij voltooide of verbeterde aanmerkelijk de *St. Salvatorskerk (oude Munster)*, welke later naar hem de *St. Bonifaciuskerk* genoemd werd. Maar bijzonder toonde hij zijne liefde voor *Utrecht* door hare dagelijksche leiding en bestuur op te dragen en geheel toe te vertrouwen aan zijnen voortreffelijken en trouwen volgeling den H. GREGORIUS, over wien in het volgend hoofdstuk zal worden gesproken, terwijl hij den H. EOBANUS tot Bisschop wijdde, opdat in de Bisschoppelijke bediening zou zijn voorzien.

Tot op hoogen ouderdom bleef de H. BONIFACIUS aan de bekeering der heidenen al zijne krachten wijden en reeds was hij zijn 75ste levensjaar ingetreden, toen hij het verlangen te kennen gaf om andermaal *Friesland* te bezoeken. Hij maakte derhalve van zijne Pauselijke volmacht gebruik en stelde zijnen landgenoot LULLUS, die met de Bisschoppelijke waardigheid bekleed was, aan, om in zijne plaats het Aartsbisdom van *Mainz* als *coadjutor* (medehelpend Bisschop) te besturen. Met een reisgezelschap van velen, waaronder ook de H. Bisschop EOBANUS, trok hij geheel *Friesland* door, predikte op verscheidene plaatsen en sloeg eindelijk zijne tenten op aan de oevers van de *Borne*,

een klein riviertje in de nabijheid van het tegenwoordige *Dokkum*. Het was de 5n Juni 755.

De Heilige bereidde zich voor om aan de menigte nieuwbekeerden het H. Sacrament des Vormsels toe te dienen, toen plotseling, terwijl de heilige grijsaard in gebed verzonken de nieuwbekeerden afwachtte, een wild geschreeuw van vele woeste stemmen gehoord werd. Het waren heidenen, die, met zwaarden en knotsen gewapend, de tent van BONIFACIUS omsingelden.

Onmiddellijk schoten zijne dienaren toe om de ruwe bende met geweld te keeren; doch de Heilige die den lang verbeiden dag van zijn martelaarschap nu aangebroken zag, trad met zijne geestelijken naar buiten en riep tot de zijnen: »Laat af, mijne kinderen, te strijden, houdt op het lichaam te verdedigen. Leert ons niet de H. Schrift, dat wij geen kwaad met kwaad vergelden mogen? De lang gewenschte dag is dáár en zonder ons toedoen is de tijd onzer ontbinding nabij. Weest dus sterk in den Heer, werpt het anker uwer hoop op God; wij worden tot het eeuwig loon opgeroepen; wilt, die ons lichaam dooden, niet vreezen."

Nog had hij deze woorden niet geheel uitgesproken of de barbaren vielen op hen aan, vermoordden 52 metgezellen en brachten ook den Heilige, die staande en biddend het Evangelieboek boven het hoofd hield, den doodelijken slag toe.

Zoo eindigde het kostbaar leven van den grooten BONIFACIUS, wiens leven en sterven niet anders is geweest dan een voortdurend offer voor de bekeering der heidenen.

God heeft dat offer met welgevallen aangenomen en het bloed van zoovele heiligen op onzen geboortegrond vergoten, werd een vruchtbaar zaad, waaruit vele en heerlijke vruchten voor de Kerk van JESUS in *Noord-Nederland* zijn voortgekomen.

Het lichaam van den H. BONIFACIUS werd eerst naar *Utrecht* vervoerd, daarna naar *Mainz* en vervolgens ter ruste gelegd, gelijk hij in zijn leven verlangd had, in de Abdij te *Fulda,* door hem zelven gesticht. De stoffelijke overblijfselen zijner metgezellen werden in de *St. Salvator* te *Utrecht* begraven en in het jaar 1425 door den wijbisschop MATHIAS in acht kostbare relikwiekasten geplaatst.

Ongeveer eene eeuw na den dood van den H. BONIFACIUS werd op de martelplaats eene kerk gebouwd, die gedurende 700 jaren eene der drukst bezochte bedevaartplaatsen van ons vaderland geweest is, en nog heden ten dage wordt de vereering van Nederlands tweeden Apostel te *Dokkum* op bijzondere wijze gevierd.

Streng werd de moord op den H. BONIFACIUS en metgezellen gepleegd gewroken. Niet alleen de bekeerde Christenen vervolgden de snoodaards, maar ook PEPIJN DE KORTE, die door den H. BONIFACIUS tot koning der Franken was gezalfd, zond een zijner bevelhebbers, die bijna alle schuldigen met den dood strafte.

V. H. GREGORIUS. H. ALBERIK EN ANDERE GELOOFSVERKONDIGERS.

Bij den dood van den H. BONIFACIUS was de Kerk van *Utrecht* langzaam doch voortdurend in bloei toegenomen en het aantal nieuwbekeerden en kerken werd steeds grooter. Onder de banier des kruises, door WILLIBRORD, BONIFACIUS en zoovele andere Heiligen hier geplant, schaarde zich eene talrijke menigte, die in de Kerk van CHRISTUS troost en sterkte en hun geluk voor tijd en eeuwigheid kwamen zoeken.

Echter was het getal Christenen nog zeer gering in

vergelijking met het aantal heidenen, dat nog trouw aan den voorvaderlijken godsdienst bleef; niet overal was de arbeid der geloofsverkondigers even vruchtbaar en de oogst even overvloedig. Vele plaatsen waren nog niet door het licht des Evangelies bestraald en op andere plaatsen, waar het Christendom reeds was doorgedrongen, nam het aantal Christenen weer af, daar velen aan de verleiding tot afgoderij, waarin zij geboren en opgevoed waren, geen weerstand konden bieden. Er waren voor de uitgestrekte gewesten slechts weinig priesters, en het gevolg daarvan was, dat de bekeerlingen, nog niet voldoende onderwezen, Christendom en heidendom vermengden. Gemakkelijk is het dus te te begrijpen, hoe uiterst moeielijk de kerkelijke overheid voor de belangen van het jeugdige Bisdom van *Utrecht* voldoende zorg kon dragen.

Gelijk wij reeds vermeldden, had de H. BONIFACIUS nog vóór zijnen dood den H. GREGORIUS met het dagelijksch bestuur van het Bisdom belast. Deze heilige was de zoon van ALBERIK, kleinzoon van den Frankischen koning DAGOBERT II, terwijl zijne moeder VASTRADIS heette. Hij ontmoette den H. BONIFACIUS, toen deze op zijn reis naar *Duitschland* in hetzelfde klooster overnachtte, waar ook GREGORIUS zich bevond, (zie pag. 50). Van toen af bleef hij diens leerling en metgezel, die het vertrouwen en de verwachting zijns leermeesters nimmer beschaamde. Hij was een uitmuntend redenaar, uitstekend door deugd en verdiensten en zoo liefderijk jegens allen, dat hij niet alleen aan de moordenaars, die zijne beide broeders van het Hof naar huis wederkeerende in een bosch hadden doodgestoken, vergiffenis gaf, maar zelfs hun weldoener werd. Hij raadde hun aan naar vreemde landen te vluchten om de vervolging zijner bloedverwanten te ontgaan, en voorzag hen van alles, wat zij noodig hadden.

Zijne verkiezing tot Bisschop van *Utrecht* werd door Paus STEPHANUS III bekrachtigd. Hoewel met Bisschoppelijke volmacht toegerust, heeft toch de H. GREGORIUS nimmer de Bisschoppelijke wijding ontvangen, doch bleef als gewoon priester zijne moeielijke taak volbrengen. Hij zorgde echter, dat een ander deugdzaam priester, met name ALUBERT, met de waardigheid van Bisschop werd bekleed, om de Bisschoppelijke plechtigheden en bedieningen, waartoe alleen een Bisschop gerechtigd is, te verrichten.

Niet alleen beijverde GREGORIUS zich om met ALUBERT het H. Evangelie onder de Friezen verder uit te breiden en in de kloosterschool te *Utrecht* voortreffelijke jongelingen tot het H. Priesterschap voor te bereiden; maar ook zond hij vele door deugd en geleerdheid uitstekende mannen uit, om overal aan het heil der zielen te arbeiden. De H. LEBUINUS, de H. MARCELLINUS en de H. WILLIHADUS werden met dat doel naar *Overijsel* gezonden·

De H. LEBUINUS was uit *Engeland* herwaarts gekomen. Tot driemaal toe had hij eene Goddelijke openbaring gehad, die hem aanmaande, om den Saksen aan den *IJsel* met de waarheid des Geloofs bekend te maken en begaf zich naar ons land. Hij predikte vooral in de omstreken van *Deventer,* de verblijfplaats der Saksische vorsten en stichtte er eene kerk. Toen hij vernam, dat de Saksen gewoon waren jaarlijks eene vergadering te houden te *Markelo* aan den *Weser,* begaf hij zich daarheen. Gekleed in priesterlijk gewaad sprak hij hen vrijmoedig aan en vermaande met Apostolischen ijver om aan zijne prediking gehoor te geven, zoo zij de gramschap van den Schepper van hemel en aarde niet op zich wilden laden. »De afgoden, welke gij aanbidt, zoo sprak hij, hebben leven noch gevoel; zij zijn het werk van menschenhanden; zij vermogen niets, noch voor zich zelven, noch voor anderen. Daarom

heeft de eenige, goedertierene en rechtvaardige God, uit medelijden met u, mij tot u gezonden. Zoo gij de ongerechtigheid niet aflaat, kondig ik u een groot onheil aan, hetwelk gij niet verwacht. De koning des Hemels heeft reeds bevolen, dat een vorst, machtig, voorzichtig en onvermoeid, niet van verre maar van nabij zal komen en op u als een stortvloed neervallen, om de verhardheid uwer harten te weeken en uwe trotsche hoofden te doen buigen. Met één enkelen ruk zal hij uwe grenspalen binnen breken, alles te vuur en te zwaard verwoesten en uwe vrouwen en kinderen gevankelijk wegvoeren." Deze manmoedige taal wekte de woede der Saksen zoo hevig op, dat zij onverwijld naar een nabijgelegen bosch liepen en stokken sneden om den ongeroepen geloofsverkondiger op wreede wijze te dooden.

Maar een der voornaamsten des volks stond op en riep luid: »Hoort gij, die de wijsten zijt! Menigmaal zijn gezanten van onze naburen, Noormannen, Slaven of Friezen, tot ons gekomen. Wij hebben ze in vrede ontvangen, hunne berichten aangehoord en ze met geschenken teruggezonden. Zouden wij nu dezen gezant van den grooten God niet met eere ontvangen, hem dooden?" Op deze woorden bedaarde de woede en de Heilige kon ongedeerd vertrekken. Eenigen tijd later echter koelden de Saksen hun gemoed aan de door den Heilige gebouwde Kerk te *Deventer,* welke zij in de asch legden. Daarop begaf LEBUINUS zich naar *Utrecht.* Doch later naar *Deventer* teruggekeerd, bouwde hij zijne verwoeste kerk weder op en stierf in geur van heiligheid, 777.

Zijn lichaam werd te *Deventer* begraven. Drie dagen lang zochten de heidenen naar zijn graf om het heilig lichaam te onteeren, maar konden het niet vinden. Zijn graf bleef verborgen, totdat, onder de regeering van Bisschop BALDERIK, de H. LUDGER het lichaam bij open-

baring vond. Wederom was toen de kerk verwoest, doch de heilige overblijfselen waren gespaard gebleven. De andermaal op nieuw gebouwde kerk werd later door den H. BERNULPHUS uit de goederen van de *St. Salvator* te *Utrecht* rijk begiftigd en in 1559 door Paus PAULUS IV tot Kathedrale Kerk van het nieuw opgerichte Bisdom van *Deventer* verheven. Nog wordt de nagedachtenis van den H. LEBUINUS in *Deventer* hoog gevierd, wijl hij tot Patroon der stad is aangenomen.

De H. MARCELLINUS, ook MARCHELMUS genaamd, was evenals de H. LEBUINUS uit *Engeland* naar deze kusten overgekomen en heeft 70 jaren lang vooral in *Drente* en *Twente* het werk der Evangelieprediking voortgezet. Door den H. WILLIBRORD van zijne jeugd af onderwezen en later onder de leerlingen van Bisschop GREGORIUS opgenomen, werd hij met den H. LEBUINUS naar de Saksen in *Overijsel* gezonden. In het laatst van zijn leven werd hij Custos (Pastoor?) in de Utrechtsche *St. Salvatorskerk.* Hij schijnt te *Oldenzaal* gestorven en later te *Deventer* begraven te zijn, waar ook zijne kostbare overblijfselen langen tijd zijn bewaard gebleven.

De H. WILLIHADUS was uit *Northumberland* afkomstig en predikte in het tegenwoordige *Friesland.* Hij begon zijne prediking te *Dokkum* (in 772), waar de H. BONIFACIUS de palm der martelaren verworven had. Thans waren de Friezen beter gezind. Vele jonge lieden uit de voornaamste kringen werden door hem onderwezen, vele afvalligen tot het H. Geloof teruggebracht en nieuwe Christenen gedoopt. Later begaf hij zich naar *Drente* en werkte ook daar met zeer veel vrucht.

Zijne leerlingen, door ontijdigen ijver vervoerd, wierpen op vele plaatsen de afgodsbeelden omver en verwoestten alles, wat aan het heidendom herinnerde.

Dit bracht eenmaal den Heilige in groot gevaar. De heidenen vielen woedend op hem aan, sloegen hem met stokken en één van hen trok het zwaard, om hem het hoofd af te houwen; doch zichtbaar beschermde God zijnen dienaar. Het zwaard beschadigde alleen het koord, dat de Heilige om den hals had en waaraan hij relikwieën van Heiligen droeg.

Hij bleef in *Drente* tot 779. Daarna is de H. WILLIHADUS te *Bremen* werkzaam geweest en, toen *Bremen* bij Pauselijk Besluit tot een Bisdom werd verheven, werd hij de eerste Bisschop. Onvermoeid bleef hij werkzaam en na 35 jaren onder de Saksen en Friezen gearbeid te hebben, stierf hij den 8 November 809 te *Blexen* en werd te *Bremen* begraven.

Volhardend werd onder de regeering van den H. GREGORIUS aan den toenemenden bloei der Utrechtsche Kerk voortgewerkt. Innig verheugd, dat hij zich omringd zag van zoovele heilige en uitstekende mannen, die hem zijne moeielijke taak verlichtten, begon hij met groote toewijding zijne zorgen te schenken aan de door den H. WILLIBRORD gestichte kloosterschool.

Hij bracht haar weldra tot grooten bloei en zorgde dat allen, die zich aan de verkondiging van het H. Evangelie wenschten toe te wijden, daar op eene waardige wijze tot hunne verheven bediening werden voorbereid. Vele jongelingen van adellijke geslachten werden tot GREGORIUS gezonden om door hem in den H. Godsdienst en wetenschappen te worden onderwezen. Een dier leerlingen was de H. LUDGER, dien wij weldra zullen ontmoeten. De H. GREGORIUS stond in hooge gunst bij KAREL DEN GROOTEN, die in 776 de bezittingen der *St. Maartenskerk* te *Utrecht* belangrijk vermeerderde.

In de laatste jaren zijns levens zond God den H. GREGORIUS eene zware beproeving over. Eene hevige

ziekte sloeg hem met lamheid, zoodat hij zich nauwelijks kon bewegen en door zijne leerlingen moest worden gedragen. Toch bleef zijn ijverige geest aan den arbeid en met vaderlijke teederheid bleef hij het Bisdom nog drie jaren besturen.

Langzamerhand verergerde zijn toestand en duidelijk was het te zien, dat de dag zijner ontbinding niet ver verwijderd was. Groote bezorgdheid baarde het zijnen vrienden en leerlingen, dat ALBERIK, kanunnik van *Utrecht,* die door den H. GREGORIUS tot zijn opvolger bestemd was en in *Italië* vertoefde, niet aanwezig was. De Heilige stelde hen echter gerust en voorspelde, dat hij niet zou sterven, alvorens ALBERIK zou zijn wedergekeerd. Drie of vier dagen voor GREGORIUS' dood kwam ALBERIK onverwacht terug en onderhield zich met den Heilige over de belangen van het Bisdom. Daarna zijn einde voelende naderen, liet de H. GREGORIUS zich door zijne bedroefde leerlingen naar de *St. Salvator* dragen, ontving er met innige godsvrucht de H.H. Sacramenten en ontsliep, de oogen op he altaar gevestigd, heilig in den Heer (25 Augustus 775

Zijn lichaam werd in de *St. Salvator* begraven. In 1421 werd het H. gebeente uit het graf gelicht en aan de vereering der geloovigen voorgesteld. Een groot gedeelte van het lichaam is evenwel naar *Susteren* vervoerd, waar het met het gebeente van den H. ALBERIK in 1884 is teruggevonden. Een gedeelte van den schedel van den H. GREGORIUS en een kostbaar deel van het gebeente van den H. ALBERIK bevinden zich thans in de Parochiekerk te *IJmuiden*, welke aan den H. GREGORIUS, bisschop van *Utrecht*, is toegewijd.

Zooals de H. GREGORIUS reeds bij zijn leven bepaald had, volgde hem de H. ALBERIK op den Bisschoppelijken zetel. Volgens sommigen was hij een Engelschman; maar anderen beweren en met meer recht, dat

hij een neef van den H. GREGORIUS en derhalve van Frankische afkomst was. Door den H. GREGORIUS tot kanunnik van *Utrecht* benoemd, ondersteunde hij den Heilige in zijn Bisschoppelijk bestuur. Kort voor diens dood vinden wij hem in *Italië*, waar hij als afgezant van den Frankischen koning gewichtige aangelegenheden te regelen had. Niet aanstonds liet hij zich de Bisschoppelijke wijding toedienen, maar bleef eenigen tijd aan het hoofd des Bisdoms als *Episcopus electus* (verkozen Bisschop) gelijk zijn voorganger gebleven was. Eerst later, omstreeks 778, ontving hij de Bisschopswijding te *Keulen*.

Met onverflauwden ijver trad hij in de voetstappen zijns voorgangers en trok ter verkondiging van het H. Evangelie naar *Overijsel* en *Friesland*. Op deze reizen werd hij vergezeld door den beminden leerling van den H. GREGORIUS den H. LUDGER. Deze Heilige was van Friesche afkomst en werd door zijne ouders in *Utrecht* bij den H. GREGORIUS ter school gezonden. Op diens bevel vertrok hij naar *York* in *Engeland* in gezelschap van den reeds gemelden ALUBERT, die, door GREGORIUS tot wijbisschop verkozen, aldaar de H. Bisschopswijding ging ontvangen. Daar leerde hij op de beroemde school van *York* den grooten ALCUINUS kennen, die, als de geleerdste man van zijnen tijd, zich onsterfelijken roem in de wetenschappen heeft verworven (735—804). Teruggekeerd naar den H. GREGORIUS, vroeg en verkreeg hij verlof om andermaal naar *York* te gaan en de lessen van ALCUINUS bij te wonen. De weetgierige jongeling, die reeds in zijne prille jeugd blijken had gegeven van veel talent en grooten ijver, bleef er ruim drie jaren, maakte snelle vorderingen, volbracht zijne studie en werd Diaken gewijd. Daarop keerde hij naar *Utrecht* weder en bracht vele kostbare boeken mede, waarmede hij de Utrechtsche school verrijkte.

Bij de Bisschopswijding van de H. ALBERIK ontmoeten wij hem in *Keulen,* waar hij de waardigheid van Priester ontving. Op last van zijnen Bisschop was hij nog vóór zijn Priesterschap naar *Deventer* gegaan, om, onder de puinhoopen der door de Saksen verwoeste kerk, het lichaam van den H. LEBUINUS te zoeken en die kerk weder op te bouwen. Later werd hij met de zielzorg belast in *Oostergoo* bij *Dokkum,* ter plaatse, waar de H. BONIFACIUS en gezellen waren gemarteld. Daar heeft hij bijna zeven jaren gewerkt. Vele heidenen bracht hij tot het ware Geloof en stichtte in de kerken en kloosters, welke hij op meerdere plaatsen bouwde, godvruchtige vereenigingen, die zich de uitbreiding van het Christendom en eigen heiliging ten doel stelden. Een verwoede inval der heidensche Saksen onder hunnen aanvoerder WITTEKIND, die zich met de Friezen verbonden hadden om andermaal hunne onafhankelijkheid te herwinnen, verplichtte hem zijnen Apostolischen arbeid te staken en buiten het land eene veilige schuilplaats te zoeken. Hij trok naar *Rome* en vervolgens naar het beroemde klooster van den H. BENEDICTUS te *Monte-Casino,* ten einde daar in stille eenzaamheid zich meer bijzonder aan het geestelijk leven te wijden. Hij verbleef er bijna drie jaren. De lof zijner deugd bereikte weldra het hof van KAREL DEN GROOTEN. Toen deze na hardnekkigen strijd de Saksen en Friezen voor goed had onderworpen (786), zond hij den H. LUDGER met andere geloofsverkondigers naar de herwonnen Oost-Saksen en later naar de West-Saksen. Toch vergat de Heilige de Friezen niet, en werkte met nieuwen ijver aan hunne bekeering. Hij ging naar het vroeger vermelde *Forsite-eiland,* waar een der metgezellen van den H. WILLIBRORD den marteldood had ondergaan. Het volk luisterde aandachtig naar zijne woorden en door Gods genade van de valschheid van hun afgod *Forsite* overtuigd,

verbrandde en verwoestte het zijne tempels en altaren. De H. LUDGER had de voldoeniug het grootste gedeelte der bevolking te doopen in diezelfde bron, waar zij kort geleden niet dan met huivering en in de diepste stilte water gingen putten. Men zegt zelfs, dat LANDRICUS, de zoon van een der aanzienlijksten, den ijverigen Evangelieprediker vergezelde en zich later aan den geestelijken stand wijdde. Te *Mimigernefort* (thans *Munster)* en nog op vele andere plaatsen, o. a. te *Weert* in *Limburg*, stichtte hij kerken en kloosters, waar jeugdige priesters, bij voorkeur uit de kinderen des lands, werden opgeleid en gevormd en verwierf zich door overvloedige aalmoezen met milde hand gegeven de dankbaarheid van velen. In 802 werd *Munster* tot Bisdom verheven en de H. LUDGER beklom daar den Bisschoppelijken Stoel, waar zijn arbeid zoo heilzaam is geweest, dat hij als Apostel dier streken wordt vereerd. Hij overleed 26 Maart 809 en werd te *Werden* begraven. Zijn graf werd door wonderwerken vermaard.

Groot waren zijne verdiensten voor onze vaderlandsche kerk. Van zijne wetenschap en geleerdheid zijn ons vele kostbare herinneringen bewaard gebleven. Hij beschreef het leven van zijne heilige vaders GREGORIUS en ALBERIK, alsook het begin van het bekeeringswerk van den H. BONIFACIUS. Hij was de eerste uit ons voorgeslacht, die de Heilige Kerk door geschriften heeft opgeluisterd.

Hoewel wij weinig van den Heiligen Utrechtschen Bisschop ALBERIK in de geschiedenis vinden opgeteekend, is toch zijne regeering voor *Utrecht* roemvol en van groote beteekenis geweest. Dit toch mogen wij besluiten uit de buitengewone gunst, die KAREL DE GROOTE hem toedroeg en uit de gewichtige schenkingen door KAREL aan de *St. Martinuskerk* gedaan. Hij stierf den 21 Augustus, tijdens den ver-

schrikkelijken opstand der Saksen, waarschijnlijk 782, maar het jaar is onzeker. Over zijne relikwieën is boven reeds gesproken.

Al deze mannen, wier leven wij tot nu toe hebben beschreven, waren, om hunne uitstekende deugd en vurigen geloofsijver, waardige metgezellen en opvolgers van de H. WILLIBRORD en BONIFACIUS. Veel deden zij, veel leden zij voor de goede zaak des Christendoms in deze landen.

Na God dankt ons dierbaar vaderland aan hen den schat des Geloofs; zij brachten hier die kostbare parel en ontstaken het licht van CHRISTUS, dat de duisternis der dwaling verdreef. Door hunne edelmoedige zelfopoffering leerden zij onzen voorvaderen met woord en voorbeeld de oneindige liefde kennen van Hem, die alle volken door Zijn kostbaar lijden en dood verlost en tot het hemelsch erfdeel geroepen heeft.

Waar vroeger niet zonder dwaas bijgeloof en bloedgierige wreedheid dieren en menschen werden geslachtofferd, dáár werd thans de ééne onbevlekte, hoogheilige offerande van JESUS CHRISTUS' Vleesch en Bloed aan den Hemelschen Vader opgedragen. De heidensche tempels waren vervangen door Christelijke Kerken; de Christelijke leer en zeden werden in al hare reinheid en heiligheid gepredikt, en de plechtigheden der Kerk in haren verheven rijkdom en hartverheffenden luister gevierd. Talrijke priesters te *Utrecht*, te *Echternach* of in *Engelands* kloosters gevormd, togen in immer grooter aantal uit, om hier het brood des levens uit te deelen. De ondeugden der heidenen werden uitgeroeid en deugd, zedelijkheid en beschaving aangekweekt.

Zeker waren alle bekeerlingen uit het heidendom niet in eens volmaakt doordrongen van den geest des Christendoms. Onvolmaaktheden en onvolmaakten, ondeugden en zondaren waren en bleven onder de

Christenen. Zelfs een groot aantal Friezen bleven nog aan het heidendom verslaafd, en eerst zou nog met bloed en zweet van vele Heiligen onze dierbare geboortegrond besproeid moeten worden, eer het geloof in CHRISTUS hier ten volle zou zegevieren.

Maar aan de H.H. WILLIBRORD en BONFACIUS en hunne heilige medehelpers blijft de eer, dat zij de bekeering van *Noord-Nederland* hebben aangevangen en voortgezet en een degelijken grondslag voor de vestiging van CHRISTUS' Kerk hebben gelegd.

HOOFDSTUK II.

Opkomst van het Bisdom van Utrecht.

I. VESTIGING VAN HET BISDOM.

Den toestand van ons land, in het eerste hoofdstuk beschreven, vinden wij geheel veranderd. Waren er vroeger onderscheidene volksstammen, thans zijn deze onder de overstrooming der twee groote volksstammen, de Friezen en de Franken, verdwenen. De Saksen hebben, na hunne onderwerping door KAREL DEN GROOTEN, het tooneel verlaten en zich naar *Duitschland* teruggetrokken of zijn naar *Brittannië* overgestoken. De Franken hebben zich in het zuiden van ons land gevestigd en in *Gallië (Frankrijk)* een machtig rijk gegrondvest.

Alleen de Friezen hebben hunne oude woonplaatsen behouden en zich niet alleen naar het westen, maar ook naar het oosten uitgebreid. Hun aanzien nam zoodanig toe, dat in de achtste en volgende eeuwen de bewoners van ons vaderland bijna alleen onder den naam van Friezen bekend zijn.

Met het Christendom hebben zij ook van de Franken beschaving en eenige kennis van kunsten en wetenschappen ontvangen. De koophandel begint meer en meer te bloeien; vooral *Wijk bij Duurstede* en *Tiel*

zijn aanzienlijke koopsteden geworden. Ons vaderland is nu min of meer rechtstreeks onder het bestuur gekomen van KAREL DEN GROOTEN, die zich tot keizer der Franken had laten kroonen (800). Door *Hertogen* en *Graven*, van den Keizer afhankelijk *(Leenstelsel)*, die met hunne Schepenen afzonderlijke gewesten bestuurden en het recht handhaafden, werd het keizerlijke gezag onderhouden en uitgeoefend,

Na den krijgstocht tegen de Saksen, die meer dan dertig jaren duurde, kregen de geloofsverkondigers volle vrijheid het H. Evangelie overal te verkondigen, zonder vrees van door woeste horden te worden verstoord. Het zwaard van KAREL beschermde hen.

Maar niet enkel door zijne aangeboren dapperheid en moed, ook door zijne deugd en godsdienstigheid, door zijn edel streven om zijn volk waarlijk godsdienstig en gelukkig te maken, werd KAREL DE GROOTE in de hand der Goddelijke Voorzienigheid een zegen voor de Katholieke Kerk in deze gewesten. De geleerdste mannen van dien tijd waren zijne bijzondere vrienden en raadsleden. Alom liet hij scholen oprichten, waarin zoowel de kinderen van eenvoudige burgers *(poorters)* als van adellijken, in de gewijde en ongewijde wetenschappen werden onderwezen. Hij bevorderde de schoone kunsten en gaf in alles een voorbeeld, dat tot navolging opwekte. Een tweevoudig middel nam hij derhalve te baat om den Christelijken Godsdienst te bevestigen. Vooreerst bracht hij de heidenen tot onderwerping en maakte bij iedere verovering de bepaling, dat de overwonnene stammen de prediking des Christendoms moesten toelaten en aanhooren; en vervolgens trachtte hij door een wijs bestuur, door het bouwen van kerken en kloosters, welke hij rijk begiftigde, vooral ook door het stichten van scholen ter goede opleiding van geestelijken, den Godsdienst steun en kracht tot hoogere ontwikkeling te geven.

Evenwel was KAREL DE GROOTE niet zonder gebreken. Menige ondeugd heeft op zijn ridderlijk gemoed eene niet uit te wisschen smet geworpen, en zijne wreedheid jegens de overwonnen Saksen verdient aller afkeuring. Maar hij is een der weinige vorsten geweest, die goed begrepen, hoezeer eene welingerichte maatschappij den Godsdienst tot grondslag hebben moet, en die den eendrachtigen samenhang van Kerk en Staat tot regel stelde zijner staatkunde. Hij was een der weinige veroveraars, die hervormingen wist in te voeren, zonder op het eigenaardig karakter van ieder afzonderlijk volk inbreuk te maken. Zijne pogingingen tot verheffing van den Godsdienst, gesteund door geleerde en heilige Bisschoppen als GREGORIUS en ALBERIK, hadden het weldadig gevolg, dat het Christendom, ofschoon niet overal even krachtig, toch vrij algemeen in ons vaderland werd bevestigd. De sporen van het heidendom werden gaandeweg minder. Een nieuwe Christelijke geest trad er voor in de plaats, dáár vooral, waar door de milddadigheid van KAREL kloosters werden gesticht. Want de roeping tot het kloosterleven werd niet weinig door deze gunstige omstandigheden bevorderd, en waar een klooster verrees, ontstond door den goeden geest der daar gevormde geestelijken ook voor het omliggende gewest een heilzaam tijdperk van levendigen Godsdienst. Vele steden hadden alleen aan de stichting van een kerk of klooster haar ontstaan en welvaart te danken.

De voornaamste kloosterorde, die zich reeds vroeg in ons vaderland vestigde, was die der BENEDICTIJNEN, tot welke het grootste aantal onzer geloofsverkondigers behoorde. Hare vestiging was voor deze woeste landstreken een ware zegen. Het gansche leven der BENEDICTIJNEN was, buiten den tijd hunner godsdienstige oefeningen en studiën, nagenoeg geheel gewijd aan het geestelijke en tijdelijke welzijn der

omliggende bewoners. Beurtelings met bijl en schop, truweel en hamer gewapend, waren zij nu eens houthakkers en landbouwers. dan weer metselaars en bouwmeesters. Zij velden de groote bosschen neder, maakten moerassen droog, ontgonnen den woesten grond en legden alzoo den grondslag tot die stoffelijke welvaart, welke ons vaderland in de middeleeuwen genoot. Bovendien waren zij de beoefenaars der wetenschappen en de bewaarders van wetenschappelijke geschriften. Zij copiëerden de werken der oude schrijvers, zoowel gewijde als ongewijde, en wat uit den ouden tijd tot ons gekomen is, hebben wij te danken aan de goede zorg dier kloosterlingen. Zij waren de Apostelen der heidenen, de beschavers der volken, de hervormers der zeden.

Het Bisdom van *Utrecht*, dat wil zeggen, de geestelijke macht van den Bisschop van *Utrecht* strekte zich in het begin der negende eeuw uit van *Sluis* in *Zeeland* ten zuiaen, tot *Dokkum* in *Friesland* ten noorden, van *Katwijk* ten westen, tot *Ootmarsum* ten oosten, benevens den linkeroever van de *Maas* en *Emmerik*.

Maastricht, Roermond en *'s Hertogenbosch,* alsook *Tolen* en *Schakerloo* in *Zeeland,* behoorden tot het Bisdom van *Luik*. Eene kleine strook lands, waarin *Nijmegen* ligt, behoorde tot het Aartsbisdom van *Keulen*. Zeer kleine gewesten in *Drente* en *Groningen* werden onder de Bisdommen van *Munster* en *Osnabruck* gerekend.

Het bisdom van *Utrecht* was omstreeks 794 als suffragaan onderhoorig geworden aan den Metropolitaan van *Keulen*. Aan het hoofd des Bisdoms stond de *Bisschop* en deze werd bijgestaan door de voornaamste geestelijken, aan de Kathedrale kerk (Domkerk) verbonden, die den naam van *Kanunniken* (Domheeren)

droegen. Deze kanunniken vormden te zamen het *Kathedraal kapittel.*

Behalve aan de Kathedrale kerk waren ook aan onderscheidene andere (Collegiale) kerken kapittels van kanunniken verbonden. Zoo had men o. a. in de stad *Utrecht* nog de kapittels van *St. Salvator, St. Pieter, St. Jan* en *St. Maria.* In *Emmerik* was het kapittel van *St. Martinus*, in *Deventer* dat van *St. Lebuinus* in *Oldenzaal* van *St. Plechelmus*, in *Tiel* het kapittel van *St. Walburgis.* Deze waren de negen hoofdkerken van het Bisdom.

Aan het hoofd van elk kapittel stond de *Proost (Praepositus);* op hem volgde de *Deken* en daarna de gewone *kanunniken.* Aan de Proosten der negen hoofdkerken werd tevens de hooge waardigheid geschonken van het hierna te vermelden *Aartsdiakenaat.* De deken had het recht de kanunniken te doen vergaderen, geestelijken en leeken ter verantwoording te roepen en te zorgen, dat de bevelen des Bisschops nauwkeurig werden opgevolgd. Niet alle kanunniken bezaten de waardigheid van het H. Priesterschap; ook geestelijken van lagere orde konden in de kapittels worden opgenomen. Het Domkapittel was het voornaamste van allen en had het oppertoezicht over de kathedrale kloosterschool. De H. ALBERIK verdeelde tot betere regeling en nauwlettender toezicht het studiejaar in vier beurtwisselingen, zoodat de Bisschop de eerste drie maanden en vervolgens telkens een ander met de zorg voor de studiën en de geestelijke leiding der broeders belast was.

Het geheele Bisdom was verdeeld in *Aartsdiakenaten.* Aan het hoofd van ieder stond de *Aartsdiaken*, welke hooge kerkelijke waardigheid door den Paus zelven aan de voornaamsten onder de geestelijken werd geschonken. Hun aantal schijnt langzamerhand te zijn toegenomen en wellicht in het laatst der elfde eeuw,

zeker niet vroeger, werd het voor goed vastgesteld en aan ieder een bepaald district aangewezen. Sinds 1129 treden de Proosten der negen hoofdkerken van het Bisdom steeds als Aartsdiakens op, terwijl de *Aarts-subdiaken* of Koorbisschop van het Domkapittel en de Proost van *West-Friesland* mede onder de Aartsdiakens kunnen worden gerekend.

Het grootste Aartsdiakenaat was van den *Domproost.* Het omvatte een groot deel van de tegenwoordige Provinciën *Utrecht, Zuid-Holland* en *Zeeland,* de stad *Groningen* en omliggende plaatsen, de *Betuwe, Amstelland, Tessel* enz. Iets kleiner was dat van *St. Salvator.* Een deel der Provinciën *Utrecht* en *Zuid-Holland* en de omtrek van *Stavoren* in *Friesland* behoorden er toe.

Het Aartsdiakenaat van *St. Pieter* omvatte de *Veluwe;* dat van *St. Jan, Abcoude, Mijdrecht* en het grootste deel van *Westergoo* in *Friesland.* Aan *St. Maria* behoorde *Alblasserwaard,* een deel van *Drente* en van het graafschap *Kuilenburg.* Aan *St. Lebuinus* was de *IJselstreek* en aan *St. Plechelmus Twente* aangewezen, terwijl *Emmerik* de eigen landstreek daar bestuurde. Het Aartsdiakenaat van *Tiel* werd omstreeks 1314 naar *Arnhem* overgeplaatst en bestuurde een deel van de *Betuwe,* den *Tielerwaard,* den *Bommelerwaard* en het land van *Heusden.*

De beide kleinste Aartsdiakenaten waren van den Koorbisschop van het Domkapittel en den Proost van *West-Friesland.* De eerste had slechts eenige Parochiën in den omtrek van *Utrecht, Jutphaas, Harmelen, Kamerik* enz., de laatste bestuurde de geheele landstreek tusschen *Alkmaar, Hoorn, Medemblik* en *Enkhuizen.*

Het geestelijk bestuur des Bisschops werd voornamelijk door de Aartsdiakens uitgeoefend. Zij regelden vooral de kerkelijke goederen en wijl deze goederen in zeer nauw verband stonden met de geestelijke

bedieningen *(beneficiën)*, zien wij niet zelden, dat zij geestelijken tot een of ander beneficie aanstelden en hen daarin installeerden. Men onderscheidt ook thans nog twee soorten van beneficiën, eene waaraan zielzorg *(cura)* is verbonden, en eene, hetwelk alleen verplicht tot het lezen der H. Mis op een bepaald Altaar en het bidden der kerkelijke getijden *(beneficium simplex.)*

Bovendien werd de Bisschop in zijne bediening bijgestaan door *Wijbisschoppen*, of, zooals zij toenmaals ook genoemd werden, *Suffraganen*. Deze hadden de wijding van Bisschop ontvangen en voerden den titel van een Bisdom, dat in het gebied der ongeloovigen lag *(in partibus infidelium)*, [1]) maar oefenden de H. bediening uit in het bisdom van *Utrecht*, onder het oppergezag van den Bisschop. Zij dienden de heilige wijdingen aan de geestelijken toe, consacreerden kerken, kapellen en altaren en trokken in de verschillende gedeelten des Bisdoms rond, tot toediening van het H. Vormsel.

In lateren tijd had de Bisschop ook een *Vicaris Generaal*, die naast en met den Bisschop het Bisdom bestuurde en derhalve Bisschoppelijke rechtsmacht, doch niet noodzakelijk de Bisschoppelijke wijding bezat. Ook de *Koorbisschoppen* hadden niet altijd de Bisschoppelijke waardigheid, hoewel de naam het doet veronderstellen. Deze moesten vooral voor de landgemeenten zorg dragen, welke zorg later aan de *Landdekens* werd toevertrouwd. Reeds in 1128 vindt men van Landdekens gewag gemaakt.

De overige Geestelijken, welke den Bisschop in zijne hooge bediening ter zijde stonden, droegen den naam van *Officialen*.

---

[1]) Thans is de titel *in partibus infidelium* vervangen door dien van *titulair-Bisschop*.

De geestelijke belangen van iedere gemeente of parochie waren opgedragen aan de zorg van *Pastoors,* die in hunne bediening werden geholpen door *Kapelaans* of *Vicarissen.* De Pastoors en Vicarissen ontvingen in den regel hunne benoeming van den Bisschop of den Aartsdiaken en waren geheel aan de leiding des Bisschops onderworpen. Zij waren verplicht te blijven waar de stem der overheid hen had geroepen. Niet zelden verkregen adellijke geslachten en familiën, die zich door het stichten van kerken en kloosters of dezer begiftiging voor de H. Kerk verdienstelijk hadden gemaakt, het recht om eenen geestelijke van hunne keus aan den Bisschop ter benoeming voor te stellen *(jus patronatus);* maar aan den Bisschop bleef toch immer de bekrachtiging dier keus en het verleenen van rechtsmacht voorbehouden.

De *kloosterlingen* waren, voor zoover zij zich niet met de geestelijke bediening buiten de kloosters of met de zielzorg *(cura)* belastten, niet van den Bisschop afhankelijk, maar volgden den regel hunner orde en waren aan hunne ordens-overheden onderworpen. Aan het hoofd van een mannenklooster stond een *Abt, Prior* of *Gardiaan* en aan het hoofd van een vrouwenklooster eene *Abdis, Priorin* of *Overste.* De verkiezing dezer overheden geschiedde door de kloosterlingen volgens de regelen der verschillende orden. Het recht tot oprichting en visitatie der kloosters bleef evenwel aan den Bisschop, als niet door bijzondere bepalingen deze rechten onmiddellijk aan den Paus waren gereserveerd.

De inkomsten *(praebenden)* der geestelijken werden voornamelijk gevonden uit grondbezittingen en vrome schenkingen. Ook legde KAREL DE GROOTE hier en daar aan het volk de verplichting op om aan de priesters de zoogenaamde »*tienden*" op te brengen en verleende den Bisschop het recht om tol te heffen bij

in- en uitvoer van koopmansgoederen. Daardoor werd voorzien in de tijdelijke noodwendigheden van Bisschop en priesters en tevens ook zorg gedragen voor het onderhoud van kerken, kloosters en altaarsieraden. Een gedeelte der inkomsten werd immer ter zijde gelegd voor de armen, pelgrims, reizigers, enz.

Die inkomsten, dóór de godsvrucht onzer voorvaderen aan het bisdom, priesters en kloosterlingen geschonken, werden in vervolg van tijd dikwijls zeer aanzienlijk. Maar het is er verre van af, dat die rijkdommen, (wat in lateren tijd zoo vaak gelasterd is), alleen maar gebruikt werden om een weelderig leven te leiden. Al wat in de middeleeuwen ten dienste van ongelukkigen, tot luister van den Godsdienst, tot bevordering der tijdelijke welvaart van het volk gedaan is, is aan den rijkdom van kerken en abdijen te danken; maar wel had deze rijkdom het gevolg, dat de wereldlijke vorsten altijd zeer begeerig waren om die inkomsten aan zich te trekken, en dat in de 16de eeuw de zoogenaamde hervormers in de kerkelijke goederen machtig veel reden vonden, om zich over de gevolgen der hervorming te verblijden.

Aanvankelijk berustte het recht om eenen Bisschop te kiezen bij de geestelijkheid en het volk, en vooral de vijf kapittels der stad *Utrecht* hadden daarbij eenen overwegenden invloed. De keus moest worden goedgekeurd door den Duitschen keizer, die als leenheer dezer gewesten, den nieuw gekozene in het bezit der tijdelijke macht moest stellen. Na het beroemde concordaat van *Worms* (1122) stond keizer KOENRAAD III, in overleg met Paus EUGENIUS III, zijn recht van bevestiging af en liet de keus der Utrechtsche kerkvoogden uitsluitend over aan de kanunniken van *St. Martinus* en *St. Salvator.* Eigenlijk behoorde volgens kerkelijk recht de keus alleen aan het *Domkapittel;*

maar om de innige verhouding, welke van den aanvang af tusschen deze beide kapittels bestaan had, werd ook aan het *St. Salvatorskapittel* dat recht toegekend, Toch bleven na deze regeling de drie andere Utrechtsche kapittels nog meerdere malen hunnen invloed op de Bisschopskeus uitoefenen.

In den beginne moest de keus van eenen nieuwen Bisschop ook bekrachtigd worden door den *Metropolitaan* van Keulen; doch later geraakte dit in onbruik en werd de nieuw gekozene alleen door den *Paus* bevestigd.

Het spreekt echter van zelf, dat de Paus, als zichtbaar opperhoofd der Kerk en in de volheid zijner macht, het onbetwistbaar recht bezit om, buiten de kapittels om, eenen Bisschop te benoemen. Dat recht des Pausen wordt *reservatierecht* genoemd en dikwijls zien wij in de geschiedenis der Utrechtsche Bisschoppen de Pausen van dat recht gebruik maken.

Zoodra de Bisschoppelijke zetel door overlijden of aftreden des Bisschops was opengevallen, berustte bij de kapittels van *St. Maarten* en *St. Salvator* de taak om voorloopig *(ad interim)* in het bestuur des Bisdoms te voorzien en de keus van eenen nieuwen kerkvoogd te bewerken. Zij waren de voornaamste kapittels en zoo hoog klommen zij in aanzien, dat de beroemdste abdijen en de machtigste vorsten dezer gewesten het zich eene eer rekenden met hen in broederschap te leven.

II. UITBREIDING VAN HET BISDOM.

De H. ALBERIK werd opgevolgd door Bisschop THEODARD, een Fries, die om zijne ervarenheid in de H. Schrift zeer geroemd wordt. Evenals zijn voorganger zorgde hij ijverig voor de prediking en bevestiging des Geloofs onder de Friezen en nam zelf een niet

gering aandeel in dien arbeid. Zes jaren lang heeft hij den Bisschoppelijken Stoel met waardigheid bekleed.

Na diens dood werd HAMOKAR tot Bisschop verheven, die zijnen voorganger in deugd en geleerdheid evenaarde. Den nacht bracht hij meermalen door in gebeden voor de zaligheid der hem toevertrouwde kudde en den dag besteedde hij om allen door woord en voorbeeld tot vurige godsvrucht op te wekken. Zijne deugden hadden reeds vroeg de aandacht zijner medepriesters getrokken, de Bisschop had hem onder de Utrechtsche Kanunniken opgenomen en de keus zijner mede-kanunniken verhief hem op den Bisschoppelijken zetel.

Hij had tot opvolger RIXFRIED, een Fries van aanzienlijke geboorte. Hoogstwaarschijnlijk had deze vroeger aan het Hof van KAREL DEN GROOTEN verkeerd. Hem werden èn door KAREL èn door diens zoon LODEWIJK DEN VROMEN vele bezittingen, tienden en tollen geschonken. Deze tollen vooral waren voor den Bisschop eene rijke bron van inkomsten. Aan de groote waterwegen, rivieren en kanalen, waarlangs de schepen van den koophandel voerden, werd tol geheven en het druk handelsverkeer maakte deze tollen van groot gewicht. Het bezit van die tollen was vooral later, in woeliger tijden, belangrijk voor de landsverdediging, wijl de heer van den tol tevens de scheepvaart langs die waterwegen in zijne macht had en zoo zijn gebied veiliger kon beschermen. Zoo waren er belangrijke tollen te *Geervliet, Heenvliet, Wijk bij Duurstede*, e. a.

Even onzeker als de tijd, waarop RIXFRIED zijne Bisschoppelijke bediening aanvaardde, is ook die van zijnen dood; waarschijnlijk 825. Hij was een heilig, vroom, nederig en uitmuntend geestelijke en is hoog bejaard geworden; een langdurige koorts maakte een einde aan zijn werkzaam leven.

De H. FREDERICUS werd te *Sexbierum* bij *Harlingen*, uit het doorluchtig en aanzienlijk geslacht van koning RADBOUD geboren. In zijne jeugd leidde hij reeds een meer engelachtig dan aardsch leven. Gaarne ging hij ter kerk en wat daar voorgelezen en gezongen werd, wist hij zijnen ouders nauwkeurig mede te deelen. Zijne moeder heette CONOVELLA en door deze werd zijne opvoeding aan geleerde en godvruchtige kloosterlingen toevertrouwd en vervolgens aan den eerbiedwaardigen RIXFRIED, die hem om zijne deugd de priesterlijke waardigheid schonk. Na diens dood verklaarden de geestelijkheid en het volk, met toestemming van den keizer, dat zij geen ander tot Bisschop wilden kiezen dan FREDERICUS. Zijne nederigheid verzette zich tegen deze hooge onderscheiding. Eerst na langdurig weigeren nam hij, op dringend aanbevelen van zijnen vorstelijken begunstiger, den Bisschopsstaf in handen, en liet zich in diens tegenwoordigheid onder het juichen der toegestroomde menigte de Bisschoppelijke wijding welgevallen. In deze hooge waardigheid verhief hij zich niet, maar vernederde zich in alles. Mild in aalmoezen, immer bereid vreemdelingen te ontvangen en wel te doen, trouw bezoeker van zieken en gevangenen, voorkomend en beminnelijk jegens allen, verwierf hij zich ieders liefde.

Reeds dadelijk na zijne wijding werd hem door door den vorst eene hoogst gewichtige zending opgedragen. Op het eiland *Walcheren*, waar eenmaal de H. WILLIBRORD de banier des Kruises had geplant, was het heidendom nog niet geheel uitgeroeid en nog een ander kwaad verbasterde de Christelijke zeden. Bloedschendende verbintenissen van allerlei aard waren er in zwang en gaven aanleiding tot tooneelen van gruwbare ergernis. LODEWIJK DE VROME moedigde den Bisschop aan om daar een einde aan te maken, doch de H. FREDERICUS had die opwekking niet noodig.

Zonder toeven vertrok hij naar het hem aangeduide gewest, predikte met zijne geestelijkheid onvermoeid tegen de heerschende misbruiken, belegde zelfs eene vergadering [1]) om middelen ter verbetering te beramen, en deed al wat hij vermocht om de bewoners tot hunnen plicht terug te brengen. Niet dan met groote moeite lieten eenigen zich overhalen om den weg der ondeugd te verlaten en openbare boete te doen. De meesten bleven halsstarrig, grepen zelfs naar de wapenen, ruiden het volk tegen de priesters op en dwongen den Bisschop door eene overhaaste vlucht zijn leven in veiligheid te stellen. [2])

Met weemoed in het hart verliet de H. FREDERICUS het eiland en keerde naar *Utrecht* weder. Hij hield echter niet op door tranen en bidden de bekeering der ongelukkigen van God af te smeeken. Hij zond hun ijvervolle priesters om het eenmaal begonnen werk voort te zetten en had betrekkelijk spoedig den troost zijne pogingen met gewenschten uitslag bekroond te zien.

Met even grooten ijver kantte hij zich tegen eene in *Friesland* opkomende Ariaansche ketterij, omtrent het katholieke leerstuk der Allerheiligste en Ondeelbare Drievuldigheid. Hij spoedde zich over de *Zuiderzee*; maar weinig mochten aanvankelijk zijne pogingen, en evenmin die van zijne Aartsdiakenen, baten, om de ketters tot de eenheid des geloofs terug te voeren. Gods Voorzienigheid echter, die zichtbaar over dit volk waakte, zond hem een trouwen en geleerden medehelper in den H. ODULPHUS.

De H. ODULPHUS, uit aanzienlijke ouders van

---

1) »*De Heilige Send*" — eene wijze van rechtspleging in de Middeleeuwen.

2) Volgens een ander zeker niet minder aannemelijk gevoelen, zou de arbeid van den H. Fredericus op *Walcheren* volkomen gunstig geslaagd zijn.

Frankisch geslacht te *Oirschot* geboren, had zich van zijne jeugd af op de heilige wetenschappen toegelegd en schitterde in deugd en ijver voor den Godsdienst uit. Als priester nam hij eenigen tijd in zijne geboorteplaats de herderlijke bediening waar. Weldra echter trok hij, van een vurig verlangen bezield om al zijne krachten aan den dienst des Heeren te wijden, naar *Utrecht* en deed afstand van al zijne bezittingen. Door den H. FREDERICUS werd hij met blijdschap en eerbetoon ontvangen. De roem zijner heiligheid nam daar zoodanig toe, dat hij aller achting verwierf en als de vader van het convent beschouwd werd. Hij werd Kanunnik van het *St. Salvators* kapittel.

Toen de arbeid van den H. FREDERICUS onder de Friezen tot uitroeiing der ketterij niet de gewenschte vruchten droeg, ontbood deze den H. ODULPHUS om hem te komen helpen. Met groote vreugde ontving ODULPHUS deze tijding, want niets verlangde hij vuriger dan evenals de H. BONIFACIUS den palm der Martelaren te verwerven. Hij ging dus onverwijld tot den H. FREDERICUS. Gezamenlijk trokken zij geheel *Friesland* door, werkten onvermoeid aan de bekeering der ketters en met Gods hulp mocht het den Heiligen gelukken de Friezen van hunne dwaling tot de zuivere leer der Katholieke Kerk terug te voeren.

Bij zijn terugkeer naar *Utrecht* liet de H. FREDERICUS den H. ODULPHUS in *Friesland* achter. Hoewel deze meende reeds te ver in jaren te zijn gevorderd om de zielzorg daar met goed gevolg te kunnen uitoefenen, onderwierp hij zich toch aan het verlangen van den Bisschop en bleef de herderlijke bediening waarnemen in de gemeente *Stavoren*, waar hij den grondslag legde van een beroemd klooster van *Reguliere Kanunniken.* [1]) Na zijne taak aldaar te

---

[1]) *Reguliere Kanunniken* waren oorspronkelijk geen kloosterlingen en ook geen Kanunniken in den eigenlijken zin. Zij leefden samen

hebben volbracht, is ODULPHUS naar *Utrecht* teruggekeerd en heeft tot hoogen ouderdom in de beoefening van een streng en heilig leven een heerlijk voorbeeld nagelaten. God verheerlijkte Zijnen dienaar reeds bij zijn leven en schonk hem de gaaf van voorzegging. Na zijnen dood geschiedden door zijne voorspraak vele wonderen. Men vermoedt, dat hij in de kapel van den H. VICTOR, ook de kapel van het *H. Kruis* genoemd, bij de *St. Salvatorskerk* is ter aarde besteld.

Gedurende achttien jaren bestuurde de H. FREDERICUS de Utrechtsche Kerk met veel beleid en wijsheid en eindigde zijn leven te *Utrecht* door den marteldood. Terwijl hij op zekeren dag gereed was de H. Offerande der Mis in de kerk van *St. Salvator* te gaan opdragen, kwamen twee vreemdelingen het heiligdom binnen met het doel den Heilige te dooden. Zij hielden zich, alsof zij den Bisschop iets te vragen hadden, maar deze liet hun zeggen, dat hij hen na de H. Mis zou hooren. Toen hij nu na de H. Offerande zijne dankzegging deed in de sacristie, werd hij door de twee booswichten onverhoeds overvallen en met een moordpriem doodelijk gewond. Men zegt, dat hij ter aarde stortende uitriep: »Ik word vermoord om de waarheid, zachtzinnigheid en gerechtigheid." Aan de toegesnelde geestelijken en geloovigen voorspelde hij, dat de *Denen* en *Noormannen* *Utrecht* en vele andere plaatsen zouden verwoesten en uitplunderen. Daarop legde hij zich plat ter aarde neder en begon zelf de getijden der overledenen te bidden. Onder het uitspreken der woorden van den Psalmist (Ps. CXIV.) »Ik zal den Heer behagen in het land der levenden" gaf hij zijne

---

volgens een bepaalden levensregel. Eerst later vereenigden zij zich tot eene Orde, aan welke de Kruisheeren en de Reguliere Kanunniken van den H. Augustinus *(Windesheim)* hun ontstaan te danken hebben.

schoone ziel aan God, zijnen Schepper, weder, (18 Juli 838.) De godsvrucht der geloovigen liet de sacristie, waar de afschuwelijke moord gepleegd was, tot eene kapel inrichten ter eere van den H. JOANNES EVANGELIST, terwijl eene nieuwe sacristie daarboven werd opgetrokken. In 1362 werd zijn graf geopend en het hoofd van den Heilige in eene kostbare Relikwiekast gesloten.

Zeer verschillende redenen worden door de geschiedschrijvers aangegeven als oorzaak van dezen gruwelijken moord. Eenige beweren, dat de Heilige om staatkundige redenen is ter dood gebracht, wijl hij zich bij de partij zou hebben geschaard der zonen van LODEWIJK DEN VROMEN, die na de verdeeling van het Frankische Rijk tegen hunnen vader opstonden. Andere zeggen, dat hij vermoord is op last van keizerin JUDITH, de gemalin van LODEWIJK, die in ongeoorloofde betrekking leefde met graaf BERNARD VAN BARCELLONA, en daarover door FREDERICUS ernstig berispt en vermaand was. Eindelijk gissen weer andere, dat hij door Ariaansche Friezen of bloedschennende Zeeuwen is omgebracht.

Onder het zegenrijk bestuur van dezen H. Bisschop nam het Bisdom van *Utrcht* in grooten bloei en welvaart toe. Vele en aanzienlijke giften werden er aan geschonken en het grondbezit breidde zich sterk uit. Talrijker werd onder de jongelingen de roeping tot het heilig Priesterschap en den kloosterlijken staat, zoodat de Bisschop op zijne reizen steeds van vele geestelijken vergezeld kon gaan.

Na den dood van den H. FREDERICUS heerschte aanvankelijk eenige verdeeldheid onder de geestelijken, over de keus van eenen opvolger. Sommigen wilden den Proost van het kapittel van *St. Maarten*, een schatrijk man met name CRAFT, tot Bisschop ver-

heffen, doch op aanbeveling van den H. ODULPHUS werd ALFRICUS, (ook ALBERICUS en ALPHRICUS geschreven), een broeder van den H. FREDERICUS, gekozen. Hij muntte uit in godsvrucht en deugd, versterkte het voortdurend wankelend volk in het Geloof en schonk uit eigen middelen aanzienlijke giften aan de Kerk van *Utrecht*.

Na ALFRICUS besteeg den Bisschoppelijken zetel EGINHARD en na hem LUDGER (niet te verwarren met den H. LUDGER, Bisschop van *Munster*, over wien vroeger gesproken is.) Deze wordt geroemd als een zachtzinnig man, vriend des vredes, ijverig in het lezen van geestelijke boeken en in het handhaven der kerkelijke tucht. Vele aanzienlijke goederen werden hem voor het Bisdom aangeboden door een rijken edelman, BALDERIK genaamd (850). Hij stierf waarschijnlijk in 854.

Van deze Bisschoppen is ons weinig bekend. De oorzaak hiervan moet worden toegeschreven aan de woeste invallen der *Noormannen* en de daaruit ontstane grenzelooze verwarring.

III. TIJDELIJKE MACHT DER BISSCHOPPEN.

Onder de zwakke opvolgers van KAREL DEN GROOTEN en de bloedige burgeroorlogen, door de zonen van LODEWIJK DEN VROMEN in het Frankische Rijk gevoerd, verloor het keizerlijke gezag ontzaglijk veel van zijnen invloed. Vooreerst deden de woeste invallen der *Noormannen* vooral hier te lande het vertrouwen in de machtelooze aanvoerders verloren gaan, en vervolgens was het middeleeuwsche staatsbestuur, dat zich in het *Leenstelsel* ontwikkelde, de naaste aanleiding, dat de wereldlijke macht der Utrechtsche Bisschoppen als van zelf ontstond, lang-

zamerhand toenam en ten laatste als een blijvende, rechtmatige toestand gevestigd bleef.

De woeste volken, die vooral de kusten van *Denemarken* en *Noorwegen* bewoonden, verschenen omstreeks dezen tijd in alle zeeën, voerden de monden der rivieren op, overvielen de dorpen en niet versterkte steden, roofden en plunderden wat kostbaar was en gingen niet heen, voordat zij alles verwoest en uitgemoord hadden. Hunne woede viel het meest op kerken en geestelijke gestichten, die zij plunderden, vernielden en aan de vlammen prijs gaven.

In 834 voor de eerste maal in ons vaderland gekomen, verspreidden zij zich als een zwerm sprinkhanen over het gansche land en maakten het gedurende 160 jaren tot een tooneel van gruwelen en verwoesting.

Tegenstand ontmoetten die wilde horden weinig. LOTHARIUS, zoon van LODEWIJK DEN VROMEN, wien ons land bij het verdrag van *Verdun* in 843 was toebedeeld, had werk genoeg om zijne heerschappij tegen zijne broeders te handhaven en kon de *Noormannen* niet keeren; zelfs was hij laaghartig genoeg om hen te hulp te roepen, opdat zij het rijk van zijnen broeder KAREL DEN KALEN zouden verwoesten.

Weerloos derhalve was het land aan hun bloeddorst en willekeur overgegeven. Zij zwierven her- en derwaarts en kwamen telkens weder hunne strooptochten hernieuwen; zij drongen door tot bij *Utrecht* en legden *Wijk bij Duurstede* in asch.

Nadat zij in 857 ten tweede male *Wijk bij Duurstede* vermeesterd hadden, besloten zij de stad *Utrecht* aan te vallen, die hun tot nu toe door hare groote sterkte ontzag had ingeboezemd. De inwoners, eenen kloeken weerstand biedend, konden het echter tegen de *Noormannen* niet volhouden. Weldra was de sterkte in de macht der belegeraars en verschrikkelijk was het lot der stad. Bijna geen enkel gebouw bleef overeind;

kerken, torens, muren, poorten, de burgt, alles werd neergeworpen en ook de *St. Martinus-* en *St. Salvatorskerk* werden verwoest. Een groot gedeelte der bevolking en de meeste geestelijken stierven door het zwaard, terwijl de H. Bisschop HUNGER, opvolger van LUDGER, benevens eenige Kanunniken, slechts met groote moeite aan de algemeene slachting ontkwamen.

De *Noormannen* bleven meester van *Utrecht* en vestigden daar het middelpunt hunner macht in *Nederland.* Zij herhaalden onophoudelijk, nu hier dan daar, hunne schandelijke plundertochten en er ging bijna geen dag voorbij, of men hoorde van nieuwe rampen spreken. Onder hunne woeste aanvoerders tot bij *Egmond* doorgedrongen, verwoestten zij aldaar de kerk van den H. ADELBERTUS. Te *Noordwyk* doodden zij op eene wreedaardige wijze den Heiligen Priester JEROEN.

De H. JEROEN werd uit edele ouders in *Schotland* geboren en gevoelde reeds in zijne eerste jeugd de vonken der Goddelijke liefde in zijn hart ontbranden. De wereld verachtend legde hij zich voortdurend toe op de beoefening der godsvrucht. Op verschillende wijzen trachtten zijne ouders zijn heilig streven te beletten; maar door God vermaand, lieten zij hem in de hoogere wetenschappen onderwijzen. In korten tijd maakte hij in geleerdheid en deugd snelle vorderingen en keerde naar de ouderlijke woonplaats terug, waar hij, aan het heil der naasten voortdurend arbeidde en zeer velen tot het Geloof en een beter leven terugbracht.

Op rijperen leeftijd aanvaardde hij, op de roeping van God, den priesterlijken staat en volgde, uit ijver voor de uitbreiding des Geloofs en uit vurig verlangen naar den marteldood, het voorbeeld van de H.H. WILLIBRORD en BONIFACIUS. Hij stak naar de kusten der Friezen over en vestigde zich te *Noordwijk.* Daar predikte hij onvermoeid en bracht er velen tot bekeering,

Toen de *Noormannen* in *Noordwijk* landdden, grepen zij onmiddellijk den Heilige en zijne metgezellen aan, sloegen hem wreedaardig en wierpen hem in een duisteren kerker. Den volgenden dag voor de rechtbank der *Noormannen* gebracht, werd hem geboden den afgoden te offeren; maar hij weigerde standvastig en verkoos de glorierijke martelkroon boven de aardsche belooningen, die hem voor zijn afval werden toegezegd. Onmiddellijk daarop werd hij ter dood veroordeeld. Op de knieën neergebogen vermaande hij zijne leerlingen tot volharding en standvastigheid in het Geloof van CHRISTUS en boog met vreugde het hoofd voor het zwaard van den beul.

Zijn heilig lichaam, te *Noordwijk* gevonden, werd later op last van den Hollandschen Graaf DIRK II met dat van den H. ADELBERTUS in de *Abdij van Egmond* neergelegd en is, evenals de Relikwieën van den H. ADELBERTUS, tijdens de geweldige dagen der hervorming gelukkig bewaard gebleven. Z. D. H. Mgr. BOTTEMANNE, Bisschop van *Haarlem*, heeft het heilig gebeente aan de Parochie van den H. JEROEN te *Noordwijk* teruggeschonken, waar het nu door talrijke geloovigen in vrome processies wordt vereerd. De voorspraak van den H. JEROEN wordt vooral ingeroepen tot het wedervinden van verlorene zaken.

Op hunne verdere tochten ontmoeten wij de *Noormannen* te *Voorburg*, waar zij een sterk kasteel verwoestten. Twee dappere Graven, GEROLD en TIETBOLD, die hen met een klein leger van Christenen wilden tegenhouden, werden verslagen en sneuvelden met de meeste hunner krijgers. Woedend trokken daarop de *Noormannen* voort en maakten zich meester van het eiland *Walcheren*. De geheele kust van *Noord-* en *Zuid-Holland* liepen zij te vuur en te zwaard af en vernielden alles.

Aanmerkelijk werd door de invallen der *Noormannen*

het keizerlijke gezag verzwakt; maar veel meer nog door de verdeeling en verbrokkeling van het eenmaal zoo groote en machtige Rijk van KAREL DEN GROOTEN in tal van kleine heerschappijen.

In het begin der tiende eeuw ontwikkelde zich, namelijk het zoogenaamde *Leenstelsel*, waarbij bepaalde landstreken en gewesten door den keizer werden geschonken, aan gunstelingen, die het vrij voor zich ontvingen, onder bepaling echter, dat zij den keizer als hun opperhoofd zouden erkennen en hem in oorlogstijd te hulp komen. Hierdoor ontstonden de vele *hertogdommen* en *graafschappen* der middeleeuwen. Het *leenstelsel* was een noodzakelijk gevolg van de machteloosheid der keizers, om hun uitgestrekt gebied naar behooren te besturen, maar legde tevens den grondslag voor de talrijke onafhankelijke staten, die later ontstonden. In de eerste tijden werd een Hertog of Graaf met een leen begiftigd voor zoolang hij leefde; doch later werd de waardigheid van leenman of vasal in hun geslacht erfelijk. Zeer vele leenmannen werden machtiger en rijker dan de leenheer zelf, bestuurden de bezittingen huns meesters geheel eigenmachtig en wendden meermalen pogingen aan om zich geheel aan 's leenheers macht te onttrekken. Bij het opkomen dier grafelijke en hertogelijke macht ging langzamerhand de macht des keizers onder; te meer daar de nakomelingen van den grooten KAREL te zwak waren, om zich tegen de aanmatigingen der leenmannen te verzetten. In ons vaderland ontstonden op deze wijze het graafschap *Holland*, het graafschap (later hertogdom) *Gelder*, het hertogdom *Brabant* en anderen.

Dit leenstelsel heeft ook op het Bisdom van *Utrecht* een grooten en allergewichtigsten invloed gehad. Door vele schenkingen en uitgestrekt grondgebied in aanzien toegenomen, werd het Bisdom van *Utrecht* langzamer-

hand een machtig vorstendom. Het geestelijk bestuur des Bisschops strekte zich nagenoeg over geheel ons vaderland boven den *Rijn* en in *Zeeland* uit en het wereldlijk gebied, waarvan de Bisschop eigenaar en vorst was en hetwelk het *Sticht* genoemd werd, omvatte behalve de stad *Utrecht* en omstreken, nog vele andere gewesten.

Uit geringe bezittingen ontstaan, heeft de tijdelijke macht der Utrechtsche Bisschoppen zich als van zelve ontwikkeld. Zij sproot voort uit den geest van geloof, liefde en dankbaarheid der onderdanen, die de bezittingen van het Bisdom uit godsvrucht vermeerderden en het gezag der Bisschoppen ook in het wereldlijk bestuur voortdurend deden toenemen. Door de voortdurende zorg der Bisschoppen over de tijdelijke aangelegenheden van hun grondgebied, kwam hun als van zelf de macht in handen, onafhankelijk van den eigenlijken heerscher.

Voor leenmannen kozen de keizers de voornaamste Rijksgrooten, en niemand kan het verwonderen, dat onder de voornaamste Rijksgrooten ook de Bisschoppen gerekend werden. Meer dan Hertogen en Graven hadden zij invloed op het volk. Gelijk wij zagen, hadden de Frankische vorsten aanzienlijk grondbezit, vele voorrechten en vrijdommen aan *Utrechts*' Bisschop geschonken en onder de Frankische en Duitsche heerschappij [1]) werd het recht op eigen wereldlijk bestuur

[1]) Na de eindelooze burgeroorlogen en rijksverdeelingen onder de nakomelingen van Karel den Grooten, ging het Rijksgebied, dat bij het Verdrag van *Verdun* aan Lotharius was toegewezen, in 925 over aan den *Duitschen* keizer Hendrik den Vogelaar. Daardoor kwamen de Hollandsche gewesten onder Duitsche Dynastie, en werd de Duitsche keizer ook de leenheer van het *Sticht*. Deze onderhoorigheid van ons vaderland heeft in naam voortgeduurd tot 1648, toen de vrede van *Munster* dit staatsrechterlijk verband verbrak.

al zoo groot, dat de Bisschoppen inderdaad reeds tijdelijk gezag bezaten.

Het juiste tijdstip, waarop de Bisschoppen begonnen het wereldlijke gezag te voèren, is niet aan te geven. Het ontwikkelde zich geleidelijk, langzamerhand, en kwam tot volle ontwikkeling en bloei. Zeker is het, dat die tijdelijke macht reeds gevestigd was onder keizer OTTO DEN GROOTEN in 962. [1])

Toentertijd was het een voor goed gevestigde toestand, dat de Bisschop van *Utrecht* de geestelijke en tijdelijke macht in zich vereenigde. Nu moge men dien toestand verkeerd en zelfs verderfelijk achten, — ofschoon er op zich zelf niets verkeerds of verderfelijks in gelegen is; want geestelijke en wereldlijke macht zijn wel te *onderscheiden,* doch daarom niet noodzakelijk te *scheiden*; men moge de kwade gevolgen betreuren, die hier en daar uit de vereeniging dier beide machten zijn voortgekomen; — het feit valt niet te ontkennen, dat de Bisschoppen als wereldlijke vorsten hunne taak van grensverdediging en handhaven van het recht zoo goed te vervullen hadden als ieder ander wereldlijk gebieder.

Niemand der Bisschoppen had dien toestand gemaakt. De drang der omstandigheden, de leiding vooral der Goddelijke Voorzienigheid, die de opkomende Kerk bewaarde, uitbreidde en bevestigde, had hun die macht geschonken. Zij zelven moesten dien toestand aanvaarden, gelijk zij dien vonden, en het stond volstrekt niet in hunne macht om dien plotseling te

---

[1]) De Bisschop van *Utrecht* werd later zelf leenheer. Hij gaf namelijk in 1196 de *Veluwe* in achterleen aan den Hertog van *Brabant* en den Graaf van *Gelder*. Vandaar dat deze de Bisschoppen hielpen in hunnen strijd tegen de Graven van *Holland*. Ook zien wij dit doen door den Heer van Kuik, wijl deze Graaf van *St. Maarten* en verdediger der tijdelijke macht des Bisschops was.

veranderen. Het *Sticht Utrecht* was steeds een leen van den keizer en onder de plichten van de leenmannen was een der eersten, dat zij den keizer hunne hulp moesten bieden in den oorlog. Of nu een leen geschonken was aan een Graaf of Hertog, of wel aan iemand, die gelijkertijd de geestelijke macht bezat, maakte geen verschil. In het beoordeelen derhalve der Bisschoppen, die oorlog voerden, moet men steeds voor oogen houden, dat zij behalve in hunne geestelijke rechtsmacht, ook in de tijdelijke zaken hun plicht te doen hadden. Wie mag het in hen wraken, dat zij dien plicht vervulden, en evenals de andere vorsten tot den oorlog besloten, als een andere weg tot den vrede niet openstond? Dan alleen, als zij beide plichten, als Bisschop en als vorst, niet naar best vermogen vervulden, wanneer de vorst den Bisschop te veel verdrong, of de Bisschop het tijdelijk belang van het *Sticht* te veel verwaarloosde, dan alleen zou een gegronde aanklacht tegen hen kunnen worden ingebracht. Het vervolg der geschiedenis zal ons leeren, hoe dikwijls de Bisschoppen de rechten van het *Sticht* tegen hunne machtige en naijverige buren hadden te verdedigen. Als bij erfenis hadden de Graven van *Holland* en *Gelder* een grooten naijver tegen het *Sticht* en de zucht om zich invloed in het Bisdom te verschaffen was hun eveneens aangeboren. Zelfs de besten onder hen waren daar niet vrij van. Hoe vroom zij ook den Bisschop van *Utrecht* steeds als hun geestelijk opperhoofd erkenden, beschouwden zij hem toch op staatkundig gebied als een geduchten nabuur, wiens macht zij moesten breken.

Ook de schenkingen, die zij deden, en de edelmoedige offers, die zij brachten tot het stichten van kerken en kloosters, hadden naast de goede bedoeling ook de bijbedoeling om hunnen invloed in het *Sticht* of bij den Bisschop te vermeerderen. Zoo valt het ook niet

moeielijk te begrijpen, hoe telkens *Utrecht* en *Holland* nu eens als vrienden hand aan hand gingen en dan weer als vijanden tegenover elkander stonden. Het hing er maar van af, op welke wijze de Graven den meesten invloed konden bekomen.

De tijdelijke macht der Utrechtsche Bisschoppen werkte zegenrijk op de ontwikkeling en beschaving van het volk. Onder hunne leiding werden niet alleen overal kerken en kloosters gesticht, om den Godsdienst en het waarlijk godsdienstig leven te bevorderen; maar ook ontstonden in vele plaatsen beroemde scholen, waar vooral de gewijde wetenschappen ijverig werden beoefend en de jeugd tot voortreffelijke mannen werd gevormd. De voornaamste scholen waren te *Utrecht* (door den H. WILLIBRORD gesticht en door den H. GREGORIUS tot bloei gebracht), *Tiel, Dokkum, Deventer* en *Nijmegen*. Van heinde en ver kwamen de jonge lieden deze scholen bezoeken, en de school te *Nijmegen* mocht er zich op beroemen Paus GREGORIUS V (in 997 tot Paus verheven) onder hare leerlingen te hebben gehad. Het schoolwezen en het onderwijs van dit tijdvak had echter bijna geen ander doel, dan de opleiding van dienaren der Kerk. De ongewijde wetenschappen werden nog niet zoodanig beoefend, dat er in dit opzicht van bloei spraak kan zijn. De droevige onlusten en de invallen der *Noormannen* deden den jongelingen in de wereld meer het zwaard dan de pen hanteeren. Onder den invloedrijken arbeid van *Utrecht's* Bisschoppen kwam evenwel ook hierin spoedig gewenschte verbetering.

Keeren wij thans terug tot het geregeld geschiedverhaal. Vreeselijk had het bisdom van *Utrecht* van de *Noormannen* te lijden. Dit gewest toch lag het eerst op hunnen weg en in de talrijke nog heidensche Friezen vonden zij stam- en geloofsverwanten, van

nature reeds geneigd om zich bij die stoute zeeschuimers aan te sluiten. De honderden inhammen en wijde riviermondingen boden hun eene allergunstigste gelegenheid aan om dadelijk tot in het hart des lands door te dringen. Het land werd verwoest, de bevolking vluchtte weg of werd vermoord. De schrik, welken zij inboezemden, was zoo groot, dat aan de Litanie de woorden werden toegevoegd: »van den geesel der *Noormannen*, verlos ons Heer!"

Bisschop LUDGER werd opgevolgd door den H. HUNGER, die in 854 den Bisschoppelijken zetel beklom.

Zooals gemeld is, werd onder zijne regeering de voorspelling van den stervenden H. FREDERICUS vervuld. *Utrecht* werd door de *Noormannen* ingenomen, verwoest en tot hunne voornaamste legerplaats gemaakt. De H. HUNGER vluchtte met een deel zijner geestelijkheid naar *Luxemburg* (857) en begaf zich tot LOTHARIUS II, die hem en zijnen Kanunniken het klooster *St. Odiliënberg* bij *Roermond* tot verblijfplaats schonk. Daar bleef de Heilige niet werkeloos. Hij woonde verscheidene kerkvergaderingen in *Frankrijk* bij, waar zijn invloed bijzonder groot was, en bestuurde van zijn ballingsoord uit, zoo goed hij kon, de zaken van zijn Bisdom. Hij wordt geroemd als een vroom, voorzichtig en vreedzaam man. Op hoogen leeftijd overleed hij in ballingschap in 866.

De plaats van zijn overlijden is niet bekend, doch een steenen lijkkist met niet onduidelijke aanwijzingen omstreeks 1766 bij *Breukelen* gevonden, wettigt het vermoeden, dat de H. HUNGER dáár begraven zou zijn.

Zijn opvolger heette ODILBALD, ook wel EGILBALD genoemd, die gedurende 33 jaren het Bisdom van *Utrecht* met veel wijsheid heeft bestuurd. Hij ontsliep in 899, nadat hij met lofwaardigen ijver vele ongere-

geldheden had hersteld en de vaderlandsche Kerk, hoe ook door de *Noormannen* bestookt, in weer bloeienden toestand had gebracht. Hij woonde in *Keulen* eene vergadering van Bisschoppen bij, waarop eenige bepalingen omtrent het kloosterleven werden gemaakt. In 896 beproefde hij de bekeering der *Noormannen* te bewerken en bemoeide zich met de vrijlating van lijfeigenen.

Sommigen noemen ten onrechte EGILBOLD tot zijnen opvolger, welke slechts weinige maanden zou geregeerd hebben; doch het is genoegzaam zeker, dat deze niet bestaan heeft.

ODILBALD werd opgevolgd door den H. RADBOUD. Diens vader was van een aanzienlijk Frankisch geslacht, zijne moeder stamde af van den Frieschen koningsstam. Onder de leiding van GUNTHER, Aartsbisschop van *Keulen*, die zijn bloedverwant was, legde hij de grondslagen van bijzondere kennis en uitstekende geleerdheid. Toen GUNTHER door Paus NICOLAAS I om gewichtige redenen geëxcommuniceerd en van zijne waardigheid ontzet was, begaf RADBOUD zich naar het Hof van KAREL DEN KALEN, waar hij onder de leiding van den hooggeroemden wijsgeer MANNO zich door ijver, kundigheden en deugd boven anderen verhief. De H. RADBOUD wordt terecht onder de hoogst geleerden van zijnen tijd gerekend. Verscheidene, meest kerkelijke gedichten zijn door hem gemaakt. In 899 werd hij op aanbeveling van den Frankischen koning ARNULF met bewonderenswaardige eenheid van stemmen van geestelijken en volk tot Bisschop van *Utrecht* gekozen. Hij was echter bij die keus niet tegenwoordig en hield zich eenigen tijd verborgen. Moeielijk en niet dan met dwang liet hij zich bewegen den herdersstaf te aanvaarden, en eerst in Augustus van het jaar 900 werd hij te *Utrecht*

geïntroniseerd en vierde er zijne blijde inkomst.

Veel goeds voor de Kerk beloofde deze keus en de uitslag heeft de groote verwachting nog overtroffen. Nederig, ootmoedig, matig en milddadig was hij een voorbeeld voor allen. Zoodra hij de Bisschoppelijke waardigheid had aanvaard, trok hij het kleed der zonen van den H. BENEDICTUS aan, wijl zijn Bisschopszetel door de kloosterlingen dezer Orde was gesticht, en de meesten zijner voorgangers daartoe hadden behoord. Steeds droeg hij de eenvoudige monnikspij en zijn hoog ascetisch leven wist hij in zijnen dagelijkschen omgang onopgemerkt te houden. Terwijl zijne dischgenooten zich aan tafel van wijn bedienden, dronk hij heimelijk water. Toen een zijner tafelgenooten hem op de proef wilde stellen en hem vroeg een teug uit zijnen beker te mogen nemen, weigerde de Heilige. Toch nam de vrager in stilte een teug en door Gods wondermacht, die de stille deugd van RADBOUD wilde eeren, werd het water in goeden wijn veranderd.

Wijl de stad *Utrecht* nog voortdurend door de *Noormannen* bezet en voor den Bisschop onveilig was, hield hij meestal zijn verblijf te *Deventer*; en zoolang de *Noormannen* zich in *Utrecht* bleven ophouden, was daar de gewone verblijfplaats der Bisschoppen. Daar werkte hij met de meeste toewijding aan zijne moeielijke taak, deed al wat hij kon voor de bevestiging van het H. Geloof en de verbetering der zeden, en ging overal rond om de overblijfselen van het heidendom te verdelgen. Hij stelde zich den H. WILLIBRORD ten voorbeeld. In het bijzonder wijdde hij zijne zorgen aan de door de *Noormannen* zoo deerlijk verwoeste Bisschopsstad; maar de omstandigheden bleven te ongunstig om daaraan veel te verbeteren. Bekend is zijne ontmoeting met eene menigte *Denen*. Met vrijmoedigheid en vol liefde vermaande hij hen en hield hun voor, dat zij, om na hunnen dood gelukkig te

kunnen zijn, den Katholieken Godsdienst omhelzen en zich van alle wreedheid jegens de onschuldige Christenen onthouden moesten. Hierover in woede ontstoken, dreigden de barbaren den Heiligen Bisschop met den dood en begonnen toebereidselen te maken om hun plan ten uitvoer te brengen. RADBOUD, ziende dat zijne goedheid hen nog wreedaardiger maakte, kondigde hun nu de gramschap Gods aan en sprak eene verschrikkelijke straf over hen uit. De Heer wreekte Zijnen dienaar. Eene boosaardige ziekte greep hen plotseling aan en deed velen, als waren zij door den bliksem getroffen, een schielijken dood sterven.

Door den Frankischen koning werd hij aangezocht om zich met eenige staatkundige aangelegenheden te willen bezighouden; doch de Heilige weigerde, omdat de Bisschoppen, zeide hij, op de allereerste plaats met kerkelijke zaken waren belast en alleen dán de staatkunde mogen beoefenen, als de dienst van God en van de H. Kerk zulks vereischen. Hun past, zeide hij, het zwaard des woords en des gebeds, en niet het zwaard des vuistes.

Toch kon deze gedragslijn niet verhinderen, dat de H. Bisschop in onmin geraakte met Graaf MEGINHARD van *Vlaanderen.* De oorzaak der oneenigheid is niet bekend. Aan Paus JOANNES X werd de vereffening der gerezen moeielijkheid voorgelegd. De H. RADBOUD trok de Alpen over naar de Eeuwige Stad, waar ook de afgezanten van den Graaf verschenen. De Paus als scheidsrechter optredend wist weldra vrede en eensgezindheid tusschen beide partijen te bewerken.

Zeventien jaren lang was RADBOUD het Bisdom ten zegen. Onder zijn bestuur schonk koning ZWENTIBOLD van *Lotharingen* aan het Bisdom vele aanzienlijke goederen te *Tiel, Wijk bij Duurstede* en *Deventer.*

Ruim drie jaren vóór zijnen dood werd de Heilige op eene bijzondere wijze door God verheerlijkt en

getroost. Terwijl hij ernstig ziek was en zich den dood nabij waande, verscheen hem de Allerheiligste Maagd MARIA met de H.H. Maagden TECLA en AGNES, welke hij bijzonder vereerde. De Moeder des Heeren zeide hem: »Vrees niet, RADBOUD, en wees overtuigd, dat gij háár aanschouwt, tot wie gij zoo vaak uwe gebeden richt. Ik acht het niet beneden mij u door mijne tegenwoordigheid te troosten, wijl gij in uwe gebeden tot God, immer aan mij denkt. Deze ziekte is niet gevaarlijk: gij zult thans herstellen, maar daarna niet lang meer leven. Wees echter niet bevreesd, staak uwe waakzaamheid en goede werken niet en ga voort op den ingeslagen weg." Na deze woorden verdwenen de Heilige Maagden en RADBOUD stond genezen van zijne legerstede op.

Omstreeks denzelfden tijd wees hij in den geest van voorzegging zijnen leerling BALDERIK tot opvolger aan en voorspelde, dat deze de verwoeste kerken herstellen en aan *Utrecht* den vroegeren luister wedergeven zou.

Door *Friesland* reizende overviel hem in het dorp *Drenth*, halfweg tusschen *Groningen* en *Koevorden*, eene hevige koorts, die een einde aan zijn godvruchtig en werkzaam leven zoude maken. Haastig trok hij voort naar *Ootmarsum*, waar eene kapel was, in welke hij dikwijls placht neder te knielen. Hij overleed daar den 29 November 917 of 918, en werd te *Deventer* in de *St. Lebuinuskerk* begraven. De schedel van den Heilige wordt nog bewaard in de *O. L. Vrouwekerk* te *Assen*.

BALDERIK van *Kleef*, bijgenaamd de VROME, was de zoon van zekeren RIXFRIED, Graaf van *Kleef*, en verwant aan het Frankische en Duitsche Hof. Met algemeene stemmen werd hij tot Bisschop gekozen en ontving de Bisschoppelijke wijding van den Aarts-

bisschop van *Keulen*. De roem zijner geleerdheid was zóó groot, dat keizer HENDRIK I (de Vogelaar) hem tot opvoeder zijner zonen OTTO, HENDRIK en BRUNO, verkoos, van welke de oudste, OTTO, later den keizerlijken troon besteeg.

Met behulp van den keizer gelukte het hem de *Noormannen* uit *Utrecht* te verdrijven en aanstonds toog hij aan het werk om de stad uit hare puinhoopen te doen herrijzen. Muren, poorten en bolwerken werden hersteld en tegen de aanvallen des vijands met grachten en torens versterkt. Hij liet de bouwvallen der verbrande bedehuizen wegruimen en nieuwe kerken bouwen. De *St, Martinus-* en *St. Salvatorskerk* werden opnieuw opgebouwd. Hij riep de gevluchte en verstrooide Kanunniken naar *Utrecht* terug en verleende hun nieuwe voorrechten en inkomsten. De opengevallen plaatsen van het Kapittel werden aangevuld. Vele kostbare overblijfselen van onderscheidene geloofsverkondigers en andere uitstekende dienaren Gods liet hij opsporen en uit de aarde opgraven *(verheffen)*, om ze ter openbare vereering den geloovigen voor te stellen, o. a. de lichamen van de Heilige WERENFRIED LEBUINUS, PLECHELMUS, WIRO, OTGER, ODULPHUS, RADBOUD en JEROEN, en deze »*verheffing*" der heilige overblijfselen beteekende destijds eene heiligverklaring van den Bisschop [1]). Allerwegen trachtte hij den ouden ijver voor den Godsdienst weder op te wekken.

Keizer HENDRIK I hernieuwde ten gunste van BALDERIK alle voorrechten, vroeger aan de Utrechtsche Kerk geschonken. OTTO I, zijn opvolger, scheen in dankbare toegenegenheid jegens zijnen vroegeren leermeester geen palen te kennen. Hij schonk aan BALDERIK en zijne opvolgers de landstreek tusschen

---

[1]) Later is door Paus Urbanus VIII de heiligverklaring aan den Paus gereserveerd.

Lek en *IJsel* tot aan den mond van de *Maas*, de gronden langs de beide oevers der *Vecht*, waarbij later nog *Loenen* en *Muiden* gevoegd werden; verder het klooster met de nieuwe van steen gebouwde kerk te *Tiel* en al wat den keizer behoorde in *Wijk bij Duurstede*. Bovendien schonk hij vrijdom van tol, visscherij en jacht in *Drente*, verleende het recht tot heffen van eenige tollen en tienden en zelfs het buitengewone voorrecht van het munten van geld.

De wereldlijke macht der Bisschoppen nam daardoor aanmerkelijk toe en het Sticht *Utrecht* was nu feitelijk het aanzienlijkste gewest des lands.

In *Oldenzaal* stichtte BALDERIK in 954 de meergemelde collegiale Kerk van ST. PLECHELMUS met een Kapittel van Kanunniken. Het lichaam van den Heiligen Patroon, dat op den *St. Pietersberg* bij *Roermond* begraven lag, werd daarheen overgebracht en de kerk, reeds vroeger ter eere van den H. SILVESTER gebouwd, aan dezen Heilige toegewijd. Ook de *St. Lebuinuskerk* te *Deventer* werd door hem vernieuwd.

In 966 zien wij BALDERIK, hoogstwaarschijnlijk in gezelschap van keizer OTTO, naar *Rome* reizen, vanwaar hij vele Relikwieën medebracht, o. a. van de H.H. URBANUS, BENIGNUS, PONTIANUS en AGNES, waarmede hij menige kerk verrijkte, en wat ook aanleiding gaf, dat sommige kerken aan die Heiligen werden toegewijd.

Ook buiten ons vaderland was hij werkzaam. Zoo was hij getuige bij een verbond tusschen HENDRIK I en KAREL DEN EENVOUDIGEN, en later ontmoeten wij hem op de kerkvergadering door Paus AGAPETUS II in 948 te *Ingelheim* belegd tot beslechting van staatkundige en kerkelijke geschillen.

De vrome BALDERIK overleed na een werkzaam bestuur van 59 jaren, den 23 December 977, in den hoogen ouderdom van 95 jaren en werd in *Utrecht's*

Dom begraven. Een gedeelte van zijn gebeente werd in 1481 naar *Oldenzaal* overgebracht.

IV. STICHTING VAN ABDIJEN EN KLOOSTERS.

In *Holland* kreeg in het jaar 922 Graaf DIRK, een voortreffelijk en deugdzaam man, van KAREL DEN EENVOUDIGEN, bij giftbrief te *Bladel* in *Toxandrië (Noord-Brabant)* geteekend, de kerk van *Egmond* met alle lieden, landen, bosschen, weiden, wateren en sluizen, die er volgens recht toe behoorden, van *Luidhardeshage* tot aan *Fortrapa* en *Kinhem* toe, (waarschijnlijk de landstreek tusschen *Egmond* en *Hillegom*), om dat alles geheel en onafhankelijk voor zich en zijne nakomelingen te bezitten, met macht om daarmede naar welgevallen te handelen, evenals met de andere bezittingen, die hij door erfrecht had verkregen. Deze bezittingen maakten DIRK tot een machtig Heer en legden den grondslag tot het later bloeiende graafschap *Holland.* Ten onrechte wordt deze DIRK de eerste Graaf van *Holland* genoemd; de macht van dit stamhuis klimt hooger op en verliest zich in de duisternis van het tijdvak der invallen der *Noormannen.*

De vrome DIRK, een groot vereerder van den H. ADELBERTUS, liet de kerk te *Egmond*, door de *Noormannen* in puin gekeerd, boven het graf van dien Heilige herstellen. Naast het nederige bedehuis, evenals de meeste gebouwen van dien tijd in hout opgetrokken, stichtte hij een nonnenklooster van de Orde van den H. BENEDICTUS, aan hetwelk hij een gedeelte van de hem afgestane goederen schonk.

DIRK II, zijn zoon en opvolger in het graafschap, had veel te kampen met de West-Friezen, die de aanspraken van den Graaf op hunne landen niet wilden erkennen of hunne roofzucht niet bedwongen. Zij

drongen door tot de omstreken van *Leiden*, waar DIRK hen bij *Rijnsburg* versloeg (975.) Op hunnen plundertocht hadden zij de houten kerk van *Egmond* in brand gestoken. DIRK liet toen een steenen kerk bouwen, en gaf aan de gevluchte kloosterzusters een veilig verblijf te *Bennebroek*, niet ver van *Haarlem*. Dit nonnenklooster echter ging te niet, daar het geene novicen mocht aannemen. Het klooster van *Egmond* gaf hij aan Benedictijner monniken, wijl deze minder van den overlast der West-Friezen zouden te duchten hebben. Als eerste Abt van *Egmond* wordt genoemd WONOBOLD. Zooals reeds gemeld is, werd ook het lichaam van den H. JEROEN hier nedergelegd. De vestiging der Benedictijnen in die woeste landstreek was een ware zegen voor het graafschap *Holland*. Zij ontgonnen den dorren grond en herschiepen heel den omtrek in vruchtbare weiden en akkers. De Graven van *Holland* hebben dan ook immer de Abdij van *Egmond* begunstigd, en den vromen kloosterlingen eene hooge achting toegedragen. Als leden derzelfde Orde, waartoe de eerste geloofsverkondigers behoord hadden en die zoovele Heiligen aan ons vaderland had geschonken, werden zij ook door het volk zeer geëerd en zoo valt het gemakkelijk te begrijpen, hoe de Abdij van *Egmond* weldra zeer aanzienlijk werd en voortdurend in macht en rijkdom toenemende, een der meest beroemde kloosters van ons vaderland geworden is, en zes eeuwen lang haar bestaan heeft kunnen handhaven.

DIRK II vermeerderde nog de giften, weleer door zijnen vader aan de Abdij geschonken, met uitgestrekte landerijen. Hij zorgde ook voor den inwendigen luister van het huis des Heeren en van het klooster. Zoo verrijkte hij de kloosterkerk met een afschrift der vier Evangeliën, (een kostbaar geschenk in die dagen), gevat in gouden met edelsteenen versierden

band, en zijne gemalin HILDEGARDIS gaf een gouden met edelsteenen ingelegde altaartafel. Ook de nakomelingen van DIRK II volgden het voorbeeld hunner vrome voorouders en deden veel wèl aan de roemrijke Abdij. Volgens de thans nog bestaande teekeningen bevatte zij, behalve de kerk en de vertrekken der kloosterlingen, ook een gastenkwartier voor de vreemdelingen met daarbij behoorende kapel, brouwerij, tuighuis en vele andere gebouwen. Zij prijkte met drie hooge torens, waarvan een tegen het einde der twaalfde eeuw reeds een klokkenspel bezat, lang het eenige in *Holland*. De kerk overtrof alle andere gebouwen in schoonheid en pracht; alles blonk er van goud, zilver en andere kostbaarheden. De Hollandsche Graven kozen haar bij voorkeur tot begraafplaats, en vele edellieden achtten het eene eer, als hun stoffelijk overschot daar te ruste zou worden gelegd.

DIRK VI droeg in 1139 deze Abdij (en de later te vermelde Abdij van *Rijnsburg*) op aan het erfdeel van den H. PETRUS, zoodat zij, van de Bisschoppelijke rechtsmacht ontheven, onmiddellijk onder den Paus stond. Tot erkenning van het recht des Pausen moesten de Abten ieder jaar aan den Paus eene bepaalde schatting betalen. De abdij van *Egmond* werd verwoest door de knechten van SONOY in 1572.

Ook te *Rijnsburg*, waar DIRK II de West-Friezen had verslagen, bouwde hij uit dankbare godsvrucht eene kerk, bij welke later het beroemde nonnenklooster van *Rijnsburg* gesticht werd.

Maar niet enkel in *Holland*, ook in *Gelderland* werd veel voor de verheffing van onzen godsdienst gedaan. Reeds vroeger was te *Tiel* een klooster gesticht. Door keizer OTTO I werd het aanmerkelijk uitgebreid en met een steenen kerk en andere bijgebouwen, benevens vele vrijheden en eigendommen, aan Bisschop BALDERIK geschonken. In 1009 werd dit klooster

door de *Noormannen* verwoest. Iets later werd door WICHMAN van *Zutfen* het niet minder vermaarde klooster op den *Eltenberg* gebouwd en met rijke inkomsten begiftigd, welke door keizer OTTO II nog vermeerderd werden. De eerste Abdis zou eene dochter des stichters geweest zijn. Later is over dit klooster onder de erven van den stichter geschil ontstaan, zoodat het van toen af gesteld werd onder het geestelijk gezag van den Bisschop van *Utrecht* en onder het wereldlijke bestuur van den Duitschen keizer.

Na BALDERIK is de opvolging der Bisschoppen niet met zekerheid na te gaan. Nog ten tijde van BALDERIK vindt men gewag gemaakt van een zekeren EGBERTUS, die waarschijnlijk Koor- of Wijbisschop was; ook ontmoet men den naam van POPO, die onmiddellijk na BALDERIK den Utrechtschen zetel zou hebben beklommen. Maar de berichten zijn zeer twijfelachtig en onvolledig. Gewoonlijk noemt men, als opvolger van BALDERIK, VOLKMAR, een *Fries;* doch van hem is niets bekend. Diens opvolger is BOUDEWIJN I. Hij wordt geroemd als een godvruchtig man, die vier jaren de Bisschoppelijke waardigheid heeft bekleed. Hij overleed waarschijnlijk den 10^{en} Mei 994.

Na BOUDEWIJN I verschijnt weder op den Bisschoppelijken zetel een der waardigste opvolgers van den H. WILLIBRORD, die, onder de vele heilige en hooggeroemde mannen, welke het Utrechtsche Bisdom tot onvergankelijken luister hebben gestrekt, èn door deugd en vlekkeloozen levenswandel èn door wetenschap en onvermoeide werkzaamheid zich bemind heeft weten te maken bij God en bij de menschen. Wij bedoelen den H. ANSFRIED.

De H. ANSFRIED (ook AUFRIDUS genoemd) was een der aanzienlijkste en machtigste edellieden van

Brabant, Graaf van *Huy* en *Teisterband*, Heer van onderscheidene plaatsen en een beroemd krijgsman. Als wereldlijk Graaf diende hij in het leger van keizer OTTO en werd later onder de staatslieden des keizers opgenomen. Veelal hield hij zijn verblijf te *Driel* bij *Bommel*, waar hij eene kapel gesticht heeft, die tijdens de kalvinistische overheersching voortdurend het eigendom der katholieken is gebleven. Hij was gehuwd met HILZONDE (ook HERESWIT en HILSWINDIS genaamd). Met zijne toestemming besloten zijne vrouw en zijne dochter BENEDICTA in de door haar gestichte Abdij van *Thorn* bij *Roermond*, hetwelk den regel van den H. BENEDICTUS volgde, den sluier aan te nemen. Zijne vrouw stierf spoedig daarna, misschien nog voor hare opneming in het klooster, en wordt onder de Heiligen gerekend; zijne dochter werd tot Abdis verkozen. Ook ANSFRIED dacht er over om den wereldlijken staat vaarwel te zeggen en het kloosterleven te omhelzen.

Innmiddels stierf Bisschop BOUDEWIJN en de keus der Kanunniken viel op den H. ANSFRIED. Zijne bescheidenheid verbood hem die hooge waardigheid aan te nemen. Hij beriep zich op zijne hooge jaren en dat hij geheel zijn leven aan den krijgsdienst en staatkunde had besteed, zoodat hij, naar zijne meening, voor de geestelijke bediening ongeschikt was. Op aanhouden echter van keizer OTTO III en zijn vriend NOTGER, Bisschop van *Luik*, vooral ook bewogen door de gebeden der Utrechtsche geestelijkheid, legde hij het zwaard, dat hij immer had gedragen, op het Altaar der H. Maagd in de kapel van *Aken* neder en zeide: »Tot nu toe heb ik hiermede aardsche eer verworven en de vijanden der armen en weduwen van CHRISTUS verdreven: nu beveel ik mij aan mijne lieve Moeder MARIA, opdat ik door hare hulp eer en zaligheid voor mijne ziel verwerve." Toen hij dit gezegd had, barstten allen in tranen uit, en werd hem onder aller toejui-

ching de Bisschoppelijke waardigheid geschonken.

Even hoog als de adel zijner geboorte, was ook de adel zijner ziel. Hij beminde recht en billijkheid, was immer bescheiden en zeer zachtmoedig, maar tevens standvastig in hetgeen hij eenmaal voorgenomen of bevolen had. Gezellig in de dagelijksche omgeving wist hij de gesprekken steeds geestelijk te doen zijn en ze met spreuken van de H. Schriftuur te mengen.

Zoozeer was hij bij allen hooggeacht en bemind, dat zelfs zijne vijanden, de ruwe *Noormannen*, eerbied hadden voor de heiligheid van zijn persoon. Ofschoon zij eene belangrijke overwinning op den *Rijn* behaald hadden, waren zij uit eerbied voor den Bisschop niet opgetrokken naar *Utrecht,* ten einde hem geen overlast aan te doen. Zij verwoestten echter de kerk en het klooster te *Tiel* (1009). Zijne aanzienlijke bezittingen stelden hem in staat om veel wel te doen. Hij gaf groote geschenken aan het Bisdom van *Utrecht*. Een aanmerkelijk deel zijner goederen gaf hij aan de kerken van den *H. Martinus* en *St. Salvator*, zooals zijne bezittingen bij *Weesemaal* en *Tongerloo*, niet slechts tot onderhoud der gebouwen, maar ook tot fundatiën en beneficiën, welke den daaraan verbonden geestelijken ten goede kwamen. Te *Hohorst*, in de nabijheid van *Amersfoort*, liet hij de grondslagen leggen van een Benedictijner klooster, dat later *Heiligeberg*, en nog later *St. Mariaberg* genoemd werd. [1]) Dit klooster bouwde hij ter eere van Onzen Heer JESUS CHRISTUS, van de Allerheiligste Maagd MARIA, de H.H. Apostelen PETRUS en PAULUS en van zijnen bijzonderen beschermheilige den H. MARTINUS. Twaalf monniken kwamen uit de *St. Vitus*-abdij bij *Gladbach* als eerstelingen naar *Hohorst*. Hij stond aan dit klooster af alles wat hij bezat te *Driel*, benevens

[1]) De naam is nog bewaard gebleven in den Heiligeberg.

onderscheidene vlekken, hoeven, bosschen enz. De inwijding van dit klooster had plaats den 18 November 1006. In 1054 is dit klooster, uit vrees voor vijandelijke aanvallen, afgebroken en werden de kloosterlingen door den H. BERNULPHUS in de *St. Paulus Abdij* binnen *Utrecht* gebracht. De Abten van dit klooster genoten insgelijks groot aanzien en namen op de landdagen plaats onder de voornaamste edellieden.

Omtrent den tijd der stichting van het klooster te *Hohorst* werd de H. ANSFRIED door eene zware beproeving getroffen. Hij verloor het licht zijner oogen en werd blind. Toch werd hij in dit ongeluk niet moedeloos, maar bleef even opgeruimd, even aangenaam, even geduldig. Hij trok zich van de aardsche zorg in dit klooster terug, alleen bedacht om God met alle krachten te dienen in gebeden, waken en aalmoezen geven. Dagelijks deelde hij aan twee en zeventig armen met eigen hand voedsel uit. Omstreeks Kerstmis van 1009 werd hij ziek en gevoelde weldra zijn einde naderen. Met hemelschen troost bezield ontving hij de H.H. Sacramenten der stervenden en gaf, vol vertrouwen op de hulp van MARIA, aan wie hij zich had toegewijd, in hoogen ouderdom zijne reine ziel aan God (3 Mei 1010).

Zijne dochter BENEDICTA was bij zijn sterven tegenwoordig en wilde haren vader te *Hohorst* begraven hebben; doch de Utrechtenaren verlangden, dat het lichaam van hunnen geliefden herder binnen hunne veste zou rusten, voerden met geweld het lijk weg en begroeven het in den *Dom*.

Na den dood van den H. ANSFRIED werd door toedoen van keizer HENDRIK II tot den Bisschopszetel van *Utrecht* verheven ADELBOLD, een Friesch edelman, Benedictijner kloosterling uit de Abdij van *Lobbes* in het land van *Luik*. Hij was raadsheer des

keizers, zeer ijverig in het bevorderen van den godsdienstigen geest en ervaren in de wetenschap,

Onder zijne regeering geraakte de Hollandsche Graaf DIRK III in onmin met zijne naburen. Hij stichtte namelijk buiten zijn grondgebied de stad *Dordrecht* en hief zonder eenige voorkennis des keizers, die zijn leenheer was, en zonder rekening te houden met het recht van hen, aan wie dat grondgebied in leen gegeven was, (tot wie de Bisschop van *Utrecht* behoorde), een tol van alle goederen, die langs den grooten waterweg vervoerd werden. De kooplieden van *Tiel* en *Wijk bij Duurstede,* die onrechtvaardig tot tolgeld werden gedwongen, beklaagden zich bij den keizer, en hun klacht werd door Bisschop ADELBOLD ondersteund. Keizer HENDRIK II riep DIRK ter verantwoording; maar toen deze voor geen reden vatbaar bleek, besloot hij hem den oorlog aan te doen en *Dordrecht* te vernielen. Aan den Bisschop van *Utrecht* werd als vazal des keizers de plicht opgelegd, om in vereeniging met anderen, wier rechten door DIRK gekrenkt waren, den aanval op *Dordrecht* te beginnen. ADELBOLD zegde aan DIRK alle leenen op, welke hij van de Utrechtsche Kerk bezat, en begon den strijd. DIRK evenwel overwon en bleef meester van het betwiste grondgebied.

Deze daad van ADELBOLD heeft verschillenden protestantschen schrijvers aanleiding gegeven om hem van hoogmoed en heerschzucht te beschuldigen. Hij is, zeggen zij, de eerste Bisschop geweest, die het kerkelijke gewaad voor het harnas, het kruis voor het zwaard verwisseld heeft; zelfs beweren zij, dat hij persoonlijk in den strijd heeft meegevochten. Zijne tijdgenooten echter stellen hem voor als een ijveraar voor recht en waarheid. Hij was ontegenzeglijk in zijn recht en moest als wereldlijk vorst in het belang zijner onderdanen zich tegen de aanmatigingen van

DIRK verzetten. Als vazal van den keizer moest hij zijne manschappen voor den krijg beschikbaar stellen, nadat alle moeite was gedaan om den vrede te bewaren. Niet moedwillig heeft hij de oorlogsfakkel ontstoken, en nergens vindt men eenig voorbeeld tot bewijs, dat hij persoonlijk aan den krijg heeft deelgenomen.

De strijd om *Dordrecht* bleef langen tijd tusschen den keizer en de Graven van *Holland* bestaan, en veroorzaakte den Utrechtschen Bisschop veel moeielijkheden en zorgen.

Keizer HENDRIK III ontnam aan DIRK IV, na veel strijd met wisselvalligen kans gevoerd, de steden *Dordrecht* en *Vlaardingen* en schonk ze aan het *Sticht;* doch Graaf FLORIS I, broeder van DIRK IV, handhaafde met kracht den tol en het stapelrecht der *Merwede.* (1047)

Bisschop ADELBOLD wordt geprezen als ijverig in het handhaven van zijn recht tegenover DIRK, hoewel ongelukkig in het voeren van den krijg; maar ook niet minder ijverig, werkzaam en voorzichtig in zijne Bisschoppelijke bediening. Hij behartigde alles, wat den Godsdienst betrof, met prijzenswaardigen toeleg en stichtte vele kerken ter eere van God.

De kerk van *St. Martinus*, door BALDERIK weder opgebouwd, voltooide hij en schonk haar het graafschap *Twente;* volgens een andere meening heeft hij haar geheel op nieuw gesticht. Den 24 Juni 1023 werd deze kerk in tegenwoordigheid van Keizer HENDRIK II en vele Bisschoppen door ADELBOLD plechtig ingewijd.

Te *Tiel* bouwde hij de vroeger door keizer OTTO aan BALDERIK geschonken, maar door de *Noormannen* verwoeste kerk prachtig op en stichtte er een kapittel van acht wereldlijke Kanunniken. Door keizer KOENRAAD II, opvolger van HENDRIK II, kwam het *Sticht* in het bezit van vele goederen in *Teisterband.*

Na eene regeering van 15 jaren overleed Bisschop ADELBOLD den 27 November 1025.

Na ADELBOLD'S dood ontmoeten wij in de kerkgeschiedenis van *Noord-Nederland* eene gebeurtenis, die later meerdere malen plaats vond en meer dan eens droevige herinneringen heeft achter gelaten. Bij de keus namelijk van een nieuwen Bisschop ontstond oneenigheid van gevoelen onder de Kanunniken en zelfs oproer onder het volk. Dagelijks was *Utrecht* getuige van treurige tooneelen.

Om de gemoederen tot eenheid te stemmen, achtte keizer KOENRAAD II het noodig zich in persoon naar *Utrecht* te begeven. Hij reisde met zijne gemalin GISELA, die zich in hoogst zwangeren staat bevond. Toen zij *Oosterbeek* bij *Arnhem* bereikt hadden, was GISELA verplicht achter te blijven en vond een gastvrij onderkomen bij den Pastoor van het dorp, den H. BERNULPHUS.

KOENRAAD vervolgde haastig zijne reis en kwam te *Utrecht*. Daar besloot men de keus van den Bisschop aan den keizer zelven over te laten, toen juist de Pastoor van *Oosterbeek* hem de blijde tijding kwam brengen, dat hem een kind geboren was. Vreugde en dankbaarheid, maar niet minder de edele hoedanigheden, welke hij in den H. BERNULPHUS ontdekte, bewogen den keizer dezen op den Bisschoppelijken zetel te plaatsen. De uitkomst heeft bewezen, dat die hooge onderscheiding aan geen waardiger man kon worden toevertrouwd.

Reeds bij zijn leven werd BERNULPHUS *pater sanctus* genoemd. Hij is vooral beroemd geworden door de vele kerken, welke hij in zijn bisdom gebouwd of met nieuwen luister hersteld heeft.

Hij stichtte in *Utrecht* de *St. Pieters-* en de *St. Janskerk* en voorzag ze van Kapittels. De *St. Janskerk*

vereerde hij met de Relikwieën van de H.H. JUSTINA en CYPRIANUS. Hij bouwde een kerk te *Zwolle*, hernieuwde de kerk van den H. LEBUINUS te *Deventer* en bracht een gedeelte der Kanunniken van *St. Salvator* derwaarts over. Ook verplaatste hij de kloosterlingen van *Hohorst* naar *Utrecht* en gaf aan hunne nieuwe verblijfplaats den naam van *St. Paulus Abdij*.

De verdiensten van dezen Heiligen Bisschop in het bouwen en restaureeren van vele kerken moet men niet enkel beschouwen uit een *kerkelijk* oogpunt, — als den toenemenden luister van den Katholieken eeredienst; maar ook uit *maatschappelijk* oogpunt: — het algemeene welzijn en de verbetering der Christelijke zeden en beschaving.

De kerk toch was het middelpunt van geheel het burgerlijk leven eener bevolking. De school, de verzorging der armen, de liefdadige instellingen waren allen ten nauwste met de kerk verbonden. Het bouwen en stichten van nieuwe kerken in die streken, welke door de *Noormannen* in een staat van verwildering waren teruggebracht, en in die plaatsen waar zich de bevolking verzamelde, zoodat er een stad of dorp ontstond, was derhalve een niet genoeg te waardeeren zegen, ook voor het burgerlijk leven. Daarom verdient de H. BERNULPHUS gerekend te worden onder de grootste mannen van *Noord-Nederland* in de elfde eeuw. Mochten de Graven van *Holland* zich jegens het voorgeslacht verdienstelijk hebben gemaakt door paal en perk te stellen aan de invallen der Noordsche zeeschuimers; — grootere verdiensten hebben, naar ons inzien, *Utrechts* Bisschoppen gehad. Terwijl de geharnaste krijgsmannen, (dikwijls niet veel beter dan roofridders), van het Hollandsche Gravenhuis door moed en dapperheid vermaard zijn geworden, hebben de Bisschoppen van *Utrecht* heerlijker en onvergankelijker lauweren verdiend in de werken des

vredes. Van hunne Bisschopsstad ging alle verstandelijke en zedelijke ontwikkeling dier eeuwen uit en verspreidde zich over het gansche gewest, dat aan hunne zorg was toevertrouwd.

Keizer HENDRIK III, wiens vader KOENRAAD II in 1039 te *Utrecht* was overleden, schonk vele goederen in *Drente, Groningen* en *Friesland*, tusschen de *Lauwer* en de *Eems* aan het *Sticht*. Deze gift gaf later aanleiding tot bloedige oorlogen tusschen *Utrecht* en *Groningen*. Ook bevestigde deze keizer opnieuw al de schenkingen, door hem en zijne voorgangers aan *Utrechts'* kerk gedaan. Deze maatregel, welke overbodig mag schijnen, was toch van groot belang voor het rustig bezit der kerkelijke goederen; wijl menige onzekerheid en daaruit voortkomende moeilijkheid door deze nieuwe keizerlijke bevestiging werden voorkomen.

Tot zijnen dood bleef de H. BERNULPHUS werkzaam en met recht beschouwde men hem als van den hemel geschonken tot herleving der Utrechtsche Kerk, nadat deze onder de *Noormannen* zoo geweldig was verdrukt.

Hij stierf na eene regeering van 28 jaren den 19^{den} Augustus, waarschijnlijk in 1054, in geur van heiligheid en werd in de door hem gestichte *St. Pieterskerk* te *Utrecht* begraven. Later werd zijn heilig lichaam in het hooge koor geplaatst. Vele wonderbare genezingen worden aan zijne voorspraak toegeschreven.

V. HET BISDOM VAN UTRECHT TIJDENS DEN INVESTITUURSTRIJD.

De Hollandsche Graven, die na DIRK III om het bezit van *Dordrecht* gestreden hadden, trachtten steeds meer hun heerschzucht te bevredigen en hun landge-

bied uit te breiden. Zij sloegen begeerige oogen op het rijke erfdeel van ST. MAARTEN en zochten onophoudelijk gelegenheid aan het *Sticht* grondgebied en bezittingen te ontnemen. Aanhoudend waagden zij invallen in het *Sticht* en leefden met den Bisschop in bijna onafgebroken staat van oorlog. De schenking van het herwonnen *Dordrecht* door keizer HENDRIK III aan den Bisschop in 1047, was vooral een doorn in hun oog. Nu eens smeulde het oorlogsvuur, dan weder vlamde het op en vervulde geheele landstreken met verslagenheid; want alles wat de wapenen kon dragen werd onder de banieren der strijdende vorsten opgeroepen. De landbouwers zagen hunne akkers verwoesten en het volk verarmde. In dezen hachelijken toestand zocht het Bisdom van *Utrecht*, om zijne rechten tegen de onrechtmatige roof- en plundertochten der Hollanders te verdedigen, een krachtigen bondgenoot en vond dien in HERMAN VAN KUIK en diens geslacht. HERMAN verwierf zich daardoor den eerenaam van *Burchgraaf van Utrecht*. Twee eeuwen lang heeft het huis van KUIK de taak van verdediger der Utrechtsche Kerk vervuld en was door de aanhoudende oorlogen met het onrustige *Holland* zeer dikwijls in de gelegenheid zijne trouw en gehechtheid aan den Bisschop te toonen.

Wat den treurigen toestand voor het *Sticht* nog erger maakte, was, dat na den dood van den H. BERNULPHUS, op den Bisschopszetel had plaats genomen een man, die heerschzuchtig van aard, veel meer bedacht was op uitbreiding van wereldlijk gezag dan op zijne geestelijke bediening en derhalve de zaken des oorlogs veel meer behartigde dan de zaken des vredes. Door HENDRIK III was in 1054 op den stoel van den H. WILLIBRORD verheven Bisschop WILLEM I. Deze was de zoon van WICHMAN, voogd van *Gelder*, en bezat meer ridderlijken moed en oorlogszucht dan

vroomheid. Voor de rechten zijner Kerk trad hij liever als krijgsman op dan als Bisschop, en liever wilde hij streven naar vergrooting van zijn wereldlijk gebied dan toelaten dat het door den Hollandschen Graaf zou worden geplunderd. Spoedig dan ook geraakte hij in oorlog met Graaf FLORIS I. Persoonlijk mengde hij zich wel niet in den strijd, maar hij schijnt zijn broeder WICHARD van *Gelder* aangemoedigd te hebben om den strijd te beginnen. Na den dood van FLORIS I, die door HERMAN VAN KUIK werd omgebracht, trad hij openlijk op.

Door ANNO, Aartsbisschop van *Keulen*, was WILLEM in bijzondere vriendschap gekomen met keizer HENDRIK IV, die door zijnen strijd tegen den H. Paus GREGORIUS VII, in de kerkgeschiedenis zulk eene treurige beruchtheid heeft gekregen; hij werd zelfs een van diens grootste vertrouwelingen. De keizer, die voor zijne heillooze oogmerken veel meer aan een krachtig krijgsman dan aan een goeden Bisschop had, vond in WILLEM wat hij zocht: een vriend, die rampzalig genoeg, hem overal volgde, ook in zijnen strijd tegen den Paus. FLORIS I liet een minderjarigen zoon DIRK V na, en nu achtte Bisschop WILLEM het oogenblik gunstig om het doel zijner heerschzucht te bereiken. Hij liet zich door den keizer met de bezittingen van den Hollandschen Graaf beleenen en met alles wat aan de Utrechtsche Kerk door de Graven van *Holland* sedert ADELBOLD was ontweldigd, en verkreeg daardoor groote eigendommen in *Rijn-* en *Kennemerland.* Deze moesten echter gewapenderhand genomen worden, en daarom gaf WILLEM ze in achterleen aan GODFRIED DEN BULTENAAR, Hertog van *Lotharingen*, om tevens in dezen een bondgenoot te hebben tegen ROBERT DEN FRIES, die tijdens de minderjarigheid van DIRK V het Graafschap *Holland* als voogd bestuurde. De berekening van WILLEM

faalde echter. De dappere ROBERT DE FRIES ontnam den Bisschop de gelegenheid, om zich in het bezit te stéllen van het hem geschonken land.

WILLEM liet voorloopig zijne plannen tegen *Holland* varen en toog met de Bisschoppen SIEGFRIED van *Maintz*, GUNTHER van *Bamberg* en den Bisschop van *Regensburg* met een gevolg van 7000 man als pelgrim naar *Palestina*. Zeer wordt zijne dapperheid geroemd, toen hij op zijne tochten door Arabische roovers werd aangevallen en uitgeschud. Echter liep deze pelgrimsreis treurig af, want slechts twee duizend keerden na zeven jaren met den Bisschop terug.

Daarop mengde Bisschop WILLEM zich in den ongelukkigen strijd tusschen HENDRIK IV en Paus GREGORIUS VII. Deze Paus verzette zich van het begin zijner regeering af (1073) tegen onderscheidene misbruiken bij den keizer en de geestelijkheid in zwang. Vooral had hij het tegen de simonie, waardoor kerkelijke bedieningen en waardigheden aan den meest biedende werden verkocht en tegen de dusgenoemde *Investituur* van Bisschoppen, kloosterabten en andere kerkvoogden door dèn keizer en de vorsten.

Deze Investituur bestond oorspronkelijk hierin, dat de keizer of de vorst den persoon, die op wettige wijze tot eene kerkelijke waardigheid was benoemd, door de overgaaf van ring en staf op plechtige wijze in die benoeming bevestigde. Deze Investituur was dus aanvankelijk niets anders dan eene luistervolle installatie van een hooggeplaatsten geestelijke, die reeds wettig was gekozen, en diende tevens om hem in het werkelijke bezit te stellen der tijdelijke goederen, aan de bediening, waartoe hij was verkozen, verbonden.

Deze door de Kerk geoorloofde *Investituur*, een gevolg van het *Leenstelsel*, ontaardde later in schandelijk misbruik.

De vorsten schonken niet slechts de kerkelijke

goederen aan wettig gekozenen, maar begonnen ook de kerkelijke *waardigheden* zelf te begeven, en helaas dikwijls aan onwaardigen. Soms was het aanbieden van eene groote som gelds of het bewijzen van eenigen dienst aan den vorst aanleiding, dat iemand met eene of andere geestelijke waardigheid werd begiftigd, natuurlijk niet om den heiligen levensstaat, maar alleen om het daaraan verbonden rijke inkomen. Vorstelijke gunstelingen, onechte zonen van vorsten, in één woord allen, aan wie de vorst eenig gunstbewijs wilde toonen, werden geestelijke hoogwaardigheidsbekleeders, en zelfs werden niet zelden hooge kerkelijke bedieningen als prijs gesteld voor misdaden.

Wie kan het verwonderen, dat zij, die op zoodanige wijze waren gekozen, zich gewoonlijk in hunnen hoogen staat onwaardig gedroegen? Velen leefden in schandelijke ongebondenheden en gaven voortdurend ergernis, en het noodzakelijk gevolg kon niet uitblijven: de geest van ongebondenheid kwam ook onder het volk en veroorzaakte vele verwoestingen.

Tegen deze misbruiken, de simonie, de aanmatiging der vorsten en het ongeregeld leven van vele geestelijken, trok Paus GREGORIUS VII met kracht te velde en tastte het kwaad in de hartader aan, den Duitschen keizer HENDRIK IV. Hij maakte scherpe bepalingen ter beteugeling dier misbruiken, maar wekte daardoor in hooge mate den toorn van HENDRIK en zijne trawanten, bij wie zich ook Bisschop WILLEM van *Utrecht* aansloot. Deze belegden den 24 Januari 1076 een schijnsynode te *Worms* en gingen in hun overmoed zóó ver, dat zij de Pauskeuze van GREGORIUS VII (HILDEBRAND) onwettig verklaarden en hem de gehoorzaamheid opzegden. Verscheidene Bisschoppen schrikten nog voor deze vermetelheid terug, maar de heftigheid van WILLEM, die op deze vergadering zich in al zijne heerschzucht, maar ook in lage vleierij om

vorstengunst te winnen, deed kennen, wist allen tot deze heiligschennende daad over te halen.

Paus GREGORIUS daarentegen belegde in het begin der Vasten te *Rome* eene Synode van honderd en tien Bisschoppen, waar HENDRIK IV en alle Bisschoppen en vorsten, die hem volgden, derhalve ook WILLEM van *Utrecht*, van hunne waardigheid ontzet en geëxcommuniceerd werden.

Nu steeg de bitterheid van WILLEM ten top. Aan PIBO van *Tours* werd opgedragen, om op Paaschdag den banvloek over den Paus te *Utrecht* af te kondigen. Maar deze durfde niet en verliet in stilte de stad. WILLEM nam nu zijne treurige taak over, hield op het Paaschfeest 1076 in den *Dom*, in tegenwoordigheid des keizers, eene heftige smaadrede tegen den Paus, belasterde hem op schandelijke wijze en sprak het banvonnis over hem uit. Maar op hetzelfde oogenblik wreekte God Zijnen heiligen Plaatsbekleeder. Als door den bliksem getroffen zeeg plotseling de Bisschop neer; de doodsangst greep hem aan in het midden zijner verwenschingen, en binnen een maand werd hij door God ter verantwoording geroepen. Hij stierf en ging, naar gevreesd wordt, zonder bekeering de eeuwigheid in. 27 April 1076. Wel zou een brief van Paus GREGORIUS VII aan den Bisschop van *Luik* gericht, eenigen grond voor het vermoeden kunnen geven, dat deze laatste de bekeering van WILLEM waarschijnlijk heeft geacht; hij heeft althans den Paus om raad gevraagd, hoe hij bij den dood van WILLEM te handelen had. Maar evengoed kan deze raad gevraagd zijn voor het geval, dat de keizer zou aandringen op eene kerkelijke begrafenis; wijl WILLEM in het algemeen als partijgenoot van HENDRIK IV en niet persoonlijk met name *(nominatim)* was geëxcommuniceerd. Zekerheid van WILLEM'S bekeering bestaat er niet, en het antwoord des Pausen, hetwelk eerst zes maanden na WILLEM'S

dood gegeven werd, bevat niets anders dan den algemeenen regel der Kerk in dergelijke gevallen.

Het kon wel niet anders of het verderfelijke voorbeeld van Bisschop WILLEM had voor de geestelijkheid en de geloovigen van het Utrechtsche Bisdom heillooze gevolgen. Onder den invloed der gebeurtenissen leed de eerbied en het ontzag voor de kerkelijke overheid zeer veel. De gisting der gemoederen werd al grooter en zoodra de strijd tusschen Kerk en Staat openlijk ontbrandde, kwam menig treurig voorbeeld van ongebondenheid en afval, zelfs onder de geestelijken, aan het licht, en deed sommigen de wapenen grijpen tegen de Kerk.

De Hollandsche Graven echter trokken partij tegen den keizer. Hoewel wij gaarne aannemen, dat zij dit deden uit geloof en eerbied jegens het zichtbare Opperhoofd der Kerk, werden zij misschien toch ook gedreven door afkeer tegen HENDRIK, die het *Sticht* sterk begunstigde, zelfs ten nadeele van het Hollandsche graafschap. Zij maakten van de kerkelijke beroeringen gebruik, om door allerlei invallen en plundertochten den Bisschop te bestoken. Om zijne bezittingen in *Holland* te dekken, was WILLEM den bouw begonnen van een sterk kasteel te *IJselmonde.*

De toestand werd niet beter, toen ook WILLEM'S opvolger, KOENRAAD VAN ZWABEN, keizer HENDRIK IV in het schisma volgde. Evenals WILLEM streed ook hij voor de belangens des keizers, wiens leermeester hij was geweest. Hij was door den keizer gekozen en vergezelde hem op zijne tochten in *Italië*. Bij gelegenheid van die krijgstochten stak het volk de *St. Pieterskerk* te *Milaan* in brand. Ten zoen daarvoor schonk HENDRIK aan de Utrechtsche Kerk vele bezittingen in de *Veluwe*, waarvoor de Bisschop binnen *Utrecht* eene nieuwe kerk moest bouwen, geheel naar

het plan van het verbrande heiligdom van *Milaan*. De beroemde *St. Mariakerk*, die nu 50 jaren geleden gesloopt is, dankte aan deze gebeurtenis hare stichting.

Ofschoon KOENRAAD hardnekkig de partij des keizers bleef aanhangen, en daarom ook waarschijnlijk nooit door den Paus als Bisschop is bevestigd, bleef het gezag der kerkelijke overheid, bijzonder het gezag des Pausen, bij de meesten onaangeroerd. In *Gelderland* liet men o. a. de voorrechten van het klooster op den *Eltenberg* door Paus VICTOR III bekrachtigen.

Onder de regeering van dezen Bisschop had het *Sticht* weder veel te lijden van *Holland*. Het kasteel te *IJselmonde*, door WILLEM begonnen, werd door KOENRAAD voltooid en met de sterkste verdedigingswerken voorzien. Graaf DIRK V en zijn zoon ROBERT DE FRIES, in verbond met WILLEM DEN VEROVERAAR uit *Engeland*, vielen wederom in het land en overwonnen de Utrechtenaren in een scheepsgevecht aan de monden van de *Maas*, waarin vele edelen van den kant des Bisschops sneuvelden. DIRK spoedde zich naar *IJselmonde*, waar KOENRAAD zelf met eene sterke bezetting hem wachtte. Zestien dagen duurde het beleg. KOENRAAD werd tot overgaaf gedwongen en verkreeg vrijen aftocht. Het kasteel werd tot den grond gesloopt.

Onder KOENRAAD'S bestuur werd de Abdij van *Egmond* door DIRK V en zijnen zoon FLORIS II, als ook door diens gemalin PETRONELLA van *Saksen*, rijk begiftigd. Van HENDRIK IV kreeg KOENRAAD het graafschap *Stavoren* in *Friesland* en later kwamen ook de graafschappen *Oostergoo* en *Westergoo* aan *Utrecht* (1086).

Nog moet worden vermeld, dat deze Bisschop de voorrechten heeft vernieuwd en bevestigd van het Kathedraal- of Domkapittel. Volgens zijn besluit moes-

ten alle andere Kapittels aan het Domkapittel onderhoorig blijven, de Proosten der andere Kapittels behalve de Proost van *St. Salvator*, uit Kanunniken van *St. Maarten* worden gekozen, en ook de Bisschop moest zich bij het begeven van sommige hooge waardigheden voornamelijk bepalen tot Kanunniken van den *Dom*. Op hooge feestdagen waren alle Kapittels der stad verplicht afgevaardigden te zenden, om den Hoogdienst in den *Dom* bij te wonen.

KOENRAAD werd den 14 April 1099 door een sluipmoordenaar van het leven beroofd. Omtrent dezen moord verhaalt de overlevering het volgende. Bij den bouw der *St. Mariakerk*, ontsprong bij het leggen der fundeering telkens eene bron, die het werk onmogelijk maakte. Nu deed een Fries het voorstel om met een geheim middel de bron te stoppen. De Bisschop kwam door list achter het geheim en voltooide de kerk, naar men zegt, door versche koehuiden op de bron te leggen. Uit wraak daarover bracht de Fries den Bisschop den doodelijken slag toe.

Na KOENRAAD VAN ZWABEN besteeg den Bisschopszetel BURCHARD, die vele voorrechten aan de Kanunniken schonk en aan de priesters en diakens de heilige wijdingen zelf toediende, hetwelk anders gewoonlijk door den Koor- of Wijbisschop geschiedde. Weinig is van dezen Bisschop bekend. De Hollandsche Graven lieten hem met rust, en ongestoord bestuurde hij op waardige wijze het *Sticht*. Naar men zegt, volgde hij het treurige schisma zijner voorgangers, maar mocht van den Paus de bevestiging zijner Bisschopskeus verwerven. Men prijst hem als een godvruchtig, vredelievend man. Hij overleed in 1112.

Omtrent dezen tijd ontstond de verfoeielijke ketterij van TANCHELINUS, die in *Vlaanderen* en *Zeeland* veel onheil stichtte. Zij was voornamelijk gericht tegen

de H.H. Sacramenten, vooral de H. Communie, en bevorderde op schromelijke wijze de onkuischheid. Ook ging zij geweldig te keer tegen de tijdelijke goederen der geestelijken. Met kracht van wapenen zocht TANCHELINUS zich een aanhang te verwerven, maar werd in 1115 te *Antwerpen* vermoord. Een onvermoeide bestrijder van deze ketterij was de H. NORBERTUS.

Na BURCHARD kwam op den troon van *Utrecht* GODEBALD, een *Fries*. Deze was een werkzaam man en leidde een streng monastiek leven. Ontzaglijk veel heeft hij gedaan voor de verbetering der kerkelijke tucht onder de priesters en kloosterlingen. Hij volgde de partij des keizers niet, en zou zelfs de vergadering, waar HENDRIK V (die HENDRIK IV was opgevolgd, en het schisma zijns vaders voortzette) in den ban gedaan werd, hebben bijgewoond, indien ziekte hem niet verhinderd had. Toch ontving hij rijke geschenken van den keizer. In 1112 kwam eindelijk de lang gewenschte vrede tusschen den Paus en den keizer tot stand, en onder degenen, die het Concordaat van *Worms*, dat aan den *Investituurstrijd* een einde maakte, onderteekenden, bevond zich ook Bisschop GODEBALD van *Utrecht* (1122).

Te *Oostbroek*, nabij *Utrecht*, werd onder zijn bestuur of even te voren eene nieuwe Abdij gesticht met eene kerk ter eere van de H. MARIA en den H. LAURENTIUS. Twee ridders HERMAN en LUDOLPHUS, die, het krijgsleven moede, den kloosterlijken staat aanvaardden, schijnen tot die stichting aanleiding te hebben gegeven. De eene helft der Abdij was voor monniken, de andere voor nonnen van de Benedictijner Orde. Keizerin MECHTILDIS schonk er rijke goederen aan. Voorbeeldig was de tucht, welke in dat klooster heerschte, en het aanzien dezer Abdij klom zoo hoog, dat de Abten zitting hadden in de Staten. Zij bezaten

een eigen rechtsgebied en gerecht, hetwelk gewoonlijk aan *de Bilt* vergaderde, en vele leenen en tienden, landerijen en heerlijkheden. Het nonnenklooster was uitsluitend bestemd voor vrouwen van adellijke geboorte. Dit klooster is blijven bestaan tot den tijd der hervorming en is toen door geuzenhanden verwoest.

In het klooster te *Middelburg* van Reguliere Kanunniken was de kloostertucht aanmerkelijk verslapt en Bisschop GODEBALD, die niets meer ter harte nam dan den goeden geest en het zedelijk leven der geestelijkheid, liet hen het klooster ontruimen. Hij verhief het klooster tot Abdij en plaatste er kloosterlingen in van de Orde van *Premonstreit* van *Antwerpen*. Eerst stond het klooster nabij *Middelburg*, doch later werd de Abdij met verlof van Bisschop HERIBERT en onder goedkeuring van Paus EUGENIUS III (23 Mei 1150) naar de stad overgebracht. Eene reeks van 35 Abten hebben haar tot 1571 bestuurd en de groote bezittingen maakten haar tot het rijkste gesticht van *Zeeland*, dat ook op de staatkunde machtigen invloed uitoefende. Toen later onder Paus PIUS IV *Middelburg* tot Bisdom werd verheven, werd deze Abdij aan den Bisschop tot onderhoud toegevoegd, zoodat de Bisschop van *Middelburg* tevens Abt dezer Abdij was. In 1574 werden de goederen en eigendommen door het stedelijke bestuur geëigend en de gebouwen tot wereldsch gebruik ingericht.

Wij zeiden reeds, dat GODEBALD door keizer HENDRIK V zeer begunstigd werd, doch ook bij Paus CALIXTUS II stond hij in hoog aanzien. Deze schonk hem en zijnen opvolgers het recht om den *Bisschoppelijken Myter* te mogen dragen, welk hoofdsieraad volgens sommigen eerst in de tiende eeuw bij de Bisschoppen in gebruik kwam en alleen bij hoog verlof van den Paus gedragen mocht worden. In 1119 begaf GODEBALD zich naar *Reims* om de kerkvergadering

bij te wonen, doch werd door ziekte daarin verhinderd. In 1123 was hij tegenwoordig op het Eerste Algemeen Concilie van *Lateranen.* [1])

Het aanzien van het Utrechtsche Bisdom bereikte onder GODEBALD eene buitengewone hoogte. Niet alleen schonken Paus en keizer de hoogste achting aan den Bisschop, maar ook de andere vorsten stelden er eene eer in, onder de beschermers en leden van het *Sticht* te worden gerekend; o. a. werd Graaf FLORIS II van *Holland* in de Broederschap der Utrechtsche Kerk opgenomen, en de keizers zelfs namen deel in de zittingen van het Domkapittel. Echter is deze hooge eer later meerdere malen het Bisdom duur te stade gekomen. Bij menige Bisschopskeus oefenden de adellijke Heeren, die macht en gezag in het Kapittel verworven hadden, een allerongunstigsten invloed uit.

Na eene rustige en vreedzame regeering van 15 jaren werd GODEBALD door eene ziekte overvallen. Hij ging naar het klooster van *Oostbroek*, nam er het Benedictijner kleed aan en stierf den 4 November 1128. De *St. Pieterskerk* te *Leiden* is door dezen Bisschop geconsacreerd. Ook vindt men vermeld, dat hij keizer HENDRIK V, die in 1125 te *Utrecht* stierf, in zijne laatste oogenblikken ter zijde stond.

VI. TOENEMENDE BLOEI VAN HET BISDOM.

De opvolger van GODEBALD was ANDREAS VAN KUIK, Proost van het *St. Lambertus* kapittel in *Luik.* Ook deze Bisschop heeft roem verworven door zijnen ijver om de zeden der geestelijken te vervolmaken en door het stichten van vele kloosters.

---

[1]) „*Lateranen*" beteekent gehouden in de kerk van *St. Jan van Lateranen* te *Rome.* Deze kerk was eerst een paleis van de familie *Laterani*, vervolgens van keizer CONSTANTIJN, en deze heeft het gebouw aan den Paus geschonken.

In *Egmond* was door PETRONELLA, de weduwe van FLORIS II, haar kapelaan ANSELMUS tot Abt aangesteld. Door ergelijk wanbeheer verkwistte deze de goederen der Abdij en gaf aan de kloosterlingen, welke hij bijna gebrek liet lijden, groote reden tot ontevredenheid. De klachten kwamen den Bisschop ter oore, en deze haastte zich daaraan te gemoet te komen. Het gelukte hem PETRONELLA te overreden, dat ANSELMUS afgezet en een nieuwe Abt, WALTERUS uit *Gent*, gekozen zou worden. Deze wist te verhelpen, wat zijn voorganger had bedorven en de Abdij bleef in al hare beroemdheid gehandhaafd.

Ook wijdde ANDREAS zijne aandacht aan het door den H. ODULPHUS gestichtte klooster te *Stavoren*. De kerkelijke tucht liet daar veel te wenschen over, en de kloosterlingen leidden er, geheel in strijd met de belofte door hen afgelegd, een weelderig leven. ANDREAS verdreef hen en liet het klooster betrekken door twaalf monniken van *Oostbroek*, die om hun waarlijk religieuzen geest reeds aller achting verworven hadden.

Dezelfde PETRONELLA van *Saksen* liet ook haar kasteel te *Rijnsburg* in eene Abdij van Benedictijner kloosterzusters veranderen, en evenals het klooster van *Egmond* werd ook de Abdij van *Rijnsburg* een der beroemdste kloosters van ons vaderland. ANDREAS VAN KUIK wijdde haar toe aan de Moeder des Heeren en den heiligen bloedgetuige LAURENTIUS. In 1139 werd zij aan het erfdeel van den H. PETRUS opgedragen, en kwam onder de bijzondere bescherming van den Paus. Deze eerste stichting was echter niet van langen duur; want na 50 jaren hadden de vlammen èn de Rijnsburgsche kerk van DIRK II, èn de Abdij in een puinhoop veranderd. Eerst in 1185 werd de Abdij herbouwd en keerden de uitgewekene nonnen terug, om onder de bescherming van Paus en vorsten,

tot eer van God en het heil der naasten, haren zegenrijken werkkring te volbrengen.

De Abdij had eene hooge uit zware steenen opgehaalde spits en een toren, die in de vijftiende eeuw met een klokkenspel voorzien werd. Het hoogaltaar was prachtig versierd. Heerlijk schilderwerk op muren en ramen toonde voorstellingen uit de H. Schrift, beeltenissen en wapens der vorstelijke begunstigers, wier dochters in deze Abdij waren opgenomen, of die daar hun grafstede hadden verkozen. PETRONELLA de stichteres, FLORIS IV, FLORIS V en zijne gemalin BEATRIX, JAN I, MACHTELD, de gemalin van Graaf WILLEM V, en vele andere edelen vonden daar hunne laatste rust. Eene lange reeks van gebouwen en bijgebouwen maakte de Abdij tot eene der merkwaardigste stichtingen. Onder de grootste weldoeners van *Rijnsburg* worden geroemd graaf WILLEM I van *Holland* en zijne gemalin ADELHEID van *Gelder* en den Roomsch koning WILLEM II.

In *Rijnsburg* werd geen zuster aangenomen, tenzij hare deugd en roeping tot den kloosterlijken staat gepaard ging met adeldom van vaders en moeders zijde en vier voorgaande grootvaders. In de Bulle van Paus ALEXANDER VI (1499) werd het getal der nonnen op veertig bepaald. Alleen de hoogstadellijke geslachten van *Nederland* konden derhalve het voorrecht genieten eene telg in deze Abdij geplaatst te zien. Meermalen werd de Abdij door vorsten en edelen bezocht, en deze bezoeken gingen met ridderlijke hoffelijkheden vergezeld. Toch bewaarden de nonnen op uitmuntende wijze het godvruchtig kloosterleven. Zij baden hare Getijden, volgden de regelen der Orde, belastten zich met het onderwijs en de opvoeding van kinderen, en genoten volstrekt niet de weelde, die in het gastenkwartier den adellijken bezoekers ten deel viel.

Groot waren de macht, de voorrechten en vrijdommen

door de vorsten en vooral ook door hare beschermheeren, de Pausen van *Rome*, aan de Abdis en hare zusters verleend. Tal van kerken en kapelanieën werden door de Abdij begeven en de lijst harer eigendommen was zeer rijk. Echter waren de vaste goederen niet hare grootste bezittingen; het hoofdinkomen bestond voornamelijk uit renten, opstallen en tienden van meer dan 30 dorpen in *Zeeland, Friesland, Vlaanderen, Holland, Rijnland, Delftland* en *Schieland*. Ontzaglijk was de rijkdom van *Rijnsburg*, maar ook ontzaglijk was de som, welke jaarlijks aan de armen en ongelukkigen werd uitgedeeld. Deze rijkdom heeft sommigen schrijvers aanleiding gegeven om het leven der kloosterzusters in een ongunstig daglicht te stellen, alsof zij, in plaats van geestelijke nonnen te zijn, op de weelderigste wijze met de vorstelijke bezoekers verkeerden en aan allerlei wereldsche vermaken deelnamen. Waarheid is, dat zij niet zóó tot het gewone kloosterleven waren gehouden als in andere kloosters; zij mochten met toestemming der Abdis gasten ontvangen en met hen in gezelschap blijven; maar wereldsche vrijheid of eigendom bezaten de nonnen niet en in hare levenswijs waren zij aan de echt kloosterlijke tucht gebonden. Zij genoten ten allen tijde eene groote faam van deugd en kloosterzin.

De binnenlandsche oorlogen, die in de 14de en 15de eeuw geheel *Holland* in beroering brachten, hebben aan deze Abdij nagenoeg geen leed gedaan. Maar in 1572 werden de zusters door de Spanjaarden gedwongen de Abdij te verlaten en de gebouwen door het krijgsvolk in bezit genomen. De Leidsche jongelingschap stak de Abdij in brand, waardoor de grootheid zooveler eeuwen in puinhoop verkeerde.

HERMAN VAN KUIK, een bloedverwant van den Bisschop, stichtte in 1128, tot zoen van den moord op Graaf FLORIS I (1058), in de nabijheid van *Linge* bij

Kuilenburg een Premonstratenser Abdij, *Mariënweerd* geheeten, die zeer vermaard geworden is en van welke vele andere kloosters afkomstig zijn, zooals het klooster in *Hallum* en *Oldkerk (Bethlehem)* in *Friesland* en later bij de stad *Heusden*. Zoo machtig werd deze Abdij, dat het vermaarde nonnenklooster *Mariënberg* in *Nijmegen*, dat in het laatst der 12e eeuw gesticht werd, aan haar werd onderworpen.

ANDREAS VAN KUIK'S regeering is een vruchtbare tijd geweest tot opwekking en verheffing van den kloosterlijken staat. Tal van gestichten en Kapittels heeft hij opgericht en met aanzienlijke goederen begiftigd, waartoe hij krachtige medewerking vond bij vele aanzienlijken en edelen. Niet weinige van hen, zooals WILLEM van *Holland* en FULCOLD van *Kleef*, aanvaardden zelve het kloosterkleed. Ook den Utrechtschen Dom herstelde hij en wijdde hem in 1136 op plechtige wijze in.

Deze Bisschop, de eerste die, zonder tusschenkomst des keizers, op kanonieke wijze werd gekozen, wordt geroemd als een man van vromen zin. Veel had hij te lijden van FLORIS den *Zwarten*, broeder van Graaf DIRK VI, die, als een ridderlijk avonturier, overal plunderend ronddoolde en zich zelfs voor eenigen tijd wist meester te maken van de stad *Utrecht*, waaruit hij den Bisschop verdreef. Zijn vroegtijdige dood bevrijdde den Bisschop. ANDREAS VAN KUIK overleed waarschijnlijk in 1138 en werd opgevolgd door HERIBERT.

HERIBERT was een *Fries* van nederige afkomst uit het dorp *Bierum*, en kwam onder minder vreedzame omstandigheden aan de regeering.

Met leede oogen had Graaf DIRK VI gezien, dat keizer KOENRAAD III de Friesche graafschappen *Oostergoo en Westergoo*, (die in 1086 aan het Bisdom van *Utrecht* waren gekomen, maar later in 1126 weder

aan de Hollandsche Graven werden beleend,) — nu in 1138 andermaal aan de Utrechtsche Kerk had geschonken. Zijn schoonbroeder OTTO, Graaf van *Bentheim*, viel, op aansporing van DIRK, met zijne troepen in *Drente* en *Overijsel*, hetwelk voor het grootste deel aan *Utrecht* toebehoorde (1144). HERIBERT was juist op reis naar *Rome*, doch keerde spoedig terug en zond onverwijld eene kloeke afdeeling manschappen, ten einde OTTO het verder doordringen te beletten. In de nabijheid van *Ootmarsum* ontmoette het leger van den Bisschop de roofzieke horde, tastte haar onmiddellijk aan, nam haren aanvoerder gevangen en bracht hem onder veilige bedekking naar *Utrecht*. De bezittingen in *Drente*, waartoe ook de Marke *Groningen* behoorde, werden nu door HERIBERT in tweeën gesplitst. Aan zijnen oudsten broeder gaf hij het burggraafschap te *Groningen* in leen, en droeg aan zijnen jongsten broeder het kasteel *Koevorden* en het bestuur in *Drente* op.

De Graaf van *Holland* over zulk een uitslag verstoord, trok zich de zaak zijns schoonbroeders aan en vorderde zeer onstuimig zijne vrijlating. De Bisschop gaf echter, bevreesd voor de veiligheid zijner onderdanen, daaraan geen gehoor. Nu trok DIRK tegen de stad *Utrecht* op, sloot haar van alle kanten in en stond op het punt haar te bestormen, toen de vrome HERIBERT, vol vertrouwen op God, in Bisschoppelijk plechtgewaad, aan het hoofd zijner geestelijkheid de stad verliet en onverschrokken tot de tent van DIRK doordrong. Verbaasd en ontsteld staarden de Hollanders den Bisschop aan; doch nauwelijks stond de ongewapende en weerlooze Kerkvorst tegenover zijn geheel in staal geharnarsten tegenstander, of hij verhief zijne stem en dreigde den van toorn opgewonden Graaf met den kerkelijken ban, zoo hij zich niet aanstonds met zijn leger terugtrok. Zijne woorden maakten op den anders onbeschroomden DIRK zulk een indruk, dat hij ver-

schrikt de wapens uit de handen liet vallen en aan de voeten van HERIBERT neerviel. De Bisschop richtte hem op, ontving de belofte, dat aan de stad geen verder onheil zou geschieden en keerde, God dankend, naar zijne in angst verkeerende onderdanen terug. OTTO van *Bentheim* werd vrij gelaten. Toch bleef DIRK VI het *Sticht* een kwaad hart toedragen, en trachtte de Bisschoppelijke macht, waar hij kon, te verzwakken, Uit godsdienstigheid voorzeker, maar ook wel uit naijver jegens de Bisschoppen, had hij, zooals reeds gemeld is, in 1139 onder de regeering van Paus INNOCENTIUS II, de Abdijen van *Egmond* en *Rijnsburg* aan het erfdeel van den H. PETRUS opgedragen, zoodat deze aan de Bisschoppelijke rechtsmacht onttrokken en onmiddellijk aan het Pauselijke gezag werden onderworpen. Het was de gewoonte dier tijden, dat aanzienlijke Abdijen en kloosters het zich eene eer rekenden geen ander gezag boven zich te erkennen, dan dat van den Paus. — Zoo werd ook het klooster van *Stavoren* in de twaalfde eeuw aan den Paus opgedragen. Maar DIRK had er bovendien belang bij, in zijn graafschap aanzienlijke stichtingen te hebben, die onafhankelijk van den Bisschop waren. Na het beleg van *Utrecht* kwam het evenwel niet meer tot openbaren strijd. DIRK VI overleed in 1157.

In 1148 werd *Utrecht* door eene andere verschrikkelijke ramp geteisterd. Een geweldige brand verwoestte op nieuw de groote kerk van ST, MAARTEN, de kerken van den H. PETRUS, van den H. JOANNES en vele andere gebouwen. Als door een wonder bleef de *St. Salvatorskerk* gespaard, terwijl de daaraan belendende kapel van het *H. Kruis* door het vuur vernield werd. Door den ijver van HERIBERT werd de stad weer opgebouwd en van nieuwe grachten voorzien. De *Dom* werd in 1173 hersteld en opnieuw ingewijd door GODFRIED VAN RHENEN.

Een der merkwaardigste voorvallen onder Bisschop HERIBERT was, dat keizer KOENRAAD III, onder hooge goedkeuring van Paus EUGENIUS III, aan de Kapittels van ST. MARTINUS en van ST. SALVATOR het recht schonk om zelfstandig, buiten den keizer en de stem der overige geestelijkheid en des volks om, bij het openstaan van den Bisschoppelijken zetel een nieuwen Bisschop te kiezen. Op deze wijze verviel de goedkeuring of zoogenaamde Investituur des Duitschen keizers en kwam de keus van een nieuwen Bisschop geheel en uitsluitend aan de geestelijken, die volgens het kerkelijke recht daartoe bevoegd waren, behoudens natuurlijk het oppergezag van den Paus. Deze keizerlijke gunst, uit de bepalingen van het Concordaat van *Worms* voortgevloeid, zou de heilrijkste gevolgen voor de Kerk van *Utrecht* gehad hebben, als daardoor ook alle inmenging van wereldlijke vorsten onmogelijk ware gemaakt. Deze bleven echter hunnen invloed op de Bisschopskeus voortdurend uitoefenen.

HERIBERT overleed den 12 November 1150.

HOOFDSTUK III.

Bloei van het Bisdom van Utrecht.

I. GODSDIENST EN WETENSCHAP. GEESTELIJKE ORDEN. INRICHTING VAN HET WERELDLIJKE BESTUUR.

In dezen tijd had het Bisdom van *Utrecht* zijne grootste uitgebreidheid gekregen. De mildheid veler vorsten en edellieden, de rijkdom van kloosters en kerkelijke stichtingen, de veelvuldige roeping tot den priesterlijken en kloosterlijken staat, en het kerkelijke leven, dat overal een zegenrijken invloed uitoefende op de geheele maatschappij, hadden het Bisdom gemaakt tot een groot en machtig gewest, dat vooral in het geestelijke bestuur de bron was van alle weldaden van den Godsdienst.

Allerwege verrezen kerken en parochiën en werd het godsdienstige leven opgewekt en gevoed door tallooze priesters, die het zieleheil behartigden en de ruwheid van zeden, nog uit de barbaarsche eeuwen overgebleven, verzachtten. De invloed van den Godsdienst op het maatschappelijke leven had eene geheele verandering bewerkt, en aan dat leven dat waardige en fiere en krachtige aanzien geschonken, dat wij in de middeleeuwen bewonderen. De Godsdienst bloeide en maakte het volk gelukkig.

Van grooten invloed op het godsdienstige leven des volks waren de *Kruistochten*, die gedurende de twaalfde en dertiende eeuw geheel Europa in beweging brachten en ook in ons vaderland luiden weerklank vonden.

Van de eerste tijden der Kerk af bestond het vrome gebruik, om de plaatsen van het H. land, door het leven en het lijden van onzen Goddelijken Verlosser geheiligd, te bezoeken, en deze gewoonte nam met de meerdere uitbreiding van het Christendom zoodanig toe, dat in de tiende eeuw bedevaarten naar *Palestina* vrij algemeen waren. Maar in 1070 was het H. Land in de macht der Turken gevallen en van dat oogenblik af, zagen de pelgrims zich aan allerlei knevelarijen en mishandelingen blootgesteld en werd hun zelfs de toegang tot de dierbaarste plaatsen in en buiten *Jerusalem* geweigerd.

PETER VAN AMIENS, een arme kluizenaar, die in 1093 een tocht naar het H. Land had medegemaakt, en daar getuige was geweest van den moedwil der Turken en van de schandelijke onteering der heilige plaatsen, geraakte daarover ten diepste verontwaardigd.

Hij ging naar *Rome*, trok vervolgens met toestemming van den Paus geheel het Christelijk *Europa* rond, schilderde met de levendigste kleuren de schande en ontheiliging door de Turken onzen H. Godsdienst aangedaan en wist door zijne vurige taal vorsten en volken met heiligen geestdrift te bezielen, om met vereende macht het H. Land aan de Turken te ontweldigen.

Op de kerkvergadering te *Clermont* door Paus URBANUS II belegd, werd tot den eersten kruistocht besloten. Door heel *Europa* weerklonk de kreet der kruisvaarders: »*God wil het! God wil het!*" en duizenden stroomden samen, om onder aanvoering van den dapperen GODFRIED VAN BOUILLON naar het Oosten op te trekken, 1096.

Ook in ons land werd die kreet vernomen. FLORIS II, Graaf van *Holland*, van wien een tijdgenoot zegt, dat hij inhalig en gierig was en slechts met zilveren koorden van zijne plaats getrokken kon worden, nam echter aan die algemeene geestdrift geen deel. Maar FLORIS III, OTTO II van *Nassau*, Graaf van *Gelder*, WILLEM, jongste zoon van FLORIS, RUPPERT van *Nassau*, WILLEM I van *Holland* en Bisschop OTTO II, benevens vele edelen en aanzienlijken, zooals de VAN BORSELEN'S uit *Zeeland*, de BREDERO'S en VAN ARKEL'S uit *Holland*, de FORTEMAN'S, BOTHNIA'S en GALAMA'S uit *Friesland*, gordden met talrijke onderhoorigen de wapenen aan, om in verschillende kruistochten het H. Land aan de Turken te ontrukken.

Het ligt geheel buiten ons bestek de lotgevallen der kruisvaarders te beschrijven; alleen zij hier met een enkel woord vermeld, welke gevolgen de kruistochten ook in ons vaderland te weeg brachten.

Vele edelen en onderhoorigen vielen in den strijd; vele andere werden door de Saracenen gevangen genomen, in slavernij geketend, en keerden nooit terug; en niet weinige, die den vaderlandschen bodem weder betraden, vonden hunne bezittingen verwoest of geroofd, of verkeerden, door de groote kosten van hunnen tocht en het verlies van alles, in volslagen gebrek; zoodat zij hunne bezittingen moesten verkoopen en hunnen onderhoorigen grootere vrijheden verleenen. De opkomst der poorters (burgers), afschaffing van lijfeigenen en verbroedering van edelen en burgers volgden daaruit als van zelf.

Bij het verminderen der macht van zoovele edelen en grooten, nam het gezag en de eerbied voor de geestelijkheid hoe langer hoe meer toe. Het volk vond in de priesters en kloosterlingen trouwe verdedigers hunner rechten tegen de overheersching der edelen, en schaarde zich rondom hen, om zich ook in het

burgerlijke leven door den Godsdienst te laten leiden. De gilden en broederschappen der middeleeuwen dienden tot ontwikkeling en verbetering van de maatschappelijke welvaart, maar niet minder tot verheffing van den Godsdienst. Elke gilde en broederschap had haar eigen H. Patroon, haar eigen feestdagen en geestelijke rechten en plichten, die zorgvuldig werden nagekomen. Godsdienst en Staatkunde, hoewel *onderscheiden*, waren niet *gescheiden*, maar allernauwst met elkander vereenigd en legden den grondslag tot groote welvaart op geestelijk en tijdelijk gebied.

De groote godsvrucht onzer vaderen kenmerkt dan ook dit tijdvak; de vereering der Heiligen, en bijzonder der vaderlandsche Heiligen, de vereering en verheffing van kostbare Relikwieën, het stichten van zoovele prachtige Abdijen, kerken en gestichten, getuigen allen, hoe het echt katholieke leven geheel het volk bezielde, en hoe het volk den Godsdienst liefhad.

De kruisvaarders kwamen met nieuwe kennis en nieuwe behoeften uit *Palestina* terug en bevorderden daardoor meerdere ontwikkeling en beschaving; de koophandel kwam tot grooten bloei en de wetenschap tot krachtiger ontwikkeling.

Geheel valsch en verkeerd is de voorstelling, dat de middeleeuwen een tijdvak van domheid en onwetendheid zouden geweest zijn. Op tallooze scholen, in ieder klooster werd de wetenschap beoefend, en de rijke monumenten van wetenschap en kunst, die nu nog bestaan en aller bewondering wekken, wederspreken den laster. Dat de wetenschap niet zoo uitgebreid was als nu, ligt voor de hand. De menschelijke geest bezat in de 13de eeuw niet de middelen waarover thans beschikt kan worden. Ook werd de wetenschap niet algemeen door het volk, doch slechts door betrekkelijk weinigen beoefend. Was de kennis minder uitgebreid, zij was niet minder degelijk.

De Kerk, die met haren geest de menschelijke maatschappij bezielde, trok zich de zorg voor het onderwijs ten zeerste aan. Van haar gingen belangrijke inrichtingen van onderwijs uit, en de geestelijken en kloosterlingen leverden tot in de 16[de] eeuw eene reeks van rijk begaafde leeraren, niet alleen aan de scholen van ons vaderland, maar ook aan de universiteiten in den vreemde; want aan de scholen van ons vaderland werd in dit tijdvak nog geen eigenlijk gezegd universiteits-onderwijs gegeven. Wie rijker kennis en wetenschap wilde verwerven, trok naar den vreemde.

Men onderscheidde *kapittelscholen, kloosterscholen* en *parochiescholen.* Deze werden allen door de geestelijkheid gesticht, bezoldigd en onderhouden. Van de beroemde kapittelscholen te *Utrecht* en *Deventer* hebben wij reeds gesproken; zij bleven hare beroemdheid handhaven. Haar doel was vooral de opleiding van geestelijken. In de kloosterscholen, die zeer talrijk waren, werden behalve de gewijde wetenschappen, ook de ongewijde beoefend; ook de nonnenkloosters hadden veelal zulke scholen, en het onderwijs werd daar niet enkel aan de rijke, maar ook aan de arme kinderen gegeven. De parochiescholen, aan de parochiekerken verbonden, waren ten dienste der parochianen, die de gewone wetenschappen van lezen en schrijven en eenigszins uitgebreide godsdienstleer wenschten te bezitten.

Naast de Orde der *Benedictijnen,* wier zegenrijke arbeid ons reeds bekend is, verhieven zich in het begin der twaalfde eeuw twee andere Orden, die als takken van de Benedictijner Orde zijn te beschouwen, namelijk de Orde der *Cisterciënsers* en die van *Premonstreit* of der *Norbertijnen.* Beide legden zich toe op de hoogere volmaaktheid van het reguliere leven en waren van ongelooflijken invloed op de zedelijke

en godsdienstige ontwikkeling der bevolking. In ons vaderland ontmoeten wij een klooster van Cisterciënser nonnen te *Loosduinen*, in 1233 door MATHILDA de weduwe van FLORIS IV gesticht, en dertig jaren later de Abdij van *Leeuwenhorst* bij *Noordwijk* (1262). In *Utrecht* was de Abdij *Mariëndaal* een der voornaamste der *Cisterciënsers;* in *Friesland* de Abdij van *Klaarkamp* en *Bloemkamp;* in *Groningen* die van *Aduward.*

De zonen en dochters van den H. NORBERTUS vestigden zich in de Abdij van *Middelburg*, van *Koningsveld* bij *Delft*, in de *Wittevrouwen Abdij* bij *Utrecht*, die reeds in 1223 bestond en alleen nonnen opnam van adellijke geboorte, alsook in de reeds gemelde Abdij *Mariënweerd* in de *Betuwe.*

Maar meer nog dan van deze Orden ondervond ons vaderland den rijksten zegen van de Orden van den H. FRANCISCUS en den H. DOMINICUS. Terwijl de eerstgenoemde Orden meer buiten het gewoel der groote steden hare kloosters bouwden, vestigden zich de *Franciskanen* en *Dominikanen* in de dichtstbevolkte gemeenten en zochten het verkeer der menschen, vooral der kleine burgers. Met dezen verkeerden zij, dezen predikten zij niet enkel in de kerken, maar ook op markten en openbare plaatsen; van dezen vroegen zij voor hun onderhoud slechts datgene, wat de liefde der geloovigen hun toedacht en deelden daarvan nog rijkelijk aalmoezen uit. Zeer spoedig verspreidden zich deze beide Orden over ons vaderland, en weldra was er niet ééne stad van eenige beteekenis, waar zij geen kloosterstichtingen hadden.

Bij het noemen der geestelijke Orden mogen niet onvermeld blijven de Ridderorden der *Tempeliers*, *Duitsche Ridders* en *Hospitaalridders van St. Jan*, die haar ontstaan aan de kruistochten te danken hadden. Deze Orden hebben in ons land gebloeid en zelfs tot op onzen tijd eenige sporen achtergelaten. Zij werden

ingesteld om de zieken en pelgrims, die uit het H. Land terugkwamen, te verplegen en de kruisvaarders tegen de ongeloovigen te beschermen. Zij waren derhalve kloosterlingen en krijgslieden tevens. De Orde der *Tempeliers* verkreeg rijke bezittingen in *Wijk bij Duurstede, Tessel, Heusden, Beverwijk, Middelburg* en *Zierikzee*, maar verbasterde reeds spoedig. Zij werd door Paus CLEMENS V op het Concilie van *Vienne* in 1312 opgeheven. — De *Duitsche Ridders* hadden huizen in *Valkenburg* bij *Katwijk, Maasland, Leiden, Schoonhoven* en *Middelburg* en bestonden tot 1525, toen de Grootmeester ALBRECHT VAN BRANDENBURG tot de Hervormers overging. — *St. Jansridders* vond men in *Utrecht, Haarlem, Middelburg, Zoeterwoude* en vele andere plaatsen. Zij hielden zich staande tot het einde der zestiende eeuw en verdwenen langzamerhand.

Geen wonder dat in dien heerlijken tijd Gods oog met welgevallen op de Nederlandsche Kerk nederzag en het eenvoudig Geloof onzer vaderen meermalen met schitterende wonderwerken vereerde. Wel werd natuurlijk, zooals altijd in menschelijke zaken, bij het vele goede ook kwaad gevonden; maar de geest, die alles bezielde, was een godsdienstige geest, een geest van groot geloof en vurige liefde.

Als *wereldlijk* gebied strekte het Bisdom *Utrecht* zich over een zeer groot gedeelte van *Noord-Nederland* uit. Zoodra een nieuw gekozen Bisschop in de hoofdstad van het *Sticht* gekomen was, werd hij met groote plechtigheid door de Kapittels, geestelijken en geloovigen ingehaald en gehuldigd, en ontving van de onderscheidene standen den eed van trouw, terwijl de Bisschop zich van zijnen kant tot de handhaving der oude voorrechten en trouwe vervulling zijner plichten als wereldlijk en geestelijk vorst door een eed verbond. Door den *Schout*, die door den Bisschop

zelven, en de *Magistraatspersonen*, die door het volk gekozen werden, werd het wereldlijke bestuur uitgeoefend. Buiten de stad *Utrecht* werd het recht door *Maarschalken* gehandhaafd en ook door zoogenaamde *Advocaten*, welke met het bestuur van tijdelijke goederen waren belast. Verder werden aan sommige adellijke geslachten eenige rechtsmacht in bepaalde gedeelten des lands toegekend, en zij, die met die rechtsmacht werden bekleed, droegen den naam van *Graaf*, *Burggraaf* of *Kastelein*. De band, die den Bisschop als vazal aan den leenheer, den Duitschen keizer, verbond, werd hoe langer hoe losser, zoodat de Bisschop nagenoeg onafhankelijk regeerde, en de gunstige beschikking van KOENRAAD III om de Bisschopskeus vrij te laten aan de Kapittels van *St. Maarten* en *St. Salvator* zou van grooten invloed geweest zijn op het zelfstandig bestuur van het *Sticht*, als de naburige vorsten zich niet telkens in de zaken van het *Sticht* hadden gemengd. Vooral de Graven van *Holland* en *Gelder* hadden zich macht en invloed bij de Kapittels weten te verwerven, matigden zich voortdurend allerlei rechten aan en ontzagen zich niet, dikwijls door schandelijke kuiperijen, pogingen aan te wenden, om vooral bij de verkiezing van eenen Bisschop de stemmen der Kanunniken voor hunne belangen te winnen.

Van groot gewicht toch was het voor deze vorsten, wie den Bisschopsstoel beklom, daar zij niet enkel in het geestelijke, maar ook voor een groot deel hunner bezittingen in het wereldlijke aan diens rechtsmacht waren onderworpen. Een ieder verlangde derhalve een bloedverwant, vriend of gunsteling tot die hooge waardigheid verheven te zien; — en zoo bleef het Bisdom van *Utrecht* onafgebroken een voorwerp van begeerlijkheid en naijver voor de machtigste vorsten. Daarbij kwam, dat de andere Kapittels van *Utrecht*

volstrekt niet ingenomen waren met het voorrecht door KOENRAAD III uitsluitend aan de Kapittels van *St. Maarten* en *St. Salvator* gegeven, en de vorsten verzuimden niet van deze ontevredenheid geducht partij te trekken. Hunne heerschzucht, eigenbelang, dikwijls ook de bloedige veeten van het eene gravenhuis tot het andere, werden meermalen gewroken op op het Bisdom van *Utrecht*, waarvan het gevolg was, dat veelvuldige twisten, oproeren en openlijke oorlogen onvermijdelijk waren, en soms minwaardige of minder geschikte personen op den zetel van den H. WILLIBRORD werden verheven.

Jaren lang had het Bisdom van deze ongelukkige inmenging der vorsten te lijden en het tijdvak, dat we nu ingaan, kenmerkt zich door aanhoudenden strijd en bloedige tooneelen, waarin de Utrechtsche Bisschoppen betrokken werden.

II. HET BISSCHOPPELIJKE BESTUUR VAN 1150—1233.

De strijd begon al aanstonds na den dood van Bisschop HERIBERT, die den 12^en^ November 1150 overleed. De Kanunniken raakten verdeeld in de keus van eenen opvolger. Voornamelijk was dit te wijten aan de burgerij van *Utrecht* en *Deventer*, die FREDERIK VAN HAVEL, en de Graven van *Holland*, *Gelder* en *Kleef*, die HERMAN VAN HOORN tot Bisschop verlangden. Het bleef twijfelachtig, wie gekozen was, en nu kon, krachtens het concordaat van *Worms*, de Duitsche keizer als scheidsrechter optreden. FREDERIK BARBAROSSA, opvolger van KOENRAAD III, beslistte ten gunste van HERMAN VAN HOORN, nadat twee jaren de Bisschopszetel had opengestaan. De strijd bleef echter voortduren, totdat eindelijk Paus EUGENIUS III de beide mededingers naar *Leuven* ontbood, om voor den Pauselijken Legaat tot eene

eindbeslissing te komen. De verkiezing van HERMAN VAN HOORN werd bevestigd; doch daarmede was geen einde gemaakt aan de onderlinge verdeeldheid.

Van dezen Bisschop wordt niet met bijzonderen lof gesproken. Hij moet een onbeduidend, traag man geweest zijn. Merkwaardige zaken vallen van hem niet te vermelden. Hij stierf in het voorjaar van 1156.

Dezelfde oneenigheid openbaarde zich weder, toen de Kanunniken vergaderden tot de keus van eenen nieuwen Herder. Gelukkig evenwel duurde zij niet lang, want onverwachts kwam FREDERIK BARBAROSSA te *Utrecht* en overreedde de Kanunniken om den Domproost GODFRIED VAN RHENEN te kiezen.

Weldra had deze Bisschop de rechten der Utrechtsche kerk gewapenderhand te verdedigen tegen HENDRIK van *Gelder.* LEFFERD, door Bisschop HERIBERT tot Burggraaf van *Groningen* aangesteld, was overleden zonder kinderen na te laten. GODFRIED VAN RHENEN meende, dat daardoor het leen vervallen was; doch de erven van den Burggraaf verzetten zich, eischten de erfelijkheid van het leen en riepen HENDRIK van *Gelder* ter hulp. Deze sloeg het beleg om *Groningen.* De Bisschop, door den Hollandschen Graaf FLORIS III gesteund, bleef met kracht zijne rechten handhaven. Spoedig werd de strijd in de stad *Utrecht* zelve gevoerd, die negen maanden lang het tooneel was van onbeschrijfelijke verwarring, totdat FREDERIK BARBAROSSA door den Metropolitaan van *Keulen* het geschil liet beslechten.

De vriendschap tusschen *Utrecht* en *Holland* door dit bondgenootschap ontstaan, was echter van korten duur. Het bezit om *Oostergoo* en *Westergoo* wekte op nieuw den strijdlust; maar gelukkig wist de bemiddeling des keizers eenen bloedigen oorlog te voorkomen.

Tot versterking tegen de vijanden, die *Utrecht* aan

alle zijden omringden, bouwde GODFRIED vier sterke kasteelen, te *Horst* bij *Rhenen, Montfoort, Vollenhoven* en *Woerden*.

In dezen tijd vindt men ook een strijd vermeld tusschen den Bisschop en EGBERT, Heer van *Amstel*. Deze laatste had op de bezittingen van het *Sticht* een begeerig oog geslagen en zich toegeëigend, wat hem niet behoorde. Ook hier kwam de keizer den Bisschop te hulp en dwong den Heer van *Amstel*, door tegen hem den Rijksban uit te spreken, zich te onderwerpen.

Het jaar 1173 kenmerkt zich door eene verschrikkelijke heiligschennis binnen de stad *Utrecht*. In twee kerken werden de Heilige Hostiën gestolen, zonder dat men den schuldige kon vinden. Een geweldige watervloed, die het zeewater voor de poorten van *Utrecht* voerde en eeuwenoude boomen ontwortelde, was de zichtbare straf dier zonde. Zoo verwoed drong het water op, dat, als de overstrooming lang geduurd had, de stad zeker zou zijn verzwolgen. De vrome HILLEBRAND van de *St. Paulus Abdij* hield op het feest van 's Heeren Hemelvaart eene rede tot het volk, om het te vermanen door gebeden, aalmoezen en vasten Gods gramschap te verzoenen, wijl anders, zoo voorspelde hij, een nog geweldiger plaag *Utrecht* zou teisteren, en nog dienzelfden dag ontstond een woedende brand, die eene der onteerde kerken geheel in asch legde. Toen schreef de Bisschop, op raad der geestelijkheid, openbare gebeden en boete voor en volgde barrevoets de processies, om aan God eerherstel te geven.

Onder het bestuur van dezen Bisschop verhief zich de eer en luister van onzen Heiligen Godsdienst, en nam het aantal kloosters en Godgewijde gestichten voortdurend toe. O. a. werd door HENDRIK I van *Gelder* het vermaarde klooster *Bethlehem* te *Doetichem*

gebouwd. Bij Breve van den 28en Juni 1159 werd, op verzoek van GODFRIED, door Paus ADRIAAN IV de Utrechtsche Kerk in hare goederen, bezittingen en voorrechten bevestigd en onder de bijzondere bescherming van den Apostolischen Stoel gesteld.

Na GODFRIED'S dood, die in 1178 plaats vond, besteeg den Bisschoppelijken troon BOUDEWIJN II, zoon van Graaf DIRK VI van *Holland*. Zijn broeder DIRK van *Holland* was destijds Proost van het Domkapittel.

Deze BOUDEWIJN, van *Bentheim* genaamd, wordt geëerd als een zachtmoedig en vreedzaam man, die tevens met krachtigen ijver de belangen des Bisdoms wist te behartigen. Bovenal schitterde hij uit in rechtvaardigheid en engelachtige zuiverheid. Toch werd ook hij gedwongen strijd te voeren tegen OTTO van *Gelder*, die, geholpen door Groningers en Drentenaars, de wapens tegen *Utrecht* keerde, om het bezit der *Veluwe*, die in 1179 als achterleen van *Utrecht* aan den Graaf van *Gelder* was gekomen. Het gelukte keizer HENDRIK VI, die FREDERIK BARBAROSSA was opgevolgd, den vrede te bewerken; maar na het vertrek des keizers ontvlamde opnieuw het oorlogsvuur. Deze oorlogen met *Gelder, Groningen* en *Drente* hadden voor het *Sticht* een langen en verderfelijken nasleep. De schatkist werd uitgeput, het land verwoest en het volk verarmd. Met afwisselend geluk gevoerd, bleef deze krijg jaren lang eene voortdurende bekommering voor den Bisschop en een groot nadeel voor het *Sticht*. In 1196 werd het geschil over de *Veluwe* beslecht en bleef die landstreek, als achterleen van *Utrecht*, voor goed aan den Graaf van *Gelder*.

BOUDEWIJN II overleed 21 April 1196 te *Mentz*, toen hij voor de belangen zijns Bisdoms op reis was naar den Duitschen keizer. Onder zijne regeering

namen FLORIS III Graaf van *Holland* en OTTO II van *Gelder* deel aan den derden kruistocht. FLORIS stierf aan de pest te *Antiochië* in 1190.

Onmiddellijk na het overlijden van BOUDEWIJN II was *Utrecht* wegens de keus van een opvolger weder het tooneel van verwarring. DIRK VII van *Holland* achtte het van het hoogste belang, dat, nu de zetel van *Utrecht* door een Bisschop uit het Hollandsche gravenhuis bezet was geweest, ook de opvolger tot dat geslacht behooren zou, en wenschte daarom den meer gemelden Proost van het Domkapittel, DIRK van *Holland*, tot die waardigheid verheven te zien. Hem weerstreefde de Graaf van *Gelder*, die liever een Kerkvoogd had, van wien hij minder voor zijne bezittingen had te vreezen en daarom de keus van ARNOLD VAN ISENBURG, Proost te *Deventer*, wilde doordrijven. Beide vorsten trokken gewapenderhand *Utrecht* binnen, en trachtten zich van de stemmen der Kanunniken te verzekeren.

De uitslag der verkiezing scheen twijfelachtig; daarom bepaalde keizer HENDRIK VI, dat de beide kandidaten naar *Rome* zouden gaan, om de beslissing des Pausen te vragen en dat inmiddels Graaf DIRK van *Holland* met het wereldlijke bestuur van het *Sticht* zou worden belast. Paus COELESTINUS III deed uitspraak ten gunste van ARNOLD VAN ISENBURG, doch deze stierf eenige dagen later.

Daarop werd de verkiezing van DIRK van *Holland* bevestigd; doch ook deze mocht den Bisschoppelijken zetel niet beklimmen. Hij overleed op de terugreis te *Pavia* (1197).

Met eenparige stemmen werd nu tot de Bisschoppelijke waardigheid verheven de Proost van *Maastricht*, DIRK VAN DER AHRE. Langen tijd had deze aan het

Hof van keizer HENDRIK VI verkeerd en bevond zich op het oogenblik zijner verkiezing op *Sicilië*. In *Utrecht* aangekomen, vond hij de schatkist door de oorlogen tegen *Gelder* en *Drente* uitgeput en zelfs met schulden bezwaard. Om in den nood te voorzien wekte hij het volk op om door milde bijdragen en liefdegiften hem te ondersteunen en trok zelf naar *Friesland*, om aldaar in persoon eene inzameling te houden. WILLEM van *Holland*, broeder van Graaf DIRK VII, was landvoogd van dit gewest en meende, dat door deze handeling van den Bisschop aan zijne rechten werd te kort gedaan. Onverhoeds overviel hij den Bisschop, terwijl deze zich in het klooster van den H. ODULPHUS te *Stavoren* bevond, en zette hem in de burgt te *Oosterzee* gevangen. Maar nauwelijks hadden eenige kloeke Friezen dit bemerkt, of zij overrompelden het slot, ontzetten den Bisschop en brachten hem naar *Utrecht* terug. Doch hiermede was de oorlogsfakkel ontstoken. DIRK VII en OTTO van *Gelder* kozen partij voor WILLEM en bestookten het *Sticht* aan alle zijden. In korten tijd overmeesterde de Geldersche Graaf geheel *Overijsel*, verdreef alom de krijgsknechten van den Bisschop en legde zelfs eene talrijke bezetting in *Deventer*. DIRK verwoestte geheel het land aan den linkeroever van den *IJsel* en sloeg daarna het beleg om *Utrecht*. Gelukkig had de Bisschop gelegenheid gevonden om de hulp van zijnen bondgenoot, Hertog HENDRIK van *Brabant*, in te roepen. Deze gebood den Gelderschen Graaf, wiens leenheer hij was, den Bisschop met rust te laten, en liet hem, toen dit geen gevolg had, heimelijk oplichten en naar *Brabant* voeren.

Toen Graaf DIRK deze tijding vernam, lag hij nog met zijne troepen om *Utrecht*, maar brak in gramschap ontstoken onverwijld het beleg op, trok naar *Tiel*, dat destijds aan *Brabant* behoorde, en legde die stad in

asch. Hij rukte voort naar *'s Bosch*, hetwelk hij insgelijks na korten tegenstand tot overgaaf dwong en nam er twee van HENDRIKS bloedverwanten gevangen. Niet lang daarna, vernemende, dat de Hertog en diens bondgenooten met een talrijk leger tegen hem oprukten, beproefde hij met den buit ijlings naar *Holland* terug te keeren, doch werd bij *Heusden* ingehaald en gedwongen slag te leveren (1202). Hij verloor, werd gevangen genomen en eerst in het begin van 1203 op zeer vernederende voorwaarden met zijnen vriend OTTO ontslagen. Beide Graven onthielden zich nu van verdere vijandelijkheden jegens het *Sticht*, maar bleven toch immer op de rijke bezittingen der Utrechtsche Kerk het oog gevestigd houden.

DIRK VII liet bij zijn overlijden in 1203 eene eenige dochter ADA na. De meeste edelen waren niet genegen haar als gebiedster te erkennen en riepen haren Oom WILLEM, den meergemelden landvoogd van *Friesland*, tot de regeering. Om zich de kroon te verzekeren was ADA onmiddellijk na 's vaders dood gehuwd met Graaf LODEWIJK VAN LOON, doch werd naar *Tcssel* verbannen en later heimelijk naar *Engeland* gevoerd. DIRK VAN DER AHRE ondersteunde LODEWIJK, streed voor hem met goed gevolg in *Zuid-Holland* en *Kennemerland* en dwong WILLEM eerlang een voor het *Sticht* gunstig verdrag te sluiten.

De treurige toestand der schatkist bracht den Bisschop in eene onaangename verwikkeling met Paus INNOCENTIUS III. Door eenige kooplieden van *Siëna* was aan den Utrechtschen Bisschop eene belangrijke som geld geleend. Op terugbetaling, telkens uitgesteld, werd te vergeefs door den Paus zelven aangedrongen. Eindelijk gelastte deze den Bisschop van *Luik* om DIRK VAN DER AHRE tot betaling binnen één jaar te dwingen onder bedreiging van den kerkelijken ban (31 Januari 1204). Of deze straf, gelijk DIRK later

beweerde, aan hem niet is bekend gemaakt, of dat hij er zich niet aan stoorde, zeker is het, dat hij in 1208 nog niet betaald had, maar onder belofte van te zullen voldoen van den ban ontslagen werd.

Ook tijdens den strijd tusschen FILIPS VAN ZWABEN en OTTO VAN BRUNSWIJK over het koningschap, volgde hij niet altijd de raadgevingen en bevelen des Pausen.

Hoewel Bisschop DIRK door deze handelwijzen tegenover den Plaatsbekleeder van CHRISTUS zich een kwaden naam berokkend heeft, mag hem toch de roem niet worden onthouden een bedreven staatsman geweest te zijn. Ook komt hem lof toe in het geestelijke bestuur des Bisdoms. Vele bepalingen werden door hem gemaakt, waarbij de betrekking tusschen den Bisschop en de geestelijkheid nader werd geregeld. Na eene onrustige, maar roemvolle regeering van vijftien jaren stierf hij in 1212 bij *Deventer* en werd te *Utrecht* begraven.

Onder zijn bestuur was de bloei van onzen heiligen Godsdienst in hooge mate toegenomen. Het aantal kloosters en Abdijen, in de twaalfde eeuw gesticht, bedroeg niet minder dan zes en dertig en het aantal geestelijken beliep reeds vele duizenden.

Onder de groote en roemwaardige personen van dit tijdperk verdient vermeld te worden de zalige Abt FREDERICUS, die, te *Hallum* bij *Leeuwarden* geboren, zich door bijzondere deugd en godsvrucht onderscheidde. Hij wijdde zich toe aan den geestelijken stand en werd door den Bisschop met de herderlijke bediening in zijne woonplaats belast. Groote wonderdaden werkte God meerdere malen door Zijnen dienaar. Eens werd hem, naar men verhaalt, bericht, dat in zijne parochie een kind zonder doopsel was gestorven. Diep geroerd door het ongelukkig einde van dit kind, wierp hij zich neder voor het altaar der H. Moeder Gods en bezwoer

haar met al den drang zijner ziel om bijstand voor het kind. Daarop begaf hij zich naar het huis, waar het lijkje zich bevond, legde zijn boek en stool op het doode lichaam en zag door een schitterend wonder zijn vertrouwen beloond. Het kind herleefde, ontving het H. Doopsel en stierf den volgenden dag.

Met toestemming van den Bisschop legde FREDERICUS in zijne geboorteplaats de grondslagen eener kapel ter eere van MARIA en den H. Apostel JOANNES en bouwde een klooster, hetwelk hij den naam van *Mariëngaarde* gaf. Later bouwde hij nog drie andere kloosters, een te *Merne*, een ander te *Dokkum*, ter eere van den H, BONIFACIUS, en eindelijk het vrouwenklooster *Bethlehem*, alwaar onder zijne godvruchtige leiding de geest van eendracht en liefde op voortreftreffelijke wijze werd beoefend. De zalige FREDERICUS stierf als Abt van *Mariëngaarde* den 3 Maart 1175 en zijn graf werd door ontelbare wonderwerken verheerlijkt.

Na den dood van DIRK VAN DER AHRE mocht *Utrecht* zich verblijden, dat de keus van eenen opvolger zonder oneenigheid der Kanunniken en zonder tegenstrijdigen invloed der Hollandsche en Geldersche Graven kon geschieden. Beide gravelijke geslachten, die elkander het voorrecht benijdden een lid hunner familie of een gunsteling met de Bisschoppelijke waardigheid bekleed te zien, waren door onderlinge aanhuwelijking vereenigd en verbroederd. Met eenparige stemmen werd OTTO VAN GELDER, Proost te *Zanten*, broeder van den Gelderschen Graaf GERARD III van *Nassau* en zwager van WILLEM I van *Holland*, tot Bisschop gekozen.

Deze had echter pas den ouderdom van achttien jaren bereikt, en het kerkelijke recht vorderde voor

de Bisschopswijding een leeftijd van dertig jaren. Zijne bekende goede eigenschappen, rechtvaardigheid, vredelievendheid, beleid en voorzichtigheid bij een vlug en scherp verstand, hadden de aandacht op hem getrokken. Men besloot derhalve voor hem dispensatie in den leeftijd bij den Paus aan te vragen. OTTO begaf zich naar *Rome*, maar werd helaas op reis door eene ziekte overvallen, die hem in den bloei der jaren ten grave sleepte. Hij stierf in 1216. Zijn lijk werd naar *Utrecht* gevoerd en bij zijne doorluchtige voorgangers bijgezet.

Op aanbeveling der Graven werd nu de Domproost OTTO III, genaamd VAN DER LIPPE, door de Kanunniken tot Bisschop van *Utrecht* gekozen. Hij ontving zijne wijding van den Aartsbisschop van *Keulen* en werd door keizer FREDERIK II in het wereldlijke bestuur erkend. Hij was een man, die meer wereldlijke vorst dan geestelijke herder was. In 1217 begaf hij zich met WILLEM I van *Holland* naar het Heilige Land en vertrouwde de zorg van het Bisdom toe aan zijnen broeder HERMAN VAN DER LIPPE. Op dezen tocht werd door de Hollanders en Friezen, eerst in *Spanje* tegen de Mooren en later in het Oosten, onverschrokken en dapper gestreden en *Damiate* ingenomen. Met roem beladen keerden WILLEM en OTTO terug. De Hollandsche Graaf overleed na nog twee jaar eenen gewenschten vrede genoten te hebben (1222) en werd door zijnen zoon FLORIS IV opgevolgd.

Voor den Bisschop evenwel bleven de tijden zeer onrustig en woelig. Weldra had hij zich te verdedigen tegen de Graven van *Holland* en *Gelder*, die, in eenige knevelarijen, door de ambtenaren des Bisschops op de Geldersche vasallen gepleegd, aanleiding vonden om tegen *Utrecht* op te trekken; doch gelukkig kwam de

bemiddeling van eenen Pauselijken Legaat de zaken spoedig vereffenen.

Erger waren de onlusten door RUDOLF, burggraaf of slotvoogd van *Koevorden*, en het machtige geslacht der *Gelkingen* tegen den Bisschop verwekt. Zij geraakten in vollen opstand tegen hunnen leenheer en trachtten zich onafhankelijk van den Bisschop te maken. OTTO spoedde zich er heen en wist eenen wapenstilstand te bewerken; maar toen de voorwaarden door den vijand werden geschonden, zag hij zich gedwongen al zijne bondgenooten, als ook den Aartsbisschop van *Keulen* en den Bisschop van *Munster*, te hulp te roepen. Met *Holland* en *Gelder* vereenigd, bracht hij een machtig leger te velde, doch leed in den slag bij *Anen,* tusschen *Groningen* en *Koevorden*, eene geduchte nederlaag (27 Juli 1227). De troepen des Bisschops werden in moerassen gelokt, waar zij verdronken of door de Drentenaars werden doodgeslagen. Vele edelen, zooals GERARD van *Gelder* en GIJSBRECHT van *Amstel*, werden gewond en gevangen genomen en ook de Bisschop viel in de handen zijner vijanden. De haat der overwinnaars deed hem eene verschrikkelijke marteling ondergaan. Met scherpe zwaarden sneed men hem de huid van den schedel om die in triomf mede te voeren. Onder gruwzame folteringen gaf hij den geest en zijn lijk werd in het water geworpen. Het lichaam werd later heimelijk opgehaald, naar *Utrecht* gevoerd en onder algemeene droefheid ter aarde besteld. Tien jaren lang had hij het Bisdom met lof bestuurd en het *Sticht* tegen roovende naburen met kracht verdedigd.

Als eene bijzonderheid wordt gemeld, dat deze Bisschop het zeldzaam, ja eenig voorrecht had, zijnen eigen vader en een zijner broeders tot Bisschoppen te wijden. De vader zelf genoot later het geluk nog aan eenen zijner zonen, die Bisschop van *Paderborn*

werd, de Bisschoppelijke wijding toe te dienen.

Algemeen was de ontsteltenis door de nederlaag bij *Anen* in het *Sticht* teweeggebracht. De Kanunniken kwamen terstond bijeen tot het doen eener nieuwe Bisschopskeus, toen onverwachts GERARD van *Gelder* en GIJSBRECHT van *Amstel* zwaar gewond en op een leger uitgestrekt, werden binnen gedragen en de Kanunniken bezwoeren een man te kiezen, die de verschrikkelijke nederlaag zou kunnen wreken. Op raad vooral van den Hollandschen Graaf FLORIS IV werd gekozen WILLEBRAND, Bisschop van *Paderborn,* uit het grafelijke huis van *Oldenburg* en verwant aan *Holland* en *Gelder.* Deze, bekend als een standvastig, stoutmoedig en vernuftig man, die jaren lang aan het Hof van FREDERIK II verkeerd en menigen veldtocht medegemaakt had, bevond zich destijds in *Italië.* Afgezanten kwamen hem zijne verkiezing berichten en onverwijld trok hij naar *Rome* om aan Paus GREGORIUS toestemming te vragen om van Bisschoppelijken zetel te mogen veranderen. De Paus verleende deze gunst en WILLEBRAND spoedde zich naar *Utrecht.*

Daar vond hij het Bisdom in de moeielijkste omstandigheden: de Bisschop vermoord, het Bisdom in rouw en onrust en de overwinnaars stoutmoediger dan te voren.

Allereerst begon WILLEBRAND de geestelijke wapenen te gebruiken, om de oproerlingen tot rede te brengen en sprak over RUDOLF van *Koevorden* en de zijnen, als moordenaars van hunnen wettigen vorst, den kerkelijken ban uit. Maar deze poging bleek vruchteloos en de Bisschop zag zich genoodzaakt eenen grooten veldtocht tegen de Drentenaars te ondernemen. Weldra rukten zijne legers van alle zijden het gewest binnen. De oproerlingen moesten wijken, *Koevorden* werd ingenomen en RUDOLF verplicht zich onder zeer nadeelige voorwaarden over te geven.

Nauwelijks echter had WILLEBRAND zich verwijderd, of opnieuw werd de vrede geschonden. RUDOLF maakte zich weder meester van hetgeen hem was ontnomen, dwong den Bisschop andermaal tegen hem op te trekken, en dreef de onbeschaamde stoutmoedigheid zelfs zóóver, dat hij, slechts door één der zijnen vergezeld, tot den Bisschop durfde gaan, die zich op het kasteel *Hardenberg* bevond, om daar, alsof zijn trouwbreuk niets beteekende, over de vredesvoorwaarden te onderhandelen. Doch de snoodaard had te veel op zijnen onbeschaamden moed vertrouwd. De bezetting van het kasteel, over deze handelwijze diep verontwaardigd, greep hem aan en legden hem, geheel tegen het uitdrukkelijke gebod en verzet van den Bisschop, eenvoudig op het rad.

Het hoofd des oproers was gevallen, maar de opstandelingen bleven nog langen tijd in verzet en werden eerst onder den opvolger van WILLEBRAND voor goed ten onder gebracht. *Drente*, dat sinds 1040 aan *Utrecht* had gehoord, bleef van toen af nagenoeg geheel onafhankelijk van het wereldlijke bestuur des Bisschops en kwam onder het gezag der slotvoogden van *Koevorden*. Nog door Bisschop WILLEBRAND werd den Drentenaars een zware boete en den bouw van een Benedictijner nonnenklooster te *Anen* opgelegd. Het Benedictijner klooster tusschen *Zwolle* en *Hasselt*, het *Zwarte Water* genaamd, en het nonnenklooster *Maria-kamp* op de *Betuwe*, hebben mede hunnen oorsprong aan dezen Bisschop te danken.

De onrustige woelingen in het *Bovensticht* veroorzaakten, dat de Bisschop meer als wereldlijk vorst dan als geestelijk vader over de belangen van het Bisdom waken kon. Opdat echter de geestelijke leiding niet ontbreken, en het zieleheil, dat boven alles gaat, geen nadeel lijden zou, nam hij in zijn geestelijk bestuur twee Wijbisschoppen aan, HERMAN, bisschop van

Leona en BOUDEWIJN, Bisschop van *Tripoli* i. p. i.

Toch veronachtzaamde hij zijne herderlijke bediening niet, en hernieuwde de wijze bepalingen, reeds door zijn voorganger DIRK VAN DER AHRE gemaakt, omtrent de verhouding tusschen geestelijken en leeken.

WILLEBRAND overleed te *Zwolle* in het jaar 1233 en werd begraven in het nonnenklooster van ST. SERVATIUS, wier nonnen hij van *Abstede* buiten *Utrecht* binnen de stad gebracht had.

In dezen tijd ontstond te *Hasselt* in *Overijsel* eene buitengewone en vurige godsvrucht tot het Hoogheilig Sacrament des Altaars. Wondervolle gebeurtenissen, die daar ter plaatse voorvielen, gaven aanleiding tot den bouw eener kapel, de *Heilige Stede* genoemd, welke door vele geloovigen in talrijke processies werd bezocht. De oorkonde meldt, dat een zekere *Fries*, kampvechter van beroep, omstreeks 1218 daar eene gruwelijke heiligschennis had bedreven. Verslaafd aan den drank en dikwijls beschonken, mishandelde hij zijne vrouw op ergerlijke wijze. Nu geschiedde het, dat de vrouw, uit vrees voor mishandelingen, zich ziek hield en, om haar bedrog niet te verraden, zelfs verzocht, dat haar de H. Teerspijs zou worden toegediend. Toen de priester de woning binnentrad, kwam de kampvechter hem met eene gevulde bierkan tegemoet en wilde hem laten drinken. De priester weigerde, zeggende: »Ik mag nu niet drinken, want ik draag het Heilig Sacrament." Daarover in woede ontstoken, sloeg de dronkaard met de bierkan tegen de ciborie, zoodat de H.H. Hostiën er uit vielen en over den vloer verspreid lagen. De buurvrouwen, die gekomen waren om de zieke bij te staan, zagen boven elke H. Hostie een schitterend sterretje zweven. Zuchtend en treurend verzamelde de priester de H.H. Hostiën en keerde naar de kerk terug.

Kort daarna overstroomde een geweldige watervloed een groot aantal gewesten van *Friesland.* Gansche dorpen werden weggespoeld, en meer dan honderd duizend menschen vonden den dood in de golven. Zoo hoog rezen de baren, dat zij over torenspitsen heenrolden, en, daar storm op storm volgde, scheen het, dat geheel het vasteland door den vloed zou worden bedolven. Toen verscheen aan eene godvruchtige vrouw de Heilige Moeder des Heeren en openbaarde, dat deze overstrooming de straf des hemels was voor de gepleegde heiligschennis en de zonden des volks. Om Gods toorn te bevredigen moest op de plaats, waar het H. Sacrament onteerd was, eene kapel gesticht worden, die men als het Graf des Heeren eeren zou. Aan dit verlangen der H. Maagd werd voldaan en eene kapel gebouwd, waarin de wonderbare H.H. Hostiën onder het hoofdaltaar werden nedergelegd; zoodat het H. Lichaam des Heeren daar als in een graf rustte.

Van dat oogenblik af was de *Heilige Stede* te *Hasselt* het tooneel van de verhevenste wonderen, die jaren achtereen voorvielen en duizenden pelgrims deden samenstroomen, om het H. Sacrament met vurige godsvrucht te vereeren en gunsten en genaden te verwerven. O. a. werd een knaapje uit *Twente,* dat aan beide zijden mank ging, daar plotseling wonderbaar genezen. Vele aflaten en geestelijke voorrechten, nu en in lateren tijd door de Bisschoppen van *Utrecht* aan deze kapel geschonken, maakte haar tot eene der meest belangrijke bedevaartplaatsen van ons vaderland. Het heiligdom bleef bestaan tot 1582, toen *Hasselt* door de Hervormers »gereinigd" en de kapel eerst geplunderd en later met den grond gelijk gemaakt werd. Maar de liefde en de eerbied voor de *Heilige Stede* werden bij de Katholieken van *Hasselt* niet uitgeroeid. Zij bleven voortduren en herleefden in onze dagen op wonderbare wijze. In 1891 is het den Katholieken gelukt de plaats,

waar eenmaal het heiligdom stond, terug te koopen, en thans gaan weder honderden pelgrims, niet enkel uit *Hasselt* en omstreken, maar ook uit de naburige Duitsche gewesten, jaarlijks op het feest van den *Hasselter-Aflaat*, naar het oude genadeoord, dat onze vaders liefhadden als een toevluchtsoord voor ongelukkigen en bedroefden. Z. H. Paus LEO XIII schonk in 1898 aan de *Heilige Stede* zeer belangrijke aflaten.

III. KETTERIJ DER STADINGERS. WILLEM II VAN HOLLAND, ROOMSCH KONING.

Na WILLEBRAND'S dood werd met algemeene stemmen gekozen OTTO III van *Holland*, zoon van Graaf WILLEM I en broeder van FLORIS IV. Te voren was deze OTTO aan den krijgsdienst verbonden geweest en had, na zijns vaders dood, uit de handen zijns broeders de landvoogdij over *Friesland* ontvangen. Hij wisselde echter den krijgsdienst met den dienst des Heeren en vond bij den aanvang zijner regeering den toestand van het *Sticht* zeer verarmd. De reeds zoo arme schatkist was na de Drentsche oorlogen geheel uitgeput en met schulden bezwaard; zoo zelfs, dat wederom de Paus moest tusschen beiden komen, om op de terugbetaling van geleende sommen aan te dringen, en de armoede was nog vergroot door de doorbraak van dijken en daaruit ontstane overstroomingen, welke schatten gouds verslonden hadden. Maar de milddadigheid van dezen Bisschop deed den kwijnenden staat der geldmiddelen weder herleven en verwierf hem den grootsten dank zijner onderdanen.

Hij verkocht het erfgoed zijns vaders ten behoeve van de schatkist en legde alle zorgen aan den dag, om de geldelijke zaken te verbeteren. Op zijn verzoek liet FLORIS IV zware dijken aanleggen aan de *Lek*,

van *Amerongen* tot *Schoonhoven*, om de watervloeden te keeren.

Langen tijd heeft OTTO III gewacht, eer hij de Bisschoppelijke wijding ontving. De Aartsbisschop van *Keulen* was geëxcommuniceerd en kon daarom de wijding niet verrichten. Paus GREGORIUS IV beval nu den Bisschoppen van *Luik, Munster* en *Osnabruck* de Bisschopswijding aan OTTO toe te dienen (1235); maar eerst in 1245 had deze op bevel van Paus INNOCENTIUS IV plaats.

In dezen tijd heeft Graaf FLORIS IV zich grooten roem verworven door zijnen roemvollen krijgstocht tegen de Stadingers. Deze waren een samenraapsel van vreemdelingen, aan wie de Aartsbisschop van *Bremen* bij den mond der *Wezer* grond had afgestaan op voorwaarde, dat zij daarvoor schatting aan de Kerk zouden betalen. Het duurde niet lang of de Stadingers kwamen, waarschijnlijk opgezet door den Graaf van *Oldenburg*, in opstand tegen hunne overheid en koelden hunne woede aan geestelijken en kloosterlingen. Uit haat tegen de priesters ontstond ook haat tegen het Katholiek Geloof; zij hechtten zich meer aan duivelskunsten en tooverijen dan aan de door God geopenbaarde waarheden, en predikten bovenal de afschuwelijkste ontheiliging van alles, wat aan God was toegewijd. Hoogstwaarschijnlijk had deze ketterij zich ook reeds in het noorden van ons vaderland verspreid, tijdens den oorlog van *Utrecht* met *Drente;* want dezelfde wreedheid tegenover Bisschoppen en priesters, waaraan de Stadingers schuldig waren, zagen wij bij den slag van *Anen* door de Drentenaars gepleegd. Echter is hiervan en eigenlijk van alles, wat de Stadingers betreft, weinig met zekerheid te zeggen. Genoeg zij het te vermelden, dat het kwaad der ketterij binnen korten tijd zóó hoog klom, dat Paus GREGORIUS IX zich verplicht zag openlijk

tegen hen op te treden. Hij noodigde onderscheidene vorsten uit om de S t a d i n g e r s te bestrijden. HENDRIK, Hertog van *Brabant*, de Graaf van *Kleef* en vele andere vorsten waren aanstonds bereid en ook FLORIS IV sloot zich bij hen aan. Met vereende macht overvielen zij de S t a d i n g e r s en leverden een verwoed gevecht, waarin meer dan zeshonderd S t a d i n g e r s sneuvelden, terwijl de andere vluchtten (Juni 1234). Aan den opstand en ketterij was daarmede voor goed een einde gemaakt.

Bij den dood van FLORIS IV, die op een steekspel door den Graaf van *Clermont* verraderlijk vermoord en in *Rijnsburg* begraven werd (1235), nam Bisschop OTTO, de voogdij op zich over diens zoon WILLEM, die toen pas zeven jaar oud was, en vertrouwde het bestuur van het Hollandsche Graafschap aan WILLEM, zijnen tweeden broeder, toe. Met vaderlijke zorg waakte de Bisschop over zijnen pupil, die spoedig na den dood zijns vaders ook zijne moeder MATHILDE had verloren, welke in het door haar in 1233 gestichtte klooster van Cisterciënser nonnen te *Loosduinen* werd begraven.

WILLEM groeide voorspoedig op en werd op veertienjarigen leeftijd waardig gekeurd, om zelf de teugels van het bewind in handen te nemen. Hij was, hoe jong ook, met uitstekende hoedanigheden naar lichaam en geest begaafd, en de roem zijner regeering werd heinde en ver vermaard.

In het jaar 1246 werd keizer FREDERIK II door Paus INNOCENTIUS IV geëxcommuniceerd en van zijne keizerlijke waardigheid vervallen verklaard. De meeste Duitsche vorsten kozen toen HENDRIK van *Thuringen* tot *Roomsch-Koning* of plaatsvervanger van den keizer; doch deze stierf kort daarna. De koningstroon stond dus weer ledig en andermaal vergaderden de vorsten om eene nieuwe keus te doen. Maar niet gemakkelijk was de keus. Nadat men eenige vorsten

vergeefs verzocht had die waardigheid aan te nemen, viel de aandacht op graaf WILLEM II, die, jong en vol moed, de moeielijkheden, aan die eer verbonden, ridderlijk meende te kunnen trotseeren.

Op den Rijksdags te *Woeringen* bij *Keulen* werd hij den 3 October 1247 tot *Roomsch-Koning* verkozen. Daar hij echter om zijnen jeugdigen leeftijd nog niet onder de ridders was opgenomen, had eerst deze plechtigheid met ongemeenen luister plaats in den Dom van *Keulen*. Den 1 November 1248 geschiedde in het door WILLEM veroverde *Aken* de plechtige kroning, waarbij zijn oom Bisschop OTTO III tegenwoordig was. Deze en 's Graven tweede oom WILLEM en de toenmalige Abt van *Egmond* LUBBERTUS werden hem als raadslieden of kanseliers toegevoegd.

Roomsch-Koning WILLEM behield eene bijzondere voorliefde voor de Nederlanders en schonk aan vele steden, vooral aan *Utrecht*, belangrijke voorrechten; zelfs liet hij zich onder de burgers van *Utrecht* opnemen. Hij was rechtschapen en godvruchtig, weldadig en ridderlijk, afkeerig van alles wat naar onrecht of valschheid zweemde, grootmoedig jegens zijne vijanden en bovenal erkentelijk voor bewezen diensten.

Een schoon voorbeeld van WILLEMS ijver voor gezag en recht is het volgende. De Graaf van *Goor* had den Bisschop onrecht aangedaan en deze beklaagde zich daarover bij WILLEM. Terstond riep hij den Graaf ter verantwoording, doch ontving eene weigering. Toen gordde WILLEM voor het altaar van den H. MARTINUS zijne wapenrusting aan, vloog te paard naar den Graaf, nam hem gevangen, bracht den weerspannige met geweld tot den Bisschop en ontzette hem daarna van zijne waardigheid.

Op verzoek van ADELBERTUS MAGNUS, den grooten leeraar van den H. THOMAS VAN AQUINE, stichtte

WILLEM in *Utrecht* een Dominikaner klooster. Bij *Delft* werd door RICHARDIS, tante van WILLEM, bij het monnikenklooster der Premonstratensers ook een nonnenklooster dierzelfde Orde gesticht, dat den naam droeg van *Koningsveld.* De monniken werden overgebracht naar de Abdij van *Middelburg* en hun oud verblijf veranderd in een hospitaal. *Koningsveld* verhief zich tot groote vermaardheid en stond in nauwe betrekking met het klooster *Mariënweerd* bij *Kuilenburg*, wier Kanunniken later meer dan eens tot Pastoors der parochiën van *Pijnacker* en *Schiedam*, welke onder *Koningsveld* behoorden, werden aangesteld. Het rampzalige jaar 1572 zag het einde van dit roemrijke klooster.

Bisschop OTTO III overleed den 27en Maart 1249, den roem nalatende, dat hij het Bisdom arm gevonden en rijk nagelaten heeft. Hij had tot Wijbisschop THEODORICUS, Bisschop van *Virone*, welke als bijzondere weldoener genoemd wordt van de Abdij van *Egmond.*

In 1251 schonk Paus INNOCENTIUS IV aan de Abten van *Egmond* het gebruik der Bisschoppelijke sieraden, mijter, ring en staf, terwijl later door Paus CLEMENS V de jurisdictie der Abten werd uitgebreid tot het verleenen der tonsuur aan hunne onderhoorigen en het verrichten van eenige zegeningen, die anders alleen door een Bisschop kunnen worden verricht.

IV. HET BISSCHOPPELIJKE BESTUUR VAN 1249 tot 1343.

Na OTTO III beklom GOZEWIJN, uit het adellijke geslacht van *Amstel*, den Bisschoppelijken troon. Reeds in 1225 was hij met de Proostdij van *St. Jan* te *Utrecht* begiftigd en in 1232 werd hij bovendien Domdeken van *Keulen.* Hoewel eenvoudig en zachtmoedig en in de wetenschappen zeer ervaren, was hij toch de man niet om een Bisdom, als dat van *Utrecht*,

met vaste hand te besturen. Althans onder zijne regeering raakte het *Sticht* weer in even diep verval in het tijdelijke, als waaruit zijn voorganger het had opgeheven. Misschien ook was zijne verwantschap aan het geslacht van *Amstel*, dat den Hollandschen Graven altijd ongenegen was, en hun dikwijls veel last en moeite veroorzaakte, eene reden waarom deze Bisschop minder steun vond bij den Roomsch-koning WILLEM. Hoe het zij, GOZEWIJN liet zijne verkiezing niet eens door den Paus bevestigen, maar legde nog in hetzelfde jaar van zijne verheffing (1249), in een Algemeen Kapittel, waarbij WILLEM met den Aartsbisschop van *Keulen* en den Pauselijken gezant PETRUS CAPUTIO tegenwoordig waren, zijn Bisschoppelijk ambt weer neder. Hij vertrok naar *Keulen* en stierf aldaar vóór 1267 als Deken en Aartsdiaken.

Op aanbeveling van den Aartsbisschop van *Keulen* werd nu gekozen HENDRIK VAN VIANDEN, die Aartsdiaken van *Keulen* was en den Aartsbisschop in den bloede bestond.

Maar GIJSBRECHT, Heer van *Amstel*, trok zich de verwijdering van zijnen bloedverwant GOZEWIJN ten sterkste aan en verbond zich met HERMAN van *Woerden* en OTTO III van *Gelder*, om HENDRIK VAN VIANDEN den oorlog aan te doen. Plotseling verkeerde *Utrecht* weder in hachelijken toestand. De Aartsbisschop, die zich in *Utrecht* bevond, bemoedigde HENDRIK, door hem de hulp des Hemels op de voorspraak van den H. MARTINUS te voorspellen. Hij riep alle geloovigen op tot een openbaar gebed, en het vertrouwen werd niet beschaamd. Aan de *Weerdpoort* buiten de stad werd een gevecht geleverd, waarin de Bisschop overwon, 16 Juli 1252. De Heeren van *Woerden* en *Amstel* werden gevangen genomen en binnen *Utrecht* gebracht. Middelerwijl snelde ook WILLEM

den Bisschop te hulp en rukte, juist toen de strijd geleverd werd, door eene andere poort de stad binnen. Hij snelde voort, doch vond de *Weerdpoort* gesloten, zoodat hij geen deel aan den slag kon nemen. Op zijne voorspraak verleende de Bisschop aanstonds aan de gevangene Graven de vrijheid, onder bepaling van eenen losprijs. Van dit geld liet HENDRIK VAN VIANDEN het beroemde slot *Vreeland* bouwen, als een bolwerk tegen het woelige en strijdlustige Huis van *Amstel.*

Aan den oorlog evenwel was hiermede nog geen einde gemaakt. OTTO III van *Gelder* bleef door aanhoudende strooptochten het *Sticht* verontrusten. De Bisschop ging hem in zijn eigen land, de *Veluwe*, te gemoet en ofschoon alle Gelderschen zich tegen hem in de weer stelden, overwon hij en keerde met rijken buit naar *Utrecht* terug. In 1257 kwam de vrede voor goed tot stand.

Overigens bleef deze Bisschop in vrede het Bisdom besturen. Nog eenmaal werd hij ten strijde geroepen om zijnen bloedverwant, den Aartsbisschop van *Keulen*, te helpen. Roemrijke lauweren oogstte hij daarmede in.

Behalve vele voorrechten, waarmede hij *Utrecht* begunstigde, wordt als eene zijner merkwaardigste daden beschouwd, dat hij aan de Hospitaalridders van *St. Jan* een verblijf binnen *Utrecht* toestond. Sinds 1253 oefenden deze in de *St. Kathrijne-Kerk* [1]) hunne liefdewerken jegens armen en ongelukkigen uit. In *Steenwijk* stichtte hij een Kapittel met 12 kloosterlingen, schonk belangrijke bezittingen aan het *Mariaklooster* te *Deventer* en verleende zijne goedkeuring aan de stichting van het Cisterciënser nonnenklooster *Leeuwenhorst* bij *Noordwijkerhout*, 1262.

In het jaar 1254 had HENDRIK VAN VIANDEN den

---

1) De tegenwoordige Kathedraal van het Aartsbisdom van *Utrecht*.

eersten steen gelegd van den prachtigen Utrechtschen Dom, die aan het einde der dertiende eeuw zijne voltooiing bereikte en thans gedeeltelijk nog bestaat. Rijk en vorstelijk werd die tempel versierd en getuigde drie eeuwen lang van de godsvrucht onzer vaderen, de vurigheid van hun Geloof en hunne dankbaarheid aan den H. WILLIBRORD, die de grondlegger is geweest van al de grootheid van het zoo wijd beroemde Utrechtsche Bisdom.

Groot was het aanzien, hetwelk deze Bisschop zich ook bij uitheemsche vorsten wist te verwerven. In 1266 werd hij tot een der scheidslieden gekozen, om het staatkundig geschil tusschen OTTO van *Gelder* en DIRK van *Kleef* te beslechten. Met voorbeeldeloozen ijver droeg hij zorg voor zijn geestelijk en tijdelijk bestuur; de berooide schatkist werd weer gevuld, forten en vestingen versterkt en de staat des Bisdoms weder tot belangrijken bloei gebracht.

Na eene roemrijke regeering van circa achttien jaren overleed HENDRIK VAN VIANDEN in 1267.

Hoe jammer, dat, na zulk eene verheffing van het *Sticht*, de Bisschoppelijke Stoel nu weder beklommen werd door eenen man, die alle hoedanigheden van een goed Bisschop en bestuurder miste! Door de Kanunniken werd namelijk gekozen JAN VAN NASSAU, en al wat door diens voorganger hersteld en verbeterd was, ging onder zijn bestuur weer geheel ten onder.

Bij zijne verkiezing bezat hij nog niet den vereischten leeftijd, had ook niet de priesterlijke waardigheid ontvangen en was zelfs niet eens genoegzaam wetenschappelijk daartoe voorbereid. Over de noodige Pauselijke dispensatie bekommerde hij zich niet en evenmin vroeg hij aan den Paus de bevestiging zijner verkiezing: alleen dwong hij met geweld den Aartsbisschop van *Keulen*, ENGELBERT, terwijl deze op het

slot *Nydegge* gevangen zat, om door den zaligen ALBERTUS MAGNUS, hem als Bisschop van *Utrecht* te erkennen. Hij liet zich priester wijden en aanvaardde als *electus* het bestuur des Bisdoms.

Reeds bij den aanvang zijner regeering had hij met vele moeielijkheden te kampen, voor welke hij niet berekend was. GIJSBRECHT van *Amstel* zag weldra de kans schoon, om zich over zijne vroegere nederlaag te wreken en verbond zich met de Kennemerlanders. Deze waren met de Waterlanders gedurende de minderjarigheid van Graaf FLORIS V, (zoon van den Roomsch-koning WILLEM, die in 1256 te *Hoogwoud* door de West-Friezen was doodgeslagen), tegen de edelen in opstand gekomen en bezetten *Amstelland.* GIJSBRECHT, die tegen hen niet was opgewassen, vroeg vrede, zwoer met hen samen en stelde zich aan het hoofd des opstands. Hij sloeg het beleg om het slot *Vreeland*, maar kon het niet overmeesteren. Daarop rukte hij voort naar *Utrecht*, waaruit hij de meeste aanzienlijken verdreef en bracht *Amersfoort* en *Eemland* onder zijne macht. JAN VAN NASSAU zocht wel hulp bij den Gelderschen Graaf, maar kon zeer weinig tegenweer stellen, en wel twaalf jaren verliepen, eer deze burgerkrijg een einde nam en de Bisschop zich weer in het bezit kon stellen van *Utrecht* en de hem ontrukte plaatsen in het *Sticht.*

Zonder kennis en beleid en met laakbare achteloosheid voerde deze Bisschop een zeer verkeerd geldelijk beheer. Om aan geld te komen, verpandde hij zelfs de vaste forten en sloten, die hem in den oorlog moesten dienen, voor groote sommen aan de bitterste vijanden van het *Sticht.* Zoo vinden wij het slot te *Montfoort* aan HERMAN van *Woerden* en zelfs het slot *Vreeland* aan den Heer van *Amstel* verpand. De tienden der kerkelijke inkomsten, welke voor het H. Land bestemd waren en in de kerk der Predikheeren te *Utrecht*

werden bewaard, liet hij met gewapende macht wegvoeren, om ze voor eigen gebruik aan te wenden. Slechts onder straffe van kerkelijken ban kon Paus NICOLAUS III hem dwingen de ontvreemde som terug te geven. (1278). [1]) Bovendien raakte het *Sticht* onder ontzaglijken schuldenlast, en alsof de Bisschop in zijn bestuur met blindheid was geslagen, liet hij zich nog verleiden, om het eene goed na het andere weg te schenken; zoodat hij en Graaf FLORIS V, die zich deze mildheid des Bisschops bijzonder liet welgevallen, hoogernstig door den Paus daarover werden onderhouden (1281).

Zijn wanbeheer in het tijdelijke had ook nadeeligen invloed op zijn geestelijk bestuur. Hem wordt ten laste gelegd, dat hij minder geschikte personen roekeloos tot de hoogere wijdingen toeliet en hun beneficiën toekende, waaraan zelfs zielzorg was verbonden.

Hoewel nimmer door den Paus bevestigd, bleef hij meer dan twintig jaren, zonder de Bisschopswijding ontvangen te hebben, aan het hoofd des Bisdoms en bracht het als den ondergang nabij. In 1282 werden andermaal vele kerken en godsdienstige gestichten door eenen zwaren brand in asch gelegd, maar de Bisschop deed niets om den toestand te verbeteren.

Het kon niet anders, of de regeering van JAN VAN NASSAU wekte onder geestelijken en leeken een hevig misnoegen, hetwelk eindelijk zoo hoog liep, dat een Algemeen Kapittel werd gehouden, waarbij de Metropolitaan van *Keulen*, Graaf FLORIS V en vele edelen tegenwoordig waren, en waarop besloten werd de afzetting van JAN VAN NASSAU aan Paus NICOLAUS IV te vragen. Een uitvoerig verslag vol klachten werd den Paus toegezonden, en deze antwoordde

---

[1]) In 1320 was de schuld nog niet geheel voldaan, doch het blijkt niet, dat JAN VAN NASSAU daaraan schuldig is.

daarop met den Bisschop te sommeeren zich binnen vier maanden bij den Pauselijken Stoel te komen verantwoorden.

JAN VAN NASSAU waagde dit niet, maar legde zijne waardigheid neder en ontving op last van den Paus gedurende zijn leven een jaarlijksch inkomen van de Utrechtsche Kerk (1290). Later werd hem vergund de wederrechtelijk genoten inkomsten te behouden, en werd hij van de beloopen kerkelijke straffen ontslagen (1291). Zeer tevreden met dezen uitslag, trok hij zich terug, de schande nalatende, dat hij het *Sticht* weinig goed en veel kwaad berokkend had. Hij overleed den 13 Juli 1309 en werd begraven in de *St. Lebuinuskerk* te *Deventer.* Als zijn Wijbisschop wordt genoemd EMUNDUS, Bisschop van *Curium,* die de kerk consacreerde der nieuw opgerichte parochie van ST. JAN DEN DOOPER te *Schiedam* (1271).

Treurig was de toestand der stad *Utrecht.* Door de oproerlingen van GIJSBRECHT van *Amstel* was het geheele stadsbestuur omvergeworpen en de voornaamste edelen en aanzienlijken waren verbannen. Een zoogenaamd volksbestuur, hetwelk zich meer en meer zelfstandig en onafhankelijk van den Bisschop trachtte te maken, had nu de macht in handen. Overal heerschte een ordelooze toestand, welke de keus van een geschikten opvolger zeer bemoeielijkte.

Gods Voorzienigheid, die immer over de Kerk van *Utrecht* waakte, gaf wederom een bewijs van milde zorg voor het erfdeel van den H. WILLIBRORD. In JAN VAN ZIJRIK werd aan het Bisdom een man geschonken, die èn in zijne geestelijke leiding èn in zijn wereldlijk bestuur een der uitstekendste Bisschoppen is geweest, die op den Stoel van *Utrecht* gezeteld hebben.

Na de aftreding van JAN VAN NASSAU verlangde

en verkreeg men van den Paus de aanstelling van JAN VAN ZIJRIK, die tot het aanzienlijke geslacht van *Lotharingen* behoorde, 10 Januari 1291.

Spoedig doorschouwde hij den benarden toestand van het *Sticht*. Niet alleen waren de twee voornaamste vestingwerken in de macht van niet te vertrouwen edelen, maar ook waren de Utrechtsche burgers met een zwaren tol bezwaard, welken GIJSBRECHT van *Amstel* wederrechtelijk van hen hief. Aanstonds poogde de Bisschop tegen terugbetaling van de pandsom het slot *Vreeland* terug te bekomen; maar de onderhandelingen langs minnelijken weg bleven vruchteloos. Toen werd de Bisschop wel gedwongen om met krijgsgeweld te beproeven, wat redelijk aanbod niet vermocht, en trok met een machtig leger te velde. GIJSBRECHT van *Amstel* zocht hulp bij zijn bondgenoot HERMAN van *Woerden*, en bij *Soestereind* kwam het met schallende trompetten en vliegende vaandels tot een geweldigen slag, waarin het leger van den Bisschop eerst overwon, doch daarna door HERMAN van *Woerden*, die zelf ernstig gewond werd, geheel verslagen en met groot verlies tot binnen *Amersfoort* teruggedreven werd.

De Bisschop, door deze nederlaag niet ontmoedigd en tot alles bereid om de belangen van het *Sticht* te verdedigen, vroeg bijstand aan den Hollandschen Graaf FLORIS V.

Met macht van volk trok deze op naar het slot *Vreeland*, dat door ARNOLD van *Amstel*, GIJSBRECHT'S broeder, hardnekkig verdedigd werd, terwijl GIJSBRECHT zelf alles tot ontzet in gereedheid bracht. Maar FLORIS had ook hulptroepen uit *Zeeland* ontboden, die weldra onder aanvoering van KOSTIJN van *Renesse* kwamen opdagen. Bij *Loenen* ontmoetten de Zeeuwen het leger *van Amstel*, en in eenen geweldigen strijd, waarbij het bloed bij stroomen vloeide, bleef de over-

winning aan FLORIS. GIJSBRECHT werd gevangen genomen en kreeg eerst na zes jaren zijne vrijheid terug, tegen afstand van zijne bezittingen in *Gooiland*, *Muiden* en *Bijlmermeer;* zoodat deze streken, welke vroeger tot het *Sticht* behoorden, nu aan *Holland* kwamen. ARNOLD, de nederlaag zijns broeders vernemend en zich niet langer durvende verzetten, gaf het slot *Vreeland* onder beding van lijfsbehoud over. Daarop trok het overwinnende leger naar het slot van *Montfoort*, waar HERMAN van *Woerden* al zijne strijdkrachten had vereenigd. De Hollandsche Graaf sloeg er het beleg om; maar een jaar was noodig om de kleine bezetting tot de overgaaf te dwingen. Bij eene geweldige bestorming werd het kasteel ingenomen en op de overwonnenen het recht des oorlogs toegepast. Allen op twee na werden onthoofd; HERMAN zelf ontsnapte. Na eenigen tijd verzoenden de Bisschop en FLORIS zich met de edelen; doch de heerlijkheid van *Woerden* ontviel aan het *Sticht* en werd voor langen tijd een leen van *Holland*.

Ook ging onder de regeering van dezen Bisschop *Friesland* voor het *Sticht* verloren. Sinds jaren was dit gewest een blijvende twistappel tusschen *Holland* en *Utrecht*, totdat keizer RUDOLF VAN HABSBURG in 1290 het voor goed in leen afstond aan den Gelderschen Graaf REINOUD I. Dit voortdurend weggeschonken land wist doorgaans toch zijne zelfstandigheid te behouden.

Aan Bisschop JAN VAN ZIJRIK wordt de lof gebracht, dat hij zijn uiterste best gedaan heeft voor de wereldlijke belangen van het *Sticht;* maar hooger lof komt hem toe voor zijne zorg als Bisschop voor Geestelijkheid en Godsdienst. Hij bevorderde, zooveel in zijn vermogen was, den goeden geest bij geestelijken en leeken. Om alle ondeugden en verkeerdheden onder hen te beteugelen, zond hij onderscheidene lastbrieven

rond, waarin op het streng onderhouden der kerkelijke tucht werd aangedrongen en kerkelijke straffen werden vastgesteld voor hen, die zich aan misdaden of ongodsdienstig leven schuldig maakten. Bovenal zorgde hij, dat overal, door geregelde prediking en voortdurend volksonderricht, het H. Geloof, meer en beter gekend, ook meer en beter beoefend werd. Groot was zijn ijver voor den luister van het Huis des Heeren. De trotsche Dom van *Utrecht* kwam in zijnen tijd de voltooiing meer nabij en getuigde van zijne geloovende liefde. Zoowel leeken als geestelijken ondervonden onder elk opzicht de weldaden van zijn herderlijk bestuur en vaderlijke zorgen, en door den adel zijner deugden won hij de achting en den eerbied van allen, maar bovenal de liefde van zijn volk.

Onderscheidene gunsten, door hem van den Paus voor zichzelven en zijn volk verkregen, toonen ons, hoe hoog zijn Bisschoppelijk Bestuur aan het Pauselijke Hof werd gewaardeerd. Om den toestand der schatkist te verbeteren vroeg en verkreeg hij verlof, om de inkomsten der beneficiën, welke binnen drie jaren zouden openvallen, gedurende het eerste jaar te mogen besteden tot schulddelging. Hij ontving de toenmaals geheel bijzondere voorrechten van een *draagbaar* Altaar te mogen hebben, waarop hij de H. Mis mocht lezen of door een ander laten lezen, en zich eenen biechtvader te kiezen, die hem overal geldig kon absolveeren. Vele volmachten werden hem verstrekt, welke hem het bestuur van zijn uitgebreid Bisdom konden vergemakkelijken, o. a. om, zoo dikwijls hij zelf verhinderd was de kerken en kerkelijke plaatsen te visiteeren, eenen plaatsvervanger te mogen zenden. Ook werd hij ontslagen van de belofte, bij zijne verheffing gedaan, om elke twee jaren de graven der H.H. Apostelen te *Rome* te bezoeken.

Groot was dan ook de verslagenheid in geheel het

Bisdom, toen in 1296 de tijding kwam, dat deze voortreffelijke Bisschop op bevel des Pausen werd overgeplaatst naar den Bisschoppelijken zetel van *Toul* in *Lotharingen*, dat aan zijn geslacht behoorde, en waarmede de Paus hem om zijne vele verdiensten wilde vereeren. Acht jaren had hij, als waardige opvolger van zoovele roemruchte voorgangers, den Utrechtschen Stoel met groot beleid en waardigheid bekleed, en ging in *Toul* zijnen zegenrijken arbeid voortzetten. Hij overleed daar na eene elfjarige regeering.

Na het vertrek van JAN II VAN ZIJRIK besteeg den Bisschoppelijken troon WILLEM II BERTHOLD, Proost van *Leuven*, die om zijne ervarenheid in het kerkelijke Recht zeer geroemd werd en aan het Pauselijke Hof gewichtige betrekkingen had bekleed.
Bij zijne aankomst vond hij geheel *Utrecht* en *Holland* in de grootste opgewondenheid en verwarring, wegens den moord van Graaf FLORIS V. HERMAN van *Woerden* had namelijk de nederlaag, door FLORIS hem toegebracht, niet kunnen vergeten en GIJSBRECHT van *Amstel* tot eene samenzweering verleid, waartoe ook GERARD van *Velzen*, JAN van *Kuik* en andere edelen toetraden. Den 28n Juni 1296 werd FLORIS bij *Muiderberg* laaghartig om het leven gebracht en zijn lichaam in *Rijnsburg* begraven.

De Bisschop besloot al zijnen invloed aan te wenden, om den vrede en de eenheid in de ontstelde gemoederen te doen wederkeeren. Maar hoe vredelievend zijne bedoelingen ook waren, hij liet zich al te veel kennen als eenen verklaarden tegenstander van de Hollanders. Nog was men in de hitte der vervolging van 's Graven moordenaren en in onderlinge verdeeldheid omtrent de voogdijschap van FLORIS' zoon JAN I, toen WILLEM BERTHOLD het geraden vond voor de belangen van het *Sticht* op te treden en het slot van *Muiden*,

hetwelk door de Hollanders wederrechtelijk in bezit gehouden werd, op te vorderen. De bezetting evenwel, onder aanvoering van DIRK van *Haarlem*, weigerde zich over te geven en eerst na hevigen strijd gelukte het den Utrechtenaren zich van het slot meester te maken. Aan de bezetting werd lijfsbehoud geschonken.

Aangemoedigd door deze overwinning, wendde de Bisschop zich tot de West-Friezen, om hen tot beteugeling van den overmoed der Hollanders aan te sporen, en verleende geestelijke gunsten aan hen, die ter verdediging van het erfgoed van den H. WILLIBRORD de wapens zouden opvatten. Gretig gaven de West-Friezen aan de stem des Bisschops gehoor, maar werden in een bloedigen slag bij *Alkmaar* in 1297 door de Hollanders ten onder gebracht. Onmiddellijk beraamde de Bisschop nieuwe plannen. Hij zocht en vond hulp in het eigenlijke *Friesland*. Velen staken met hem de *Zuiderzee* over en zetten te *Monnikendam* voet aan wal; doch het Hollandsche leger overviel hen zoo geweldig, dat zij, om de slachting te ontkomen, in allerijl naar de booten vluchtten. De Bisschop zelf ontkwam ternauwernood en stak in eene kleine boot naar *Overijsel* over.

JAN I van *Holland*, of beter gezegd, WOLFERT VAN BORSELEN, die in naam van den ziekelijken JAN I het Hollandsche graafschap bestuurde en tot tweemaal toe door den Bisschop verontrust was, begon nu zelf het *Sticht* te bestoken, en vorderde van GIJSBRECHT van *IJselstein*, dat deze zijn kasteel voor de Hollanders zou inruimen, ten einde vandaar zijne aanvallen te kunnen richten. GIJSBRECHT weigerde, wijl hij als Maarschalk in den dienst des Bisschops was; maar spoedig werd zijne sterkte omsingeld en hij zelf gevangen genomen. Zijne gemalin BAARTE VAN HEUKELOM verdedigde het slot een jaar lang met groote dapper-

heid, maar moest het overgeven. De vroegtijdige dood van JAN I (10 Nov. 1299) maakte echter deze overwinning voor *Holland* ijdel.

Bij al den ijver, welken WILLEM BERTHOLD aanwendde, om de rechten van het *Sticht* te herwinnen, ondervond hij zwaar verdriet van zijne eigene onderdanen. Zijn plan om den rustigen toestand van voorheen in *Utrecht* te herstellen, nadat reeds jaren de burgerkrijg geduurd had, deed den twist opnieuw ontvlammen. Reeds in het midden der 13^{e} eeuw had de stad *Utrecht* gemeentelijke zelfstandigheid verworven, en sinds bleef het haar streven om die te verzekeren, te vermeerderen en de onafhankelijkheid te verwerven. Het stadsbestuur was, gelijk reeds is opgemerkt, in handen gekomen van Burgemeesters en Schepenen, die door de gilden der burgers gekozen, zich om het oppergezag van den Vorst-Bisschop weinig of in het geheel niet bekommerden. Ook vele edelen, waarschijnlijk door *Holland* opgehitst, verzetten zich tegen den Bisschop, en twee partijen, die elkander hevig bestreden, maakten jaren lang het *Sticht*, maar vooral de stad *Utrecht*, het tooneel van vele verwoestingen. Zoover zelfs ging de stoutmoedigheid der edelen, dat de Schout van *Utrecht*, JACOB VAN LICHTENBERG, zich meester hield van de stad, zijne schennende handen sloeg aan den persoon des Bisschops en dezen in 1299 gevangen nam. Het landvolk echter bevrijdde hunnen Herder; maar WILLEM gevoelde zich door dezen opstand zijner eigene kudde zóó beleedigd en geschokt, dat hij naar *Rome* ging, om ontslag van zijne bediening te vragen. Zijn heengaan, meende hij, zou rust en vrede aan *Utrecht* wedergeven.

Paus BONIFACIUS VIII ontving hem met welwillendheid, doch stond zijn verzoek niet toe. Aan den Bisschop van *Munster* gelastte hij echter hem tegen zijne vijanden te beschermen. WILLEM keerde

terug, verzamelde in *Overijsel* een talrijk leger en beproefde zijne Bisschopsstad binnen te dringen. Dit mislukte. De edelen vereenigden zich en den 4 Juli 1301 kwam het tot een hevig gevecht op den *Hoogen Woerd* bij *Montfoort*. Eerst verklaarde zich de overwinning voor den dapperen en onvermoeiden Bisschop; maar toen hij in zijn toomloozen ijver voor de derde maal door het bijna overwonnen vijandelijke leger rende, stortte hij van het paard, werd aanstonds gegrepen en schandelijk omgebracht. Zijn dood deed de krijgskans ten gunste der oproerlingen keeren. Het lijk des Bisschops werd door de Hospitaal-Ridders naar *Utrecht* vervoerd en later met groote plechtigheid in den Dom begraven. Een steenen kruis wees lang de plaats van de bloedige nederlaag aan.

Vijf jaren stond WILLEM BERTHOLD aan het hoofd des Bisdoms. In hoogst moeielijke omstandigheden had hij de regeering aanvaard, maar nog moeilijker waren zij bij zijnen dood. Terecht wordt het betreurd, dat hij te veel zijne waardigheid vergat door persoonlijk deel te nemen aan den strijd, en zich meer als krijgsman dan als Bisschop te gedragen. Maar men vergete niet, dat de hoogste belangen van het wereldlijke bestuur hier in het spel waren, dat de meeste edelen, die hem als aanvoerders hadden kunnen helpen, tot zijne vijanden behoorden, en dus het voeren van den krijg nagenoeg op hem alleen neerkwam. De omstandigheden dwongen hem; en hoewel hij door het nageslacht in dit opzicht veroordeeld is, wordt er toch in zijne handelwijze veel gevonden, dat tot verontschuldiging kan dienen.

Bij al de zorgen zijner krijgsbedrijven vergat hij zijn geestelijk bestuur niet. Hij was een eerbiedwaardig en verdienstelijk Kerkvorst, die met eer den zetel van den H. WILLIBRORD bekleedde. In 1297 gaf hij een bevelschrift uit, waarbij volgens de kerkelijke voor-

schriften nadrukkelijk werd bepaald, dat aan geen persoon van onechte geboorte kerkelijke bediening mocht worden geschonken zonder Pauselijke dispensatie, en dat niemand twee of meer kerkelijke ambten tegelijk bekleeden mocht, [1]) De goede geest der geestelijkheid had in die troebele tijden niet weinig geleden, en hier en daar kwamen voorbeelden van onwaardig gedrag en ongebondenheid voor. Doch in het handhaven der kerkelijke tucht, in het krachtig beteugelen van ongeregeldheden, zoowel onder de wereldlijke als reguliere geestelijken, heeft deze Bisschop zich onvergankelijken roem verworven.

Bij deze algemeene verwarring laat het zich gemakkelijk denken, hoe moeielijk de keus van eenen opvolger was. Vele edelen erkenden den Bisschop niet meer als leenheer en gingen tot den Graaf van *Gelder* over. Op hunnen steun viel dus niet alleen niet te rekenen, maar ook zouden zij iederen Bisschop, wie ook gekozen mocht worden, in zijn wereldlijk bestuur vijandig zijn. Graaf JAN II uit het Henegouwsche Huis beval zijnen broeder GUIDO VAN AVENNES aan; anderen meenden den Domproost ADOLF VAN WALDEK te moeten kiezen. Het gevolg was, dat beiden gekozen werden; doch GUIDO, die van zijn aanzienlijk geslacht de meeste hulp ondervond, nam het eerst bezit van den zetel en dwong ADOLF naar *Overijsel* uit te wijken. Nog in hetzelfde jaar werd ADOLF door Paus BONIFACIUS VIII tot Bisschop van *Luik* benoemd, waar hij spoedig overleed.

GUIDO VAN AVENNES had vóór zijne priesterwijding een wettig huwelijk gesloten en zijne dochter was

---

[1]) Deze kerkelijke wet geraakte later in onbruik. — Veelvuldig zijn in de middeleeuwen de voorbeelden, dat één geestelijke meerdere waardigheden tegelijk bekleedde.

gehuwd met den Heer van *IJselstein.* Door zijne verwantschap met den Hollandschen Graaf heerschten gedurende zijne zestienjarige regeering rust en vrede tusschen *Utrecht* en *Holland;* maar wijl het *Sticht* moest deelen in de oorlogen van JAN II met de Vlamingen, kon er van die rust weinig worden genoten. In een gevecht met de Vlamingen op *Duiveland* werd de Bisschop gevangen genomen en naar *Vlaanderen* gevoerd (1304). Deze gevangenschap veroorzaakte dit goede, dat de twee partijen, die *Utrecht* verdeelden en elkander voortdurend bestookten, zich eendrachtig verbonden om, gedurende de gevangenschap des Bisschops, de onderlinge twisten te vergeten en het *Sticht* in goeden staat te bewaren. Lang echter duurde deze verbroedering niet. JACOB VAN LICHTENBERG, het hoofd der edelen, en LAMBRECHT DE FRIES, die *Holland* vijandig was, deden opnieuw het oproer ontbranden en binnen *Utrecht* stroomen bloeds vloeien. De Vlamingen rukten tegen *Utrecht* op en trachtten de geestelijkheid over te halen den gevangen bisschop af te zetten en in diens plaats WILLEM VAN GULIK te kiezen. Maar WITTE VAN HAAMSTEDE, ter goeder uur in *Kennemerland* aangekomen, bezielde de Hollanders met nieuwen moed, versloeg de Vlamingen en dreef ze uit geheel *Holland.* Weldra werd nu de Bisschop uit zijne gevangenschap verlost en keerde naar *Utrecht* weder. Zooveel hij kon, trachtte hij de rechten der burgerij te bevestigen, en, door de beide partijhoofden te verbannen, het vuur des opstands te dempen; maar zijne pogingen vonden weinig steun. Eerst in 1310 gelukte het hem eenige verzoening der partijen te bewerken.

GUIDO VAN AVENNES, die ons beschreven wordt als een man van sierlijk uiterlijk en schoone gestalte, vriendelijk, spraakzaam, helder van verstand, voorzichtig in beleid en om vele deugden te roemen, werd

ook buiten het Bisdom zeer gewaardeerd. In 1310 woonde hij eene Provinciale Synode bij, door den Aartsbisschop van *Keulen* bijeengeroepen. In 1312 was hij tegenwoordig op het Concilie van *Vienne* in *Frankrijk*, waar Paus CLEMENS V, die den Pauselijken zetel van *Rome* naar *Avignon* verplaatst had, hem op aansporing van den Franschen koning, de eer van het kardinalaat aanbood. De nederige Bisschop echter achtte zich die eer niet waardig en verlangde liever tot het einde zijns levens den herdersstaf van *Utrecht* te voeren. De koning, over de nederigheid van den Bisschop ten hoogste verwonderd, schonk hem een rijk jaargeld.

Vóór zijn vertrek naar *Vienne* was de Bisschop begonnen een sterk fort te bouwen te *Stellingwerf*, om de altijd onrustige Friezen in bedwang te houden. Een valsch gerucht, dat de Bisschop overleden was, bracht de Friezen, die den bouw met leede oogen aanzagen, in opstand. Zij belegerden het slot *Vollenhoven*, waar 's Bisschops broeder HERMAN het bevel voerde. Zoodra GUIDO dit vernam, keerde hij naar het vaderland terug, zocht hulp bij Graaf WILLEM III, die JAN II was opgevolgd, en trok op om *Vollenhoven* te ontzetten. Een moedige uitval der bezetting, bij de nadering der Bisschoppelijke legers, dreef de Friezen op de vlucht, die wegens zware stormen en regenvlagen niet verder konden vervolgd worden. Ten gunste van WILLEM III zag GUIDO van zijne steeds volgehouden rechten op de heerlijkheden *Amstel* en *Woerden* af.

In *Utrecht* zelf bleef het immer oproerig. De verbanning der beide partijhoofden hadden de onlusten wel voor eenigen tijd gestild, maar niet doen eindigen. Het spreekt van zelf, dat de schatkist van het *Sticht* het weder had moeten ontgelden. Wel had Paus BONIFACIUS VIII goedgunstig toegestaan, dat eenige

inkomsten van opengevallen geestelijke beneficiën gebruikt mochten worden tot delging van schuld (1302), maar veel had dit niet gebaat. Om nu het *Sticht* niet te bezwaren door de Bisschoppelijke hofhouding, toog GUIDO naar *Frankrijk* en bleef er vier jaren. Maar de armoede werd weder vergroot door eenen verschrikkelijken hongersnood in 1316. Toch gelukte het den Bisschop het *Sticht* van nieuwe schulden vrij te houden.

In 1317 keerde GUIDO weder om in vrede zijn Bisdom te besturen, maar ook om de overtreders der bestaande wetten streng tot hunnen plicht te brengen. Een voorbeeld hiervan stelde hij in JAN van *Kuilenburg* en NICOLAUS VAN CATS, die, als voogden over den minderjarigen GIJSBRECHT van *Gooi*, niet eerlijk handelden. GUIDO riep hen ter verantwoording; maar zij weigerden. De Bisschop, zijnen plicht indachtig om minderjarigen te beschermen, sloeg, door Hollanders geholpen, het beleg om het slot *Gooi* en benauwde het zóó, dat de bezetting tot overgaaf gedwongen werd en de voogden den Bisschop voldoening gaven. Doch in den nacht, die op de overgaaf volgde, werd GUIDO door eene hevige ziekte plotseling aangetast en blies den laatsten adem uit. Men vermoedt, dat hij vergiftigd is geworden, te meer wijl de edelen, oogenblikkelijk langs sluipwegen genaderd, zich weder van het slot meester maakten en men nauwelijks den tijd had om het lijk des Bisschops naar *Utrecht* te vervoeren, waar het met eerbied en rouw in den Dom ter aarde werd besteld (29 Mei 1317).

Op zulk eene beklagenswaardige wijze eindigde GUIDO VAN AVENNES zijn werkzaam en lofwaardig leven. Meer nog dan voor de tijdelijke belangen van het *Sticht*, had hij voor het geestelijke heil der hem toevertrouwde kudde zorg gedragen. Nog zijn de bewijzen voorhanden, hoe hij geijverd heeft om allen van het kwaad af te houden en tot het goede aan te

sporen, en hoe hij de geestelijken vooral tot een heilig en godvruchtig leven vermaande. Drie kasteelen, *Goor*, *Dullenburg* en *Stoutenburg*, werden door hem aan St. MAARTFN geschonken.

Na GUIDO'S dood ontstond andermaal oneenigheid onder de Kanunniken. Tot nu toe was de Bisschopskeus steeds geschied door het *Dom-Kapittel* en het Kapittel van *St. Salvator;* doch thans wendden ook de andere Kapittels der hoofdkerken daarbij hunnen invloed aan, en hoewel alleen het Dom-Kapittel volgens het kerkelijke Recht tot de keus bevoegd was en het Kapittel van *St. Salvator* van ouds daarbij was opgenomen, wisten op den duur ook die andere Kapittels hunne stem te laten gelden. Van de 55 stemmen verkreeg FREDERIK VAN ZIJRIK, Proost van *St. Pieter*, 39 en HENRICUS van *Spanheum*, Proost van *Aken*, 16 stemmen. Op aandringen van Graaf WILLEM III werd bij eene tweede stemming algemeen gekozen FREDERIK II VAN ZIJRIK, welke door Paus JOANNES XXII te *Avignon* werd bevestigd, 21 November 1317. Deze keus was echter het *Sticht* niet ten zegen. Alles wat zijn voorganger met veel moeite en zorgen had bijeengehouden, ging onder dezen Bisschop verloren en het *Sticht* werd zelfs met nieuwe schulden bezwaard. Door schromelijke geldverspilling verloor FREDERIK weldra de achting der geloovigen en de toestand werd nog erger, toen hij door nieuwe en drukkende belastingen het volk verbitterde.

Weder stonden de edelen tegen den Bisschop op, met name de Heeren van *Lijnden*, *Kesteren* en van *Ommeren*, en verbrandden het nieuwe slot *Dullenburg*. FREDERIK zocht hulp bij REINOUD I van *Gelder*, en deze zou den Bisschop wel geholpen hebben, als hij niet door zijnen ontaarden zoon in den kerker geworpen was. Toen wendde FREDERIK zich tot WILLEM III

van *Holland* en, door dezen bijgestaan, bracht hij de opstandelingen ten onder. Zij werden verplicht den Bisschop geheele voldoening te geven en het slot *Dullenburg* uit eigen middelen weder op te bouwen. Later verpandde hij, om aan geld te komen, het slot *Vollenhoven* aan den Graaf van *Gelder* en veroorzaakte daardoor nieuwe ontevredenheid. Den 13 November 1320 sloot de Bisschop een verbond met OTTO, Graaf van *Tekenenborch* en *Diepenheim*, om elkanders onderdanen tegen moedwil en overlast te beschermen.

Is deze Bisschop als wereldlijke vorst minder te prijzen, als Bisschop mag hij aanspraak maken op den lof, dat hij door zijn deugdzaam en godsdienstig leven allen heeft gesticht en de wetten der H. Kerk streng deed onderhouden. Hij drong er op aan, dat zij, die een kerkelijk beneficie bezaten, op de plaats zelve van hun beneficie zouden wonen; dat geen burgerlijke ambtenaar zich met kerkelijke aangelegenheden zou inlaten, en ook bevorderde hij de eendracht tusschen de wereldlijke en reguliere geestelijken.

Den 22ⁿ Maart 1321 was door FREDERIK VAN ZYRIK de eerste steen gelegd van den trotschen Domtoren te *Utrecht*, die de nu voltooide Kathedraal zou volmaken. Deze Kathedraal was met recht de glorie van het *Sticht*. [1]) De middenbeuk had 119, de zijbeuken 70 Utrechtsche voeten hoogte. Een dubbele rij van slanke pijlers, die door eene breedte van 12 meters gescheiden, zich ter weerszijden verhieven, sloten zich in de volkomenste harmonie aaneen in het steenen gewelf. Achter de prachtige gestoelten der Kanunniken, die het priesterkoor versierden, rees het rijke altaar omhoog, schitterend van kostbaar gesteente en omgeven van de beelden der twaalf Apostelen.

---

[1]) Zie de eerste stichting der Kathedraal pag. 29 en 30.

Door zeven hooge boogvensters met heerlijke glasschilderingen versierd, viel het daglicht in het koor. Het altaar werd gekroond door eenen metalen boog met zeven kandelaars, waartusschen de schoone beelden onzer Apostelen, de H.H. WILLIBRORD en BONIFACIUS. In de zijbeuken bevonden zich overal kapellen met verschillende altaren en rijk geschilderde vensters. In de beide reusachtige kruisarmen prijkten buitengewoon groote en breede ramen in de prachtigste kleuren. Voegen wij daarbij de rijke verguldsels, de schoone muurschilderingen, het fraaie beeldwerk, de veertig altaren, de kostbaarheid der veelvuldige versierselen, dan kunnen wij ons een denkbeeld maken van den verheven kunst- en godsdienstzin onzer katholieke voorvaderen, die, opgekweekt in de school van den H. WILLIBRORD, zulke tempels voor CHRISTUS wisten te stichten.

Hoe jammer dat de verderfelijke adem der Hervorming ook dien tempel heeft onteerd (8 Maart 1580) en dat de storm van 4 Augustus 1674 nog slechts een stuk, het koor en de kruispanden, van dit prachtige heiligdom heeft overgelaten.

Aan den Domtoren, die nu nog bestaat, is zestig jaren gebouwd. Hij heeft eene hoogte van 109 meters en prijkt in top met het beeld van den H. MARTINUS. Twaalf klokken van ontzaggelijk gewicht riepen de geloovigen ten tempel. Het speelwerk, uit 42 klokken bestaande, is uit vijf dezer klokken gegoten en derhalve van latere dagteekening.

FREDERIK VAN ZYRIK regeerde slechts vijf jaren en overleed aan de jicht te *Horst*, den 20 Juli 1322.

Nauwelijks was de tijding van FREDERIK'S dood bekend, of Graaf WILLEM bevond zich met gewapend gevolg binnen *Utrecht*, om de verkiezing van JACOB VAN DENEMARKEN, Bisschop van *Zuden* i. p. i. en

Kommandeur der *St. Jans-Orde* te *Utrecht,* te bewerken; doch de Deken van het Domkapittel JACOB VAN OUTSHOORN verwierf op twee na alle stemmen der Kanunniken. Niet zonder twist, die zelfs vrees voor oproer baarde en WILLEM de stad deed verlaten, werd de verkiezing van JACOB van OUTSHOORN volgehouden en door den Metropolitaan van *Keulen* bekrachtigd. Uit toorn stak WILLEM het slot van *Doorne* in brand, en JACOB VAN DENEMARKEN, die, hoe eerzuchtig ook, wel inzag, dat hij niets zou kunnen uitwerken door geweld, trachtte langs eenen anderen weg den Utrechtschen zetel te bereiken.

De gezondheidstoestand van VAN OUTSHOORN was zwak en voorspelde geen lang leven. Om nu nieuwe tooneelen van wanorde bij de volgende Bisschopskeus te voorkomen, werd door Paus JOANNES XXII het besluit uitgevaardigd, dat de eerstvolgende Bisschop onmiddellijk door den Paus zou worden gekozen. JACOB VAN DENEMARKEN, die tot de uitvaardiging van dit besluit het zijne had bijgedragen, rekende daarbij op den invloed van WILLEM bij den Paus, en bleef inmiddels als Wijbisschop werkzaam.

Zeer dikwijls zien wij in de middeleeuwen de Pausen gebruik maken van dit *reservatierecht,* dat is, het recht om in zekere gevallen, van hun oordeel afhankelijk, zich de benoeming van eenen Bisschop, buiten de Kapittels om, voor te behouden *(reserveeren).* De telkens voorkomende geschillen onder de Kanunniken, de overmoedige drang der wereldlijke vorsten, de dikwijls treurige toestand van het *Sticht,* maakten het gebruik van dit recht dikwijls noodzakelijk; want bijna iedere Bisschopskeus had aan *Utrecht* oneenigheid, oproer en zelfs burgerbloed gekost. Toch kon het reservatierecht der Pausen niet altijd alle tweespalt voorkomen.

Werkelijk stierf JACOB VAN OUTSHOORN nog voor

hij de Pauselijke bevestiging en de Bisschoppelijke wijding had ontvangen. Sommigen meenen dat hij vergiftigd is (21 September 1322). Hij was een vroom en geleerd man, wiens hoop om het Bisdom tot heil te zijn niet werd vervuld.

Ondanks het Pauselijke besluit gingen eenige Kanunniken toch tot eene nieuwe verkiezing over en brachten hunne stemmen uit op JAN VAN BRONKHORST, een aanzienlijk Geldersch edelman en Proost van *St. Salvator*. De Paus echter vernietigde, gelijk te verwachten was, deze geheel onwettige keus; maar het verlangen van JACOB VAN DENEMARKEN werd niet bevredigd. Aan JAN III VAN DIEST, van Brabantschen adel en Proost van *Kamerijk*, werd de Utrechtsche mijter geschonken, wijl diens benoeming door JAN III van *Brabant*, WILLEM III van *Holland* en REINOUD van *Gelder* werd ondersteund. De nieuw gekozene had nog slechts de mindere Orden ontvangen, maar nam bezit van den zetel en ontving, doch eerst in 1324, de Bisschopswijding.

De gunst, hem door den Hollandschen Graaf bewezen, werkte zeer nadeelig op de belangen van het *Sticht*, vooral daar deze Bisschop een zwak bestuurder was zonder eenig beleid.

Meer dan een zijner voorgangers was het Graaf WILLEM III gelukt, zich in de zaken van het *Sticht* in te dringen, nu eens door hulp in den oorlog, dan weer door familiebetrekkingen, maar niet het minst door de keus van JAN VAN DIEST. Hij vorderde van dezen wat hij wilde, en als zijn verlangen niet aanstonds werd bevredigd, trok hij, om zijnen wil kracht bij te zetten, het zwaard. Dit geschiedde o. a. toen de Kapittels niet spoedig genoeg genegen waren om de dijken te versterken, die in 1323 bij eene overstrooming waren doorgebroken. Onverhoeds deed hij eenen inval in

Mijdrecht, dat aan het *St. Jans-Kapittel* behoorde, roofde het vee en legde het dorp in asch.

Nog op eene andere wijze deed hij zijne macht in het *Sticht* stijgen. Hij schoot aan het Bisdom groote geldsommen voor en nam daarvoor het hechtste bolwerk tegen *Holland*, het slot *Vreeland*, in pand. In 1329 had de regeering van *Utrecht* het huis van JAN VAN LICHTENBERG, die verbannen was, openbaar verkocht; maar wijl de Lichtenbergers steeds de Grafelijke partij waren toegedaan, nam WILLEM de zaak voor hem op en deed de stad zwaar tuchtigen.

JAN VAN DIEST zag dit alles lijdelijk aan en geraakte geheel in de macht van WILLEM, toen hij dezen weder noodig had tegen HENDRIK, Kastelein op het slot *Hagenstein*, die door gedurige strooptochten het volk verontrustte. De Graaf bedwong den Kastelein, maar ontnam *Hagenstein* aan het *Sticht*, bracht het onder *Holland* en verkocht het aan ZWEDER van *Vianen* en HUIBERT van *Schenk*. Een zekere GIJSBERT in *Nijevaart* was vermoord en ten gevolge daarvan ontstond een oproer. WILLEM van *Duivenvoorde*, die den moord wilde wreken, bracht eene talrijke bende op de been. Weder moest WILLEM te hulp komen en het gelukte dezen den vertoornden edelman te bedwingen; doch om zichzelven te beloonen, ontnam hij den Bisschop de weinige rechtsmacht, welke deze daar nog bezat. Ook *Oostergoo* en *Westergoo* werden door den Graaf aan den Bisschop ontweldigd. Het scheen wel, alsof geheel het wereldlijke bestuur van het *Sticht* aan Graaf WILLEM was opgedragen; want hij deed, wat hij wilde en werd gehoorzaamd.

Maar de ellende der regeering van JAN VAN DIEST zou nog grooter worden. Bij den reeds genoemden Wijbisschop JACOB VAN DENEMARKEN en bij Graaf WILLEM had de Bisschop zich zoo in schulden gestoken

dat hij alle Bisschoppelijke inkomsten aan beiden moest afstaan en slechts een klein jaargeld overhield.

Hij beklaagde zich bij den Paus en verkreeg verlof om van de verschillende geestelijke instellingen des Bisdoms eene matige toelaag te vragen en aan te nemen (1326). Toch deed de behoefte aan geld zich nog meer gevoelen, vooral toen hij in 1331 het graafschap *Diepenheim* en *Dalem* voor het *Sticht* had aangekocht. Op nieuw verkreeg hij van den Paus de volmacht, om voor dezen aankoop giften te vragen en de nog noodige gelden te leenen (1332); maar hij verkocht eenige kapittelgoederen en verpandde *Doorne*. Bovendien beging hij de dwaasheid, om het bestuur van zijn gebied toe te vertrouwen aan zes voogden, die, meer op eigen dan op algemeen belang bedacht, de kasteelen *Stoutenburg* en *Ter Horst* vervreemden.

Terwijl WILLEM zijn gezag en invloed in het *Beneden-Sticht* uitbreidde, trachtte REINOUD II van *Gelder*, de *Zwarte* genaamd, hetzelfde te doen in het *Bovensticht*. Zelfs kwamen beiden met elkander in onderhandeling, om het geheele wereldlijke gezag des Bisschops voor zich en hunne nakomelingen samen te deelen; maar een verdrag kwam niet tot stand. Feitelijk waren WILLEM en REINOUD de zelfstandige meesters, die de oppermacht in handen hadden.

In één woord, de luister van het zoo machtige *Sticht* liep gevaar onder dezen Bisschop ten onder te gaan. Terwijl de eerzuchtige naburen het land tot eenen speelbal hunner staatkunde maakten, zochten de steden bescherming bij deze vorsten, wijl zij die bij hunnen eigen Vorst-Bisschop niet meer vonden. Oproerige edelen, zooals de Heeren van *Voorst* en van *Rechteren* in *Overijsel*, vatten de wapenen op tegen hunnen leenheer, den Bisschop, die, deels door eigene zwakheid, deels door de kuiperijen en het

geweld zijner machtige buren, zijn gezag niet meer kon handhaven.

Toch bezat WILLEM III, hoewel een geslepen en listig staatsman, vele deugden en maakte zich in zijne regeering bij het volk zóó bemind, dat hij den eerenaam van *den Goeden* verwierf. Hij overleed in 1339 en werd door zijnen zoon WILLEM IV opgevolgd.

. Na een voor de tijdelijke zaken van het *Sticht* heilloos bestuur van achttien jaren, overleed JAN VAN DIEST, hoogstwaarschijnlijk in 1340. Van zijn bestuur kan alleen gezegd worden, dat hij een Kapittel stichtte te *Amersfoort* en de heerschappij verwierf over het bovengemelde graafschap *Diepenheim* en *Dalem*. Het overige, wat hij deed, was in het nadeel van zijn Bisdom.

Een uitdrukkelijk bevel van Paus BENEDICTUS XII reserveerde de keus eens opvolgers aan den H. Stoel, terwijl den Metropolitaan van *Keulen* was opgedragen, om te zorgen, dat niets tegen deze reservatie door de Kapittels zou worden ondernomen (1 Juli 1340). Toch kwamen de Kanunniken bijeen en op voorstel van WILLEM IV, die den invloed zijns vaders op het *Sticht* wilde behouden, werd door eenige de Utrechtsche Kanunnik JAN VAN ARKEL, door andere, op raad van den Graaf van *Gelder*, den vroegeren kandidaat JAN VAN BRONKHORST gekozen. De Paus ging beider keus voorbij en benoemde voor den openstaanden zetel NICOLAUS DE CAPUTIO, een Romeinsch edelman, Auditeur der *Rota Romana*. [1]) Zoolang deze nog geen bezit van den zetel genomen had, werd Graaf WILLEM tot voogd van het *Sticht* aangesteld.

Maar de nieuwe Bisschop kwam niet. Een deel der geestelijkheid en van het volk wilde hem niet erkennen,

---

[1]) Eene hooge kerkelijke waardigheid bij het Pauselijke Bestuur.

en toen zijn afgevaardigde het *Sticht* vol schulden, de schatkist ledig, de sloten en sterkten verpand, de burgerij verdeeld en de edelen oproerig had gevonden, schrikte NICOLAUS voor de hem opgedragen bediening terug en vroeg den Paus zijne benoeming weer in te trekken. Dit geschiedde. Hij werd Bisschop van *Frascati* [1]), verkreeg later, in 1350, de Proostdij van *Deventer* en werd onder de Kardinalen opgenomen. Toch bleef hij het Bisdom van *Utrecht* gunstig genegen; want, toen hij in *Peruggia (Italië)*, bij het reeds bestaande Gymnasium, een kollegie stichtte voor studenten in de Godgeleerdheid en het Recht, kregen de Bisschop en het Domkapittel van *Utrecht* het recht, om er twee studenten te plaatsen, van welke één zoo mogelijk van *Deventer* moest zijn. Hij stierf te *Rome* in 1368.

Na al deze gebeurtenissen had het Bisdom meer dan ooit behoefte aan een man, die beleid, wilskracht en macht bezat, om de Kerk van *Utrecht* voor rampen en tegenspoed te bewaren, en die hare rechten zou weten te handhaven en te sterken. En na God dankt het *Sticht* aan den afgetreden NICOLAUS DE CAPUTIO de groote weldaad, dat Paus CLEMENS VI den 20 November 1342 JAN VAN ARKEL tot Bisschop van *Utrecht* benoemde. Deze had slechts de wijding van Diaken, bevond zich bij zijne benoeming te *Avignon*, de tijdelijke residentie der Pausen, en ontving de H. Wijdingen van den Kardinaal-Bisschop GANCELINUS van *Albano*, den 25 April 1343.

---

[1]) Sommigen beweren, dat hij Bisschop van *Vercelli* is geworden, maar in eenen brief van Paus URBANUS V, dd. 6 October 1363, wordt hij genoemd Episcopus *Tusculanus* = *Frascati*.

V. JAN VAN ARKEL, BISSCHOP VAN UTRECHT.

Geboren uit een der oudste, aanzienlijkste en machtigste Hollandsche adellijke geslachten en van moeders zijde verwant aan den Graaf van *Kleef*, had deze voortreffelijke man pas den ouderdom van acht en twintig jaren bereikt, toen hij tot de Bisschoppelijke waardigheid werd verheven; doch in wetenschap, beleid en doorzicht overtrof hij velen. Hij was een man van groote en uitmuntende gaven en buitengewone talenten; als vorst, zeker een der krachtigste, die den Bisschoppelijken zetel van *Utrecht* hebben bekleed; als Bisschop, een ijverig en godsdienstig opperpriester van veelzijdige kennis, die onvermoeid voor het zieleheil zijner onderdanen bezorgd, op het onderhouden der kerkelijke tucht steeds krachtig bleef aandringen en in de geestelijke bediening zich boven menigen voorganger en opvolger onderscheidde.

Ware zijne geschiedenis, in verband met den tijd waarin hij leefde, meer bekend, hij zou terecht genoemd worden onder de grootste mannen, op welke ons vaderland roem kan dragen. Maar de wijze, waarop de vaderlandsche geschiedenis na de Hervorming jaren lang bestudeerd en ons verkondigd is, leert ons genoeg, wat haat en laster vermag tegen alles, wat waarlijk groot en verheven was onder de Katholieke voorvaderen, en vooral als het, zooals hier, eenen voortreffelijken Katholieken Bisschop geldt, die èn als vorst èn als Bisschop zijne heilige rechten tegen de wereldlijke vorsten met onverzettelijke vastheid wist te verdedigen. Gebreken, vooral het maken van schulden, worden hem ten laste gelegd; maar behalve dat deze, zooals veelal gebeurt, sterk overdreven zijn, moeten zij voor een goed deel aan de moeielijke omstandigheden, waarin hij verkeerde, worden toegeschreven. Groot waren de verwachtingen, die men van dezen Bisschop

koesterde, en tot zijne groote eer heeft hij er niet alleen aan beantwoord, maar ze zelfs ver overtroffen. Voor geen strijd of offer is hij teruggedeinsd, om het vervallen *Sticht* tot zijnen vroegeren luister weder op te voeren. [1])

Met groote plechtigheid werd JAN VAN ARKEL te *Utrecht* ingehaald en onmiddellijk aanvaardde hij zijne taak. Het voortdurend gebrek aan geld was onder zijne voorgangers de groote oorzaak van verval. Hij besloot dus de financiën te verbeteren.

Om het *Sticht* zoo min mogelijk te bezwaren, trok hij, gelijk zijn voorganger gedaan had, naar het buitenland en leefde als een stil en ambteloos burger te *Grenoble*, 1345. Want om niet alle aanzien bij onderdanen en naburen te verliezen, moest de Bisschop van *Utrecht* eene vorstelijke hofhouding onderhouden. Al wilde hij ook voor zich zelven een sober, nederig en zelfs armoedig leven leiden, de eer der Bisschoppelijke waardigheid en het hoogste gezag van wereldlijken vorst vorderden een uiterlijke pracht en schitterend vertoon, in overeenstemming met die hooge bedieningen. Onbillijk en onrechtvaardig is het, de weelde van het Bisschoppelijke Hof tot een verwijt tegen den persoon des Bisschops zelven te maken, wanneer er geen bewijzen zijn, dat deze daarin buitensporig is te werk gegaan. Hoevele schrijvers, die onophoudelijk op die weelde en rijkdommen van Bisschoppen en Kloosterabten smalen, zouden zich diep ongelukkig gevoelen, als zij even streng en even sober moesten leven, gelijk zoovele eerbiedwaardige geestelijke overheden te midden van al hunne rijkdommen geleefd hebben.

---

[1]) De karakterschets, welke Mr. JACOB VAN LENNEP ons van JAN VAN ARKEL in „*De Roos van Dekema*" geeft, is uitsluitend het werk der romantische verbeelding van den schrijver.

Tijdens zijne afwezigheid vertrouwde hij de leiding der wereldlijke en geestelijke zaken toe aan zijnen broeder ROBERT VAN ARKEL, Heer van *Asperen*, en aan zijnen vicaris ZWEDER UTERLOE. Hierover geraakte Graaf WILLEM IV ten hoogste gebelgd; hij meende recht te hebben de voogdij over *Utrecht* te voeren, gelijk hij dat te voren gedaan had. Bovendien zag hij met leede oogen, dat de Bisschop het bespaarde geld gebruikte, om het eene kasteel na het andere uit het pandschap te lossen en aan het *Sticht* terug te brengen. De kasteelen *Ter Horst*, *Stoutenburg* en *Vreeland* met onderhoorigheden, het slot *Vollenhoven* met *Salland*, het slot van *Goor* met *Twente* vielen weldra weder aan het *Sticht*, en allerlei schulden, welke het *Sticht* tegenover *Holland*, *Gelder* en anderen had aangegaan, werden afbetaald. WILLEM spaarde geen moeite om zijne partij binnen *Utrecht* tegen den Bisschop op nieuw op te zetten; maar de partij des Bisschops behield de overhand.

Verstoord greep WILLEM naar de wapenen en sloeg een nauw beleg om *Utrecht* (1345). Aanzienlijk was zijne macht en vele oproerige edelen stonden hem ter zijde. Met dertien stormtuigen beukte hij bijna zes weken de muren en waagde zichzelven zoo nauw in in den strijd, dat hij aan den hiel gewond werd. ROBERT verdedigde de stad met leeuwenmoed en liet in allerijl den Bisschop waarschuwen, Deze kwam onmiddellijk terug en het gelukte hem, door bemiddeling van JAN VAN BEAUMONT, oom van WILLEM, eenen wapenstilstand te verkrijgen tot den 11 November des jaars; echter op vernederende voorwaarden. Vijfhonderd burgers in linnen boetekleederen, met alle uiterlijke teekenen van rouw, moesten den Graaf te voet komen vallen; vijfhonderd andere hem met de wapenen komen dienen; een gedeelte der stadsmuren moest afgebroken en eene straat, die lang de *Hollandsche*

straat genoemd bleef, aan hem afgestaan worden. Ook moest ten allen tijde eene der stadspoorten voor hem geopend blijven. WILLEM ging intusschen eenen opstand onder de Friezen beteugelen; maar sneuvelde in de nabijheid van *Stavoren*, den 27 September 1345, vóórdat de tijd van den wapenstilstand was verstreken. Hij liet eene kinderlooze weduwe na.

Nu had de Bisschop de handen vrij en trachtte allereerst zich aan het juk der Hollanders te onttrekken. Op den dag, waarop de wapenstilstand zoude eindigen, verbande hij alle edellieden, welke WILLEM bijstand hadden geboden. De meesten vroegen en verkregen vergiffenis. ZWEDER van *Abcoude*, AREND van *IJselstein* en ERNST van *Wulven*, onderwierpen zich niet; doch nog in de maand November veroverde de Bisschop het slot *Wulven*, trok vervolgens naar de Heerlijkheid *IJselstein*, verwoestte haar grootendeels en bracht eerlang ook den Heer van *Abcoude* tot onderwerping.

JAN VAN ARKEL ging voort met *Utrecht* van alle oproerlingen te zuiveren. *Eemnes*, dat van het *Sticht* was afgescheiden en zich onder *Holland* gesteld had, werd wel geteisterd, doch niet onderworpen.

Een verdrag met Gravin MARGARETHA, zuster en erfgename van WILLEM IV, hetwelk duren zou tot 1348, gaf den Bisschop gelegenheid tot de werken des vredes. Hij herstelde gebouwen en gestichten, liet de stad *Rhenen* met eenen muur omringen, kocht het slot *Laghe* met onderhoorigheden ten behoeve van het *Sticht* aan, bracht, ten koste van veel geld, het aan *Gelder* verpande deel van *Overijsel* weer onder het Bisschoppelijke bestuur, maar zag zich, wijl er geen geld genoeg was, verplicht, om daarvoor de kasteelen *Ter Horst* en *Stoutenburg* weder aan den Graaf van *Gelder* te verpanden.

Na het verdrijven der oproerlingen was de rust en

vrede binnen *Utrecht* wedergekeerd; maar niettegenstaande de ijverigste pogingen des Bisschops, bleven toch vele en zware schulden de schatkist drukken. JAN VAN ARKEL besloot andermaal naar *Frankrijk* te gaan (1347) en door spaarzaamheid de geldmiddelen te herstellen. Thans gaf hij het tijdelijke bestuur van het *Bovensticht* in pand aan FREDERIK VAN DER EESE, en van het *Nedersticht*, behalve het slot *Vollenhoven*, aan zes voogden: ZWEDER UTERLOE, JAN van *Kuilenburg*, HENDRIK van *Vianen*, Ridder JAN van *Woudenberg*, GIJSBERT van *Sterkenburg* en JACOB van *Lichtenberg*. Deze voogden maakten echter schandelijk misbruik van het in hen gestelde vertrouwen. De zaken werden slecht bestuurd en in plaats dat de schulden verminderden, stegen zij ontzaglijk. ZWEDER UTERLOE sloeg zelfs de handen aan het kerkelijke goed, ontheiligde eene kerk in *Eemland* en maakte er eene burgt van, *Eembrugge* genaamd.

Intusschen waren in *Holland* de Hoeksche en Kabeljauwsche burgertwisten uitgebroken, en JAN VAN ARKEL vreezende, dat deze ook in het nadeel zouden zijn van het *Sticht*, achtte het geraden terug te keeren (1348). Allereerst herwon hij *Eemnes*; maar WILLEM V, die het recht van *Holland* op die streek wilde volhouden, bracht bij *Schoonhoven* een leger te velde. Tot eenen veldslag kwam het niet; doch de Hollanders legden *Jutphaas* in asch, en de Utrechtenaren verwoestten den oogst in den omtrek van *Woerden*. Door bemiddeling van eenige edelen kwam men spoedig tot eenen nieuwen wapenstilstand.

In het *Bovensticht* ontstonden nieuwe woelingen. GIJSBERT VAN BRONKHORST had de Stichtsche vesting te *Goor* aangevallen en verbrand. JAN VAN ARKEL trok tegen hem op en verbrandde het gebied van *Bronkhorst*, bijzonder *Borkulo*. GIJSBERT zocht hulp bij den Gelderschen Graaf, en de zucht van dezen om

met den Graaf van *Holland* den verloren invloed in het *Sticht* te herwinnen, deed hem tot den oorlog besluiten. Met afwisselend geluk werd de strijd gevoerd. Geholpen door de aanzienlijkste edelen van *Overijsel*, de Heeren van *Voorst* en van *Heekeren*, en den adel van het *Sticht*, kon de Bisschop den strijd geruimen tijd volhouden. Eene verschrikkelijke pest, die in 1348 door geheel Europa woedde en de *zwarte dood* genoemd werd, zal het hare hebben bijgedragen, dat tot eenen wapenstilstand werd besloten. Maar wederom zag de Bisschop zich verplicht door eene aanzienlijke geldopneming den schuldenlast te verzwaren.

In 1349 werden de vijandelijkheden heropend. JAN VAN ARKEL trok naar *Oudewater* op en legde die stad in asch. Bij *Schoonhoven* kwam het tot een bloedig gevecht met de Hollanders, waarin de Bisschop overwon en rijken buit behaalde.

De twist van Graaf WILLEM V met zijne moeder MARGARETHA gaf den Bisschop dit voordeel, dat hij eenigen tijd door *Holland* met rust gelaten werd; maar ontzaglijk was de last, dien hij nu in zijn bestuur te torschen kreeg. De vele schuldeischers van het *Sticht* begonnen op de afbetaling hunner schuldbrieven aan te dringen, en de zes voormelde voogden, die hooge sommen op rekening van het *Sticht* ten bate van zichzelven hadden gesteld, veroorzaakten nog den meesten last. Zij vorderden zelfs het slot *Vollenhoven*, het eenige wat den Bisschop nog behoorde, en de beschikking over de zegels van den Bisschop en de Kapittels.

Duidelijk zag JAN VAN ARKEL hunne sluiksche bedoelingen in, om zich van het bewind geheel meester te maken. Hij ontsloeg ze derhalve, en geen kans ziende om hen te kunnen voldoen dan door spaarzaamheid, vertrouwde hij het tijdelijke beheer aan den Kanunnik GERARDUS VAN VEEN toe en trok van zes

ruiters vergezeld naar *Rome*, 1349. Maar nauwelijks had de Bisschop *Utrecht* verlaten, of de voogden stonden op, maakten zich meester van sloten en steden, en tiranniseerden het land. Zij dwongen de Kapittels den Bisschop uit *Rome* terug te ontbieden. Deze kwam den 1 September 1351.

De toestand was allertreurigst. Geen vrienden hebbende, die hem konden helpen, en door de schuldeischers in het nauw gebracht, moest JAN VAN ARKEL kracht in zichzelven zoeken en wat den Stichtenaren aan belangstelling in hunne eigene zaak ontbrak, door persoonlijke toewijding en opoffering vergoeden. Zijne eerste zorg was, om door tusschenkomst van Kapittels en steden den opstand te doen bedaren, en aan de ontrouwe voogden een gedeelte hunner schulden af te doen, waarvoor zij eenige in bezit genomen plaatsen moesten teruggeven. Dat de Bisschop hiertoe zijn persoonlijk vermogen niet gespaard, maar voor een goed deel geofferd heeft, is aan geen twijfel onderhevig.

Terwijl allen met de voorgestelde regeling genoegen namen, weigerde ZWEDER UTERLOE daarin toe te stemmen en moest met geweld gedwongen worden zijn burgt *Eembrugge* af te staan.

Met onverzwakten moed en onvermoeide volharding zette JAN VAN ARKEL de schouders onder het reuzenwerk om het *Sticht* van schulden vrij te maken en de verloren sterkten en sloten te herwinnen. God sterkte Zijnen dienaar; zijne pogingen gelukten en in drie jaren tijds kon hij met groote voldoening op de vruchten van zijnen arbeid nederzien.

Thans kon de sterke en moedige Kerkvorst toonen, dat hij in den vrede even groot en krachtig was als in den oorlog. Zelfs de laatste schulden werden afbetaald, de door den oorlog verwoeste of beschadigde kerken en sommige kloosters werden hersteld; bij het kasteel *Ter Horst* werd een Kapittel gesticht en vooral

de Utrechtsche Dom met prachtige sieraden en een altaar ter eere van den H. JOANNES Ev. begiftigd. Bij dit altaar liet hij het stoffelijke overschot van zijnen broeder ROBERT begraven.

Maar hooger nog was zijn streven en onvermoeid beleid om het geestelijke heil zijner onderdanen te bevorderen. Hij gaf aan kerken en kloosters belangrijke boekverzamelingen en verzuimde niets, om den waren en goeden geest bij allen aan te kweeken. Edelmoedig en weldadig voor iedereen, was hij streng en onverzettelijk in het handhaven van het recht. Bijzonder was zijn ijver in het houden van Diocesaan-Synoden, welke op uitnemende wijs de belangen van den Godsdienst bevorderden. Dertien herderlijke brieven getuigen, hoe het hem ernst was, geestelijken en geloovigen tot het goede op te wekken en van gebreken te verbeteren. Vele statuten, waarbij de macht en het toezicht der landdekens bepaald omschreven werden, geven van zijnen diepen blik en vrome wetenschap blijk.

Niet lang echter mocht dit tijdperk van verademing duren. Graaf WILLEM V had zijne moeder overwonnen en vond nu weer tijd om de begeerige oogen naar *Utrecht* te wenden. In het geheim verbond hij zich met de altijd tot opstand genegen edelen van *IJselstein*, *Vianen*, *Kuilenburg* en anderen, en waagde de krijgskans (1355). Hij legerde zich bij *Koten* bij *Wijk bij Duurstede* en zocht de burgers van *Utrecht* tegen den Bisschop op te zetten, zoodat deze geene gelegenheid vond zich tot den strijd voldoende toe te rusten. Hij noodzaakte den Bisschop, die nieuwe lasten voor het *Sticht* vreesde, op nadeelige voorwaarde vrede te vragen (1356). De heerlijkheden van *Amstel* en *Woerden*, vroeger reeds door Bisschop GUIDO aan *Holland* opgedragen, zouden onder den last, dat de jaarlijksche opbrengst het *Sticht* ten goede zou komen, aan *Holland* blijven.

Daarna ijverde JAN VAN ARKEL op nieuw voor de verbetering van het *Sticht.* Hij bouwde het kasteel *Arkelstein* in *Salland*, versterkte *Hardenberg*, bracht de Friezen van *Stellingerwerf* tot onderwerping, liet *Mastenbroek* bij *Zwolle* indijken en voegde dit bij het *Sticht.*

Met onafgebroken ijver zorgde JAN VAN ARKEL voor het erfgoed van ST. MAARTEN en bij alle zorgen en bekommeringen bleef steeds eerst en vooral zijn oog gevestigd op het zieleheil der hem toevertrouwde kudde.

Onder toezicht van zijnen Wijbisschop FOLKERT, Bisschop van *Byblus* i. p. i., werd in het jaar 1362 het graf geopend van den Heiligen Bisschop FREDERICUS en het hoofd van dien Heilige in eene kostbare, rijk met goud en zilver versierde Relikwiekast gesloten. [1])

Twee en twintig jaren had deze beleidvolle en waarlijk groote Bisschop den last der regeering gedragen, toen groote moeielijkheden met de Kapittels, vooral over het *visitatierecht*, hem bewogen naar Paus URBANUS V te *Avignon* te gaan. Deze bood hem ter belooning zijner vele verdiensten den opengevallen Bisschopszetel van *Luik* aan, en JAN VAN ARKEL vond reden zich die benoeming te laten welgevallen. (15 April 1364). Hij verliet *Utrecht*, waar hij zooveel gewerkt had, waaraan hij èn zijn tijdelijk vermogen èn de krachten van lichaam en ziel had gewijd, hetwelk hij in treurigen toestand gevonden, maar tot nieuwen bloei gebracht had. Nog veertien jaren zette hij als Bisschop van *Luik* zijnen zegenrijken arbeid voort en bleef zijnen ouden zetel immer een vaderlijk hart toedragen. Hij vroeg en verkreeg van keizer KAREL IV het

---

[1]) Thans is deze kostbare reliek in de Pastorie der *Jansenisten* te *Leiden*; de relikwiekast echter is onlangs verkocht.

voorrecht, dat de Bisschop van *Utrecht*, ter gemoetkoming in de groote kosten, welke de verdediging des lands en der forten vorderden, eene schatting mocht heffen van alle goederen, welke te land of te water het *Sticht* werden in- en uitgevoerd. (26 Juni 1364). In *Gorinchem* stichtte hij een Kapittel van dertien Kanunniken. In 1375 zien wij hem op Pauselijk bevel aangewezen, om de geschillen te beslechten tusschen den Bisschop en den Aartsdiaken van den Dom.

Hij overleed den 1^en^ Juli 1378 met het kruis des Zaligmakers in de hand en met ootmoedige beden op de lippen. Zijn gebalsemd lijk werd naar *Utrecht* gevoerd, en buitengewoon plechtig was de eer, waarmede de Utrechtenaren het stoffelijke overschot van hunnen vroegeren Bisschop in den Dom bijzetten.

Zoo eindigde het leven van JAN VAN ARKEL, een man, die in de moeielijkste omstandigheden de teugels van het Bisschoppelijke bestuur met kracht gevoerd heeft; die bij zoovele vijanden van buiten en nog meerderen — zelfs onder hen, die gehouden waren hem te helpen, — van binnen, zijnen naam in de kerkgeschiedenis van *Nederland* onsterfelijk heeft gemaakt; de man, die in zijn herderlijk en wereldlijk bestuur wel geëvenaard, maar moeielijk overtroffen kon worden.

JAN VAN ARKEL was waarlijk groot en geen moedwillige miskenning kan zijne nagedachtenis onteeren.

Onder zijne regeering valt het wondervol leven te vermelden van de zalig genoemde GEERTRUIDE VAN OOSTEN. Zij werd den 6 Januari 1330 te *Voorburg* geboren, leerde daar van den onderpastoor lezen en schrijven en trok naar *Delft*, waar zij als Begijntje werkzaam was. Zij droeg de wonden des Heeren in haar lichaam, bezat de gaaf van voorzegging en stierf

in geur van heiligheid op den verjaardag harer gegeboorte in 1358.

VI. HET MIRAKEL VAN AMSTERDAM.

De geregelde gang der geschiedenis maakte het gewenscht, om eerst het roemrijke leven van JAN VAN ARKEL geheel af te werken, alvorens melding te maken van het groot en heilig wonder, hetwelk in het jaar 1345 te *Amsterdam* plaats had en waarbij God de waarheid der wezenlijke tegenwoordigheid van onzen Goddelijken Zaligmaker in het aanbiddelijk Sacrament des Altaars in vlammend vuur heeft willen bewijzen.

Den 16^{n} Maart van het bovengemelde jaar werd aan een zieken man, in gevaar van sterven, de H. Teerspijs toegediend. Kort daarop werd de zieke onpasselijk en de vrouwen, welke hem verzorgden, denkende aan het H. Sacrament, vingen wat hij overgaf in een bekken op en goten het in het vuur van den haard. Des anderen daags voelde eene der vrouwen zulk eene groote koude, dat zij naar den haard ging om zich te verwarmen; zij rakelde het vuur op en ziet, in het midden der vlammen zag zij de H. Hostie schitterend en ongeschonden. Onvervaard stak zij de hand in de gloeiende vlammen zonder zich te branden en haalde de H. Hostie uit het vuur. Eene andere vrouw, op haar geroep toegeschoten, legde het H. Sacrament in eenen reinen doek en sloot het weg in eene kist. Denzelfden dag ontbood men den priester en toonde hem de H. Hostie. Deze legde haar met allen eerbied in de pyxis. [1]) Toen de priester den doek, waarin het H. Sacrament gerust had, wilde gaan

---

1) *Pyxis*, *ciborie*, gewijde vaas van edel metaal, waarin het H. Sacrament bewaard wordt.

wasschen, en weder naar de kist ging, vond hij de pyxis omgevallen; de H. Hostie was weg en niet te vinden. Den volgenden dag ontsloot de vrouw weder de kist en vond nu het H. Sacrament in eenen schoonen doek op een kussen terug. Onmiddellijk waarschuwde zij den priester. Deze kwam en bracht nu de H. Hostie eerbiedig, doch in stilte, naar de parochiekerk van den H. NICOLAUS (Oude kerk).

Maar God had groote plannen met het heerlijke wonderwerk. Twee dagen later zat de man van eene der vrouwen met zijn jong kind op den schoot en berispte zijne vrouw, dat zij, tegen zijn verbod, het wonder reeds aan anderen had bekend gemaakt. Maar plotseling viel het kind jammerlijk van zijnen schoot, vervaarlijk gekweld door de vallende ziekte. Dit herhaalde zich nog twee malen. Toen besloten de man en de vrouw met vele vrienden, in wollen kleederen en barrevoets, het H. Sacrament in de kerk te gaan vereeren.

Daags daarna vond de vrouw de H. Hostie weder in de kist. Zij liet onmiddellijk den priester roepen, die uit dit mirakel begreep, dat God Zijne wonderen openbaar gemaakt wilde. Hij gaf er den geestelijken der stad kennis van. Nu begaf zich de geheele geestelijkheid in plechtige processie, voorafgegaan door vanen en kruisen, naar de woning van den zieke, en werd het H. Sacrament onder het zingen van lof- en dankliederen teruggebracht naar de kerk.

Deze opvolging van wonderen, in zulk een kort tijdsbestek, verwekte groot opzien en het geloof aan de wezenlijke tegenwoordigheid van Onzen Heer JESUS CHRISTUS in het H. Sacrament werd er door versterkt. Men zag er algemeen een teeken in, dat de stad *Amsterdam*, die in hare jongste opkomst was, door God op eene uitnemende wijze bevoorrecht werd. De regeeringen van *Amstelland* en *Amsterdam* trokken

zich het wonder aan en bevestigden er de waarheid van. Maar het kerkelijke gezag, dat hier van de hoogste waarde is, had zich nog niet verklaard. Bisschop JAN VAN ARKEL liet de zaak degelijk onderzoeken en de getuigen hooren, en na omstreeks een jaar hiermede bezig te zijn geweest, en zich overtuigd te hebben van de onomstootbare waarheid van dit mirakel, bevestigde hij het door zijn gezag en gaf verlof het gebeurde als een wonder te mogen verkondigen.

De H. Hostie werd nu in de parochiekerk van den H. NICOLAUS onder toezicht der priesters bewaard, en vele mirakelen geschiedden aan hen, die met vroom gemoed en innigheid des harten dáár aan God gunsten kwamen vragen. Het huis, waarin het wonder was geschied, werd weldra afgebroken en op dezelfde plaats eene schoone kapel gebouwd, welke men *de Heilige Stede* noemde, en waarheen de H. Hostie werd overgebracht.

Reeds in 1360 vindt men melding gemaakt van plechtige processiën, waarin het H. Sacrament met grooten eerbied door de straten der stad werd omgedragen en waarbij zich tal van vrome pelgrims van heinde en ver aansloten.

In 1452 verbrandde bijna de halve stad *Amsterdam* en ook de kapel verbrandde met den tabernakel; doch het H. Sacrament in den monstrans en de zijden doek, welke er over heen gelegd was, bleven ongeschonden. Dit nieuw mirakel verhoogde niet weinig aller godsvrucht. Eene nog heerlijker kapel werd spoedig opgebouwd en de kostbare tabernakel met vele sieraden vereerd.

Tot nu toe was het wonder, met de H. Hostie geschied, nog niet algemeen bekend. Slechts in *Amsterdam* en in een beperkt gedeelte van het graafschap *Holland* werd er over gesproken. Maar thans ging de mare wijd en zijd in het rond. Van alle kanten, ook van

het buitenland, stroomden de pelgrims samen, om voor het H. Sacrament vol ootmoed neder te knielen en er de genezing van geestelijke en lichamelijke kwalen af te smeeken. Met tal van wonderbare genezingen en gebedsverhooringen beloonde God het vurige Geloof en de innige liefde der menigte. Ook keizer MAXIMILIAAN van *Oostenrijk* nam in eene doodelijke ongeneeslijke ziekte zijn toevlucht tot de *Heilige Stede* en kreeg, tegen aller verwachting in, de gezondheid weder. Tot dank aan God schonk hij aan de kapel vele kostbare sieraden en vereerde de stad met het voorrecht, dat zij boven haar wapen de keizerskroon mag dragen. 1489.

Jaarlijks, op den eersten Woensdag na den feestdag van den H. GREGORIUS (12 Maart), werd het H. Sacrament in plechtige processie door een deel der stad omgedragen, waaraan alle geestelijke en wereldlijke overheden, priesters, kloosterlingen, burgemeesters en schepenen, alle gilden, schutters en scholieren, onder luid gebed en feestgezang deel namen, en ontzaglijk was de menigte, welke haar volgde.

Tot het jaar 1567 bleef dit vroom gebruik in stand. De woede der hervormers had zich toen in het lang trouw gebleven *Amsterdam* doen gelden en de voorzichtigheid vorderde, dat de processie niet meer langs den openbaren weg, maar binnen de muren der *Heilige Stede* zou plaats hebben. In 1578 ging de glorie geheel ten onder. — De hervormers maakten van de *Heilige Stede* eerst een paardenstal voor den prins van Oranje, daarna een stadsturfhuis, later eene bergplaats van zout, totdat zij eindelijk bestemd werd tot eene protestantsche kerk.

Wat de wonderbare H. Hostie betreft, men schijnt haar in tijds in veiligheid te hebben gebracht. Het is echter niet uitgemaakt, of deze H. Hostie dezelfde was, waarmede het wonder in 1345 geschiedde. Vol-

gens sommigen was deze, in staat van verval gerakende, door den Bisschop van *Utrecht* genuttigd.

Maar het Geloof der Katholieke Amsterdammers aan het heerlijke wonder, binnen hunne veste gewrocht, is door de Hervorming niet verzwakt geworden. Nog jaarlijks wordt het Mirakelfeest op denzelfdag dag als voorheen gevierd in de *Begijnhofskerk,* en heeft daar de processie plaats, die twee eeuwen lang de eer en roem van *Amsterdam* geweest is.

VII. HET BISDOM VAN UTRECHT IN HET LAATSTE DER 14e EN IN HET BEGIN DER 15e EEUW. SCHISMA VAN HET WESTEN.

Paus URBANUS V, die JAN VAN ARKEL van den Bisschoppelijken zetel van *Utrecht* naar dien van *Luik* had overgeplaatst, schonk nu het Bisdom van *Utrecht* aan den Munsterschen Bisschop JAN V VAN VIRNEBURG 24 April 1364.

Kort nadat deze de regeering had aanvaard, bevestigde hij voor de stad *Utrecht* alle voorrechten haar door de keizers en Bisschoppen vroeger verleend. Hij wordt geroemd als een zachtzinnig, vredelievend man, doch in verre niet van de bekwaamheden en het beleid van zijnen krachtigen voorganger. Hij vond den toestand van het *Sticht* gunstig, maar was niet bij machte, noch om in bedwang te houden, wat JAN VAN ARKEL met kracht had onderworpen, noch om voort te zetten, wat deze met zooveel ijver was begonnen.

Onder zijne regeering ging de herleefde bloei van het *Sticht* weer achteruit. De immer oproerige edelen, vooral van *Overijsel,* zagen nauwelijks de kans schoon om eenig voordeel te behalen, of zij liepen het land in strooptochten af en verplichtten den Bisschop hen met wapengeweld te keeren. In 1366 weigerde *Amersfoort* de verschuldigde belasting te betalen en moest

door een zwaar beleg tot rede worden gebracht. Twee jaren later geraakten de Overijselsche edelen op nieuw in opstand en namen zelfs den Bisschop te *Goor* gevangen. Een groote losprijs werd voor zijne bevrijding geëischt. Eenige aanzienlijke geestelijken en goedgezinde edelen, o. a. JACOB VAN ZOUDENBALG Abt van *Oostbroek*, GIJSBERT en ZWEDER van *Vianen*, JACOB van *Zuilen van Nijeveld* en GERARD VRENCKE, hielpen die som bijeenbrengen, maar namen daarvoor vele kasteelen in het *Nedersticht*, alsook het slot *Vollenhoven* en een deel van *Overijsel* in pand. Geen vijf jaren waren voorbijgegaan, of de arbeid van JAN VAN ARKEL was weer verloren.

Bovendien traden de regeering der stad *Utrecht* en de vijf Kapittels in onderling overleg, om hunne verworven rechten voortaan gemeenschappelijk te handhaven en het wereldlijke bestuur des Bisschops in vele opzichten van zich afhankelijk te maken. Ware JAN VAN VIRNEBURG een krachtiger vorst geweest, of had hij slechts de helft van den moed en het doorzicht zijns voorgangers gehad, nooit zou hij zich aan die eigenmachtige bepalingen onderworpen hebben.

Nog erger rampen troffen den Bisschop. Eene verschrikkelijke pest brak in *Utrecht* uit en sleepte elf duizend inwoners ten grave. ALBRECHT van *Beijeren*, die in 1357 den krankzinnig geworden Graaf WILLEM V als Ruwaard (voogd) was opgevolgd, eischte het slot *Vreeland* op, omdat, gelijk hij voorgaf, JAN VAN ARKEL de pandsom niet voldaan had, terwijl de Bisschop bevestigde, dat de gelden aan ALBRECHT'S moeder, Gravin MARGARETHA, waren betaald. EDUARD van *Gelder* werd als scheidsrechter ingeroepen en deze veroordeelde het *Sticht*. Eene groote vraag blijft het echter, of zijne uitspraak rechtvaardig en billijk was. Hij had te veel belang bij de gedurige afbreuk van het *Sticht*, om zijne getuigenis onvoorwaardelijk te ver-

trouwen. JAN VAN VIRNEBURG toonde dan ook weinig neiging, om zich aan deze uitspraak te onderwerpen.

Al deze moeielijkheden, gevoegd bij het zwak bestuur des Bisschops, waardoor het *Sticht* weder was achteruitgegaan, wekten onder geestelijken en leeken een geest van ontevredenheid, welke zóó hoog liep, dat de vijf Kapittels eene formeele aanklacht tegen den Bisschop indienden bij Paus URBANUS V en diens opvolger GREGORIUS XI. Deze laatste liet een onderzoek instellen; doch eer zijne afgevaardigden gereed waren, overleed de Bisschop plotseling (23 Juni 1371), niet zonder vermoeden van vergiftigd te zijn. De ontevredenheid was zóó toegenomen, dat zijn lijk zonder eenige plechtigheid in den Dom werd bijgezet. Van zijn geestelijk bestuur weet men alleen, dat hij medegewerkt heeft aan de stichting van het Kapittel te *Leiden*.

Na dezen Bisschop, die het offer is geworden zijner eigene zwakheid, maar ook der vele moeielijkheden, voor welke hij zich geplaatst zag, verlangde men voor het *Sticht* een moedig, vastberaden en beleidvol man. Maar toen de Kapittels vergaderden om eenen opvolger te kiezen, ontstond er weder tusschen het Domkapittel en de andere Kapittels oneenigheid over het verkiezingsrecht. De Kanunniken van den Dom weigerden met de andere mede te werken en gingen naar *Deventer,* waar zij op den bekenden ZWEDER UTERLOE hunne stemmen uitbrachten. De andere Kapittels bleven in *Utrecht* en besloten, wijl zonder het Domkapittel geen keus mogelijk was, het reservatierecht des Pausen te eerbiedigen, doch den Paus een postulaat (begeerden Bisschop) ter benoeming voor te stellen. Met meerderheid van stemmen werd ARNOLD VAN HOORN daartoe gekozen. Deze, een edelman van aanzienlijk geslacht, was Kanunnik te *Keulen* en vertoefde destijds te

Avignon. Schoon van gestalte, vriendelijk en minzaam, vooral standvastig en doorzettend van wil, scheen hij de man, dien men noodig had. Paus GREGORIUS XI sloeg geen acht op beide keuzen, maar gaf, uit eigen beweging en onafhankelijk van de Kapittels, den Utrechtschen mijter toch aan ARNOLD II VAN HOORN.

ARNOLD had nog slechts de mindere Orden ontvangen, doch werd spoedig tot de hoogere wijdingen toegelaten, en hield na zijne wijding tot Bisschop den 28 September 1371 met groote plechtigheid zijne blijde inkomst in *Utrecht.* Aan ZWEDER UTERLOE werd de Proostdij en het Aartsdiakenaat van den Dom, zoodra deze zouden openvallen, door den Paus verzekerd. 10 Juli 1371.

Als JAN VAN ARKEL trachtte ARNOLD VAN HOORN allereerst den geldelijken toestand te regelen en bracht de verpande sloten weer onder het Bisschoppelijke bewind. Voor de schuld, welke zijn voorganger had moeten maken om uit de gevangenschap te worden bevrijd, stelde hij als borg ZWEDER van *Gaasbeek,* die daarvoor *Vreeland* en onderhoorigheden bekwam onder bepaling, dat het slot niet van *Utrecht* vervreemd en nimmer tegen het *Sticht* gebruikt zou worden.

Tijdens de Geldersche onlusten der *Heekeren* en *Bronkhorsten* werd ook de Bisschop in menigen bloedigen strijd gewikkeld, terwijl ALBRECHT van *Beijeren* terug kwam op zijnen eisch omtrent het slot *Vreeland*; doch ook ARNOLD VAN HOORN wilde zich niet aan de uitspraak van EDUARD onderwerpen.

Groote verwikkeling ontstond met *Holland* door het volgende. De Utrechtenaren hadden van *Utrecht* naar de *Lek* een kanaal gegraven met twee houten sluizen en dit gedekt door een sterk kasteel, *Gildenburg,* bij *Vreeswijk.* 1373. De Hollandsche en Dortsche kooplieden, en niet het minst de Heer van *Vianen,*

vreesden, dat deze sterkte tegen hen was opgericht en beklaagden zich bij den Hollandschen Graaf, vooral ook, omdat van dit kanaal een zware tol geheven werd. Om ALBRECHT te bevredigen zonden de Utrechtenaren een gezantschap, om hem eenig geld aan te bieden als losprijs van *Vreeland.* Doch de Graaf vond het niet genoeg en oorlog was het gevolg.

Aanvankelijk won *Utrecht. Woerden* werd belegerd en het slot *Kroonenburg* ingenomen. *Muiden, Weesp* en *Loosdrecht* vielen den Bisschop in handen. Maar toen verbrak ZWEDER van *Gaasbeek* zijnen eed van trouw en nam in *Vreeland* eene Hollandsche bezetting op. ALBRECHT hierdoor gesteund, viel het nieuwe *Gildenburg* moedig aan, doch even moedig werd het verdedigd, totdat het ten laatste tot overgaaf gedwongen werd en aan den Heer van *Vianen* werd toevertrouwd 1374. Nog een oogenblik keerde het krijgsgeluk; maar bij den vrede, welke in 1375 tot stand kwam, werd *Utrecht* genoodzaakt *Gildenburg* te slechten en eene oorlogsschatting te betalen. *Vreeswijk* en *Vreeland* bleven aan het *Sticht,* doch de vroeger voorgeschreven pandsom moest geheel betaald worden, en, zoolang dit niet geschied was, bleef het slot onder beheer van den Heer van *Putten.* Bovendien moesten vijftig Utrechtsche burgers en vijftig gewapenden ieder jaar gedurende zes weken ALBRECHT komen dienen.

Na dezen oorlog zocht ARNOLD VAN HOORN de belangen zijner onderdanen voor de toekomst te verzekeren. Het voorrecht, door JAN VAN ARKEL van keizer KAREL IV ontvangen, om van alle goederen, die het *Sticht* werden in- of uitgevoerd, schatting te vorderen, liet hij door den Paus bekrachtigen (24 December 1373.) Het dikwijls verpanden van sloten en kasteelen, bijna immer aan de meest gevreesde vijanden van het *Sticht,* was telkens gebleken een heillooze maatregel te zijn. Daarom beloofde hij in

eenen landbrief van 1375 de sloten aan deze zijde van den *IJsel* nimmer te verpanden, geene schatting te zullen vorderen, noch oorlogen te voeren zonder toestemming der Kapittels, Ridderschap en edelen. Zijne opvolgers moesten bij de aanvaarding hunner regeering dezen landbrief bezweren.

Nog eenmaal zag ARNOLD VAN HOORN zich genoodzaakt naar de wapenen te grijpen, ten einde eenige wederspannige vazallen, als HERBERT van *Putten* en later Heer SPLINTER van *Loenersloot* tot hunnen plicht te brengen.

Vele verdiensten verwierf zich deze Bisschop door het verbeteren der geldelijke aangelegenheden van het *Sticht,* zoozelfs, dat het *Sticht* in staat was aan MACHTELD, Gravin van *Gelder,* eene belangrijke geldsom te leenen, waarvoor het *Hattum, Elburg* en eenige dorpen in pand kreeg. Ook schonk hij aan *Leiden* vele voorrechten en maakte gewichtige bepalingen omtrent de kerkelijke vrijplaatsen, ten einde het misbruik, door misdadigers van dat voorrecht gemaakt, voor het vervolg te voorkomen. In onderscheidene lastbrieven drong hij ernstig aan op het onderhouden der kerkelijke tucht, o. a. tegen simonie, tooverij, hekserij en het wanordelijke gedrag van sommige geestelijken.

Ongunstig echter bleef de verhouding tusschen ARNOLD en ZWEDER UTERLOE. In 1372 had de Paus zich verplicht gezien tusschen beiden te komen en ARNOLD te bevelen, de rechten van zijnen Aartsdiaken niet te krenken; maar in 1375 was de oneenigheid zoo toegenomen, dat JAN VAN ARKEL, als oud-Bisschop van *Utrecht,* op last van den Paus, beider belangen moest onderzoeken en den vrede tot stand brengen.

Bijna zeven in veel arbeid vruchtbare jaren bleef deze Bisschop regeeren. In 1378 stierf JAN VAN ARKEL te *Luik* en Paus URBANUS VI verplaatste ARNOLD VAN HOORN naar dien opengevallen zetel.

In zijn geestelijk bestuur werd ARNOLD bijgestaan door den Wijbisschop FOLKERT, Bisschop van *Byblus* i. p. i. en door zijnen beroemden Vicaris PHILIPPUS van *Leiden.*

PHILIPPUS van *Leiden,* uit een ridderlijk geslacht geboren, was een man van buitengewone geleerdheid. Eerst was hij Pastoor te *Zierikzee,* later leeraar in de Rechtswetenschap te *Parijs.* De roem zijner groote gaven bracht hem tot vele waardigheden. Hij bezat o. a. vijf kanunniksplaatsen, werd Deken van het Kapittel van *Middelburg,* raadsman van WILLEM V van *Beijeren* en in 1373 Vicaris van ARNOLD VAN HOORN. In *Leiden* gaf hij twee *praebenden* (fondsen voor het onderhoud der geestelijken) en legde er eene rijke boekverzameling aan. Overleden te *Utrecht* in 1380 werd hij te *Leiden* begraven.

Na het vertrek van ARNOLD VAN HOORN werd FLORIS VAN WEVELINKHOVEN, die Bisschop van *Munster* was, door den Paus tot Bisschop van *Utrecht* benoemd.

Het overplaatsen van eenen Bisschop naar eenen anderen zetel, hoewel oorspronkelijk niet overeenkomend met de oude kerkelijke regelen, begon in deze tijden veelvuldiger door de Pausen in praktijk te worden gebracht. Vroeger geschiedde dit alleen in zeer buitengewone gevallen en om hoogst gewichtige redenen; doch later werd de daartoe noodige pauselijke dispensatie gewilliger verleend.

Het gelukte evenwel FLORIS VAN WEVELINKHOVEN niet dadelijk zich voor goed in zijn nieuw Bisdom te vestigen. ARNOLD VAN HOORN meende om zekere redenen recht te blijven houden op sommige inkomsten van het *Sticht* en werd daarin bijgestaan door eenige edelen. Het duurde wel een jaar, eer ARNOLD zijne vermeende rechten liet varen en aan den nieuwen

Bisschop de gelegenheid bood zich in volkomen bezit des Bisdoms te stellen (7 November 1379.)

Van dezen Bisschop wordt met bijzonderen lof gesproken. Hij was verstandig, in de Godgeleerde wetenschap goed ervaren en bovenal voorbeeldig in godsvrucht. Zoo vurig en innig was hij in het gebed, dat hij in kinderlijke eenvoudigheid somtijds daden beging, die aan overdrevenheid zouden doen denken. Hierop door zijne omgeving opmerkzaam gemaakt, gaf hij dit schoone antwoord: »Als ik zooveel schapen te hoeden heb, moet ik dan niet bidden?" Bij die vurigheid des gebeds paarde hij een even grooten ijver, om als Bisschop en als Vorst zijne plichten nauwgezet te vervullen, en deze voortreffelijke eigenschappen maakten zijn bestuur voor *Utrecht* weldadig.

Ook FLORIS had oproerige edelen te onderwerpen en veroverde hunne kasteelen; onder anderen liet hij *Puttenheim* slechten en het kasteel van *Eerden* door brand vernielen: men zegt, dat het eene maand gebrand heeft. Hij bevrijdde *Utrecht* van schulden en ging geducht tekeer tegen de zwervende rooversbenden, die onophoudelijk de bevolking verontrustten. De strengheid zijner vonnissen wist den boosdoeners vrees in te boezemen.

In dezen tijd werd de Katholieke Kerk in *Europa* door een ontzaglijk schisma ten uiterste bedroefd. Na den dood van Paus GREGORIUS XI (1378) was door de Kardinalen te *Rome* tot opvolger gekozen URBANUS VI; maar te *Avignon,* het nu verlaten tijdelijke verblijf der Pausen, werd een tegenpaus benoemd, die den naam van CLEMENS VII aannam. Allertreurigst bleef de Westersche Kerk gedurende veertig jaren verdeeld. Verreweg het grootste deel van *Europa* huldigde den waren Paus; maar *Frankrijk* en *Schotland* volgden den tegenpaus.

Ook de Utrechtsche Kerk geraakte in dit schisma verward. Terwijl FLORIS VAN WEVELINKHOVEN aan de partij van URBANUS VI getrouw bleef, poogde REINOUD van *Vianen* de gunst des tegenpausen te winnen en bracht het daarin zóóver, dat hij door dezen tot Bisschop van *Utrecht* werd verheven, hoewel de rechtmatige Bisschop reeds lang in het bezit van den zetel was. Hij vond slechts bij weinigen medewerking. Met zijnen broeder GIJSBERT van *Vianen* stak hij de vaan des oproers op, bestookte het *Sticht* van het slot *Ter Gooi* uit, maar werd spoedig tot onderwerping gebracht. De beide broeders moesten zich in de kerk van *Jutphaas* met den Bisschop verzoenen en gehoorzaamheid aan URBANUS VI beloven (1380). Dit plaatselijke schisma duurde derhalve niet lang, doch strekt tot een sprekend bewijs van de hoogstrevende plannen der Stichtsche edelen.

In hetzelfde jaar 1380 ontstond een hevige burgertwist. GIJSBERT van *Abcoude* en HENDRIK van *Montfoort* waren tegen den Bisschop opgestaan, wegens eene vermeende aanspraak op de uitoefening der hoogste rechtelijke macht *(Hooggericht)*, welke den Bisschop alleen toekwam, maar door JAN VAN NASSAU in vroegere jaren aan den Heer van *Montfoort* te recht of ten onrechte was afgestaan. Reeds ARNOLD VAN HOORN had zich daartegen verzet en Bisschop FLORIS volgde hem daarin. Het slot van *Montfoort* werd belegerd en na eene moedige verdediging van zestien weken ingenomen. Daarop werd de bemiddeling van den vorigen Bisschop ARNOLD VAN HOORN ingeroepen, die door onderhandelingen het *Hooggericht* terugbracht aan den Bisschop en *Montfoort* van het *Sticht* afhankelijk deed blijven.

Door deze onlusten was de schatkist weer noodlijdend geworden. De kasteelen mochten volgens den

landbrief van 1375 niet meer verpand worden; derhalve bleef geen ander middel over, dan van de stad *Utrecht* het noodige geld te leenen. Vijfduizend gulden zouden in vijf jaren weder worden afgelost. Om zijne beminnelijke hoedanigheden ontving de Bisschop geld en hulp van vele aanzienlijke edelen en burgers, vooral van *Bunschoten;* waarom dan ook aan die plaats, om de betoonde trouw, belangrijke voorrechten werden geschonken.

Behalve eenige schermutselingen met de edelen in *Overijsel,* waarbij de burgers van *Deventer, Kampen* en *Zwolle* den Bisschop bijstand boden, en eenige moeielijkheden in het gebied van het St. Janskapittel en in de stad *Utrecht,* was de verdere regeering van dezen Bisschop vrij rustig. Hij kon de gemaakte schulden weder afdoen en eenige nieuwe forten bouwen. Als eene bijzonderheid mag worden vermeld, dat hij in zijne vijftienjarige regeering geen oorlog met *Holland* en *Gelder* had te voeren.

Een treurig voorbeeld van gruwelijke heiligschennis meldt ons de geschiedenis tijdens dezen Bisschop. JACOB van *Gulik,* een Franciskaan, had valsche Pauselijke brieven gemaakt en zich door JOANNES van *Hippo,* Wijbisschop van *Maintz,* tot Bisschop laten wijden. In *Trier, Maintz, Straatsburg* en ook in *Friesland* verrichtte hij vele Bisschoppelijke bedieningen. FLORIS VAN WEVELINKHOVEN, van geen bedrog bewust, nam hem als Wijbisschop aan (1386) en liet hem vele geestelijken, kerken en heilige zaken wijden. Eene reeks van heiligschennissen volgde. Maar het bedrog werd ontdekt, en de valschaard in 1388 tot levenslange gevangenschap veroordeeld. In 1392 werden echter, op last van den Paus, bij eene plechtige rechtszitting van FLORIS met zes Bisschoppen, de misdrijven op nieuw onderzocht. Onwaardig het priesterlijke ambt te bekleeden, werd JACOB van *Gulik* van

zijne waardigheid volgens kerkelijk ceremonieel ontzet. In priesterlijk gewaad gekleed, werd hij van alles, wat aan het priesterschap herinnerde, stuk voor stuk ontdaan; vervolgens werden zijne vingers ontwijd en daarna gaf men hem als leek aan den wereldlijken rechter over. De Bisschop verzocht evenwel hem niet aan de doodstraf over te leveren. Maar de rechter meende zulke gruwelen met de meeste strengheid te moeten straffen en veroordeelde hem tot den dood in kokend water. Het medelijden van den Bisschop veranderde deze langzame marteling in de straf van onthoofding.

Met zijnen Wijbisschop HUBERTUS SCHENCK, Bisschop van *Yppuse* i. p. i. was FLORIS dagelijks bezig de zaken van het Bisdom te leiden. Door dezen HUBERTUS werd de kerk en nog andere kerkelijke gebouwen van het later te vermelden klooster van *Windesheim* ingewijd. Dit klooster stichtte omtrent dezen tijd twee kloosters bij *Amsterdam*, één voor mannen en één voor vrouwen. Ook te *Zwijndrecht* ontstond het groote klooster *Eemstein,* eene stichting van REINOUD MINNEBODE.

FLORIS VAN WEVELINKHOVEN, geroemd zoowel om zijn karakter en liefde voor den Godsdienst en voor de armen, als om het goed beleid, waarmede hij de kerkelijke belangen voorstond, overleed den 4 April 1393 op het slot *Hardenberg* in *Overijsel.* Op zijn sterfbed werd hij lastig gevallen door bedienden en aanverwanten, die hem om giften vroegen. Hij antwoordde hun, dat hij hun bij zijn leven genoeg gegeven had, verbood hen nog op het slot te laten, uit vrees, dat zij na zijnen dood onrust stoken en de rechten van zijn opvolger verkorten zouden, en beschikte zijne zaken ten bate van ST. MAARTEN. Zijn lichaam werd van *Hardenberg* naar *Utrecht* vervoerd en onder algemeenen rouw in den Dom bijgezet.

Wijs en voorzichtig in zijn bestuur bracht hij het

Sticht tot belangrijk aanzien, terwijl hij aan de verheffing van den Godsdienst en de bevordering van den goeden geest onder geestelijken en leeken zijne beste krachten wijdde. Als een zorgzame herder, die niet in krijgsgeweld, maar in innerlijke welvaart het geluk der zijnen zocht, wordt hij tot de waardigste opvolgers van den H. WILLIBRORD gerekend.

Onder zijn bestuur bloeide GEERT GROOTE, over wien later.

Achttien dagen na de begrafenis van FLORIS kwamen ALBRECHT van *Holland* en WILLEM van *Gelder* met statig gevolg binnen *Utrecht* om, als van ouds, op de stemmen der Kanunniken invloed uit te oefenen. Hunne tegenwoordigheid maakte het den Kanunniken niet gemakkelijk, wijl beiden in de keus van den kandidaat verschilden. ALBRECHT stelde RUTGER VAN BRONKHORST, Thesaurier van den Dom van *Keulen* voor; maar WILLEM vorderde vrij heftig de keus van FREDERIK VAN BLANKENHEIM, Bisschop van *Straatsburg*. De Kanunniken, over deze tweespalt ontsteld, beproefden vergeefs de vorsten tot eenstemmigheid te brengen. In het Algemeen Kapittel weigerden meer dan dertig Kannunniken, wegens het gevaar, dat thans aan de verkiezing verbonden was, aan de stemming deel te nemen. Van de overige verkreeg FREDERIK VAN BLANKENHEIM een en vijftig stemmen; doch later werden op RUTGER VAN BRONKHORST nog zeven en twintig stemmen uitgebracht. In allerijl zonden beide kandidaten gezanten tot den Paus om diens bekrachtiging te verwerven. BONIFACIUS IX, die reeds te voren de keus gereserveerd had, maakte gebruik van zijn reservatierecht en schonk den Utrechtschen zetel uit eigen beweging aan FREDERIK III VAN BLANKENHEIM, wijl deze hem meer geschikt voorkwam en de meeste stemmen bij de voordracht had verworven.

FREDERIK VAN BLANKENHEIM was een man van uitmuntende gaven, volleerd staatsman, krachtig, vastberaden en vol liefde voor Godsdienst en wetenschap. In zijn veeljarig bestuur verwierf hij aller lof en waardeering.

Op den feestdag van den H. MARTINUS (11 November) 1393 deed hij, door eenen aanzienlijken stoet edelen begeleid, zijne plechtige intrede in *Utrecht*, waar zijne tegenwoordigheid spoedig dringend noodig bleek. De Westfaalsche edelman JAN VAN RAASFELT had met nog eenige anderen, bij den ouden dag van FLORIS en meer nog bij het openstaan van den Bisschoppelijken zetel, de onderdrukte strooptochten hervat. Aanstonds greep FREDERIK naar de wapenen en zijn strijd was gelukkig. De roovers werden overrompeld en gestraft.

Door die zegepraal aangemoedigd, deed hij pogingen om *Drente* en *Koevorden*, welke altijd aan het *Sticht* behoord hadden, maar sinds eenigen tijd in de macht der Heeren van *Bronkhorst* waren gekomen, terug te krijgen; vooral daar REINOUD, Burchgraaf van *Koevorden*, zich als van den Bisschop geheel onafhankelijk gedroeg. Minnelijke schikking mocht niet baten. Gesteund door de steden *Utrecht, Amersfoort, Deventer Kampen* en *Zwolle* trok de Bisschop naar *Koevorden* op, sloeg een nauw beleg om de stad (24 Juni 1395) en nam haar na eenen hardnekkigen tegenstand in. Het liep echter nog tot 1397 voor een bepaald verdrag tot stand kwam, hetwelk aan het *Sticht* het bezit van *Drente* en *Koevorden* verzekerde. Een plundertocht van JAN van *Rinenstein* in het land van *Vianen* en *Ameide* noodzaakte intusschen den Bisschop aan HENDRIK van *Vianen* hulp te verleenen. Met eene niet onaanzienlijke macht werd het kasteel *Rinenstein* belegerd, ingenomen en tot den grond geslecht (1396).

Ook *Groningen* had zich langzamerhand aan het wereldlijke bestuur des Bisschops trachten te onttrekken.

Onderhandelingen, daarna bedreigingen, baatten niet. In 1401 werd *Groningen* belegerd; maar de stad was niet te overwinnen. Eerst later bereikte FREDERIK zijn doel en bracht de stad, die echter hare gemeentelijke zelfstandigheid bleef behouden, aan het *Sticht* terug. (1419.) In 1407 verkreeg FREDERIK de Heerlijkheid *Kuinre*, en omstreeks 1413 wist hij met de Friezen van *Stellingwerf* en *Schoterland*, die hem mede vele moeielijkheden in den weg legden, een verdrag te sluiten, dat den vrede waarborgde.

Het wereldlijke gezag was echter nauwelijks in het noorden hersteld, of andere onlusten dwongen den Bisschop de hand aan het zwaard te houden. De Hollandsche Graaf ALBRECHT en zijn opvolger WILLEM VI [Hoekschen] leefden in voortdurenden strijd met het machtige Huis van *van Arkel* [Kabeljauwschen] en sloten ter vernietiging dezer Heerlijkheid een verbond met *Utrecht*. Hevige oproeren ontstonden daardoor in de stad, waar nog immer twee partijen de burgers verdeelden. De eene, onder aanvoering van LICHTENBERG, hield de zijde van den Hollandschen Graaf; de andere, onder leiding van den Domdeken HERMAN van LOKHORST, JAN VAN DE SPIEGEL en IJSBRAND VAN DER AA, stond aan de zijde van het Huis van *van Arkel*. De strijd eindigde, na de verwoesting der kasteelen *Hagenstein* en *Everstein*, met de vernedering van *van Arkel* (1412); maar nog drie jaren bleef *Utrecht* het tooneel van geweld en verwarring, waaraan de verbanning der Arkelsche partijhoofden geen einde had kunnen maken. Handel en nijverheid gingen er onder gebukt, en nog zeer lang deed zich de verdeeldheid der burgers gevoelen.

Met vasten wil handhaafde FREDERIK VAN BLANKENHEIM de rechten van het *Sticht* tegenover zijne vazallen. WILLEM van *Abcoude* en *Duurstede* waagde eene poging, om in *Wijk bij Duurstede* als heer en

gebieder op te treden, maar werd bedwongen. Zijn opvolger was JAN van *Brederode*, gehuwd met WILLEM'S dochter JOANNA van *Abcoude*. Beide echtgenooten hadden zich met onderling goedvinden in een klooster begeven, waardoor hunne rechten op de leengoederen huns vaders waren vervallen. Maar na den dood van WILLEM verliet JAN van *Brederode* het klooster, ontvoerde zijne echtgenoote en vorderde de rijke erfenis, welke nu aan zijnen neef JACOB van *Gaasbeek* was gekomen, met geweld op. FREDERIK wees zijne aanspraak af en bleef onverzettelijk het recht handhaven. JAN, die zich niet wilde onderwerpen, werd gevangen gezet, totdat zijne vrouw, die in haar klooster werd teruggebracht, was overleden.

De Hoeksche en Kabeljauwsche twisten, die in *Utrecht,* zooals gemeld is, onder den naam van *Lichtenbergers* en *Bronkhorsten* de burgerij verdeelden, brachten menigmaal de zelfstandigheid van het *Sticht* in groot gevaar. Graaf WILLEM VI was in 1417 overleden en werd opgevolgd door zijne zeventienjarige dochter JACOBA van *Beijeren,* welke reeds weduwe was. Haar oom JAN van *Beijeren* betwistte haar het recht van opvolging, sloot zich bij de Kabeljauwschen aan en liet zich te *Dordrecht* als Graaf huldigen. Daarop wendde hij zich tegen het Hoeksch-gezinde *Utrecht*, nam *Hagenstein* in bezit, en kwam met REINOUD van *Gelder* overeen, hoe zij in eenen aanstaanden oorlog met het *Sticht* den buit zouden verdeelen (3 Juni 1419). O.a. bepaalden zij, dat voortaan niemand tot Bisschop van *Utrecht* zou worden verkozen zonder hunne voorkennis en goedkeuring. In eigen persoon of door hunne raadslieden zouden zij bij de volgende verkiezingen een kandidaat voor den zetel aanwijzen, die zich verbinden moest niets tegen hunne belangen te ondernemen. De vijandelijkheden werden geopend en FREDERIK tot tegenweer

gedwongen. De Bisschop verbond zich met de Heeren van *Montfoort, Wassenaar* en *Brederode,* vroeg hulp aan *Utrecht, Leiden, Amersfoort* en verscheidene andere Stichtsche en Hollandsche steden, en trok naar *Gouda,* waar JAN zich bevond, om dezen tot eenen veldslag uit te dagen. JAN ontweek het gevecht, trachtte door schermutselingen en knevelarijen op den langen duur zijne tegenpartij te knakken, en sloeg het beleg om *Leiden,* dat, door de Stichtsche troepen vergeefs verdedigd, hem in handen viel. 1420.

Geruimen tijd bleef de oorlog voortduren en eerst in 1422 mocht het den Domproost ZWEDER VAN KUILENBURG gelukken den vrede tot stand te brengen. Hoewel de Bisschop eene aanzienlijke schadevergoeding moest betalen, bleef het voordeel van den krijg onbetwistbaar aan het *Sticht.*

Weder had het *Sticht* zijn uitgebreid gebied gehandhaafd, wat verloren was herwonnen, en zich tot voormaligen luister opgewerkt. Het krachtige bestuur van FREDERIK VAN BLANKENHEIM en zijn onwrikbaar doorzetten van wat hij tot handhaving van zijne rechten zich eenmaal had voorgenomen, boezemden den vijanden vrees en ontzag in. Pleit niet dit telkens en zoo spoedig opheffen uit netelige toestanden, onder voortdurenden strijd tegen in- en uitlandsche vijanden, voor de wijsheid, het beleid en het krachtige bestuur der voor het meerendeel hooggeroemde Utrechtsche Bisschoppen? Pleit het ook niet voor den herlevenden godsdienstigen geest der bevolking en van vele adellijke geslachten, dat zij, hoewel dikwijls onder elkander verdeeld, toch immer hielpen om het erfgoed van ST. MAARTEN te verdedigen? Had het *Sticht,* als wereldlijk gebied, dikwijls veel te lijden, — het *Bisdom van Utrecht,* als geestelijk gebied, kwam tot hoogeren bloei door het Geloof en de liefde der talrijke menigte, die vooral door GEERT GROOTE en zijne volgelingen onder het

bestuur van FREDERIK VAN BLANKENHEIM tot hooger geestelijk bewustzijn werd opgewekt.

Talrijke nieuwe parochiën werden door dezen Bisschop opgericht; o. a. der *Nieuwe Zijde* (H. MARIA, later ST. CATHARINA) te *Amsterdam* 1408, en van den H. VITUS te *Hilversum*, waardoor het zieleheil der toenemende bevolking werd bevorderd. Hij stichtte kapittels te *IJselstein, Haaften, Maartensdijk* en *Kuilenburg*. Te *Sibkulo* in *Salland* verrees onder zijne goedkeuring een Cisterciënserklooster. Reeds vroeger was een dergelijk klooster te *IJselstein* gesticht (1394), en in 1413 ontstond door de milde gift van JAN VAN DER WOUDE het klooster *Mariënhave* bij *Warmond*. Deze drie kloosters vormden te zamen eene nieuwe congregatie, waar de Cisterciënser-regel streng beoefend werd, terwijl in 1418 het nonnenklooster *Jesse* in *Groningerland* zich bij hen aansloot. *Dominikanen* en *Franciskanen* vonden in FREDERIK een beschermer en ijveraar hunner Orden; vier nieuwe Dominikanerkloosters en eene menigte mannen- en vrouwenkloosters van *Tertiarissen* [1]) geven daarvan getuigenis. Hij verhief de Relikwieën van den H. AGNES in den Dom, drong met woord en voorbeeld op het onderhouden der kerkelijke regels aan, en, hoewel streng tegenover de overtreders, was hij steeds mild en zacht voor die tot beter inzicht kwamen. Een gruwelijke moord door RASO van *Kralingen*, Baljuw van *Walcheren*, omstreeks 1414 gepleegd te *Middelburg* met schending van het recht der vrijplaatsen, en onder goedkeuring van den raad der stad, dwong hem deze stad met het *Interdict* te treffen; maar nauwelijks zag hij zich in de gelegenheid gesteld, om die straf zonder kwetsing van het kerkelijke recht op te heffen, of hij deed het met

---

[1]) *Tertiarissen* leggen de drie kloostergeloften af en volgen den derden regel van den H. Franciscus als Ordensregel.

vreugde. Het tijdperk, waarin deze Bisschop aan het hoofd des Bisdoms stond, wordt door THOMAS à KEMPIS en JOANNES BUSCH »de gouden eeuw« der Kerk in *Noord Nederland* genoemd.

Sterk in den strijd, ijverig in den dienst des Heeren, toonde hij nog op zijn sterfbed, welk liefdevol vader hij was. Hij vermaande de geestelijkheid met vriendelijke woorden, en wees hen met vaderlijke goedheid op de gebreken, welke onder haar bestonden en die, zoo zij voortwoekerden, de verderfelijkste gevolgen na zich zouden slepen. »Na mijnen dood, sprak hij, zal *Utrecht* erkennen, dat het aan mij eenen goeden meester had. Allen willen thans heerschen en niemand een heer boven zich erkennen; daarom zal het hun kwalijk gaan." Deze woorden van den stervenden grijsaard zijn later, als waren zij eene voorspelling, op droevige wijze vervuld.

FREDERIK VAN BLANKENHEIM regeerde dertig jaren en stierf van ouderdom verzwakt den 9n October 1423 op het kasteel *Ter Horst.* Zijn lichaam werd nog dienzelfden dag naar *Utrecht* vervoerd en in den Dom plechtig begraven.

Als zijne Wijbisschoppen worden de volgende genoemd. Vooreerst de reeds gemelde HUBERTUS SCHENCK, Bisschop van *Yppuse* i. p. i., van de Dominikaner Orde, die omstreeks 1400 een klooster van *Dominikanessen* uit hoogen en adellijken stand stichtte ter eere van de H. MARIA MAGDALENA te *Wijk bij Duurstede.* WILLEM van *Abcoude* had voor deze stichting, welke door Paus BONIFACIUS IX werd bekrachtigd, belangrijke giften geschonken. HUBERTUS SCHENCK belastte zich met de geestelijke leiding der nonnen en overleed er den 7n Maart 1408. In 1402 was hij als Wijbisschop opgevolgd door MATHIAS, Bisschop van *Biduane,* wiens bediening door FREDERIK op vasten voet geregeld werd. Hij ontving verlof

om, wegens de uitgestrektheid des Bisdoms, aan andere Bisschoppen, zoo dikwijls hij verkoos, zijne bevoegdheden mede te deelen en hen in zijne plaats te laten optreden. — Als derde Wijbisschop, misschien slechts tijdelijk aangesteld, wordt vermeld JACOBUS (episcopus *Ghibeletensis*), aan wien de volmacht werd geschonken om in eene bepaalde streek, de *Vier Ambachten,* kerken te wijden en de mindere Orden toe te dienen.

VIII. DE HEILIGE LIDUINA.

Onder de regeering van FREDERIK VAN BLANKENHEIM en zijnen Wijbisschop MATHIAS, Bisschop van *Biduane* i. p. i. valt het leven voor van de H. LIDUINA, maagd van *Schiedam.*

De H. LIDUINA werd den 18 Maart 1380 te *Schiedam* geboren en had van hare jeugd af eene teedere godsvrucht tot de H. Maagd en Moeder Gods MARIA. Zoo dikwerf zij van de school, waarheen zij voor hare broeders het eten moest brengen, terugkeerde, ging zij de kerk binnen en bad daar eenigen tijd voor het beeld van O. L. Vrouw, hetwelk door de inwoners van *Schiedam* bijzonder werd vereerd. Op zekeren dag langer dan gewoonlijk daar vertoefd hebbende, kreeg zij van hare moeder eene berisping; doch het kind antwoordde, dat zij in de kerk was geweest om MARIA te begroeten, en dat deze haar had toegelachen.

Vroegtijdig legde zij belofte van eeuwige kuischheid af, en toen zij later door meerdere, zelfs aanzienlijke, personen ten huwelijk werd gevraagd, vroeg zij aan God om hare lichamelijke schoonheid liever door ziekte te misvormen. God verhoorde haar gebed. Terwijl zij zich des winters op het ijs met schaatsenrijden vermaakte, werd zij omvergereden, brak een der korte ribben in de rechterzijde en werd zwaar

gekwetst naar huis gedragen. De ontboden geneesheer voorspelde, dat zij nimmer gezond zou kunnen worden, en van dat oogenblik af is haar leven gedurende acht en dertig jaren eene ware lijdensgeschiedenis geweest.

Blijmoedig onderwierp zich de vrome maagd aan Gods heiligen wil. Hare ziekte verspreidde zich over het geheele lichaam in allerlei kwalen. Haar rechteroog werd blind en het linker zoo zwak, dat zij bij dag noch nacht het licht verdragen kon. Hoofdpijn, tandpijn, afmattende heete koortsen, langdurige waterzucht, en afzichtelijke wonden dwongen haar, als levend begraven, den omgang met de menschen te vermijden, en geheel alleen in gebed en overweging haren troost bij God te zoeken. God gaf haar dien troost overvloedig, en vereerde haar met heilige geestverrukkingen, de gaaf van voorzegging en groote wonderwerken. »Indien ik», zoo sprak zij, »door een enkel gebed de volmaakste gezondheid des lichaams kon verwerven, dan zou ik het niet doen, zelfs niet wenschen.” Dit ongehoorde lijden der maagd lokte vele nieuwsgierigen naar hare woning en, hoewel zij liever alleen was, ontving ze ieder met groote minzaamheid. In 1428 kwamen eenige ruwe en lage krijgsknechten haar huis binnen, en begonnen haar grof te beleedigen en zelfs te mishandelen. Hare verhevene, eerbare deugd werd belasterd, en de gemeenste scheldwoorden haar naar het hoofd geworpen. Zij verdroeg het echter met geduld en verbood zelfs de schuldigen te straffen. De booswichten ontvingen van God zelven hunne straf en stierven allen nog denzelfden winter eenen plotselingen dood.

De H. LIDUINA overleed den 14 April 1433 in het 54e jaar haars levens. Nauwelijks had zij den geest gegeven, of God verheerlijkte haar lichaam. Spoorloos waren alle wonden verdwenen, geen enkel teeken van haar ontzettend lijden was meer zichtbaar; een

heerlijke glans omstraalde haar gelaat en tal van wonderen geschiedden op haar graf.

De Wijbisschop MATHIAS, die reeds bij het leven der heilige maagd een streng onderzoek naar hare wonderen had ingesteld, bevestigde de vereering, welke onmiddellijk na haren dood door de Schiedammers aan haar werd gebracht, en reeds in 1434 verrees boven haar graf in de *St. Janskerk* eene kapel.

Haar kostbaar overschot is in 1651 door FERDINAND en ISABELLA naar *Brussel* vervoerd. Paus LEO XIII heeft hare vereering opnieuw bekrachtigd, terwijl reeds PIUS IX z. g., een deel harer Relikwieën aan de Parochiekerk van *O. L. Vrouwe-Visitatie* te *Schiedam* had geschonken. Voortdurend wordt aldaar de H. LIDUINA door eene talrijke menigte vereerd.

IX. KERKELIJKE TOESTAND VAN ONS VADERLAND IN HET MIDDEN DER 15e EEUW.

De maatschappelijke toestand der bewoners van ons vaderland was in de 13e en 14e eeuw weder geheel veranderd. Het groote volkerenverkeer, door de kruistochten ontstaan, de omgang met de zuidelijke volken en oosterlingen, de steeds toenemende macht der leenmannen, de verarming ook van menig adellijk geslacht, hadden geheel nieuwe toestanden in het leven geroepen. Terwijl de overbeschaafde ridderstand der 13e eeuw met trotsche minachting neerzag op dorpers en poorters, klom de welvaart dier poorters zoo hoog, dat zij weldra eenen invloedrijken stand in den staat vormden, waarmede rekening moest gehouden worden. Velen, die door hand- of kunstwerken, door handel, akkerbouw en veeteelt in hun levensonderhoud moesten voorzien, bereikten niet alleen dat doel, maar zagen weldra de rijkdommen der adellijken in hunne burgerhand overgaan. Zoo klommen de

steden in welvaart, aanzien, macht en beschaving. De macht van den adel werd daardoor niet weinig verminderd, vooral toen de burgerstand, door knevelarijen dier kleine en groote dwingelanden verbitterd, zich tegen den oppermachtigen adel ging verzetten en in menigen burgeroorlog zijn verworven rechten verdedigde en vermeerderde. De twisten, welke in de 14^{e} eeuw elk gewest verontrustten, verdeelden en heillooze gevolgen na zich sleepten, waren in den grond der zaak niet anders dan een aanhoudende strijd tusschen adel en poorters. In *Holland* droegen zij den naam van *Hoekschen* en *Kabeljauwschen;* in *Friesland: Schieringers* en *Vetkoopers;* in *Gelder: Heeckerens* en *Bronkhorsten,* in *Utrecht: Lichtenbergers* en *Lockhorsten;* — en deze twisten waren bijna anderhalve eeuw een geesel voor het land en de bevolking, doch eindigden in de zegepraal van het goede recht der burgers.

Handel en nijverheid waren tot grooten bloei gekomen. *Dordrecht, Amsterdam, Middelburg, Rotterdam, Vlissingen* en *Zierikzee* wedijverden met de machtigste koopsteden van *Europa. Leiden, Delft* en *Haarlem* muntten uit door hunne weverijen; terwijl de groote vischerij voor *Hoorn, Medemblik* en gansch *Noord-Holland* eene bron van welvaart was geworden. Op het platte land verhief zich de veeteelt tot aanzienlijke hoogte, en de ontginning van den dorren heidegrond, het droogleggen van menig moeras door de abdijen en kloosters, hadden den dorpers vruchtbare akkers in groote uitgestrektheid geschonken.

Het verminderen der macht van den zelfzuchtigen adel en het opkomen van poorters en dorpers, had ook aan de H. Kerk in het algemeen, en aan het Bisdom van *Utrecht* in het bijzonder, nieuwe levenskracht en bloei gegeven. De Katholieke Kerk beheerschte geheel de Christelijke maatschappij en was er het

bezielend beginsel van. Terwijl zij de rechten des volks bevorderde en geheel het volksbestaan van den Christelijken geest doordrong, vond zij tevens in dien burgerstand eene krachtige hulp tegen de aanmatigingen der adellijke geslachten, die zich ten koste der kerkelijke goederen wilden staande houden, of den verloren invloed herwinnen.

Vooral de abdijen en kloosters, die in deze tijden zeer talrijk waren en wier aantal immer steeg, oefenden den zegenrijksten invloed uit op het geestelijke en maatschappelijke leven. Hunne rijkdommen, door vrome stichtingen steeds toenemend, stelden hen in staat, om overal en op elk gebied het volk ten zegen te zijn. In de kloosters werden de *wetenschappen* beoefend. Terwijl de adel zich verlustigde met jachtpartijen en oorlogen; terwijl de poorters en dorpers in handel en nijverheid hunne tijdelijke belangen behartigden, zaten de rustige kloosterlingen onafgebroken te werken aan het afschrijven der klassieken en Godgeleerden, en vervaardigden die schoone, onberispelijk afgewerkte handschriften, die nu nog van hunnen noesten arbeid en onbeschrijfelijk geduld getuigen. Zonder de kloosterlingen dezer eeuwen zou ons vaderland geene geschreven geschiedenis hebben. Immers de geschiedenis der Graven hebben wij te danken aan eenen Pater der Abdij van *Egmond*; de oudste kroniek der noordelijke gewesten is uit dat klooster te voorschijn gekomen. Het vervolg onzer vaderlandsche geschiedenis tot 1332 is door WILLELMUS, procurator dierzelfde Abdij, geschreven. De lotgevallen van het *Sticht Utrecht* werden te boek gesteld door JOANNES DE BEKA, kanunnik van *Utrecht*, die daarvoor den lof der nakomelingschap verworven heeft. JOANNES à LEIDIS, Karmeliet te *Haarlem*, schreef in de laatste helft der 15ᵉ eeuw de kroniek van *Holland* en de Jaarboeken der Egmonder Abdij, alsook eene geschiedenis der

Karmelieter-Orde. Hoogeren roem verwierf WILHELMUS HEDA, de beroemde schrijver der geschiedenis van het Utrechtsche Bisdom. Geboren te *Alfen* bij *Leiden* werd hij kanunnik van *Utrecht* en later Proost van *Arnhem*. Aan diens onvermoeiden ijver in het nasporen van oude gedenkstukken, danken wij zeer veel van onze vaderlandsche geschiedenis. Zijn naam was reeds bij zijn leven èn om de hooge kerkelijke waardigheden, welke hij bekleedde, èn om zijne vele verdiensten zeer beroemd, en het nageslacht heeft op die hulde zijner tijdgenooten het zegel der waardeerende goedkeuring gedrukt. Evenwel is zijn werk niet zonder onnauwkeurigheden en scheeve berichten, die tot in onzen tijd menigeen misleid hebben. Hij stierf den 3 November 1525. Niet één leek heeft vóór de 15e eeuw met eenig goed gevolg aan de geschiedenis van ons vaderland gearbeid.

De studie van die dagen betrof niet enkel geschiedenis, maar vooral ook wijsbegeerte en Godgeleerdheid. De hulpmiddelen waren aanmerkelijk beter geworden. Op sommige plaatsen had men reeds uitgebreide boekverzamelingen. Zoo heeft in de Abdij van *Middelburg* eene kostbare bibliotheek bestaan, welke in 1492 door een ongelukkig toeval is verbrand. *Amsterdam* had eene boekverzameling, welke in de Nieuwe Kerk geplaatst was. Dat ook het Utrechtsche Kapittel zich vroegtijdig op het bijeenbrengen van boeken heeft toegelegd, blijkt uit de verzameling,welke nn nog in het Archief van *Utrecht* bewaard wordt. De verdiensten onder dit opzicht van JAN VAN ARKEL en PHILIPPUS van *Leiden* hebben wij reeds besproken.

Vooral beijverde men zich om de toekomstige geestelijken door grondige studie en degelijke opleiding tot het H. Priesterschap zoo waardig mogelijk voor te bereiden. In 1450 was door JAN EGGERT in *Amsterdam* daartoe een afzonderlijk collegie gesticht.

Geen wonder, dat de kloosters als de brandpunten der wetenschap beschouwd werden en zeer vele scholen der geestelijken hoogen roem verwierven. In *Utrecht* bloeide nog immer de kloosterschool van den H. WILLIBRORD en werd door Hertogen, Graven en edellieden bezocht. De kloosterschool der Abdij *Aduward* bij *Groningen* was zóó beroemd, dat zij, volgens de verklaring van tijdgenooten, het vereenigingspunt was van alle geleerden dier tijden. Alleen aan de geestelijkheid werd dan ook de geheele opvoeding, de opleiding en het onderwijs der jeugdige vorsten toevertrouwd.

Ook de *schoone kunsten* vonden in de kloosters ijverige beoefenaars, en vele schatten werden besteed, om schilder-, beeldhouw- en toonkunst te bevorderen. Aan het genie van verschillende kunstenaars onder de kloosterlingen danken wij vele kunstwerken in goud, zilver, brons, fluweel en zijde, die aan de handen der beeldstormers ontsnapt, tot onzen tijd bewaard zijn gebleven.

Zeer belangrijke diensten heeft de Kerk door hare dienaren aan de Nederlandsche beschaving bewezen door het beteugelen en vernietigen der *slavernij* en het bevorderen van den *vrijen arbeid.* Toen de edellieden meer als roovers en dwingelanden dan als meesters hunne onderhoorigen behandelden, kwam de Kerk daartegen op en verdedigde de zwakken. In de kloosters vonden de dorpers immer een veilig toevluchtsoord en gaarne stelden zij zich onder hunne bescherming. Het aantal van hen, die zich vrijwillig aan het kloosterbestuur onderwierpen, ten einde veilig te zijn tegen wreede meesters, was reeds onder KAREL DEN GROOTEN zoo groot, dat deze bepalingen moest maken om misbruiken te voorkomen.

Niet minder verdienstelijk toonde zich de Kerk in het behartigen der belangen van *armen* en *noodlijdenden.* De kloosters waren de groote gestichten van liefdadigheid, de banken van leening en hospitalen der

armen. Om zich hiervan te overtuigen behoeft men slechts de oude rekeningen en de geschiedenis van *Egmond, Rijnsburg* en *Aduward* in te zien. Dagelijks kwamen de armen aan de kloosterpoort om het middagmaal, dat afzonderlijk voor hen bereid werd, te gebruiken, en niemand werd afgewezen.

Wat verder de H. Kerk door hare zachte, beschaafde en hoogst wijsgeerige leiding gedaan heeft, om den echt Christelijken geest niet enkel in den staat, maar ook in den huiselijken kring te doen heerschen; — hoe zij het huiselijke leven zocht te veredelen en te heiligen, en het aardsche bestaan, in zijnen geheelen omvang van arbeid en uitspanning, te maken tot hetgeen het waarlijk wezen moet: eene voorbereiding tot den Hemel, — laat zich niet gemakkelijk met een paar woorden zeggen. Genoeg zij het te vermelden, dat de geheele levenswijze der middeleeuwen, zeden, overeenkomsten, handel, zelfs de wereldlijke volksfeesten geheiligd werden door den Godsdienst. Nimmer werd een volksfeest gevierd, of eerst werd in de kerk aan God den Hem verschuldigden lof en dank gebracht. Elk gilde had zijnen Patroon, zijn Altaar en feestdagen, welke kerkelijk werden gevierd. Op hooge kerkelijke feesten werden door de geestelijken, of door andere aan de kerk verbonden personen, geschiedenissen uit het Oude en Nieuwe Testament, of uit het leven des Heeren en der Heiligen voorgesteld, in overeenkomst met de gevierde plechtigheid in de kerk, om de vrome herinnering van den dag voor het volk aanschouwelijk te maken, en diep in geheugen en hart te prenten. Men noemde die vertooningen *Mysterie-spelen.*

De groote invloed der Kerk in de middeleeuwen, zoowel op maatschappelijk als op geestelijk gebied, maakt het duidelijk, hoe de macht der geestelijkheid moest klimmen en ontzaglijke rijkdommen in hare hand kwamen. Als voornaamste grondbezitters en aanzienlijke

Grooten in den lande hadden vele Abten van kloosters een groot aandeel in het Landsbestuur. Zij maakten met de Graven, Hertogen en den Bisschop de groote Rijksstaten uit, en hunne geestelijke waardigheid verzekerde hun den voorrang. Dikwijls komen dan ook de Nederlandsche klooster-oversten voor als getuigen, zaakgelastigden of raadslieden der regeerende vorsten. In de 14^{e} eeuw was de Abt van *Middelburg* de trouwe raadsman en beschermer van Gravin MARGARETHA en haren zoon WILLEM, en de Abten van *Egmond* stonden zeer dikwijls den Graven van *Holland* met goeden raad ter zijde.

De rijkdom en het aanzien, hetwelk de kloosterlingen genoten, was echter niet het aandeel der *wereldlijke* geestelijkheid. Deze, bijna uitsluitend werkzaam op plaatsen, waar zich geen kloosters bevonden, was uiterst arm en hare leden behoorden tot de behoeftigste klassen der maatschappij. Zij leefden doorgaans van het inkomen eener kleine hoeve of van het loon der groote heeren, op wier burgten zij de godsdienstoefeningen leidden. In de 11^{e} eeuw waren de wereldlijke priesters nog gedwongen door eenig handwerk in hun onderhoud te voorzien.

Men zou inderdaad een lijvig boekdeel kunnen schrijven, indien men al het goede en weldadige door de Katholieke Kerk en hare priesters en kloosterlingen aan *Nederland* geschonken, breedvoerig wilde opsommen. Indien de geschiedenis der middeleeuwen door de latere geschiedschrijvers dankbaarder en vooral eerlijker ware te boek gesteld, dan zou de »duisternis" dier tijden ons heel wat helderder voorkomen, dan het »licht der beschaving", dat over de 19^{e} eeuw is opgegaan!

Zooals wij zeiden, was het aantal kloosters aanzienlijk groot en steeds nam hun aantal toe. Men vond hier *Benedictijnen, Cisterciënsers, Premonstratensers* of

Norbertijnen, Karmelieten, Karthuizers, Franciskanen, Dominikanen. In *Amsterdam* steeg het aantal kloosters zoo hoog, dat de stadsregeering een verbod gaf om er nieuwe bij te bouwen. De *Franciskanen* waren reeds n 1246 te *Utrecht, Dordrecht* en te *Amsterdam;* later te *Leiden, Gouda* en *Delft;* in 1293 kregen de *Dominikanen* een klooster te *Zutphen* en *Nijmegen*, en de populariteit, waarin deze beide Orden zich verheugden, was zoo groot, dat aan het einde der 15e eeuw er niet éene stad was, waarin zich niet eenig klooster van *Franciskanen* of *Dominikanen* bevond.

Al deze kloosters werden door den godsdienstzin onzer voorvaderen rijk bedacht. In 1304 werd bij den aanwas der stad *Zalt-Bommel* de groote kerk aldaar aan den H. MARTINUS toegewijd en met een Kapittel van tien reguliere Kanunniken van den H. AUGUSTINUS voorzien. Graaf WILLEM III stichte in *Middelburg* een Kapittel, dat hij vorstelijk begiftigde. ALBRECHT van *Beijeren* deed hetzelfde in 1370 te *'s Gravenhage* in de Hofkapel, ten zoen der onthoofding door hem zonder wettig onderzoek gepleegd op JAN van *Adrichem.* Dit Kapittel, uit 12 Kanunniken en één Deken bestaande, erlangde van Paus GREGORIUS XI den 5 April 1371 de kanonieke bekrachtiging. In 1404 schonk ALBRECHT aan *Tholen* een Kapittel van negen Kanunniken. — Ook de Geldersche Graven, die eerlang den titel van *Hertogen* hadden verworven [1]), bleven in dit opzicht niet zonder groote verdiensten. Zoo stichtte REINOUD I het klooster *Godswaard* op de *Veluwe.* ELEONORA, gemalin van REINOUD II, stichtte in 1335 een Franciskaner-klooster in *Deventer.* Reeds vroeger bestond een dergelijk klooster te *Kampen.*

Het vrouwenklooster der Tertiarissen van den

---

1) Op den Rijksdag van *Frankfort* den 19 Maart 1338 werd *Gelderland* door keizer LODEWIJK V tot *Hertogdom* verheven.

H. FRANCISCUS te *Middelburg* dankt zijn ontstaan aan de adellijke familie van *van Borselen*, en het Kanunnikenkapittel van den *Briel* aan het geslacht *Voorne*. *Mariënburg* te *Soest*, een klooster ter eere van de H. BRIGITTA, werd in het midden der 15ᵉ eeuw gesticht, vooral met medewerking van JACOB van *Gaasbeek*, Heer van *Abcoude*, van *Putten* en van *Strijen*. En zoo zijn er nog onnoembaar vele; maar ons kort overzicht laat slechts toe eenige te vermelden,

Niet slechts op den Christelijken geest der bevolking, maar ook op den *bloei en welvaart* van *steden* en *land* oefenden de kloosters eenen overwegenden invloed uit. Een groot gedeelte van *Oudewater* en van *Goes* is door de kloosters aan die steden toegevoegd. In *Schoonhoven* zijn de meeste straten, huizen en poorten door de zusters van het *H. Elisabeth convent* (1492) aangelegd. *Delft* heeft een deel harer voormalige verdedigingswerken aan het *Sint Agnietenklooster* te danken; *Weesp* aan het *Sint Jansklooster*. Te *Hoorn* stonden de kloosterlingen een aanzienlijk deel van hunnen grond en hunne bezittingen aan de stadsregeering af, ter verbetering der vesting. *Schiedam* is zijne oude haven en havenhoofd verschuldigd aan de kapitalen der *Ursula-nonnen* aldaar.

Een groot deel der indijkingen en het behoud en de vruchtbaarheid der beste akkers in *Friesland* en *Groningen* is toe te schrijven aan de Abdijen van *Klaarkamp*, *Oldeklooster* of *Bloemkamp*, *Ludingakerk*, *Aduward* en *Mariëngaarde*. Omstreeks 1191 schonk Bisschop DIRK VAN DER AHRE aan WICHARDUS, Abt van *Klaarkamp*, eene groote uitgestrektheid lands, dat door het zeewater in een moeras herschapen en geheel onvruchtbaar was. WICHARDUS zond er eenige broeders uit *Klaarkamp* heen, die er den grondslag legden van het *Oldeklooster* of *Bloemkamp*, dat eene der rijkste en aanzienlijkste der Friesche Abdijen ge-

worden is. *Ludingakerk* is onder de regeering van keizer FREDERIK BARBAROSSA in 1157 door de edelen van het Ludingansche geslacht gesticht met toestemming van Bisschop GODFRIED VAN RHENEN. Voor de ontginning van moerassen en indijking van polders heeft deze Abdij een grooten naam verworven.

In *Overijsel* ontmoet men de *Onze Lieve Vrouwe-Abdij* te *Sibkulo* onder *Hardenberg*, welke groote heidevelden in *Drente* vruchtbaar heeft gemaakt; *Mariënkamp* bij *Koevorden*, later te *Assen*, maakte zich niet minder verdienstelijk. *Sint Agnietenberg* en de *Abdij van den* H. AUGUSTINUS hebben veel bijgedragen om *Zwolle* en omstreken tot den tegenwoordigen staat te brengen. Een gedeelte der *Veluwe* werd vruchtbaar gemaakt door het convent *Hulsbergen*, gesticht in 1407, »waar", zooals de geschiedenis meldt, »priesters en leekebroeders gezamenlijk allerlei boerenwerk verrichtten."

Maar bij al den luister, welken de Katholieke Kerk in ons vaderland gedurende de middeleeuwen ten toon spreidde; bij al hare zorgen om, onder bijzonderen bijstand van den H. Geest, godsdienst en deugd te doen bloeien en het geestelijke en tijdelijke geluk des volks te verzekeren, openbaarden zich reeds in de 14^{e} en vooral in de 15^{e} eeuw onmiskenbare teekenen, dat het geestelijke gezag bij de massa des volks, eerst eenigermate, later erger, zou gaan verminderen. Daartoe werkten samen invloeden van buiten en van binnen.

De groote kerkscheuring, waarvan wij reeds melding maakten, had het geestelijke gezag in westelijk *Europa* niet weinig ondermijnd. Het groote doel der machtigste vorsten, vooral van FILIPS DEN SCHOONEN, koning van *Frankrijk*, was, om de geestelijke macht aan de staatsmacht te onderwerpen, en in overmoed vergrepen zij zich aan Gods Plaatsbekleeder BONIFA-

CIUS VIII. De tweede opvolger van dezen Paus, CLEMENS V, zag zich genoodzaakt *Rome* te verlaten en zijn verblijf te *Avignon* te kiezen. Zeventig jaren duurde deze ballingschap; en toen eindelijk Paus GREGORIUS XI zijnen zetel weer naar *Rome* terugbracht, en zijn opvolger URBANUS VI te *Rome* werd gekozen, ontstond het droevige schisma van het Westen, wijl in *Avignon* een tegenpaus gekozen werd.

De Nederlanders gehoorzaamden zonder aarzelen aan het wettige Hoofd der Kerk. Bisschop GUIDO VAN AVENNES woonde de kerkvergadering bij door CLEMENS V te *Vienne* bijeengeroepen, en telkens zien wij de Utrechtsche Bisschoppen de bevestiging hunner verkiezing vragen aan de wettige Pausen. Bij de scheuring in 1378 bleef *Nederland* aan de zijde van URBANUS VI, en de pogingen van REINOUD en GIJSBERT van *Vianen*, om de partij van den tegenpaus ingang te doen vinden, mislukten volkomen.

Toch kan het niet ontkend worden, dat deze scheuring, door de dwingelandij der vorsten tegen het gezag des Pausen verwekt, en die geheel de westersche Kerk in beroering bracht, ook in ons vaderland nadeelig heeft gewerkt op den eerbied voor de geestelijkheid en den invloed van het geestelijke gezag.

Voegen wij daarbij, hoe de edelen en Grooten, belust op aanzien, macht en vooral op den rijkdom der kerkelijke goederen, zich voortdurend spitsten, om zich ten nadeele van kerken en kloosters te verrijken, en deze laatsten telkens dwongen zich met kracht tegen hen te verdedigen; — hoe de groote steden voortdurend streefden naar zelfstandigheid en onafhankelijkheid van den wettigen vorst en naar vermeerdering van vrijheden en voorrechten, dikwijls door onrechtmatige middelen; — dan kunnen wij begrijpen, hoe eindelooze twisten en onlusten heillooze

gevolgen moeten gehad hebben, ten opzichte van den eerbied voor het geestelijke gezag, dat voor een goed deel ook de drager was van de wereldlijke macht.

Een tweede oorzaak, waardoor aan het gezag der geestelijkheid afbreuk werd gedaan, was de dwaling of ketterij der Lollards.

Deze dwaling ontstond in den schoot der Franciskaner Orde. Sommige monniken maakten zich omtrent de belofte der Evangelische armoede aan zulk eene ergerlijke overdrijving schuldig, dat deze in formeele ketterij ontaardde. Een boek van hen, getiteld: »De Eeuwige Waarheid", leerde openlijk, dat het H. Evangelie, door CHRISTUS gepredikt, nog niet de volkomene openbaring van het Godsrijk op aarde bevatte, maar later door den H. Geest nog verder volmaakt zou worden. Droomerijen, bespiegelingen en geestdrijverij over steeds voortgaande vervolmaking vermoeiden de geesten en oefenden zulk een verderfelijken invloed uit, dat het hoog tijd werd daaraan paal en perk te stellen.

Op het Concilie van *Vienne* werd de dwaling der Lollards veroordeeld; maar de dwaalleeraars verzetten zich tegen de uitspraak des Pausen en vervielen tot opstand. Deze opstand van dolende monniken werd door keizer LODEWIJK van *Beijeren* als eene gunstige gelegenheid aangegrepen, om zijne aanmatigingen tegen het Pauselijke gezag te doen gelden. Hij stijfde de monniken in hun verzet tegen Paus JOANNES XXII, met wien hij in strijd geraakt was, en bracht daardoor niet enkel onder de geestelijken, maar ook onder de leeken onderlinge verdeeldheid en verbittering, welke niet anders dan in het nadeel van het kerkelijke gezag konden eindigen

In ons vaderland oefende deze opstand wel niet zulk eenen grooten invloed uit als in *Duitschland* en *Italië*, maar toch genoeg om zeer bedenkelijk te zijn. De Lollards waren vrij talrijk in de zuidelijke

Nederlanden. In *Brabant* volgden zij eene vrouw, *Bloemardine,* die zich voor eene profetes uitgaf en de gaaf van mirakelen beweerde te bezitten. Verscheidene hunner werden als ketters terechtgesteld. Een der grootste ijveraars tegen deze ketterij was JOANNES VAN RUYSBROEK, Prior der Abdij *Groenendaal* in het Bosch van *Soignies.* Door zijn vroom en deugdzaam leven en vooral door zijne ascetische geschriften stichtte hij allerwege de geloovigen en maakte zijne Abdij tot een geducht bolwerk tegen de dwalingen der Lollards.

Over de andere oorzaken, welke het geestelijke gezag ondermijnden en den invloed der geestelijken deden verminderen, zullen wij spreken, wanneer wij de onmiddellijke oorzaken, die de zoogenaamde Hervorming hebben voorbereid, moeten behandelen, voornamelijk de verslapping der kerkelijke tucht. Toch kunnen wij nu reeds het volgende opmerken.

Ten allen tijde heeft bestaan en blijft ook nu bestaan het gevaar, dat misbruik wordt gemaakt van goede en heilzame instellingen, en dat het heilige wordt onteerd. Er vallen betreurenswaardige aanmerkingen op het gedrag van sommige geestelijken in deze eeuw. Maar tegenover die misbruiken en ontheiligingen, sommigen geestelijken ten laste gelegd, staat de onbevlekte deugd en godsdienstige ijver van onnoembaar vele, die, aan hunne roeping en belofte getrouw gebleven, meer geschitterd hebben door vroomheid en streng ascetisch leven, dan andere zich door schandelijke ontrouw verachtelijk hebben gemaakt. Met onbezweken ijver werd door de Kerk gestreden tegen de verwereldlijking der kloosterlingen. De voornaamste zorg der Bisschoppen was, om het geestelijke leven overal te bevorderen en de kerkelijke tucht tegen ingeslopen misbruiken te handhaven. De geschiedenis der kloosters in *Nederland* is gevuld met

bladzijden, waarin verhaald wordt, hoe streng er gewaakt werd tegen verslapping en bederf. De verkeerdheden der kerkelijke dienaren vonden overal afkeuring bij het volk, en uitmuntend begreep men toen nog, dat plichtverzuim en misbruik van eenigen de voortreffelijkheid van den Godsdienst en de eer van den geestelijken stand niet verminderen. Beter dan thans, was men er toen van overtuigd, dàt het ongeregeld gedrag van eenige krijgers niet in staat is het vaan van het geheele leger te onteeren.

De schuld der misbruiken ligt niet *in de Kerk zelve* of *in hare leer*. Het slechte voorbeeld, door de voornaamste vorsten en heerschers gegeven, werkte hoogst nadeelig op menigen priester en kloosterling. De grofste ongebondenheid heerschte aan de Hoven van *Henegouwen* en *Bourgondië*. Niet zelden zag men de hoogste kerkelijke waardigheden weggeschonken aan hen, die er roem op droegen kinderen te zijn, uit overspel en ontucht der Grooten geboren. Hunne vaders zochten hen te dringen in Kapittels en Abdijen en zelfs te plaatsen op Bisschoppelijke zetels. Kan het ons verwonderen, dat dezulken zich meermalen hunne hooge waardigheid onwaardig toonden?

De eerste en grootste oorzaak echter van den verminderenden invloed der geestelijken — en dit dient men tot goed begrip der zaken wèl in het oog te houden — ligt ontegenzeggelijk in het door de keizers en vorsten uitgedachte, en met kracht van wapenen doorgezette valsche rechtsbegrip, alsof de staatsmacht alvermogend en de kerkelijke macht daaraan onderworpen moet zijn. De overheersching der Kerk door den Staat, ziedaar den grooten strijd der middeleeuwen.

Doch het godsdienstige bewustzijn bleef nog de geheele maatschappij doordringen. Het volk was en bleef godsdienstig in handel en wandel, en overal

vertoonden zich nog onmiskenbare blijken van groot Geloof en krachtig geestelijk leven. De meest merkwaardigste voorbeelden vinden wij daarvan in het leven van GEERT GROOTE en diens volgelingen.

X. GEERT GROOTE EN ZIJNE VOLGELINGEN.

In October van het jaar 1340 werd GEERT GROOTE uit een rijk en aanzienlijk geslacht te *Deventer* geboren, en ontving zijn eerste onderricht in zijne vaderstad, vanwaar hij zich later naar de hoogeschool, de *Sorbonne,* te *Parijs* begaf. Na daar drie jaren door godsvrucht, vlijt en leerzaamheid te hebben uitgemunt, keerde hij op achttienjarigen leeftijd naar *Deventer* terug, maar slechts voor korten tijd. Hij ontving de wijding van Diaken en werd Kanunnik van *Aken.* Weldra begaf hij zich naar de Aartsbisschoppelijke school te *Keulen,* voltooide zijne studiën en begon zelf les te geven. Hier verwierf hij zulk eene vermaardheid, dat eene groote menigte zich telkens om zijnen leerstoel verdrong. Doch deze bijval had eenen hoogst nadeeligen invloed op zijn tot nu streng godsdienstig leven. Hij was niet sterk genoeg om de weelde te kunnen dragen en verviel in ongeregeldheden en uitspattingen. In *Deventer* teruggekomen, overviel hem eene zware ziekte, welke hem tot inkeer bracht; doch na zijn herstel waren de goede voornemens weder ras vergeten. Maar in *Utrecht* bekeerde hij zich voor goed. Een vrome Karthuizer, die hem vroeger in *Parijs* gekend had en zijn biechtvader was geweest, bracht hem op zekeren dag een bezoek. Met leedwezen had hij vernomen, welke verandering in het gedrag van den vroeger vromen GEERT had plaats gehad. Hij trachtte hem op het goede pad terug

te brengen. »Mijn zoon», sprak hij, »ach mijn zoon, »laat gij u zoo door de wereld medesleepen? Zie, »alles is ijdelheid, behalve God te beminnen en Hem »alleen te dienen. De hoogste wijsheid bestaat daarin, »dat men het aardsche veracht en naar het eeuwige »verlangt. IJdelheid is het dus naar eer en hooge »bedieningen te jagen. IJdelheid is het lief te hebben »wat zoo spoedig voorbijgaat, en zich niet daarheen »te spoeden, waar de vrede eeuwig duurt. Wat jaagt »gij hier de ijdelheden na! Maar neen, gij zult, gij »moet een ander mensch worden, uw gedrag verbe»teren en van nu af een sieraad zijn der Kerk en »een getrouw navolger van CHRISTUS."

GROOTE gevoelde zich diep getroffen. Aanstonds ontdeed hij zich van zijne tijdelijke goederen en volgde den vromen pater naar het klooster *Monnikhuizen* bij *Arnhem*. Hij trok een ruw boetekleed aan en leidde een zeer verstorven leven. Hij was toen dertig jaren oud.

Drie jaren bracht hij door in de beoefening aller deugden en besloot, op raad van wijze en verlichte mannen, zijne uitmuntende bekwaamheden voor het heil der zielen aan te wenden en het woord Gods in steden en dorpen te gaan verkondigen. Hij begreep, dat de geringe kennis der eeuwige waarheden bij het volk, de oppervlakkige bekendheid met hunne plichten en gemis aan innige liefde tot God bij geestelijken en leeken, de groote oorzaken waren der kwalen van zijnen tijd. Hij vroeg dus aan Bisschop FLORIS VAN WEVELINKHOVEN verlof om overal in het Bisdom te mogen prediken, en, met de noodige volmacht toegerust, predikte hij beurtelings te *Utrecht, Deventer, Zutphen, Zwolle, Kampen, Amersfoort, Amsterdam, Haarlem, Leiden, Gouda, Delft* en vele andere plaatsen, en immer onder zulk een toeloop van volk, dat de kerken meermalen de toehoorders

niet konden bevatten. Niet zelden predikte hij tweemaal daags en twee à drie uren achtereen. Ontelbare personen, door zijne krachtige taal bewogen, bekeerden zich tot beteren levenswandel.

Hoewel hem meerdere malen de priesterlijke waardigheid werd aangeboden, weigerde hij deze standvastig. Hij achtte zich daartoe onwaardig, en schrikte terug voor de verantwoording der zielzorg. »Om al »het goud van Arabië, placht hij te zeggen, zou ik »zelfs niet éénen nacht zielzorg willen hebben." Zijne voorzichtigheid in het verkondigen der eeuwige waarheden noopte hem, om altijd iemand bij zich te houden, als getuige van wat hij gesproken had.

Weldra voegde zich bij GEERT GROOTE een ijverig priester, FLORIS RADEWIJNS, die door nog anderen werd gevolgd. Zij vestigden zich gemeenschappelijk te *Deventer* (1382) en aldus ontstond eene vereeniging van priesters en geestelijke broeders, die, wijl zij tezamen woonden en alles gemeenzaam bezaten, *Broeders van het gemeene leven* genoemd werden, en wier arbeid in ons vaderland de zegenrijkste vruchten gedragen heeft. Hun arbeid bepaalde zich tot het aankweeken der godsvrucht, het geven van onderwijs vooral aan toekomstige priesters, en het afschrijven van boeken. In 1384 kwam een tweede huis in *Zwolle* tot stand. Ook stichtte GROOTE eene dergelijke vereeniging van vrouwen, die buiten den tijd, welken zij aan gebed en overweging besteedden, met naaien, spinnen en ander handwerk in hare behoeften en in die der armen voorzagen. Van deze zusters zijn de latere *klopjes* en *begijntjes* ontstaan, die in de kalvinistische tijden haren deugdzamen werkkring met voorbeeldigen ijver hebben volgehouden.

Zeer vele boeken en geschriften zijn door GEERT GROOTE gemaakt en uitgegeven; ook vertaalde hij

ten dienste der leeken de Getijden der H. Maagd. Zelf heeft hij nooit aan het hoofd eener school gestaan; maar door zijnen omgang en liefdevolle zorgen voor de scholieren zijner omgeving, door de leiding en opwekking aan de jeugdige klerken gegeven, door zijnen persoonlijken invloed op de rectoren der scholen, die hij geheel voor zijne plannen wist te winnen, heeft hij meer en overvloediger dan deze allen voor de jeugd en de herleving van den Godsdienst gearbeid.

Hij overleed den 20[en] Augustus 1384, in zijn 44[e] levensjaar, aan eene besmettelijke ziekte, in den dienst der naastenliefde opgedaan, en werd te *Deventer* in het koor der *O. L. Vrouwekerk,* waar hij zoo menigmaal gepredikt had, ter aarde besteld. Later werd zijn lichaam overgebracht naar de kerk van den H. LEBUINUS.

FLORIS RADEWIJNS nam het bestuur der vereeniging op zich en volvoerde het plan zijns vromen meesters. Hij stelde wijze regelen vast en gaf daardoor aan de vereeniging, welke zich overal ging verspreiden, meer vastheid en kracht. De huizen der vereeniging noemde men *Fraterhuizen.*

Na GROOTE'S dood besloten zijne leerlingen en vrienden met nog eenige anderen tot het stichten van een klooster te *Windesheim* in de nabijheid van *Zwolle,* dat den 15[en] October 1387 door den Wijbisschop HUBERTUS SCHENCK van *Yppuse* werd bevestigd, en welks kerk door denzelfden Wijbisschop werd ingewijd. Weldra ontstonden nieuwe kloosters te *Arnhem, Hoorn* en te *Eemstein* bij *Dordrecht,* en deze vier kloosters gingen gezamenlijk over tot de vorming van het vermaarde Kapittel, hetwelk in 1395 de goedkeuring kreeg van Paus BONIFACIUS IX, en algemeen bekend is onder den naam van *Kapittel der Reguliere Kanunniken van Windesheim.*

Een tweede convent bij *Zwolle* werd in 1412 door

den Wijbisschop MATHIAS van *Biduaen* eingwijd en heette *Sint Agnietenberg.*

Zeer spoedig verspreidden zich de Broeders in zeer vele steden van ons land, en ondanks de tegenkantingen, welke zij vaak ondervonden, verrezen de Fraterhuizen ook in *België, Duitschland, Frankrijk, Italië* en *Sicilië.*

Overal richtten zij scholen op en bewezen daardoor aan Kerk en maatschappij gewichtige diensten, wijl zij, met kennis en wetenschap, ook deugd en godsvrucht onder het volk bevorderden. In *Noord-Nederland* vestigden zij zich te *Utrecht, Deventer, Zwolle, Amersfoort, Delft, Hattem, Doesburg, Gouda, Groningen, Harderwijk.*

Hunne spoedige verspreiding en deugdzame werkkring waren meermalen oorzaak van veel laster in den mond van hen, die van den godsdienst des volks weinig goeds voor zichzelven verwachtten. Op het Concilie van *Constans* (1415) werden de Broeders formeel aangeklaagd; maar hun verdediger, JOANNES GERSON, wist meesterlijk den laster te beschamen en verkreeg van de rechters, dat het lasterschrift door beulshanden werd verbrand.

De bloei van het Kapittel van *Windesheim* is een sprekend bewijs, dat, toen de beroemde kloosterorden van vroegere eeuwen een goed deel van hunnen luister begonnen te verliezen, de behoefte aan het godsdienstige leven in *Nederland* nog even diep gevoeld werd.

FLORIS RADEWIJNS stierf, van het strenge leven uitgeput, in grooten geur van heiligheid in het jaar 1400.

Vele beroemde mannen hebben aan deze Broederschap hunne vorming en opleiding te danken gehad, zooals JOANNES BRINCKERINCK, te *Zutphen* geboren, wiens onuitbluschbare ijver, om de heerschende gebreken te bestrijden, hem velen tot vijanden maakte. Hij stichtte een zusterhuis te *Diepenveen* en overleed

in 1419; — GERARDUS ZERBOLT, ook van *Zutphen;* — GERLACH PETERS († 1411 te *Windesheim*); — HENDRIK MANDE, die, als een voorbeeld van kloosterlijke tucht en als met de gaaf van voorzegging bedeeld, wijd en zijd beroemd werd en zijne dertig laatste levensjaren eveneens in *Windesheim* sleet; — JOHAN GOOSSENS VOS, die negen-en-twintig jaren de Congregatie bestuurde; — JOHAN BUSCH de beroemde kroniekschrijver van *Windesheim*, die zeer veel gedaan heeft tot verbetering en leniging der gebreken en nooden der christenen; — maar bovenal THOMAS à KEMPIS.

THOMAS à KEMPIS werd in 1380 uit arme, doch godvruchtige ouders te *Kempen* geboren, Op dertienjarigen leeftijd vertrok hij naar de school van *Deventer,* waar zijn oudste broeder Regulier Kanunnik was. Hij ging in de studie snel vooruit en overtrof al zijne studiemakkers; doch bovenal muntte hij uit in nederige en innige godsvrucht, Weldra besloot hij in het klooster van *Sint Agnietenberg* te gaan en bleef er 71 jaren. Zachtaardig was hij voor zijne kloosterbroeders, nederig en onderdanig voor zijne overheden, liefdadig en medelijdend voor allen. Hij was een voorbeeld van die beminnenswaardige godsvrucht, die de hel dezer wereld in eenen hemel verandert. Behalve het leven van GEERT GROOTE en diens eerste volgelingen, schreef hij ook het heerlijke boek: *„De navolging van Christus"*, dat door eenvoudigheid van taal, diepe kennis en verhevene godsvrucht de schoonste lessen bevat tot deugd en volmaaktheid. Na de H. Schrift is het 't schoonste boek, dat ooit geschreven is. In bijna alle talen der beschaafde wereld is het overgezet en handboek geworden van alle katholieke huisgezinnen. THOMAS à KEMPIS ontsliep den 25 Juli 1471 in zijn 92e jaar. Het dankbaar nageslacht heeft hem nu in de kerk van den H. MICHAEL te *Zwolle* een gedenkteeken gewijd.

Ook behoort tot de school van GEERT GROOTE de Twentenaar JOANNES GRONDE, die niet alleen beroemd was om zijne welluidende stem en hoog ernstigen toon, maar ook om zijnen buitengewonen ijver, die hem eenmaal langer dan zes uren over 's Heeren lijden deed spreken, onder ademlooze stilte van een · talrijk gehoor. Onder de bekende redenaars der 15^{e} eeuw verdient nog vermeld te worden JAN BRUGMAN. Hij werd in *Kempen* geboren en predikte in *Holland* en *Friesland* met een vuur en eene vrijmoedigheid, die hem, in weerwil van den roep zijner heiligheid, menigmaal gevaar deden loopen verdreven te worden. Hij was het hoofd der *Observanten.* [1])

De scholen en Fraterhuizen van GEERT GROOTE bleven, zoowel buiten als binnen het vaderland, eenen allerweldadigsten invloed uitoefenen. Het aantal jongelingen, dat daar studeerde, was enorm. In het midden der 15^{e} eeuw waren in *Deventer* meer dan 600 en in *Zwolle* ongeveer 500 studenten.

---

[1]) *Observanten* zijn Minderbroeders na de hervorming van hunnen Regel door den H. Bernardinus van Siëna.

HOOFDSTUK IV.

Verval van het Bisdom van Utrecht.

I. SCHISMA IN HET BISDOM.

Nauwelijks was FREDERIK VAN BLANKENHEIM ontslapen, of de strijd bij de verkiezing van eenen opvolger ontvlamde op nieuw. De Lichtenbergers, sinds 1415 meester van de stadsregeering, verwekten nieuwe onlusten met de tegenpartij, welke met den ondergang van het Huis van *van Arkel* op verre na niet was onderdrukt. De Aartsbisschop van *Keulen* wilde op den Bisschopszetel verheven zien zijnen broeder WALRAVEN VAN MEURS; de Bisschop van *Luik* stelde JAN VAN BUREN, Proost van *Aken* en *St. Maria* te *Utrecht* voor; de Bisschop van *Munster* ijverde voor ALBERT VAN DER HOYE; de Hertog van *Kleef* voor RUDOLF VAN DIEPHOLT, Proost van *Osnabrück* en Kanunnik van *Keulen;* JAN van *Beijeren* wilde den Domproost van *Utrecht* ZWEDER VAN KUILENBURG; terwijl nog andere aan de Kapittels werden voorgedragen.

Bij zoovele raadgevers en kandidaten was het den Kanunniken meer dan ooit moeielijk eene goede keus te doen. Zij gingen bij de voornaamsten van het *Sticht* te rade, en door de steden *Deventer, Zwolle,*

Amersfoort, Utrecht, Groningen en *Kampen* werd op de verkiezing van RUDOLF VAN DIEPHOLT aangedrongen.

Den dag vóór St. Maarten 1423 kwamen de vijf Kapittels te zamen. Men verhaalt, dat de vergadering plotseling werd gestoord door den Burgemeester BAREND PROYS, die den Proost van *St. Pieter*, JACOB VAN LICHTENBERG, met den dood dreigde, als hij niet voor RUDOLF zoù stemmen. Over deze oproerige daad verontwaardigd, zou het Domkapittel onmiddellijk zich teruggetrokken en de vergadering verlaten hebben. Met grond kan echter dit verhaal in twijfel worden getrokken; want het is zeker, dat de Kanunniken van den Dom wel degelijk aan de verkiezing hebben deelgenomen. De uitslag evenwel was lang niet eenstemmig. Van de drie-en-zeventig uitgebrachte stemmen had RUDOLF dertig, WALRAVEN VAN MEURS twee-en-twintig, JAN VAN BUREN twaalf, ZWEDER VAN KUILENBURG zes stemmen, terwijl drie andere kandidaten ieder éëne stem verwierven. Daar niemand het vereischte aantal stemmen had, wilde de Domproost ZWEDER aanvankelijk tot eene nieuwe stemming overgaan; maar op raad van anderen, gaf hij zelf en allen, die hem gekozen hadden, hunne stem aan RUDOLF, zoodat deze *Postulaat* (begeerde Bisschop) verklaard werd. RUDOLF, die met den Hertog van *Kleef* de verkiezing te *Utrecht* had afgewacht, nam de benoeming aan, behoudens de nadere bevestiging van den Paus, welke onmiddellijk werd gevraagd. Maar de inlichtingen, door Paus MARTINUS V ingewonnen, luidden zeer ongunstig voor RUDOLF, zoodat de bevestiging geweigerd en eene nieuwe keus bevolen werd. In spijt echter van 's Pausen bevel, werd door de Kanunniken de gedane keus gehandhaafd. Daarop maakte de Paus van zijn reservatierecht gebruik en benoemde voor den Utrechtschen zetel RABANUS van *Helmstad*, Bisschop van *Spiers*, welke, naar men ver-

meent, reeds bij het leven van FREDERIK VAN BLANKENHEIM tot opvolger was bestemd.

Deze Kerkvorst echter vreesde, bij zooveel verwarring en onontknoopbare verwikkelingen, den herdersstaf van *Utrecht* op te nemen, vooral daar de voornaamste steden voor RUDOLF ijverden. Hij vroeg dus de intrekking zijner benoeming, en op zijne voordracht werd nu door den Paus aan ZWEDER VAN KUILENBURG de openstaande zetel geschonken.

Nooit zag *Utrecht* heilloozer strijd dan nu ontstond tusschen den wettigen Bisschop ZWEDER en zijnen mededinger RUDOLF. Den 20 Juli 1425 verscheen de procurator van ZWEDER voor de vergadering der Kapittels en toonde daar de Pauselijke brieven. De Kanunniken betuigden zich tot alle gehoorzaamheid bereid. Tegen de gewoonte in ging ZWEDER daarop naar *Amersfoort* om daar het eerst te worden gehuldigd, en deed den 21 Augustus zijne openbare en plechtige intrede in *Utrecht*.

Het gebruik bracht mede, dat bij de intrede van eenen nieuwen Bisschop de bannelingen weder in de stad mochten komen, doch binnen de ruimte van een gespannen koord. Eenige echter waren hiervan uitgezonderd. Toen nu een banneling, wien de toegang was verboden, ondanks het verbod, toch binnen kwam, werd deze onmiddellijk gegrepen en gevangen gezet. Alles bleef rustig tot den avond; toen volgde een hevig straatgevecht, waarbij vele burgers van RUDOLFS partij het moesten ontgelden, een raadslid, GERRIT SPIJKER, vermoord en vele huizen in brand gestoken werden. De Burgemeester BAREND PROYS werd in zijn huis ziek te bed liggend door woestelingen omgebracht. Lang duurde de gisting onder het volk en aanhoudend was *Utrecht* het tooneel van wreedheid en geweld.

ZWEDER wilde terug naar *Amersfoort*; maar ook daar

waren de gemoederen tegen hem gaande gemaakt, en in het geheele *Bovensticht* bleef men zich verzetten. In *Utrecht* wist hij het Vleeschhouwersgilde voor zijne partij te winnen; maar ongelukkig nam hij daarbij maatregelen, die te geweldig waren en vele goedgezinden van hem vervreemdden.

Men zocht een middel om hem *Utrecht* te doen verlaten; maar nauwelijks was hij in 1426 naar *Amersfoort* vertrokken, of RUDOLF maakte van de gelegenheid gebruik om *Utrecht* te bemachtigen. Zijn vriend JAN VAN RENESSE daagde met een luttele macht op; het Vleeschhouwersgilde versperde hem den weg, maar na een hevig gevecht bleef de overwinning aan RENESSE. Onverwijld keerde ZWEDER naar *Utrecht* terug, doch werd niet binnen gelaten. Ook *Amersfoort* wilde hem niet weder ontvangen, en eerst na veel moeite gelukte het hem in de stad te komen. Door gezanten vroeg en verkreeg hij van ARNOUD van *Gelder* wel eenig krijgsvolk, maar spoedig werd dit verjaagd. De macht van ZWEDER werd voortdurend zwakker en RUDOLFS partij steeds sterker.

Paus MARTINUS V deed nu door den Abt van *Mariënweerd* over RUDOLF en zijnen aanhang den ban uitspreken en de plaatsen, waar hij en zijne volgelingen vertoefden, straffen met *Interdict.* [1]) Door de geestelijkheid der Kathedraal en van meer andere kerken, inzonderheid der *Mariakerk*, werd de H. Dienst gestaakt, en toen RUDOLF als met geweld op de hervatting van den H. Dienst aandrong, verlieten de Kanunniken hunne verblijfplaats en trokken eerst naar *Wijk bij Duurstede*, en later met pauselijke goedkeuring naar *Arnhem.*

---

1) *Interdict* is eene kerkelijke straf, waarbij de openbare uitoefening van den Godsdienst, behalve doopen en trouwen, op eene bepaalde plaats of voor bepaalde personen en voor bepaalden tijd wordt verboden.

Hoewel RUDOLF zich steeds *Proost van Osnabrück* bleef noemen en niet den titel van *Bisschop*, maar van *postulaat* aannam, had hij toch feitelijk alle macht in handen. Door de zijnen werd hij tot *Ruwaard* (beschermer) van het *Sticht* aangesteld, en door vele geestelijken en leeken als regeerend Kerkvorst beschouwd. Zijne partij verzette zich tegen de Pauselijke benoeming van ZWEDER door een beroep te doen op het »toekomstige Concilie", een maatregel, welke eigenaardig door alle ketters en scheurmakers wordt genomen. In 1427 verklaarde een deel der geestelijkheid met de voornaamste steden zich openlijk voor RUDOLF en liet de stadsregeering van *Utrecht* bij klokgelui afkondigen, dat ieder, die Pauselijke brieven of Bullen in de stad bracht, met den dood zou worden gestraft.

Ofschoon dit noodlottige schisma eigenlijk meer eene staatkundige dan kerkelijke scheuring was, bracht het niettemin tallooze rampen en onheilen over de Utrechtsche Kerk.

Weldra kreeg ZWEDER eenen machtigen bondgenoot in Graaf FILIPS van *Bourgondië*, met wien zich ARNOUD van *Gelder* vereenigde. Aan RUDOLF en zijne partij werd de oorlog verklaard, omdat zij, ongehoorzaam aan Gods plaatsbekleeder, hunnen wettigen Bisschop niet wilden erkennen.

FILIPS sloeg het beleg om *Amersfoort*. Gedurende vijf uren werd de stad hevig bestormd; driemaal werd de bezetting van de muren teruggeslagen, en reeds begon de moed der Amersfoorters te zinken, toen de Utrechtenaren des nachts de stad wisten binnen te dringen en met de vrouwen van *Amersfoort* de krijgskans deden keeren. Het beleg werd opgebroken. Acht dagen zou men noodig gehad hebben om de dooden te begraven. De oorlog bleef voortduren. Bij *Heusden, Tiel, Nijmegen, Bommel* en *Kuilenburg* werd hevig gevochten, en het klooster *Mariënweerd*, welks

Abt bij RUDOLFS partij zeer gehaat was, in brand gestoken. In 1428 werd tusschen RUDOLF en FILIPS een voorloopig bestand gesloten, hetwelk eerst twee jaren later door den vrede werd gevolgd: maar de kerkelijke scheuring bleef voortduren. In 1429 hernieuwde de Paus den ban tegen den onwettigen postulaat, maar noch deze, noch diens partij wilde zich onderwerpen. — Bij zijnen opvolger, Paus EUGENIUS IV, beproefden de gezamenlijke Kapittels langs eenen anderen weg de zaak te beslissen. Zij zonden den 10 Juli 1431 gezanten naar *Rome*, om den Paus te bewegen, tot herstel der verstoorde eenheid, de benoeming van ZWEDER in te trekken. EUGENIUS IV benoemde daarop drie Kardinalen, om een degelijk onderzoek in te stellen en gepaste middelen te beramen. Deze kenden, na rijp beraad, ter bevrediging van beide partijen, geen betere oplossing dan het verplaatsen van ZWEDER naar eenen anderen zetel. De Paus vond het echter niet geraden al aanstonds in dien zin te besluiten, doch zond JOANNES, Bisschop van *Maçon*, een voorzichtig en beleidvol man, als Legaat naar *Nederland*.

Na vele onderhandelingen werd bepaald, dat ZWEDER, die eerst in *Kuilenburg*, later in *Dordrecht* verbleef, als Bisschop van *Utrecht* zou worden ontslagen, terwijl RUDOLF, van de excommunicatie bevrijd, tot Bisschop zou worden verheven. De ernstige begeerte om *Utrecht* voor verdere rampen te vrijwaren, en rust en vrede aan het *Sticht* weer te geven, noopte den Paus om in deze regeling te berusten. RUDOLF werd dus benoemd (9 December 1432,) en ontving op het slot *Vollenhoven* uit de handen van den Bisschop van *Osnabrück* en twee suffraganen de plechtige Bisschopswijding. Aan ZWEDER werd de titel gegeven van Bisschop van *Cesarea*. De kanunniken keerden naar *Utrecht* terug.

Maar nu rezen de moeielijkheden van de andere zijde. ZWEDER was met deze uitspraak niet tevreden

en beriep zich op het Concilie van *Basel.* Hij toog daarheen, doch stierf er reeds den 22 September 1433 en werd in de Karthuizerkerk aldaar begraven. Acht jaren was hij de wettige Bisschop geweest; maar slechts weinige maanden had hij zijn bestuur kunnen uitoefenen.

Zijn Wijbisschop HENRICUS, Bisschop van *Rosa,* consacreerde in 1426 de kerk van het St. Agnes-klooster te *Dordrecht;* terwijl EGIDIUS, Bisschop van *Rosa,* den 24 Januari 1433 een altaar wijdde in het klooster van de *H. Maria Magdalena* te *Amsterdam.* [1]) Een derde Wijbisschop was JOANNES *Geldenis.*

Den 1^n Mei 1429 werd de stad *Alkmaar* door een luisterrijk wonder verheerlijkt. Een pas gewijd priester, met name FOLKERT, droeg aan God zijne eerste plechtige H. Mis op in zijne geboortestad. Toen hij gekomen was aan de nuttiging van het H. Bloed des Heeren, hetwelk met witten wijn geconsacreerd was, had hij, waarschijnlijk door oneerbiedige en schuldige gejaagdheid, het ongeluk een gedeelte uit den kelk op zijn Misgewaad te storten. Onmiddellijk veranderde de H. Gedaante van kleur en vertoonde zich als druppelen bloed. Met eerbied werden de bestorte plaatsen afgewischt en na de H. Mis uit het kasuifel gesneden, gewasschen en gedroogd en daarna verbrand. Later werden op hetzelfde kasuifel nog drie druppelen gevonden, die de kleur van bloed hadden aangenomen. Ook deze plaatsen werden uitgesneden en de stukken veilig en eerbiedig geborgen. God echter wilde niet, dat het mirakel onbekend zou blijven. In den eerstvolgenden winter geraakten eenige schepelingen nabij *Vlissingen* door grooten ijsgang in doodsgevaar en

[1]) Of hier aan eene naamsverwarring moet gedacht worden, zoodat HENRICUS en EGIDIUS dezelfde persoon is, of dat twee Bisschoppen van *Rosa* elkander als Wijbisschop opvolgden, heb ik niet kunnen achterhalen. De Schrijver.

baden God om uitkomst. Een engel daalde van den hemel neder en beloofde hun redding, indien zij het Heilig Bloed van *Alkmaar* zouden gaan vereeren en openlijk bekend maken. Van den dood gered, kwamen zij te *Alkmaar*, waar tot dan toe het wonder was geheim gebleven, maar nu aan de openbare vereering werd voorgesteld. ZWEDER van *Kuilenburg* liet de zaak ernstig onderzoeken en gaf na rijp beraad verlof, het gebeurde als een wonder te beschouwen, en jaarlijks op den 1ⁿ Mei eene processie met de kostbare Relikwie te houden. Vele wonderwerken volgden op deze vereering, waaraan duizenden deelnamen, en verhieven *Alkmaar* tot eene druk bezochte bedevaartplaats. Nog heden bevindt zich de Heilige Relikwie in de *St. Laurentiuskerk* te *Alkmaar*.

De dood van ZWEDER gaf geen rust aan de geteisterde Kerk van *Utrecht*. Het klein dozijn scheurzieke Kanunniken zijner partij beschouwde den Bisschoppelijken zetel als openstaande, vergaderde te *Dordrecht* en koos daar tot opvolger WALRAVEN VAN MEURS, broeder van DIRK, Aartsbisschop van *Keulen* en van HENDRIK, Bisschop van *Munster*, en deze keus werd door den Keulschen Aartsbisschop goedgekeurd. WALRAVEN vroeg de bekrachtiging zijner keus aan den op het Concilie van *Basel* gekozen tegenpaus FELIX V. Dit schijn-concilie dagvaardde RUDOLF; maar deze verscheen niet in persoon, doch zond eenen Procurator. In den zomer van 1436 deed het Concilie uitspraak ten gunste van WALRAVEN, die zelfs door FELIX V tot Kardinaal verheven werd. RUDOLF echter beriep zich van die uitspraak op Paus EUGENIUS IV, welke, na onderzoek, ten zijne gunste beslistte en bij schrijven van den 31ⁿ Mei 1437 aan den Bisschop van *Sabina*, den Proost van *St. Pieter* en den Deken van *St. Maarten* de uitvoering dezer

beslissing opdroeg. De geestelijkheid en de regeering van *Utrecht* gehoorzaamden den wettigen Paus.

In spijt van 's Pausen uitspraak bleef WALRAVEN de geestelijke rechtsmacht uitoefenen; o. a. bevestigde hij den 27 Juni 1437 eene omwisseling van beneficie tusschen den Vicaris van *St. Chrystoffel* in de kerk van *Zwammerdam* en dien van het *St. Pietersaltaar* in de *St. Pieterskerk* te *Leiden*. Eerst vestigde hij zich te *Dordrecht*, maar ging later naar *Arnhem*, om onder de hoede te zijn van ARNOUD van *Gelder*, wiens broeder WILLEM in 1437 met eene nicht van WALRAVEN huwde. In September 1438 trachtte hij gewapender hand in het *Sticht* te vallen; doch *Utrecht, Amersfoort* en *Rhenen*, geholpen door de Ridderschap, hielden hem met geweld tegen. In Juni 1440 verpandde hij, om zich geld te verschaffen, de tollen te *Tiel* en *Herwaarden*.

Eerst in 1445 begon hij zich meer op den achtergrond te houden, vooral naar aanleiding van eene verzoening tusschen zijnen broeder HENDRIK, Bisschop van *Munster*, en RUDOLF VAN DIEPHOLT. Toch sloot hij nog in 1448 met OTTO van *Bronkhorst*, REINOUD van *Doorenweerd* en met de steden *Harderwijk, Wageningen, Hattem* en *Elburg* een verbond om elkander bij te staan en te helpen.

Eindelijk in het jaar 1449 onderwierp zich WALRAVEN aan de Pauselijke uitspraak, en deed in Januari door zijnen Procurator EVERARD LUDOLF van *Venlo* in handen van Paus NICOLAAS V afstand van zijne vermeende rechten. De Paus schonk hem de Proostdij van den Keulschen Dom en één of twee hooge kerkelijke waardigheden (digniteiten) in de collegiale kerken dierzelfde stad, zoodra deze zouden openvallen. Ook voor zijnen Procurator werden twee Kanonikaten met prebenden, een te *Rome* en een te *Keulen*, gereserveerd. Op verzoek van WALRAVEN vaardigde de Paus bovendien een schrijven uit (13

April 1449), waarin bevolen werd, dat door alle geestelijke personen en inrichtingen van de stad en het Bisdom *Utrecht* eene som gelds ten behoeve van WALRAVEN moest worden opgebracht, welke òf in eens, òf binnen een of twee jaren aan hem moest worden uitgekeerd. Het bedrag dier som moest, evenwel onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat het met toestemming van Bisschop RUDOLF zou geschieden, worden vastgesteld door NICOLAAS DE CUSA (over wien later) in vereeniging met de Bisschoppen van *Luik* en *Munster* en KOENRAAD van *Diepholt*, proost van *St. Lebuinus* te *Deventer*. Deze bepaalden het op het veertiende gedeelte van alle kerkelijke inkomsten in het Bisdom van *Utrecht*.

Na den dood van zijnen broeder HENDRIK werd WALRAVEN tot Bisschop van *Munster* benoemd; doch men verhinderde hem bezit van den zetel te nemen. Met RUDOLF VAN DIEPHOLT sloot hij nu eene overeenkomst (1452,) waarbij bepaald werd, dat, zoodra *Munster* door RUDOLF zou zijn overmeesterd, WALRAVEN afstand van den zetel zou doen ten gunste van den bovengemelden KOENRAAD van *Diepholt*, onder voorbehoud, dat hij een jaarlijksch inkomen uit het Bisdom van *Munster* zou genieten.

Zoodra de vrede met WALRAVEN was hersteld, zocht RUDOLF de zaken van het *Sticht*, door den oorlog achteruitgegaan, weder te herstellen. Sterkten en sloten werden uit hunnen vervallen staat opgehaald en nieuwe gebouwd. Ook poogde hij de gemaakte schulden zooveel mogelijk af te lossen.

In 1447 was tusschen den Bisschop en de stadsregeering (Lichtenbergers) oneenigheid ontstaan over eene belasting, het *morgengeld* genaamd, welke allengs zoo hoog liep, dat in het begin van 1449 de burgers den Bisschop, die de stad verlaten had, beletten weder binnen te komen. Maar den 2 Februari 1449 kwam

hij des nachts met eene bende Amersfoorters binnen; de burgers ontmoetten hem en een bloedig gevecht volgde, waarin de partij des Bisschops overwon. Vele adellijken en burgers werden gestraft. De Heer van *Gaasbeek* kocht zijne vrijheid door afstand te doen van zijne heerlijkheden *Abcoude* en *Wijk bij Duurstede*, waarvan hij alleen het vruchtgebruik behield.

De daarop volgende oorlog met *Munster* ten behoeve van WALRAVEN verteerde weder de schatkist en de toelage aan dezen van het veertiende gedeelte der inkomsten verhoogde nog den druk der belastingen. Een algemeen misnoegen was daarvan het gevolg. De geestelijkheid weigerde de belastinggelden, zoodat de Bisschop dreigen moest met *Interdict*. Bevreesd geweld te zullen lijden, verbonden zich de geestelijken, om voor iederen gewelddadigen overval te waken, en vereenigden zich in den Dom; vandaar trokken zij naar het Raadhuis en verkregen door bemiddeling van WILLEM van *Montfoort*, dat de belastingen werden verminderd.

Veelvuldig werd in deze tijden misbruik gemaakt van het kerkelijke voorrecht der *vrijplaatsen*. Oproerlingen en misdadigers onttrokken zich door de vlucht naar kerkhoven en altaren aan den wrekenden arm der justitie. Voornamelijk op verlangen van Graaf FILIPS van *Bourgondië* was in 1434 dit voorrecht aanmerkelijk ingekrompen.

In zijn bestuur wordt RUDOLF geprezen als moedig, standvastig en vlug van oordeel. Het Bisschoppelijke Paleis werd door hem luisterrijk opgebouwd en het kasteel *Ter Horst* hernieuwd. Vele kerken liet hij restaureeren en tot verheffing van den Godsdienst met prachtige kerkelijke gewaden voorzien.

Na eene wettige regeering van drie en twintig jaren overleed RUDOLF VAN DIEPHOLT den 24 Maart 1455 op het kasteel *Ter Horst*. Zijn lijk werd ge-

balsemd naar *Utrecht* gevoerd en in eene door hem gestichte kapel van den Dom bijgezet. Het treurig schisma, door hem begonnen, was bij zijnen dood gelukkig geëindigd.

In zijn geestelijk bestuur stond GERLACUS, Bisschop van *Hieropolis*, hem als *Vicaris Generaal* ter zijde; deze overleed in 1453. RUDOLF'S Wijbisschop JOANNES, Bisschop van *Carthago*, wijdde den 31 Maart 1449 een tweede altaar in het klooster van de *H. Maria Magdalena* te *Amsterdam*.

Een treffend wonder vond in 1448 te *Gorkum* plaats door de voorspraak van de H. BARBARA. Een man, HENRICUS KOK geheeten, werd des nachts door een ongelukkig toeval over het geheele lichaam, tot de ingewanden toe, doodelijk verbrand. De H. BARBARA, welke hij dagelijks vereerde, verscheen hem, redde hem uit de vlammen en gaf hem de zekerheid, dat door hare voorspraak zijn leven tot den dageraad wonderbaar zou blijven gespaard. Op onbeschrijfelijke wijze gewond en met opgezwollen leden kon hij zich nog voortspoeden naar het huis zijner dochter, en stierf, nadat hij met volle kennis en godsvrucht eene generale biecht gesproken, en de H.H. Sacramenten der stervenden ontvangen had.

II. GEDEELTELIJKE OPHEFFING DER TIJDELIJKE MACHT.

Den 7ⁿ April 1455 kwamen de Kanunniken in den Dom bijeen ter verkiezing van eenen nieuwen Kerkvoogd. Ook thans verzuimden de vorsten niet kandidaten van hunne keus voor te dragen. ARNOUD van *Gelder* ging zelf naar *Utrecht* om STEPHANUS van *Beijeren*, Kanunnik van *Keulen*, te steunen, welke ook door den Keulschen Aartsbisschop werd aanbevolen. Hij beloofde zelfs dat, als deze gekozen werd, *Utrecht*

vrijheid van tol in zijn gebied zoude hebben. FILIPS van *Bourgondië* stelde, door zijnen afgezant JAN van *Nassau*, als kandidaat zijnen natuurlijken zoon DAVID, die Bisschop van *Terouane* in *Artois* was. Doch de Kanunniken stoorden zich niet aan de onrechtmatige pressie en kozen met bijna algemeene stemmen GIJSBRECHT VAN BREDERODE, voor wien ook de Pauselijke bekrachtiging gevraagd werd.

Zoodra deze keus bekend was, zond FILIPS onverwijld den Bisschop van *Atrecht* naar *Rome*, om de belangen van zijnen zoon te bepleiten. De machtige Bourgondiër kon het niet gedoogen, dat een lid van een der grootste geslachten zijner tegenpartij, — het huis van *Brederode* was Hoekschgezind, — aan het hoofd des *Stichts* zou staan.

Paus CALLIXTUS III vond het in het belang van het Bisdom raadzaam, dat niet aan een *Brederoder*, maar aan eenen *Bourgondiër* de herdersstaf werd toevertrouwd, ten einde de rust in het Bisdom krachtig te kunnen handhaven. Hij ging dus, krachtens zijn reservatierecht, de keus van GIJSBRECHT voorbij en benoemde tot Bisschop van *Utrecht* DAVID VAN BOURGONDIË.

Groot was echter de verdeeldheid, die nu weder ontstond. FILIPS maakte zich gereed, om zijnen zoon het bezit van den zetel te verzekeren en GIJSBRECHT, om zich te handhaven. *Utrecht* en *Rhenen* sloten zich bij GIJSBRECHT aan en de regeering van eenige steden benoemden hem tot *Ruwaard*. Alvorens tot openlijken strijd over te gaan, werden pogingen tot vergelijk beproefd, maar vergeefs. GIJSBRECHT haalde krijgsvolk binnen *Utrecht*, verbande allen, die de Kabeljauwsche partij volgden, en liet zelfs eenigen ter dood brengen. FILIPS van zijnen kant liet een machtig leger onder aanvoering van ADRIAAN van *Borselen* het *Sticht* binnen rukken en nam *Amersfoort* en *Rhenen* in. Ook

het kasteel *Ter Horst* viel hem in handen. In Juli 1456 trok hij op naar *Utrecht* en kwam te *IJselstein.* De vrees voor de ontzettende overmacht deed velen de partij van GIJSBRECHT verlaten, zoodat deze gedwongen werd vrede te vragen.

Door bemiddeling van den Hertog van *Kleef* kwam men overeen, dat aan GIJSBRECHT, als Proost van *Utrecht*, nog eenige hooge geestelijke en wereldlijke waardigheden zouden worden geschonken en een som gelds zou worden verstrekt om de kosten, welke hij gemaakt had, te bestrijden. Kort daarop werd hij ontslagen van den kerkelijken ban, welken Paus CALLIXTUS III over hem als wederspannige had uitgesproken.

Met groote plechtigheid, als nooit te voren was geweest, werd nu DAVID VAN BOURGONDIË ingehuldigd den 6n Augustus 1456. Tal van vorsten, baronnen, ridders en edelen stroomden samen, om den nieuwen Bisschop te verwelkomen. DAVID beëedigde de voorrechten van de stad en van het *Sticht* en zag zich weldra overal als Bisschop erkend. Alleen *Deventer*, *Kampen* en *Zwolle* weigerden hem, niet als Bisschop, maar als Vorst te erkennen en verlangden ADOLF van *Gelder* als voogd of *Ruwaard;* doch na korten tijd kwamen zij tot onderwerping.

Zoo kwam *Utrecht* onder den invloed van het weldra oppermachtige *Huis van Bourgondië;* een invloed, die spoedig zou leiden tot vermindering, en langzamerhand tot ondergang van de tijdelijke macht der Utrechtsche Bisschoppen. Slechts weinige jaren zouden verloopen, en *Utrecht* zou voor goed als wingewest van *Bourgondië* worden aangemerkt.

Bisschop DAVID, die den Utrechtschen mijter door zijnen vader had gekregen, door de wapenen zijns vaders zijn gezag erkend zag, bleef ook in zijn wereldlijk bestuur grootendeels van zijnen vader afhankelijk, zoodat de zelfstandigheid van het eens

zoo machtige *Sticht*, waarvoor zoovele eeuwen bloedig was gestreden, langzamerhand aan de macht der Bourgondische vorsten werd onderworpen.

Aanvankelijk gedroeg zich GIJSBRECHT jegens den Bisschop zeer welwillend en werd zelfs een van diens voornaamste raadslieden. Ook bij FILIPS van *Bourgondië* steeg zijn aanzien, en zijn invloed verkreeg eenig overwicht. Maar daarvan maakte hij misbruik na den dood van FILIPS (1467) en begon den Bisschop tegen te werken. Geholpen door zijnen broeder REINOUD van *Brederode*, kwam hij in 1472 tot openlijken opstand, en wreekte zich op *Amersfoort*, dat het eerst zijne partij verlaten had. Doch onverhoeds werden GIJSBRECHT, REINOUD en diens zonen gevangen genomen, en een hunner, WALRAVEN geheeten, op de pijnbank gelegd. Deze ontvluchtte. REINOUD werd op bevel van KAREL DEN STOUTEN, FILIP'S opvolger, vrijgelaten, maar GIJSBRECHT zelf eerst na vier jaren ontslagen. Ontzet van zijne Proostdij, werd hij tot ballingschap veroordeeld. Hij trok naar *Breda* en stierf te *Geertruidenberg*. Heerschzucht en hoogmoedig verzet tegen het wettige gezag berokkenden hem de straf van eigen schuld.

Bisschop DAVID was een man, die onder menig opzicht lofwaardig het Bisdom bestuurde. Wetenschappelijk goed ontwikkeld en van ernstigen toeleg, was hij tevens grootmoedig en milddadig, en bovenal een ijveraar in den Godsdienst. Uitstekend was zijne zorg tot bevordering der wetenschap, zoodat men hem den naam van Maecenas der geleerden gaf. Persoonlijk nam hij de examens der wijdelingen af en, die niet bekwaam bleken, werden onverbiddelijk afgewezen.

Onderscheidene kerken werden door hem rijk begiftigd en op zijn geestelijk bestuur viel niets aan te merken. Bijzonder was ook zijn ijver om de rechtspleging te regelen in *Friesland*, waar de wetten nog

op van het heidendom afkomstige wijze werden toegepast. De kasteelen van het *Sticht* werden in goeden staat gebracht, en het kasteel van *Wijk bij Duurstede* richtte hij eensdeels in tot een prachtig paleis, en anderdeels tot een sterke vesting. Hij zorgde voor een goed geregeld stadsbestuur in *Utrecht* en liet *IJselstein*, sinds 1418 ontmanteld, met nieuwe wallen omringen.

Van zijne gebreken kan alleen gezegd worden, dat hij zich jegens zijne voornaamste onderdanen te veel liet leiden door het beginsel: »liever gevreesd dan bemind". Lichtzinnig van karakter, veranderde hij vaak van voorgenomen besluiten, en zocht zijne voornaamste raadslieden meermalen onder de mindere klasse, wellicht, omdat hij bij haar de meeste trouw gevonden had. Zijn Fransche aard bracht hem soms tot eenige wereldsche gezindheid, welke aan zijne hooge waardigheid weinig paste. Door latere geschiedschrijvers is hij, uit haat tegen allen, die aan het hoofd der Utrechtsche Kerk stonden, met veel donkerder kleuren afgeschilderd dan hij werkelijk verdiende.

Zoolang KAREL DE STOUTE leefde, had Bisschop DAVID een machtigen steun; doch hij ondervond ook menigmaal de nadeelen van zulk eene bescherming. De onberekenbare sommen, welke voor zijne oorlogen noodig waren, deden KAREL naar middelen omzien, om zijne schatkist te stijven. Tegen het kerkelijke recht in, legde hij in 1474 op de geestelijkheid van zijn graafschap en op die kerkelijke goederen, welke langer dan zestig jaren in bezit waren, eene drukkende belasting; maar het meerendeel der geestelijken weigerde te betalen. In *Zeeland* werden zij tot betaling gedwongen; maar in *Holland* werden allerlei middelen vergeefs beproefd. Ook de tusschenkomst der burgerlijke rechtbanken en de bemiddeling van DAVID baatten niet; de geestelijkheid handhaafde haar recht van immuniteit en beriep zich op den Paus.

Toen besloot KAREL tot geweld. In 1476 verscheen JAN VAN BOSHUIZEN, op 's KAREL'S last, in *Holland.* Voor de overmacht bevreesd, bewilligden eenige geestelijken in de belasting; maar andere konden niet dan met geweld gedwongen worden. Kloosterbezittingen werden nu openbaar aangeslagen en gewijde kostbaarheden met laakbare ruwheid aangetast. Doch God strafte dezen nieuwen Heliodorus. KAREL DE STOUTE sneuvelde bij *Nancy* in 1477, en zijn dood ontsloeg de geestelijken van verdere vervolging. Het krijgsgeluk had hem altijd gediend, totdat hij de hand uitstak naar het erfdeel Gods.

Met zijnen dood begon de glorie der Bourgondiërs te tanen. Van zijnen machtigen beschermer beroofd, zag DAVID zich weldra van oude vijanden omringd. Men begon zich over sommige daden des Bisschops in het staatsbestuur te beklagen. Vroeger is gemeld, dat de Heer van *Gaasbeek* het vruchtgebruik gehouden had zijner heerlijkheden *Abcoude* en *Wijk bij Duurstede.* Dat vruchtgebruik was later afgekocht voor veertienduizend gulden; doch na den dood van *Gaasbeek* werd op nieuw dertienduizend gulden gevorderd ten laste van het *Sticht,* en men verdacht den Bisschop in dit opzicht van oneerlijkheid.

Meer nog hinderde den Utrechtenaren, dat DAVID zich van vreemdelingen als raadslieden bediende, en de gemoederen geraakten in beweging. In *Utrecht* waande de Bisschop zich niet meer veilig en verbleef gewoonlijk te *Wijk bij Duurstede.* De burgers van *Utrecht* riepen nu den Burggraaf JAN van *Montfoort* te hulp. Deze bracht het stadsbestuur weder op den ouden voet, zooals het vóór DAVID geweest was, en hield de partij des Bisschops in streng bedwang. *Amersfoort* viel den oproerlingen toe en ook *Deventer, Kampen* en *Zwolle* staken weder het hoofd op.

De Bisschop moest dit alles lijdelijk aanzien en werd

gedwongen een verdrag te sluiten, waarbij zijne wereldlijke macht aanmerkelijk werd besnoeid. Toen echter het stadsbestuur zich ook aan zijne *geestelijke* rechtsmacht vergreep en eenen priester, DIRK VAN HEUSDEN, uit de stad verdreef, wijl deze met goedkeuring van den Bisschop eene nieuwe parochie buiten de *Weerpoort* had opgericht, sprak de Bisschop het *Interdict* over *Utrecht* uit. De stad appelleerde op den Aartsbisschop van *Keulen* en, toen deze den Bisschop in het gelijk stelde, op den Paus. SIXTUS IV liet door den Wijbisschop THOMAS BASINUS met den Bisschop van *Munster* en den Abt van *Egmond* een onderzoek instellen, hief het *Interdict* op en beval beiden partijen zich met elkander te verzoenen.

Intusschen was MARIA VAN BOURGONDIË, dochter van KAREL DEN STOUTEN, met den Aartshertog MAXIMILIAAN van *Oostenrijk* gehuwd en men vreesde, dat deze den Bisschop zou helpen. Die vrees bleek gegrond, want een oorlog brak uit tusschen *Holland* (Kabeljauwen) en *Utrecht* (Hoekschen). *Utrecht* vermeesterde *Leiden,* maar verloor het weer. Later werd *Naarden* ingenomen en gruwelijk verwoest; doch ook weder verloren. Daarop zocht men hulp bij den broeder van den Hertog van *Kleef,* ENGELBERTUS, een jongeling van achttien jaren. Deze kwam in 1481 binnen *Utrecht,* doch vond grooten tegenstand bij de geestelijken, welke hij dwingen wilde om punten van beschuldiging op te stellen tegen DAVID, ten einde den Paus te bewegen dezen van zijne waardigheid te ontzetten.

In het najaar vielen de Hollanders in het *Sticht,* verwoestten *Eemnes, Baarn* en *Soest* en behaalden eene groote overwinning te *Westbroek*, niet ver van *Utrecht,* waarbij vele aanzienlijke regeeringsleden sneuvelden. Ofschoon er pogingen werden aangewend, om tot vrede te komen, bleef het oorlogsvuur voortbranden en was *Utrecht* voortdurend aan verwoesting en

ellende ten prooi. De partij des opstands waagde zich eindelijk aan eene daad van volkomen revolutie. Zij zegde den wettigen Kerkvorst de gehoorzaamheid op en verkoos ENGELBERTUS van *Kleef* tot postulaat-Bisschop!

In Augustus 1482 volgden van Paus SIXTUS IV de strengste dwangmiddelen tegen de bestrijders van het wettige gezag. Aan ENGELBERTUS en de stads-regeering werd bevolen de reeds ontnomen goederen aan DAVID terug te geven, en hem als Herder en Heer te erkennen. Evenzoo werd aan de burgers van *Utrecht* en *Amersfoort*, onder straf van ban en *Interdict*, opgelegd zich te onderwerpen. Hoewel eenige onder ijdel appèl zich aan deze straffen niet stoorden, hielden verreweg de meeste geestelijken zich aan het *Interdict* en staakten den heiligen Dienst.

Inmiddels was MARIA VAN BOURGONDIË overleden en het grafelijke bewind over *Holland* geheel gekomen in handen van MAXIMILIAAN van *Oostenrijk* (1482).

In April 1483 viel te *Utrecht* eene gebeurtenis voor, welke het herstel van het Bisschoppelijke gezag scheen te beloven. Tijdens eene afwezigheid van ENGELBERTUS werd eene vergadering belegd van Kapittels en regeering. Maar een deel der burgerij, den opstand moede, verwekte onder luid geroep van »Vrede, vrede!" eenen oploop, en wist de vergaderde Kanunniken en regeeringsleden op te sluiten. Ook JAN van *Montfoort* werd gevangen. Onmiddelijk riep men Bisschop DAVID naar *Utrecht* terug en haalden hem op plechtige wijze in.

Doch de oude afkeer van *Utrecht* tegen *Holland* hield de beroering gaande. De Hollanders waren in de stad gekomen en hadden zich versterkt op de *Kathrijne-poort*. Het kwam tot een straatgevecht, waarbij JAN van *Montfoort* bevrijd en DAVID werd gevangen genomen. Smadelijk bejegend en van klee-

deren tot het hemd beroofd, werd deze tot meerdere zekerheid naar *Amersfoort* gevoerd. De overwinnende Utrechtenaren versterkten nu in allerijl hunne stad, want reeds maakte MAXIMILIAAN zich gereed, om met een leger van 12000 man een einde aan de Hoeksche partij te maken. *Amsterdam*, op *Utrecht* naijverig, stond hem trouw ter zijde en bekwam daarvoor de sloten *Abcoude* en *Vreeland*.

Den 18ⁿ Juni 1483 werd het beleg om *Utrecht* geslagen, en de stad scheen tot eenen hardnekkigen wederstand bereid. Doch nauwelijks was eene bres in de muren geschoten, of ENGELBERTUS, JAN van *Montfoort* en de burgemeester GERRIT ZOUDENBALCK traden naar buiten, om met den Aartshertog te onderhandelen. Maar eenige soldaten waren, tegen het oorlogsrecht in, toch de bres binnen gedrongen en, hoewel deze gestraft werden, sprongen toch de onderhandelingen daarmede af. Het beleg werd nauwer en de stad heviger beschoten. Den 3ⁿ September werd zij tot de overgaaf gedwongen, en vernederend waren de voorwaarden. De stadsregeering moest blootshoofds en barrevoets den Aartshertog vergiffenis komen vragen, 40.000 Rijnlandsche gulden boete betalen en MAXIMILIAAN als voogd van de stad *Utrecht* erkennen. Bisschop DAVID behield daar slechts het geestelijke gezag. FREDERIK VAN EGMOND, Heer van *IJselstein*, werd door den Aartshertog tot stadhouder aangesteld, en ENGELBERTUS, die gevangen naar *Gouda* was gevoerd, verliet de *Nederlanden*.

Het groote plan der wereldlijke vorsten was nu tot uitvoering gekomen en gedeeltelijk althans gelukt; het plan namelijk door FILIPS den *Goeden* reeds ontworpen en met rusteloozen ijver doorgezet, om het wereldlijke bestuur aan het geestelijke gezag te ontweldigen. Eeuwenlang hadden de Bisschoppen van *Utrecht* het erfdeel van ST. WILLIBRORD ook als

wereldlijke vorsten bestuurd, verzorgd, aller belangen behartigd en het *Sticht* tot grooten bloei gebracht; nu echter was de eerste schrede gedaan, om het wereldlijke bewind geheel te brengen onder de macht van het Oostenrijksch-Bourgondische Huis,

Met groote plechtigheid deed MAXIMILIAAN zijne intrede in de stad. DAVID werd uit zijne gevangenschap verlost, de wederspannigen gestraft, en, toen in het volgende jaar FREDERIK van *IJselstein* zich, met behulp van eenige teruggekeerde ballingen, des nachts van *Amersfoort* meester maakte, kwam aan den oorlog een einde.

Toch gelukte het niet aan MAXIMILIAAN zich op den duur in de stad *Utrecht* te handhaven. De burgerveeten waren te diep in de bevolking ingedrongen; de ambtenaren en het krijgsvolk gedroegen zich te overmoedig, dan dat niet spoedig eene herhaalde uitbarsting volgen zou. Knevelarijen en straatoproeren bleven aan de orde van den dag. De *Kathrijne-poort* werd versterkt (1489), maar de Hollandsche bezetting zag zich weldra gedwongen de poort en zelfs *Utrecht* te verlaten. Vruchteloos poogde de stadhouder de stad weer te herwinnen, maar bracht het niet verder, dan dat hij voor 25.000 goudgulden van verdere vijandelijkheden afzag.

Deze moeielijkheden deden de wereldlijke voogdij over *Utrecht* voor MAXIMILIAAN en zijnen zoon FILIPS den SCHOONEN, die in 1493 de regeering aanvaardde, langzamerhand weder verloren gaan. Gedeeltelijk kwam zij weer in de handen van den Bisschop, maar het meest aan den stedelijken magistraat. De sloten *Abcoude* en *Vreeland* werden in 1490 aan DAVID teruggeven.

Doch de regeering van den Bisschop bleef onder den invloed zijner vrienden en raadgevers. De zelfstandigheid van het *Sticht* had door zijne toegeeflijkheid aan de Hollanders een geweldigen knak gekregen,

en alles was als voorbereid om de onafhankelijkheid voor immer te verliezen. Zijn verder bestuur kon niets meer herstellen. Hij stierf na eene veertigjarige regeering den 16n April 1496 te *Wijk bij Duurstede* en werd aldaar begraven.

Ondanks de oorlogen en fel bewogen tijden had hij de geestelijke zorgen van zijn Bisdom niet vergeten. Vele gunsten schonk hij aan die kloosters, waar de kerkelijke tucht uitmuntend werd onderhouden, zooals bij de *Broeders van het gemeene leven,* de *Tertiarissen* en *Karthuizers.* Mild begiftigde hij de kerken, en ijverde voor de waardige uitoefening van den heiligen Dienst; bijzondere lof wordt hem gebracht voor zijne zorg voor den kerkelijken zang.

Als Wijbisschoppen stonden hem in de H. Bediening ter zijde: JUDOCUS BORRE, Bisschop van *Hiëropolis* i. p. i., die in 1469 ontsliep; GOZEWIJN HEXIUS *(Haex),* Karmeliet, Bisschop van *Hiëropolis*; deze wijdde een altaar in het Karmelietenklooster te *Oudorp* en stierf in 1475; THOMAS BASINUS, een Franschman, die niet alleen door zijne lotgevallen, maar ook door een nagelaten geschiedkundig geschrift bij zijne tijdgenooten vermaard geworden is. Eerst was hij Bisschop van *Lizieux* in *Frankrijk* en stond gunstig bekend aan het hof van KAREL VII, maar later werd hij door LODEWIJK XI valsch verdacht, dat hij de Engelschen en Bourgondiërs begunstigde, zoodat hij gedwongen werd ontslag van zijnen zetel te verzoeken. De Paus schonk hem den titel van Aartsbisschop van *Cesarea,* en DAVID VAN BOURGONDIË nam hem als Wijbisschop aan. Koning KAREL VIII riep hem later weer naar *Frankrijk* terug; doch hij weigerde en bleef in *Utrecht* tot zijnen dood, 1491; JOANNES VAN RIET *(Ab Arundine),* Bisschop van *Usbith,* die, in de Godgeleerdheid zeer ervaren, een der meest beroemde predikers dier tijden was en in 1497 overleed; JUDOCUS

VAN DALEN, Dominikaan, Bisschop van *Sebaste;* hij consacreerde vier altaren in het klooster *Sint Agnietenberg* en wijdde in *Terborg* vier beelden.

In de Meimaand van het jaar 1496 vergaderden de Kanunniken om eenen nieuwen Bisschop te kiezen. Ook thans lieten de vorsten hunnen invloed gelden, om de kandidatuur hunner gunstelingen te bevorderen. De Bisschop van *Munster* ijverde met eenige anderen voor PHILIPPUS, broeder van den Hertog van *Kleef;* doch hunne voorspraak werd geheel verdrongen door MAXIMILIAAN, thans keizer van *Duitschland*, en diens zoon FILIPS DEN SCHOONEN, welke den Graaf van *Nassau* met andere edelen naar *Utrecht* zonden, om de keus aan te bevelen van FREDERIK VAN BADEN, neef van MAXIMILIAAN, Kanunnik van den Dom van *Utrecht* en Thesaurier van den Dom te *Keulen.*

Met verwonderlijke eenparigheid van stemmen werd FREDERIK IV VAN BADEN gekozen, hoewel hij slechts de wijding van sub-diaken had ontvangen. Hij wordt ons beschreven als een vriendelijk, weldadig, deugdzaam en moedig man, die evenwel voor de hem opgelegde taak niet genoeg berekend was.

Den 17^{en} Sept. 1496, nog voordat de confirmatiebrief van den Paus was ingekomen, werd hij plechtig te *Utrecht* ingehaald en later gehuldigd. Den toestand van het Bisdom vond hij allertreurigst. Gedurende de laatste jaren van zijnen voorganger was door vorsten en steden de tijdelijke macht der Bisschoppen ingekrompen en slechts een schijn van bestuur overgebleven. Hij begon met de zwervende rooverbenden, die het land onveilig maakten, te verdrijven; kocht het slot van *Wijk bij Duurstede*, hetwelk in het bezit gekomen was van FILIPS van *Bourgondië*, broeder van Bisschop DAVID, voor eene groote som geld terug, en bracht

een oproerigen edelman in *Overijsel*, VAN WISCH, tot onderwerping.

Spoedig werd hij met den Hertog van *Kleef* in eenen ernstigen oorlog gewikkeld, welke gelukkig niet lang duurde. De Hertog namelijk dwong betaling af van belangrijke schulden, welke het *Sticht* hem verplicht zoude zijn, doch wier rechtmatigheid zeer twijfelachtig was. Om zich schadeloos te stellen had hij *Rhenen* ingenomen.

Langer duurde de strijd met KAREL van *Gelder*. Deze had een geschil met FILIPS DEN SCHOONEN over het bezit van het slot *Oijen*. De Bisschop werd als scheidsrechter ingeroepen en moest het slot bewaren; doch de Heer van *Zevenbergen* veroverde het en bracht den Bisschop in groote moeielijkheden. Dientengevolge kwam KAREL van *Gelder* met MAXIMILIAAN en FILIPS in openlijken oorlog. Het *Sticht* kon niet onzijdig blijven en werd genoodzaakt de zijde des keizers te kiezen, die den handel met de Gelderschen bij openbaar besluit verbood. Jarenlang deelde nu het *Sticht* in de wisselvalligheden van dezen krijg. KAREL wist zich in het *Sticht* en zelfs in de stad *Utrecht* eene partij te verwerven; en het krijgsvolk, door den keizer tot hulp van den Bisschop gezonden, veroorzaakte meer schade dan baat, zoodat de Bisschop zich dikwerf tegen zijne helpers moest verdedigen.

Zonder twijfel lag het in het plan des keizers om zich andermaal van de heerschappij over het *Sticht* meester te maken. Zijn veldheer, FLORIS van *Egmond*, gedroeg zich zóó, dat de Bisschop genoodzaakt was hem aan te klagen bij de Landvoogdes MARGARETHA, die na den dood van FILIPS DEN SCHOONEN in 1506, gedurende de minderjarigheid van KAREL V, met de voogdij van *Holland* belast was. De ontzaglijke schade en erge gevolgen van dezen krijg veroorzaakten ten laatste, dat de Utrechtenaren èn tegen den

keizer èn tegen den Bisschop openlijk in verzet kwamen, en zich bij de partij van *Gelder* aansloten. Wederzijds berokkende men elkander veel leed; maar de Landvoogdes wilde van geen vrede weten, zoolang *Utrecht* in verbond met *Gelder* bleef. Eindelijk in 1511 kwam, ondanks de moeite van KAREL om *Utrecht* aan zijne zijde te houden, de gewenschte vrede tot stand. Maar de poging van MAXIMILIAAN was mislukt; het wereldlijke gezag van den Bisschop was nog niet ondergegaan.

Ook *Groningen* veroorzaakte nieuwe onrust. Het beschouwde den Bisschop, die zich verbonden had, om den Hertog van *Saksen* bij de belegering van *Groningen* te helpen, als openbaren vijand en bracht hem veel nadeel in *Drente* toe.

Deze troebelen, gevoegd bij de vijandige gezindheid der Utrechtenaren, maakten FREDERIK VAN BADEN weldra wars van het bewind. Die tegenzin was reeds vroeger ontstaan, toen hij de geestelijkheid in *Holland, Zeeland* en *Friesland* eene belasting wilde opleggen, om in de kosten der Geldersche oorlogen te voorzien, maar allerwege weigering ondervond. De geestelijkheid beriep zich op den Paus, en bleven van deze belasting vrijgesteld (1503). Hij zocht nu van zijn Bisdom ontslagen te worden en onderhandelde heimelijk met den koning van *Frankrijk*, om met het Bisdom van *Metz* te ruilen. Doch de zaak lekte uit. MAXIMILIAAN dreigde den Bisschop met zijne hooge gramschap, als hij aan zijn voornemen gevolg zou geven. Gebruik makende van deze gelegenheid dwong hij FREDERIK om, tegen eene jaarlijksche uitkeering, de Bisschoppelijke bediening neder te leggen, en de keus eens opvolgers ter beschikking te laten van hem en zijnen kleinzoon KAREL V. Maar ook deze geheime onderhandeling werd bekend, en nu spanden de Regeeringen (*Staten*) van het *Sticht*, bevreesd voor de immer

stijgende macht der Bourgondiërs, samen, om den Bisschop zijn woord weder te doen intrekken.

Doch het was te laat. De machtige KAREL V, in 1516 aan de regeering gekomen, wist den Utrechtenaren ontzag in te boezemen en dwong hen in het vastgesteld verdrag te berusten.

FREDERIK VAN BADEN legde zijn ambt neder in 1516. Hij had twintig jaren geregeerd en in dien tijd weinig rust en veel verdriet gehad. Hij ging naar *Lier* in *Brabant*, waar hij den 24 September 1517 overleed. en werd in *Baden* aan den *Rijn* begraven. Zijn geestelijk bestuur heeft hij lofwaardig waargenomen. Onder zijne regeering werd in de *St. Janskerk* een kostbare schat H.H. Relikwiën gevonden, waarvan hij eene volledige lijst liet opmaken. Sommigen beweren, dat hij wat weelderig leefde en geldzuchtig was. Maar heeft ook zijne nagedachtenis niet onder de verkeerde bedoelingen van latere schrijvers geleden?

Als Wijbisschop stond hem ter zijde de bovengenoemde JUDOCUS VAN DALEN, Bisschop van *Sebaste*. Na diens dood (1501) volgde ADRIAAN VAN APELTERN, Augustijner kloosterling, Bisschop van *Sebaste*. Deze wijdde de kerk of kapel der Ridders van *St. Jan* in *Zoeterwoude*, een altaar in de Jerusalemskapel te *Tergouw*, en de altaren van het kapittelhuis der *St. Jansridders* te *Haarlem*. Diens opvolger was JACOBUS DE RIDDER, Bisschop van *Hebron*.

Zoo was het Utrechtsche Bisdom, na meer dan acht eeuwen de grootste wederwaardigheden en de stormen der tijden verduurd te hebben, geheel van toestand veranderd. Niet meer was het, zooals bij het begin van dit tijdvak, vrij en van de omliggende vorsten onafhankelijk, alleen leenplichtig aan den Duitschen keizer in het wereldlijke, en onderhoorig aan den Metropolitaan van *Keulen* in het geestelijke; — niet meer was het de veelvermogende heerschappij,

die boven alle Nederlandsche vorstenhuizen uitblonk in gezag en macht: — *Utrecht's* glorie was gedaald en neigde ten ondergang onder de alles verslindende Oostenrijksch-Bourgondische monarchie. Reeds toch strekte de groote KAREL V, wien zijne geboorte de koningskroon van *Spanje* en het uitgestrekte Bourgondische gebied geschonken had, de handen uit naar *Utrecht*, om, — als hij later bij den dood van MAXIMILIAAN den troon der Duitsche keizers zou bestijgen, en den vorstelijken scepter over het grootste en rijkste deel van *Europa* zou zwaaien, en de nieuwe wereld, door COLUMBUS ontdekt (1492), hem hare schatten zou ontsluiten, — ook het erfdeel van St. WILLIBRORD, zoo lang begeerd, bij zijne staten te voegen. De schijn van wereldlijke macht, den Utrechtschen Bisschoppen nog overgebleven, zou weldra geheel verdwijnen.

III. PAUS ADRIAAN VI.

Onder de beroemde mannen, die in dezen tijd de Katholieke Kerk van *Nederland* tot luister en roem verstrekt hebben, komt de eereplaats toe aan Paus ADRIAAN VI.

Hij werd den 28 Februari 1459 in *Utrecht* geboren. Zijn naam was ADRIAAN FLORISZOON BOEIJENS. Volgens sommigen was zijn vader wever, volgens anderen schuitenmaker. Zijne eerste studiën maakte hij te *Utrecht* en te *Zwolle*, en vertrok later naar de Universiteit van *Leuven*. Terwijl hij studeerde, moest hij, om in zijn onderhoud te voorzien, aan anderen les geven, totdat MARGARETHA VAN YORK, weduwe van KAREL DEN STOUTEN, hem leerde kennen en ondersteunde. Den 18^{n} Juni 1490 behaalde hij den graad van Doctor in de Godgeleerdheid, en werd Hoogleeraar en Onderkanselier der Academie en Kanunnik van

ST. PIETER te *Leuven.* Hij stichtte er een Collegie, naar hem het Paus-collegie genoemd.

Omstreeks 1507 werd ADRIAAN belast met het onderwijs van den jeugdigen KAREL V, den erfgenaam der Huizen van *Oostenrijk, Bourgondië, Castilië* en *Aragon.* Algemeen is bekend, welk eenen invloed de leermeester op het gemoed des leerlings verwierf. Hij werd diens plaatsvervanger en eerste minister in *Spanje,* Bisschop van *Tortosa,* Kardinaal, en eindelijk, op drie en zestigjarigen leeftijd, na den dood van LEO X, tot den Pauselijken troon verheven (den 9 Januari 1522). Hij behield, — wat sinds eeuwen niet geschied was — ook als Paus zijnen eigen naam ADRIAAN.

Zoodra de tijding der Pauskeus van ADRIAAN *Nederland* bereikte, werd hem, op voorstel van den hierna te noemen Bisschop FILIPS VAN BOURGONDIË een gezantschap gezonden, om hem met deze hoogste waardigheid geluk te wenschen.

Paus ADRIAAN is de eenige Nederlander, die den stoel van den H. PETRUS beklommen heeft, en bleef ook als Paus Nederlander in aard, zeden en opvatting. Terstond bij de aanvaarding zijner regeering liet hij zijn ernstig voornemen blijken, om in zijne naaste omgeving maatregelen te nemen tot afschaffing van een aantal misbruiken, welke in de Kerk waren binnengeslopen, en tot herstel der kerkelijke tucht onder de geestelijken. Zelf toonde hij zich een voorbeeld van eenvoud en ingetogenheid.

Jammer echter, dat zijne roemvolle regeering slechts kort mocht duren. Hij stierf reeds den 14 September 1523 en werd begraven in de kerk *St. Maria del Anima* te *Rome,* — waar later ook het stoffelijke overschot werd neergelegd van den door hem benoemden Nederlandschen Kardinaal WILLEM VAN ENCKENVOORT, dien wij weldra als Bisschop van *Utrecht* zullen ontmoeten.

IV. ONDERGANG DER TIJDELIJKE MACHT.

Tot opvolger van FREDERIK VAN BADEN werd, op voordracht van KAREL V, door Paus LEO X benoemd FILIPS VAN BOURGONDIË, broeder van den vroegeren Bisschop DAVID van *Bourgondië*, en evenals deze een natuurlijke zoon van Graaf FILIPS DEN GOEDEN. Hij werd den 19n Mei 1517 door de geestelijkheid, adel en steden als Bisschop gehuldigd. Nimmer echter was hij voor den geestelijken stand bestemd geweest, en moest eerst de verschillende lagere en hoogere wijdingen ontvangen, alvorens hem de Bisschoppelijke wijding kon worden toegediend. Hij ontving deze wijdingen in het voorjaar van 1518 uit de handen van den Wijbisschop JACOBUS DE RIDDER, Bisschop van *Hebron* i. p. i.

Een geschil tusschen de steden *Kampen* en *Zwolle* wikkelde hem al spoedig in oorlog met Hertog KAREL van *Gelder*. *Kampen* had vroeger van den Utrechtschen Kerkvoogd eenen tol gekocht. Om dezen tol te vermijden, diepte *Zwolle* het *Zwarte Water* uit, waardoor de schepen vrij hunne koopwaren konden vervoeren. *Kampen* meende nu recht te hebben om eenen tol op het *Zwarte Water* te plaatsen, doch werd daarin verhinderd. Pogingen van KAREL V en Bisschop FILIPS, om de zaak in der minne te schikken, mislukten. Toen echter FILIPS *Kampen* in het gelijk stelde, verzette zich daartegen, als beschermheer van *Zwolle*, Hertog KAREL van *Gelder*. Deze trok met een groot leger naar *Overijsel*, maakte zich van vele plaatsen meester, en toonde zich als beschermheer van *Zwolle* gevaarlijker voor de vrijheid en het welvaren der stad, dan de rechtmatige vorst. Toen hij echter beproefde de stad geheel aan zich te onderwerpen, verjoegen de burgers de Geldersche bezetting en sloten voor KAREL de poorten 1524.

De krijgsverrichtingen van den Bisschop tegen KAREL van *Gelder* waren niet gelukkig, hoewel hij versterking uit *Holland* had gekregen. Eerst na den dood des Bisschop kwam men tot een tijdelijk bestand.

Bisschop FILIPS VAN BOURGONDIË wordt zeer verschillend door de geschiedschrijvers beoordeeld.

HEDA is hem slecht gezind en verhaalt, dat hij zeer weinig met de beoefening der wetenschap op had, en ook aan de geestelijkheid zich weinig liet gelegen liggen; terwijl hij met groote voorliefde bezield was voor degenen, die hem wisten te vleien en hem, door welk middel dan ook, aan geld hielpen. Dezen waren de eenigen, welke invloed op hem konden uitoefenen en hem meermalen tot onvoorzichtige daden brachten. Hij trachtte de kerkelijke vrijheden te verminderen, de rechtsmacht der Aartsdiakens in te krimpen, en was gemakkelijker te vinden om de lasten te verzwaren dan te verminderen; zoodat aan den eerbied en de achting van geestelijken en leeken voor het Bisschoppelijke gezag een gevoelige knak werd toegebracht.

Veel berispelijks wordt hem toegeschreven, èn om zijn ongelukkig oorlogsbeleid èn om zijne gebreken. Matigheid zou niet tot zijne deugden behoord hebben, en ook op zijne zedelijkheid vallen ergerlijke aanmerkingen. Breed wordt dit door zijne vijanden en de kerkhaters uitgemeten, en deze verzuimen niet om, valsch en onwaardig, de gebreken van éénen Bisschop als algemeen bij allen voor te stellen.

Deze ondeugden verdienen inderdaad ten strengste te worden gelaakt; maar men vergete niet, dat FILIPS nooit eenige opleiding voor den geestelijken stand gehad heeft, en alleen gekozen is, om een handig werktuig te zijn voor de staatkundige oogmerken der Bourgondiërs. Dat dergelijke ongeroepen personen aan het hoofd eens Bisdoms werden geplaatst, kan men

nooit den Paus tot verwijt maken. De valsche middelen der staatkunde dezer eeuw werden ook aangewend ter misleiding van het Pauselijke Bestuur, hetwelk ten opzichte der geschiktheid van te benoemen overheden, vertrouwen moest op de aanbeveling der vorsten, maar zich meermalen jammerlijk bedrogen zag.

Door andere geschiedschrijvers daarentegen wordt hij geprezen als bevorderaar van het godsdienstige leven; doch het valt niet te ontkennen, dat deze lof ver van vertrouwbaar is. GERARDUS GELDENAUER, de leermeester des Bisschops, die ook diens leven heeft geschreven, roemt zijne onbaatzuchtigheid, liefde voor de wetenschap en vooral zijne groote droefheid, wijl hij door KAREL van *Gelder* tot oorlogvoeren werd gedwongen, doch hij beschuldigt hem tevens van onzedelijkheid. Deze GERARDUS GELDENAUER echter heeft zich eenen beruchten naam verworven als voorstander der zoogenaamde Hervorming, en is evenmin te vertrouwen als beider vriend ERASMUS, over wien later. Of Bisschop FILIPS zelf over de katholieke leerstellingen van aflaten en celibaat wel rechtzinnige meeningen had, is aan twijfel onderhevig.

Onder zijn bestuur verloor het *Sticht* veel in aanzien en naderde met rassche schreden zijnen ondergang. Door velen veracht overleed FILIPS te *Wijk bij Duurstede* den 7n April 1524, in den ouderdom van 59 jaren, en werd bij zijnen broeder DAVID begraven. Zijn dood wordt door de meesten toegeschreven aan onmatigheid, door anderen aan gevatte koude. Voor zijne onderdanen verwierf hij van Paus LEO X het voorrecht, dat zij in de eerste rechtsvordering niet buitenslands gedagvaard mochten worden.

Zijne Wijbisschoppen waren de meergenoemde JACOBUS DE RIDDER, Bisschop van *Hebron*, die in 1529 overleed en JOANNES HEETVELT, Bisschop van *Hierapolis*.

De bijna hopelooze toestand van het *Sticht*, dat

reeds zooveel van zijne zelfstandigheid verloren had, maakte den Kanunniken de keus eens opvolgers allermoeielijkst. Openbare gebeden werden uitgeschreven, opdat een waardig en bekwaam man den Bisschoppelijken zetel zou beklimmen. Den 6n Mei 1524 vergaderde het Algemeen Kapittel. Vele roemruchtige mannen uit verschillende landstreken werden voorgesteld. — Niet zonder reden vreesde men voor opschudding, zooals reeds zoo dikwerf had plaats gehad, vooral daar eenstemmigheid onder de Kanunniken niet was te verwachten. Een groot deel der Kanunniken verklaarde zich tegen een Bourgondiër; andere uit afkeer tegen FREDERIK VAN BADEN, tegen een Duitscher; weer andere wilden bepaald eenen Bisschop uit de Utrechtsche geestelijkheid, wijl er edele, geleerde en vrome mannen genoeg in het Bisdom te vinden waren, die met eer en kracht den herdersstaf konden voeren.

De meeste stemmen der Kanunniken vielen ten deel aan HENDRIK VAN BEIJEREN en aan EVERARDUS VAN DER MARK, Kardinaal-Bisschop van *Luik*. Spoedig echter vereenigden zich de Kanunniken, om met algemeene stemmen de keus op HENDRIK VAN BEIJEREN te bepalen.

Deze was niet minder door deugd dan door adel van geboorte luisterrijk, en zijne verheffing was aan geestelijken en leeken zeer welgevallig. Hertog KAREL van *Gelder* verzette zich echter, en wist door lastertaal over den nieuwbenoemde de inhuldiging vier maanden tegen te houden. Deze geschiedde eerst den 21n September 1524,

Nog vóór hij de Bisschoppelijke waardigheid ontvangen had, belegde HENDRIK eene Synode om de de dagen te regelen, welke als kerkelijke feestdagen gevierd moesten worden, en drong met allen nadruk op het onderhouden dier dagen aan. Weldra toonde hij ook, dat het hem ernst was, om het *Sticht* uit den

vervallen toestand op te beuren, en vooral de rechten der Kerk tegen de aanmatigingen van wereldlijke overheden te handhaven.

In *Amsterdam* hadden, ondanks het strenge verbod der Kerk, niet zelden *geheime huwelijken* plaats, waaruit schromelijke gevolgen voortkwamen. De stadsregeering meende verplicht te zijn deze krachtig tegen te gaan, en verbood bij keur van den 3^{n} November 1525 haren burgers, onder straffe van zware geldboete, geheime huwelijken, d. i. zonder voorafgaande afkondigingen, te sluiten. Maar de Bisschop en evenzeer de Proost en Aartsdiaken van den Dom zagen in deze keur terecht eene inbreuk op de rechtsmacht der Kerk, dewijl het huwelijk als Sacrament uitsluitend aan het *kerkelijke* Recht onderworpen is. Alleen de *burgerlijke gevolgen* van een voor de Kerk geldig gesloten huwelijk kunnen door den wereldlijken rechter geregeld worden, doch niet het huwelijk zelf. Derhalve vaardigde de hooge geestelijkheid een streng bevel uit, (21 December 1424), waarbij aan den Magistraat van *Amsterdam*, onder straffe van kerkelijken ban en *Interdict*, bevolen werd die keur openlijk te herroepen, uit de stadsarchieven te schrappen en te vernietigen, als zijnde uitgevaardigd door eene onbevoegde macht en in strijd met het kerkelijke Recht. Negen dagen werden gegeven tot beraad, en de dag werd bepaald, waarop de regeering van *Amsterdam* zich voor den Bisschop zou te verantwoorden hebben.

Geenszins echter berustte het stadsbestuur in deze uitspraak, en beklaagde zich bij den Hollandschen Graaf, keizer KAREL V. Deze meende het gezag der Amsterdamsche regeering te moeten steunen, en gaf een bevelschrift, waarbij HENDRIK'S dagvaarding werd opgeschort, totdat de zaak door het Hof *(Staten)* van *Holland* zou zijn onderzocht.

Onbekend is, hoe de zaak is geëindigd; doch aan

dit voorbeeld kan men den toeleg zien der vorsten en regeeringen, om het geestelijke gezag te ondermijnen, en het kerkelijke terrein voet voor voet voor zich te winnen. Slechts weinige dagen daarna gaf het Hof van *Holland* zelf een bevelschrift uit, waarbij aan 's keizers ambtenaren vergund werd, onderzoek in te stellen naar de kerkelijke tucht in de kloosters, hetgeen ook uitsluitend den *geestelijken* rechter toekomt. Ook hiertegen verhief de Bisschop onmiddellijk zijne stem en verbood den wereldlijken overheden zich dat onderzoek aan te matigen.

Doch bij alle pogingen des Bisschops om de kerkelijke macht weder op te heffen en haar recht te doen wedervaren, werden de omstandigheden zoodanig, dat hij bedacht moest worden, om te behouden wat hij nog had. KAREL van *Gelder* overheerschte nog steeds een groot gedeelte van het *Sticht* en bracht veel nadeel toe. Door bemiddeling van den Bisschop van *Trier* gelukte het een vergelijk tot stand te brengen, waarbij KAREL zich bereid verklaarde voor de som van 50.000 goudgulden de veroverde gewesten te verlaten.

Groote moeielijkheid baarde het den Bisschop dit geld bijeen te krijgen. De regeering van *Utrecht*, sind 1516 van den Bisschop onafhankelijk, weigerde te storten, en de onrustige partijzucht veroorzaakte weder menig oproer, zoowel buiten de stad als daarbinnen. Het volk wilde, dat ook van de geestelijke goederen belasting zou worden gevorderd, en eerst toen de opgezweepte menigte zich met geweld van *Utrecht* had meester gemaakt, besloot HENDRIK VAN BEIJEREN met kracht van wapenen de wanorde te beteugelen.

In *Wijk bij Duurstede* verzamelde hij met behulp van den Graaf van *Buren* eene ruiterij, waarmede hij naar *Utrecht* optrok; doch hij vond de poorten gesloten. Bevreesd, dat de Bisschop grootere strijdmacht zoude bijeenbrengen, riepen de oproerlingen de hulp

in van KAREL van *Gelder*, die des nachts 400 voetknechten en een ruiterstoet binnen de stad bracht. De Bisschop wierp aan de *Vaart* eene schans op om de stad te belegeren. Hertog KAREL liet deze gelegenheid niet ongebruikt, om zich andermaal ten koste van het *Sticht* te bevoordeelen. Zijn invloed nam verbazend toe. Reeds begon hij zich *Heer van Utrecht* te noemen, en stelde den vermaarden krijgsoverste MAARTEN VAN ROSSUM tot bevelhebber en den Graaf van MEURS tot zijnen stadhouder aan.

Met leede oogen zag het Hof van *Holland* dien verkeerden gang van zaken, en begreep terecht, dat krachtig optreden tegen den overmoedigen Hertog gebiedend noodig werd. Die krachtige hulp tegen *Gelder* echter was tevens de ondergang van de wereldlijke macht der Utrechtsche Bisschoppen.

Door den geweldigen overmoed van KAREL van *Gelder* en den oproerigen geest zijner onderdanen in het nauw gebracht, was HENDRIK VAN BEIJEREN ten einde raad. Geen kans ziende zijn wankelend gezag te herstellen, zelfs niet te verdedigen, besloot hij, evenwel niet zonder drang van de zijde der Bourgondiërs, geheel het wereldlijke bestuur van het *Sticht*, dat nog slechts een schaduw was van hetgeen het vroeger was geweest, aan keizer KAREL af te staan, en alleen voor zich te behouden, wat kerkelijk was.

Gretig werd dit aanbod aangenomen. Den 15 November 1527 werd door gevolmachtigden des Bisschops en der Landvoogdes MARGARETHA, in naam des keizers, te *Schoonhoven* eene overeenkomst gesloten, bij welke de afstand van de wereldlijke macht der Utrechtsche Bisschoppen in beginsel werd aangenomen. Vervolgens werden te *Kampen* de nadere voorwaarden geregeld, onder welke de afstand zou geschieden ten aanzien van het *Boven-Sticht;* — de keizer zou namelijk de geestelijkheid, de ridderschap en de steden in hunne

voorrechten handhaven, zonder toestemming der staten van het gewest geen nieuwe belastingen invoeren, en alles wat Hertog KAREL aan het *Boven-Sticht* ontnomen had, weder terugbrengen, Den 11ⁿ Februari 1528 werd dit verdrag gesloten. De Bisschop ontsloeg zijne onderdanen in het *Boven-Sticht* van hunnen eed van trouw, en het erfdeel van ST. WILLIBRORD ging voor dat gedeelte in de macht der Bourgondische heerschappij over.

Nu begonnen de Staten van *Holland* de macht van KAREL van *Gelder* ook in het *Beneden-Sticht* te breken. KAREL liet zijnen bevelhebber MAARTEN VAN ROSSUM eenen plundertocht houden in *den Haag* en omstreken, vanwaar deze met grooten buit wederkeerde (Maart 1528); doch daardoor ontvlamde de moed der Hollanders nog heviger, om alles tegen hem in het werk te stellen. Een leger van 10.000 voetknechten en 1500 ruiters werd bijeengebracht, en na menig wreedaardig gevecht gelukte het om de Gelderschen overal terug te drijven, en *Utrecht*, onder aanvoering van GODFRIED VAN VOORDEN, bij verrassing in te nemen. (1 Juli 1528).

Dit vooral was als de genadeslag voor KAREL van *Gelder*. Hij had reeds in *Utrecht* door hem toegedane Kanunniken HENDRIK VAN BEIJEREN laten vervallen verklaren en FREDERIK, Graaf van *Bichlingen*, tot Postulaat laten kiezen; doch deze had geweigerd eene hem wederrechtelijk aangeboden waardigheid te aanvaarden. Na het verdrijven van *Gelder* werd kort recht gemaakt met de oproerlingen; vele werden gedood, gevangen gezet of verbannen met verbeurdverklaring hunner goederen. De Bisschop keerde naar *Utrecht* terug.

Onmiddellijk werden nu de zaken van het *Beneden-Sticht* geregeld. Den 13 Augustus 1528 werd besloten, dat ook deze gewesten aan de wereldlijke macht des Bisschops zouden worden onttrokken. De steden, door KAREL van *Gelder* ontnomen, zouden worden terug-

gegeven en *Utrecht*, van *Gelder* ontslagen, zou den keizer als Heer erkennen. Den 3n October daaropvolgende kwamen de vorsten te *Gorinchem* bijeen en werd de vrede met *Gelder* en het verdrag tusschen *Utrecht* en den keizer geteekend. Keizer KAREL zond daarop ANTONIUS DE LALAIN, Graaf van *Hoogstraten*, naar *Utrecht*, om in zijnen naam den eed der burgers af te nemen en als wettig vorst te worden ingehuldigd.

Zoo had het Huis van *Bourgondië* eerst het *Boven-Sticht*, nu het *Beneden-Sticht* aan zich onderworpen, en was de tijdelijke macht der Utrechtsche Bisschoppen voor goed ten onder gegaan, ook de Kapittels legden hun recht tot het kiezen van eenen Bisschop in de handen van KAREL neder. De akte van afstand werd in een Algemeen Kapittel geteekend en door Paus CLEMENS VII ter bekrachtiging toegezonden. De Pauselijke bekrachtiging volgde den 19 Augustus van het jaar 1529. Wel werd een krachtig protest tegen dezen afstand ingediend door ALBERT PIGGE, Kanunnik van den Dom, maar het mocht geen verandering brengen in het gemaakte besluit.

KAREL V toog onmiddellijk aan het werk om de verkregen rust onder de oproerige partijen te bevestigen. Hij stelde machtige en bekwame krijgsoversten aan het hoofd der Bourgondische bezetting, en stichtte binnen de stad het slot *Vreeburg*.

Voor HENDRIK VAN BEIJEREN was nu de Bisschoppelijke regeering hoogst onaangenaam geworden, weshalve hij den Paus ontslag vroeg van zijnen zetel.

Na vijf jaren in de moeielijkste omstandigheden het Bisdom te hebben bestuurd, legde hij zijn bestuur neder reeds in de maand Juni van 1529 en werd later overgeplaatst naar het Bisdom van *Worms*. Hij overleed in 1552.

Als Wijbisschop stond hem in zijne geestelijke bediening ter zijde MATHIAS VAN GOCH en als Vicaris

JOANNES VAN GOCH, die later Vicaris-Generaal geworden is.

De ondergang der tijdelijke macht van de Bisschoppen van *Utrecht*, onder zijne regeering voltrokken, geeft aan de vijanden der Kerk eene welkomen aanleiding, om ook dezen verdienstelijken Bisschop den smaad toe te werpen, alsof hij voor zijne verhevene bediening de vereischte hoedanigheden miste. Onbillijk is het, aan hem alleen den val der eeuwenoude tijdelijke macht, die aan zoovele stormen had weerstand geboden, te wijten. Langzaam was die val voorbereid. De voortdurende onlusten onder het volk, het streven der steden naar eigene zelfstandigheid, de partijschappen door de naburige vorsten steeds gevoed en aangekweekt, de naijver, welken het rijke *Sticht* bij *Holland* en *Gelder* opwekte, en niet het minst de immer stijgende macht van het Bourgondische Huis, dat reeds half *Europa* en de Nieuwe Wereld tot zijn rechtsgebied rekende, hadden de tijdelijke macht der Bisschoppen ondermijnd en ontzenuwd; en het zwak bestuur van eenige Bisschoppen, niet opgewassen tegen de overheersching der naburen, die nu als vrienden, dan als vijanden zich in de zaken van het *Sticht* mengden, kon niet anders dan den ondergang bewerken en verhaasten. Gelijk de tijdelijke macht der Bisschoppen langzaam en ongemerkt, door den drang der omstandigheden, was ontstaan, zoo is zij langzamerhand, bij het keeren der omstandigheden, ten onder gegaan.

Maar ontegenzeglijk is de Bisschoppelijke regeering ons vaderland een zegen geweest tot welvaart en beschaving; en ons roemrijk verleden op velerlei gebied danken wij voor een zeer groot deel aan de Bisschoppen van *Utrecht*.

HOOFDSTUK V.

Einde van het Bisdom van Utrecht.

I. TOESTAND DER KERK IN HET BEGIN DER 16^{e} EEUW.

In het begin der 16^{e} eeuw bood *Europa*, in weerwil van zijne verdeeldheden op staatkundig gebied, een bevredigend schouwspel aan. Hoe hoog stond het niet in ware veredeling van geest en hart boven de beschaving van het heidendom? De woeste velden waren in vruchtbare akkers herschapen; het ruwe leven der barbaren was door vreedzamen toeleg op alle takken van nijverheid veredeld; lijfeigenen hadden zich opgewerkt tot vrije burgers en poorters; kunsten en wetenschappen bereikten een verbazend hoogen trap.

Er bleef wel is waar — gelijk wel altijd onder de menschen zal blijven — nog veel te doen over; maar er was vooruitgang, eene schoone en veel belovende vooruitgang; en met behulp dierzelfde kracht, die het aanschijn der aarde vernieuwd en veredeld had, ging de wereld eene luisterrijke toekomst tegemoet.

Welke was die kracht? Geen andere dan de Katholieke Kerk met haar *Geloof* en met hare *eenheid.*

Het *Geloof* openbaart den mensch de ware beginselen van het godsdienstige en maatschappelijke leven; d. i. der eigenlijke beschaving. Het Geloof houdt al de

vermogens van 's menschen ziel in rustige harmonie vereenigd; het onderdrukt de kwade, versterkt de goede en ondersteunt ze op den waren weg van vooruitgang.

De kerkelijke *eenheid* verzamelt, baart mededeeling van ondervinding en kunde, en brengt medewerking van krachten voort onder allen, die hetzelfde Geloof belijden. Alle leden der Kerk gevoelen zich door de eenheid des Geloofs onderling als broeders, als leden van hetzelfde gezin, en leenen elkander gaarne hunne krachten tot hoogere ontwikkeling van den echt Christelijken geest. Die eenheid te handhaven, dien Christelijken geest te bevorderen, de menschelijke ziel op te voeren tot God, door het aardsch bestaan te veredelen en te heiligen: ziedaar de taak der Katholieke Kerk.

Met verbazende krachtsinspanning had de H. Kerk eeuwenlang dien zegenrijken arbeid onder alle volken voortgezet, en overvloedig waren de vruchten, die zij, ondanks de stormen der tijden, voor *Europa* had voortgebracht.

En toch is die reuzenarbeid voor een goed deel verloren gegaan. En vanwaar? De eenheid van Geloof is voor een goed deel door de Hervorming gebroken. De afval van het ware Geloof heeft op het droevigst de kracht der onderlinge eenheid en liefde verzwakt. De tweespalt in het Geloof, door de Hervorming veroorzaakt, bracht verdeeldheid in den geest, en voerde tot dien heilloozen strijd, waarin broeders tegen broeders te wapen vlogen. De volken, die aan de Katholieke Kerk getrouw bleven, werden genoodzaakt al hunne middelen te verzamelen, en al hun kracht en ijver samen te trekken, om zich tegen de snoode aanvallen der nieuwe sekten te verdedigen. Als van eenen zwijmelgeest bezeten kenden de Hervormers geen andere vijanden dan de Katholieken; geen ander doel was hunne krachtsinspanning waardig dan den Stoel

van *Rome* te vernederen, en het Katholiek Geloof uit de harten der menschen te roeien.

De innerlijke kracht van ons Geloof is nog immer dezelfde; maar de vruchten zijn voor een goed deel verloren gegaan. De aloude eenheid, toen zoo jammerlijk verbroken, bestaat helaas niet meer; zij is langzamerhand vervangen door een soort van evenwicht, dat wij thans beleven, en dat niet dan na nameloos lijden voor de Kerk is verkregen.

Reeds lang waren er, gelijk wij reeds opmerkten, in de Katholieke Kerk misbruiken ingeslopen, en was een verlangen ontstaan naar hervorming, — niet naar hervorming in *de leer des Geloofs*, zooals LUTHER en de andere Hervormers veroorzaakt hebben, maar naar hervorming in de *kerkelijke tucht*.

Bij al het goede, eerbiedwaardige en heilige, hetwelk de middeleeuwsche Kerk heeft voortgebracht en opgekweekt, en waarvan iedere bladzij der geschiedenis getuigenis aflegt, waren er misbruiken gekomen, ongeregeldheden ontstaan, die, al voortwoekerend, de verderfelijkste gevolgen na zich sleepten. De Katholieke Kerk, die door CHRISTUS gesticht, geheel den tijd van zoovele eeuwen met haar eigen voorbeeld van nauwgezetheid in de kerktucht voorging, en ze met alle kracht overal ter wereld handhaafde, zag onder dit opzicht niet altijd hare voorschriften geëerbiedigd en opgevolgd.

Hoe treurig dit ook is, kan het ons evenwel niet verwonderen; want, terwijl het pand des Geloofs het werk is van God, en naar de belofte van CHRISTUS niet ontaarden *kan*, blijft alles, wat in de Kerk het werk van den mensch is, aan onvolmaaktheid onderhevig. In hare *Geloofs- en Zedeleer* was de Kerk nog even zuiver, even zuiver ook in haren *Eeredienst*; alleen de kerkelijke *tucht* had in den loop der latere tijden geleden.

Reeds vroeger gaven wij eenige oorzaken, die het verminderen van den invloed der Kerk hebben voorbereid; thans moeten wij de naaste oorzaken bespreken, die aanleiding tot de Hervorming gegeven hebben.

Er zijn namelijk kinderen der Kerk in haar midden opgestaan, die door een onwaardig gedrag de eer der Moeder bezoedeld, en toestanden van wanorde hebben verwekt, welke hoogst verderfelijk waren. Reeds was door de Pausen op onderscheidene kerkvergaderingen op hervorming dier toestanden aangedrongen, vooral om de wanordelijkheid onder de geestelijken te verbeteren. Die ongeregeldheden, door *sommigen* bedreven, boezemden het volk afkeer in tegen den *geheelen* geestelijken stand, en bovenal, gelijk het zich denken laat, werd die wanorde aan de Pausen en het Pauselijke Hof als schuld aangewreven.

Er waren dus misbruiken, gelijk er trouwens onder de menschen altijd hebben bestaan en zullen bestaan ook al zijn die menschen met hooge waardigheden bekleed en tot hoogere heiligheid geroepen. Maar geheel de geschiedenis bewijst, dat de Pausen en Bisschoppen er steeds op bedacht waren maatregelen daartegen te nemen. Nooit heeft de Kerk hare taak verwaarloosd, nooit die misbruiken stilzwijgend laten voortwoekeren, maar met alle kracht hare stem daartegen verheven.

Maar helaas, de stem des Pausen werd, toen de misbruiken erger begonnen te worden, te weinig geeerbiedigd. Reeds zagen wij, hoe FILIPS de *Schoone* die stem bij BONIFACIUS VIII miskend had. De vorsten, die den troon der Pausen hadden moeten schragen, deinsden uit staatsbelang en heerschzucht zelfs voor geene kerkscheuring terug. (Concilie van *Basel.)* Het verblijf der Pausen te *Avignon* had het gezag van den H. Stoel verzwakt, en de groote kerkscheuring van het Westen het onheil nog vergroot. De eenheid

des Geloofs was wel is waar onaangeroerd gebleven; maar de geest van verzet, die weldra door den geest van ontkenning zou worden gevolgd, was steeds dieper doorgedrongen. Koningen en keizers ijverden niet alleen niet tegen misbruiken, waarbij zij baat meenden te vinden, maar werkten ze zelfs in de hand.

Zoo woekerde het kwaad voort. De maatregelen door de Pausen JULIUS II en LEO X op het Concilie van *Lateranen* (1512—1517) tegen de misbruiken onder de geestelijken genomen, wekten gemor. De bepalingen, door de Bisschoppen gemaakt, werden niet of slechts noode opgevolgd, en het handhaven der kerkelijke tucht tegenover kwaadwilligen was dikwijls oorzaak van openlijke verdeeldheid. Bovendien verzuimden de vijanden der Kerk niet, om de Pausen SIXTUS IV, ALEXANDER VI en JULIUS II, al waren deze als mensch en vorst niet geheel onberispelijk — wat nog volstrekt niet is bewezen — door een weefsel van overdrijvingen, onwaarheden en afschuwelijken laster in het hatelijkste daglicht te stellen; en van de Pausen ging het over op het Pausdom.

Welke waren die misbruiken?

Bij den toenemenden bloei der letterkunde op de universiteiten, die de vroegere kloosterscholen langzamerhand verdrongen, werd voor de kweekelingen van het heiligdom meer gelet op de studie, dan op de vorming des harten, en alzoo meer op geleerdheid, dan op priesterlijke deugd. Geleerdheid zonder deugd is niet alleen voor de belangen der Kerk, maar ook voor die der burgerlijke maatschappij, gevaarlijk en schadelijk: de grondslag aller ware geleerdheid is de beoefening der deugd.

Het schandelijk streven der vorsten, om hunnen onwettigen kinderen door kerkelijke waardigheden en de daaraan verbonden inkomsten een goed bestaan te verschaffen, is ons reeds bekend. Bij den aanvang der

zestiende eeuw had de hooge adel schier alle hooge geestelijke bedieningen in bezit. Niet zelden stonden onwaardige overheden aan het hoofd; de bediening, aan hun ambt verbonden, werd verwaarloosd of slecht uitgeoefend. De mindere geestelijken, door het voorbeeld der hoogere misleid, verzuimden hunnen plicht.

Het kon niet anders, of dit verzuim had slecht of gebrekkig volksonderricht ten gevolge, en daaruit ontstond weder onwetendheid en zedenbederf. Droevige voorbeelden van echtbreuk, familietwisten, uit het misbruik van geheime huwelijken ontstaan, verergerden den toestand onder het volk.

De rijkdommen der kloosters gaven hier en daar, bij het verslappen der kerkelijke tucht, aanleiding tot eene levenswijze, geheel met den kloosterlijken geest in strijd, en, zooals de overheden voorgingen, volgden de minderen.

Niemand echter zal zoo dwaas zijn om te meenen, dat, bij zooveel onheil, geen ware deugd meer was te vinden. Er waren nog overal vele voortreffelijke Bisschoppen, vele deugdzame en geleerde priesters, uitmuntende kloosters, waar de godsdienstige, echt religieuse geest krachtig bleef voortleven, en ontelbare godvruchtige leeken. Uit het vervolg der geschiedenis zal overduidelijk blijken, hoevele helden van waar Geloof en reine deugd de Kerk in die dagen heeft voortgebracht, en hoe zij onvermoeid alle pogingen in het werk bleef stellen om den toestand te verbeteren. Toen, in die dagen, was de geestelijkheid nog vrij algemeen het voorwerp aller onbegrensde achting. Door verreweg de meesten werd zij nog immer beschouwd als de mond des volks tot God, en als de mond Gods tot het volk.

Maar haar gezag en invloed verminderden door die misbruiken; de achting ging langzamerhand verloren, en allerwege werd behoefte gevoeld aan eene doortastende hervorming in de kerkelijke tucht.

Zoo was de algemeene toestand der Kerk in het tijdperk, hetwelk wij nu beschrijven, en de gebreken die overal bestonden, vertoonden zich ook in het Bisdom van *Utrecht*.

Ten einde de heerschende misbruiken tegen te gaan, liet Graaf FILIPS van *Bourgondië* door den Bisschop van *Atrecht*, JOANNES GODEFRIDI, reeds in 1448 aan Paus NICOLAUS V verzoeken, om de Bourgondische gewesten onder zijne bijzondere hoede te nemen. De Paus zond in 1450 als zijnen gezant NICOLAUS DE CUSA, die merkwaardig veel gearbeid heeft, om de kerkelijke tucht in de kloosters te verbeteren. NICOLAUS DE CUSA was te *Cues* aan de *Moezel* geboren, doch had zijne wetenschappelijke opleiding in *Deventer* genoten. Den 28 December 1448 was hij tot Kardinaal verheven. Niet slechts om zijne hooge geleerdheid en uitmuntend beleid, maar ook om zijne deugd en innige godsvrucht, gepaard aan onvermoeiden ijver voor het goede, was hij bij uitnemendheid geschikt voor zijne moeielijke taak. Zijne welsprekendheid ontwikkelde zich in leerredenen, welke hij te *Keulen, Utrecht* en op andere plaatsen hield. Waar het noodig was, schroomde hij niet een strenge berisper en onverzettelijke tuchtmeester te wezen.

Hoewel het Pauselijke gezag hem aanzien en macht verleende, was echter zijne taak niet gemakkelijk in een tijd, toen de twisten over den Bisschoppelijken zetel een groot deel der geestelijken en leeken bezig hielden. De beroeringen der Utrechtsche Kerk heeft hij met wijze hand geheeld, en in de algemeene hulde, welke de Nederlanders aan dezen pauselijken gezant brachten, vond hij eene zoete belooning voor zijnen moeielijken arbeid.

Talrijke kloosters, in ons vaderland en daar buiten, heeft hij in naam des Pausen bezocht, hunne regels nagezien, en zooveel hij kon de trouwe naleving der kloosterlijke plichten bevorderd.

Niet zonder veel nut in ons vaderland gesticht, veel verbeterd en de goede orde aanmerkelijk hersteld te hebben, verliet NICOLAUS de CUSA deze gewesten.

II. DE HERVORMING. ERASMUS—LUTHER.

De toestand der Kerk in het begin der zestiende eeuw laat zich in het kort aldus beschrijven. De Katholieke Kerk was, gelijk nu nog, even zuiver in de leer des Geloofs, door CHRISTUS ons verkondigd, als van den beginne af; maar er waren misbruiken onder de geestelijken, onder de vorsten en onder de leeken; en, gelijk altijd pleegt te geschieden, de misbruiken vielen scherper in het oog dan het onmiskenbare goede. Het wangedrag van *eenigen* deed de achting voor *allen* verminderen en verliezen. De gemoederen raakten in gisting, en algemeen was het verlangen naar eene hervorming in de kerkelijke tucht.

Zoo was het in *Duitschland*, zoo ook in ons vaderland. Droevig voorzeker is het feit, dat de achting, welke de geestelijkheid nog genoot, ontzettend geleden heeft door toedoen van eenen Nederlander, die de groote gaven, hem door God geschonken, misbruikt heeft, om de Kerk van CHRISTUS eene onherstelbare schade te berokkenen, en die helaas de voorlooper van LUTHER is geworden. Wij bedoelen ERASMUS.

DESIDERIUS ERASMUS werd den 27n October 1467 te *Rotterdam* geboren. Zijn eigenlijke naam is GERRIT GERRITSZOON, welken hij, naar de in dien tijd meer voorkomende gewoonte, in Latijn *(Desiderius)* en Grieksch *(Erasmus)* vertaalde. Zijn vader, GERRIT ELIAS, wiens onechte zoon hij was, kwam uit *Gouda.* Door zijne familie werd hij eerst te *Gouda* ter school gelegd; vervolgens te *Utrecht*, waar hij koorzanger in den Dom was. Later bezocht hij de school van GEERT GROOTE te *Deventer*, en werd daar door

uitmuntende leermeesters, zooals AGRICOLA, JOANNES SINTHEIM en ALEXANDER HEGIUS, vooral in de wetenschap der oude letteren grondig onderwezen. Op negentien-jarigen leeftijd ging hij in het Augustijner klooster *Emmaus* in het land van *Stein,* nabij *Gouda,* en legde er de kloosterbeloften af.

Met onvermoeiden ijver zette hij zijne studie der klassieke en kerkelijke schrijvers voort, doch verliet in 1491 het klooster, en aanvaardde de betrekking van geheimschrijver bij den Bisschop van *Kamerijk,* HENRICUS VAN BERGEN. In 1508 zien wij hem de universiteit van *Parijs* bezoeken, en ontmoeten hem later op reis naar *Engeland,* waar hij nauwe vriendschap sloot met den godvruchtigen THOMAS MORUS, den beroemden kanselier van HENDRIK VIII. Ook bezocht hij *Italië,* en verwierf te *Turijn* den graad van Doctor in de Godgeleerdheid. In 1514 keerde hij naar *Nederland* terug. Later vestigde hij zich te *Basel,* en overleed daar den 12 Juli 1536.

ERASMUS heeft zijnen grootsten roem verworven door zijne verbazende geleerdheid en ongemeene kennis der oude talen. De meest verscheidene richtingen der letterkunde vereenigde hij in zich als in een brandpunt, waardoor hij zich meester van allen maakte. Doch in zijne werken heerscht eene zekere oppervlakkigheid en gemis aan diepte van zin en gedachte. Over godsdienstige zaken sprekende, mist hij kracht en levendigheid van Geloof, scherpte van geest en bovenal het Christelijk gevoel en hoogere bewustzijn, dat de reine ziel verheft en veredelt, en losmaakt van het aardsche om het hemelsche te beschouwen. Zijne godsdienstige werken zijn geleerd, maar koud van gevoel.

Doch niet minder heeft ERASMUS zich naam gemaakt door den vinnigen strijd, welken hij gevoerd heeft met de *Scholastieken* (leervorm der middeleeuwsche Godgeleerdheid) en later met LUTHER.

Volstrekt niet bezield met den geest, welke eenen dienaar der Kerk moet bezielen, spotte hij, ofschoon zelf het geestelijke kleed dragend, met de geestelijkheid van zijnen tijd en schilderde alles met de donkerste kleuren. Vooral op de bedelorden had hij het gemunt. Hoeveel er ook te prijzen viel, had hij enkel een open oog voor de verkeerdheden en gebreken der monniken. Hij spotte niet slechts met hetgeen bespotting verdiende; maar, om de verkeerdheden van enkelen, wierp hij een smet op het gansche kloosterleven.

Om zijn eigen wegloopen uit het klooster te rechtvaardigen, bediende hij zich van hetzelfde verachtelijke middel. In zijne »*Samenspraken*" (Colloquia) en in zijn berucht hekeldicht: »*Lof der zotheid*" geeselde hij met scherpen en bitteren spot alwie het kloosterkleed droegen. Geheel ingenomen met zichzelven en vol ijdelheid, was hij slechts te vinden voor wat met zijne zienswijze overeen kwam; voor het hoogere geestelijke leven was hij niet vatbaar.

Door dien bitteren spot — een gemakkelijk, maar dikwijls gruwzaam wapen — heeft hij veel kwaad gesticht, den geest des volks tegen de geestelijken en vooral tegen de kloosterlingen ingenomen, veel afgebroken, weinig of niets opgebouwd; en zoo is hij, hoewel het niet in zijne bedoeling zal gelegen hebben, een krachtig voorlooper der zoogenaamde Hervorming geweest.

Reeds vroeg werd het opgemerkt, dat ERASMUS, ofschoon priester, bijna nooit de H. Mis las, haar zelden hoorde, zijn brevier niet bad, en zich over het gebod van vasten en onthouding als over een ondraaglijk juk heenzette. Ofschoon hij niet van de Katholieke Kerk is afgevallen, was toch zijne leer alles behalve rechtzinnig. Nog vóór LUTHER trok hij de hiërarchische instelling der Kerk en het Primaat des Pausen in twijfel, en drukte zich over meer andere leerstukken des Geloofs dubbelzinnig uit. Voor het misbruiken der

H. Schrift, ten gevolge van het »*vrije onderzoek*", legde hij den eersten grondslag, en strooide in overvloed het verderfelijke zaad uit, waaruit de latere ontkenning der katholieke beginselen is voortgesproten. De Godgeleerde Faculteit der *Sorbonne* te *Parijs* heeft dan ook den 17 December 1527 niet alleen vele stellingen van ERASMUS veroordeeld, maar ook hem zelven, om zijn verzet tegen de leer der Kerk, met LUTHER en de meest bekende ketters van vroegere dagen gelijk gesteld.

Toch was hij nimmer een volgeling van LUTHER. Integendeel; hij was te wereldsch en te trotsch, om zich met hart en ziel aan de Kerk te onderwerpen; en daarentegen te scherpzinnig en te ervaren in de H. Schrift en Kerkvaders, om LUTHER te volgen. Er ontstond zelfs een vinnige haat tusschen beiden, welke zich lucht gaf in de scherpste en meest onkiesche woorden van LUTHER, en in de onverbiddelijke logica, fijne scherts, bitteren spot en felle striemen in de meest gekuischten stijl van ERASMUS. Schijnbaar de ketterij van LUTHER tegenwerkend en zijne vrienden er voor waarschuwend, bereidde hij evenwel den Hervormers eenen gemakkelijken weg. Bekend is het woord: »ERASMUS heeft het ei gelegd en LUTHER heeft het uitgebroeid".

Te midden van de algemeene en immer stijgende ontevredenheid; bij het klimmend verzet tegen het geestelijke gezag en de verzwakking des Geloofs onder het volk, geraakte LUTHER (te *Eisleben* in *Saksen* den 10 November 1483 geboren) in fellen strijd met TETZEL, een Dominikaner kloosterling, over de katholieke leer der *Aflaten*. (1517). Hevig bestreden, maar hartstochtelijk zich verwerend, verviel hij in tallooze afdwalingen van de katholieke leer en eindigde met formeelen afval.

Het ligt geheel buiten ons bestek, om den oorsprong en het wezen van dien strijd en de valschheid van LUTHER'S leer aan te toonen. Genoeg zij het, in het kort het grondbeginsel zijner ketterij weer te geven.

De leerstellige grondslag van LUTHER'S Hervorming was: *de rechtvaardigmaking door het Geloof alleen* en *de ontkenning van de kracht der goede werken.*

Daarmede tastte LUTHER het Katholicisme in zijn levensbeginsel aan. Het gezag der Kerk werd verworpen, en daarvoor in de plaats gesteld het gezag van ieder individu, m a. w. »*het vrije onderzoek*" in zake des Geloofs. Uit de leer: »Geloof alleen maakt zalig" volgde de afschaffing van het onbloedig offer der H Mis, van de Priesterschap, van de HH. Sacramenten, van de vereering en aanroeping der Heiligen. Uit de »ontkenning van de kracht der goede werken" volgde opheffing van de geestelijke geloften, van het kloosterleven en van het celibaat. Het gezag der kerkelijke *zaken* werd in handen gesteld der wereldlijke vorsten, en over de kerkelijke *leer* werd ieder vrij verklaard.

Een ieder zal gemakkelijk begrijpen, dat een welsprekend en hartstochtelijk man, als LUTHER, bij die algemeene gisting tegen het kerkelijke gezag, eene valsche leer, die bovenmate de hartstochten vleide, met groot gevolg verspreiden kon. Maar onbegrijpelijk is het voorzeker, waarom LUTHER, in plaats van de *gebreken* te hervormen, overging tot formeelen afval van de Kerk en tot geheele verandering in de *leer;* zoodat niet eene verbeterde kerktucht, maar eene geheel nieuwe Geloofsleer ontstond. Nog onbegrijpelijker is het, dat door onze Protestanten deze afval als onvermijdelijk, ja zelfs noodzakelijk wordt voorgesteld. *Hervormen* was het werk van LUTHER niet; het was afbreken, verdelgen der Kerk. Het kleed des Zaligmakers, uit één stuk geweven, zuiverde hij niet, maar scheurde het in flarden. Het eenige, wat verlangd

werd was herziening der *tucht;* — maar was deze niet sinds lang de voortdurende zorg der Pausen? Men had slechts de besluiten van het Lateraansch Concilie uit te voeren, allengs uit te breiden, en op het bestaande goede verder voort te bouwen; men had slechts den geest des Geloofs aan te wakkeren om met de pogingen der Kerk mede te werken; — en de H. Kerk zou in de zestiende eeuw, evenals in de eerste eeuwen, het aanschijn der aarde vernieuwd en een tijd voortgebracht hebben, veel beter dan nu uit LUTHER'S ketterij is ontstaan.

Maar haar werd geen tijd tot vreedzame ontwikkeling gelaten. Een plotselinge, geweldige storm werd door LUTHER opgezweept; een storm, die neersloeg en verpletterde, en de rots van PETRUS op haren hechten grondslag schudden deed. Die storm was te heviger, omdat zij van kerkelijk op staatkundig gebied oversloeg, en allerwege het bestaande en wettige gezag bedreigde. De wereldlijke vorsten wisten echter de staatkundige beroeringen te bedwingen — en vele hunner vonden in den kerkelijken strijd een handig middel, om hun gezag boven Kerk en Paus te verheffen, en zich met de kerkelijke goederen te verrijken.

De omwenteling der zoogenaamde Hervorming verbrak de bestaande orde der maatschappij, ontwrichtte de eenheid, en rukte het verband los tusschen Kerk en Staat.

Men heeft beweerd, dat de Hervormers niet anders beoogden, dan het recht om God naar de inspraken des gewetens te dienen, en niet anders begeerden dan »*verdraagzaamheid*''. Geen grooter leugen dan deze.

Waarom dan de bestaande Kerk omvergehaald, en een nieuwe, nog nooit verkondigde godsdienst er voor in de plaats gesteld? Waarom dan met geweld de trouwblijvende Katholieken verjaagd en vermoord?

Hadden deze dan minder recht om God naar de inspraken des gewetens te dienen? In den naam van vrijheid en verdraagzaamheid riep men vorsten en overheden te hulp, om de »Paapsche afgoderijen" uit te roeien; men verdrukte de Kerk in den naam van vrijheid van geweten.

In *Duitschland* maakte de leer van LUTHER snelle en verbazende vorderingen. De haat van velen tegen de geestelijken; het streven der vorsten om, het zwaard in de vuist, hun macht en rijkdom ten kosten van kerken en kloosters te vergrooten; de nieuwe leer zelve, die geheel was ingericht om de hartstochten te vleien, en een veel gemakkelijker levensweg beloofde; bovenal het verderfelijke misbruik van de drukpers in den dienst van laster en bespotting; dit alles was wel geschikt, om in de woelige tijden vele volgelingen onder de menigte te vinden. Voegen wij hier nog bij, dat, naast LUTHER, weldra meerdere heethoofden zich als Hervormers opwierpen (KALVIJN, ZWINGLI, OECOLAMPADIUS, de WEDERDOOPERS enz.), die allen met nieuwe leerstukken op het tooneel verschenen, en elkander op de ergste wijze verketterden; — dan kunnen wij begrijpen, welke namelooze verwarring in de geesten, en welke wanorde in de burgerlijke toestanden toen geheerscht moeten hebben. In éene zaak slechts kwamen alle Hervormers overeen: de Kerk van JESUS moest worden omvergestooten.

Wij zullen in den loop der geschiedenis meerdere Hervormers ontmoeten. LUTHER was de eerste, die duizenden en duizenden van de Moederkerk afscheurde, en haar eene wonde toebracht, welke nog niet genezen is. De eerste gevolgen van zijn hervormingswerk geeft LUTHER zelf aan, toen hij in 1533 getuigde: »De »wereld wordt na deze leer (LUTHER'S *zuiver* Evangelie) »van dag tot dag slechter, goddeloozer en onbe-

»schaamder. De duivelen varen nu bij scharen in de »menschen, zoodat zij onder het heldere licht des »Evangelies slechts hebzuchtiger, onbeschaamder en »slechter geworden zijn, dan zij vroeger onder het »Pausdom waren." Aan de vruchten kent men den boom.

LUTHER stierf in zijne geboorteplaats *Eisleben* den 18^n Februari 1546.

Eerst later, toen in *Duitschland* het sloopingswerk reeds voor een groot deel was volbracht, verscheen de Hervorming in ons vaderland.

III. DE LAATSTE BISSCHOPPEN VAN UTRECHT.

De ondergang der tijdelijke macht van den Bisschop had voor de Katholieke Kerk in deze gewesten onder menig opzicht heillooze gevolgen. Niet alleen werden de bezittingen van het Bisdom van nu af geheel door de keizerlijke regeering in beslag genomen; maar ook vele bloeiende Abdijen en kloosters raakten het beheer over hunne bezittingen kwijt, en hielden op het toevluchtsoord der armen te zijn. Ofschoon aan den Bisschop de geestelijke macht vrij en onbeperkt was overgelaten, werd toch de uitvoering van die macht op velerlei wijzen bestookt en gehinderd. Het verzet tegen de geestelijke macht, door de geruchten van LUTHER'S leer en opstand in *Duitschland* voortdurend toenemend, dwong de priesters meermalen de hulp der wereldlijke macht in te roepen, en het gewone gevolg der verleende hulp was steeds vermindering van invloed.

Bij dezen toestand van immer verminderend aanzien was het uiterst moeielijk een bekwaam man te vinden, die, na HENDRIK VAN BEIJEREN, het geestelijke opperbestuur aanvaarden kon. Paus CLEMENS VII voorzag hierin door de benoeming van WILLEM VAN ENCKEVOORT.

In *Brabant* geboren was deze eerst Kanunnik te *Antwerpen* en later Proost van *St. Salvator* te *Utrecht* geweest. Paus ADRIAAN VI, die hem bijzonder genegen was, schonk hem aan het Pauselijke Hof de gewichtige betrekking van *Datarius*. Van dezen ontving hij ook het Spaansche Bisdom *Tortosa*, waar ADRIAAN zelf Bisschop was geweest, en werd in het H. Collegie der Kardinalen (Kardinaal-priester van de H.H. JOANNES en PAULUS) opgenomen.

Toen hij in 1529 door CLEMENS VII tot Bisschop van *Utrecht* werd benoemd, was hij niet in *Rome* aanwezig, maar hij zond een zaakgelastigde om zich te *Utrecht* te doen huldigen. Het bestuur des Bisdoms droeg hij op aan JACOB UITENING, Deken van *St. Pieter* en Pastoor te *Alkmaar*, terwijl LAURENS HARTOG, Bisschop van *Hebron* i. p. i. zijn Wijbisschop te *Utrecht* was. Kortstondig was de regeering van dezen Bisschop, wijl hij reeds in 1536 te *Rome* overleed. Hij werd in dezelfde kerk begraven, waar het lichaam rust van den eenigen Hollandschen Paus.

Tot zijnen opvolger werd voorgesteld GEORGIUS VAN EGMOND, zoon van JAN van *Egmond* en oom van den later beroemd geworden LAMORAAL van *Egmond*. Alle Kanunniken vereenigden zich met deze keus, en van Paus PAULUS III werd in 1536 de bekrachtiging verkregen.

Bisschop GEORGIUS was het hooge ambt, waartoe hij was verheven, volkomen waardig. Reeds vroeger had hij aanzienlijke kerkelijke waardigheden bekleed, en was om zijne geleerdheid en godsvrucht allergunstigst bekend. Met dezen hem toegebrachten lof stemmen zijne meeste daden overeen. Ernstige pogingen om de kerkelijke tucht te verbeteren; godsvrucht, zedelijkheid en grondig onderricht bij het volk te bevorderen; het binnensluipen van het in *Duitschland*

zoo weelig tierend onkruid der ketterij te beletten, waren zijne aanhoudende zorg. IJverig was hij in het gebed, streng van levenswijze, mild voor de armen. Persoonlijk overtuigde hij zich van de welvolbrachte studie en van het goede gedrag dergenen, die zich voor de H. Wijdingen aanmeldden, en diende die wijdingen zelf toe. Met geestdrift waakte hij voor de belangen der Kerk tegen de hervormingsgezinden, en meerdere malen moesten dezen de kracht van zijn bestuur ondervinden. Van KAREL V verkreeg hij de volmacht, dat de priesters zijner jurisdictie zich alleen voor zijne rechtbank te verantwoorden zouden hebben, indien zij van ketterij werden verdacht. Om het misbruik der drukpers tegen te gaan, verbood hij streng het drukken en uitgeven van boeken zonder kerkelijke goedkeuring. In 1545 bezocht hij met de landvoogdes MARIA *Friesland*, waar de ongebondenheid der zeden en de ketterij reeds veel veld gewonnen hadden. Hij zond WILHELMUS LINDANUS [*Linden*] daarheen, om zijne begonnen pogingen tot verbetering voort te zetten, en later met hetzelfde doel FRANCISCUS SONNIUS, welken wij later meermalen zullen ontmoeten.

Om zelfs den schijn van kwaad te vermijden en geen gelegenheid te bieden tot valsche vermoedens, verbood hij den priesters vrouwelijke dienstboden te nemen; maar bovenal trok hij ten velde tegen het heerschend misbruik der geheime huwelijken, dat hand over hand toenam, en door sommige onwaardige geestelijken in de hand gewerkt, althans niet onderdrukt werd. De gevolgen dier geheime huwelijken waren allerbedroevendst. Kinderen zonder toestemming der ouders, reeds gehuwde lieden, die hunne echtgenooten verlaten hadden, ontrouwe kloosterlingen, nabestaanden in de verboden graden sloten in het geheim een altijd ongeoorloofd, en dikwijls ongeldig huwelijk, en ontzettend waren de ergernissen en familietwisten, die daaruit

voortsproten. Reeds in 1535 gaf GEORGIUS een streng verbod tegen zulke hüwelijken, en bepaalde voor de overtreders eene hooge geldboete ten bate der armen. Ook gaf hij het voorzichtig voorschrift, dat de bedelorden geen monniken mochten uitzenden tot het inzamelen van aalmoezen zonder zijn bijzonder verlof. Groot toch was de overlast, welke den geloovigen werd aangedaan door velen, die zich voor kloosterlingen uitgaven, of eene aalmoes vroegen op eene wijze, welke met de vrijwillige liefdadigheid niet was overeen te brengen.

Den 19 Januari 1536 gaf hij zijne goedkeuring aan eene kapellanie op het *St. Judocus-Altaar* der *St. Bavo* te *Haarlem* met aanstelling van SYBRANT JANSZ., sub-diaken van het Bisdom van *Utrecht*; evenzoo deed hij den 24 April 1542 ten opzichte eener vicarie op *St. Anna-Altaar* van *St. Bavo* met aanstelling van CLAES VAN CASTRICOM tot Vicaris. In datzelfde jaar schonk hij aan *St. Bavo* het groote glasraam van den westergevel. In 1536 voorzag hij in de herderlijke bediening van *Westkapelle* op *Walcheren* door NICOLAUS BAUILLET, van *Middelburg's* Abdij, tot Pastoor te benoemen, wijl de Pastorie reeds vier jaren had ledig gestaan. De kapel van *St. Maarten* te *Arnemuiden* in *Zeeland* verhief hij 1545 tot parochiekerk.

Zeer merkwaardig, en ten volle getuigend van den goeden geest des Geloofs, welke in die woelige dagen onder onze hoogere geestelijkheid heerschte, is het optreden van Bisschop GEORGIUS en de vijf Utrechtsche Kapittels tegen den Aartsbisschop van *Keulen*, HERMAN VAN WIED, die, met schennis zijner eeden en verloochening zijner hooge waardigheid, de Hervorming in zijn Aartsbisdom wilde invoeren. Het Keulsche Domkapittel had tegen deze handelwijze des Aartsbisschops appèl aangeteekend, en verzocht van het Utrechtsche Domkapittel adhaesie. Aanstonds waren de Kanunniken

bereid, maar gaven eerst eerbiedig, doch met klem, den Aartsbisschop te verstaan, dat hij geen nieuwigheden in geloofszaken moest invoeren zonder de goedkeuring zijner suffraganen te hebben ingewonnen. Ook GEORGIUS brandmerkte in krasse woorden het trouweloos bedrijf des Aartsbisschops, en verzekerde het Domkapittel van *Keulen*, dat hij hun, desnoods met goed en leven, trouw zou bijstaan in de handhaving van het Heilig Katholiek Geloof. Toen echter HERMAN VAN WIED voor geene vermaning vatbaar bleek, gaven GEORGIUS en de vijf Kapittels volle adhaesie aan het Keulsche appèl, en wendden aldus het onheil af, dat niet slechts het Aartsbisdom, maar geheel de Keulsche Kerk-provincie, dus ook *Utrecht*, boven het hoofd hing. (1545).

Deze en meer dergelijke blijken van groote werkzaamheid doen ons zien, dat ook de laatste Bisschop van *Utrecht* zijn oog naar alle zijden wendde, om over de geestelijke en tijdelijke belangen van zijne kudde als een trouwe herder te waken. Had hij maar overal even trouwe en waakzame medewerkers gevonden!

Hij meende in het belang van zijn Bisdom te handelen door den Deken van *St. Maria* te *Utrecht*, HERMAN LETHMATICUS, tot zijnen Vicaris-Generaal aan te stellen; maar deze was een groot vriend van ERASMUS en niet vrij van LUTHER'S ketterij, zóó zelfs, dat zijn boek over de hervorming der gebreken in de Katholieke Kerk de goedkeuring der vaders op het Concilie van *Trente* niet mocht verwerven.

Maar de beste pogingen van dezen verdienstelijken Bisschop vermochten niet den voortgang der woelingen en het werk der Hervorming te stuiten. De ketterij nam hand over hand toe, begon weldra een dreigend aanzien aan te nemen, en verplichtte èn den keizer èn den Bisschop tot ernstige maatregelen.

Een dezer maatregelen was de splitsing van het

aloude Bisdom van *Utrecht* in meerdere Bisdommen, terwijl de zetel van ST. WILLIBRORD tot Aartsbisdom werd verheven. GEORGIUS VAN EGMOND overleefde deze verandering niet. Na eene regeering van drie en twintig jaren vol zorgen en moeielijkheden, overleed hij te *St. Amand* den 25 September 1559.

Hij was de laatste Bisschop van *Utrecht.*

Tot Wijbisschop had hij NICOLAUS VAN NIEUWLAND, Bisschop van *Hebron* i. p. i., die bij de invoering der nieuwe Bisdommen de eerste Bisschop van *Haarlem* is geworden.

HOOFDSTUK VI.

De Hervorming in Nederland.

I. BEGIN DER HERVORMING IN NEDERLAND. PLAKKATEN — INQUISITIE.

De ketterij van LUTHER en diens openbare opstand tegen de H. Kerk richtten vooral in *Duitschland* ontzettende verwoestingen aan. Op den Rijksdag te *Worms*, door keizer KAREL V bijeengeroepen (18 April 1521), werd de leer van LUTHER veroordeeld en verboden; maar ondanks de strengste bevelen nam de Hervorming schrikbarend toe, en in dertien jaren tijds was de Katholieke Godsdienst in meer dan de helft van het Duitsche Rijk onderdrukt, en door de afvallige vorsten onder zware straffen verboden. Het gezag des keizers vermocht er weinig tegen.

In ons vaderland echter tierde het onkruid aanvankelijk niet zoo welig. Hier toch miste de Hervorming den stoffelijken steun van vorstelijk geweld, en ook was de massa des volks volstrekt niet geneigd, zoo spoedig het oor te leenen aan de predikers eener vreemde leer. Bij de overgroote meerderheid was het Geloof nog onverzwakt,

Toch was er in *Nederland* genoeg te vinden, wat den groei van het nieuw uitgestrooide zaad kon bevorderen.

Vooreerst denke men aan de telkens op nieuw ontvlamde oneenigheid tusschen de stedelijke regeeringen en den Bisschop, omtrent de tijdelijke aangelegenheden van het *Sticht*, waardoor de eerbied voor het gezag veel verloren ging. Zagen wij niet, dat in het Bisdom van *Utrecht* meermalen een formeel schisma werd beproefd en de bevelen des Pausen door sommigen werden veracht? Mannen, die het durfden bestaan, tegen de Pauselijke besluiten in, tegen-bisschoppen te kiezen, zullen in de dagen der Hervorming er niet tegen hebben opgezien LUTHER in zijnen opstand te volgen.

Vervolgens werd, helaas, ook hier te lande ergernis gegeven door eenige geestelijken. Zucht naar weelde en genot, hoogmoed en wereldsche gezindheid, met den nasleep aller ondeugden daaruit voortkomende, heerschten onder eenigen nunner zoowel hier als elders. In sommige kloosters, zoowel van vrouwen als van mannen, was de kerkelijke tucht ontaard, de religieuse geest geweken; zoodat de strengste maatregelen, door NICOLAUS DE CUSA en andere overheden genomen, niet in staat waren den toestand geheel te verbeteren. Velen droegen het geestelijke gewaad, die het nooit hadden moeten aannemen, en onder hen waren er, die uitsluitend geestelijken waren geworden, om in het bezit te komen van rijke inkomsten. De opleiding der jeugdige geestelijken liet vaak te wenschen over, en de pogingen van GEORGIUS VAN EGMOND om verbetering te brengen in den geest dier tijden, waarin meer gelet werd op geleerdheid dan op deugd, bereikten niet genoeg het doel. Zoo had reeds WESSEL GANSFORT († 1489) te *Groningen* zulke verdachte meeningen verkondigd, dat ERASMUS hem van Lutheranisme beschuldigde. In 1512 was een priester HERMAN VAN RIJSWIJK te *'s Gravenhage* wegens ketterij veroordeeld, en HINNE RODE, hoofd der Hiëronymietenschool te *Utrecht*, van ketterij verdacht.

Ten derde was er veel te weinig toezicht over geestelijken en leeken. Voor geheel *Nederland* boven de *Maas*, vol groote steden en aanzienlijke dorpen, was slechts één Bisschop aangesteld. Het gevolg daarvan was, dat de geestelijkheid, veel aan zichzelve overgelaten, de geestelijke bediening kon verwaarloozen, zonder dat er spoedig acht op geslagen werd. Het volk, gebrekkig en slecht onderwezen, werd flauw of geheel onverschillig in het Geloof; en een flauw of onverschillig Geloof baart verbastering van zeden.

Ten vierde was vooral de kleine adel in zijne overmatige weelde en verkwisting vol schulden geraakt. In het onderdrukken der Kerk en het rooven van kerkelijke goederen vond deze een welkom middel om tot verhaal te komen. De hoogere adel, naijverig op macht en aanzien, kon niet anders, naar zijne meening, dan beter worden, als de groote macht der Katholieke Kerk werd gebroken. Hadden niet de Graven van *Holland* en de Hertogen van *Gelder* voortdurend getracht hun macht en invloed te doen stijgen ten kosten van het gezag des Bisschops?

Geheel de adel verbond zich derhalve met de vijanden der Kerk, en het voorbeeld der meerderen sleurde de minderen mede.

Eene vijfde oorzaak der Hervorming wordt hierin gevonden, dat ons land door zijnen uitgebreiden handel in druk verkeer stond met *Duitschland* en *Engeland*, waar reeds lang het sloopingswerk der Hervorming was begonnen en immer hardnekkig werd voorgezet. Zeer vele vreemdelingen stroomden hierheen en verspreidden, vooral in de groote steden, de nieuwe leerbegrippen. Ook namen vele aanhangers der nieuwe leer tot deze gewesten hunne toevlucht, wijl zij zich in hun eigen land niet meer veilig achtten.

Maar de voornaamste oorzaak, dat de Hervorming hier weldra weligen grond vond, was, dat de *staat-*

kundige opstand tegen FILIPS II, zoon van KAREL V, samenviel met de *kerkelijke* onlusten. FILIPS en zijne *Spanjaarden* werden weldra gehaat, en daardoor ook het Geloof, dat zij beleden en verdedigden. De leiders van den *politieken* opstand wisten van de gisting der gemoederen omtrent het Geloof handig partij te trekken, om hunne zaak te doen zegevieren. De strijd tegen *Spanje* was ook de strijd tegen de Katholieke Kerk, en ontegenzeglijk zijn er in die droevige tijden velen van het H. Geloof afgevallen, niet uit overtuiging, maar uit haat tegen *Spanje.*

Doch laat ons de geschiedenis niet vooruit loopen.

Den 8^{n} Mei 1521 vaardigde keizer KAREL V te *Worms* het eerste dekreet uit tegen de leer van LUTHER. Het werd verboden de leerstellingen van LUTHER te prediken en te verspreiden; alle kettersche boeken moesten ingeleverd en verbrand worden; het schrijven, drukken, koopen en verkoopen van kettersche boeken en prenten, welke de strekking hadden om de H. Kerk, den Paus, Bisschoppen of Prelaten te onteeren of te beschimpen, werd gestraft als majesteitsschennis. Godsdienstige geschriften mochten niet in het licht verschijnen zonder goedkeuring van eene Godgeleerde Faculteit of nabij gelegen Hoogeschool. Aan 's keizers ambtenaren en onderdanen werd gelast allen, die de ketterij waren toegedaan, volgens de toen bestaande wereldlijke rechtspleging, aan te klagen.

Ter juiste beoordeeling van dit dekreet moet men het beschouwen geheel volgens de rechtsbegrippen dier dagen. Toestanden der zestiende eeuw te beoordeelen naar het rechtsbegrip van onzen tijd is niet alleen dom, maar ook dwaas.

Volgens de toenmalige, overal in *Europa* en in alle landen der Christenheid geldende rechtsbegrippen, behoorde ketterij tot de kapitale halszaken, die bij

hardnekkigheid met den dood gestraft werden. De Paus en de Bisschoppen waren, gelijk nu nog, wettige door God gestelde overheden, en zoover de H. Kerk verheven is boven den Staat, zoover ging ook hunne waardigheid boven die der wereldlijke vorsten. Elke oneer of beschimping hun aangedaan was in den volsten zin des woords majesteitsschennis. — Het verbod om de kettersche leer te prediken en kettersche boeken of prenten te drukken, was eene noodzakelijke bepaling, om dergelijke misdaden te voorkomen, en wie zich overtuigen wil van deze noodzakelijkheid, vrage zich af, welke heillooze gevolgen wij in onzen tijd beleven van de thans verleende vrijheid van drukpers. Ontaardt die vrijheid niet vaak in opruiende balddadigheid? Algemeen en overal gold in de H. Kerk de bepaling omtrent de *Kerkelijke Goedkeuring* van godsdienstige geschriften, en tot heden bestaat die wet, als menschelijk middel om de zuiverheid en eenheid der Goddelijke leer onvervalscht en ongeschonden te bewaren. — Wat den plicht betreft van 's keizers ambtenaren en onderdanen, om de ketters aan te klagen: een ieder, die zich wél doordringt van de grootheid der misdaad der ketters, die Gods werk trachtten te vernietigen, en, volgens heerschend recht, des doods schuldig waren, en daarbij bedenkt, dat de ketterij van LUTHER de hechtste grondslagen van Kerk en Staat, het wettige door God gestelde gezag, aantastte, hij zal in deze bepaling niets anders zien, dan een dringend noodige wet in het algemeen belang. Want als ooit eene misdaad indruist tegen het algemeen belang van Kerk en Staat, dan is het voorwaar de ketterij, die beider grondslag dreigt weg te rukken, en beider levensbeginsel, het gezag, aantast en vernietigt.

Het dekreet derhalve van KAREL V en alle volgende plakkaten, zelfs de scherpste, waren geen nieuwe, ongehoorde, gewelddadige maatregelen, maar aloude,

aan ieder bekende wetten, geheel overeenkomstig de toen heerschende rechtsbegrippen, gelijk die in alle landen van *Europa* bestonden. En al wat in die droevige tijden der Hervorming door den keizer, door FILIPS II, door de kerkelijke rechtbanken en Inquisiteurs tegen de ketters is in het werk gesteld, zooals het gerechtelijke onderzoek of instructie, het straffen enz. geschiedde geheel op de wijze, welke toen voor alle halsmisdaden gebruikelijk was.

Het dekreet werd overal, ook in ons vaderland, afgekondigd, en twee personen werden door den keizer aangesteld om toe te zien, dat het trouw werd opgevolgd. Deze personen droegen den naam van *Inquisiteurs*. De eerste was FRANS VAN DER HULST, Raadsheer bij het Hof van *Brabant (België)*, de eenige leek, die dit ambt heeft waargenomen; de andere NICOLAAS VAN EGMOND van de orde der *Karmelieten*. Aan hen werden nog eenige geestelijken tot hulp, en Doctor JOOST LAURENZ, Hoofd van den Raad van *Mechelen*, als opziener toegevoegd. Aan FRANS VAN DER HULST werden, wijl hij geen geestelijke was, door den toen regeerenden Paus ADRIAAN VI buitengewone volmachten geschonken.

Onder de geestelijken, die als *Onder-Inquisiteurs* hier vermelding verdienen, vindt men:

RUARD TAPPER, in 1488 te *Enkhuizen* geboren. Hij was een der beroemdste Hoogleeraren der Hoogeschool van *Leuven* en Deken van *St. Pieter*, en stond bij KAREL V in hoog aanzien. Zijne tijdgenooten schrijven hem de grootste geleerdheid toe, en toen hij later door KAREL V tot *Opper-Inquisiteur* werd aangesteld, volbracht hij volijverig zijnen plicht. Maar juist hierom wordt hij door de protestantsche schrijvers in een hatelijk daglicht gesteld, geheel in strijd met de onpartijdige geschiedenis. Hij overleed in 1559 te *Leuven*.

FRANCISCUS SONNIUS (FRANCISCUS CAMPO VAN ZON). Deze was Kanunnik en Deken van het Utrechtsche Domkapittel, en werd benoemd tot *Onder-Inquisiteur* voor *Holland, Zeeland, Friesland* en *Utrecht.* Later, bij de oprichting der nieuwe Bisdommen in ons vaderland, is zijn naam nog meer bekend geworden. Hij werd de eerste Bisschop van *'s Hertogenbosch.*

CORNELIS STRIJEN, Kanunnik van *'s Gravenhage,* werd mede tot *Onder-Inquisiteur* voor *Holland* en *Zeeland* aangesteld.

Over deze *Inquisitie* en *Inquisiteurs* is door partijzuchtige protestantsche schrijvers geweldig veel geschreven en gelasterd; zóó zelfs, dat nu nog in onze dagen alleen het woord *Inquisitie* genoeg is, om den protestanten den schrik om het hart te doen slaan, en zich eendrachtig scherp te zetten tegen alles, wat van *Rome* komt of tot *Rome* behoort. Om het schrikbeeld nog afschuwelijker te maken, wordt het woord *Spaansche* er aan toegevoegd; zoodat de *Spaansche Inquisitie* wel het ergste monster moet zijn, dat ooit zijne tanden in het vleesch der hervormers heeft geslagen.

Ziehier wat er van de zaak is.

In den loop der middeleeuwen had men het noodig geacht, om, zoodra eene ketterij het hoofd opstak, Godgeleerden tot geloofsonderzoekers te benoemen, aan wie gewoonlijk hooggeplaatste rechtsgeleerden werden toegevoegd. Uit den aard der zaak toch volgt, dat, als iemand van ketterij werd beschuldigd, hij gelegenheid moest hebben zich te kunnen verantwoorden. In de dertiende eeuw werden bepaaldelijk de *Dominikanen* met dat onderzoek belast, en zoo ontstond eene vaste geestelijke rechtbank, die volkomen voor het geloofsonderzoek was ingericht; — evenals nu nog overal blijvende wereldlijke rechtbanken bestaan, om beschuldigingen te onderzoeken, het recht te verdedigen,

en de overtreders te vonnissen en te straffen. Wijl de ketterij toenmaals eene halszaak was, is in den loop dier eeuwen menig treurig vonnis gewezen.

Zulk eene *blijvende Inquisitie* bestond in *Spanje*. Doch deze was daar, helaas, door talrijke misbruiken ontaard. Zeer dikwijls toch werd zij een *politiek* werktuig in de handen der vorsten, en tot doeleinden aangewend, tot welke zij niet was ingesteld. Vandaar dat Paus SIXTUS IV zich herhaaldelijk tegen het bedrijf der *Spaansche Inquisitie* verzette en hare daden veroordeelde; — vandaar ook dat het volk haar haatte en verafschuwde. Maar deze *Spaansche Inquisitie*, die geheel verschilt van de *kerkelijke Inquisitie*, bestond *niet* in *Nederland* en heeft er *nooit* bestaan.

Dwaas en valsch derhalve is het de gemoederen op te zweepen door het denkbeeldige spook der *Spaansche Inquisitie;* — doch dat het woord *Spaansche*, hoe valsch ook, toch zeer handig gebruikt werd, om velen aan het Geloof te doen verzaken, is voor een ieder duidelijk; want de haat der Nederlanders tegen *Spanje* was spoedig algemeen.

In *Nederland* bestond dus de *Spaansche Inquisitie* niet, en is er nooit ingevoerd. Kwam een geval van ketterij voor, dan werden door den Bisschop, krachtens kerkelijk Recht, bepaalde personen aangewezen om de zaak te onderzoeken, en de bediening van zulke Inquisiteurs hield op bij het eindigen van het geding. Zulk eene *Inquisitie* bestaat nu nog overal, en behoort volgens het kerkelijke Recht tot de gewone macht der Bisschoppen; vandaar de naam *Bisschoppelijke Inquisitie*. Niet zelden werden bij ernstiger gevallen de Inquisiteurs door den Paus benoemd, en dan sprak men van *Pauselijke Inquisitie;* en menig geval is er in de geschiedenis aan te wijzen, dat ook aan de vorsten het recht werd toegekend Inquisiteurs te benoemen; vandaar *keizerlijke* of *koninklijke Inquisitie*.

Reeds tijdens de regeering van Bisschop FILIPS VAN BOURGONDIË drong de Luthersche leer de Kerk van *Utrecht* binnen, en bij den grooten voortgang der Hervorming in *Duitschland*, en de ongunstige stemming des volks voor het Bisschoppelijke gezag, dat onder dien Bisschop veel geleden heeft, kan het geen verwondering wekken, dat de kerkelijke en wereldlijke overheid het ergste begon te vreezen, en de aanstelling van *Inquisiteurs* noodig achtte.

De benoeming derhalve van FRANS VAN DER HULST, NICOLAAS VAN EGMOND en anderen was een hoogst rechtmatige daad, noodzakelijk voortvloeiende uit den plicht der overheden, om het H. Geloof te bewaren en alle ketterij te weren. Dat evenwel de betrekking van *Inquisiteur* hen, die daarmede waren belast, bij de hervormers sterk gehaat maakte, ligt voor de hand; en vooral aan den spot en snijdenden laster van ERASMUS is het te wijten, dat de haat tegen deze mannen op verschrikkelijke wijze is ontvlamd.

Na de benoeming der *Inquisiteurs* verscheen een nieuw plakkaat, waarbij elk, die beschuldigd werd de nieuwe leer te zijn toegedaan, gedagvaard werd, om binnen dertig dagen na 29 April 1522 voor de *Inquisiteurs* te verschijnen, om nog in genade te worden ontslagen. Die schuldig bevonden werd, maar zich niet onderwierp, werd volgens de bestaande wet veroordeeld.

Dit plakkaat werd weldra door meerdere en immer scherpere gevolgd, en talrijk werden de vonnissen door de *Inquisiteurs* gewezen. Nu mag men beweren, dat menigmaal in den loop dier heete dagen een te streng vonnis is geveld; dat de wijze van straffen meermalen barbaarsch en wreed geweest is, — hetgeen voor sommige gevallen moet worden toegegeven —; maar men vergete niet, dat de gemoederen van beide partijen zeer dikwijls hevig aan het gisten gebracht waren, en het woeste optreden der hervormers, die

alles wat den Katholiek dierbaar en heilig is, onder den voet haalden en vertrapten, aanleiding gaf tot buitensporigheden. Het bloed om wraak werd den Katholieken meermalen als uit de keel geperst. Maar onwaar is het, dat overal en altijd met wreedheid werd te werk gegaan, dat het geheele land als vol was van rookende brandstapels en moordschavotten, en dat de grond doortrokken was van menschenbloed. Met zulke phrasen hitst men wel op, maar bewijst men niets. Afzonderlijke, losstaande feiten maken geen algemeenen regel. De protestantsche schrijvers hebben in de geschiedenis van dien tijd alles opgespeurd, overdreven en verfraaid, wat een *Inquisiteur* hatelijk kan maken, en zich niet ontzien, zaken uit haar verband te rukken, en zelfs schandelijke leugens te verspreiden; zoodat mannen van groote deugd en waren godsdienstzin als monsters van wreedheid werden voorgesteld, alleen omdat zij *Inquisiteurs* waren, en de strenge plakkaten naar plicht en geweten uitvoerden.

Is de wijze, waarop de doodstraf aan de ketters werd voltrokken, zooals levend begraven, levend verbranden, enz. ergerlijk en afgrijselijk; men wijte dit eenig en alleen aan de gewoonte der middeleeuwsche rechtspleging, niet aan de *Inquisiteurs* persoonlijk, en veel minder aan de leer der Kerk. Bovendien verzuimen de protestantsche schrijvers, die in het beschrijven van elke wreedheid overdreven wijdloopig zijn, er bij te voegen, dat meestal de veroordeelden, alvorens begraven of verbrand te worden, eerst door het koord geworgd werden, zoodat zij onmiddellijk buiten kennis geraakten en de dood zeer spoedig intrad.

Ten slotte: hebben de *Inquisiteurs* zich hier en daar aan overdrijving schuldig gemaakt, het bloed van duizende Katholieken, door kettersche handen vergoten, schreit veel meer ten hemel. Volgens het toenmalige recht waren de ketters *misdadigers*, *des doods schuldig*,

en werden *gerechtelijk* gevonnist; doch de Katholieken waren onschuldig en werden door woest gespuis als honden afgemaakt.

De eerste plaats, waar de *Inquisiteurs* zich genoodzaakt zagen handelend op te treden, en door een krachtig uitgevoerd vonnis den ketters schrik aan te jagen, was *Antwerpen.* Doch in 1523 begonnen de nieuwgezinden reeds in *Amsterdam* bijeenkomsten te houden, en twee jaar later was in *Holland* en *Zeeland* de nieuwe leer doorgedrongen.

Onder de eerste afvalligen in *Noord-Nederland* worden genoemd ANTONIUS FREDERIKS van *Naarden,* Pastoor HERMAN COCQ, Rector NICOLAUS QUICK, HERMAN VAN RIJSWIJK, HINNE RODE van *Utrecht,* HUBERTUS DUIJFHUIS Pastoor van *St. Laurens* te *Rotterdam,* later van *St. Jacobus* te *Utrecht,* CORNELIS KOEN, Raadsheer van het Hof van *Holland,* JAN DE BAKKER of PISTORIUS van *Woerden,* Pastoor der kerk van *Jacobswoude* aan den *Rijn,*[1] Rector WILLEM GRAPHAEUS van *'s Gravenhage* en de bekende Amsterdammer JOANNES SARTORIUS. De eerste, die in *Holland* wegens ketterij ter dood gebracht werd, was de genoemde JAN DE BAKKER. Hij stierf den 15 September 1525 te *'s Gravenhage* op den brandstapel, veroordeeld als afvallige priester, die zich in ongeoorloofde betrekking met een vrouwspersoon begeven, en openlijk de leer der Kerk over de aflaten bestreden had.

Het vuur der Hervorming breidde zich snel uit. Onwaardige geestelijken wierpen het masker af, traden openlijk tegen den Katholieken Godsdienst op, en predikten vooral tegen het H. Misoffer, tegen de vereering der Heiligen, en, wat bij hen niet te verwonderen is, tegen het ongehuwde leven der geestelijken. De treurige voorbeelden, waarop zij konden wijzen, maakten op het volk een zeer nadeeligen indruk. In 1524 verlieten eenige nonnen haar klooster en traden in het

huwelijk, en deze afvalligen onder priesters en nonnen brachten de Kerk meer wonden toe dan geloofverzakende leeken.

Van den anderen kant werden door trouw blijvende katholieken alle pogingen in het werk gesteld, om het kwaad te keeren. In *Leiden, Amsterdam, Haarlem* en andere steden hielpen de plaatselijke besturen, om de van ketterij verdachten op te sporen en aan de rechtbank over te leveren, en vele ketters moesten, door de *Inquisiteurs* veroordeeld, hun opzet met geldboete, gevangenschap, tijdelijke verbanning en zelfs met hun leven boeten. Doch niets vermocht den brand te stuiten.

NICOLAUS VAN EGMOND werd in 1525 door den Paus en den keizer van zijn ambt ontzet, en ook FRANS VAN DER HULST viel in ongenade, wijl hun ten laste werd gelegd, dat zij de perken hunner bevoegdheid hadden overschreden. In hunne plaats werden benoemd OLIVIER BUDEUS van *Yperen*, NICOLAUS HOUSEAU van *Bergen*, JAN COPPENS, Deken van *St. Pieter* te *Leuven*, BERNARDUS GRUWEL, en later MICHAEL DRUTIUS, met het recht om in de verschillende gewesten van *Nederland* substituten aan te stellen.

Ook deze mannen waren van meening, dat de hoofdleiders van den kerkelijken opstand streng behoorden gestraft te worden, ten einde de verkeerde partij afbreuk te doen en de goede te behouden. Het aantal vonnissen wegens ketterij en majesteitsschennis nam toe, vooral daar voortdurend nieuwe en altijd scherpere plakkaten tegen de ketters werden uitgevaardigd. Die plakkaten waren inderdaad zeer streng, en verdienen hier en daar onze afkeuring. Maar toch mogen wij niet berusten in de scheeve voorstellingen en overdrijvingen der protestantsche Martelaarsboeken, alsof de slachtoffers heiligen, en de rechters altijd beulen waren. Ook hier moeten wij niet vergeten, dat het streng

uitgevoerd vonnis van éénen ketter meer opzien wekte, en kwaad bloed bij de hervormers zette, dan de barmhartigheid, aan honderden bewezen, hen tot beter inzicht bracht.

II. VERDEELDHEID ONDER DE HERVORMERS. WEDERDOOPERS — KALVINISTEN.

Te midden van al deze woelingen en strijd tegen de Katholieke Kerk en hare leer, werd de verwarring nog nameloos vermeerderd door de onderlinge geloofsverdeeldheid onder de hervormers zelven. Naast LUTHER stonden ook andere hervormers op, die, ieder voor zich, het zuivere Evangelie meenden gevonden te hebben, zich eenen aanhang verwierven, en met LUTHER in geloofsstrijd geraakten. LUTHER en ZWINGLI stonden al spoedig zeer vijandig tegenover elkander; weldra kwam de sekte der *Wederdoopers* de ellende vergrooten; en het oproer en de felle vijandschap bereikten het toppunt, toen ook KALVIJN met zijne hervormde gevoelens voor den dag kwam.

Evenmin als ten opzichte der leer van LUTHER, ligt het op onzen weg de grondbeginselen dezer hervormers nader te ontwikkelen. Een paar woorden moeten wij spreken over de *Wederdoopers* of *Anabaptisten* en de *Kalvinisten.*

In 1522 was in *Zwitserland* onder de hervormers verschil van gevoelen ontstaan over het Doopsel, toegediend aan kleine kinderen. Sommigen noemden het geheel nutteloos, en vorderden, dat men zich op lateren leeftijd zou laten herdoopen; anderen verzetten zich daartegen en hielden de noodzakelijkheid van den kinderdoop vol; terwijl weer anderen ieder Doopsel verwierpen. De eersten, die zich *Wederdoopers* noemden, hechtten aan de woorden des Zaligmakers: »Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden", de

beteekenis, alsof het Geloof noodzakelijk eerst *beoefend* moet zijn, *alvorens* men het H. Doopsel geldig kan ontvangen. Volgens de Katholieke leer van alle eeuwen echter, is het Geloof eene blijvende genadegaaf, die ons in het Doopsel door God wordt ingestort; zoodat hij die gedoopt wordt, hetzij hij volwassen, hetzij hij kind is, het Geloof ontvangt. Niet de *beoefening* van het Geloof, maar het *bezit* des Geloofs, bij het Doopsel ingestort, verzekert de zaligheid van kleine kinderen; terwijl eerst bij de ontwikkeling der rede dat Geloof beoefend moet worden. Een slapende, bijvoorbeeld, kan niet zien, maar heeft niettemin het gezichtsvermogen. Een kunstenaar of geleerde kan in den slaap zijne kunst of wetenschap niet uitoefenen, maar toch is hij een kunstenaar of geleerde; en zoo ontvangen ook de kleine kinderen bij het H. Doopsel het Geloof, (al kunnen zij het nog niet beoefenen), waardoor zij zalig kunnen worden.

Fel en hevig was de strijd, welken de hervormers onderling over dit leerstuk voerden. Zij verketterden en vloekten elkander op de ergerlijkste wijze. ZWINGLI vooral voerde op het hevigst tegen de *Wederdoopers* uit. De voornaamsten dezer sekte in *Duitschland* waren NICOLAUS STORK, THOMAS MUNZER en MARCUS HUBNER, die dezen geloofsstrijd spoedig in eene volslagen revolutie deden ontaarden. Onder voorgeven van hemelsche openbaringen verwierpen zij alle beginselen van gezag en eigendom, spoorden overal tot oproer aan, en dwongen allen met geweld zich te laten herdoopen.

Ook in ons vaderland vonden de *Wederdoopers* weldra aanhang, en als de eersten vinden wij genoemd drie Noord-Hollanders, JAN WALEN en twee zijner broeders uit *Krommenie*, die in 1527 te *'s Gravenhage* tot den vuurdood werden veroordeeld; terwijl ook JAN TRIJPMAKER, een leerling van MUNZER, te *Amsterdam*

woonachtig, in het jaar 1531 zijn leven eindigde op het schavot te *'s Gravenhage.*

Hunne leerstellingen vonden gretigen ingang, vooral bij de mindere klasse, en de geestdrijverij, die sekte eigen, begon in *Noord-Holland* en *Friesland* ontzaglijke verhoudingen aan te nemen. Niet langer tevreden met hunne bijzondere gevoelens voor te staan, en ze aan anderen op te dringen, begonnen zij zich aan de dwaaste dweperijen en schandelijkste praktijken over te geven.

MELCHIOR HOFFMANN, die deze leer van *Straatsburg* naar onze noordelijke streken had overgebracht, kondigde een nieuw Godsrijk op aarde aan. De H. Geest zou nederdalen en de heiligen Gods (de *Wederdoopers*) zegelen met Zijn teeken; CHRISTUS zou in persoon over de rechtvaardigen komen heerschen; *Babylon* (*Rome* en iedere andere heerschappij) zou verwoest, en de goederen der goddeloozen (die geen *Wederdoopers* waren) het erfdeel der uitverkorenen worden.

Aan andere volksmenners van denzelfden geest was geen gebrek.

JAN MATHIJSZOON, een bakker uit *Haarlem*, verliet zijne wettige vrouw, nam eene andere, en werd al spoedig een der meest invloedrijke predikanten der Wederdoopers. Was MELCHIOR HOFFMANN *Elias* door God op aarde gezonden, hij, JAN MATHIJSZOON, was *Henoch.* Hij maakte zich een aanhang in *Amsterdam*, kwam met zijne geloovigen in de stilte van den nacht bijeen, en besloot, ten einde het Godsrijk uit te breiden, naar alle deelen des lands apostelen uit te zenden.

De afgezondenen werden tot quasi-bisschoppen verheven, en de nieuwe leden onder het getal der uitverkorenen opgenomen. Duizenden onder de lage volksklasse traden toe, en in *Holland, Zeeland, Friesland, Groningen* en *Overijsel* was bijna geene stad, waarin

de sekte niet bestond. Ook *Brabant* telde vele leden, doch niet in die mate als de noordelijke gewesten.

Erger maakte het JAN BEUKELZOON, een kleerenmaker uit *Leiden*, gewoonlijk JAN VAN LEIDEN genaamd. Toen namelijk de dweeperij over het Godsrijk als tot volle ontwikkeling was gekomen, wilde men een nieuw *Jerusalem* gaan bouwen, en koos daartoe de stad *Munster* uit. In het begin van 1534 werden overal, maar vooral in *Amsterdam*, brieven verspreid, om alle *Wederdoopers* op te roepen tot eene vergadering op 24 Maart te *Hasselt* in *Overijsel*, ten einde deel te verkrijgen aan het nieuwe *Jerusalem*; — niemand mocht achterblijven; niets had men mede te nemen dan geld en wapenen, daar er voor de heiligen goed genoeg in *Munster* was te vinden. Inderdaad begaven zich, ondanks de maatregelen der regeering, meer dan dertig schepen vol menschen naar *Hasselt*. In *Genemuiden* werden zij echter aangehouden, de aanvoerders veroordeeld en de groote menigte teruggezonden.

Dienzelfden dag, waarop de schepen naar *Hasselt* voerden, veroorzaakten vijf heethoofdige geestdrijvers eene opschudding in *Amsterdam*, waar zij met zwaarden gewapend de straat opliepen, onder het geschreeuw: *»wee, wee! doet boete en gaat naar Munster, dat aan de kinderen Gods gegeven is.*" Zij werden gevat en stierven op het schavot.

Intusschen was JAN VAN LEIDEN, begeleid door GERRIT DEN BOEKBINDER, aan het hoofd eener groote menigte als apostel naar *Munster* gekomen, en had zich van deze stad weten meester te maken. Toen kende de waanzin geene grenzen meer. Uit alle streken van *Holland* en *Friesland* stroomden geestverwanten naar *Munster*, en de tooneelen van dolzinnigheid, verwarring en tirannieke revolutie, tooneelen van de schandelijkste ongebondenheid, bloeddorst en wellust, die daar plaats vonden, laten zich niet beschrijven.

JAN VAN LEIDEN liet zich tot koning van *Sion* uitroepen, en heerschte als de wreedste tiran.

Maar den 24 Juni 1535 werd de stad door den Vorst-Bisschop van *Munster* bij verrassing heroverd, en kort recht maakte een einde aan de ergernis. Vele *Wederdoopers*, en vooral de leiders, werden ter dood verwezen. JAN VAN LEIDEN, met twee zijner vertrouwelingen van stad tot stad rondgeleid, werd eindelijk te *Munster* op barbaarsche wijze terecht gesteld, en zijn lijk in eene ijzeren kooi aan een der stadstorens opgehangen.

DAVID JORISZOON, in 1501 te *Delft* geboren, onderscheidde zich door nog erger waanzin en goddeloosheid. Door OBBE FILIPS herdoopt, werd hij quasi-bisschop van *Delft*. Hij gaf zich uit voor den waren *Messias*. De hemel, zeide hij, stond ledig, en nu was hij naar de aarde afgezonden, om bewoners voor het eeuwige Rijk te werven. Men had slechts een tweede doopsel te ontvangen, om onfeilbaar gelukkig te zijn. Van het Christendom bleef bij hem bijna niets meer over. Hij predikte openlijk de veelwijverij, en leefde zeer wellustig. Een streng plakkaat van 2 Januari 1538 joeg hem op de vlucht; maar door boden, brieven en boeken bleef hij zijne verderfelijke leer in ons vaderland verkondigen; terwijl hij onnoemelijke schatten van zijne aanhangers wist af te persen, welke hij in weelde en wellust verteerde. Eerst na zijnen dood werd zijne schuilplaats ontdekt. Hij stierf te *Basel* den 26 Augustus 1556. Toen hij gestorven was, meende men nog, dat hij zou verrijzen; maar in 1559 werd zijn gebeente opgegraven en door beulshanden verbrand.

Nog worden onder de aanvoerders der *Wederdoopers* genoemd JACOB VAN KAMPEN als bisschop van *Amsterdam*, KNIPPERDOLLING, HENDRIK van *Hilversum*, JAN GELEN en meer anderen.

De *Wederdoopers* hadden geheel het land in hevige

gisting gebracht, en het algemeen belang vorderde hoognoodig, dat deze dweepers, wier vermetelheid en woede aan het ongeloofelijke grensden, krachtig werden onderdrukt. Den 25 October 1529 was een allerscherpst plakkaat van KAREL V verschenen, waarbij bevolen werd, hen op strenge wijze te vervolgen en terecht te stellen. Den baljuwen en schouten werd gelast, hen overal op te sporen en te straffen, en vooral bij de regeering van *Amsterdam* werd op meerder toezicht en strengere maatregelen aangedrongen. Dáár vooral was het broeinest der *Wederdoopers;* dáár hadden zij hunne geheime bijeenkomsten, eenigszins begunstigd door de stadsregeering, wijl deze ontevreden was over den stadhouder van *Holland*, Graaf van *Hoogstraten*, die, tegen de privilegiën der stad in, twee *Wederdoopers* wilde gevangen nemen, en daardoor tot eenige opschudding aanleiding had gegeven.

Steeds nam hun aantal toe; immer dreigender werd hun optreden. Den 23 Januari 1535 beproefden zij *Leiden* aan de vier hoeken der stad in brand te steken, voor welke misdaad vijftien mannen en vijf vrouwen door beulshanden stierven. Ook *Dordrecht*, *Delft* en *Deventer* bewogen zij tot oproer. In Februari van hetzelfde jaar hielden zij te *Amsterdam* eene geheime vergadering onder leiding van eenen nieuwen profeet, DIRK DEN SNIJDER. Op eens wierpen zij, zoowel vrouwen als mannen, hunne kleederen in het vuur, liepen geheel naakt en als bezetenen de straat op, onder den kreet »*wee, wee, de wrake Gods*"*!* Zij werden gevat, en beklommen zingend en dansend het schavot. In Maart maakten zij zich meester van het *Oldenklooster* bij *Bolsward*, verdreven de monniken, vernielden de sieraden, en ontzagen zich niet het Allerheiligste Sacrament des Altaars met de voeten te treden. Vertrouwende, dat zij door eene bovenaardsche macht beschermd werden, weigerden zij het gematigd aanbod

van den Frieschen stadhouder SCHENK, die tegen hen was opgetrokken, aan te nemen. Nu werd het klooster gewapenderhand hernomen en allen, die onder de *Wederdoopers* wapenen droegen, veroordeeld. De mannen werden opgehangen of onthoofd, de vrouwen en meisjes verdronken. Hun aanvoerder, JAN VAN GELEN, wist te ontkomen en verzamelde in *Amsterdam* eene machtige menigte, om een aanslag op de stad te beproeven, welke alle anderen van dien aard in hevigheid zou overtreffen. Met behulp van HENDRIK GOEDBELEID maakte hij zich onverwacht meester van het stadhuis, doch zag door eene onvoorziene gebeurtenis zijnen aanslag mislukken. Het klokketouw namelijk was door een dienaar weggestopt, zoodat het afgesproken teeken aan de oproerlingen niet kon worden gegeven. — Vele *Wederdoopers*, maar ook vele burgers, die tegen hen waren opgetrokken, sneuvelden. De gevangenen, onder wie ook JACOB VAN KAMPEN, stierven door den beul.

Na deze mislukking heerschte onder de *Wederdoopers* groote verslagenheid, welke nog vermeerderd werd, toen de tijding kwam, dat het nieuwe *Jerusalem*, *Munster*, weder voor hen verloren was gegaan. Veler oogen werden geopend, nu de voorzeggingen hunner profeten algemeen ijdel bleken. Bovendien had een nieuw plakkaat des keizers van den 10 Juni 1535, strenger dan het vorige, hen van nieuwe gewelddadigheden doen terugschrikken. Volgens dit plakkaat werden alle halsstarrigen onverbiddelijk tot den brandstapel verwezen, en die de dwaling afzwoeren, tot het zwaard; kwijtschelding van straf werd nu niet meer verleend; smeekbrieven om gratie mochten niet worden ingediend.

Hoe ongunstig men ook over de gestrengheid van dit bevel oordeele, men vergete niet, hoe door roomsch en onroomsch op de onderdrukking dezer sekte werd

aangedrongen, wijl zij het geheele land met het uiterste verderf dreigde.

Het gevolg was, dat vele *Wederdoopers* werden gevonnisd, en eene groote menigte zich haastig uit de voeten maakte. De Hollanders vluchtten naar *Basel*.

De vreeselijke razernij was hiermede geëindigd; maar de sekte was niet vernietigd. Wel onderdrukt, maar niet uitgeroeid, ging zij over in de ketterij, welke voorgestaan en gepredikt werd door eenen afvalligen priester uit *Witmarsum* bij *Harlingen*, MENNO SIMONSZ, geboren in 1496.

Deze nam de leerstellingen der *Wederdoopers* aan, maar onthield zich van woelingen en aanslagen; zelfs verbood hij zijnen volgelingen de wapenen te voeren. Voorzichtig en beredeneerd heeft deze sekte zich gehandhaafd, en bestaat thans nog, onder den naam van *Doopsgezinden* of *Mennonieten*, als een afzonderlijk kerkgenootschap, dat in belangrijke opzichten van de overige hervormden verschilt. Niet altijd echter is die gematigdheid MENNO bijgebleven; meermalen was hij bitter en fel tegen de medehervormers. Daar de plakkaten van KAREL de *Mennonieten* evenzeer troffen als de razende *Wederdoopers*, werden ook velen van hen veroordeeld, en op het hoofd van MENNO een prijs van honderd gulden gesteld. Lang heeft deze sekte den haat moeten gevoelen der andere hervormers; en evenals de *Katholicken* zijn ook de *Doopsgezinden* jaren aan jaren het mikpunt gebleven van wreedaardige vervolging en onderdrukking.

Door de protestantsche schrijvers wordt het aantal omgebrachte *Wederdoopers* ontzettend overdreven. Men beweert, dat onder KAREL V vijftig duizend personen zijn gemarteld. Dit cijfer kan onmogelijk waar zijn. Men zal toch niet de woestelingen van JAN VAN LEIDEN en consorten tot de onschuldige martelaren willen rekenen?

Met de *Mennonieten* verschijnt het eerste hervormde kerkgenootschap in ons land. In *Duitschland* hadden zich de verschillende richtingen spoediger tot bepaalde kerkgenootschappen kunnen vereenigen, wijl zij, door de Duitsche vorsten geholpen, van de gestrengheid der plakkaten minder te vreezen hadden. De *Luthersche* godsdienst werd daar vrij beleden, lang voor dat zijn bestaan in ons land werd erkend.

Een tweede hervormer, welken wij te vermelden hebben, en wiens volgelingen in de geschiedenis weldra de hoofdrol spelen, zelfs met achterstelling van alle anderen, is KALVIJN.

Geboren te *Noyon* in *Picardië*, was KALVIJN eerst voor den geestelijken stand bestemd; later echter studeerde hij in de Rechten, en vond in *Bourges* eenen Lutherschen professor, MELCHIOR VOLMAR, die eenen verderfelijken invloed op zijn Geloof uitoefende. Na den dood zijns vaders veranderde hij van studie, en legde zich weder op de Godgeleerdheid toe. De nieuwe godsdienstige vraagstukken trokken zijne aandacht, en weldra leed zijn Geloof schipbreuk. Met gelijken haat tegen de Kerk bezield als LUTHER, week hij echter in zijne leer aanmerkelijk van dezen af. Hij nam den Bijbel tot *eenigen* geloofsregel, en verstond dien naar *zijne* uitlegging. Slechts twee Sacramenten, het Doopsel en het Avondmaal, werden aangenomen; — maar hij loochende de tegenwoordigheid des Heeren in het H. Sacrament, en verschilde daardoor van de Duitsche hervormers, met wie hij nooit uitgestreden raakte. Er ontstond geschrift op geschrift, vol smaad en onderlinge verkettering.

Het hoofdpunt zijner leer is de volstrekte voorbeschikking Gods. God, zoo leert hij, heeft van eeuwigheid de menschen in twee deelen gescheiden; het eene deel is bestemd om zalig worden, al mocht het ook

nog zooveel kwaad stichten; het andere moet verloren gaan, al doet het nog zooveel goed; want, zegt hij, Gods wil is eeuwig en onveranderlijk; geen menschelijke daad kan oorzaak zijn, dat Gods vonnis, van eeuwigheid bepaald, worde veranderd. Hij maakte daardoor God zelven oorzaak van het kwaad, en ontnam den mensch allen vrijen wil. Hij wilde niet begrijpen, dat God van alle eeuwigheid *weet*, of iemand in boetvaardigheid sterven zal of niet, en diensvolgens van eeuwigheid belooning voor het goede en straf voor het kwade, door den mensch vrijwillig bedreven, heeft *voorzien*, zonder echter den mensch voor de hel te *bestemmen*. — KALVIJNS leer is gruwzaam akelig voor den vrijen mensch, en eene smadelijke lastering tegen den oneindig rechtvaardigen, maar oók oneindig barmhartigen God.

De Katholieke Kerk leert, dat God *alle menschen*, zonder uitzondering, heeft voorbeschikt *ter zaligheid;* doch *toelaat*, dat sommigen door hunne eigene schuld verloren gaan; gelijk Hij in alles het goede *wil*, en het kwade *toelaat*.

Genève vooral was de plaats, vanwaar KALVIJNS hervorming uitging, en weldra verspreidde zich zijne leer in *Frankrijk* onder de *Hugenoten*. Van *Frankrijk* kwamen de *Kalvinisten* in de *Nederlanden*, doch eerst in 1561. De staatkundige partij van den *Prins van Oranje*, die spoedig in het *Kalvinisme* een geschikt middel vond, om den opstand tegen FILIPS II te bewerken, lokte een leger van predikanten en aanhangers van KALVIJN hierheen. Deze verdrongen weldra de *Lutherschen* en *Wederdoopers*, verhieven zich tot staatspartij, en aan hun ijselijk schrikbewind heeft de Katholieke Kerk hier te lande hare geheele onderdrukking te danken. KALVIJN stierf in 1564.

III. DE H. PETRUS CANISIUS.

Terwijl de Katholieke Kerk overal in *Europa* den bittersten strijd doorstond, en in elk verschillend land verschillende hervormers haar poogden te verdelgen, — LUTHER in *Duitschland*, ZWINGLI in *Zwitserland*, KALVIJN in *Frankrijk*, HENDRIK VIII in *Engeland*, CHRISTIAAN III in *Denemarken* — wekte God in Zijne grenzenlooze liefde mannen op, die, met den vurigsten geloofsijver bezield, haar bestaan verdedigden en handhaafden, de verdrukte Katholieken vertroostten en opbeurden, redding brachten zooveel zij konden, en die om hunnen ijver voor God en Zijne H. Kerk, maar niet minder ook om hunnen onberispelijken levenswandel en beoefening aller deugden, de kroon der Heiligen verworven hebben.

De H. IGNATIUS werd aan de Kerk geschonken in hetzelfde jaar, waarin LUTHER werd geboren; de H. CAROLUS BORROMEUS bloeide in *Italië* door zijne godsvrucht en geleerdheid en stichtte, door zijn ijver voor het *Concilie van Trente* (waarover later), het hechtste bolwerk tegen de Hervorming; en ook ons vaderland kan er roem op dragen eenen der grootste Heiligen dier tijden te hebben voortgebracht.

De H. PETRUS CANISIUS werd den 8 Mei 1521 te *Nijmegen* geboren, en scheen reeds in zijne eerste jeugd zich bewust van de hooge bestemming, tot welke God hem zoude roepen. Op twee en twintigjarigen leeftijd trad hij in de *Societeit van Jesus* en ontving twee jaren later de H. Priesterwijding. Moeielijk is het te zeggen, hoeveel hij voor de belangen der Kerk en het heil der zielen heeft gearbeid en tot stand gebracht. Onvermoeid ging hij, in die streken vooral, waar de ketterij haar sloopingswerk voltrok, als een ware Apostel rond, om wankelmoedigen te versterken, afvalligen te bekeeren, en trouwe geloovigen in Geloof en

deugd te bevestigen. *Duitschland, Oostenrijk, Bohemen, Hongarije, Tyrol, Beijeren, Polen* en *Zwitserland* waren zijn arbeidsveld, en ook eenmaal kwam hij in *Nijmegen,* zijne vaderstad, het woord Gods verkondigen.

Onwankelbaar moedig bij het vervullen zijner taak, innig vroom van leven, nederig denkend van zichzelven, vol vuur voor de belangen der Katholieke Kerk, bleef hij meer dan vijftig jaren zijnen zegenrijken arbeid volvoeren. Gansche steden en provinciën zijn aan hem het behoud des Geloofs of den terugkeer tot de ware Kerk verschuldigd. Niet enkel met woorden, maar ook in boeken en geschriften trad hij den hervormers tegen, en wederlegde met schitterend gevolg hunne dwaling. Op drie groote Rijksdagen voerde hij het woord tegen de nieuwgezinden, en te *Worms* bracht hij hen zoo in het nauw, dat zij als verslagen in de grootste wanorde zich verwijderden. Niet zonder reden wordt hij de *Hamer der ketters* en *Apostel van Duitschland* genoemd.

Aan 's levensstrijd en moeielijkheden heeft het den Heilige niet ontbroken. Zwaar gelasterd, van allerlei kwaad beticht, meermalen ter dood gezocht, en zeer dikwijls door het opgeruide volk mishandeld, verdroeg CANISIUS alles met voorbeeldelooze lijdzaamheid, totdat hij door ouderdom en arbeid uitgeput, in den ouderdom van 76 jaren, te *Freiburg* in *Zwitserland* zijne schoone ziel aan God wedergaf. Zijn graf is nu nog door wonderwerken vermaard, waarom Z. H. Paus PIUS IX hem den 11 Augustus 1864 onder het getal der zaligen heeft geplaatst.

HOOFDSTUK VII.

Pogingen der Kerk en des Keizers om de Hervorming te beteugelen.

I. BIJEENROEPING VAN HET CONCILIE VAN TRENTE. AFSTAND DER REGEERING VAN KAREL V.

Terwijl de *Wederdoopers* door vreeselijke gewelddadigheden en waanzinnige oproeren zich bij Katholieken en hervormden zóó gehaat maakten, dat allen hunne krachtige onderdrukking gebiedend noodig achtten, woekerde het onkruid der Luthersche ketterij, ondanks de plakkaten en strenge vonnissen der *Inquisitie*, aanhoudend voort, en dreigde hoe langer hoe meer het goede zaad des Geloofs te verstikken. In *Duitschland* hadden de hervormde Rijksvorsten niet opgehouden inbreuk te maken op de Rijkswetten, door zich geestelijke rechten en goederen toe te eigenen, bisdommen te verwereldlijken, priesters en kloosterlingen te verdrijven. De Hervorming was hun een middel, om hunne eigene macht en bezittingen te vergrooten, ten kosten van het kerkelijke en keizerlijke gezag. KAREL V, die hunne hulp noodig had tegen de *Turken*, kon die hulp niet verwerven zonder veei toe te staan, of althans lijdelijk te gedoogen. In een groot aantal steden was

de Hervorming reeds ingevoerd en als gevestigd. Hooge geestelijken, leden van adellijke en vorstelijke geslachten, hadden hunne geestelijke vorstendommen veranderd in wereldlijke bezittingen voor hun geslacht of nakomelingen, en overal, waar de nieuwe leer werd ingevoerd, werd de uitoefening van den Katholieken Godsdienst verboden, de kerkelijke goederen geroofd, de geestelijken verdreven.

In ons land ging het aanvankelijk den hervormers niet zoo voorspoedig. Den 22n September 1540 gaf de keizer een nieuw plakkaat uit, waarbij alle vroegere werden hernieuwd, en bovendien den ketters de bevoegdheid werd ontzegd, om over hunne goederen te beschikken. Die kettersche vergaderingen had bijgewoond, maar ze later aan de overheid bekend maakte, bleef vrij van straf, en aan hen, die, ter verantwoording geroepen, voor de rechtbank niet verschenen, werd geene nieuwe gelegenheid, om zich te verdedigen aangeboden.

Dit plakkaat, in volle strengheid toegepast, zette veel kwaad bloed. Talrijke nieuwgezinden, *Wederdoopers* en anderen, zoowel vrouwen als mannen, werden om ketterij, of verstoring der Katholieke godsdienstoefeningen, of verspreiding van verboden boeken, pamfletten en spotliederen tegen Kerk en Paus, vooral ook van Hollandsche Bijbelvertalingen, gevonnisd. De omstandigheid, dat telkens nieuwe plakkaten in steeds strengere woorden elkander opvolgden, strekt tot bewijs, hoe ernstig de beteugeling der ketterij bij den keizer gemeend was; maar tevens ook, hoe moeielijk het der regeering viel haren voortgang te stuiten. De geest van proselietenmakerij was onder de hervormers buitengewoon sterk.

Geen wonder dan ook, dat èn door Paus PAULUS III èn door KAREL V reeds ernstig was gedacht over een geschikt middel om tot vrede te komen. Zij

wenschten eene Algemeene Kerkvergadering bijeen te roepen, waartoe de hervormden toegang zouden hebben, om aller belangen te bespreken en te regelen. Van protestantsche zijde werd dit voorstel goedgekeurd; vooral wijl, reeds bij den aanvang der scheuring, door de aanhangers van LUTHER een beroep op een Algemeen Concilie gedaan was.

Doch toen PAULUS III in 1537 eene kerkvergadering te *Mantua* had bijeengeroepen, weigerden de hervormers daar te verschijnen. Twee jaren later had de Paus eene nieuwe vergadering te *Vicenza* belegd, maar weder hadden zij zich laten wachten; totdat hij eindelijk bij Bulle van 22 Mei 1542 het *Concilie van Trente* in *Tyrol* bijeen riep.

De oproeping der protestanten was echter weder vruchteloos. Zij opperden het eene bezwaar na het andere, en eischten, dat de geloofsgeschillen niet op eene *Kerkvergadering*, maar op eenen *Rijksdag* der vorsten zouden beslecht worden. Hierin kon de Paus onmogelijk berusten. Alleen aan den Paus toch komt het recht toe een Algemeen Concilie uit te schrijven, en hij en de door hem bijeengeroepene Algemeene Kerkvergadering is de opperste rechter in zaken van geloofs- en zedenleer en van kerkelijke tucht; geenzins echter een Rijksdag van wereldlijke vorsten.

Eerst den 13n December 1545 kwam het Concilie bijeen, doch moest in 1547 veiligheidshalve naar *Bologne* verplaatst, en toen weder onderbroken worden. Noch te *Trente*, noch te *Bologne* verschenen de hervormers.

Deze duidelijk gebleken onwil der protestanten deed KAREL V eenen anderen weg inslaan om tot vergelijk te komen. Wij bedoelen het zoogenaamde *Interim* van *Augsburg* in 1548; een stuk, dat op 's keizers last door twee Katholieke Godgeleerden, JULIUS PFLUG, Bisschop van *Naumburg*, en MICHAEL HELDING, Wijbisschop van *Maintz*, benevens eenen protestant JOANNES

AGRICOLA, hofpredikant (die zich later bekeerde) van den Keurvorst van *Brandenburg*, werd opgesteld als voorloopige kerkregeling, totdat het Algemeen Concilie zijne taak zou hebben afgewerkt.

Met dit *Interim* waren evenwel noch Katholieken, noch hervormden tevreden; en hoewel het den keizer gelukte dit te doen aannemen, werd het nergens opgevolgd, als het zwaard er geen kracht bij zette. In ons land werd het *Interim* wel bekend, maar niet op keizerlijk gezag ingevoerd.

Paus PAULUS III overleed in 1549 en werd opgevolgd door JULIUS III. Deze riep de onderbroken Kerkvergadering weder te *Trente* bijeen (1 Mei 1551), maar zag zich door den opstand der Lutherschen onder MAURITS VAN SAKSEN genoodzaakt, haar andermaal voor twee jaren te onderbreken. (28 April 1552). De tijdsomstandigheden maakten echter de hervatting eerst in 1562 mogelijk.

Onder de Nederlanders, welke het *Concilie van Trente* hebben bijgewoond, worden genoemd JOANNES HESSELS en CORNELIUS JANSENIUS van *Hulst*, eerste Bisschop van *Gent*, beiden waren Doctor in de H. Godgeleerdheid te *Leuven*; MARTINUS VAN RIETHOVEN, eerste Bisschop van *Yperen*, en ANTONIUS HAVET, eerste Bisschop van *Namen*. HESSELS en VAN RIETHOVEN waren uit *Noord-Brabant* en behooren tot de beroemde en geleerde mannen, op welke *Nederland* roem kan dragen. De beide anderen waren uit *België*. Ook werd JOANNES MAHUSIUS, gardiaan der FRANCISKANEN te *Brussel*, die later Bisschop van *Deventer* is geworden, naar *Trente* afgevaardigd en bleef er tot April 1552.

Over het *Concilie van Trente* zelf en de afkondiging daarvan in een volgend artikel.

Intusschen was den 2n Augustus 1552 door bemid-

deling van den Roomschkoning FERDINAND, broeder van KAREL V, tusschen den keizer en de gereformeerde vorsten de beroemde *vrede van Passau* gesloten. In zwakke toegevendheid aan den drang der Rijksvorsten berustte KAREL er in, dat in *Duitschland* vrijheid van godsdienst zou bestaan; hetgeen echter niets anders beteekende, dan dat de hervormers alles zouden behouden, wat zij geroofd hadden, en de onderdanen de vrijheid zouden hebben geen anderen godsdienst te belijden, dan welken de vorsten goedvonden. Deze beloofden echter, de Katholieken, waar deze nog meester waren, niet in hunne rechten te storen; maar ook die belofte werd bijzonder slecht nagekomen. De Godsdienstvrede van *Passau* gold echter alleen voor *Duitschland*, niet voor ons vaderland. Hier bleef de ketterij verboden, en behielden de plakkaten kracht van wet.

Bij de algemeene woelingen omtrent den Godsdienst en het mislukken zijner pogingen, om de eenheid in zijne staten te herstellen, begon KAREL V ernstig te denken, om het bestuur dezer gewesten aan jeugdiger krachten toe te vertrouwen, en aan zijnen zoon FILIPS II over te dragen. Op denzelfden Rijksdag van *Augsburg*, waarop het *Interim* werd aangenomen, bracht hij alle Nederlandsche gewesten in nauwer verband met het Duitsche Rijk, waarvan zij vroeger leenen waren geweest; en om die *Vereenigde Nederlanden* voor verdere scheiding te behoeden, regelde hij de wet der erfopvolging zóó, dat alle gewesten onverdeeld op eenen en denzelfden wettigen erfgenaam zouden overgaan. Deze regeling, *Pragmaticke Sanctie* geheeten, werd den 4 November 1549 te *Brussel* uitgevaardigd. Om de Nederlanders met hunnen toekomstigen vorst bekend te maken, liet de keizer zijnen zoon van *Spanje* herwaarts komen en in alle gewesten huldigen. Deze zwoer alle oude gebruiken, rechten

en voorrechten, door de vroegere vorsten, Graven en Hertogen gegeven, trouw en ongeschonden te zullen bewaren.

Na de regeling dezer staatkundige zaken rekende KAREL V niets van hooger gewicht, dan de onderdrukking der ketterij; wijl hij terecht inzag, dat uit haar de geest van verzet en oproer voortkwam. Zoolang de nieuwgezinden de zwakkeren waren, klaagden zij over onverdraagzaamheid, en vroegen vrijheid van geweten; maar nauwelijks waren zij sterk genoeg, of zij verboden den Katholieken Godsdienst, roofden de kerkelijke goederen, en ontnamen den Katholieken de vrijheid van geweten. Onderling in het geloof verdeeld, waren zij eensgezind in haat tegen de H. Kerk.

Het scherpste aller plakkaten dagteekent van den 29 April 1550 en werd onverbiddelijk toegepast.

De aanvankelijke mislukking van het *Concilie van Trente*, de opstand van MAURITS VAN SAKSEN, de onmogelijkheid om iets op de hervormers te winnen, en vooral de afgedwongen *vrede van Passau* veroorzaakten weldra bij den keizer een verlangen naar rust; te meer daar hij meende, dat de regeering van zijnen zoon Kerk en Staat meer tot heil zoude zijn. Met groote plechtigheid deed hij op den 25 October 1555 afstand van de regeering dezer gewesten, ten behoeve van FILIPS II, en beval hem nadrukkelijk het Katholieke Geloof te handhaven en te beschermen. Spoedig volgde de afstand van de Spaansche kroon, en, na in 1558 in de handen van den Roomschkoning FERDINAND ook de keizerlijke waardigheid te hebben nedergelegd, trok hij zich terug in het klooster der *Hieronymianen* te *Yuste*, waar hij den 21 September 1558 in de gevoelens van een waar Christen overleed.

Moeielijk kan men een juist oordeel over keizer KAREL V vellen, daar velen uit partijzucht, en vooral

uit haat tegen het Katholieke Geloof, zijne daden laken en met zwarte kleuren afschilderen; terwijl anderen, uit te groote voorliefde voor alles, wat hij deed, zijnen roem overdrijven. Ontegenzeglijk was hij de grootste vorst van zijnen tijd; een man van vele deugden, groot geloof en innige gehechtheid aan den Godsdienst onzer vaderen, aan welken hij al zijne krachten wijdde; maar ook een man van gebreken, van dikwijls te veel ijver, welke hem tot onvoorzichtigheid bracht, en soms over zijne goede trouw een bedenkelijk licht werpt. Doch in het algemeen was zijne regeering eene weldaad voor ons land.

II. FILIPS II. — WILLEM VAN ORANJE.

Ondanks de plakkaten van KAREL V had de nieuwe leer in deze gewesten talrijke aanhangers verworven. De omstandigheden, welke daartoe medewerkten, hebben wij reeds aangegeven; doch twee machtige oorzaken voegden zich eerlang hieraan toe, namelijk de groote ontevredenheid van R o o m s c h en O n r o o m s c h tegen FILIPS II, en de felle haat, welke weldra bij beide partijen ontstond, tegen alles wat *Spaansch* was.

FILIPS, als koning van *Spanje* de *Tweede*, als Graaf van *Holland* de *Derde*, had den ouderdom van 27 jaren bereikt, toen zijn vader hem zijne erfstaten afstond. De nieuwe vorst had, evenals zijn vader, een goed hart en goede bedoelingen, maar een geheel ander karakter dan zijn vader. Hij was stug en afgetrokken van aard, voorzichtig tot besluiteloosheid toe, langzaam, karig in woorden, moeielijk te naderen; doch niet wreed, zooals hij ons veelal wordt afgemaald. Kleingeestig en bemoeiziek, was hij tevens ten hoogste achterdochtig in de staatkunde. Innig gehecht aan het Katholieke Geloof, had hij eenen echt Spaanschen afkeer voor ketters en ongeloovigen; maar, als absoluut

heerscher, verried hij vaak eene neiging, om de Kerk tot dienares en den Godsdienst tot middel zijner staatkunde te maken.

Als vorst en trouwe zoon der Kerk handelde FILIPS tegenover de ketters naar recht en plicht, en overeenkomstig de toenmaals gebruikelijke rechtspleging; hij handelde uit overtuiging, volgens den eed, bij het aanvaarden zijner regeering afgelegd, om het Katholieke Geloof te handhaven en te beschermen. Maar hij volgde te veel zijnen eigen wil, en was niet te vinden voor goeden raad van hen, die van den feitelijken toestand beter op de hoogte waren. Van menige strengheid, door welke hij nu den vloek der Nederlanders zich op den hals gehaald heeft, zou hij zich onthouden hebben, als hij meer naar goeden raad geluisterd had. Bovendien liet hij eene opzienbarende minachting blijken voor de Nederlandsche gebruiken en gewoonten. Bij hem moest alles *Spaansch* zijn, en slechts van Spanjaarden wilde hij omringd wezen. Dit wekte een tegenzin bij de Nederlanders, welke weldra tot fellen haat oversloeg.

Hoegenaamd niet met de Nederlanders ingenomen, maakte hij al spoedig toebereidselen, om naar *Spanje* terug te keeren. Hij benoemde zijne zuster MARGARETHA, eene onechte dochter van KAREL V, welke gehuwd was met OCTAVIO FARNESE, Hertog van *Parma*, tot algemeene Landvoogdes der vereenigde Nederlandsche gewesten, en stelde haar eenen *Raad van State* ter zijde, van welken de voornaamste edelen des lands leden waren. Nog voegde hij er eenen *Geheimen*, eenen *Finantieëlen* en nog eenen geheel *Bijzonderen Raad, Consulta*, aan toe. Uit den hoogen adel werden vervolgens de *Stadhouders* voor de verschillende gewesten gekozen.

De geheel *Bijzondere Raad* van MARGARETHA bestond uit ANTHONIE PERRENOT, gewoonlijk Kar-

dinaal GRANVELLE genoemd, VIGLIUS (WIGGERS) een vermaard rechtsgeleerde, en KAREL BARLAYMONT. Onder de *Stadhouders*, welke wij in het bijzonder te behandelen hebben, komen op de eerste plaats WILLEM VAN ORANJE, Stadhouder van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, en LAMORAAL VAN EGMOND, Stadhouder van *Vlaanderen*.

Vóór zijn vertrek riep FILIPS de regeeringen of Staten van alle gewesten *(Algemeene Staten)* te *Gent* bijeen, en vermaande hen boven alles het Katholieke Geloof te handhaven. De Staten beloofden dit. Daarna legde hij den nieuw aangestelden Stadhouders op, de plakkaten getrouw uit te voeren, en verbood hun iemand, die van de nieuwe leer verdacht of beschuldigd werd, tot eenig ambt of waardigheid te verheffen.

FILIPS vertrok naar *Spanje* den 25 Augustus 1559, nalatende eene groote ontevredenheid tegen zijn persoon, en een nog grooter misnoegen tegen den *Bijzonderen Raad*, wiens voorzitter, echt naar den geest van FILIPS, niet een Nederlander, maar een vreemdeling was.

Nauwelijks was FILIPS vertrokken, of geheel *Nederland* geraakte aan de hevigste gisting ten prooi. Het kon niet missen, of de verdeeldheid der meeningen omtrent den Godsdienst moest ook verdeeldheid op staatkundig gebied onder het volk teweeg brengen; en, daar de hervormers niet verzuimden van de ontevredenheid des volks tegen den Roomschen FILIPS, en van den steeds groeienden haat tegen al wat *Spaansch* was, handig gebruik te maken, was het voordeel beslist aan hunne zijde. De kleine adel was ook hier, gelijk wij reeds vermeldden, vol schulden, en vond in den nieuwen Godsdienst een geschikt middel, om zich ten kosten van het oude Geloof eene nieuwe toekomst te bereiden. De hoogere adel, strevend

naar uitbreiding van macht, zag niets liever dan de Spaansche heerschappij gefnuikt, en ook daartoe leende zich de Hervorming; — zoodat *de politieke strijd tegen Spanje en de strijd om den Godsdienst vereenzelvigd werden*, en de laatste geheel dienstbaar gemaakt werd aan het doel van den eersten. Het duurde niet lang of de woorden *Roomsch* en *Spaansch* werden synoniemen, en al den haat, welken men FILIPS en *Spanje* toedroeg, keerde men ook tegen den Paus en de Katholieke Kerk.

Doch het is ver af, dat, zooals vele geschiedschrijvers beweren, het Nederlandsche volk reeds *toen* algemeen gunstig voor de Hervorming gestemd was. Het tegendeel is waar. De overgroote meerderheid was en bleef katholiek en verafschuwde de ketterij. Bij FILIPS' vertrek bepaalden zich LUTHER'S volgelingen tot zeer weinigen, waarvan enkelen hier en daar het hoofd opstaken; Kalvinisten waren er in het geheel niet; maar de terechtstellingen der ketters en de telkens verschijnende scherpe plakkaten gaven aanleiding, dat hun getal werd overdreven. Langzamerhand echter nam hun aantal toe. Die onverschillig waren voor het Geloof, liepen naar de winnende partij over, en de wrok tegen *Spanje* maakte onder de naam-katholieken vele afvalligen. Ook kan het niet ontkend worden, dat de ergernis door verscheidene geestelijken gegeven, de Hervorming in de hand werkte. FRANCISCUS SONNIUS schreef aan VIGLIUS, dat onwaardige priesters en apostaten het Utrechtsche gewest bedierven; en hoezeer de tucht in sommige kloosters verslapt was, blijkt uit het aantal monniken, dat in vervolg van tijd, toen de Kalvinisten hier meester waren, de kap aan den stok hingen, vrouwen namen, en predikanten werden der nieuwe leer.

De Hervorming ondervond dus bij FILIPS' vertrek nog bij duizenden en duizenden den grootsten tegen-

stand; maar zij won veld, ondanks de maatregelen tegen haar genomen. Die maatregelen vooral hebben de kerk den smaad veroorzaakt van alle ketters, alsof zij onverdraagzaam is. De Katholieke Kerk, welke van God de macht ontvangen heeft om te prediken, en aan wie het Pand des Geloofs eenig is toevertrouwd, *moest* zich krachtig tegen de ketterij verzetten. Had zij het niet gedaan, en het onkruid tusschen de tarwe laten voortwoekeren, zij zou haar Goddelijk karakter, zoo het mogelijk ware, verloren hebben, en niet meer zijn de ware Kerk van CHRISTUS. Hare waarheid, die Gods waarheid is, duldt geen logen, de zuiverheid harer leer geen vlekken. Vandaar dat de Katholieke Kerk zelfs niet in het minst aan de nieuwe leer iets kon toegeven, en, al zou geheel *Europa* tegen haar zijn opgestaan, onbevlekt zou zij, als reine Bruid van CHRISTUS, het Pand bewaard hebben. — In ons vaderland is de Katholieke Kerk geheel onderdrukt, afgeschaft en verboden geworden; maar kan, bij de herleving van het Katholieke Geloof, waarin wij thans ons mogen verblijden, de Hervorming er roem op dragen, dat zij ééne harer leerstellingen aan de Kerk heeft kunnen opdringen? De Kerk der negentiende eeuw is in hare leer geheel dezelfde als die der zestiende eeuw. Die de Kerk onverdraagzaam noemt, heeft geen begrip van onverdraagzaamheid, en zou God zelven van onverdraagzaamheid moeten beschuldigen.

FILIPS II, geheel van den godsdienstigen geest der Kerk doordrongen, handelde volgens zijn geweten en diepe overtuiging, als hij zich krachtig tegen de Hervorming verzette, en als wereldlijk vorst de Kerk in hare pogingen ondersteunde. De middelen, door hem aangewend, waren geheel overeenkomstig het toenmalige recht, en volgens den eed door hem afgelegd. Hij was vast besloten, den katholieken Godsdienst te handhaven met uitsluiting van elken anderen, en niet

éene sekte in zijne Staten te gedoogen. Op dit punt gaf hij nooit toe, en daaraan maakte hij alles ondergeschikt. Maar zijn persoon was hier gehaat, en de *Bijzondere Raad* der Landvoogdes was het nog erger. Bovendien had hij de onvoorzichtigheid *Spaansche krijgslieden* hier achter te laten, die de Landvoogdes tegen de Nederlanders moesten beveiligen, en daarom juist het sterkst gehaat werden. Voegen wij daarbij, dat de Landvoogdes in menige dringende zaak verplicht was, eerst in *Spanje* raad te vragen, en soms maanden lang op antwoord moest wachten; dat FILIPS zich nooit verwaardigd heeft deze gewesten andermaal te bezoeken, doch alles door Spanjaarden liet regelen; en eindelijk, dat hem met alle reden sommige daden worden ten laste gelegd, waartoe noch plicht, noch eed, noch volksbelang hem noodzaakten, dan kan men gemakkelijk begrijpen, dat al zijne pogingen ter verdediging der Kerk schipbreuk moesten lijden, en veeleer de Hervorming in de hand werken. Het volk, Roomsch en Onroomsch, wilde niet van hem weten, en alles wat hij deed, zelfs met de beste bedoeling, lokte geene waardeering, maar tegenkanting en verzet uit.

Reeds hebben wij den naam genoemd van WILLEM VAN ORANJE, die door FILIPS II tot Stadhouder over *Holland, Zeeland* en *Utrecht* werd benoemd. Het is hier de plaats eenige bijzonderheden te vermelden van den man, die èn op onze vaderlandsche èn op onze kerkgeschiedenis den grootsten invloed heeft uitgeoefend.

WILLEM I, *Prins van Oranje, Graaf van Nassau*, en Heer van onderscheidene plaatsen in *Nederland*, o. a. van de *Baronie van Breda*, werd den 14 April 1533 te *Dillenburg* in *Nassau* geboren. Zijn vader was WILLEM (de Oude), Graaf van *Nassau-Dillenburg*,

en zijne moeder JULIANA VAN STOLBERG, welke beide de Luthersche dwaling waren toegedaan en hunne kinderen daarin opvoedden. WILLEM evenwel kwam op elfjarigen leeftijd als page aan het hof van KAREL V te *Brussel*, en ontving sinds dien tijd eene katholieke opleiding. Zijne bevallige manieren en talentvolle aanleg deden hem de bijzondere gunst van den keizer winnen, zoodat hij, 21 jaren oud, reeds met gewichtige betrekkingen in den Staat en bij het leger bekleed was. Toen de keizer afstand van de regeering deed, was hij omringd door zijne beste raadslieden, en onder hen bevond zich ook WILLEM VAN ORANJE, op wiens schouder hij zelfs leunde, terwijl hij het woord tot de Staten richtte.

FILIPS II behandelde den gunsteling zijns vaders met niet mindere onderscheiding, benoemde hem tot Stadhouder der voornaamste Noordelijke gewesten, en verleende hem zitting in den *Raad van State*.

WILLEM was evenwel de man niet, om zich met deze hooge doch afhankelijke betrekking tevreden te stellen. Bezield met het algemeen verlangen van den adel naar uitbreiding van macht en onafhankelijkheid, en met het voorbeeld der Duitsche vorsten, die zooveel op KAREL gewonnen hadden, voor oogen, zocht hij naar middelen om zijne eerzucht te bevredigen, en vond ze in de Hervorming, en in den gespannen toestand tusschen het Nederlandsche volk en den Spaanschen koning. Meesterlijk wist hij ze te gebruiken en ze naar alle omstandigheden te voegen. In de kunst, om menschen naar zijnen wil te zetten en het hart des volks te winnen, werd hij door niemand overtroffen. Boeiend redenaar, beleefd en mild voor iedereen, gemeenzaam in den omgang ook met minderen, doch tevens arglistig, zwijgend en geslepen, voorzichtig bovenmate om zijn doel niet te verraden, en met groote scherpzinnigheid steeds als achter de

schermen de zaken leidend: werd hij bij het volk de meest geliefde man, en van alle tijdgenooten de grootste diplomaat.

Schijnbaar de belangen des konings voorstaande, werkte hij ze heimelijk tegen. Dit scheen FILIPS reeds te bespeuren, vóór hij deze gewesten verliet. Men verhaalt, dat deze bij zijn vertrek te *Vlissingen* den *Prins van Oranje*, daar tegenwoordig, zou hebben verweten, dat hij in het geheim de plannen des konings zou hebben gedwarsboomd. WILLEM antwoordde, dat dit niet zijne schuld, maar die der Staten was; doch FILIPS herhaalde: »*Neen, niet de Staten, maar gij, gij alleen!*

Op het punt van godsdienst was hij geheel onverschillig, en als het voor het bereiken van zijn doel nuttig of noodig was, ging hij zonder gewetensbezwaar van den eenen godsdienst naar den anderen over. »*Wanneer het te doen is om de macht in handen te krijgen, moet men zooveel niet om den godsdienst geven*", schreef hij zelf. Aanvankelijk scheen hij Roomsch met de Roomschen, Luthersch met de Lutherschen. In 1564 verleende hij in zijn Prinsdom *Oranje* vrijheid van godsdienst, en ging in 1573 openlijk tot de Kalvinisten over, die zich toen tot de sterkste en stoutmoedigste partij hadden opgewerkt.

In den loop der geschiedenis zullen wij hem aanhoudend ontmoeten en zijne daden, vooral omtrent den Godsdienst, leeren kennen.

Wij laten aan de katholieke schrijvers der vaderlandsche geschiedenis het oordeel over, òf en in hoever de Nederlandsche Katholieken dank verschuldigd zijn aan WILLEM den *Zwijger*, voor de eerst zooveel jaren later wettig verkregene onafhankelijkheid van *Spanje*, en voor de zegenrijke vruchten, welke de regeering van het *Huis van Oranje* voor ons vaderland in rijken overvloed heeft voortgebracht. Wij gelooven,

dat bitter weinige van die goede gevolgen toe te schrijven zijn aan de bedoeling van den *Prins*. Maar al zou die bedoeling hem eigen geweest zijn, dan blijft toch het middel, door hem aangewend in den openlijken opstand tegen het wettige gezag des konings, in zich eene onrechtmatige daad.

Wat het kerkelijke gebied betreft, is het onloochenbaar, dat de Nederlandsche Katholieken in WILLEM van *Oranje* onmogelijk iemand anders kunnen zien, dan den man, die, door zijne heerschzucht, huichelarij en dubbelzinnige praktijken, en eindelijk door formeele daad, de groote oorzaak is geweest, dat het Geloof hunner vaderen is onderdrukt, dat tallooze priesters en kloosterlingen verjaagd zijn en vermoord, dat hunne kerken werden geplunderd en onteerd, en de kerkelijke goederen overal geroofd; in één woord, dat de Katholieke Kerk hier te lande drie eeuwen lang niet slechts eene Babylonische gevangenschap, maar een waar martelaarschap heeft ondergaan. Vandaar, dat de eeretitel van »*Vader des Vaderlands*", hem zoo kwistig gegeven, voor ons, Katholieken, een woord is, dat in de keel blijft steken.

III. OPRICHTING VAN NIEUWE BISDOMMEN. VERWIJDERING VAN GRANVELLE.

De onlusten te beschrijven, welke kort na FILIPS' vertrek in deze gewesten uitbarstten, ligt buiten ons bestek. Genoeg zij het te vermelden, dat WILLEM de *Zwijger* uiterlijk elke daad van opstand tegen *Spanje* afkeurde, maar in het geheim het vuur des oproers aanblies, en de ziel was van alles, wat tegen den koning gesmeed werd.

Op kerkelijk gebied vordert eene gewichtige aangelegenheid onze aandacht.

Reeds vroeger is gemeld, dat eene groote reden der verslapte kerktucht gelegen was in de groote uitgestrektheid der Bisdommen. In geheel de *Vereenigde Nederlanden* bestonden slechts vier Bisdommen; en om ons alleen bij het Bisdom van *Utrecht* te bepalen: het Bisschoppelijke rechtsgebied strekte zich daar uit over de tegenwoordige Provinciën, *Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijsel Drente, Groningen* en *Friesland.* Slechts enkele plaatsen in *Groningen* en *Overijsel* behoorden tot het Bisdom van *Munster.* Het omvatte meer dan twee honderd bemuurde steden en elfhonderd dorpen, een zeer groot aantal kloosters, kerkelijke gestichten en scholen van allerlei Orden. Herinneren wij ons nu, dat de zeer dichte bevolking vóór de Hervorming alleen den Katholieken Godsdienst beleed, dan behoeft het wel geen bewijs, dat één Bisschop, al werd hij ook bijgestaan door Wijbisschoppen, Vicarissen en Aartsdiakens, moeielijk in staat was, om in alles aan den eisch van een goed bestuur te voldoen, en op alles een waakzaam oog te houden. Reeds KAREL DE STOUTE was voornemens geweest het aantal Bisdommen te vermeerderen; ook KAREL V had er zijne aandacht aan gewijd; maar de omstandigheden verhinderden hen hunne plannen te volvoeren. Thans, bij den treurigen toestand der Kerk en het immer toenemen van het aantal nieuwgezinden, werd deze maatregel dringend noodig, en terstond na den aanvang zijner regeering gaf FILIPS II daaraan een begin van uitvoering.

De koning benoemde eene commissie van drie leden, den meergemelden VIGLIUS, FILIPS NIGER, Kanselier der Orde van het Gulden Vlies en Deken van *St. Gudula* te *Brussel,* en MICHAËL DRUTIUS, Professor aan de Hoogeschool te *Douai,* om nauwkeurig de bestaande kerkelijke toestanden op te nemen; doch om gegronde redenen moest hare werkzaamheid in

het grootste geheim geschieden. Het verslag der Commissie werd in 1557 bij het Hof te *Brussel* ingediend.

Daarop zond de koning den meergenoemden FRANCISCUS SONNIUS naar *Rome*, om met Paus PAULUS IV de zaak te bespreken. SONNIUS verliet *Utrecht* den 25 Maart 1558 en kwam den 13 Mei in de Eeuwige Stad. De aangelegenheid was belangrijk genoeg, om veel tijd te eischen. — Vooreerst moest de rechtsmacht der vier bestaande Bisschoppen gesplitst, en menig grondgebied aan hun Bisdom onttrokken worden; vele kloosters en parochiën moesten van het eene Bisdom naar het andere worden overgebracht; het inkomen der nieuwe Bisschoppen moest worden geregeld, en bovenal, wat de zaak het meest bemoeielijkte, men moest zich voorbereiden op een hardnekkig verzet, vooral der nieuwgezinden.

Ook de onderhandelingen van SONNIUS met den Paus geschiedden in het geheim, en werden met veel beleid gevoerd. De Paus onderwierp de zaak aan het onderzoek van zijnen neef, Kardinaal CARAFFA, en nog zeven andere Kardinalen; en toen alles in rijp beraad was overwogen, werd de Bulle van 12 Mei 1559 door den Paus onderteekend, waarbij de bestaande Bisdommen in de *Vereenigde Nederlanden* gesplitst werden in drie Aartsbisdommen en 15 Bisdommen. Bij deze kerkregeling werd de zetel van den H. WILLIBRORD te *Utrecht* tot Aartsbisdom verheven, met vijf onderhoorige Bisdommen *(Suffraganen), Haarlem, Middelburg, Deventer, Leeuwarden* en *Groningen*. Aan koning FILIPS II en diens opvolgers werd het recht gegeven de nieuwe Bisschoppen te benoemen, niet slechts voor de eerste maal, maar ook voor het vervolg, zoo dikwijis een Bisschopszetel zou openvallen, terwijl de Paus den nieuwbenoemden hunne institutie of bekrachtiging zou verleenen.

Het aloude recht der Utrechtsche Kapittels bij de

verkiezing van eenen nieuwen Kerkvoogd, reeds vroeger onder HENDRIK VAN BEIJEREN afgestaan, bleef derhalve afgeschaft. Niet meer zou de Kerkvorst van *Utrecht* worden gekozen door de Kanunniken; maar het recht van benoeming kwam uitsluitend aan den koning en diens opvolgers, onder voorbehoud der Pauselijke institutie. Ook de nieuw op te richten Kathedraal-Kapittels der nieuwe Bisdommen bleven van het verkiezingsrecht verstoken; zoodat aan de inmenging van partijzuchtige invloeden en het uitoefenen van pressie op de stemmen der Kanunniken, waarvan het Bisdom van *Utrecht* in den loop der eeuwen zooveel geleden had, voor immer een einde was gemaakt.

FILIPS II ontving SONNIUS met deze gewichtige tijding te *Vlissingen*, juist toen hij op het punt stond de *Nederlanden* te verlaten.

De zaak bleef geheim. Paus PAULUS IV was inmiddels den 18 Augustus 1559 overleden; doch zijn opvolger PIUS IV haastte zich het vastgestelde besluit ten uitvoer te brengen. Om de omschrijving der nieuwe Bisdommen en aller belangen goed te regelen, was SALVATOR PACINI, Bisschop van *Chiusi*, als buitengewoon Pauselijk gezant naar de *Nederlanden* gezonden. Deze stelde vijf commissarissen aan, om met hem te beraadslagen. Zij waren GRANVELLE, FILIPS NIGER, SONNIUS, VIGLIUS en PETRUS CURTIUS, Deken van *St. Pieter* te *Leuven*. Zoodra deze commissie met hare taak gereed was, kreeg de nieuwe regeling haar beslag.

Het grondgebied van ieder Bisdom werd nauwkeurig omschreven. Om in de geldelijke aangelegenheden der nieuwe Bisschoppen te voorzien, werd aan ieder hunner eene of meerdere Abdijen aangewezen, van welke zij als wettige Abten moesten worden beschouwd, terwijl de goederen dier Abdijen tot onderhoud des Bisschops en der Kanunniken zouden strekken.

De Aartsbisschop van *Utrecht* kreeg de *St. Paulus*-

Abdij van *Utrecht*; de Bisschop van *Haarlem* de Abdij van *Egmond*,[1]) en de goederen der kloosters van *Heilo*, *Geervliet* en *Heenvliet*; de Bisschop van *Middelburg* de *O. L. Vrouwe-Abdij* der *Premonstratensers*. Aan den Bisschop van *Deventer* werd de Proostdij van *St. Lebuinus*, aan dien van *Leeuwarden* de Abdij van *Mariëngaarde* en aan den Bisschop van *Groningen* de Abdij van *Aduward* en de kloostergoederen der Reguliere Kanunniken van den *H. Augustinus* en van *Wittewirum* geschonken.

De hoofdkerk van ieder Bisdom werd tot *Kathedraal* verheven, en een *Kathedraal-Kapittel* daaraan toegevoegd. Elk Kapittel zou bestaan uit den Bisschop met minstens negen Kanunniken, van welke drie in de *Godgeleerdheid*, drie in het *Kerkelijke Recht* den graad van *Doctor* of *Licentiaat* aan eene der Katholieke Universiteiten behaald moesten hebben, terwijl de drie andere tot den *adel* moesten behooren. Deze waren verplicht bij de Kathedraal te wonen, ten einde ten allen tijde den Bisschop met hunnen raad ter zijde te staan. Meerdere Kanunniken konden den Kapittels worden toegevoegd. Voor de eerste maal zouden de Kanunniken worden gekozen door den Bisschop alleen, maar later door den Bisschop met het Kapittel; bij staking der stemmen was de beslissing aan den Bisschop. Voor enkele gevallen, wanneer eene kanunniksdij in eene bepaalde maand openviel, bleef de benoeming aan den Paus; terwijl voor de toegevoegde kanunniksdijen het recht van *Patronaat* erkend werd.

Ook werd bepaald, dat voor het Bisschoppelijke bestuur drie *Hoogwaardigheden (digniteiten)* zouden worden aangewezen: een *Aartsdiaken*, belast met het toezicht over de wijdelingen en de bekwaamheid

[1]) De staf der Abten van *Egmond* is nog aanwezig in het Bisschoppelijke Paleis te *Haarlem* en wordt nog bij Pontificale plechtigheden gebruikt.

dergenen, die met zielzorg waren belast; een *Aarts-priester*, die de verschillende parochiën jaaarlijks moest visiteeren, en een *Poenitencier*, tot wien de geloovigen in buitengewone gevallen van gewetenszaken hunne toevlucht konden nemen.

Tot nu toe was de zaak geheel geheim gebleven; zelfs de betrokken Bisschoppen en Abten wisten er niet van; maar nauwelijks waren de Bulle van PAULUS IV en de nadere regeling van PIUS IV openbaar bekend gemaakt, of wat voorzien was, gebeurde: overal ondervonden zij den hardnekkigsten tegenstand.

De reeds bestaande Bisschoppen waren verontwaardigd over de inkrimping van hunne geestelijke macht en van het kerkelijke gebied hunner Bisdommen; de Abten en kloosterlingen meenden, dat aan hunne rechten werd tekort gedaan door de inlijving hunner Abdijen bij de nieuwe Bisdommen; — de geestelijkheid was algemeen ontevreden, wijl nu hunne jurisdictie, rechten en voorrechten, vooral die der *Aartsdiakens*, welke in bepaalde streken het Bisschoppelijke gezag vertegenwoordigden, zouden werden beperkt of opgeheven; — de adel vreesde, dat deze kerkregeling een middel zou zijn, om *Nederland* van zijne rechten te berooven en geheel aan de Spaansche kroon te onderwerpen, wijl de nieuwe Bisschoppen, als voornaamste Rijksgrooten, zitting zouden verkrijgen in de Statenvergaderingen; — de burgers verzetten zich niet minder tegen de uitvoering van het Pauselijke besluit, en wraakten het, dat de fondsen der Abdijen, waaruit tot nu de armen waren bedeeld, voortaan zouden strekken tot onderhoud van Bisschoppen en Kanunniken. Maar bovenal waren èn geestelijkheid èn adel èn burgers ten hoogste verbolgen, omdat de vreemdeling, GRANVELLE, tot *Kardinaal* verheven, en tot *Aartsbisschop van Mechelen* en *Primaat der Nederlanden* door FILIPS benoemd, en door Paus PIUS IV beves-

tigd werd; en aldus, met voorbijgaan van de Nederlanders, met de hoogste kerkelijke waardigheid in den lande werd bekleed.

Met fellen haat kwamen ook de nieuwgezinden tegen deze kerkregeling op, en maakten van de algemeene ontevredenheid gebruik, om in hevige mate de menigte op te ruien: de Bisschoppen zouden de voorloopers zijn der *Spaansche Inquisitie*; weldra zou het geheele land vol zijn van foltertuigen en moordschavotten; aan handel en welvaart zou den doodslag worden gegeven, wijl inwoners en vreemdelingen zouden vluchten, of verbannen of vermoord worden, enz.

De hoogste edelen des lands, WILLEM van *Oranje*, de Graven van EGMOND en HOORN, de Graven van BERGEN en MONTIGNY, vinnig gebeten tegen GRANVELLE, die als *Kardinaal-Aartsbisschop* hun meerdere zoude wezen, lieten niets onbeproefd, om den tegenstand nog algemeener te maken. Overal was getier, overal verzet. Zelfs de Aartsbisschop van *Keulen*, JOANNES GEBHARD, en zijne suffraganen, *Munster*, *Osnabruck* en *Minden*, zonden een gezantschap, met GERARDUS VAN GROESBEEK aan het hoofd, naar *Rome*, om tegen de oprichting der nieuwe bisdommen te protesteeren; doch ontvingen ten antwoord, dat op het besluit niet meer kon worden teruggekomen.

Ook FILIPS hield voet bij stuk en toonde zijn ernstigen wil om de zaak door te zetten. Hij begon met de nieuwe Bisschoppen te benoemen, welke door den Paus zouden worden bekrachtigd. Daar juist in 1559 de Bisschop van *Utrecht* GEORGIUS VAN EGMOND was overleden, werd FREDERIK SCHENCK VAN TOUTENBURG, proost van *St. Pieter* te *Utrecht* en van *St. Plechelmus* te *Oldenzaal*, tot de waardigheid van *Aartsbisschop van Utrecht* verheven. Tot Bisschop van *Haarlem* werd benoemd de Wijbisschop van *Utrecht* NICOLAUS VAN NIEUWLAND, tot nu Bisschop

van *Hebron* i. p. i.; tot Bisschop van *Middelburg* NICOLAUS DE CASTRO (VAN DE BURG); tot Bisschop van *Deventer* JOANNES MAHUSIUS; tot Bisschop van *Leeuwarden* REMIGIUS DRUTIUS en tot Bisschop van *Groningen* JOANNES KNIJFF. (Over deze Bisschoppen wordt gehandeld in het laatste hoofdstuk). Het algemeen verzet verhinderde echter den nieuwen Bisschoppen reeds aanstonds bezit van hunnen zetel te nemen.

Het Aartsbisdom van *Utrecht*, dat nu slechts de Provinciën *Utrecht* en *Gelderland*, een klein deel van *Noord-Holland (Muiden-Weesp)*, en dat gedeelte van *Zuid-Holland* bevatte, hetwelk ten zuiden van *Woerden* en *Leiden* ligt, schonk geen bijval aan FREDERIK SCHENCK VAN TOUTENBURG, (gekozen 20 September 1560 en door PIUS IV bekrachtigd 25 Mei 1561), wijl de Kanunniken tegen sommige bepalingen, door den Paus gemaakt, protesteerden. Eerst den 13 November 1561 kon de Aartsbisschop zijnen zetel beklimmen.

Het Bisdom van *Haarlem*, zich uitstrekkend over nagenoeg geheel *Holland* ten noorden van *Leiden-Woerden*, ontving den Bisschop zonder verzet. NICOLAUS VAN NIEUWLAND zond den Deken van *St. Pieter* van *Utrecht*, JACOBUS UITENING, als zijnen gevolmachtigde, om bezit van den zetel te nemen, en kwam eerst den 2n Februari 1562 zelf naar *Haarlem*, waar hij met groote plechtigheid, en onder een ontzaglijken toeloop van geestelijken en leeken zijne openbare intrede deed.

NICOLAUS DE CASTRO werd eerst den 26 December 1562 als Bisschop van *Middelburg* gewijd en gehuldigd.

In *Leeuwarden* weigerde men den Bisschop REMIGIUS DRUTIUS te ontvangen. Men had er wel niet tegen, dat *Leeuwarden* tot Bisdom was verheven, maar men nam geen genoegen met de benoeming van REMIGIUS. Eerst door zijnen opvolger, CUNERUS PETRI, werd de zetel beklommen, 11 Dec. 1569.

In *Groningen* kon JOANNES KNIJFF, door GRAN-

VELLE gewijd, eerst in 1568 zijn Bisdom, dat zich over *Groningen* en *Drente* uitstrekte, betrekken en besturen. In *Deventer* ondervond JOANNES MAHUSIUS dezelfde moeielijkheden; doch reeds oud van dagen nam hij spoedig zijn ontslag.

Veel, zeer veel hadden de nieuwe Bisschoppen onmiddellijk te regelen, en met ijver aanvaardden zij de taak, om nauwkeurig kennis te nemen van den toestand van hun Bisdom, bekwame vicarissen te kiezen en de besluiten der Kerkvergadering van *Trente*, (waarover nader zal worden gesproken), op uitdrukkelijk bevel van PIUS IV alom stand te doen houden.

Dat evenwel, bij het aanhouden en zelfs vermeerderen der woelingen, die binnen korten tijd als een losgebarsten orkaan heel *Nederland* zouden bestormen, van geen geregeld Bisschoppelijk bestuur spraak zou kunnen komen, behoeft geen nader betoog.

Het doorzetten van FILIPS tot invoering der nieuwe Bisdommen had den algemeenen afkeer tegen hem doen toenemen. Op aanstoken vooral van den *Prins van Oranje*, die geheime agenten en opruiers genoeg in dienst had, kreeg de houding van Roomsch en Onroomsch tegen de regeering zelfs een dreigend aanzien. Bovenal was de haat gericht tegen GRANVELLE, op wien, als konings eersten minister, en bekend als vol toewijding voor de zaak van Kerk en vorst, de volle laag nederkwam. Men wantrouwde den koning en wreekte zich op GRANVELLE, wiens hoog gezag en machtige invloed bij den koning en de Landvoogdes een doorn in het oog der edelen was. De verheffing van GRANVELLE en de afgunst, daaruit ontstaan, deden vele leden van den hoogen adel naar de partij der nieuwgezinden overhellen.

Het duurde niet lang, of er ontstond eene ontzettende beweging tegen GRANVELLE. De hatelijkste en

ongerijmdste beschuldigingen werden hem ten laste gelegd, waarbij *Spaansche Inquisitie*, brandstapels en moordschavotten, welke hij reeds voor de Nederlanders in gereedheid zou brengen, schering en inslag waren. Door tallooze spotplaten, schotschriften en gemeene liedjes werd het volk tegen hem opgehitst; en de beweging des volks werd nog heviger, toen de Spaansche troepen, door FILIPS hier achtergelaten, wegens ongeregelde uitbetaling van soldij aan het muiten sloegen, en den geest van oproer nog sterker wekten.

Toen nu de menigte aldus bewerkt was, drongen ORANJE, EGMOND en HOORN bij den koning er op aan, dat de Spaansche krijgsmacht teruggeroepen en vooral GRANVELLE verwijderd zoude worden, overtuigd als zij waren, dat, bij het vertrek der soldaten en des eersten ministers, de macht des konings weldra verminderen en de hunne stijgen zou. (1562).

De koning gaf bevel de krijgslieden terug te roepen, maar weigerde den raadsman van goede bedoeling en vruchtbare werkzaamheid, wien niets met reden kon worden ten laste gelegd, te ontslaan.

Daarop werden de edelen overmoedig, en de *Algemeene Staten* der gewesten weigerden zelfs de vergaderingen bij te wonen, of eenig voorstel aan te hooren, als GRANVELLE tegenwoordig was. De opgewondenheid werd steeds erger, en het bestuur der Landvoogdes uiterst zorgvol. Aanvankelijk had ook zij zich tegen het ontslag van GRANVELLE verzet, wijl zij in hem een trouw en kundig raadsman waardeerde; doch het aanhoudend verwijt, dat ook zij aan diens leiband liep, maakte op haar zulk eenen indruk, dat zij ten laatste het vertrek van GRANVELLE wenschelijk achtte. Een afgezant werd naar *Madrid* gezonden, om den staat van zaken den koning uiteen te zetten, en het gevolg was, dat GRANVELLE niet werd ontslagen, maar op eigen verzoek verlof bekwam van de Landvoogdes,

om voor eenigen tijd zijne moeder in *Bourgondië* te bezoeken. Hij verliet de *Nederlanden* den 13 Maart 1564, en keerde niet weder.

ORANJE, EGMOND en HOORN hadden hun doel bereikt. De gehate staatsdienaar was vertrokken, de eenige man, wiens blik scherp genoeg was, om hunne geheime bedoelingen te doorgronden, wiens geest de kracht bezat om hen te wederstaan, en die in geslepen staatkunde voor den *Zwijger* niet onderdeed.

Van den kant van FILIPS was de verwijdering van GRANVELLE ontegenzeglijk eene politieke fout, welke treurige gevolgen na zich sleepte.

IV. AFKONDIGING VAN HET CONCILIE VAN TRENTE.

Reeds hebben wij gemeld, dat het *Concilie van Trente*, waarvan de Europeesche Christenheid sedert jaren zooveel verwachtte ter verbetering van den kerkelijken toestand, in 1562 hervat, en in December 1563 gelukkig was ten einde gebracht. FILIPS II had deze hooge Kerkvergadering bevorderd, en tal van Prelaten, Godgeleerden en aanzienlijke geestelijken uit alle landen waren daar te zamen gekomen. De Protestanten, die voortdurend werden uitgenoodigd, om, onder vrijgeleide, te verschijnen, verschenen echter niet, hoewel zij zich herhaaldelijk op een Algemeen Concilie beroepen hadden; zij stelden zelfs alle pogingen in het werk, om de besluiten des Concilies te verijdelen.

De besluiten, op het Concilie van *Trente* gemaakt, hebben niet enkel betrekking op de Katholieke Geloofs- en zedenleer, maar behelzen ook in het bijzonder de voortreffelijkste bepalingen omtrent de kerkelijke tucht.

De geschiedenis en het verslag dezer Kerkvergadering liggen niet in ons bestek; maar voor ieder, die

de besluiten van *Trente* leest en bestudeert, is het duidelijk, dat aan het lang gekoesterd verlangen naar hervorming in de kerkelijke tucht door dit Concilie volkomen is voldaan; zoodat het *Concilie van Trente* tot op onze dagen als de grondwet is van het kerkelijke bestuur. De rechten en verplichtingen van hoogere en lagere geestelijken, het geestelijke leven van priesters en kloosterlingen, het bevorderen tot waardigheden en genieten van kerkelijke inkomsten, de verhouding van geestelijken tot leeken, de opleiding tot het H. Priesterschap in Bisschoppelijke Seminariën, de regeling der kerkelijke rechtbanken en straffen, de zorg, dat overal door een voldoend aantal priesters de zielzorg wordt waargenomen, en het volk degelijk in het H. Geloof wordt onderricht, — dit alles werd door wijze en hoogst voorzichtige bepalingen omschreven en vastgesteld, en in het bijzonder werd aan het misbruik der meergenoemde *geheime huwelijken* paal en perk gezet. Het Concilie bepaalde namelijk onder strenge straffen, dat ieder huwelijk tevoren driemaal, op drie achtereenvolgende Zon- en feestdagen, in de kerk onder de H. Mis moet worden afkondigd (waarop reeds op het vierde Concilie van *Lateranen* 1215 was aangedrongen), opdat een ieder gelegenheid hebbe kerkelijke beletselen, als deze aanwezig zijn, bekend te maken, en een ongeldig of ongeoorloofd huwelijk te stuiten. Doch bovendien verklaarde het Concilie elk huwelijk ongeldig, dat niet in tegenwoordigheid van den eigen Pastoor, of van eenen door hem gemachtigden priester, en van twee of drie getuigen wordt voltrokken.

Hadden de hervormers gehoor gegeven aan de roepstem der Pausen, en met zuivere bedoeling deelgenomen aan het Concilie, waar zij vrij en ongehinderd hunne moeielijkheden en bezwaren hadden kunnen blootleggen: een nieuwe geest van godsvrucht zou over heel de Christenheid zijn uitgegaan, en bij degelijke

hervorming in de kerkelijke tucht zou de zuiverheid en eenheid der leer overal opgerept bewaard gebleven zijn. Doch het was den hervormers niet te doen om hervorming of verbetering der Kerk; zij bedoelden hare slooping of vernietiging.

Duidelijk treedt die bedoeling in het licht, wanneer men let op hunne herhaalde pogingen, om het Concilie onmogelijk te maken. Tumult en oproer hadden tot driemaal toe het Concilie doen verplaatsen en opschorten, en in 1552 waren de Lutherschen onder MAURITS VAN SAKSEN met zulk brutaal geweld tegen de Vaders van het Concilie opgetreden, dat deze in onverwijlde vlucht hun leven moesten redden.

Terecht zagen de hervormers in de besluiten van *Trente* een krachtig middel tot verlevendiging van het Katholieke Geloof en verheffing der H. Kerk uit den treurigen toestand, tot welken zij was vervallen; men vreesde den ondergang van het protestantisme. Geen wonder derhalve, dat, nu ondanks hun gewelddadig verzet het Concilie toch zijne taak ten einde had gebracht, zij alle moeite deden, om de afkondiging van het Concilie en het in werking treden der besluiten te beletten. De tegenstand der hervormden kon echter voor den Paus en den koning geen reden zijn, om met de afkondiging dier besluiten te wachten.

Den 30n Juli 1564 beval FILIPS II, dat in de *Nederlanden* die afkondiging zou geschieden.

Zoodra dit bevel ter kennis kwam van de Landvoogdes, riep zij den *Bijzonderen Raad* bijeen, welke van oordeel was, dat men den koning moest gehoorzamen. De *Raad van State* echter was van eene andere meening, en WILLEM van *Oranje* bracht het, ondanks den tegenstand van VIGLIUS, zóó ver, dat de afkondiging werd afgekeurd. Men beweerde, dat sommige besluiten tegen de voorrechten des lands, en andere voor de omstandigheden minder geschikt waren;

men drong er op aan, dat deze eerst door eene commissie van Bisschoppen, theologen en rechtsgeleerden zouden worden onderzocht.

Inderdaad waren sommige besluiten voor ons land van zeer grooten invloed. Omtrent de geldigheid der huwelijken bijvoorbeeld had het Concilie bepaald, dat het dekreet, volgens hetwelk een huwelijk slechts dan geldig kon zijn, wanneer het, na behoorlijke afkondigingen, voor den Pastoor en minstens twee getuigen gesloten was, dertig dagen na zijne afkondiging in iedere parochie kracht van wet zou verkrijgen. Werd dus het Concilie afgekondigd, dan zouden alle huwelijken tusschen hervormden onderling en tusschen Katholieken en hervormden, voortaan als ongeldig worden beschouwd; hetgeen bij het toenemen van het aantal nieuwgezinden allerzekerst eene zaak van hoog gewicht en ernstig nadenken moest zijn.[1]

De graaf van EGMOND werd naar *Spanje* gezonden (1565), om den koning het advies van den *Raad van State* te melden, en tevens om, met het oog op de algemeene ontevredenheid en gisting onder het volk, verzachting te verzoeken der strenge plakkaten. De koning verklaarde echter in geene verandering ter zake van den Godsdienst te willen toestemmen; doch veroorloofde aan de Landvoogdes eene commissie tot onderzoek der besluiten samen te stellen.

Tot leden dezer commissie werden benoemd de Bisschoppen van *Yperen*, *Namen* en *St. Omer*, een professor van *Leuven*, de presidenten der Hoven van *Vlaanderen* en *Utrecht* en een raadsheer van den Hoogen Raad van *Mechelen*. Deze waren eenparig van oordeel, dat de besluiten van *Trente* onvoorwaardelijk

---

[1]) De huwelijken der Protestanten en de gemengde huwelijken in *Holland* zijn later door Paus BENEDICTUS XIV geldig verklaard.

moesten worden afgekondigd, tot betere onderrichting des volks, tot hervorming in de tucht der geestelijken, en tot godsdienstige opleiding der kinderen, waartoe die besluiten zonder uitzondering bijzonder geschikt waren. De commissie sprak echter den wensch uit, dat de herhaaldelijk uitgevaardigde scherpe plakkaten tegen de ketters wel gehandhaafd, maar gematigd zouden worden; zoodat de doodstraf alleen bij hardnekkige ketters, doch bij minder schuldigen lichtere straffen zouden worden toegepast.

Zulk een uitslag hadden de edelen niet verwacht, en hunne ontevredenheid nam toe.

De Landvoogdes schreef aan FILIPS het oordeel der commissie, en deze antwoordde (11 Juli 1565), met den Bisschoppen te gelasten het *Concilie van Trente* af te kondigen, doch de privilegiën, waar deze bestonden, ongekrenkt te laten. Den Stadhouders en anderen overheden werd geboden de Bisschoppen in alles, wat niet tegen 's lands of 's konings voorrechten streed, te ondersteunen; terwijl aan de gerechtshoven werd opgedragen over de vrijheden en voorrechten te waken. Wat de plakkaten betreft, deze moesten even streng gehandhaafd blijven, en de *Inquisitie* op dezelfde wijze als vroeger blijven voortwerken.

Zoodra deze tijding *Brussel* bereikte, riep MARGARETHA andermaal den *Raad van State* te zamen (14 November 1565). De gevoelens liepen uiteen. VIGLIUS en BARLAYMONT wilden de openbaarmaking van 's konings antwoord uitstellen, uit vrees voor de gevolgen. WILLEM van *Oranje*, die hier een vonk zag voor het smeulend oproersvuur, verzette zich nu niet tegen de besluiten van *Trente*, doch vreesde voor de plakkaten; maar de meerderheid van den *Raad* stemde voor de onverwijlde afkondiging. Niet zonder beteekenis sprak daarop de *Prins* tot een der raadsleden: »*Nu zullen wij het begin van een fraai treurspel zien.*"

Den 18^{n} December 1565 maakte de Landvoogdes brieven des konings openbaar.

Zooals verwacht werd, was de tegenstand, zoowel bij Katholieken als bij hervormden, algemeen en hoogst bedenkelijk. Men schreeuwde van schending van 's lands voorrechten en vrijheden, en de agenten der hervormers, nu voornamelijk Kalvinisten, verzuimden niet de vrees en den schrik onder het volk te vergrooten.

Wij moeten erkennen, dat de strengste handhaving der plakkaten in deze omstandigheden een verkeerd staatsbeleid van FILIPS was. Matiging zou zonder twijfel heilzaam op het volk gewerkt hebben. Doch FILIPS meende, in zijnen onverzwakten geloofsijver, op geene andere wijze de ketterij te kunnen onderdrukken, en de taak te vervullen, hem opgelegd door den H. Paus PIUS V, die duidelijk inzag, dat de strijd tegen de Hervorming in deze gewesten een vraagstuk was van bestaan of ondergang der Katholieke Kerk.

Zeker, de plakkaten waren te streng. Reeds in 1561 had VIGLIUS deze strengheid afgekeurd, en daarom aan FILIPS zelfs ontslag uit zijne hooge bediening gevraagd; doch op 's konings verzoek was hij gebleven. In plaats van ze te matigen, maakte FILIPS ze steeds scherper. Den 29 Maart 1563 was een allerstrengst plakkaat in *Holland* afgekondigd, waarbij orde werd gesteld op het verhuizen der ingezetenen en het Katholieke Doopsel der kinderen; eene belooning werd gesteld op het aanbrengen van protestantsche bijeenkomsten; eene felle straf op het drukken, verspreiden en bewaren van verboden boeken, alsook op het verzuim der H. Mis; terwijl bovendien de plakkaten van 1550 en 1556 werden hernieuwd.

Vooral de bepalingen omtrent de verboden boeken en het aanbrengen der ketters, hetwelk den geloovigen tot plicht gemaakt werd, alsook het verbod, dat geen

onderwijzers mochten worden aangesteld, die niet te voren van hun Katholiek Geloof hadden doen blijken, wekten bij de protestanten veel vinnigheid.

Tevens waren in hetzelfde jaar (1563) nieuwe *Inquisiteurs* benoemd, als JOOST RENESTEIN, FILETO, MICHAEL DE BAI en MICHAEL DRUTIUS, en tot *Onder-Inquisiteur* over geheel *Noord-Nederland*, de Roermondsche Bisschop WILHELMUS LINDANUS.

Het antwoord des konings, vooral omtrent de strengheid der plakkaten, was zoowel voor de Katholieke Kerk als voor het koninklijke gezag ten hoogste noodlottig.

De Stadhouders weigerden den hun opgedragen last te volbrengen; ook de Prins van *Oranje* verlangde uitstel, totdat de koning zelf naar deze gewesten zou overkomen. De Staten van vele gewesten verzetten zich mede, en bij adel, geestelijkheid en volk was de gisting zoo hevig mogelijk. *Oranje* vroeg zelfs (Januari 1566) ontslag van zijne ambten, als de plakkaten niet gematigd werden, en noch hij, noch EGMOND verschenen meer in de zittingen van den *Raad van State*. Zijn ontslag werd echter niet gegeven.

Ondanks de woelingen waren de Bisschoppen reeds begonnen voor de afkondiging van het *Concilie van Trente* de noodige maatregelen te nemen, doch ondervonden geen geringe moeielijkheid; zoodat de uitvoering werd vertraagd. De Aartsbisschop van *Utrecht* liet de afkondiging geschieden te *Utrecht* den 26 Juli 1565 en riep zijne *suffraganen* tot eene *Provinciale Synode* bijeen (10 October 1565). Door de Aartsdiakens, Dekens en Kanunniken der Kapittels werden de besluiten van *Trente* omtrent de Geloofs- en zedenleer onvoorwaardelijk aangenomen; maar voor de bepalingen omtrent de kerkelijke tucht werd uitstel gevraagd, wijl zij eerst den Paus en den koning wilden raadplegen over de vermeende krenking hunner rechten. De

Synode verklaarde echter daartoe geene macht te hebben en drong er op aan, het Concilie in zijn geheel aan te nemen. Daarop werd in de Metropolitaan-kerk van *St. Maarten* het Concilie afgekondigd en de Provinciale Synode gesloten (30 October 1565). In *Haarlem* volgde de afkondiging eerst den 15 Augustus 1566, en het liep tot 1568, eer dat, op ALVA'S last, aan 's konings bevel in alle Bisdommen geheel voldaan was.

Het was de ernstige wil des Aartsbisschops, om tot heil van geestelijkheid en volk de besluiten van *Trente*, bijzonder welke de kerkelijke tucht betroffen, in werking te brengen en daaraan te doen gehoorzamen. Verschillende synodale bepalingen werden door hem gegeven, waardoor het leven der geestelijken, in en buiten de kloosters, meer geregeld, ieder misbruik afgeschaft en alles verboden werd, wat in het leven of in de bediening der geestelijkheid den geloovigen aanstoot zou kunnen geven. Voor den heiligen Dienst en het werk der prediking werden heilzame voorschriften gemaakt, en jaarlijks zou, op last van den Aartsbisschop, diens Wijbisschop of Vicaris plaatselijk onderzoek komen doen. [1]) Ook begon hij aan de samenstelling van zijn *Metropolitaan-Kapittel*; maar van de negen gegradueerde Kanunniken, kon hij, wegens de

---

[1]) Sommige fanatieke schrijvers behandelen deze synodale bepalingen met groote ingenomenheid, om uit de misbruiken, welke daarbij verboden of voorkomen werden, af te leiden, hoe slecht het leven der priesters en kloosterlingen in het algemeen was. Zij doen echter even dwaas als iemand, die ons tegenwoordig Wetboek van Strafrecht ter hand neemt, en kennis neemt van de verschillende misdaden, welke de wet ten strengste straft, en daaruit besluit, dat de Nederlanders over het algemeen moordenaars, echtbrekers, brandstichters en valsche munters zijn. Pleiten deze synodale bepalingen, waarbij het kwaad zoo forsch werd geweerd, niet veeleer voor het krachtig godsdienstig bewustzijn der geestelijke overheid en voor het levendig besef harer plichten?

woelingen der tijden, slechts vijf benoemen. Hoe jammer, dat zijn voortreffelijk bestuur de gewenschte vruchten niet kon dragen.

Ook de zending .van den Apostolischen Nuntius JULIUS PAVESI, Aartsbisschop van *Sorrento*, naar de *Nederlanden* (Maart 1566), om toe te zien, wat er voor de beteugeling der ketterij en het behoud van het Katholieke Geloof gedaan kon worden, mocht niet baten.

Reeds strekte de Hervorming hare schennende hand uit, om de Katholieke Kerk van *Nederland* omver te rukken.

HOOFDSTUK VIII

De Hervorming in dienst van den politieken opstand tegen Spanje.

I. HET VERBOND DER EDELEN. KALVINISTISCHE KONSISTORIËN.

De strengheid van FILIPS in het handhaven der plakkaten, de invoering van nieuwe Bisdommen en de doorgezette afkondiging van het *Concilie van Trente* hadden alzoo de hevigste beweging onder het volk gaande gemaakt; de volksgeest was door de handlangers der Hervorming, op heimelijk aanstoken van ORANJE, bewerkt, en het smeulend vuur gereed, om op een gegeven oogenblik te ontvlammen. De beweging nam zoo toe, dat de regeering, bevreesd voor ergerlijke gevolgen, van zelf de plakkaten minder streng ging toepassen; doch FILIPS' ijver verflauwde niet. Eindelijk werd de toestand zóó gespannen, dat ieder oogenblik eene losbarsting kon worden verwacht.

De ontevredene adel had zijne aanvoerders gevonden in HENDRIK VAN BREDERODE en LODEWIJK VAN NASSAU. De eerste was een karakterloos man en een schuine jonker. De andere, een jongere broeder van ORANJE, was dapper en voortvarend,

behaaglijk, en versierd met alle hoedanigheden, die op het volk indruk kunnen maken. Fortuin had hij niet, maar hoopte het hier te verwerven uit de godsdienstige en staatkundige beroeringen, waarin hij, door zijnen broeder herwaarts geroepen, eene groote rol ging spelen. Beiden hadden de taak, om openlijk uit te voeren, wat de Prins van *Oranje* heimelijk en achter de schermen had voorbereid.

De losbarsting volgde.

Op de bruiloft van den Graaf van *Montigny*, nabij *Doornik*, waren vele edelen vereenigd. De toestand werd besproken, en, zonder opzien te wekken, werd daar het beruchte VERBOND DER EDELEN gesloten, dat ten doel had, tegen de plakkaten en de *Inquisitie* handelend op te treden, elkander te helpen en de hulp in te roepen der protestantsche Duitsche vorsten.

Na eenige vergaderingen werd het plechtig Verbond of COMPROMIS door den beruchten Kalvinist FILIPS VAN MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, opgesteld, en den 6 November 1565 door een aantal edelen onderteekend. De meeste hunner hadden het Geloof hunner vaderen reeds verzaakt. Slim genoeg hadden ORANJE, EGMOND en HOORN, de eigenlijke leiders der beweging, niet geteekend. Nu gingen de Graaf van *Kuilenburg*, HENDRIK van *Brederode* en LODEWIJK van *Nassau* geheel het land door, om mede-onderteekenaars van het *Compromis* te werven, en het gelukte hun twee duizend handteekeningen te winnen, ook van Katholieken, die reeds half Kalvinist waren, of de strekking van het Verbond niet begrepen.

Het verbond luidde in hoofdzaak als volgt:

Eenige vreemdelingen (GRANVELLE natuurlijk op de eerste plaats) hadden den koning er toe gebracht, om de *Inquisitie* hier in te voeren en de plakkaten streng te handhaven, tot groot nadeel voor de eer van God en het heilig Katholieke Geloof. Daarom hebben de

edelen een verbond gesloten, om, trouw in den dienst des konings, pogingen aan te wenden tot opheffing der *Inquisitie*, en, zoo iemand der leden door de *Inquisitie* vervolgd zoude worden, elkander bij te staan en te helpen.

De woorden van het *Compromis* waren zoo sluw en valsch gesteld, onder den schijn van trouw aan den koning en bescherming van het Katholieke Geloof, dat men niet zou kunnen gelooven, dat zij geschreven zijn door mannen, die straks, aan het hoofd der *Watergeuzen*, priesters en kloosterlingen vermoorden, de macht des konings vernietigen en het grauw aansporen zouden tot beeldenstorm en heiligschennis. De namen van goed katholieke edelen waren als de vlag, die de verdachte lading moest dekken; zoo kon het *Compromis* doorgaan voor een verbond van alle partijen. De Kalvinisten, die sinds eenigen tijd zich meer op den voorgrond begonnen te stellen, en weldra de Lutherschen in getalsterkte overtroffen, begrepen beter de strekking van het *Verbond*, en toonden spoedig wat het eigenlijk beteekende.

De Landvoogdes, van dit alles in kennis gesteld, was schier radeloos. VIGLIUS en de andere leden van den *Geheimen Raad* raadden verzachting der plakkaten aan, doch keurden het *Verbond der Edelen*, als dwangmiddel tegen den koning, ten sterkste af; WILLEM van *Oranje* nam het in bescherming. Men kwam zoover, dat het den edelen vergund zoude worden een smeekschrift aan de Landvoogdes aan te bieden, mits zij ongewapend zouden komen.

Reeds den 3 April 1566 kwamen twee honderd edelen, met HENDRIK van *Brederode* en LODEWIJK van *Nassau* aan het hoofd, allen te paard, met veel vertoon *Brussel* binnen. Meerdere edelen voegden zich daarbij en op den 5 April togen ongeveer drie honderd, twee aan twee, naar het paleis der Landvoogdes.

HENDRIK van *Brederode* deed het woord en overhandigde het smeekschrift, waarin zij voornamelijk op de afschaffing der plakkaten aandrongen. Zij verlangden, dat andermaal iemand naar den koning zou worden gezonden, terwijl inmiddels de *Inquisitie* en de plakkaten zouden worden geschorst.

MARGARETHA antwoordde, dat zij de zaak in den *Raad van State* zou overwegen.

Den volgenden dag reeds kwamen de edelen in nog grooter aantal terug; doch de Landvoogdes gaf hun te verstaan, dat het niet in hare macht stond hunne bede in te willigen, maar dat zij ten spoedigste het smeekschrift naar den koning zou zenden. In afwachting van 's konings antwoord werd bij de rechtbanken op meer zachtheid aangedrongen, opdat niemand te klagen zou hebben.

Toen de Landvoogdes de edelen had zien binnen komen, was zij ontsteld geworden. Met ontroering bemerkte zij, dat zeer vele van hen vrienden en aanhangers van ORANJE waren; zoodat zij geen woord kon uitbrengen en de tranen haar in de oogen stonden. Om haar gerust te stellen, zou BARLAYMONT in het Fransch gezegd hebben: »*Vrees niet, Mevrouw, het zijn maar Geuzen of bedelaars, die iets komen verzoeken*". In plaats van zich door dien naam beleedigd te achten, schenen de edelen er mede vereerd te zijn. Gedurende den maaltijd, dien zij denzelfden dag te zamen hielden, dronken zij op de gezondheid des konings en der *Geuzen*. ORANJE, EGMOND en HOORN, die des avonds ook binnen kwamen, werden onder een luid geroep van »*leve de koning, leve de geuzen!*" ontvangen, en mochten niet heengaan, dan na uit den houten nap van HENDRIK van *Brederode* gedronken te hebben. Men vond zelfs eene spreuk uit, die later, op looden of tinnen medailjes gegraveerd, hunne borst versierde. Aan den eenen kant zag men het beeld des

konings met het omschrift: »*getrouw aan den koning*," en aan den anderen twee handen in elkander, ten teeken van trouw, en een bedelzak, met de woorden: »*tot aan den bedelzak*." Deze medalje droeg den naam van *Geuzen-orde*. Sinds dien tijd werden ook de Kalvinisten, vooral in de noordelijke gewesten, *geuzen* genoemd, zoodat *geuzen* en *kalvinisten* woorden van dezelfde beteekenis werden.

De Hoofden van het *Verbond* verlieten *Brussel* den 10 April. Onverwijld liet nu de Landvoogdes door den *Geheimen Raad* een ontwerp maken ter verzachting der plakkaten, hetwelk bekend is geworden onder den naam van *Moderatie*, en door twee edelen, BERGEN en MONTIGNY, aan FILIPS ter goedkeuring zou worden aangeboden. Ongelukkig echter kreeg BERGEN eene wond aan den voet, zoodat hunne zending vertraagd werd. Toen zij eindelijk bij FILIPS kwamen, was de toestand in *Nederland* weder geheel veranderd.

Zoodra de edelen begonnen te begrijpen, dat hunne vertooning ten slotte op niets of weinig zou uitloopen, brachten zij de gemoederen in beweging, en legden het zóó aan, dat eene uitbarsting moest volgen. Zij lieten het namelijk voorkomen, alsof de Landvoogdes vrijheid van godsdienst had toegestaan, en, toen deze daartegen opkwam, strooiden zij uit, dat de edelen niet zouden gedoogen, dat iemand om het Geloof vervolgd zou worden. Zij bereikten hun doel, vooral door de hulp der Kalvinisten.

Reeds eenige jaren tevoren was het aantal Kalvinisten hier sterk toegenomen en overtrof het aantal Lutherschen. Weldra begonnen zij uit *Genève* nieuwgezinden predikanten te werven en, tegelijk met deze, kwamen geheele scharen van ballingen, wier zaken en goede naam in *Frankrijk* en *Duitschland* reeds reddeloos verloren waren, vreemde heethoofden

en afvallige monniken naar ons vaderland. Zij hielden met de nieuwgezinden geheime vergaderingen, *konsistoriën* geheeten, welke, samengesteld uit predikanten, ouderlingen en anderen, met elkander in onderling verband stonden, door geheime agenten briefwisseling hielden, en ook al eene soort van Compromis gemaakt hadden, om elkaar in den strijd des gewetens de behulpzame hand te bieden. Van hen zou het oproer in namelooze ellende over heel het land uitgaan, tot onderdrukking der Katholieke Kerk.

Nauwelijks was het gerucht van de vrijheid van godsdienst en den bijstand der edelen uitgestrooid, of er traden predikanten onder hen op. Hoedenmakers, leerlooiers, blauwververs, mandenmakers en andere ambachtslieden, die maar spreken konden of durfden, wierpen hunne gereedschappen weg, en liepen steden en dorpen af, om overal »het zuivere Evangelie" te verkondigen, Dat »zuivere Evangelie" beoogde vooral het verdacht maken der aloude Moederkerk en hare geestelijkheid. Ongehoord is het, wat die zoogenaamde predikanten wisten bij te brengen, om hun doel te bereiken. Schelden en tieren tegen de plakkaten en *Inquisitie*, tegen de afgodendienaars en broodaanbidders van het nieuwe *Sodom (Rome)*, tegen den Antichrist (den Paus) en zijne gezanten (de Bisschoppen) was het meest gewone onderwerp hunner hartstochtelijke en opruiende preeken. Het regende schotschriften en pamfletten, en het volk, door de staatspartij der edelen in de war gebracht, geraakte ook in den Godsdienst het spoor bijster; het sloeg geloof aan die ongerijmdheden, en volgde de steeds toenemende menigte.

Deze kalvinistische preeken tegen de »*Paapsche afgoderij*" werden bij gebrek aan kerken in de open lucht gehouden — vandaar de naam van *hagepreeken* of *graspreeken*, — en waren dikwijls door gewapende

lieden begeleid, om mogelijken overval der regeering af te wenden. Duizende nieuwgezinden en nieuwsgierigen woonden ze bij, en niet het minst het bewegelijke grauw der groote steden.

De pogingen der Landvoogdes, om de gemoederen te doen bedaren door de *Moderatie*, werd geheel verdacht gemaakt door aan deze den naam te geven van *Moorderatie*, en niet weinig werd op het volk gewerkt door vreesaanjaging voor Spaansche krijgstoerustingen. En toen eindelijk FILIPS II, in antwoord op het smeekschrift der edelen, verklaarde, dat hij tot verzachting der plakkaten niet kon overgaan, kwam de wrange vrucht des oproers, door edelen en *konsistoriën* gekweekt, tot volle rijpheid. — Een antwoord op de zending van BERGEN en MONTIGNY aangaande de *Moderatie*, was nog niet ingekomen.

De hagepreeken namen ontzettend toe, en talrijke benden predikanten, uit *Frankrijk* verjaagd, kwamen weder de grenzen binnen. In het noorden des lands maakten zich als hagepreeker bekend PIETER GABRIËL de *Vlaming*, een weggeloopen monnik, en JAN ARENDSZOON, een mandenmaker uit *Alkmaar*. Deze laatste hield den 8 Juli aan het *IJ* bij *Amsterdam*, op eene plaats door riet gedekt, eene bijeenkomst en herhaalde deze den 14 Juli te *Blokker* bij *Hoorn*. De regeering van *Amsterdam* vermocht weinig tegen deze geheime vergaderingen, welke door enkele voorname burgers, als LAURENS REAAL en CORNELIS HOOFT begunstigd werden. Aldaar werd bekend gemaakt, dat op Zondag den 21 Juli eene preek zou worden gehouden te *Overveen* bij *Haarlem*, op een terrein van BREDERODE, en eene te *Alkmaar*. De stadsregeering poogde haar te beletten; doch eene aanzienlijke menigte trok daarheen. PIETER GABRIËL sprak te *Overveen*, JAN ARENDSZOON te *Alkmaar* de meest opruiende taal. Spoedig werden zij op meerdere plaatsen gehou-

den, en bij herhaling te *Overveen*, *Alkmaar*, *Sloterdijk*, en *Buiksloot*, op onderscheidene andere plaatsen van *Noord-Holland*, te *'s Gravenhage*, en zelfs, onder de oogen van den Aartsbisschop, te *Utrecht*. Een valsch gerucht, alsof de Landvoogdes die openbare bijeenkomsten toeliet, vermeerderde hun aantal.

Die preeken, op den grofsten toon gevoerd, konden niet anders dan heilloos op de menigte werken. De zucht om ze bij te wonen werd al sterker, en weldra begon het den Kalvinisten te verdrieten, om buiten te blijven staan in alle weer en wind. Zij verlangden de kerken, waarin tot nu de Paapsche afgoderij werd gepleegd. Het innemen dier kerken werd al ruimer en ruimer op den voorgrond geplaatst, en klonk als de voorbode der beeldstormerij.

Nu de gemoederen hevig genoeg opgehitst en tot alles bereid waren, beraamden de edelen een plan tot gewapenden opstand. Men besloot eene algemeene bijeenkomst van edelen en *konsistoriën* te houden te *St. Truyen*, op Luiksch grondgebied. Wel tweeduizend edelen, vreemde predikanten, afgevaardigden der *konsistoriën* en de hevigste heethoofden kwamen daar den 15 Juli 1566 bijeen. Zeer heftig ging het er toe. Men verlangde volkomen vrijheid van godsdienst, bijeenroeping der *Algemeene Staten*, Duitsche hulptroepen, voor welke soldij genoeg in voorraad was, en de heftigste onder hen wilden zelfs, dat eenige hunner met het staatsbestuur zouden worden belast. Aan de onderlinge verdeeldheid der edelen, Kalvinisten en Lutherschen is het echter te danken, dat zulk een besluit niet werd genomen en vele goedgezinden, wier oogen nu geopend werden, zich terugtrokken. EGMOND woonde de vergadering niet bij. Ook WILLEM van *Oranje* was er niet; doch dat deze de hand in alles had, betwijfelt niemand. Zijn broeder LODEWIJK was de ziel der vergadering.

Een voornaam punt, daar besproken, was het innemen der Katholieke kerken voor den hervormden godsdienst, en over de wijze, waarop men zich in het bezit dier kerken zoude stellen. Men besloot twaalf leden te benoemen tot het aanbieden van een nieuw verzoekschrift aan de Landvoogdes, waarin op vrijheid van godsdienst aangedrongen werd en kerken voor de hervormden werden gevraagd. Het verzoekschrift had echter meer weg van eene bedreiging dan van een smeekbrief.

II. DE BEELDSTORMERIJ.

Dat te *St. Truyen* de beeldstormerij lang en breed besproken en bepaald is, kan niet worden ontkend. Het voorstel daartoe kon niet uitblijven. Het verlangen, dat de Katholieke Godsdienst onderdrukt en de kerken aan de hervormden zouden worden gegeven, was sinds lang op den voorgrond gekomen; naburige landen waren reeds voorgegaan met de kerken door beeldenstorm te »zuiveren"; de vertrouwbaarste geschiedschrijvers uit die dagen maken er melding van, en het verdient wel de opmerking, dat de edelen, bij het uitbarsten der beeldstormerij, geen enkele poging hebben aangewend, om het vernielingswerk tegen te gaan; integendeel, sommige hebben het begunstigd, andere met eigen hand mede geholpen. De Prins van *Oranje* heeft van zijne zijde de beeldstormerij wel degelijk toegelaten, als een middel om zijn doel te bevorderen. Wie de beeldstormerij zou willen toeschrijven enkel aan onbesuisde volksdriften, en niet aan een welberaamd en goed uitgevoerd plan, wil de sterkstsprekende bewijzen niet zien.

De Landvoogdes, door de brutale woelingen en de stoutmoedigheid der edelen en Kalvinisten in hoogst benarden toestand gebracht, trachtte door WILLEM

van *Oranje*, EGMOND en HOORN de edelen te bewegen zich rustig te houden, doch kon dit slechts verkrijgen door nieuwe concessies aan de oproerigen. Intusschen liet het antwoord van FILIPS op de bekende *Moderatie* zich nog wachten. Hierover verbolgen, vroegen de edelen brutaal weg aan de Landvoogdes de aanstelling van ORANJE, EGMOND en HOORN, om, zoolang de koning niet geantwoord had, de verbonden edelen met raad en daad te helpen.

Maar eindelijk, na zeer lang wachten, kwamen de brieven des konings, die den 31 Juli 1566 door hem geteekend waren. Hij schreef, dat hij na lang beraad zoude toestemmen in de afschaffing der *koninklijke Inquisitie*; doch de *Bisschoppelijke Inquisitie*, door welke de Bisschoppen in staat zouden zijn hunnen plicht tot instandhouding des Geloofs ernstig te betrachten, zou overeenkomstig het kerkelijke recht behouden blijven. Van de verzachting der plakkaten verwachtte hij weinig goeds, doch bewilligde er in, dat eene nieuwe *Moderatie* zou worden ontworpen. Verder vond hij goed, dat amnestie verleend werd aan de schuldige edelen, mits zij zich als goede Katholieken en vazallen zouden gedragen; de predikanten echter en aanvoerders der nieuwgezinden waren hiervan uitgesloten. Ook zond hij rondgaande brieven aan de stadhouders der gewesten, gouverneurs der vestingen en stedelijke overheden, om hen te vermanen de rust te handhaven.

Doch het was te laat. De kalvinistische volksmenners waren reeds besloten tot gruwzaam geweld. Mochten de groote Heeren weifelen, de edelen oneenig en besluiteloos zijn, of zij al dan niet naar de wapenen tegen den koning zouden grijpen; de hoofden der *konsistoriën* wisten wat zij beoogden, en ontzagen geen middelen. Vertrouwende op de edelen, met wie zij te *St. Truyen* hadden samengezworen, hadden zij zich een leger aangeschaft van Fransche Kalvinis-

ten, gespuis uit de groote steden, aangevoerd door rondreizende predikanten. Alles was voor hen in gereedheid gebracht, en met hemeltergende vermetelheid wisten zij de menigte en het grauw tot eene woede op te hitsen, waarvan een tweede voorbeeld in onze geschiedenis niet te vinden is.

Van 10 tot 30 Augustus 1566 waren zij in dolle razernij van *Westvlaanderen* tot den uithoek van *Friesland* ten beeldenstorm doorgedrongen. Allerwege werden de kerken geplunderd, kruisen en beelden onder den voet gehaald, het aanbiddelijke Sacrament vertrapt, de H.H. Oliën op de schoenen gesmeerd, en zelfs graven opengebroken. Kostbare priestergewaden werden verbrand, biecht- en preekstoelen omvergehaald, tabernakels vernietigd, altaarsteenen verbrijzeld, en een kostbare schat van Relikwieën verstrooid. Alles, wat de godsvrucht onzer vaderen tot eer van God in Zijne heiligdommen had bijeengebracht, werd in losgebarsten balddadigheid door het gemeene grauw vernietigd, eeuwenoude kunststukken met ijzeren mokers stuk geslagen, kostbare schilderijen verscheurd en verfladderd. De woede der *Noormannen* was niet zoo vreeselijk geweest. Binnen vier dagen waren vierhonderd kerken en kloosters in *Vlaanderen* geplunderd en vernield, onder aanvoering van den beruchten HERMAN MODED, een afvallige kloosterling en kapelaan der *St. Michaelskerk* te *Zwolle*, maar nu hervormd tot kalvinistisch predikant.

In onze streken begon de beeldstormerij den 21 Augustus te *Middelburg*, waar velen den nieuwen godsdienst waren toegedaan. De kerk en *Lieve Vrouwe Abdij* der *Premonstratensers* lagen spoedig uitgeplunderd. In *Vlissingen*, *Veere, Arnemuiden*, *Tolen* viel hetzelfde voor; in *Zeeland* bleef geen enkele kerk gespaard.

In *Utrecht* ging men met verschrikkelijke woede

te keer. Eerst eischte men van de stadsregeering, dat de kerken der *Predikheeren* en *Minderbroeders* aan de Kalvinisten zouden worden afgestaan. Gewapend stond het grauw, onder aanvoering van JOHAN VAN RENESSE, STEVEN VAN ZUYLEN en WILLEM VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, leden van het *Compromis* op het *Mariaplein* het antwoord af te wachten, en toen hun verlangen niet onmiddellijk werd bevredigd, werden in vier kerken de beelden verbrijzeld (24 Augustus). De zwakke regeering stond de *St. Jacobuskerk* aan de muitelingen af, met de belofte eene grootere voor hen in te ruimen, zoo zij te klein mocht blijken. De groote *Domkerk* bleef gespaard, totdat den 8n Maart 1580 ook daar de gruwel der verwoesting plaats vond.

In *Leiden* wisten eenige oproermakers zich meester te maken van de *St. Pieterskerk*, en vernielden wat zij konden (28 Augustus). Vandaar gingen zij naar andere kerken en kloosters, verbrijzelden de kostbaarheden, terwijl zij de priesters verdreven. De kerken moesten gesloten en de uitoefening van den Katholieken Godsdienst geschorst worden.

Ook te *'s Gravenhage* werden de beeldstormers geholpen door edelen van het *Compromis*, o. a. door JOSUE VAN ALVERDINGHEN, Heer van *Hofwege*, en vorderden, dat de regeering de beelden uit de kerken zou doen verwijderen.

In *Dordrecht* boezemde de vastberadenheid van eenen schout den beeldstormers ontzag in, en te *Gouda* wist een slotvoogd den Kalvinisten te wederstaan, zoodat deze twee steden van de beeldstormerij voorloopig verschoond bleven. Ook *Haarlem* bleef gespaard, om later dubbel te lijden.

De beroemde *Abdij van Egmond* moest het deerlijk misgelden onder AREND VAN DUIVENVOORDE en HERBERT VAN RAAPHORST, die er zelfs eenige maan-

den lang hunne »zuivering" voortzetten. Een dergelijk lot trof het klooster van *Heilo.*

In *Amsterdam* begon het tooneel der verwoesting den 23 Augustus. Het gemeen vloog te wapen, wijl het gerucht liep, dat de geestelijkheid de meeste kostbaarheden der kerken veilig geborgen had. Men rukte de *Oude Kerk* binnen, en vernielde beelden en altaren. Om erger te voorkomen stond de stadsregeering toe, dat overal de beelden op zijde gesteld en alle kerken tot nadere orde gesloten zouden blijven. Dit deed de razende drift bedaren, om in September met nieuwe kracht te ontvlammen.

In geheel *Noord- en Zuid-Holland,* met uitzondering van eenige weinige plaatsen, werd gebeeldstormd; in *Gelderland* te *Arnhem* en *Nijmegen*; in *Overijsel* te *Kampen, Zwolle* en *Deventer.*

In *Friesland* maakten de Staten van het gewest bijna overal gemeene zaak met de beeldstormers, en ruimden de beelden uit de kerken. Te *Leeuwarden* werden met behulp van eenen der burgemeesters de predikanten in het bezit der kerken gesteld (6 September), en éene maand later deed de regeering den Katholieken Godsdienst ophouden. Ook in *Sneek* en *Franeker* schorste men den Katholieken eeredienst.

In *Groningen* kwam de beeldstormerij het laatst. Kerken en kloosters werden daar geplunderd door denzelfden RIPPERDA, dien wij later als bevelhebber van *Haarlem* zullen ontmoeten.

Het is onmogelijk hier al de plaatsen te vermelden, waar de Kalvinisten hunnen haat aan alles, wat den Katholiek dierbaar en heilig is, koelden; doch het mag niet onopgemerkt blijven, dat overal, waar de regeering vastberaden den beeldstormers tegentrad, de woeste benden zonder veel moeite uit elkander werden gejaagd. Maar, helaas, dit geschiedde slechts op zeer enkele plaatsen. Schier overal vonden de beeldstormers

handlangers, en de goedgezinden waren als van schrik verslagen, en weken sidderend terug.

Zooals het grauw begonnen was, volgden de edelen. Hoewel deze gezworen hadden, het heilig Katholieke Geloof te zullen bewaren, gingen zij op hunne Heerlijkheden zelven aan het beeldstormen. HENDRIK van *Brederode*, de Baron van BOETSELAAR, Heer van *Asperen*, en de Graaf van *Kuilenburg* vernielden alles, wat aan het Katholieke Geloof kon doen denken, en de laatste volvoerde zelfs de hemeltergende heiligschennis, dat hij de H. Hosties aan zijnen papegaai gaf.

De toestand der Landvoogdes was ten hoogste hachelijk. Op de groote Heeren kon zij niet rekenen, krijgsmacht, sterk genoeg om het oproer te dempen, (de Spaansche troepen waren weg), had zij niet. Zij wist, dat de edelen met de Kalvinisten hadden samengezworen, in verstandhouding stonden met de hervormde vorsten in het buitenland, en geld genoeg hadden, om een leger te huren; maar bovenal gevoelde zij, wat zij van de *konsistoriën*, welke het oproer hadden aangestookt, te verwachten had. Zij vreesde, dat de oproerlingen ook naar *Brussel* zouden komen, en, beducht voor haar leven, wilde zij de stad verlaten. VIGLIUS echter ontraadde dit. Hare tegenwoordigheid kon de oproerlingen nog tegenhouden.

Door angst gedreven en door nood gedwongen, gaf zij den edelen de verzekering, dat geene gerechtelijke vervolging uit hoofde hunner samenspanning zoude plaats hebben, als zij maar den beeldenstorm zouden doen ophouden, en het volk bewegen de wapenen neder te leggen. Zelfs stond zij, onder beperkingen, de openbare prediking der hervormden toe, op plaatsen, waar deze reeds feitelijk geschiedden; doch de *vreemde* predikanten werden nadrukkelijk geweerd, en de Katholieken mochten in geen geval belem-

merd worden hunne kerken te gebruiken. Zij verklaarde echter openlijk, dat zij tot deze inwilligingen slechts gedwongen en op het uiterste oogenblik overging.

Hoe men ook over deze concessies denke, een verwijt kan men er der Landvoogdes niet van maken; zij handelde in nood; — maar evenmin kan men FILIPS en ALVA beschuldigen, als deze zich later aan die afgedwongen bepalingen niet gebonden achtten.

De edelen, die alweder iets gewonnen hadden, namen de voorwaarden aan, en langzamerhand, zeer langzaam, eindigde de beeldstormerij, doch slechts voor korten tijd. Zoodra de concessies der Landvoogdes bekend werden, werd wederom de valsche bewering uitgestrooid, dat volkomene vrijheid van godsdienst was toegestaan, en van deze vermeende vrijheid maakten de Kalvinisten gebruik, om de Katholieken zoo fel mogelijk te vervolgen, en het nieuwe geloof krachtig te verspreiden.

In *Amsterdam* o. a. begon men het aantal predikanten te vergrooten, en door bemiddeling van REINIER KANT en LAURENS REAAL, deftige Amsterdamsche burgers, werd een afgevallen Pastoor, NICOLAUS SCHELTIUS, tot predikant aangesteld, bijgestaan door JAN ARENDSZOON en PIETER GABRIËL. De stad geraakte den 26 September op nieuw in oproer. Het gemeen bestormde het klooster der *Minderbroeders* en hunne kerk werd voor den nieuwen godsdienst ingericht. De onverlaten waagden ook eenen aanslag op de kapel der *Heilige Stede*; maar de Katholieke vrouwen, moediger dan de mannen, beschermden het H. Sacrament tegen de beeldstormers en dwongen hen af te trekken.

Onmiddellijk bij het vernemen van het valsche gerucht der godsdienstvrijheid, vaardigde de Landvoogdes een plakkaat uit (8 October), waarbij de vreemde predikanten gelast werden binnen drie dagen het land

te verlaten, op straffe van de galg; dezelfde straf werd bepaald voor allen, die ze zouden herbergen. Uit tal van omstandigheden blijkt echter, dat dit plakkaat schier overal in den wind geslagen werd. De driestheid, waarmede de Kalvinisten bleven optreden, drong haar eindelijk, om bij een nieuw plakkaat van 21 November 1566 den nieuwen godsdienst geheel te verbieden.

Toen de mare der beeldstormerij het oor van FILIPS bereikte, was hij diep verontwaardigd,en besloot, gelijk te verwachten was, de heiligschenners en oproerlingen geducht te straffen. Reeds had hij zijne toegevendheid ten opzichte der verzachting van de plakkaten betreurd, en bij openbare akte protest aangeteekend tegen zijne eigene handelwijze, als zijnde deze tegen den eed, welken hij ter uitroeiing der ketterij had afgelegd.

De Prins van *Oranje* en de andere edelen begrepen, dat de straffen van FILIPS vooral tegen hen gericht zouden zijn, en belegden eene bijeenkomst te *Dendermonde* (3 October), om te beraadslagen, wat te doen. ORANJE, en nog meer zijn broeder LODEWIJK, stelden voor, om openlijk de wapenen tegen den koning op te nemen; de Graven van HOORN en HOOGSTRATEN schenen ook tot verzet geneigd; maar EGMOND bleef zijnen eed van trouw aan den koning gestand. Hoewel ORANJE, zelfs door valsche stukken den schrik voor FILIPS' wraak poogde aan te wakkeren, bleef EGMOND onwrikbaar, en het plan viel in duigen.

Middelerwijl waren de trouw gebleven Katholieken, die verreweg nog de meerderheid uitmaakten, van de verslagenheid der beeldstormerij bekomen, en hevig verbitterd tegen de Kalvinisten. Zij toonden zich bereid de Landvoogdes te steunen. Vele edelen verlieten het *Verbond*. Bovendien onderhielden de Lutherschen eenen vinnigen strijd met de Kalvinisten, vooral over de leer des Avondmaals. Ook de

Doopsgezinden verdeelden zich in *Friezen* en *Vlamingen*, die elkander hevig bestreden. Hierdoor en tevens door de weifeling van ORANJE, om, nu EGMOND getrouw bleef, tot openbaren opstand over te gaan, begon de partij der *konsistoriën* terrein te verliezen. Een opstand door hen verwekt onder HENDRIK van *Brederode*, waarbij vele kerken en kloosters, o. a. het beroemde *Mariënweerd*, het moesten ontgelden, en stad en land werd afgeloopen, werd bij *Oosterweel* onderdrukt. In *Amsterdam* moesten de Kalvinisten de overweldigde *Minderbroederskerk* weer ontruimen (18 Januari 1567), doch ontvingen voor hunnen godsdienst eenige bijzondere gebouwen. Hier scheen ORANJE de Katholieke partij te steunen, wijl zijn belang medebracht voor de winnende partij steeds toegevend te zijn. Den Graaf van *Megen* gelukte het de openbare preeken in *Gelderland* te doen ophouden, en de schade, door den beeldenstorm veroorzaakt, te laten vergoeden. Uit *Elburg*, *Harderwijk*, *Nijmegen* en andere Geldersche steden werden de predikanten verdreven. In *Friesland* kwam onder den Graaf van *Arenberg* de goede partij er zóó boven op, dat zeventig Friesche edelen, leden van het *Verbond*, het geraden vonden te vluchten.

Van deze gunstige wending van zaken maakte de Landvoogdes gebruik, om haar gezag te versterken door eenen nieuwen eed van trouw der edelen. ORANJE en HOOGSTRATEN weigerden echter. De Graaf van HOORN deed den eed, doch met tegenzin. EGMOND was en bleef getrouw. Om tevens de ketterij, bij het dalen van haren voorspoed, meer te onderdrukken, werd later, den 24 Mei, een nieuw plakkaat uitgevaardigd, waarbij de strengste straffen werden bepaald tegen de predikanten, beeldstormers en heiligschenners. Ook werden de noodige maatregelen genomen om oproeren, als die der laatste maanden, te voorkomen,

en ernstige zorgen gewijd aan het herstel van den Katholieken eeredienst.

Zoo stond de toestand, toen reeds het bericht de *Nederlanden* bereikt had, dat koning FILIPS II den Hertog van ALVA met een leger hierheen had afgezonden, om aan het oproer paal en perk te stellen, den overmoed der Kalvinisten te fnuiken, en de belhamels te straffen.

ORANJE paste op zijn tijd. Na nog eene vergeefsche poging om EGMOND tot andere gedachte te brengen, vertrok hij naar *Antwerpen* en nam vandaar de wijk naar *Duitschland*. 22 April 1567.

III. DE HERTOG VAN ALVA.
OPENLIJKE OPSTAND VAN WILLEM VAN ORANJE.

Ware FILIPS II, in plaats van den Hertog van ALVA met een leger te zenden, zelf overgekomen, gelijk hem door den H. Paus PIUS V reeds in Juni 1566 dringend was aangeraden, wellicht zou de afval der *Nederlanden* nooit hebben plaats gehad. Vergeefs deed men FILIPS verstaan, dat de zending van ALVA veel onheil zou baren, zoowel voor de goeden als voor de kwaden; de komst des konings zou meer baten, dan een leger van 50.000 man. MARGARETHA en VIGLIUS kwamen rond voor deze meening uit. Maar de koning luisterde niet en zond den man, die nooit een voet binnen onze grenzen had moeten zetten.

FERDINAND ALVAREZ DE TOLEDO, Hertog van ALVA, was een man van zestig jaren en behoorde tot den hoogsten Spaanschen adel. Hij was een uitmuntend krijgsoverste; een man van ijzer, die van bukken noch verwurwen wist; die de ketterij als de afschuwelijkste misdaad en den opstand tegen het wettige gezag weinig minder misdadig beschouwde. Hij had zijne gebreken, maar ook zijne deugden; hij

handelde uit beginsel van plicht, maar was onverbiddelijk en hardvochtig streng, en boezemde vrees, geen vertrouwen in. Bovendien *Spanjaard* in alles, werd hij het voorwerp van aller schrik en aller haat. De stroomen bloeds, hier op zijn bevel vergoten, wekken nu nog bij elken Nederlander walging en afgrijzen, zoo dikwijls zijn naam genoemd wordt.

Het bericht van de komst van ALVA sloeg den schrik om het hart van Katholieken en hervormden. Duizende personen verlieten het land, niet slechts vreemdelingen, maar ook Nederlanders, nijvere burgers, handelaars en handwerkslieden; zoodat zelfs de Landvoogdes het uitwijken zocht te keeren. Vooral de predikanten, de beeldstormers, en die aan den gewapenden opstand van BREDERODE hadden deelgenomen, en zeker konden zijn door ALVA gevat en aan den beul overgeleverd te zullen worden, maakten zich uit de voeten, en brachten daardoor aan de partij der *konsistoriën* nog meer nadeel toe, dan het bovengemelde plakkaat van 24 Mei.

Den 22 Augustus 1567 deed ALVA van vele aanzienlijke edelen, waaronder EGMOND en HOORN, vergezeld, zijne plechtige intocht binnen *Brussel*. Door FILIPS was hij benoemd tot *Stadhouder-Generaal der Nederlanden* met uitgebreide volmachten. Hij had een leger van 14.000 man, dat onder bevel van bekwame krijgsoversten uitmuntend was geoefend.

Toen hij te *Brussel* kwam, vond hij den toestand vrij bevredigend; de rust was als hersteld, de oproerlingen waren of gestraft of uitgeweken, en 's konings gezag werd zóó geëerbiedigd, als sinds FILIP'S vertrek uit de *Nederlanden* niet geschied was. MARGARETHA vroeg haar ontslag als Landvoogdes en verliet, door velen betreurd, den 30 December 1567 deze gewesten. Zij was eene zachte, boven alles katholieke vrouw, die in de moeielijkste tijden het gezag van

Kerk en Kroon met kracht en beleid verdedigde.

Al spoedig begon ALVA het doel van zijne komst te toonen. De Graven van EGMOND en HOORN met vele andere edelen en voorname burgers werden gevangen genomen, en daarmede begon die lange reeks van geweldige maatregelen, die den naam van ALVA bij alle Nederlanders gehaat gemaakt hebben.

Het ligt evenwel niet op onzen weg de politieke gebeurtenissen te vermelden; wij moeten ons bepalen tot die, welke op de kerkgeschiedenis alleen betrekking hebben. ALVA stelde eene nieuwe rechtbank in, *Raad van Beroerten* geheeten, doch door het volk *Bloedraad* genoemd. Voor dezen Raad werden gedagvaard: allen, die deelgenomen hadden aan het *Verbond der Edelen* of aan de aanbieding van het *Smeekschrift*; allen, die kalvinistische predikatiën bijgewoond, predikanten begeleid of gehuisvest hadden; en allen, die medeplichtig waren aan de beeldstormerij en den opstand van BREDERODE. Die reeds de vlucht genomen hadden, werden gesommeerd, om binnen bepaalden tijd terug te keeren en zich te verantwoorden, op straffe, dat hunne goederen verbeurd- en zij zelven, volgens het rechtsbegrip dier tijden, vogelvrij verklaard zouden worden.

Nu begon de gisting op nieuw en zoo hevig mogelijk. De haat en verbittering tegen ALVA, den *Raad van Beroerten*, en het *Spaansche leger* werd algemeen en verschrikkelijk, en de Kalvinisten koelden dien haat op de katholieke geestelijkheid, welke, als Spaanschgezind beschouwd, schuldig werd gerekend aan ALVA'S gewelddadigheden. Het martelaarsbloed begon te vloeien.

Of reeds vroeger het martelaarsbloed vergoten is, meldt de geschiedenis niet met zekerheid; doch dat bij den beeldenstorm vele priesters en godvruchtige leeken, die het Heilige voor onteering wilden behoeden, mishandeld zijn, ligt voor de hand. Er ging tot

rogote verslagenheid der Katholieken eene mare van algemeenen moord van priesters en kloosterlingen. Afschuwelijke gruwelen waren inderdaad op de priesters gepleegd door de zoogenaamde *Boschgeuzen* (vluchtelingen in de bosschen van *Westvlaanderen*). Zij sneden hun ooren, neus en andere lichaamsdeelen af, begroeven hen tot den hals in den grond, en gebruikten de uit de aarde uitstekende hoofden tot mikpunt hunner kogels.

Intusschen werd eene ontzaglijke menigte gedagvaarden onder alle rangen en standen opgespoord, en voor den *Raad van Beroerten* gebracht, en het eerste vonnis viel den 4 Januari 1568. Van toen af begon de vreeselijke verschrikking voor goed en over het geheele land. Geen dag ging voorbij, waarop het bloed niet langs de schavotten stroomde, en de galgen niet vol hingen van lijken. Bovendien werden honderden verbannen, en hun op doodstraf de terugkeer ontzegd met verbeurdverklaring hunner goederen.

Ook de *Prins* van *Oranje* en de andere gevluchtte edelen werden gedagvaard, maar verschenen niet; zoodat zij den 28 Mei verbannen en hunne goederen verbeurd verklaard werden. De veertienjarige zoon van WILLEM, die te *Leuven* studeerde, werd opgelicht en naar *Spanje* vervoerd, waar hij volgens zijnen stand en rang onderhouden, en door FILIPS steeds minzaam bejegend werd. Hij is de eenige van *Oranje*, die Katholiek gebleven is.

Men houde hier vooral in het oog, dat deze *Raad van Beroerten* in de verste verte niet eene instelling der Katholieke Kerk, of eene *Kerkelijke Inquisitie* was. De gedagvaarden werden gevonnisd, niet om hun Geloof, maar om staatkundige vergrijpen tegen de wet. Afzwering der dwaling kon nu den ketters niet meer baten; die schuldig bevonden werd, werd veroordeeld, hoedanig zijne gezindheid omtrent het

Geloof ook was. Was de *Inquisitie* tegen de *ketters alleen:* de *Raad van Beroerten* trof zoowel Katholieken als Protestanten. De moord van EGMOND en HOORNE op den 5 Juni 1568, die als eene eeuwige schandvlek op ALVA blijft rusten, strekt hiervan tot voldingend bewijs; doch de priesters en de trouw gebleven Katholieken moesten op de vreeselijkste wijze er voor boeten.

Thans achtte WILLEM van *Oranje* het oogenblik gekomen, om zijn reeds lang gevormd plan uit te voeren, en openlijk de wapenen tegen den koning op te nemen.

Van vele uitgewekene edelen, Lutherschen en Kalvinisten, wier *konsistoriën* nog overal in het geheim bestonden, had hij belangrijke sommen verworven, en zich een leger aangeschaft. Hij begon den onwettigen strijd ter omverwerping van het wettige gezag en tevens, als een middel om zijn doel te bereiken, ter vernietiging van den Katholieken Godsdienst. Geheel de tachtigjarige oorlog, die met dezen opstand is begonnen, draagt het karakter, niet enkel van eenen *staatkundigen*, maar voornamelijk van eenen waren *Godsdienststrijd* of beter gezegd, *Godsdienstonderdrukking*. Wij willen niet beweren, dat WILLEM van *Oranje* de onderdrukking der Katholieke Kerk aanvankelijk heeft beoogd; maar de plannen zijner heerschzucht konden niet tot rijpheid komen zonder de Kalvinisten, wier heilloos *doel* zijn *middel* werd. Menigmaal heeft hij de wreedheid tegen de Katholieken afgekeurd, soms zelfs gestraft; maar dit neemt niet weg, dat de Katholieken aan hem het martelaarschap der Kerk gedurende drie eeuwen te wijten hebben. — Al is later, aan het einde dier onrechtmatige revolutie, in 1648, de wettige onafhankelijkheid der *Nederlanden* gevolgd, waarover elk rechtgeaard Neder-

lander zich verblijdt, en daarin de leiding bewondert der Goddelijke Voorzienigheid, die het kwaad toelaat, om er het goede uit te doen voortkomen; — voor de Katholieken is geheel de tachtigjarige oorlog en twee eeuwen daarna een tijdperk geweest van vervolging en verdrukking.

Het krijgsvolk van WILLEM, onder aanvoering van LODEWIJK van *Nassau*, begon in *Groningen* kerken en kloosters te plunderen, priesters te vermoorden, en het eenvoudige volk even misdadig te behandelen, als de soldaten van ALVA, die tegen hen waren opgetrokken. Na den slag van *Heiligerlee* besloot ALVA zelf zich aan het hoofd zijner troepen te stellen; hij overviel en versloeg LODEWIJK bij *Jemmingen*. Nu wendde ALVA zich naar het zuiden, waar WILLEM met 28.000 man de *Maas* overgetrokken en het land binnengevallen was. ALVA leverde geen slag en draalde zóólang, dat de *Prins* uit geldgebrek zijne troepen moest afdanken. Maar die troepen plunderden, blaakten, beeldstormden, verjoegen en vermoordden de priesters op gruwzame wijze, en gaven in alles lucht aan hunnen haat tegen den Godsdienst van hen, voor wier vrijheid zij heetten te strijden; want nog wel 95 percent der Nederlanders beleed den Katholieken Godsdienst.

De verbittering tegen ALVA klom nog hooger, toen hij eene nieuwe belasting onder den naam van *tienden penning* verplichtend stelde, en met geweld betaling vorderde. De handelaars sloten hunne magazijnen en winkels, en de tegenstand was zoo groot en algemeen, dat ALVA zich ten laatste verplicht zag zijne eischen te matigen.

Na WILLEMS aftocht ging den koning en den Landvoogd niets meer ter harte dan het herstel der verstoorde orde. De verwoeste kerken moesten op kosten der gemeenten weder opgebouwd worden. Den Bisschoppen, die in hun geestelijke bestuur, of bij het

innen hunner inkomsten moeielijkheden en tegenstand ondervonden, werd bijstand geboden. De afkondiging van het *Concilie van Trente* werd overal, waar deze nog niet had plaats gehad, bevolen, en ook werd, overeenkomstig de bepalingen van *Trente*, tot de oprichting besloten van *Seminariën* voor de opleiding der geestelijken. Bovendien werd voor de katholieke opvoeding der kinderen zorg gedragen door de aanstelling van deugdelijk goed katholieke onderwijzers. Drukkerijen en boekwinkels bleven aan streng toezicht onderworpen. Van de vroedvrouwen werd een eed gevorderd, dat zij bij de geboorte van een kind aangifte zouden doen bij den pastoor der parochie, opdat deze het zou doopen. Slechts zij, die van hunnen Bisschop of Pastoor een bewijs konden overleggen omtrent hunne rechtzinnige katholiciteit, mochten tot ambten of bedieningen worden aangesteld; en, om de opleiding van kalvinistische predikanten, wier vormschool vooral te *Genève* was gevestigd, te beletten, werd den 5 Maart 1569 door ALVA een verbod uitgevaardigd, om aan vreemde universiteiten te studeeren of er studenten heen te zenden.

Nadat de verschrikkelijke *Raad van Beroerten* meer dan twee jaren zijne wreede terechtstellingen had volgehouden, en aan duizenden èn goed èn leven gekost had, scheen ALVA tot meer gematigdheid gestemd te worden. Den 16 Juli 1570 werd namens den koning eene *algemeene amnestie* op plechtige wijze te *Antwerpen* afgekondigd. De Aartsbisschop van *Kamerijk* maakte na de Pontificale H. Mis de brieven van Paus PIUS V openbaar, waarbij aan allen, die zich aan ketterij hadden schuldig gemaakt, vrijstelling van kerkelijke straffen werd geschonken. Evenwel was het aantal uitzonderingen van deze amnestie zóó groot, dat zij haar doel miste. Alle predikanten, allen, die deelgenomen hadden aan het *Verbond der Edelen*, aan de beeldstormerij

en aan de woelingen van *Oranje*, of die reeds eenmaal gevonnisd waren, waren uitgesloten. De haat tegen ALVA veroorzaakte bovendien, dat zij verkeerd werd uitgelegd. Iedereen begreep, dat, ondanks de amnestie, het zwaard des beuls nog boven menig hoofd bleef zweven.

Toch was het getal van hen, die hunne dwaling herriepen en zich met de Kerk verzoenden, belangrijk genoeg, om te bewijzen, dat de massa des volks zonder overtuiging of ernstige bedoeling de predikatiën bijgewoond, of op andere wijze zich tegen de plakkaten vergrepen had.

IV. DE WATERGEUZEN. INNEMING VAN DEN BRIEL.

De *Prins van Oranje*, die zijn plan had zien mislukken, zwenkte nu, om beter tot zijn doel te komen, van de partij des *adels*, naar die des *volks*. Gemakkelijk viel het hem vertrouwen te winnen. De haat tegen ALVA en zijne Spanjaarden, de *Bloedraad*, de *tiende penning*, de *dood van den handel* en de rustelooze geheime werkzaamheid der *konsistoriën* werkten ontzaglijk in zijn voordeel. Bovendien vond hij eenen hoogst gewenschten steun in de *Watergeuzen*.

Onderscheidene Nederlandsche ballingen, welke het zwaard en den *Bloedraad* van ALVA ontvlucht waren, hadden een veiliger verblijf op zee gevonden. Meerendeels waren zij Kalvinisten, fortuinzoekers, berooide edelen, die hunne schuldeischers ontloopen waren, gevluchte misdadigers, Fransche vluchtelingen, en afgedankte soldaten van *Oranje*. Hun haat was even vinnig tegen de Katholieke Kerk en hare geestelijkheid, als tegen *Spanje* en den Landvoogd. Zij zwierven op zee en roofden en plunderden, waar zij landden. Mannen, vrouwen en kinderen, zelfs grijsaards sleepten zij naar

hunne vaartuigen, en vorderden van de bloedverwanten eenen zwaren losprijs. De meeste ongelukkigen, die op zee in hunne handen vielen, werden zonder genade overboord geworpen, of aan de masten gebonden en doodgeschoten.

Woest in kracht, gehard in den strijd, onversaagd bij het bulderen des geschuts en het gebrul der baren, waren zij de mannen, die WILLEM de *Zwijger* noodig had. Hij stelde zich met hen in nauwere betrekking, en schonk hun het recht om in zijnen naam den oorlog tegen *Spanje* ter zee te voeren. Aanvankelijk hadden de *Watergeuzen* geen opperhoofd; maar nu werd door den *Prins* eerst ADRIAAN VAN BERGEN, Heer van *Dolhain,* doch in 1571 de beruchte WILLEM VAN DER MARCK, Baron van *Lumey*, tot hunnen opperbevelhebber aangesteld. De buit, door deze zeeroovers behaald, werd meestal in *Engeland* verkocht, en aan den *Prins* een ruim aandeel gegeven, ten einde hem in staat te stellen den opstand ook te land te kunnen voortzetten.

De *Watergeuzen* worden door de Protestanten vereerd als de *»grondleggers van Neêrlands vrijheid";* maar wie hunne geschiedenis onbevooroordeeld leest, en de woeste wreedheid leert kennen, waarmede zij dezen vrijheidsoorlog tegen weerlooze en onschuldige Nederlanders voerden, denkt meer aan sloopers, dan aan grondleggers. ALVA geeselde met roeden degenen, welke hij als schuldig hield, en wordt daarom verafschuwd; — de *Watergeuzen* geeselden met scorpioenen de onschuldigen en worden verheerlijkt! De *Watergeuzen* hebben aan de Katholieke Kerk van *Nederland* de wreedste en diepste wonden toegebracht. Vooral op kerken, kloosters en geestelijken hadden zij het gemunt. Menig dorp aan de kusten van *Holland* en *Friesland* werd geplunderd en verbrand. Zij plunderden het klooster te *Weert* bij *Dokkum*, een ander

bij *Stavoren*, en voerden den abt gevankelijk weg, om een grooten losprijs op zijn hoofd te stellen. In *Monnikendam* werd de kerk geplunderd en de geestelijken en eenige burgers verjaagd. Elders werden de geestelijken opgelicht, en onder hoon en schimp naar de schepen gevoerd; men dwong hen zich voor groote sommen vrij te koopen, en die niet betalen kon, werd opgehangen of overboord geworpen. Alle bezittingen van kerken werden prijs verklaard. De gouden kelken, die tot het H. Misoffer dienden, waren de geliefde bekers bij hunne zwelgpartijen, en waren zij genoeg door den drank verhit, dan wierpen zij de verscheurde en ontheiligde kasuifels en koorkleederen om de schouders, en zwierven in wilden dans, onder heiligschennende parodie en woeste geuzenliederen, over het dek hunner schepen, of onder de gewelven der pas geplunderde kerk. Zij dwongen de gevangene priesters, onder de bedreiging van den dood, om in hun heilig dienstgewaad de kerkelijke plechtigheden uit te oefenen, onder het dolle gelach der gemeene schepelingen. En al wat nog verder in onze geschiedenis van deze vrijheidshelden zal worden gemeld, zal duidelijk leeren, hoe zij, erger dan de *Noormannen*, de schrik des land en de grootste vijanden van handel en welvaart waren, en niet de vereering, maar den vloek van het nageslacht verdiend hebben. Aan de *Watergeuzen* dankt *Nederland* zijne vrijheid even weinig, als aan den opstand van *Prins* WILLEM. Of waren de Katholieken dezer gewesten geen Nederlanders?

In 1571 voegden zich bij deze bende de reeds genoemde WILLEM VAN DER MARCK, gewoonlijk LUMEIJ geheeten. Deze ellendige woestaard onderscheidde zich weldra door zijn duivelsch karakter en onverzadelijken bloeddorst boven al zijne rotgenooten. Hij liet baard, haren en nagels groeien, totdat hij den moord van

EGMOND en HOORN op de papen en monniken zou gewroken hebben. Alsof deze aan dien moord schuldig waren! Aan hem werd door den *Prins* het opperbevel van een deel der vloot opgedragen. Op zijne vlag stond de tiende penning, van welken hij het land zou verlossen, afgebeeld. Overal waar hij landde, o. a. te *Katwijk*, zaaide hij dood en verderf, en wat hij buit maakte, bracht hij in *Engeland* ter markt. Doch in Maart 1572 verbood koningin ELISABETH van *Engeland*, uit vrees voor den Spaanschen koning, het binnenloopen der *Watergeuzen* in Engelsche havens. Op raad hunner aanvoerders besloten zij nu naar *Tessel* te varen, en staken met ongeveer 25 schepen in zee. De wind dreef hen echter naar de monden van de *Maas* en den 1 April wierpen zij het anker voor *den Briel*. LUMEIJ en de zijnen eischten in naam van den *Prins* van *Oranje* de stad op, en toen de regeering der stad, na verloop van den tot beraad gestelden tijd, geen antwoord gaf, staken zij de *Noorderpoort* in brand, en liepen haar met eenen scheepsmast open. Onmiddellijk werden de kerken geplunderd, de geestelijken, welke zich niet door de vlucht gered hadden, mishandeld en gekerkerd, beelden gebroken, gewijde vaten ontheiligd, gouden en zilveren sieraden, koorkleederen, kasuifels, en alles wat waarde had, als goede buit op de schepen geborgen. Aan de burgers geschiedde geen kwaad; alleen werd de woede gekoeld op priesters en kloosterlingen, die afschuwelijk mishandeld en vermoord werden. Doch hierover in het volgende artikel.

Onmiddellijk na de inneming van *den Briel* werd de stad versterkt, en aan den *Prins* bericht gezonden. Hoewel ALVA zoo spoedig mogelijk krijgsvolk zond, om de *Watergeuzen* te verjagen, bleef de stad in hun bezit, en hadden de opstandelingen vasten voet op den Nederlandschen grond en eene veilige wijkplaats voor de schepen

Van *den Briel* uit verspreidden zich de *Watergeuzen* door het gansche land, om overal tot opstand aan te hitsen. Vele steden in *Zeeland* en *Holland* werden voor den *Prins* gewonnen. *Vlissingen*, *Veere*, *Zierikzee*, *Oudewater* en *Dordrecht* schaarden zich onder de vanen van *Oranje*. *Middelburg* bleef aan de zijde des konings. De kalvinistische partij won dag aan dag, en de werkzaamheid der *konsistoriën* deed zich openlijk gevoelen.

WILLEM liet deze gunstige wending van zaken niet ongebruikt. Ofschoon hij van zijn ambt als Stadhouder des konings over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* afgezet, en door den Graaf van BOSSU vervangen was, zond hij, alsof hij nog Stadhouder was, SONOY, een wreedaardig, doch kundig krijgsoverste, als zijnen luitenant naar *Noord-Holland*. Deze bemachtigde *Enkhuizen*, *Alkmaar*, *Medemblik*, *Edam* en *Monnikendam* en legde er bezettingen van *Watergeuzen*, terwijl de roemrijke Abdij van *Egmond* in de asch werd gelegd. In den loop van Juni en Juli ging nagenoeg geheel *Zuid-Holland*, *Leiden*, *Gouda*, *Gorkum*, *Bommel*, alsook *Haarlem* en nog andere steden naar den *Prins* over, zoodat diens partij in weinig tijds verbazend sterk was toegenomen. In *Noord-Holland* bleef alleen *Amsterdam* den koning getrouw. Vele steden in *Friesland*, *Gelderland* en *Overijsel*, zooals *Sneek*, *Bolsward*, *Franeker*, *Zutfen*, *Hattem*, *Elburg*, *'s Heerenberg*, *Kampen*, *Zwolle*, *Oldenzaal*, *Hasselt*, *Steenwijk* werden mede voor den *Prins* gewonnen; — en zoo was in weinige maanden een groot deel der noordelijke gewesten van den koning afgevallen.

Wie evenwel in dezen plotselingen omkeer een bewijs meent te zien, dat de *Watergeuzen* overal als bevrijders en redders werden begroet, vergist zich deerlijk; en nog grooter is zijne dwaling, als hij meent, dat ook het Katholieke Geloof door de groote menigte

onmiddellijk verzaakt werd. De haat der Katholieken tegen *Spanje* en vooral tegen de gruwelen van ALVA was even groot en algemeen, als bij de Protestanten, en even sterk was hun verlangen naar bevrijding. Maar het Geloof bleef bij duizenden en duizenden onwankelbaar, en, als de Katholieken de poorten openden voor de *Watergeuzen*, dan geschiedde dit algemeen onder de nadrukkelijke voorwaarde, *dat deze slechts zouden vechten voor 's lands vrijheden en tegen Alva's tirannie en Bloedraad, maar hoegenaamd geen inbreuk maken op de vrije uitoefening van den Katholieken Godsdienst, en dat kerken en geestelijken gespaard zouden blijven*. De *Watergeuzen* beloofden dit volmondig; maar als zij eenmaal meester waren van de stad, waren hunne daden geheel anders. Meineed en eedsverkrachting behoorden tot de gewoonte der *Watergeuzen*. Voor het staatkundige doel van den *Prins* was het voldoende, als de steden zich aan zijne zijde schaarden: waarom werden dan kerken en kloosters geplunderd en de priesters vermoord? Is dit niet een bewijs, dat het doel dier vrijheidshelden hoofdzakelijk was om de Katholieke Kerk te verdelgen, gelijk door de *konsistoriën* in geheime vergaderingen reeds lang bepaald en gezworen was. Eenige voorbeelden mogen hier volgen.

Onmiddellijk nadat *Hoorn* tot den *Prins* was overgegaan, eischten de Kalvinisten de groote kerk voor hunnen eeredienst. De regeering der stad antwoordde, dat de Kalvinisten nog weinig in aantal waren, zoodat voor hen de *Lieve Vrouwekerk* voldoende was. Maar aan den eisch werd kracht bijgezet. In dronkenschap verwoestte het grauw alle altaren en beelden in de groote kerk, en daarna werd deze voor den hervormden dienst ingericht. Den 5 Juli trad CLEMENS MAARTENSZ. als eerste predikant op.

In Maart 1573 gaf de *Prins* aan de stad *Hoorn*, ter bestrijding van de oorlogskosten. de goederen der geestelijken. Onder de kloosters wier goederen werden aangeslagen, behoorde dat der *Clarissen*. De weerlooze nonnen werden uit haar klooster verdreven en half naakt, ten spot van soldaten en schepelingen, in twee schepen naar *Amsterdam* vervoerd. WILLEM MOSTAARD, dien wij bij het schrikbewind van SONOY zullen ontmoeten, bekwam den post van rentmeester der geroofde kerkelijke goederen van *Hoorn*.

In *Dordrecht* schond BARTHOLD ENTENS VAN MENTHEDA, onderbevelhebber van LUMEIJ, zijnen gezworen eed, dat de geestelijke goederen gespaard zouden blijven. Hij roofde het *Augustijnerklooster*, waarin tot den 19 Juli de Statenvergaderingen gehouden werden. FRANCISCUS MIERBEKE, gardiaan der *Minderbroeders* en JOANNES KRABBE, prior der *Augustijnen*, werden in de gevangenis geworpen, waar zij vijftien maanden bleven. De *Begijnen* moesten haar klooster inruimen tot kazerne van *'s Prinsen* ruiterij, terwijl in de kerken de beelden werden onder den voet gehaald. In naam der vrijheid werd de nieuwe godsdienst ingevoerd, en de oude afgeschaft en onmogelijk gemaakt.

In *Zierikzee* werd de belofte van behoud van kerken en kloosters op zeer vrome wijze geschonden. Een Kalvinistisch predikant, JACOB BARZELIS, onmiddellijk na den overgang in de stad gekomen, wendde zich terstond tot den Raad, met den eisch, dat in de *O. L. V. Kerk* alle altaren en beelden van stadswege zouden worden opgebroken, anders zou hij het zelf laten doen ten kosten der kerk. De Raad maakte de opmerking, dat men bij het breken der altaren, de pilaren zou beschadigen, op welke het kerkgebouw steunde, en verzocht den predikant, met zijn voornemen te wachten tot de komst van den zaakgelastigde van den *Prins*.

Weinige dagen te voren was namelijk bij den Raad een brief ingekomen van den kalvinistischen volksmenner DATHEEN, waarin deze meldde, dat hij volmacht van den *Prins* had ontvangen, om zoowel in politieke als in religieuse zaken goede orde te stellen, tot rust en behoud der vrome ingezetenen, en bevordering van Gods eer. En deze vrome man schonk »tot rust der vrome ingezetenen en tot Gods eer" aan den manhaften JACOB BARZELIS de macht, om in *Zierikzee* en in het land van *Schouwen* de kerken te »reinigen", ontvangers en rentmeesters der kerkelijke goederen aan te stellen, ten einde daarmede predikanten en hervormde onderwijzers eerlijk te onderhouden. De katholieke regeering der stad werd »om de goede orde" onmiddellijk door eene *hervormde* vervangen, en deze besloot de »onnoo-»dige" sieraden der katholieke kerken te verkoopen, om krijgsbehoeften aan te schaffen.

Ondanks den gedanen eed plunderden de *Geuzen* in Juli 1572 de *St. Janskerk* te *Gouda* en namen de *Gasthuiskerk* in bezit.

De stad *Haarlem* ging den 3 Juli tot den *Prins* over. De regeering der stad stelde als voorwaarde, dat de geestelijken aan lijf en goed onverkort zouden blijven. Deze voorwaarde werd aangenomen, maar onmiddellijk schaamteloos geschonden. Reeds den 21 Augustus waren onder aanvoering van RIPPERDA en PIETER KIES kerken en kloosters geplunderd en de priesters verjaagd.

In *Amersfoort* werden, ondanks den eed van Graaf WILLEM VAN DEN BERG, de kerken geplunderd en vernield, en de sieraden gestolen.

Te *Elburg* nam dezelfde WILLEM VAN DEN BERG voor zijn aandeel in de plundering een ton met kelken, monstransen, cibories en ander goud- en zilverwerk, en gaf aan een zijner dienaren het *Karthuiserklooster* van *Kampen* ten geschenke.

Bij *Sneek* werd het klooster *Groendijk* geplunderd en de nonnen verdreven. In *Bolsward* waren zelfs de katholieke leeken genoodzaakt voor de »bevrijders” te vluchten.

Ook op het platte land werden kerken en kloosters geplunderd en gebrandschat. De oude abdij van *Rijnsburg*, het eerwaardig monument van het Oud-Hollandsche Gravenhuis, werd deerlijk geschonden en ontheiligd.

Deze lijst kan nog met tal van andere feiten vermeerderd worden, doch zij is genoeg, om te doen zien, welk het hoofdoel was der *Watergeuzen* bij hunne veroveringen, en welk recht die mannen hebben op de vereering der Nederlandsche Katholieken.

En waren nog maar alleen de namen van *plaatsen* te noemen, waar kostbare gebouwen, monumenten van katholieke godsvrucht vernield, gouden en zilveren sieraden gestolen, priesters en kloosterlingen gevangen of verdreven werden: — doch helaas, een droevig artikel moet hier volgen over de afschuwelijke moordenarijen, door de *Watergeuzen* gepleegd op onschuldige en weerlooze priesters, die de waarheid van het H. Katholieke Geloof met martelaarsbloed bezegeld hebben.

V. NOORD-NEDERLANDSCHE MARTELAREN.

Den 26 Juni 1572 verscheen een der grootste woestelingen onder de *Watergeuzen*, MARINUS BRANDT, met dertien schepen voor de stad *Gorkum*. Wijl ook hier beloofd werd, dat niemand om zijn Geloof zou worden lastig gevallen, kwam hij spoedig in het bezit der stad. Daags daarna werd het kasteel van *Gorkum*, waar de priesters, kloosterlingen en vele leeken veiligheid gezocht hadden, aan den aanvoerder overgegeven, onder uitdrukkelijk beding van vrijen aftocht voor allen, niet één uitgezonderd. Tegen de bezworene overeenkomst in, behandelde BRANDT hen als gevan-

genen. Twee katholieke burgers DIRK BOMMER en ARNOUD DE KONINCK werden aan de galg gehangen, en de overige leeken tegen grof geld ontslagen; maar de priesters en kloosterlingen moesten achterblijven. Men sloot dezen eerst in een dievenkot en liet ze verhongeren, om ze dan op vrijdag vleesch aan te bieden. Zij weigerden het echter, wijl het hun ter bespotting der kerkelijke wet werd aangeboden. Begeerig om geld machtig te worden, trokken de *Geuzen* des nachts naar den kerker, en eischten van den Pastoor LEONARDUS VAN VECHEL, GODEFRIDUS VAN DUINEN en JOANNES VAN OISTERWIJK, Rector der *Augustinessen*, onder bedreiging van den dood, de schatten van kerk en klooster. In hunne verwachting te leur gesteld, mishandelden zij hen en vooral den jongsten Pastoor der stad, NICOLAUS POPPEL, op wien zij, om zijn preeken tegen de ketterij, bijzonder verbitterd waren. Een geladen pistool werd hem op den mond gezet en hem gevraagd, of hij bereid was voor het Katholieke Geloof te sterven. »Gaarne", antwoordde NICOLAUS onverschrokken, »en bijzonder voor dit mijn geloof, dat het Lichaam en Bloed zelf van onzen Heer JESUS CHRISTUS in het Allerheiligste Sacrament onder de gedaanten van brood en wijn waarachtig tegenwoordig is." Niet anders denkend, dan dat het schot zou losbranden, sprak hij met luider stem: »Heer, in uwe handen beveel ik mijnen geest." Maar de roovers wilden van de schatten hooren, sloegen hem het koord van eenen *Franciskaan* om den hals en het andere einde over de deur, en heschen hem herhaaldelijk zoo geweldig op en neer, dat hij bewusteloos nederzeeg.

Daarop vroegen zij den jongsten der *Franciskanen*, waar het geld des kloosters was; doch deze verwees hen naar den Gardiaan NICOLAUS PIEK. Nu werd deze op dezelfde wreedaardige wijze gemarteld, totdat

het koord brak, en hij zonder eenig teeken van leven op den grond stortte. Om te onderzoeken of hij nog leefde, lieten zij de vlam eener kaars in mond en neus branden en, hem dood wanende, schopten zij hem weg onder de woorden: »'t Is maar een monnik, wie zal er naar talen?" Maar de Heilige had de kroon der Martelaren nog niet verworven. Allengs kwam hij weder tot bewustzijn, en bemoedigde zijne medebroeders tot volharding. Eenigen tijd later kwam een beschonken *Fries* den kerker binnen, die den gevangenen beval de wangen op te blazen, en hen dan met de volle vuist zóó geweldig sloeg, dat bij velen het bloed uit mond, neus en ooren sprong. Een der kloosterlingen, WILHADUS geheeten, een grijsaard van omtrent 90 jaren, sprak bij iederen slag kalm en bedaard »*Deo gratias*", en toen een der beulen bij bespotting deed, alsof hij bij hem biechtte, en vroeg wat hij daarvan zeide, sprak de grijsaard even kalm: »Ik zal God voor u bidden." Daarop volgde eene mishandeling zoo onmenschelijk, dat ook hij als in onmacht viel.

Het gelukte intusschen aan eenige Gorkumsche Katholieken den oudsten Pastoor LEONARDUS VAN VECHEL voor veel geld uit de gevangenis te bevrijden. Hij moest evenwel zich onthouden van het lezen der H. Mis, en mocht de stad niet verlaten. Ook de bloedverwanten van den Gardiaan NICOLAUS PIEK beijverden zich om dezen vrij te koopen, maar hij antwoordde, dat hij niet dan met alle anderen bevrijd wilde worden, en anders met allen wilde sterven.

Op den 1n Juli kwam de afvallige Kanunnik van *Luik*, JAN VAN OMAL, van *den Briel* naar *Gorkum* met volmacht, zooals hij zeide, van LUMEIJ om alle priesters en kloosterlingen op te hangen. De geloofshelden meenden, dat nu hun laatste uur geslagen had, en bereidden zich ernstig tot den dood. Het bleek

echter slechts schrikaanjaging te zijn. Van hunne bovenkleederen beroofd en twee aan twee opgeleid, voerde men hen nu naar eene welvoorziene tafel, waar er velen zaten te brassen. Men gaf hun dobbelsteenen met de woorden: »werpt nu, wie het eerst zal hangen; de anderen zullen op hun beurt volgen." »Dat is onnoodig", riep de moedige Gardiaan, »ik bied mij gaarne het eerst aan; ik ken den strop: ik heb het nog pas ondervonden." Doch het was ook nu weder alleen om eene duivelachtige vertooning te doen. De kloosterlingen werden weder naar den onderaardschen kerker terug gebracht; terwijl voor de andere geestelijken eene eenigszins betere gevangenis voor geld was verkregen.

Op den feestdag van *O. L. V. Visitatie* (2 Juli) beklom Pastoor LEONARDUS in de groote kerk van *Gorkum* den predikstoel, verkondigde onder een grooten toeloop van volk den lof der H. MAAGD, en verdedigde hare vereering tegen de nieuwgezinden, terwijl hij zijne toehoorders gestadig en met kracht tot volharding in het Katholieke Geloof aanspoorde. Dit wekte opnieuw de verbittering der *Watergeuzen*, en men zocht eene gelegenheid, om hem op nieuw te vangen. Nog dienzelfden dag ontving LEONARDUS van zijne zuster bericht, dat zijne moeder in *'s Hertogenbosch* ernstig ziek lag, en haren zoon wenschte te zien. Reeds was gezorgd voor een verlofbrief van MARINUS BRANDT, waarmede de Pastoor veilig kon vertrekken.

Nauwelijks echter was hij tot *Woudrichem* gekomen, of de priesterhaters zetten hem na, verduisterden opzettelijk zijn verlofbrief, en voerden hem terug naar *Gorkum*. Intusschen had men daar het volk door schandelijken laster tegen den onschuldigen Herder opgeruid, en werd hij door de menigte met alle verwoedheid ontvangen. Men vloekte en sloeg en schopte

en trapte hem het gansche lichaam over, onder den uitroep: hang hem op! hang hem op! Vergeefs beriep LEONARDUS zich op zijn vrijgeleide; men sleepte hem naar het kasteel, waar BRANDT hem gelastte zich voor de pijnbank te ontkleeden. Deze marteling ontkwam hij echter, doch hij werd bij de kloosterlingen in het kerkerhol geworpen.

De regeering der stad wendde zich nu tot den *Prins* van *Oranje* om de vrijstelling der gevangene priesters te verkrijgen; maar JAN VAN OMAL, bevreesd dat het verzoek zou worden ingewilligd, liet de martelaars in den nacht van den 5 Juli naar LUMEIJ'S roofhol, *den Briel*, voeren. In een schuit geworpen kwamen zij daar den 7 Juli aan, en werden onder de grofste beleedigingen en mishandelingen van het gemeen ontscheept.

Toen LUMEIJ vernam, welke aangename vangst hem werd gebracht, verliet hij terstond het bed, waarop hij van zijne nachtelijke slemppartijen uitrustte, en ontving de gevangenen onder den ruwsten schimp en hoon Zijne soldaten bonden hen twee aan twee, en leidden hen rondom eene daar opgerichte galg; zij moesten er ondergaan, en achteruit om heengaan, en in een kring voor knielen, en dit alles onder het zingen van opgegeven kerkgezangen ter eere van MARIA. Daarop trokken zij in processie naar de stad, terwijl de gansche menigte hen smaadde en bespotte. Op de markt stond eene galg gereed; zij moesten er weder driemaal om heengaan en kerkhymnen zingen, terwijl het grauw, waaronder zelfs vrouwen, hun de gemeenste scheldwoorden toeriep. Uitgeput en badend in hun zweet, werden de martelaars eindelijk in een vuil dievenkot gestoken, waar zij ANDREAS WOUTERS, Pastoor van *Heijnoord*, vonden, terwijl een half uur later twee *Norbertijnen* van *Monster*, ADRIANUS VAN HILVARENBEEK en JACOBUS LACOPS, werden binnengebracht.

In dien ondersten stikdonkeren kelder, waar alle onreinheid van twee hoogere gevangenissen in neerkwam, bleven zij dicht opeengedrongen staan tot 's middags drie uur, en werden toen, altijd nog zonder voedsel, naar het stadhuis geleid, om daar één voor één door Kalvinisten ondervraagd te worden. Moedig bleven allen in de belijdenis des Geloofs, en verdedigden met vuur de waarheid der Katholieke leer.

In den namiddag van 8 Juli bracht men zeven hunner opnieuw naar het stadhuis, om scherper te worden verhoord; men koos hiertoe de Pastoors LEONARDUS VAN VECHEL, NICOLAUS POPPEL, den Gardiaan NICOLAAS PIEK, diens vicaris HIERONYMUS VAN WEERT, GODEFRIDUS VAN MERVEL en de twee *Norbertijnen*. Maar de poging, om hen tot afval te bewegen, mislukte volkomen.

Midderwijl was bij MARINUS BRANDT te *Gorkum* een brief ingekomen van den *Prins van Oranje*, met bevel de gevangen priesters op vrije voeten te stellen. Een afschrift van dien brief zond hij onverwijld naar LUMEIJ in *den Briel*. Deze begon daarop te razen, zeggende, dat hij het gezag des Prinsen niet erkende, dat hij alleen meester was, en doen zou wat hij wilde, en dat hij gezworen had geen paap of monnik te sparen.

Oranje's tusschenkomst was het teeken tot den dood der martelaars. LUMEIJ weigerde nu ook het losgeld, hem voor de bevrijding van den Gardiaan aangeboden. Na een woeste slemp- en drinkpartij ziet hij den brief des Prinsen nog eens in, en merkt, dat het slechts een afschrift is. Daarop barst hij in verwenschingen uit tegen MARINUS BRANDT en tegen den *Prins*: hij zou dien nacht (van 8 op 9 Juli) nog toonen, dat hij meester was, en zich door niemand liet gebieden. En op staanden voet beval hij, dat alle gevangen priesters en monniken zouden worden opgehangen; niet één,

tegen wat losprijs ook, mocht worden vrijgekocht.

Onmiddellijk werd het vonnis ten uitvoer gelegd. De Gardiaan, voor wien zijne bloedverwanten hadden weten te verkrijgen, dat hij eenigen tijd in een bijzonder huis mocht gaan, en die, ondanks hunne smeekingen, noch tot afval, zelfs niet in schijn, noch tot de vlucht was te bewegen, werd uit die woning gehaald, om met de overigen den martelaarspalm te winnen.

Geheel tot den dood bereid, werden alle gevangenen, een en twintig in aantal, omstreeks één uur na middernacht, twee aan twee gebonden, en van krijgsvolk te voet en te paard omgeven, buiten de stad geleid. Men zocht eene geschikte plaats tot uitvoering van het vonnis, en kwam aan de overgebleven turfschuur van het verwoeste *St. Elisabethsklooster Ten Rugge*, waar zij twee balken zagen, geschikt voor hun doel. De martelaren bevalen hunnen jongsten strijd aan God, en vermaanden elkander tot volharding. Men ontkleedde hen geheel. De Gardiaan werd het eerst ter galg geleid, en trad blijmoedig de ladder op, altijd nog zijne broeders vermanende, totdat het koord zijn stem onderbrak. Achtereenvolgens werden nu de andere gevonnisd. Een jonge leekebroeder HENRICUS bezweek, helaas, voor het aanschijn van den dood, en werd uit hun midden gevoerd. Dit voorval bedroefde vooral den vurigen Vicaris HIERONYMUS, en bij het opgaan van de ladder verweet hij den kalvinistischen predikant zijne snoode verleiding. Verbitterd door dat moedig woord, kerfden de soldaten zijn lichaam, en sneden hem het Jerusalemsche pelgrimskruis uit de borst en rechterarm, totdat het koord hem worgde.

Een nieuwe smart ondervonden de overigen bij den afval van een tweeden *Minderbroeder*, WILLEM, die dienst nam bij OMAL. Deze vond drie maanden later een rampzalig einde, daar hij wegens diefstal werd opgehangen, terwijl de jonge HENRICUS naderhand

rouwmoedig wederkeerde. Zoo is van nog twee, die reeds vroeger uit vrees voor den dood tot afval gebracht waren, de een, ADRIANUS, Pastoor van *Maasdam*, opgehangen, terwijl de andere, PONTUS HEUTERUS, in OMAL'S dienst gekomen, wist te ontsnappen en oprechte boete deed.

Vijftien geheel naakte lijken hingen aan één balk, drie aan een andere, en de *Norbertijn* JACOBUS LACOPS hing aan eene leer. Uiterst ruw waren de beulen te werk gegaan; de eene martelaar had het koord in den mond, een ander onder de kin; bij anderen was het koord niet strak aangehaald, zoodat zij een langen doodstrijd hadden, en bij klaren dag nog leefden, zooals NICOLAUS POPPEL.

Het had van twee tot vier uur geduurd, eer de foltering aan allen was voltrokken, en nog was de haat der beulen niet verzaad. Zij verminkten, openden en slachtten al die lichamen, sneden de ledematen af, en staken ze op hunne helmen, en gaven een voorbeeld van teugelooze ontucht, die niet nader kan beschreven worden. Zoo mishandeld, bleven die lichamen den ganschen dag daar hangen, ten gruwzamen spot van de menigte, die er kwam zien, waaronder zelfs kinderen.

Eindelijk, doch alweer voor geld, kregen de Katholieken verlof die eerwaardige lichamen te begraven. Men legde ze neer in twee groote groeven, welke men onder de beide balken had gedolven.

In het jaar 1615 zijn eenige Relikwieën opgegraven, en naar *Brussel* vervoerd. Paus CLEMENS X sprak den 14 November 1675 de zaligverklaring uit der 19 Martelaren van *Gorkum*, en Paus PIUS IX heeft hen den 29 Juni 1867 op plechtige wijze aan de openbare vereering der Katholieke Kerk voorgesteld. De juiste plaats hunner marteling is, na onvermoeide nasporingen, teruggevonden, en jaarlijks trekken duizende

pelgrims ter vereering dier H.H. Geloofshelden naar het Martelveld te *den Briel.* [1])

Reeds vóór den gruwelijken moord dezer bloedgetuigen hadden reeds andere geestelijken te *den Briel* de martelkroon verworven. Op den 7 April 1572, dus binnen eene week na de inneming der stad, werd HENRICUS BOOGAERT, Pastoor van *Hellevoetsluis,* in zijne gemeente gevangen genomen, naar *den Briel* gevoerd en op allerlei wijzen tot afval van het Geloof aangespoord. Om zijne moedige trouw en standvastigheid werden hem eerst de toppen van handen en voeten afgesneden, zijn hoofd, aangezicht en hals met een mes gekorven, en toen werd hij opgehangen, terwijl nog de gemeenste mishandelingen aan zijn lijk werden gepleegd.

BEROLDUS, Kanunnik van *den Briel,* werd gedwongen zijne woning af te staan aan de bijzit van JAN VAN OMAL. Toen hij dit weigerde, werd hij des nachts uit zijn bed gelicht en, zonder verhoor, met nog drie andere priesters en eenen leek, VINCENTIUS geheeten, aan de galg gehangen. Nog levende werden zij afgesneden en in eenen modderput geworpen, waar zij nog twee dagen met den dood bleven worstelen.

CORNELIS JANSE, LUYKXIUS genaamd, geboren te *Sundert,* Pastoor in de *Tinnaart,* een vlek onder het district van *Bergen,* werd naar *den Briel* gesleept en opgehangen.

MATHIAS PASIANUS, Pastoor van *Eclo* in *Vlaande-*

---

[1]) De namen der 19 Heiligen zijn: NICOLAUS PIEK, HIERONYMUS VAN WEERT, THEODORUS VAN EEMS, NICAZIUS HEEZE, WILHADUS VAN DENEMARKEN, GODEFRIDUS VAN MERVEL, ANTONIUS VAN WEERT, ANTONIUS VAN HOORN, FRANCISCUS DE ROY, PETRUS VAN ASSCHE, CORNELIUS VAN WIJCK, allen Minderbroeders; verder LEONARDUS VAN VECHEL, NICOLAUS POPPEL, GODEFRIDUS VAN DUINEN, JOANNES VAN OISTERWIJCK, JOANNES VAN HOORNAAR, ADRIANUS VAN HILVARENBEEK, JACOBUS LACOPS en ANDREAS WOUTERS.

ren, werd met eenige Spaansche soldaten gekneveld naar *den Briel* gebracht. Eerst hing men de soldaten op; daarna begon men den Pastoor te pijnigen. Na vele mishandelingen gaf men hem een dik touw in den mond, haalde het achter zijn hoofd vast, zoodat de mond werd opengescheurd, en zoo hing men hem op. In dezen toestand leefde hij nog ruim drie uren.

De lichamen dezer Martelaren werden »naakt uitgetrokken", en begraven op het kerkhof van het *St. Catharinaklooster*.

De *Watergeuzen* vernielden in Mei en Juni 1572 in den omtrek van *Delft* drie vermaarde kloosters: het beroemde *Koningsveld*, door vrouwen van edelen stam bewoond, het klooster *Sion*, eene stichting der *Broeders van het gemeene leven*, en het *Karthuizerklooster*.

In dit laatste klooster leefde JUDOCUS VAN SCHOONHOVEN. Bij de nadering der *Watergeuzen* was hij naar *Delft* gevlucht, en wilde zich van daar naar *Utrecht* begeven. Onderweg werd hij in *Overschie* verraden, en naar het roofhol van LUMEIJ, *den Briel* gevoerd. Dezelfde JAN VAN OMAL ontving den vromen kloosterling met hoongelach en beschimping, en trachtte met allerlei middelen hem van het H. Geloof afvallig te maken. Hij beval hem, tegen den kloosterregel der Karthuizers, vleesch te eten; doch ontving eene weigering. »Is u het vleesch verboden, zoo sprak hij, neem dan dezen beker en drink den wijn, die daar in is." »En zelf dronk hij eerst uit den beker, een geroofden kelk, die dienst gedaan had aan het H. altaar. Het moedig antwoord van den Karthuizer was: »waar is het, dat het mij geoorloofd is, een dronk wijn te nemen; maar door uit dezen kelk te drinken, wordt het Bloed des Heeren gesmaad." En hij ging voort, verweet hem zijne misdaad en dreigde hem met het oordeel van God. Maar aanstonds gebood VAN OMAL hem te zwijgen en wierp hem in een duisteren

kerker, waarschijnlijk dezelfde, waarin ook de H.H. Martelaren van *Gorkum* gezucht hadden. JUDOCUS, die de wreedheid zijner beulen kende, begreep dat zijn laatste uur weldra geslagen zoude zijn. Met tranen van berouw overdacht hij de gebreken en fouten zijns levens, en sprak zijn laatste biecht bij een priester, die met hem gevangen was. Den volgenden dag, den 31 Juli 1572, werd hij veroordeeld tot de galg, en als een zachtzinnig lam bood hij zijnen hals voor den strop. Ook hier koelden de beulen hunne razernij aan het ontzielde lichaam. JUDOCUS werd begraven op het kerkhof van het *St. Catharinaklooster* te *den Briel.* Hij was 37 jaren oud.

Met de vermelding, dat de vrome LEONARDUS BOISCHOT van *Oosterhout* den 8 September 1572 te *den Briel* voor het H. Geloof ter dood gebracht werd, sluiten wij de lijst der Brielsche Martelaren, wier aantal, volgens geloofwaardige getuigen, tot 184 klimt.

Met de inneming van *den Briel* was de zaak der Hervorming beslist, en die der Katholieken verloren. Bij den overgang der steden naar den *Prins* werd onmiddellijk de aan den koning trouw blijvende magistraat verdreven, en eene regeering aangesteld, waarop *Oranje* rekenen kon. Zijn onmiskenbaar talent wist mannen te kiezen, doortrokken van het zuurdeesem der Hervorming, of onverschillig voor den Godsdienst, maar bedreven in regeeringsbeleid.

Den 19 Juli 1572 werden alle nieuwe regeeringen te *Dordrecht* bijeengeroepen ter *Statenvergadering*, waar de grondslag gelegd werd voor de latere *Republiek der zeven Provinciën.* Op deze vergadering werd besloten WILLEM van *Oranje* te erkennen als wettigen *Stadhouder* van *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *West-Friesland.* De hervormde zoowel als de Katholieke Godsdienst zou vrij worden uitgeoefend, zooals de

overheid dat het gevoeglijkst zou oordeelen. Niemand zou om den Godsdienst bemoeilijkt worden, en de geestelijke personen zouden ongemoeid blijven, ten ware zij zich als vijanden toonden en zich verkeerd gedroegen. De 100.000 kronen, welke de *Prins* vroeg voor het voortzetten van den oorlog tegen ALVA, werden gevonden uit het goud en zilver der kerken en geroofde geestelijke goederen, alsook uit gedwongen leeningen bij rijken en kerkelijke besturen.

Hoe de vrije uitoefening van den Katholieken Godsdienst en het ongemoeid blijven der geestelijke personen moest begrepen worden, wist een ieder. Doch men maakte deze bepaling, om een blinddoek voor de oogen der menigte te binden. Toen het besluit der Dordsche vergadering bekend werd, gevoelden dan ook de Katholieken, dat het met den Godsdienst hunner vaderen gedaan was. Vele geestelijken, overheidspersonen, edellieden en burgers, wel 4000 in getal, verlieten hunnen geboortegrond, om elders den dierbaren schat des Geloofs veiliger en rustiger te bewaren.

De Protestantsche geschiedschrijvers, welke zoo jammerlijk treuren over het uitwijken der hervormers uit vrees voor de *Inquisitie* en ALVA, maken van deze vlucht der Katholieken voor de nieuwgezinden bijna geen melding. En toch waren deze niet het minst edele deel der bevolking. Aan deze vlucht moet het worden toegeschreven, dat nu nog in onze noordelijke provinciën zeer weinigen van katholieken adel worden gevonden.

Volgens de bepaling derhalve van *Dordrecht* bleef het gezag van koning FILIPS II nog in naam gehandhaafd; doch de *Prins*, die tegen hem in openbaren opstand was, werd als zijn Stadhouder erkend, hoewel hij sinds lang afgezet, en door den Graaf van BOSSU was vervangen. Duidelijk genoeg was ook die handhaving van het koninklijke gezag niets anders dan een

lokaas voor de menigte. De landsregeering droeg van nu af het karakter van een revolutionair-kalvinisme.

Alles te verhalen wat ondanks de afgekondigde vrijheid van godsdienst en het ongemoeid laten van geestelijken in deze gewesten geschied is, zou onmogelijk zijn. Overal toch werden de priesters en kloosterlingen niet slechts verjaagd, maar mishandeld, in hunne schuilhoeken opgespoord, als wilde dieren vervolgd, en bij menigte vermoord. Hoevelen er als martelaars voor het H. Geloof vermoord zijn geworden, is niet te berekenen. De Katholieken waren overwonnen, en overwonnelingen hebben geen geschiedenis, ofwel hunne geschiedenis wordt door de overwinnaars »*gemaakt.*" Eenige feiten echter zijn als getuigen van den wilden bloeddorst der *geuzen* in de herinnering bewaard gebleven, en daaruit valt voldoende af te leiden de aard der gepleegde gruwelen en de wijze, waarop men gewoonlijk de »Paapsche afgodendienaars" van kant hielp. De hevige gruwelen van LUMEIJ zijn wel is waar door den *Prins* afgekeurd; maar de vervolging der Katholieken lag geheel op zijnen weg, om namelijk door de overwinning der Kalvinisten tot eene nieuwe staatkundige orde van zaken te komen.

Mede onder de eerste slachtoffers vielen zes *Minderbroeders* uit *Alkmaar*, namelijk DANIEL ARENDONK, Gardiaan, CORNELIS VAN DIEST, JAN VAN NAARDEN, LOUIS VOETS, ADRIAAN VAN DER GOUDE en ENGELBERT TERHOOG (of TERBORG). In weerwil van de beste beloften der kalvinistische overheid werden de vijf eerstgenoemde, om opschudding onder het volk te voorkomen, gevankelijk naar *Enkhuizen*, het broeinest van SONOIJ, gevoerd, en daar den 24 Juni 1572 voor de belijdenis van het Katholieke Geloof onmenschelijk mishandeld en gedood. Een afgevallen priester GERARDUS van *Berckenrode* toonde den Gardiaan eene

hostie en vroeg hem smalend: »Is dit de God, dien gij tot nu toe aangebeden hebt? Zeg het openlijk: Is dit uw CHRISTUS?" Onverschrokken antwoordde de moedige Geloofsbelijder: »Als deze hostie door een wettigen priester geconsacreerd is, verklaar ik moedig en openlijk, dat zij is onze God en Zaligmaker, die voor het menschelijke geslacht aan het kruishout hing." Deze belijdenis kostte hem het leven. Met blijmoedigheid zijne broeders tot standvastigheid vermanend bood hij den hals voor den strop. Vóórdat de andere martelaren hetzelfde lot ondergingen, werd aan den leekebroeder, ADRIAAN VAN DER GOUDE, het leven geboden, als hij wilde helpen in het martelen zijner medebroeders. Doch ook hij koos eenen glorievollen dood boven het leven, op zulk eene ellendige wijze gekocht. Aan zijn eigen koord werd hij opgehangen. Daarna volgden de andere. ENGELBERT TERHOOG had zich weten te verschuilen, maar werd door eene vrouw verraden, naar *Ransdorp* gevoerd, en daar na afschuwelijke folteringen aan eenen boom opgehangen.

In *Schoonhoven* waren de religieusen van het klooster *»den Hem",* hetwelk buiten de stad gelegen was, bij de nadering der *Watergeuzen* binnen de muren gevlucht. JACOB CRUIJCK, CORNELIS REINERS, CASPAR ARNOLDS en THEODORICUS GERRITS van *Gouda*, werden echter door LUMEIJ'S knechten gegrepen en wreedaardig omgebracht. De twee eersten werden tegenover het stadhuis aan een boom gehangen; CASPAR aan den staart van een paard gebonden naar *Gouda* gesleurd, en aan de ra van een visschersschuit op- en neer geheschen, totdat hij stierf; zijn lichaam bleef eenige dagen hangen. THEODORICUS GERRITS vond den dood in de foltering van 34 wonden.

Toen LUMEIJ in *Gouda* was gekomen, vestigde een groot deel zijner troepen zich bij de *Broeders van het gemeene leven*, en verontrustte de stille kloosterlingen

op verschrikkelijke wijze. De Overste, JOANNES VAN RIXTEL, ging met nog eenen anderen priester, LAMBERTUS van *Gouda*, tot LUMEIJ, om dezen te verzoeken aan de balddadigheid zijner krijgsknechten een einde te maken. LUMEIJ, die hen van verre zag aankomen, riep spottend uit: »Zie, de schapen komen bij den wolf geloopen," en gaf tegelijk aan zijne soldaten een teeken. Met de blanke sabel werden de beide eerwaardige mannen nagezet, over een binnenplaats gejaagd, vastgegrepen, door den tuin des kasteels in doornen en distels voortgesleurd, en toen sneden de onmenschen hun, terwijl zij nog teekenen van leven gaven, het hart uit het lichaam.

Bij de inneming van *Goes* in Augustus 1572 werden drie Pastoors uit den omtrek gevangen genomen, en eenige dagen later opgehangen. In diezelfde maand stierf GERRIT HONAEUS, Regulier-Kanunnik van *Windesheim*, uit het klooster van het *Nieuwe Licht* bij *Hoorn*, den marteldood bij *Monnikendam*. In October van hetzelfde jaar werden te *Zutfen*, op last van WILLEM VAN DEN BERG, zeven *Minderbroeders*, onder welke GERARDUS WOLFF, aan de galg gehangen, nadat men hun tevoren den buik had opengesneden. Den 1 November 1572 doodden de *geuzen* te *Heemstede* op de wreedaardigste wijze ARNOLD JOANNES van *Bergambacht*, priester van *Leiden*; zijn lichaam werd te *Langeveld* bij *Noordwijk* begraven. In *Grootebroek* won dienzelfden dag ADRIANUS OLAI van *Haringhuizen* de kroon der Martelaren.

In December maakte LUMEIJ zich schuldig aan den afgrijselijken moord van den eerbiedwaardigen CORNELIUS MUSIUS, Overste van het *St. Agathaklooster* te *Delft*. Deze was een grijsaard van twee en zeventig jaren, van onbevlekten levenswandel, en genoot om zijne deugd en godsvrucht en beminnelijke hoedanigheden de vereering en vriendschap van den *Prins van Oranje*.

Aanleiding tot zijnen dood was het volgende. LUMEIJ, gehuisvest in de woning van zekeren JOANNES HUYTER te *Delft*, eischte van de stedelijke regeering, dat zij den dood van een zijner krijgsknechten onrechtvaardig zou verklaren; zoo niet, dan zou hij dien dood wreken, al was het op het hoofd van den eerbiedwaardigen MUSIUS. MUSIUS vernam dit, en hoorde tevens, dat LUMEIJ, bij gelegenheid van eenen maaltijd bij den *Prins van Oranje*, ongunstig over hem sprak, en *Oranje* het leven van MUSIUS in LUMEIJ'S macht gesteld zou hebben. Daarom vroeg hij aan *Oranje* verlof om den 9 December 1572 naar den *Haag* te mogen gaan. Van eene eerwaarde zuster CAROLETTA MERWIA en zijn peetekind CORNELIUS MUSIUS VAN DER MEERE vergezeld, maakte hij, om de gevallen sneeuw, de reis per slede. Maar dicht bij den *Haag* werd hij door eenige ruiters van *Oranje* ingehaald, en gedwongen terug te keeren, wijl hij verdacht werd naar *Utrecht*, tot den vijand, te willen gaan. Op den terugtocht ontmoetten zij eene afdeeling soldaten van LUMEIJ, die hem dwong niet naar *Delft*, maar naar *Leiden* te trekken, waar LUMEIJ zich bevond. De neef van MUSIUS werd met een ijzeren keten vastgebonden aan den arm van zijnen oom. Spoedig was het gerucht van MUSIUS' gevangenneming in *Delft* bekend, en onmiddellijk werden door de inwoners pogingen in het werk gesteld, om van den *Prins* een bevelschrift te verkrijgen ter zijner bevrijding. De *Prins* stond hunne bede toe, en vaardigde nog dien eigen nacht een schrijven uit, waarbij de invrijheidstelling van MUSIUS en zijne reisgenooten gelast werd. Doch het was reeds te laat.

MUSIUS was bij zijne aankomst te *Leiden* in het huis gebracht van VINCENTIUS LOCKHORST, dat tijdelijk werd bewoond door GIJSBERTUS VAN DUIVENVOORDE, Heer van *Opdam*, een vriend van MUSIUS' vader; maar van deze ontving hij, in plaats van hulp, bittere

bespotting. Een kalvinistisch predikant poogde hem tot afval te bewegen; maar de moedige belijder toonde zich getrouw, hoewel hij kon vermoeden, welk een vreeselijk einde hem zoude wachten. — Daarop werd hij overgebracht naar het huis van CORNELIUS VAN VEEN, waar LUMEIJ verbleef. Tegen den avond begon de marteling. Genoemde GIJSBERTUS VAN DUIVENVOORDE en de bekende JAN VAN OMAL strekken den grijsaard op eene tafel uit, vullen zijn lichaam met koud water en niet te noemen onreinheid, en laten dit, door hem te slaan en te schoppen, de keel weer uitloopen. Zij ontkleeden en geeselen hem, zoodat zijn bloed de muren bespat. Vandaar brengen zij hem in een kelderhok, en hangen hem daar aan een dun koord met het hoofd naar beneden aan een ijzeren ring. Hij valt, daar het koord breekt, en een zijner teenen wordt afgescheurd, en het hoofd gekwetst. Nieuwe mishandelingen volgen. Tusschen negen en tien uur in den avond brengen zij MUSIUS naar buiten, laten hem blootsvoets en deerlijk gewond eenen langen weg afleggen, en brengen hem naar de gereed gemaakte galg, waar hij zijn offer voltooit. De nagels worden hem van de voeten gesneden, en nog eenige uren worstelt hij met den dood. Eerst tegen den middag van den 11 December komen de moordenaars terug, vermaken zich op de gruwelijkste wijze met zijn lijk, en ternauwernood krijgt eene zuster uit het klooster *Leeuwenhorst* bij *Noordwijk* verlof, om de heilige overblijfselen te mogen begraven. De plaats der begrafenis is nauwkeurig onthouden; maar later werd het gebeente niet teruggevonden.

Deze moord, met de uitgezochtste wreedheid bedreven, wekte algemeene verontwaardiging. WILLEM van *Oranje* zag zich genoodzaakt LUMEIJ gevangen te nemen en uit *Holland* te verbannen. Deze nam de wijk naar het land van *Luik*, waar hij vijf jaren later

rampzalig aan zijn einde kwam. Door zijn eigen hond gebeten en deerlijk gewond, viel hij in razernij, en in wanhoop kreet hij uit »kan er wel iemand gevonden worden, die zoo gefolterd wordt als ik?" De ellendeling stierf, gelijk hij geleefd had, en hoewel hij in zijne laatste oogenblikken nog om eenen priester gesmeekt moet hebben, werd hem deze genade niet geschonken.

In *Wormer* verwierven den martelpalm ANTONIUS HOVEUS, Abt van *Echternach*, en GEERTRUIDA, dochter van ADRIAAN SIMONS, die, levensmiddelen brengend aan haren broeder, die priester was, door de *geuzen* werd gegrepen. Na vele martelingen werden beide aan de galg opgehangen. (28 Juni 1573).

In 1574 werd HUBERT ADRIAANZ., Pastoor te *Lier*, gevangen gezet te *Delft*. JACOB VAN WIJNGAARDEN, een der edelen van het *Verbond*, liet hem bij zich komen, en zeide hem terstond, zonder hem verder in verhoor te nemen, dat hij zich moest voorbereiden, om des anderen daags te sterven. Kloekmoedig bood de vrome priester het hoofd voor den strop, en eindigde zijn leven door den heerlijken marteldood. In dezelfde stad *Delft* was den 19 Februari 1574 aan GERARDUS KETEL, Pastoor te *Schiedam*, het vonnis van het martelaarschap voltrokken.

Den 29 Juli 1575 werden NICOLAUS, Pastoor van *Polsbroek*, en een burger SPLINTER GERRITSZ. te *Oudewater* om het Geloof gemarteld. Hetzelfde lot trof den godvruchtigen leek CORNELIUS ALARD, den priester JOANNES van *Castricum* en den onder-priester van *Zuid-Scharwoude* JOANNES CAPITO, die allen in *Egmond*, op bevel van SONOY, een wreeden dood stierven.

PETRUS BOUCHORST, Pastoor te *Warmenhuizen*, werd in 1574 van zijne standplaats weggevoerd, en een jaar daarna te *den Briel* door den strop gedood. Reeds in 1571 had *Noord-Holland* een martelaar

gewonnen in den *Karmeliet* HIERONYMUS GERARDS, die nabij de *Zijpe* wreedaardig werd omgebracht.

Niet lang na de inneming van *den Briel* zond ALVA zijn zoon DON FREDERIK DE TOLEDO, om den opstand in de noordelijke gewesten te vuur en te zwaard te onderdrukken. Deze herwon den 16 November 1572 *Zutfen*, later *Naarden*, en sloeg in het najaar het beleg om *Haarlem*, waar de ruwe RIPPERDA zich tot bevelhebber had opgeworpen. Op het eerste gerucht, dat het Spaansche leger in aantocht was, liet RIPPERDA de prachtige *St. Bavo* en andere kerken en kloosters plunderen, en verklaarden den Katholieken Godsdienst afgeschaft. CHRISTOFFEL VAN SCHAGEN en ADRIANUS VAN ASSENDELFT, welke door de stadsregeering tot Don FREDERIK waren gezonden, om over het lot der stad te onderhandelen, werden door hem gevangen genomen, en naar *Delft* gevoerd. ASSENDELFT werd op last van den *Prins* onthoofd. Het beleg was reeds begonnen, toen de 84-jarige LAMBERTUS ROSEVELD, oud-Burgemeester der stad, en de vrome QUIRINUS TALESIUS, op wier gedrag niemand iets te zeggen had, in het gezicht der Spanjaarden werden opgehangen. De priester FRANCISCUS KLAESIUS, en een gevangen jongeling en vijf soldaten des konings ondergingen hetzelfde lot; terwijl de Begijn URSULA, dochter van TALESIUS, met nog eene andere vrouw in de *Bakenessergracht* in het water gesmoord werden: alleen omdat zij Roomsch waren. Op de stadsmuren werd een kruisbeeld geplant, en twaalf geestelijken en eenige katholieke burgers daarnaast opgehangen.

Kan het ons verwonderen, dat de verbitterde Spanjaarden, toen de stad zich den 12 Juli 1573 op genade of ongenade overgaf, zich allerwreedaardigst wreekten, en den vuigen RIPPERDA zijne euveldaden met den dood deden boeten?

Onbeschrijfelijk wreed strafte Don FREDERIK de afgevallen steden, en zijn tocht ging overal vergezeld van vreeselijke wraakoefeningen tegen de kalvinistische opstandelingen. Bij menigte werden deze over de klink gejaagd, op ruwe wijze omgebracht, en in dolle woede deden de Spanjaarden niet onder voor de *Watergeuzen*. Schrik en dood verspreidden zij in het rond, en maakten de verbittering tegen *Spanje* nog heviger. — Nooit zal het in ons opkomen, die schanddaden te vergoelijken, maar was er geen reden toe gegeven?

Van *Haarlem* trok Don FREDERIK naar *Alkmaar*, hetwelk door JACOB KABELJAUW, DIRK DUIVEL en anderen, meestal *Watergeuzen* of beeldstormers, werd verdedigd. Doch hier stiet de Spaansche bevelhebber geweldig het hoofd, en zag zich verplicht, ten einde niet door het binnengelaten zeewater verzwolgen te worden, het beleg op te breken (18 October 1573). Maar, gelijk elders, moesten ook hier de Katholieken de ramp der stad ontgelden. EIJLARD DIRKZOON WATERLAND, een vroom priester, was om zijnen ijver in het prediken tegen de nieuwgezinden een voorwerp van hunnen bijzonderen haat. In Juni 1572, toen DANIEL ARENDONK en andere Alkmaarsche priesters naar *Enkhuizen* gevoerd werden, om daar te worden opgehangen, wist hij zich te verbergen, en 51 weken verborgen te blijven. Gedurende het beleg werd hij echter door de vrouw eens bakkers verraden, en met een anderen priester, DAVID LEENDERTZ, gekerkerd. Den 11^{n} December werden beide in koelen bloede vermoord.

Een nieuwe nederlaag werd het Spaansche leger toegebracht bij den slag op de *Zuiderzee*, waarbij 's konings Stadhouder, de Graaf van BOSSU, werd gevangen genomen. Terzelfder tijd werd ALVA'S leger ook in *Zeeland* geslagen.

Deze onverwachte voordeelen deden den moed der Nederlanders tegen de Spanjaarden sterk aanwakkeren, en de onmenschelijke wreedheden, door de muitende benden van Don FREDERIK gepleegd, was mede eene oorzaak, dat de Katholieken, niet uit liefde voor *Oranje*, maar uit haat tegen de Spaansche staatkunde, zich lieten vinden, om met de Kalvinisten aaneengesloten te blijven, teneinde gemeenschappelijk den vijand het hoofd te bieden.

FILIPS II zag eindelijk in, dat het schrikbewind van ALVA het rechte middel niet was, om den opstand te dempen. Hij riep ALVA terug en stelde in diens plaats tot Landvoogd Don LOUIS DE REQUESENS DE ÇUNIGA, die den 17 November 1573 te *Brussel* aankwam.

Afschuwelijk is de wreedheid geweest, waarmede ALVA het gezag des konings trachtte te handhaven, en op zijnen naam ligt de vloek van elken Nederlander; maar evenveel heeft het land te lijden gehad van de zoogenaamde redders en bevrijders, die hunne woede tegen *Spanje* op de Katholieke Kerk en hare weerlooze belijders allerwege koelden. ALVA streed tegen de opstandelingen zijns konings, maar de Kalvinisten vermoordden hunne onschuldige landgenooten en broeders.

Bij ALVA'S vertrek waren *Holland* en *Zeeland* beslist hervormd en Prinsgezind, behalve *Zuid-Beveland*, *Tolen*, *Middelburg*, *Amsterdam* en *Haarlem*. De geheele Provincie *Utrecht* bleef trouw aan den koning. In de overige noordelijke Provinciën werd het gezag des konings alleen door kracht van wapenen gehandhaafd, en de Kalvinisten wachtten slechts op een geschikt oogenblik, om ook daar den opstand te bestendigen.

Waar de nieuwgezinden meester waren, werd de Katholieke Godsdienst niet enkel onmiddellijk verboden, maar eenvoudig afgeschaft, overeenkomstig het kalvinistische begrip van vrijheid van Godsdienst,

»om God naar de inspraken des gewetens te dienen."

De nieuwe landvoogd was van een geheel ander karakter. Hij zocht het volk bij voorkeur door zachtheid te winnen, en toonde zich inschikkelijk en vredelievend. Hij handelde strikt overeenkomstig zijne lastbrieven, en ging die nooit te buiten. Als man van onberispelijke zeden en ijverig in den Godsdienst, naderde hij geregeld om de veertien dagen, zoo niet alle weken, tot de H. Communie. Vol begeerte om den H. Katholieken Godsdienst in deze gewesten te handhaven en te herstellen, zocht hij de ketterij te weeren, door de geestelijke Orden behulpzaam te zijn in het volksonderricht, en in het streng onderhouden der kerkelijke tucht. In dit tijdvak nam hier de *Societeit van Jesus* zeer in aanzien toe, en REQUESENS deed alle moeite om de Paters *Jesuïten* overal in *Nederland* te verspreiden, wijl zij door tucht en geleerdheid uitmuntten.

Wat het volk tegen ALVA had verbitterd, zooals de *tiende penning*, schafte hij af, en stelde den *Raad van Beroerten* geheel buiten werking. Door deze maatregelen trachtte hij de gunst des volks te winnen. Ware hij in 1568 in plaats van ALVA gezonden, misschien zou de opstand nimmer zijn uitgebroken. Doch thans bracht de verandering van bestuur geene verandering in de gezindheid des volks, en de afkeer tegen *Spanje* bleef bij *Roomsch* en *Onroomsch* even groot.

FILIPS II had aan REQEUSENS bevel gegeven, om tot delging van den opstand *eene algemeene amnestie* af te kondigen, gelijk ook vroeger was geschied. Den 6 Juni 1574 werd deze na de plechtige H. Mis in de kerk van de H. GUDULA te *Brussel* bekend gemaakt. Denzelfden dag werd een Bul van Paus GREGORIUS XIII (gedateerd 30 April) afgelezen, waarbij aan alle

Nederlanders, die zich aan ketterij of misdaden tegen den Godsdienst hadden schuldig gemaakt, gelegenheid werd geboden zich met de Kerk te verzoenen. Vervolgens werd deze gunst in alle steden en dorpen afgekondigd.

Deze amnestie was ruimer dan die van 1570. De uitzonderingen betroffen alleen de aanvoerders van den opstand, zooals *Prins* WILLEM, den Graaf VAN DEN BERG, SONOY en LUMEIJ, bekende apostaten en predikanten, die de aandacht op zich gevestigd hadden; in het geheel 278 personen. Doch ook deze amnestie miste hare uitwerking. Men wantrouwde de Spaansche gunst, en slechts zeer weinigen maakten er gebruik van.

Niet weinig werd REQUESENS in zijne pogingen, om den strijd tegen de opstandelingen met goed gevolg voort te zetten, gehinderd door gebrek aan geld. Zijne eerste onderneming om *Middelburg*, sinds zes maanden door de troepen van *Oranje* ingesloten, te ontzetten, mislukte. De stad viel in handen van den *Prins*, die tot teeken zijner heerschappij de uitoefening van den Katholieken Godsdienst verbood. Aan de geestelijkheid werden alle bezittingen ontnomen, en aan de *konsistoriën* alles toegewezen. De priesters en kloosterlingen moesten de stad verlaten, zonder andere have en goed dan de kleederen, welke zij droegen, en mochten van geluk spreken, dat zij niet vermoord werden. Hoe weinig strookt deze handelwijze van den *Zwijger* met de betuigingen van verdraagzaamheid door hemzelven in 1568 en 1572 gedaan.

Eene tweede onderneming van REQUSENS liep gunstiger af. Den 13 April 1574 versloeg het Spaansche leger de troepen van LODEWIJK van *Nassau* en diens broeder HENDRIK op de *Mookerheide*, en bracht den opstandelingen eene ontzettende nederlaag toe; doch de voordeelen dezer overwinning gingen weer grootendeels verloren, door de geweldige muiterij der

Spaansche troepen, die zelfs hunne officieren wegjoegen, en zich eigene aanvoerders kozen. Het beleid van REQUESENS deed het oproer wel weer bedaren, maar de tijd om de zegepraal voort te zetten was voorbijgegaan.

De stad *Leiden*, welke reeds van November 1573 tot Maart 1574 eene belegering had uitgestaan, werd opnieuw door de Spanjaarden ingesloten; maar den 3 October zagen deze zich verplicht hunne schansen te verlaten en de stad aan den *Prins* te laten. Door de *geuzen* werden bij deze gelegenheid eenige weerlooze nonnen van de *Dominikaner-Orde* schandelijk bejegend. Zij beroofden haar van alle kleederen, en joegen de oudste van haar, HESTER genaamd, geheel naakt de straat op. Zij vluchtte in het huis van zekeren GERRIT HOOGEVEEN, die, hoewel zelf van schandelijke levenswijs, zich toch over haar erbarmde en haar van kleederen voorzag. Zoodra de stad ontzet was, kwam de *Prins*, veranderde, tegen de privilegiën der stad in, de regeering, en schonk tot loon van de trouw en den moed, door de Leidenaars bij dit verschrikkelijke beleg betoond, de beroemde *Hoogeschool*, welke den 8 Februari 1575 werd ingewijd en eene reeks van hooggeroemde mannen aan *Nederland* geschonken heeft. Wat echter bij de oprichting dezer Hoogeschool onze opmerking verdient, is, dat de *Prins* haar oprichtte »in naam des konings"; dat hij haar begiftigde met tal van bezittingen van katholieke burgers, die om het Geloof in ballingschap waren, zooals REINIER VAN SWIETEN, en later, na de Pacificatie van *Gent*, met de goederen van de Abdij van *Egmond*; terwijl hij haar voornamelijk bestemde tot opleiding van *kalvinistische predikanten*. Wij vinden daarin een bewijs te meer, dat de geheele omwenteling, van 1572 af, zelfs in hare heerlijkste daden geen ander doel kende, dan de onderdrukking der Kerk en de verheffing van het

Kalvinisme. De *Prins,* die langen tijd een ieder had laten twijfelen of hij *Roomsch,* of *Luthersch,* of *Kalvinist* was, had zich in October 1573 openlijk bij het kalvinistische kerkgenootschap aangesloten. In 1575 verstootte hij, wegens overspel, zijne echtgenoote ANNA VAN SAKSEN en huwde, tot ergernis der Katholieken, nog bij het leven zijner wettige vrouw, met CHARLOTTE VAN BOURBON, die vroeger non geweest was.

De voorspoed zijner partij bracht de Katholieke Kerk in *Holland* en *Zeeland* tot haren ondergang. Overal werd de Katholieke Godsdienst geschorst en verboden, de kerken »gereinigd" en voor den hervormden eeredienst ingericht, de kerkelijke goederen geroofd en de priesters verjaagd of vermoord. Bovendien stelde men aan het einde van 1574 eene gewichtige daad, die tot algeheele omverwerping van het koninklijke gezag moest leiden. Er waren namelijk pogingen in het werk gesteld, om met FILIPS II tot vrede te komen; maar de onderhandelingen, te *Breda* gevoerd, sprongen af op het onvoorzichtig drijven des konings, dat alle *Onroomschen* uit het land verwijderd moesten worden. Toen stelden de kalvinistische *Staten van Holland* eene daad van volkomene revolutie. Aan den Prins van *Oranje* werd opgedragen »absolute macht, autoriteit en souverein bevel tot directie van 's lands zaken, geene uitgezonderd." De *Prins* werd daardoor, met voorbijgaan van den koning, met de hoogste waardigheid in *Holland* en *Zeeland* bekleed, en kwam eene groote schrede nader tot zijn doel.

Intusschen werd de oorlog voortgezet, en aan de onderdrukking der Katholieken met sluwen ijver gearbeid. In dezen tijd heeft 's Prinsen Stadhouder van *Noord-Holland,* de meergemelde SONOY, zich eenen allerellendigsten naam verworven, door zijne onmenschelijke wreedheid jegens weerlooze Katholieken

Er ging een gerucht, dat door de Spanjaarden, na een mislukten inval in *Noord-Holland*, besloten was, om door Spaanschgezinde lieden eenige dorpen van dit gewest in brand te doen steken. De schrik sloeg ieder om het hart en ook SONOY geloofde er aan. Vol kwaad vermoeden gaf SONOY last, om streng te onderzoeken, en stelde daartoe, als wilde hij in wreedheid voor ALVA niet onderdoen, een bijzondere rechtbank aan, welke zoo vinnig te werk ging, dat zij niet minder verfoeid werd dan de *Raad van Beroerten*, en evenals deze den naam van *Bloedraad* kreeg. Tot leden dezer rechtbank werden benoemd: JOAN VAN FOREEST, Schout van *Alkmaar*, WILLEM MAARTENSZOON KALF, Baljuw van *Waterland* en *Zeevang*, en WILLEM VAN ZONNENBERG, Baljuw van *Brederode* en *Bergen*, waarbij later nog kwamen WILLEM VAN ROON, Schout te *Niedorp*, en WILLEM MOSTAARD. In de plaats van FOREEST werd eerlang de geweldige Provoost MICHIEL VERMETLEN aangesteld. In het eerst had deze rechtbank zitting te *Alkmaar*, later te *Schagen*.

Zonder toeven werden meer dan twintig landloopers aangehouden. Onder spannen en pijnigen vroeg men hun af, welke huislieden zij in den omtrek kenden, en als zij er eenige noemden, ging men voort met vragen, of deze hen niet tot brandstichten hadden omgekocht. Werd dit geloochend, dan beloofden de sluwe rechters hun de vrijheid, zoo zij de waarheid wilden belijden. Meer werd niet geëischt, om onderscheidene welgestelde huislieden, bij welke zij om een aalmoes plachten te gaan, te doen betichten, en aan de vreeselijkste wraakoefeningen bloot te stellen.

Een dezer landloopers, JAN DRIEMUNT van *Hoorn*, was echter noch door pijn, noch door belofte te bewegen, onschuldigen te verraden. Men deed hem, de armen achterwaarts gedraaid en met een gewicht van

tweehonderd pond aan de groote teenen, drie uren lang aan een ladder hangen, zoodat het bange zweet van alle zijden uit zijn lichaam op den vloer droop. Zijne standvastigheid bezweek, en hij beschuldigde eerlijke lieden. Toch werd hij, ondanks de gedane belofte, met eenige makkers, (sommigen was het gelukt te ontsnappen), tot het vuur veroordeeld. Den dood tegemoet gaande, betuigden allen, dat noch zij, noch de genoemde personen aan de gewaande brandstichting schuldig waren.

Niettemin werden de betichte landlieden gevangen genomen. De voornaamste waren JACOB KOPPE CORNELISZOON, zijn zoon NANNING van *Wognum*, en PIETER NANNINGSZOON van *Benningbroek*, allen drie Katholiek, en daarom gehaat en te meer verdacht. De landloopers hadden hen in het aangezicht van de misdaad beschuldigd, doch zij bleven standvastig hunne onschuld betuigen. De folteringen, welke men toen in het werk stelde, om hun de bekentenis af te persen, zouden ongelooflijk zijn, als zij niet door echte verklaringen bewezen waren. Rekken, op de pijnbank spannen, geeselen met berkenroeden in het water geweekt, was het minst, wat men hun aandeed. Men blakerde de lichamen van het hoofd tot de voetzolen met lijnwaad, in brandewijn gedoopt en aangestoken, totdat zij zoo zwart als kolen waren, en de zenuwen hier en daar bloot lagen. Ook werd er zwavel en kaarsvet gebezigd, om de rampzaligen onder de oksels en voetzolen te branden. Zoo gemarteld, liet men ze eenige nachten ongedekt op den blooten vloer liggen, en met striemen uit den slaap houden. Voor voedsel gaf men hun pekelharing en andere zoute spijzen, en weigerde hun een teug water, hoezeer zij er om baden. Torren, uit de aarde gegraven, werden hun op den navel gezet, waaruit men een angel haalde zoo lang als een vingerlid. Ratten, door SONOY zelven tot dat doel

overgezonden, werden eerst onder een steenen stolp, daarna onder een houten kist met een koperen plaat gezet; dan plaatste men ze op de bloote borst en den buik der lijders, en perste de dieren, door vuur op de stolp of koperen plaat te leggen, hun naar het hart en de ingewanden te knagen, terwijl de wonden met gloeiende kolen werden geschroeid. De ontuchtige mishandelingen, die zij bovendien nog ondergingen, zijn te walgelijk om te beschrijven. Genoeg zij het te vermelden, dat JACOB KOPPE CZ., door al dat folteren afgemarteld, in zwijm viel en voor de voeten zijner rechters den geest gaf. Deze strooiden, om aan hun onmenschelijk bedrijf een glimp te geven, het gerucht uit, dat de duivel hem den hals gebroken had. Zijn zoon NANNING van *Wognum*, overmand door de pijn en bekoord door de belofte van goed en leven te zullen behouden, beleed eindelijk al wat men wilde, maar werd niettemin in naam van SONOY veroordeeld, om het hart uit het lijf gerukt en gevierendeeld te worden; welk vonnis te *Hoorn* werd uitgevoerd. In zijn uiterste deed hij, hoewel men hem dronken had gemaakt, en de predikant JURRIAAN EPESZOON hem gedurig in de reden viel, de ernstigste betuigingen zijner onschuld. Opmerkelijk is het, dat hij den predikant binnen drie dagen voor Gods oordeel daagde, en deze binnen of kort na den bestemden tijd overleed. Ook PIETER NANNINGSZ. werd door zware pijnen bewogen, om niet slechts bijzondere personen, maar zelfs geheele dorpen en Schoutambachten te beschuldigen van deelgenootschap aan het verraad. Gelukkig maakte een hevig geschil tusschen SONOY en de leden der rechtbank een einde aan dezen *bloedraad*; doch recht werd den ongelukkigen niet geschonken.

HOOFDSTUK IX.

Naderend einde der Katholieke Kerk in Noord-Nederland.

I. PACIFICATIE VAN GENT.

De Spaansche wapenen genoten middelerwijl weer eenigen voorspoed; o. a. viel den 7 Augustus 1575 *Oudewater* den Landvoogd in handen. Het prinsgezinde garnizoen werd over de klink gejaagd en vele inwoners wreedaardig vermoord, wijl zij tijdens het beleg, om de Spanjaarden te tergen, kruisen, beelden, en kerksieraden op de stadsmuren hadden bijeengebracht en verbrand. Ook *Schoonhoven* keerde tot de partij des konings weder, en liet de geestelijkheid, door de Kalvinisten verjaagd, terugkomen.

Na den tocht van het Spaansche leger naar *Schouwen*, was voor een oogenblik de gemeenschap tusschen *Holland* en *Zeeland* afgesneden, hetgeen WILLEM van *Oranje* in groote moeielijkheid bracht. Bovendien werd de stemming des volks voor den *Zwijger* minder gunstig wegens de ontzettend zware lasten, welke, tengevolge van den oorlog, den burgers waren opgelegd. De inkomsten van beroofde kerken en kloosters, en van verbeurdverklaarde bezittingen van uitgewekene Ka-

tholieken waren lang niet genoeg, om de huurtroepen van den *Prins* te bezoldigen. Gebrek aan geld en manschappen, en vooral de laatste overwinningen der Spanjaarden, die de gemaakte veroveringen weder dreigden te vernietigen, waren oorzaak, dat men naar vreemde hulp begon om te zien. Een gezantschap naar de koningin van *Engeland* werkte voorloopig niets uit. De staatkunde van ELISABETH liet uit vrees voor *Spanje* niet toe, dat zij zich vooralsnog met de Nederlandsche zaken bemoeide.

Doch te midden dezer moeilijkheden kwam eene nieuwe verwikkeling den *Prins* weer kans op uitkomst geven. Aanhoudend sloegen de Spaansche troepen aan het muiten en plunderen, en brachten den Landvoogd in de grootste bekommering; want zelfs de goedgezinden keerden zich van hem af. Men eischte, dat hij met de partij des opstands in onderhandeling zou treden. Maar eer hij daaraan gevolg kon geven, werd hij ziek, en stierf na vier dagen, den 5 Maart 1576, zonder eenen opvolger te hebben aangewezen.

De Kalvinisten hebben getracht zijnen roem te verminderen, door zijne hoedanigheden in een ongunstig daglicht te stellen, of op zijne bekwaamheden af te dingen; maar in den echten zin was REQUESENS een ridderlijk edelman van uitmuntende hoedanigheden, die de zware taak, hem door den koning opgelegd, trouw vervulde, maar buiten zijne schuld haar niet tot een gunstig einde brengen kon.

Bij dezen onverwachten dood ging het gezag van den Landvoogd tijdelijk over op den *Raad van State*; doch deze, die sinds ALVA'S komst niet meer de macht bezat, welke hij vroeger onder MARGARETHA had genoten, was schier radeloos. Geheel het land verkeerde in oproer, gisting en ontbinding. Men had te strijden tegen de opstandelingen en tegen de muitzieke Spaansche soldaten. Soldij was aan deze laatsten in

langen tijd niet meer betaald; zij weigerden hunnen dienst, en plunderden en roofden, zonder dat de *Raad van State* bij machte was hunne dolle woede te beteugelen. *(Spaansche furie.)*

De *Raad van State* wendde zich onverwijld tot FILIPS, om eenen nieuwen Landvoogd te benoemen, of althans den *Raad* in het aanvaard gezag te bevestigen. Maar weder bleef de koning besluiteloos dralen, en toen hij eindelijk Don JUAN VAN OOSTENRIJK benoemde, was het weder te laat.

WILLEM van *Oranje* was namelijk met de *Staten van Brabant* in onderhandeling getreden, om met *Holland* en *Zeeland* zich tegen de Spaanschen te verbinden. Zoo dit verbond tot stand kwam, zou hij, als eenig en onmisbaar hoofd, het roer van Staat in handen krijgen. Doch de *Raad van State* stond hem in den weg, en moest eerst onschadelijk gemaakt worden. Onverhoeds werden de leden te *Brussel* overvallen en gevangen genomen (4 September 1576), terwijl een voorloopig bewind werd aangesteld. Niet lang daarna echter werden de leden weer vrijgelaten; maar hun gezag was zoo goed als verloren. Men dwong hen de *Algemeene Staten* te *Brussel* bijeen te roepen. Deze besloten, dat afgevaardigden zouden worden gezonden naar *Gent*, om met den *Prins* en de Nederlandsche gewesten een verdrag te sluiten. Den 8 November 1576 kwam dat verdrag tot stand, en is bekend onder den naam van *Pacificatie van Gent* of *Gentsche Bevrediging*.

Bij dit verdrag werd bepaald, dat ieder gewest zou zorgdragen voor de verwijdering der Spaansche troepen; dat de Katholieke Godsdienst in alle gewesten, behalve *Holland* en *Zeeland*, de heerschende zoude zijn; dat door niemand iets tegen den Katholieken Godsdienst mocht worden ondernomen, en dat de plakkaten zouden worden geschorst, totdat de *Algemeene*

Staten daarover zouden hebben beslist. De schulden van *Oranje* kwamen ten laste van den Staat, en zijne waardigheid als Stadhouder van *Holland* en *Zeeland* werd erkend. Ten opzichte der geestelijke personen werd bepaald, dat deze buiten *Holland* en *Zeeland* weder in het bezit hunner goederen zouden worden hersteld, doch binnen *Holland* en *Zeeland* moesten zij zich met een redelijk onderhoud vergenoegen.

Derhalve bleef de Katholieke Godsdienst in die gewesten, waar de Kalvinisten nog niet de overmacht gekregen hadden, d. i. buiten *Holland* en *Zeeland*, niet slechts erkend, maar werd de *heerschende* verklaard; en nergens, ook niet in *Holland* en *Zeeland*, mochten de Katholieken worden verontrust. Ook het koninklijke gezag werd nog in beginsel geëerbiedigd, want op het verdrag zou de bekrachtiging des konings of van diens Landvoogd gevraagd worden.

Hoe de Kalvinisten de *Pacificatie* begrepen, en hoe zij zich er door gebonden achtten, zal weldra blijken.

Vijf dagen voor de *Pacificatie*, nadat sinds den dood van REQUESENS acht maanden waren verloopen, kwam de nieuwe Landvoogd te *Luxemburg* aan. Hij was een onechte zoon van KAREL V, en vertoefde bij zijne benoeming in *Italië*. Als krijgsoverste had hij hoogen roem verworven in den slag van *Lepanto* tegen de Turken. Zijn ernstig doel was, om door zachte middelen den vrede aan deze gewesten weder te geven.

De tijding der aankomst van den Landvoogd was voor *Oranje* eene reden, om zich met vele aanzienlijken nauwer te verbinden in eene *Unie van Brussel* (7 Januari 1577), ten einde de besluiten der *Pacificatie* met meer kracht te handhaven, vooral ten opzichte der verwijdering van het Spaansche leger. Kort daarop traden de afgevaardigden der *Algemeene Staten* in

overleg met den nieuwen Landvoogd, en werd een verdrag gesloten, dat veel met de *Pacificatie* overeenkomt, en gewoonlijk het *Eeuwig Edikt* genoemd wordt. Het Spaansche leger zou worden weggezonden, de Katholieke Godsdienst in vijftien gewesten de heerschende zijn, en in *Holland* en *Zeeland* mocht niets tegen den Katholieken Godsdienst en het gezag des konings worden ondernomen.

FILIPS, den strijd met de *Nederlanden* moede, bekrachtigde het *Eeuwig Edikt* den 7 April 1577.

Maar de Kalvinisten toonden onmiddellijk, hoe zij de *Pacificatie* en het *Eeuwig Edikt* wilden begrepen hebben. Zij hechtten er den zin aan, alsof hun vrijheid was gegeven, om ook buiten *Holland* en *Zeeland* hunne leer te verspreiden en de Katholieken te onderdrukken. Zwermen predikanten togen het land over, en onder hen waren er vele, die te *Genève* en elders zich in de hervormde leer geoefend hadden. Allen spraken zij de taal der hagepreekers, de taal van den hartstocht, om de gemoederen op te hitsen.

Don JUAN beweerde met alle recht, dat deze predikanten de *Pacificatie* schonden. Reeds den 23 Mei 1577 waarschuwde hij de Bisschoppen en geestelijken voor het nieuwe gevaar en vermaande hen, om een waakzaam oog over hunne kudden te houden, en ze tegen de nieuwe leer te wapenen door degelijk onderricht. Hij beval hun de aanvallen tegen den Katholieken Godsdienst te straffen volgens de kerkelijke wetten en bepalingen van het *Concilie van Trente*, waarbij hun zijne hulp, zoo noodig, niet zou ontbreken. Aan de gerechtshoven en burgerlijke overheden schreef hij, dat de ketters, die oproer of wanorde wekten, of predikatiën hielden ter verleiding der zielen, moesten gestraft worden.

Niettemin gingen de predikanten voort met het houden van openbare en geheime bijeenkomsten. Het

vertrek van het Spaansche leger gaf den opstandelingen moed om vooruit te dringen; doch WILLEM van *Oranje* zag duidelijk in, dat, zoolang het gezag des konings gehandhaafd bleef, zijn heerschzuchtig doel niet volkomen kon worden bereikt.

Om dat gezag te verzwakken, nam hij weder zijne toevlucht tot die geheime en sluwe middelen, waarvan hij zich zoo dikwerf met goed gevolg in zijne staatkunde bediend had, en welke hij meesterlijk wist te hanteeren. Op zijn aanstoken werd de hatelijkste en meest beleedigende laster tegen den Landvoogd verspreid. Het regende pamfletten en schotschriften, en zóó werd de menigte daardoor opgezweept, dat zelfs de bedienden des Landvoogds niet meer veilig op de straat konden verschijnen. Eene verkeerd aangelegde poging van Don JUAN om zijne veiligheid te verzekeren — de verrassing van het kasteel van *Namen* —, wekte zóó de ontevredenheid op, dat de *Algemeene Staten*, nu geheel onder den invloed van *Oranje*, den Landvoogd niet meer wilden erkennen, en hem zelfs tot vijand des lands verklaarden. Het gewest *Brabant* benoemde den *Prins* tot zijnen *Ruwaard.*

Maar had WILLEM verwacht, dat de algemeene Landvoogdij nu aan hem zou worden opgedragen, dan zag hij zich bedrogen; want de *Algemeene Staten* benoemden, met voorbijgaan van WILLEM, den Aartshertog MATHIAS VAN OOSTENRIJK tot Landvoogd der *Nederlanden.* Deze MATHIAS was de zoon van keizer MAXIMILIAAN II en FILIPS zuster, en had pas den ouderdom van twintig jaren bereikt. Hij werd, behoudens nadere goedkeuring van FILIPS, tot Landvoogd benoemd, mits hij zwoer de *Pacificatie van Gent* na te komen en den Katholieken Godsdienst te handhaven; — een bewijs, dat de *Staten* wel met de staatkundige beroeringen tegen de Spaansche overheersching, — nochtans met behoud van het koninklijke gezag —,

maar hoegenaamd niet met het *Kalvinisme* sympathiseerden. MATHIAS nam de waardigheid aan, en de Prins van *Oranje*, die zeer goed inzag, dat de Staten der zuidelijke gewesten hem wantrouwden, keurde de benoeming goed, maar zorgde onmiddellijk, dat het oppergezag van MATHIAS weinig te beteekenen zou hebben. Om den jeugdigen MATHIAS, zoo heette het, met raad en daad te kunnen bijstaan, wist hij de waardigheid te verwerven van *Luitenant-Generaal* des Landvoogds. De macht van MATHIAS werd daardoor een schijngezag, en niet ten onrechte werd de nieuwe Landvoogd spottend genoemd de »*Griffier des Prinsen.*"

Den 14 Januari 1578 deed MATHIAS zijne plechtige intrede in *Brussel* en den 20 Januari zwoer WILLEM als Luitenant-Generaal, op het H. Evangelie, dat hij zich gedragen zou volgens de *Pacificatie van Gent*, en bijgevolg niet zou toelaten, dat eenige ergernis gepleegd werd tegen den Katholieken Godsdienst en de uitoefening daarvan.

Hoe heeft de Prins dien eed bewaard? Schandelijk heeft hij hem gebroken, en door zijn heulen met de Kalvinisten het onbetwistbaar bewijs geleverd, dat de handhaving van den Katholieken Godsdienst niets anders was, dan een blinddoek voor de nog katholieke meerderheid. Het lag volstrekt niet in de bedoeling van den *Zwijger*, om zich door de bepalingen van de *Pacificatie* of het *Eeuwig Edict*, noch door den herhaaldelijk gezworen eed bij den overgang der steden gebonden te achten. Waar het met zijne belangen en de eischen der Kalvinisten overeenkwam, schond hij den eed even gemakkelijk, als hij dien aflegde. Zijn hoofddoel bleef, om door het *Kalvinisme Nederland* aan den wettigen koning te ontrukken, en zijn eigen gezag onafhankelijk te maken.

Men begon al dadelijk in *Holland* en *Zeeland* van

de terugkeerende uitgewekenen te vorderen, dat zij niet alleen gehoorzaamheid aan de *hervormde Staten* dier gewesten en verzet tegen de Spanjaarden zouden zweren; maar ook dat zij niets tegen den gereformeerden Godsdienst zouden ondernemen; het genot hunner goederen werd ingehouden of bemoeielijkt, en door tal van besluiten werden de Katholieken van hunne bezittingen geheel of gedeeltelijk beroofd.

Reeds onmiddellijk na het vertrek van het Spaansche leger poogden de Prinsgezinden de steden van *Holland* en *Zeeland*, welke den *Prins* nog niet als Stadhouder erkenden, tot zijne partij over te halen. Dit gelukte, hoewel niet zonder dwang, met nagenoeg alle, zooals *Goes*, *Tolen*, *Oudewater*, *Schoonhoven*, *Muiden*, *Naarden*, *Weesp* en *Haarlem*, behalve *Amsterdam*. Deze overgang der steden had immer plaats overeenkomstig de *Pacificatie*, dat is, onder nadrukkelijke voorwaarde, dat hare vrijheden en privilegiën geëerbiedigd, en de Katholieken in het bezit hunner kerken en Godshuizen zouden blijven. Voor de hervormden zou slechts éene kerk worden ingeruimd. [1])

De stad en het gewest *Utrecht* onderwierp zich aan den *Prins* onder dezelfde voorwaarden. Aanleiding tot dezen overgang was ontstaan uit de gisting des volks tegen de Spaansche bezetting op het slot *Vreeburg*. Nog in de laatste dagen van 1576 had het volk eene poging gedaan, om het kasteel te belegeren. De aanwezige Kalvinisten dwongen de Franciskanen en Dominikanen zich aan het grootste gevaar bij de belegering bloot te stellen, wijl men meende, dat de Gardiaan der Franciskanen zich op het kasteel

---

[1]) Zoo werd de *O. L. Vrouwekerk* aan de Bakenessergracht te *Haarlem* door Bisschop GODEFRIDUS VAN MIERLO en in *Utrecht* de *St. Jacobuskerk* aan de hervormden vrijwillig afgegestaan.

bevond. Nu ging men in onderhandeling met den *Prins* en kwam overeen, dat de Katholieke Godsdienst in niets gehinderd of belet, maar integendeel door den *Prins* gehandhaafd zoude worden, dat de plakkaten zouden worden opgeheven en onder 's Prinsen gevolg zich geen predikanten zouden bevinden, om binnen *Utrecht* godsdienstoefeningen te houden. Bij het begeven van geestelijke bedieningen *(beneficiën)* zouden alleen zulke personen in aanmerking komen, als van oudsher daartoe gemachtigd waren. Ook voor den Aartsbisschop werd vrije uitoefening van rechtsmacht bedongen. De *Prins* nam de voorwaarden aan. (9 October 1577.)

Friesland en *Groningen* kwamen eerst later aan den *Prins* onder dezelfde bepalingen der *Pacificatie*. Nog later *Gelderland*. JAN VAN NASSAU, WILLEMS oudere broeder en vurig kalvinist, wilde daar met geweld de nieuwe leer invoeren en liet *Gelderland* overstroomen van predikanten; maar de meeste steden bleven trouw aan het Geloof,

Zooals wij zeiden, hadden alle steden van *Holland* en *Zeeland* zich met de *Pacificatie* vereenigd en den *Prins* als Stadhouder erkend, behalve *Amsterdam*, dat het langst den koning is trouw gebleven. Maar na den dood van REQUESENS zag *Amsterdam* zich van alle hulp van 's konings leger verstoken. De *Prins* maakte daar gebruik van en blokkeerde de stad, welke, na eene mislukte poging om haar te overrompelen, ten laatste toch bezwijken moest. Den 8 Januari 1578 erkende zij den *Prins* als Stadhouder in naam des konings, onder bepaling, dat de Katholieke Godsdienst in al zijne rechten gehandhaafd zou blijven. Voor de h e r v o r m d e n zou vrije uitoefening van godsdienst bestaan *buiten* de veste. De stad zou al hare rechten en privilegiën behouden en de geestelijken zich gedragen naar de orde van den Bisschop van *Haarlem*. Dit verbond werd plechtig gesloten.

Niet lang echter bleef de *Pacificatie van Gent* in hare kracht. Allereerst werd zij verzwakt door WILLEM van *Oranje*, die reeds den 10 December 1577 een verbond had in het leven geroepen, hetwelk den naam droeg van *Nadere Unie van Brussel*, waarbij bepaald werd, dat niet, zooals de *Pacificatie* had vastgesteld, de Katholieke Godsdienst in vijftien gewesten de heerschende zoude zijn; maar dat Katholieken en hervormden gelijke rechten hebben en gelijke bescherming ondervinden zouden. Onnoodig is het op te merken, hoe door dit verdrag de Katholieken weder achteruit, en de hervormden vooruit gedrongen werden. Maar ondanks deze *Nadere Unie* bleef voor het meerendeel der gewesten de *Pacificatie* nog bestaan; — totdat zij spoedig niet enkel verzwakt, maar schandelijk verkracht werd.

FILIPS II, ten einde raad om het H. Geloof en het koninklijke gezag in deze gewesten te handhaven, verklaarde den 28 Januari 1578 den *Staten* den oorlog, en zond een geoefend leger onder bevel van ALEXANDER FARNESE, zoon van MARGARETHA VAN PARMA naar de *Nederlanden*. Het staatsche leger ontmoette de Spanjaarden te *Gemblours*, maar leed eene verpletterende nederlaag.

Bij den algemeenen schrik, die nu ontstond, vervielen de Kalvinisten andermaal in razernij, om aan de Katholieke Kerk heillooze slagen toe te brengen. In de zuidelijke *Nederlanden* begon op nieuw en heviger de beeldstormerij. Van het zuiden sloeg zij over naar het noorden en iedere stad, welke onder de uitdrukkelijke voorwaarde der *Pacifiatie* tot de partij des Prinsen was overgegaan, geen enkele uitgezonderd, ondervond de verkrachting der duur gezworen eeden. Kerken werden geplunderd, geestelijken mishandeld en verjaagd. Gansche benden huurlingen, door de Kalvinisten betaald en door het grauw

der groote steden bijgestaan, verspreidden schrik en angst onder alle Katholieken.

In *Amsterdam* begon den 26 Mei 1578 de schending van het verdrag. WILLEM BARDES, het hoofd der opruiers, die sinds lang met ORANJE in nauwe betrekking stond, riep eenige soldaten van SONOY te hulp. Hij begaf zich naar het stadhuis, om te beproeven, of hij de stadsregeering voor het *Kalvinisme* kon winnen. Vruchteloos echter is zijn pogen en schijnbaar ontmoedigd komt hij naar buiten. Doch eensklaps valt een schot, en bij dit sein springt een matroos vooruit, die een vaan in de hand houdt en uitroept: »Wie ORANJE lief heeft, toone het en volge mij!" Dadelijk schieten de Kalvinisten toe. Een deel loopt naar het tuighuis, en sleept het geschut naar den *Dam*. Anderen werpen met steenen naar de vensters, waar de Raad vergaderd was, ten einde de wacht te verdrijven, die daar in tijden van onrust gewoonlijk een stuk geschut bewaarde. Doch bemerkende, dat van dien kant geen vuur gegeven wordt, stormt het grauw het stadhuis binnen, haalt den Schout en raadsleden vandaar en brengt hen met JACOB BUIJCK, Pastoor der *Oude Kerk*, en andere priesters, benevens al de Minderbroeders, tusschen twee gelederen van soldaten, naar het *Damrak*, terwijl de opgehitste menigte schreeuwt, dat men hen naar de galg moest voeren. Op gereed liggende schuiten zonder roer worden zij uit *Amsterdam* verdreven. Terstond daarop vallen de Kalvinisten op de *Minderbroederskerk* aan, verbrijzelen altaren en beelden, maken zich ook van andere kerken meester en stellen eene nieuwe kalvinistische regeering aan, met WILLEM BARDES aan het hoofd, die de uitoefening van den Katholieken eeredienst onder strenge straffen verbood. De nieuwe regeering ging, van timmerlieden vergezeld, de nog overgebleven altaren en beelden in de verschillende kerken weg-

nemen; en in de *Oude Kerk*, en weinig dagen later ook in de *Nieuwe Kerk*, begonnen de predikanten hunnen gereformeerden dienst.

Den 29 Mei was *Haarlem* aan de beurt. Kalvinistische soldaten, bijgestaan door het gemeen, drongen op H. Sacramentsdag de Kathedraal van *St. Bavo* binnen, waar de Bisschop GODEFRIDUS VAN MIERLO met zijne Kanunniken de kerkelijke Getijden zong. Tal van geloovigen vulden den tempel. Men verjoeg de geestelijken, vermoordden eenen priester, PIETER BALLING, en ging aan het beeldstormen. (»*Haarlemsche noen*''). Ternauwernood ontsnapte de Bisschop aan het gevaar en vluchtte, als slachter verkleed, uit de stad. Ook de kloosters en kerken der Minderbroeders en Dominikanen en het klooster der *Begijnen* werden geplunderd. De Katholieke Godsdienst werd afgeschaft. Wel werd de moordenaar van PIETER BALLING op last van de *Staten van Holland* veroordeeld; maar de kerken bleven tot September gesloten en toen, ondanks de tegenkanting der Katholieken, voor de hervormden ingeruimd.

Zooals te *Amsterdam* en te *Haarlem* geschiedde, werd ook in de andere plaatsen van *Holland* en *Zeeland* met de Katholieken gehandeld. Tal van kerkelijke inrichtingen en kloosters, die tot nu in stand gebleven waren, werden vervreemd, of onder den voet gehaald, o. a. te *Beverwijk, Zaandam, Gouda, Dordrecht*. De tienden, landerijen en pachthoeven, welke aan de geestelijke inrichtingen behoorden, en tot nu slechts in vruchtgebruik, en nog niet in eigendom vervreemd waren, werden ondanks de bepalingen der *Pacificatie* verkocht. Beloften en verdragen werden beschouwd als van niet meer waarde, dan het papier, waarop zij geschreven stonden.

In *Friesland* eischten de Kalvinisten, hoewel de partij des konings daar nog zeer sterk vertegenwoor-

digd was, dat de Abdijen *Mariëngaarde* en *Bergum*, benevens de Proostdij van *Bolsward*, aan den *Staat* afgestaan, en de Bisschop CUNERUS PETRI en zijne beambten afgezet zouden worden. Door 's Prinsen Stadhouder GEORGE VAN LALAING, Graaf van *Rennenberg*, werd de Bisschop, nadat deze op den feestdag van *Maria Boodschap* voor het volk had gepredikt, gevangen genomen, en kort daarna naar het slot te *Harlingen* gevoerd, waar hij een tijd lang verbleef. Om deze gewelddaad te verschoonen, werden de hatelijkste lasteringen tegen den eerbiedwaardigen Kerkvoogd uitgestrooid.

Groningen onderging hetzelfde lot; doch wijl daar de Bisschop JOANNES KNIJFF reeds was overleden, vergenoegde men zich, met het zilver van den overledene in beslag te nemen tot betaling van 's Prinsen krijgsvolk.

In *Utrecht*, waar de meerderheid der Staten nog katholiek was, begon men in Januari 1578 de *Jesuïten* de stad uit te drijven. Later, naar gelang het *Kalvinisme* daar meer veld won, werden ook de andere geestelijken vervolgd, en in April verlieten de Franciskanen vrijwillig hun verblijf, wijl zij den eed van vijandschap tegen Don JUAN weigerden af te leggen. Vele Kanunniken, geestelijken en burgers namen de wijk naar elders, en kozen ballingschap boven het gevaar van aan het geweld eener opgewonden menigte bloot te staan. Een der voornaamste uitgewekenen was JOANNES VAN BRUHEZE, Deken van den Dom, die, als lid der Staten van het gewest, zich krachtig tegen den *Prins* had verzet. Hij ging naar *Amersfoort*, waarheen de meeste Katholieken vluchtten, en later naar *Keulen*. In 1589 werd hij benoemd tot Bisschop van *Groningen*, en in 1593 tot Aartsbisschop van *Utrecht*; maar geen van beide waardigheden heeft hij bekleed.

Hoewel vervolgd en onderdrukt, werd in *Utrecht* de Katholieke Godsdienst nog niet verboden, en kon de Aartsbisschop zijnen zetel blijven bekleeden; maar eene smadelijke beleediging werd hem aangedaan. De Kalvinisten veronderstelden, dat de Aartsbisschop veel geld moest bezitten, en meenden, dat dit zeer geschikt ten bate der stad zou kunnen worden aangewend. Er werd een geschrift opgesteld, waarbij men den Kerkvoogd eenige duizenden gulden tegen zestien ten honderd ter leen verzocht. Tegen het vallen van den avond werden alle toegangen tot de Aartsbisschoppelijke woning door burgers bezet, terwijl eenigen de woning binnendrongen, om het verzoekschrift te overhandigen. De grijze Aartsbisschop bleef in zijne kamer, maar men sloeg de deuren open, en vorderde terstond vijftig duizend gulden. FREDERIK SCHENCK bood vijf duizend gulden aan om in den nood der stad te voorzien, doch wijl hun dit niet genoeg scheen, verzocht hij tijd tot den volgenden morgen, om zich te kunnen bedenken. Daarmede werd echter geen genoegen genomen, en dadelijk werd het huis doorsnuffeld. Toen des morgens alles, wat men aan waarde had kunnen vinden, werd weggevoerd, gedroeg de Aartsbisschop zich gelaten, en zeide, dat hij de zaak aan God overgaf. Over het geld bekommerde hij zich niet, maar vond het onredelijk, dat men hem geen tijd tot beraad gegund en geweld gebruikt had. Na twee of drie dagen gaf men hem eene schuldbekentenis op de *Staten*, met belofte van rente; maar de grijsaard weigerde de rente, en verlangde zijn eigendom terug. Eerst na zeer veel moeite is deze schuld in 1619 bij akkoord afgedaan.

In *Gelderland* werd even ijverig aan de onderdrukking der Katholieke Kerk gewerkt. Met zulk eene woede sloegen de Kalvinisten daar aan het beeldstormen, dat de voornaamste leden der ridderschap

met de afgevaardigden der steden *Venlo, Zutfen, Doesburg, Doetinchem, Lochem, Groenlo* en anderen daarover klachten indienden bij de *Algemeene Staten*, terwijl zij de medeplichtigheid van JAN VAN NASSAU, 's Prinsen Stadhouder, in het helderste daglicht stelden. Doch de *Algemeene Staten* schenen er zich weinig aan te storen; de invloed van ORANJE had hen reeds overmeesterd, en de geweldenarijen tegen de Katholieken bleven onder hoogere bescherming voortdurend toenemen.

Zoo was geheel *Noord-Nederland* ter prooi aan Godsdienstvervolging, en konden de Katholieken zich op het ergste voorbereiden.

II. RELIGIEVREDE. UNIE VAN UTRECHT.

Hoe geheel anders was thans de Godsdienststrijd in ons vaderland geworden sinds zijn eerste begin! Aanvankelijk handhaafde de Katholieke Kerk, als de eenige ware Kerk van CHRISTUS, haar gezag en haar Goddelijk beginsel van éénheid des Geloofs, en verdedigde, als leerares der waarheid en moeder aller volkeren, hare onvervreembare rechten tegen de opkomende dwalingen der hervormers. Zij kon of mocht geen anderen Godsdienst naast zich dulden, gelijk de waarheid zich nimmer gunstig kan of mag betoonen voor de dwaling en de leugen; zij zou haar Goddelijk karakter verliezen, zoodra zij nevens haar eene andere leering erkennen zou. De Hervorming daarentegen drong aan op vrijheid van geweten, en vroeg naar den schijn niets meer dan zoogenaamde verdraagzaamheid.

Thans echter was de strijd geheel van aard veranderd. Terwijl de Katholieke Kerk onverzettelijk bleef, om nooit de ketterij in haar midden te gedoogen, en

geen letter harer waarheid om de Hervorming veranderde, streefde nu het *Kalvinisme* naar de opperheerschappij, en gebruikte elk middel, om den Katholieken Godsdienst geheel te onderdrukken. De staatkundige toeleg van den *Prins van Oranje*, om door het *Kalvinisme* zijn doel te bewerken, bereidden den Hervormers eenen gemakkelijken weg. Het hoofddoel der hervormden was nu niet meer, om naast de Katholieke Kerk in deze gewesten te mogen bestaan, maar om de Kerk van JESUS te vernietigen, en op hare puinhoopen de kerk van KALVIJN te stichten, zonder vrijheid van geweten en zonder verdraagzaamheid voor de Katholieken.

In alle steden, welke tot de partij des Prinsen waren overgegaan, werd onmiddellijk gezorgd voor verandering van regeering. De katholiekgezinde Burgemeesters en raadsleden werden vervangen door die van de »zuivere leer", en ORANJE, wien men de eer moet geven, dat hij op uitstekende wijze zijne mannen wist te kiezen, zorgde er voor, dat slechts dezulken tot het bestuur verheven werden, welke van zijnen staatkundigen geest doortrokken, en voor zijn doel geschikt waren. Op deze wijze kwam zeer spoedig het geheele bestuur der noordelijke gewesten in de handen der Kalvinisten, en de afgevaardigden, welke zij ter *Algemeene Staten* zonden, waren vurige strijders voor KALVIJN en ORANJE. Toch rekenden deze afgevaardigden zich de vertegenwoordigers van alle Noord-Nederlanders, hoewel een groot deel, en zelfs de meerderheid den Katholieken Godsdienst bleef toegedaan, en van hun bestuur niet wilde weten, maar door overmacht gedwongen werd.

De *Algemeene Staten*, meer en meer van de partij des konings naar die van ORANJE zwenkende, nam eindelijk eenen maatregel, welke oogenschijnlijk niets anders beoogde dan wederzijdsche verdraagzaamheid,

maar inderdaad eene formeele scheuring was van de zoo dikwijls bezworen en even dikwijls geschonden *Pacificatie;* eenen maatregel, welke den Kalvinisten in alle plaatsen des lands de deur ontsloot, en aan de onderdrukking van het Katholieke Geloof de laatste hand legde. Wij bedoelen den *Religie-vrede.*

Op eene synode door de hervormden den 22 Juni 1578 te *Dordrecht* gehouden, onder voorzitterschap van den meergemelden predikant en beeldstormer PETRUS DATHEEN, werd besloten, om aan de *Algemeene Staten* het verzoek te richten tot verdraagzaamheid der beide godsdiensten. Zij beweerden, dat beide gezindheden zeer wel naast elkander in den Staat konden bestaan, »totdat het God zoude believen door een goed, heilig, en vrij algemeen, of ten minste nationaal concilie al de strijdige meeningen, die men in het stuk der religie in deze landen zag, te vergelijken."

Het verzoekschrift, dat ons de *Nadere Unie van Brussel* in het geheugen roept, werd den Aartshertog MATHIAS en den *Algemeenen Staten* aangeboden; doch de meeste katholieke leden, zoowel in den *Raad van State* als in de *Algemeene Staten*, verklaarden er zich tegen. Maar ORANJE liet de kans, om zijne partij een voordeel te bezorgen, niet zoo gemakkelijk ontglippen. Op zijn aandringen werd besloten het verzoekschrift, uit naam van den Aartshertog, aan de Staten der verschillende gewesten ter beslissing te zenden, en na lange beraadslagingen kwam den 22 Juli 1578 de *Religie-vrede* tot stand.

In dertig artikelen werd de verhouding tusschen de verschillende gezindheden geregeld. In hoofdzaak kwam zij hierop neer. Wanneer honderd huisvaders, Katholieken of Protestanten, dit zouden verzoeken, werd hun vrije uitoefening van hunnen godsdienst toegestaan. De beide gezindheden zouden elkander niet mogen benadeelen, en alle overtredingen in zake van

den Godsdienst sinds de *Pacificatie van Gent* zouden worden beschouwd, als niet geschied.

Voor de reeds zoo geplunderde, verjaagde en mishandelde Katholieken was deze bepaling al zeer tergend! Waren de Kalvinisten niet overal bekend als mannen, die, waar zij meester waren, den Katholieken Godsdienst nimmer wilden dulden? De *Religievrede* kon door de Katholieken niet anders beschouwd worden, dan als eene weigering van recht, zoowel voor het verledene als voor de toekomst. Alwat bij de *Pacificatie van Gent* en het *Eeuwig Edikt* bepaald was, werd ontkend; de Kalvinisten alleen werden begunstigd, en de toeleg, om de nieuwe leer overal ingang te doen vinden, sprong duidelijk in het oog. Feitelijk had de *Religievrede* geene andere strekking, dan om aan de Kalvinisten godsdienstvrijheid en bescherming te geven ook in die gewesten, in welke zij deze volgens de *Pacificatie* niet konden genieten.

Door de groote meerderheid werd de *Religie-vrede* zeer ongunstig opgenomen, en de uitkomst bewees, dat men er reden voor had.

Ondanks het uitdrukkelijke verbod, bleef overal, waar de Kalvinisten de macht in handen hadden, de uitoefening van den Katholieken Godsdienst verboden, en waar zij nog in de minderheid verkeerden, vroegen zij kerken, of namen ze met geweld. In *Holland* en *Zeeland* bleef niet éène kerk voor de Katholieken over. Te *Goes* o. a. werd de groote kerk door de hervormden gewelddadig vervreemd, hoewel de predikant er niet meer dan acht òf negen toehoorders telde. De ellende der Katholieken werd nog vermeerderd, toen de *Algemeene Staten* zelven eenen maatregel invoerden, die voor het H. Geloof hoogst nadeelig was. Men trachtte namelijk de eenheid der Kerk met haar zichtbaar Hoofd te verbreken. Het

werd den Kerkvoogden en geestelijken verboden de geldsommen, *annaten* geheeten, welke gewoonlijk den Paus werden aangeboden, naar *Rome* op te zenden. De nieuw opgerichte Bisdommen, wier zetels of reeds verlaten waren, of wegens de troebele tijdsomstandigheden zeer gebrekkig werden bestuurd, moesten, als waren zij niet wettig ingesteld, beschouwd worden als nooit te hebben bestaan, en van alle geestelijken werd gevorderd, dat zij MATHIAS als Landvoogd, en Don JUAN als 's lands vijand zouden erkennen, en dat zij niet tegen de ketterij zouden prediken. Wie dit niet zweren wilde, werd verjaagd, en de ijver der Kalvinisten was wakker genoeg, om voor iederen verjaagden priester een predikant in de plaats te stellen. Dit besluit der *Algemeene Staten* dagteekent van den 23 October 1578.

Op den 1 October van datzelfde jaar was Don JUAN VAN OOSTENRIJK overleden. Met onoverkomelijke moeielijkheden had hij te kampen gehad, en hij bezweek onder den last, welken zijn edel en ridderlijk karakter niet dragen kon. Eene besmettelijke ziekte sleepte hem in weinige dagen ten grave.

Nog bij zijn leven was ALEXANDER FARNESE door den koning, die MATHIAS niet wilde erkennen, tot Landvoogd aangesteld. Deze aan het Spaansche Hof tot een uitstekend veldheer en niet minder volleerd staatsman gevormd, had niet de voortvarendheid van Don JUAN, maar was behoedzaam, geslepen en overredend. Nooit zou hij door kracht van wapenen zoeken te winnen, wat hij met onderhandelingen kon verwerven.

Bij zijne aanstelling heerschte overal eene grenzenlooze verwarring; maar juist daardoor vond hij eenigen steun in de *zuidelijke* gewesten. Vele Katholieken, wier oogen door de schandelijke praktijken der Kal-

vinisten geopend werden, en vele leden der *Algemeene Staten*, die met de zwenking naar het *Kalvinisme* en de omverwerping van het koninklijke gezag niet wilden medegaan, keerden terug van de omwentelingspartij, en sloten eerlang een verbond, dat bekend geworden is onder den naam van *Verdrag van Atrecht* (1 Januari 1579). De onderteekenaars van dit verdrag betuigden den sterksten afkeer van alles, wat de hervormden hadden aangewend, om het H. Katholieke Geloof in de *Nederlanden* te verdelgen, en de valsche leer ingang te doen vinden. Zij verklaarden in niets te willen deelnemen aan het kwaad van anderen, en zwoeren als Christenen en eerlijke lieden de vroeger gemaakte bepalingen der *Pacificatie* getrouw te zullen nakomen, het Roomsch-Katholieke Geloof en de verschuldigde gehoorzaamheid aan den koning te handhaven, en elkander de behulpzame hand te bieden, om, met behoud van vroeger verkregene gunsten en voorrechten, het welzijn en de rust des vaderlands te bevorderen. Zij verzochten den nieuwen Landvoogd, om over hunne verzoening met den koning te willen onderhandelen. FARNESE, hen met goedheid en welwillendheid bejegenend, bracht den 17 Mei 1579 voor *Zuid-Nederland* den vrede met den koning tot stand. en liet dezen den 12 September afkondigen.

Nauwelijks echter was tot het *Verdrag van Atrecht* besloten, of WILLEM van *Oranje* gevoelde, dat, ondanks listen en kuiperijen, zijne kalvinistische staatkunde in de *Zuidelijke Nederlanden* schipbreuk leed op het vast Geloof der Katholieken, en zijne kansen dáár verloren waren. Met arendsblik den geheelen toestand overziende, liet hij het denkbeeld om *geheel Nederland* aan 's konings gezag te onttrekken, onmiddellijk varen, en trachtte, doch weder op *zijne* wijze, d. i. zonder zich op den voorgrond te plaatsen, de *noordelijke* gewesten nauwer aan zich te verbinden door een

tegenverbond. 's Prinsen broeder en plaatsvervanger, JAN VAN NASSAU, riep den 23 Januari 1579 de *Unie van Utrecht* in het leven.

Bij dit verdrag werden de staatkundige aangelegenheden der noordelijke gewesten geregeld, alsof zij maar één landschap waren, onverminderd ieders vrijheden, rechten en gewoonten. Ten aanzien van den Godsdienst mochten *Holland* en *Zeeland* zich naar goedvinden gedragen; doch de andere gewesten moesten zich houden aan den door de Katholieken verfoeiden *Religie-vrede.* Ieder persoon zou vrij zijn in zijnen godsdienst, en niemand mocht ter zake van het Geloof achterhaald of onderzocht worden, volgens de bepaling der *Pacificatie.* Ook zouden de kloosterlingen hunne goederen behouden, maar in *Holland* en *Zeeland* moesten zij zich met behoorlijk levensonderhoud vergenoegen. Die het land verlaten hadden, zouden uit de inkomsten der kloostergoederen een jaargeld ontvangen, mits zij in geen ander klooster traden. Bovendien werd den kloosterlingen toegestaan hun kloosterkleed te blijven dragen.

De Katholieken van *Noord-Nederland,* die de beteekenis dezer woorden en beloften bij ondervinding hadden leeren kennen, wisten nu wat zij, van de katholieke *zuidelijke* gewesten geheel afgescheiden, in de toekomst allerzekerst konden verwachten.

Aanvankelijk gingen de zaken der *Unie van Utrecht* niet zoo vlot, als men verwacht had. De vrees voor nieuwe gewelddadigheden verwekte achterdocht. Om alle vermoeden van zich af te weren, behoorde zelfs WILLEM van *Oranje* niet onder de eerste onderteekenaren.

Gelderland, het Graafschap *Zutfen, Holland, Zeeland* (behalve *Middelburg*), *Utrecht* en de *Groninger-Ommelanden* traden onmiddellijk toe. *Friesland* volgde in Maart 1579. In het volgende jaar *Overijsel* en *Drente*

en nog veel later (1595) *Groningen.* De overwinning, door de kalvinistische partij in eenige stad behaald, werd gewoonlijk gevolgd door de aansluiting bij de *Unie.*

Welk heil den Katholieken door deze *Unie* bereid werd, bleek reeds aanstonds in de stad *Utrecht* zelve. Daar werden onmiddellijk aan de hervormden, behalve volkomen vrijheid van hunnen godsdienst, grootere gunsten en voorrechten geschonken dan aan de Katholieken. Vier kerken moesten den hervormden worden ingeruimd, de *O. L. Vrouwe* of *Buurtkerk,* de kerken van *St. Jacobus* en *St. Nicolaus* en de kerk der *Franciskanen*; terwijl voor de Katholieken slechts éene parochiekerk *(St. Gertrudis)* werd overgelaten. De openbare processies en het plechtig overbrengen van het Allerheiligste Sacrament naar de woning van zieken en stervenden werden verboden; kerkelijke huwelijksbeletselen werden afgeschaft, en den kloosteroversten werd bevolen, aan de nonnen vrij toe te staan haar klooster te verlaten en hare beloften te breken. Vergaderingen van Kanunniken en andere geestelijken mochten niet meer plaats hebben, en de kerkelijke inkomsten (*praebenden*) der Kanunniken, die uitgeweken waren, werden aan hervormden geschonken, die zich daarvoor gaarne den titel van *Domheer* lieten welgevallen. Van dien tijd af bestond het Domkapittel uit Katholieken en Protestanten, totdat de Katholieke leden uitgestorven en alle door protestanten vervangen waren. Eene klacht, met beroep op de *Pacificatie van Gent* en de *Unie van Utrecht,* door de Kanunniken over dezen roof ingesteld, bleef natuurlijk zonder gevolg. De Kathedraal-Kapittels der andere Bisdommen werden eenvoudig, als niet wettig ingesteld, opgeheven en hunne goederen aangeslagen.

Eenen gewichtigen invloed heeft de *Unie van Utrecht*

gehad op de staatkundige gebeurtenissen van ons vaderland, en men is gewoon geworden haar te beschouwen als den *grondslag van Nederlands vrijheid.* Als men evenwel bedenkt, dat de *Unie* geheel ons vaderland in de armen heeft gevoerd van het *Kalvinisme,* en zij den laatsten stoot gaf aan den ondergang der Katholieke Kerk in *Noord-Nederland,* dan zal men het geen enkelen Katholiek kwalijk kunnen nemen, als hij met die vermaarde *Unie* al even weinig is ingenomen, als met den »*Vader des Vaderlands*'', en de vrijheid brengende *Watergeuzen.*

Bovendien was de *Unie* volstrekt niet het werk van het *Noord-Nederlandsche volk.* De *Staten* der gewesten, welke tot haar toetraden, waren in dien tijd niet meer de vertegenwoordigers des *volks,* maar uitsluitend der *Kalvinistische partij,* die nog betrekkelijk klein in aantal, groot was in driestheid en alles verpletterenden overmoed.

Ook geschiedde het toetreden tot de *Unie* bij velen uit den lande alleen *door nood gedrongen,* wijl de tijdsomstandigheden, door de raddraaiers beheerscht, eene andere regeling onmogelijk maakten; en bovenal was het hoofddoel der *Unie* niet *'s lands* belang, maar het belang van *ééne partij.* Zij had geene andere strekking, dan om de Kalvinisten, ten bate van Prins WILLEM, te versterken, en den Katholieken Godsdienst, tot afbreuk van FILIPS II, voor goed te onderdrukken.

Eerst hadden de Kalvinisten niet meer gevraagd, dan om God naar de inspraken des gewetens te mogen dienen. Vervolgens begeerden zij vrije uitoefening van hunnen godsdienst. Daarna eenige kerken en bedehuizen, die door onze katholieke vaderen voor den Katholieken Godsdienst gesticht waren. Later alle kerken en Godshuizen en vooral de kerkelijke goederen. Toen zij zoover gekomen waren, begonnen zij den

Katholieken eeredienst geheel te onderdrukken, om dezen weldra te verbieden en af te schaffen, als eene »vervloekte afgoderij".

Kort na het sluiten der *Unie* van *Atrecht* en *Utrecht* werd door den Duitschen keizer RUDOLF II beproefd, om den vrede tusschen *Nederland* en den Spaanschen koning te bewerken; en deze poging werd door Paus GREGORIUS XIII krachtig ondersteund. FILIPS, den strijd meer dan ooit moede, leende gewillig het oor aan het voorstel des keizers, om een congres te *Keulen* bijeen te roepen, waar de *Algemeene Staten* van alle gewesten, de afgezanten des konings en 's keizers vertegenwoordigers in onderling overleg zouden treden.

Op dit congres toonde FILIPS zich bereid, om in alles, wat de *Staten* voor het landsbestuur verlangden, toe te geven, doch bleef onverzettelijk in het handhaven van den Katholieken Godsdienst. Hij hield er op aan, dat de Katholieke Godsdienst, met uitsluiting van elken anderen, in de *Nederlanden* zou worden uitgeoefend; maar degenen, welke dezen Godsdienst niet beleden, zouden, zonder vrees voor straf, nog vier jaren in het land mogen blijven. Na dien tijd moesten zij, zoo zij niet tot de Kerk terugkeerden, het land verlaten, met het recht om hunne bezittingen te verkoopen, te vervreemden of mede te nemen. In *Holland* en *Zeeland* zouden echter de bepalingen der *Pacificatie* gelden, op voorwaarde van herstel van den Katholieken eeredienst, zooals deze bij het sluiten der *Pacificatie* daar bestond.

Hoe inschikkelijk de artikelen des konings ook waren, dewijl aan alle *staatkundige* eischen der Nederlandsche gewesten werd toegegeven, en de zaken van den Godsdienst geregeld werden, bijna geheel overeenkomstig de besluiten der door de opstandelingen zelven ontworpen *Pacificatie*, vonden zij echter geen

ingang bij den *Prins* en de Kalvinisten, Ware de opstand alleen *staatkundig* geweest, dan zou hij nu gedempt zijn geworden; maar de Kalvinisten eischten volle vrijheid van den gereformeerden godsdienst op alle plaatsen, waar deze werd uitgeoefend, en in de toekomst uitgeoefend zoude worden.

En als om aan de goede verwachtingen van het congres voor goed den bodem in te slaan, werd op nieuw, nog vóór de beraadslagingen te *Keulen* geëindigd waren, de beeldenstorm begonnen. Gruwzaam was het geweld hetwelk den Katholieken, vooral te *Antwerpen*, *Brussel*, *Brugge* en *Gent* werd aangedaan. Het verhaal dier gruwelen ligt niet op onzen weg; maar de razernij van het kalvinistisch gepeupel tegen alles, wat den Katholiek dierbaar en heilig is, gaat alle beschrijving te boven en zou ongeloofelijk schijnen, als niet de meest onwraakbare getuigenissen in groot aantal, en de algemeene overeenstemming der geschiedschrijvers dier dagen dit niet bevestigden.

Ook in de *noordelijke* gewesten werd, als bewijs, hoe de *Unie van Utrecht* in kalvinistischen geest moet worden opgevat, de beeldstormerij in menige stad herhaald, en door de regeering oogluikend toegelaten; o. a. hadden *Amersfoort, Hattem, Zutfen* en *Kampen* van de teugellooze benden zwaar te lijden.

De Keulsche onderhandelingen leden schipbreuk. Elk voorstel tot vergelijk werd door de Kalvinisten verworpen, terwijl de massa des volks, voor een groot deel nog Katholiek, smachtte naar het einde van den strijd.

HOOFDSTUK X.

Onderdrukking der Katholieke Kerk in Noord-Nederland.

I. AFZWERING VAN FILIPS II. PLAKKLAAT VAN 20 DECEMBER 1581.

Meer dan vroeger kwam nu het doel van den *Prins van Oranje*, om de Nederlandsche gewesten aan den wettigen vorst te ontrukken, aan het licht. De onderhandelingen te *Keulen* hadden allen twijfel weggenomen, en de pogingen door den *Zwijger* aangewend, om aan den Hertog van ANJOU, broeder van den Franschen koning HENDRIK III, de souvereiniteit over deze gewesten op te dragen, noopten FILIPS, om, bij een openbaar besluit, den opstand in het algemeen bekende opperhoofd aan te tasten.

Den 15 Maart 1581 sprak de koning over den *Prins* het banvonnis uit, waarbij deze *vogelvrij* verklaard werd. Hij verweet den *Prins* zijne verregaande ondankbaarheid, meineedigheid en huichelarij, noemde hem den eenigen aanstoker van den opstand, den bestrijder van zijnen wettigen Heer, den verrader van zijnen vorst en van zijn Geloof, in het kort, een vijand van God, van de Kerk en van het land. Hij stelde daarom diens hoofd op prijs, en beloofde 25.000 gouden kronen,

benevens verheffing tot den adelstand, aan ieder, die hem dood of levend zou overleveren.

De *vogelvrijverklaring* was eene der instellingen, welke uit de rechtspleging van vroegere eeuwen tot in de 16e eeuw waren in stand gebleven, en diende, om schuldigen te straffen, die buiten het bereik der rechterlijke macht waren. De schuldige werd ter dood veroordeeld; maar wijl het vonnis van den afwezigen niet door den beul kon worden uitgevoerd, werd ieder, die moed had, door eene belooning aangezocht het doodvonnis te voltrekken. Nu mogen wij, kinderen der 19e eeuw, deze wijze van rechtspleging afschuwelijk en barbaarsch vinden: een feit is het, dat zij in de 16e eeuw nog als een wettig middel in de handen der vorsten gold, en, op zich zelve beschouwd, niet misdadig kan genoemd worden. Meermalen zien wij in de middeleeuwen dit middel door vorsten tegenover ontrouwe leenmannen toegepast; maar schromelijk was het misbruik, dat daaruit in den regel ontstond; want vrij algemeen was de vogelvrijverklaring eene uitnoodiging tot *sluipmoord*; en deze blijft altijd eene *misdaad*, welke nooit, ook niet door den rechtstoestand der 16e eeuw, gerechtvaardigd kan worden. De moord van den *Prins*, door JEAN JAUREGUI beproefd (18 Maart 1582), en door BALTHASAR GERARD voltrokken (10 Juli 1584) strekt hiervan tot bewijs.

De *Prins* beantwoordde dit vonnis door een *verdedigingsgeschrift (Apologie)*, dat hij naar alle hoven van *Europa* zond, en waarin de blaam van geheel den opstand op meesterlijke wijze op FILIPS werd teruggeworpen, alles in *Oranje's* voordeel werd verklaard, en de Spaansche koning door beschuldigingen en laster in zulk een afschuwelijk daglicht werd gesteld, als de felste haat het slechts vermag.

Tegelijk met zijne *Apologie* trad WILLEM van *Oranje* openlijk met zijn hoofddoel voor den dag.

Reeds te *Keulen* hadden de kalvinistische partijhoofden dat doel niet onduidelijk aangegeven. Toen elke poging tot vrede mislukte, bleef er schier geen middelweg meer open; òf terugkeeren tot de gehoorzaamheid des konings, òf den koning als een tiran verwerpen. Vele aanzienlijke personen deden het eerste, maar geheel de kalvinistische partij, onder aandrijven van ORANJE, besloot tot het laatste.

Den 26 Juli 1581 werd door de *Algemeene Staten* der noordelijke gewesten, te *'s Gravenhage* vergaderd, FILIPS als Hertog, Graaf en Heer der *Nederlanden afgezworen*, en van alle macht en gezag in deze landen, zoowel voor zijne nakomelingen als voor hemzelven, vervallen verklaard. Alle leenmannen, ambtenaren en verdere ingezetenen werden van hunnen eed van trouw, aan hem als Graaf gedaan, ontslagen; aan WILLEM, die het niet geraden vond, om zelf de Grafelijke kroon zich op het hoofd te zetten, werd de *Hooge Overheid* dezer gewesten opgedragen, terwijl aan den Hertog van ANJOU de uitnoodiging werd gedaan, om zich als *Souverein der Nederlanden* te doen huldigen.

Het was er echter ver van af, dat deze doortastende en onrechtmatige daad der *Algemeene Staten* algemeene goedkeuring vond. Alom heerschte verslagenheid. Een aantal stemmen, waaronder zelfs van Luthersche predikanten, verhieven zich. Vele ambtenaren deden liever afstand van hunne betrekking, dan dat zij den eed van trouw aan den koning verbraken. De stad *Middelburg* heeft nooit, *Amsterdam* en andere steden niet dan na lang aarzelen, in de afzwering toegestemd; want voor iederen goedgezinden, ook al was hij geheel tegen de Spanjaarden ingenomen, was het duidelijk, dat de *Algemeene Staten* geen macht bezaten den wettigen vorst af te zetten; te minder, wijl die *Staten* thans niet het volk, maar eene brutale minderheid vertegenwoordigden, en de koning bereid was in alle

redelijke eischen toe te geven. De afzwering van van FILIPS was uitsluitend het werk der Kalvinisten, en de onderdrukking van den Katholieken Godsdienst zou, als onmiddellijk gevolg, op deze ongerechtigheid het zegel drukken.

Nadat men de Katholieken schier overal uit openbare waardigheden en ambten gestooten, hunne kerken deels onteigend en deels vernield had, en hunne kerkelijke goederen had geroofd en aangeslagen; — nadat men hunne godsdienstoefeningen door soldaten en gepeupel had laten verstoren, hunne priesters beleedigd, bespot, mishandeld, verjaagd en gedood had; — nadat men hun alle hoop, om tot vrede of vergelijk te komen, ontnomen, en aan hunne verwachtingen van vrijheid den bodem had ingeslagen; — werd het hun tot misdaad gerekend, dat zij niet instemden met de kalvinistische staatspartij. Roomschgezinden golden als Spaanschgezinden, en moesten als staatsgevaarlijk onderdrukt worden.

Als om met opzet te toonen, dat de zaak der omwenteling en het doel van het *Kalvinisme* geheel en al één waren, werden overal, waar de partij des opstands meester was, de Katholieken op de vinnigste wijze vervolgd. *Gent*, *Brugge*, *Antwerpen*, *Brussel* en vele andere steden, wier bevolking voor de overgroote meerderheid Katholiek was, gingen gebukt onder een kalvinistisch schrikbewind; boeten en straffen werden bepaald op het lezen der H. Mis en de toediening der H. Sacramenten.

In *Utrecht* was reeds den 8 Maart 1580 door het kalvinistische gepeupel in de prachtige Domkerk gebeeldstormd. Razende en tierende waren zij de Kathedraal binnengevallen, en hadden alles vernield, wat de godsvrucht onzer vaderen daar had bijeengebracht. Met toomeloos geweld waren de beelden der twaalf Apostelen aan de pijlers van het koor van hunne

voetstukken gesmeten, het prachtige altaar was verbrijzeld, de beelden van de H.H. WILLIBRORD en BONIFACIUS waren te morsel geslagen, en zelfs de grafsteden van vele doorluchtige Kerkvoogden geschonden. Het grootsch gedenkteeken van het roemrijk verleden onzer voorouders was in weinige uren tot eenen hervormden tempel »gezuiverd". De Katholieken vroegen den *Prins* om handhaving hunner rechten, en verkregen de kerk van *St. Geertrudis* en der *Predikheeren;* maar kort daarna bevestigde de regeering de euveldaad der Kalvinisten door den Katholieken Godsdienst in *Utrecht* en op het platte land van dat gewest voor goed te verbieden en af te schaffen.

De *Staten* van *Holland* waren reeds voorgegaan, en hadden in het begin van 1580 den Katholieken eeredienst verboden. *Amsterdam* volgde den 18^n April 1580, en *Haarlem* een jaar later.

In *Friesland* was mede het besluit afgekondigd, dat alle priesters en geestelijken, zoowel vrouwen als mannen, zouden afhouden van alle pauselijke ceremoniën, diensten en predikatiën, zoo in het geheim als in het openbaar; dat in iedere gemeente gereformeerde predikanten en schoolmeesters aangesteld, en de kerken van alle roomsche ceremoniën en »duivelsche afgoderij" gezuiverd zouden worden.

Van toen af volgde het eene gewest na het andere, totdat eindelijk de *Prins van Oranje* den 20 December 1581 het plakkaat uitvaardigde, waarmede aan de Katholieke Kerk in ons vaderland de genadeslag gegeven werd. Als *Hooge Overheid* verbood de Prins elke bijeenkomst van mannen en vrouwen »omme te »ghebruijcken eenige Pauselicke Exercitie, als Missen, »Predicken, Doopen ende andersints, waer door lich»telick eenige onrust ende oproer soude mogen rijsen, »ende eenige heimelijcke verstant metten vijandt ge-

»houden, ende listige aenslagen souden mogen te »wege gebracht worden, ende alwaer 't de selve Exer»citien niet met groote t'samenkomsten en gheschieden, »nochtans strecken souden, niet alleen tot scandale »ende argernisse van de Gemeente: maar oock tot »nadeel van de gemeene saecke" . . . . . »Ende alsoo »mede groote argernissen gepleeght worden, niet »sonder vreese van oproer, binnen eenige Plaetsen, »door dien dat eenige met hare kleedinge als Monicken, »Nonnen ende Bagijnen, openbaerlijcken gaen op »Straten" verbood hij ook het dragen van eenig geestelijk gewaad; terwijl hij ten laatste aan allen, binnen en buiten de steden, verbood om school te houden en kinderen te onderwijzen »tenzij de selve (onderwijzers) »bij de Magistraten van de steden ofte ter naester »steden haer luyder Residentie, eerst behoorlyck sullen »zijn ondersocht ende gheadmitteert ende Acte daer »af sullen hebben verkregen."

Dit alles werd verboden onder straf van zware geldboeten en »arbitrale correctie"; terwijl alle officieren en overheidspersonen verplicht werden, dit plakkaat ernstig te handhaven, en alle overtredingen streng te straffen.

Voor dit laatste behoefde de *Prins* geen vrees te koesteren! Zijn broeder JAN VAN NASSAU haastte zich om dit plakkaat op de meest brutale wijze tot uitvoering te brengen in *Gelderland*; terwijl WILLEM LODEWIJK, neef van den *Zwijger*, die taak in *Groningen*, *Ommelanden* en *Drenthe* vervulde.

Dit hemeltergende en onrechtvaardige vonnis, over de Katholieke Nederlanders geveld, was een noodzakelijk gevolg van de door den *Prins* sinds jaren gevolgde gedragslijn, om door het *Kalvinisme* zijne politieke doeleinden te bereiken. Nu de staatkundige opstand tot de omverwerping van het wettige gezag gekomen was, moest ORANJE ook aan de Kalvinisten de zegepraal over de Katholieke Kerk verzekeren.

Door dit plakkaat, met al de gestrengheid van losgebroken haat uitgevoerd, ging de glorie der Katholieke Kerk in *Noord-Nederland* voor goed ten onder. De kalvinistische minderheid, door hoogere macht beschermd, aangespoord en ondersteund, en meester van de hooge regeering, beschikte over alle middelen, om de Katholieke meerderheid niet slechts in bedwang te houden, maar te knevelen en te onderdrukken. Van dit tijdstip af werd overal op priesters jacht gemaakt, geheime samenkomsten ter viering der Geloofsgeheimen werden opgespeurd, en door Baljuw en gerechtsdienaars uiteen gedreven; de geestelijken werden gevangen genomen, en de geloovigen, zoo dikwijls zij overvallen werden, in zware boeten geslagen. De Kerk van JESUS, door den H. WILLIBRORD op den Nederlandschen grond gesticht, die door zoovele groote, geleerde en deugdzame mannen tot roem en luister was gebracht, en gedurende zeven eeuwen aan *Nederland* beschaving, roem en welvaart had geschonken, was nu door den storm der Hervorming als in puinhoop nedergeworpen. Wel bleef het aantal Katholieken vooral op het platteland, in weerwil van onderdrukking en vervolging, nog vrij aanzienlijk, en duurde het nog geruimen tijd, eer de Hervorming haar sloopingswerk overal voltooid had; maar de akker des Heeren lag als platgetreden en verwoest; de Babylonische gevangenschap had in nameloos lijden voor de Katholieken een aanvang genomen.

Maar het zaad des geloofs, diep in het hart onzer vaderen neergelegd, werd niet vernietigd. Het bleef leven, hoewel in druk en droefheid, en kwam uiterst langzaam weder tot ontkieming.

Drie eeuwen lang heeft de vervolging geduurd, eer de Katholieke Kerk zich weder vrij en openlijk op onzen geboortegrond kon vertoonen en ontwikkelen. Hoewel er thans voor ons, Nederlandsche Katho-

lieken, nog wel te wenschen overblijft, zijn wij toch met innige liefde dankbaar aan God voor de gunsten ons bewezen; want is de Katholieke Kerk door *Prins* WILLEM van *Oranje* onderdrukt: door eene koninklijke telg van *Oranje* is haar in 1853 de vrijheid weergegeven.

II. DE BISSCHOPPEN VAN NOORD-NEDERLAND TIJDENS DE HERVORMING.

Eene laatste taak blijft ons te vervullen over, betreffende de Bisschoppen, die in deze troebele tijden de Bisdommen van *Noord-Nederland* hebben bestuurd.

Niemand kan het verwonderen, dat sinds 1572 van een geregeld Bisschoppelijk bestuur in deze gewesten geen spraak meer kon wezen. Niet weinige geestelijken waren afgevallen, meerdere trouw geblevenen verjaagd en verbannen, vele vermoord. Ontelbare kloosters en kerken lagen vernield, of waren geroofd; kerkelijke goederen verbeurd verklaard, of de inkomsten buit geworden van de kalvinistische partij. Hoog geplaatste en aanzienlijke Katholieken, leden der stedelijke regeeringen en van 's lands vergaderingen, waren afgezet en door »zuivere gereformeerden" vervangen. De Katholieke adel zag zich ter wille van het H. Geloof verplicht den geboortegrond te verlaten, en elders een vreedzamer verblijf te zoeken, of kwam, van alle ambten en waardigheden, en dikwijls ook van het vaderlijke erfdeel beroofd, tot lageren stand. De schrik voor de *Watergeuzen* en de razernij der Kalvinisten hadden vele eenvoudige leeken tot afval gebracht, en de knevelarijen, waaraan de Katholieken allerwegen blootstonden, deden niet weinigen het geloof verzaken, om zich voor mishandelingen te vrijwaren. Wat konden de Bisschoppen bij deze hachelijke toestanden nog doen voor de hun toevertrouwde kudden? Reeds het in bezit nemen van den Bisschop-

pelijken zetel geschiedde voor de meesten hunner niet zonder moeite en grooten strijd.

Bij de oprichting der nieuwe Bisdommen werd *Utrecht* tot *Aartsbisdom* verheven met vijf *suffragaan-bisdommen: Haarlem, Middelburg, Deventer, Leeuwarden* en *Groningen.* Met de Aartsbisschoppelijke waardigheid werd bekleed FREDERIK SCHENCK VAN TOUTENBURG (25 Mei 1561). Deze Prelaat wordt zeer geroemd om zijn wetenschap en ijver voor den Godsdienst. Onmiddellijk na zijne verheffing trachtte hij het Domkapittel volgens de nieuwe, door den Paus gemaakte, bepalingen te regelen, doch de tijdsomstandigheden veroorzaakten, dat hij slechts vijf in plaats van negen Kanunniken, die den graad van Doctor behaald hadden, kon aanstellen. De heilzaamste raadgevingen gaf hij aan zijne geestelijken, om ze in Geloof en deugd te versterken, en de hun toevertrouwde zielen met zorg te doen bewaren. Om algemeene maatregelen voor het behoud van het H. Geloof en de beteugeling der ketterij te treffen, riep hij in October 1565 zijne onderhoorige Bisschoppen, de Abten der voornaamste Abdijen, zooals van de *St. Paulus-Abdij* te *Utrecht* en van *Mariënweerd,* alsook de de Kanunniken der vijf Kapittels tot eene *Provinciale Synode* bijeen, waarop vele bepalingen werden vastgesteld, betreffende de verbetering der zeden, het herstel der kerkelijke tucht en de afkondiging van het *Concilie van Trente.* Doch zijne pogingen mochten niet baten tegen het kalvinistische geweld; en hoewel de Pausen PIUS V en GREGORIUS XIII in meerdere brieven hem en zijne medebisschoppen tot volhardenden ijver aanspoorden, en de laatste bepaaldelijk aandrong tot het oprichten van seminariën voor priesters, kon de opgelegde taak niet worden volbracht. Bijna twintig jaren bleef hij de droeve getuige van de willekeur en wreedheid zijner vijanden, die zelfs zijn

persoon niet ontzagen, en kon maar zeer weinig zijn Aartsbisschoppelijk gezag doen gelden. Hij overleed den 25 Augustus 1580, twee maanden na de uitvaardiging van het plakkaat, waarbij de Katholieke Godsdienst in het gewest *Utrecht* werd afgeschaft. Hij was 77 jaren oud en werd in den Dom begraven.

De Aartsbisschoppelijke zetel bleef sinds dien tijd ledig. Wel werd door FILIPS II tot tweeden Aartsbisschop benoemd HERMAN VAN RENNENBERG, maar deze stierf den 18 Januari 1585, voordat hij door den Paus in deze waardigheid was bevestigd. JOANNES VAN BRUHEZE, sinds 1589 benoemd tot Bisschop van *Groningen*, zonder echter bezit van zijnen zetel te nemen, werd in 1592 tot Aartsbisschop benoemd, maar heeft die waardigheid niet kunnen aanvaarden.

NICOLAUS VAN NIEUWLAND was de eerste Bisschop van *Haarlem* en bleef tot het einde van 1569 het Bisdom besturen. Den 13 April 1564 belegde hij in het belang der hem toevertrouwde Kerk de eerste *Diocesaan-Synode*. Schandelijk en zonder eenig bewijs wordt hij door de tegenstanders beticht van onmatigheid. Door ziekte gedwongen, vroeg en verkreeg hij zijn ontslag (28 November 1569), en nam zijnen vroegeren titel weder aan van Bisschop van *Hebron* en Wijbisschop van *Utrecht*. Hij overleed na tien of elf jaren te *Maartensdijk* in *Zeeland*, en werd te *Utrecht* in de Abdij van *St. Servatius* begraven.

Zijn opvolger was GODEFRIDUS VAN MIERLO van de Orde van den H. DOMINICUS (1570). Hij hield den 2 October 1571 de tweede *Diocesaan-Synode*. Toen in 1572 de stad *Haarlem* overging naar de zijde van den *Prins*, zag hij zich verplicht zich in veiligheid te stellen, en verbleef in de nabijheid van *Brussel*. Na de herovering der stad door de Spanjaarden keerde hij terug en herwijdde de geschonden Kathedraal. Meer-

dere malen werd zijn hoogkerkelijk gezag ingeroepen tot het sluiten van overeenkomsten met de steeds winnende tegenpartij. Den 29 Mei 1578 werd de Kathedraal van *St. Bavo* andermaal overrompeld en met moeite ontkwam hij het gevaar. Als slachter vermomd trok hij naar *Amsterdam* en vandaar naar *Bonn*, vervolgens naar *Munster*, waar hij als hulpbisschop de heilige bediening waarnam. Later ontmoeten wij hem in *Deventer*, waar hij de ontheiligde Kathedraal van den H. LEBUINUS op nieuw inwijdde. Hij bleef in ballingschap tot zijnen dood, die den 28 Juli 1597 te *Deventer* plaats vond; hij had geen opvolger.

De zetel van *Middelburg* werd het eerst beklommen door NICOLAUS DE CASTRO (VAN DE BURG). In nederigen stand geboren, had hij zich door kunde en verdiensten tot hooge waardigheden weten te verheffen, en zijne buitengewone bekwaamheid maakte hem den Bisschopsmijter waardig. Hoewel hij in 1560 werd benoemd, kon hij eerst den 26en December 1562 de Bisschoppelijke wijding ontvangen, en geraakte al dadelijk in moeielijkheden met zijn Kathedraal-Kapittel en met het Domkapittel van *Utrecht*, over de rechtsmacht in zijn Bisdom. MARGARETHA VAN PARMA beijverde zich, om door onderscheidene ordinantiën, aan welke beide partijen zich hadden te onderwerpen, de oneenigheid bij te leggen. Groot was zijn ijver voor het Katholieke Geloof en het beteugelen der ketterij, groot ook zijne voorzichtigheid en gematigdheid; vrijmoedig schroomde hij niet den Hertog van ALVA in zijne geweldige maatregelen te wederstaan. Zijne waakzaamheid bleef echter zonder vrucht, en den 17en Mei 1573 stierf hij te *Middelburg* in den ouderdom van 70 jaren.

Hij werd opgevolgd door JOANNES STREIJEN. Eerst in 1581 ontving deze de Bisschopswijding, en de

overgang van *Middelburg* maakte het betrekken van zijnen zetel en geheel zijn Bisschoppelijk bestuur onmogelijk. Achtereenvolgens hield hij zijn verblijf te *Keulen* en te *Roermond*, en werd later belast met het bestuur van het seminarie, hetwelk FILIPS II te *Leuven* voor de opleiding van geestelijken had gesticht. Hij overleed daar den 8 Juli 1594.

Zijn opvolger, KAREL FILIPS RODOAN van *Berlinghem*, werd in 1600 gewijd, maar zag geen kans den zetel te beklimmen. Diens overplaatsing naar het Bisdom van *Brugge* maakte een einde aan het Bisdom van *Middelburg*. RODOAN stierf den 7en Juli 1616.

Het Bisdom van *Deventer* had tot eersten Bisschop JOANNES MAHUSIUS (MAHIEU) van de Orde der Franciskanen. Eerst bekleedde hij het leeraarsambt te *Antwerpen*, daarna te *Leuven*. De Landvoogdes MARIA zond hem naar *Trente*, om het Concilie bij te wonen, waar hij verbleef, totdat het Concilie den 28 April 1552 werd uitgesteld. Hij werd den 8 Augustus 1561 tot Bisschop van *Deventer* benoemd, maar kon den zetel niet bereiken, wijl *Deventer*, *Kampen* en *Zwolle* samenspanden om hem te weren, en zelfs zijn eigen Kathedraal-Kapittel tegen hem was opgeruid. Hoog bejaard en ziekelijk, was hij gedwongen spoedig zijn ontslag te nemen en ontving de Bisschopswijding niet. Hij ging in zijne geboorteplaats *Oudenaarden* wonen, waar hij veel van den moedwil der *geuzen* had te lijden, en den 4en October 1572 wreedaardig werd vermoord. [1])

GILLIS DE MONTE (VAN DEN BERGE) volgde hem op, en ontving de Bisschopswijding den 19 October 1579. Gelijk zijn voorganger behoorde hij tot de *Fran-*

---

[1]) Anderen stellen zijn sterfjaar in 1576; weer anderen den 10 Mei 1577.

ciskaner-Orde en verdiende allen lof om zijn ijveren voor de rechten der Kerk. Het volle bezit van zijnen zetel verkreeg hij eerst door tusschenkomst van ALVA in 1575. Zonder den veegen toestand verbeterd te kunnen hebben, overleed hij te *Zwolle* den 26[en] Mei 1575 en werd in de Kathedraal van *Deventer* begraven.

De zetel van *Deventer* bleef onbezet. FILIPS II benoemde wel in November 1589 tot Bisschop van *Deventer* GIJSBERT KOEVERINCK, Deken van het *St. Jans*-Kapittel te *'s Hertogenbosch;* maar hoewel deze die waardigheid aannam kon hij echter de Bisschopswijding niet ontvangen en ook geen bezit van den zetel nemen, wijl *Deventer* in de macht der *Staten* was gevallen. Hij overleed te *'s Hertogenbosch*, en werd in de kapel van het H. Sacrament aldaar bij het lichaam zijner moeder begraven.

REMIGIUS DIRUTIUS (of DRUTIUS) was de eerste Bisschop van *Leeuwarden* (1564). Groote moeielijkheden werden hem in den weg gelegd door de *Staten* van *Friesland* en de stadsregeering van *Leeuwarden*, aan wie zijn persoon niet aangenaam was, zoodat hij zijne Bisschopswijding en de inbezitneming van het Bisdom moest uitstellen. Op voordracht van FILIPS II werd hij door den Paus overgeplaatst naar het Bisdom van *Brugge*, welks eerste Bisschop PETRUS CURTIUS overleden was.

Hij werd opgevolgd door CUNERUS PETRI, geboren te *Brouwershaven*. Ook deze had met niet minder moeielijkheden te kampen, en kon eerst den 11[en] December 1569, (volgens sommigen den 1 Februari 1570), zijnen zetel beklimmen. Zijne grootste tegenstanders vond hij in de kloosterlingen der Abdijen, wier inkomsten door den Paus bestemd waren tot onderhoud van den Bisschop. Hij stelde tien *Norbertijner*-Kanunniken van *Mariëngaarde* aan, om het Kathedraal Kapittel

te vormen, en vermeerderde later hun aantal met zeven. Den 24^{en} April 1570 belegde hij eene *Diocesaan-Synode*, en werkte met voorbeeldigen ijver. Maar in 1578 werd zijn invloedrijke arbeid onmogelijk gemaakt. De kalvinistische opstandelingen eischten de afzetting van den Bisschop, en 's Prinsen Stadhouder, GEORGE VAN LALAING, nam hem op den feestdag van *Maria-Boodschap* gevangen. Hij werd naar het slot te *Harlingen* en later naar de Abdij van *Bergum* gevoerd onder belofte, dat hij een jaargeld zou ontvangen. Twee jaren later vertrok hij naar *Keulen*, waar hij den 15^{n} Februari 1580 stierf. Hij had geen opvolger.

In *Groningen* werd de Bisschoppelijke waardigheid geschonken aan JOANNES KNIJFF, die den 12 September 1563 door Kardinaal GRANVELLE werd gewijd. Eerst had hij behoord tot de orde van den H. FRANCISCUS, doch was tot de Dominikanen overgegaan. Aan den wederstand van kerkelijke, en meer nog van burgerlijke gezagvoerders is het toe te schrijven, dat hij eerst den 3^{n} October 1568 te *Groningen* plechtig werd ingehaald. Algemeen was de achting, welke hem zelfs door de nieuwgezinden werd toegedragen. Hij overleed te *Groningen* den 1 October 1576, en werd in zijne Kathedraal begraven.

Na zijnen dood werd JOANNES VAN BRUHEZE, te *Breda* geboren, tot zijnen opvolger benoemd (10 November 1589); maar deze ontving, nog voor dat hij de Pauselijke bevestiging ontvangen had, de benoeming tot Aartsbisschop van *Utrecht* (8 Januari 1592). Noch de eene noch andere waardigheid heeft hij bekleed, en overleed den 10^{n} September 1600 als Protonotarius Apostolicus en Kanunnik te *Keulen*.

ARNOLDUS NIJLEN, geboren te *Nijmegen*, en van de *Dominikaner-Orde*, volgde nu op den Bisschoppelijken troon van *Groningen*. Reeds bij het openstaan van

den zetel had hij het Bisdom als *Vicaris Capitularis* bestuurd. Hij regeerde vier jaren met veel beleid en wijsheid, doch ontving de Bisschopswijding niet. Bij de inneming der stad door het Staatsche leger, in 1594, nam hij de wijk naar *Brussel*, waar hij overleed, den 7n Maart 1603. Een opvolger werd niet gekozen.

Bisschoppen en Wijbisschoppen van Utrecht. [1)]

1 H. WILLIBRORD [*H. Suitbertus. H. Adolphus (?)*] . † 739
2 H. BONIFACIUS [*Wijb. H. Eobanus*] . . . . . . † 755
3 H. GREGORIUS [*Wijb. Alubert*]. . . . . † 775
4 H. ALBERIK . . . . † 782?
5 THEODARD . . . . † ?
6 HAMOKAR . . . . † ?
7 RIXFRIED . . . . † 825?
8 H. FREDERICUS I . . . . † 838
9 ALFRICUS. . . . . † ?
10 EGINHARD . . . . † ?
11 LUDGER . . . . † 854?
12 H. HUNGER . . . . † 866
13 ODILBALD . . . . † 899
14 H. RADBOUD. . . . . † 917?
15 BALDERIK VAN KLEEF [*Wijb. Egbertus*] . . † 977
16 VOLKMAR . . . . † 990?
17 BOUDEWIJN I. . . . . † 994?
18 H. ANSFRIED . . . . † 1010
19 ADELBOLD . . . . † 1025?
20 H. BERNULPHUS . . . . † 1054?
21 WILLEM I . . . . † 1076
22 KOENRAAD VAN ZWABEN. . . . . † 1099
23 BURCHARD . . . . † 1112
24 GODEBALD [*Wijb. Gerold*] . . . . † 1128
25 ANDREAS VAN KUIK. . . . . † 1138?
26 HERIBERT [*Wijb. Siward*]. . . . . † 1150
27 HERMAN VAN HOORN . . . . † 1156
28 GODFRIED VAN RHENEN [*Wijb. Reimundus Bisschop van Hippo*] † 1178
29 BOUDEWIJN II VAN BENTHEIM . . . . . † 1196
30 ARNOLD I VAN ISENBURG . . . . † 1197
31 DIRK I VAN HOLLAND . . . . † 1197
32 DIRK II VAN DER AHRE . . . . † 1212

---

1) De lijst der Wijbisschoppen kan geen aanspraak maken op volledigheid.

33 OTTO I VAN GELDER. . . . . † 1216?
34 OTTO II VAN LIPPE . . . . † 1227
35 WILLEBRAND [*Wijb. Herman B. van Leona en* † 1233
Boudewijn B. v. Tripoli]
36 OTTO III VAN HOLLAND . . . . † 1249
[*Wijb. Theodoricus B. v. Virone*]
37 GOZEWIJN VAN AMSTEL . . . . treedt af 1249
38 HENDRIK I VAN VIANDEN . . . . † 1267
39 JAN I VAN NASSAU. . . . . treedt af 1290
[*Wijb. Emundus, B. v. Curium, Boudewijn en Guido*]
40 JAN II VAN ZIJRIK. . . . . . . treedt af 1296
41 WILLEM II BERTHOLD . . . . † 1301
42 GUIDO VAN AVENNES . . . . † 1317
[*Wijb. Joannes B. v. Scopië*]
43 FREDERIK II VAN ZIJRIK . . . . † 1322
44 JACOB VAN OUTSHOORN , ... † 1322
[*Wijb. Jacob van Denemarken Bisschop van Zuden*]
45 JAN III VAN DIEST. . . . . † 1340?
46 NICOLAUS DE CAPUTIO . . . . doet afstand 1340
47 JAN IV VAN ARKEL . . . . treedt af 1364
[*Wijb. Folkert, B. v. Byblus*]
48 JAN V VAN VIRNEBURG . . . . † 1371
49 ARNOLD II VAN HOORN. . . . . treedt af 1378
50 FLORIS VAN WEVELINKHOVEN . . . . . . † 1393
[*Wijb. Hubertus Schenck, B. v. Yppuse, Mathias B. v. Biduane, Jacobus Ghibeletensis.*
51 FREDERIK III VAN BLANKENHEIM. . . . † 1423
52 ZWEDER VAN KUILENBURG . . treedt af en † 1433
[*Wijb. Henricus B. v. Rosa, Egidius B. v. Rosa, Joannes Geldensis*]
53 RUDOLF VAN DIEPHOLT . . . . † 1455
[*Wijb. Gerlacus B. v. Hieropolis, Joannes B. v. Carthago*]
54 GIJSBRECHT VAN BREDERODE, gekozen . . 1456
55 DAVID VAN BOURGONDIE. . . . . † 1496
[*Wijb. Judocus Borre B. v. Hieropolis, Gozewijn Hexius B. v. Hieropolis, Thomas Basinus Aartsb. v. Cesarea, Joannes van Riet B. van Usbith, Judocus van Dalen, B. v. Sebaste.*

56 FREDERIK IV VAN BADEN . . . treedt af 1516
[*Wijb. Adriaan v. Apeltern B. v. Sebaste,*
Jacobus de Ridder B. v. Hebron.

57 FILIPS VAN BOURGONDIE . . . . † 1524
[*Wijb. Joannes Heetveld B. v. Hierapolis.*

58 HENDRIK II VAN BEIJEREN. . . treedt af 1529
[*Wijb. Mathias van Goch*]

59 WILLEM III VAN ENCKEVOORT . . . . . † 1536
[*Wijb. Laurens Hartog B. v. Hebron.*]

60 GEORGIUS VAN EGMOND . . . . † 1559
[*Wijb. Nicolaus van Nieuwland B. v. Hebron*]

61 FREDERIK SCHENCK VAN TOUTENBURG,
eerste Aartsbisschop van Utrecht . . . . † 1580

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

INVOERING EN VERBREIDING VAN HET CHRISTENDOM.

I.

ONZE HEIDENSCHE VOOROUDERS. pag.

De Friezen, Saksen en Franken. Hunne woonplaatsen, Godsdienst en voornaamste goden. Sporen der oorspronkelijke Openbaring in de heidensche godsdienstleer. Heiligdommen, offers en feesten der heidenen. Hunne deugden en ondeugden. Staatsbestuur en klassen dezer volken 1

II.

DE EERSTE GELOOFSVERKONDIGERS.

Komst der Romeinen in ons land en einde hunner heerschappij. Lotgevallen der Franken. Frankische geloofsverkondigers bezoeken de zuidelijke streken van ons vaderland. De Franken dringen door tot de Friezen; maar hunne pogingen, om het Christendom onder dezen te verbreiden, lijden schipbreuk. Stichting der St. Thomaskapel te Utrecht door Dagobert. Engelsche geloofspredikers komen naar onze kusten. Prediking van den H. Wilfried. Radboud vervolgt de Christenen. De H. Egbert, eerste stichter van het Apostolaat in Nederland. Hij zendt den H. Wigbert 15

III.

DE H. WILLIBRORD EN GEZELLEN.

Jeugd en opvoeding van den H. Willibrord. Hij steekt met elf gezellen de Noordzee over, landt in Katwijk en trekt naar Utrecht. Hij vindt Utrecht in de macht van Radboud, en begeeft zich tot Pepijn van Herstal om hulp te vragen. De Friezen worden onderworpen; maar boven den Rijn blijft de prediking onmogelijk. Willibrord predikt in Teisterband en

noordelijk Toxandrië. Hij trekt naar Rome, tot Paus Sergius pag. I, en hervat na zijnen terugkeer de prediking (691). De H. Suitbertus wordt tot Bisschop gekozen en in Engeland gewijd. Stichting der St. Salvatorskapel te Utrecht. De H. Suitbertus begeeft zich naar Duitschland. Tweede reis van den H. Willibrord naar Rome. Hij wordt Aartsbisschop der Friezen, vestigt in Utrecht zijnen zetel, verheft de St. Salvatorskapel tot Kathedraal en bouwt de St. Martinuskerk en eene kloosterschool. De H. Wulfran predikt in de omstreken van Medemblik. Wonderen van den H. Wulfran. Geveinsde bekeering van Radboud. De H. Willibrord begeeft zich tot de noordelijke Friezen, en predikt te Vlaardingen, Oegstgeest en Velsen. De H. Engelmundus te Velsen. Prediking van den H. Willibrord te Heilo. St. Willibrordus-put. Prediking te Egmond, waar de H. Adelbertus wordt aangesteld. Vruchtbare werkzaamheid van den H. Willibrord ook buiten ons vaderland. Zijne wonderbare redding op het Fosite-eiland en op Walcheren. Dood van Pepijn van Herstal. Nieuwe opstand der Friezen. Dood van Radboud. De H. Werenfried. H.H. Ewalden. H.H. Tilman, Wiro en Plechelmus. H. Otger. Vestiging van het Christendom. Schenkingen aan den H. Willibrord. De H. Bonifacius werkt eenigen tijd met den H. Willibrord samen. De H. Willibrord kiest zich eenen plaatsvervanger, gaat naar Echternach en sterft in 739. Wonderen bij zijnen dood 24

IV.

DE H. BONIFACIUS.

Jeugd en opvoeding van den H. Bonifacius. Hij komt te Wijk bij Duurstede, gaat naar Utrecht, doch ziet zich verplicht terug te keeren. Zijne eerste reis naar Rome. Drie jaren werkt hij met den H. Willibrord samen. Hij gaat naar Duitschland en ontmoet den H. Gregorius. Tweede reis van den H. Bonifacius naar Rome. Hij wordt Bisschop der Duitsche volken en later Aartsbisschop. Derde reis naar Rome. Stichting van Bisdommen in Duitschland. De H. Bonifacius gaat na den dood van den H. Willibrord naar de Friezen terug en bestuurt de kerk van Utrecht. Ten onrechte noemt men hem Bisschop van Utrecht. Zijn geschil met den Bisschop van Keulen.. Hij verbouwt de St. Salvatorskerk, draagt het dagelijksch bestuur des Bisdoms op aan den H. Gregorius en dient aan den H. Eobanus de Bisschoppelijke wijding toe. Zijn laatste reis naar Friesland en glorievolle marteldood 48

V.

DE H. GREGORIUS. H. ALBERIK EN ANDERE GELOOFSVERKONDIGERS. pag.

Toestand der Utrechtsche kerk bij den dood van den H. Bonifacius. Deugden van den H. Gregorius. Hij wordt Bisschop van Utrecht, maar ontvangt de Bisschoppelijke wijding niet. Zijn medehelper is Bisschop Alubert. De H. Lebuinus predikt bij de Saksen; de H. Marcellinus in Drente en Twente; de H. Willihadus bij Dokkum en later in Drente. De H. Gregorius wijdt zijne zorgen aan de Utrechtsche kloosterschool, bestemt den H. Alberik tot zijnen opvolger en sterft in de St. Salvatorskerk. De H. Alberik wordt Bisschop van Utrecht. De H. Ludger en diens zegenrijke arbeid onder de Friezen en Saksen. Schenking van Karel den Grooten aan de Utrechtsche Kerk. De H. Alberik sterft waarschijnlijk in 782 . . . 57

HOOFDSTUK II.

OPKOMST VAN HET BISDOM VAN UTRECHT.

I.

VESTIGING VAN HET BISDOM.

Toestand des lands in de negende eeuw. Karel de Groote. De orde der Benedictijnen in ons vaderland. Uitgestrektheid van het Bisdom van Utrecht. Het geestelijke bestuur des Bisdoms. Verdeeling van het Bisdom in Aartsdiakenaten. Aartsdiakens, Wijbisschoppen, Vicaris-Generaal, koorbisschoppen, officialen, pastoors, vicarissen. Kloosterbesturen. Inkomsten der geestelijken. De Bisschopskeus. Het reservatierecht. . . 69

II.

UITBREIDING VAN HET BISDOM.

Bisschop Theodard regeert zes jaren. Zijn opvolger is Hamokar. Deze wordt opgevolgd door Rixfried, die vele bezittingen, tienden en tollen ontvangt van Karel den Grooten en Lodewijk den Vromen. Belangrijkheid der tollen. De H. Fredericus wordt Bisschop van Utrecht. Zijne jeugd. Zijne zending onder de Zeeuwen en Friezen. Leven en arbeid van den H. Odulphus. Marteldood van den H. Fredericus. Toenemende bloei van het Bisdom. Na den H. Fredericus bestijgen achtereenvolgens den Bisschoppelijken troon Alfricus, Eginhard en Ludger 78

III.

TIJDELIJKE MACHT DER BISSCHOPPEN. pag.

De invallen der Noormannen verzwakken het keizerlijke gezag. Leven en marteldood van den H. Jeroen te Noordwijk. Invloed van het Leenstelsel op de tijdelijke macht der Bisschoppen. Het goed recht der tijdelijke macht. Bevordering van den godsdienst en het godsdienstige onderricht. Voornaamste scholen. Ludger wordt opgevolgd door den H. Hunger. Diens arbeid en bestuur. Hij sterft in ballingschap. Na hem volgt Odilbald en na dezen de H. Radboud. Radboud's opvoeding en ascetisch leven. Zijne ontmoeting met de Denen. Oneenigheid van den H. Radboud met Graaf Meginhard. Schenkingen aan het Bisdom. Wondervolle verschijning aan den H. Radboud. Hij voorspelt dat zijn leerling Balderik hem zal opvolgen, en sterft te Ootmarsum. Bisschop Balderik beroemd om zijne geleerdheid. Hij verdrijft de Noormannen uit Utrecht. Verheffing van vele H. Relikwieën. Schenkingen aan het Bisdom. Hij sticht de kerk van den H. Plechelmus te Oldenzaal, en trekt met keizer Otto naar Rome. Zijne werkzaamheid buiten ons vaderland. Hij sterft in 977 85

IV.

STICHTING VAN ABDIJEN EN KLOOSTERS.

Giftbrief van Karel den Eenvoudigen aan Graaf Dirk I van Holland. Dirk I sticht eene kerk en een nonnenklooster te Egmond. Dirk II bouwt te Egmond eene steenen kerk, verplaatst de nonnen en schenkt het klooster aan Benedictijner monniken. Zegenrijke arbeid dier kloosterlingen. De Egmonder Abdij. Stichting eener kerk te Rijnsburg. De kerk en het klooster te Tiel, en op den Eltenberg. Bisschop Volkmar. Bisschop Boudewijn I. Hij wordt opgevolgd door den H. Ansfried. Stichting der Abdij van Thorn bij Roermond. Zijne schenkingen aan St. Maarten, en stichting van het klooster te Hohorst. Ansfried wordt blind en sterft te Hohorst (1010). Adelbold volgt hem op. Strijd met den Hollandschen Graaf Dirk III over de stichting van Dordrecht. Adelbold is de eerste Bisschop die oorlog voerde. Voltooiing van de St. Martinuskerk. Klooster en Kapittel van St. Walburgis te Tiel. Adelbold sterft, 1025. Oneenigheid der Kanunniken over de keus eens opvolgers, bemiddeling van keizer Koenraad II en verkiezing van den H. Bernulphus. Diens groote verdien-

sten in het stichten van talrijke kerken en kloosters. Drente, pag. Groningen en een deel van Friesland komen aan het Sticht. De H. Bernulphus sterft waarschijnlijk in 1054. 101

V.

HET BISDOM VAN UTRECHT TIJDENS DEN INVESTITUURSTRIJD.

Naijver der Hollandsche Graven jegens het Sticht. Bisschop Willem I volgt den H. Bernulphus op. Zijn vriendschap met keizer Hendrik IV en strijd tegen Paus Gregorius VII. De Investituur en het misbruik daaruit ontstaan. Willem's vermetelheid tegen den Paus. Zijn rampzalig einde. Koenraad van Zwaben volgt Willem op. Stichting der St. Mariakerk te Utrecht. Hij bouwt het kasteel IJselmonde. Oorlog met Holland. Schenkingen aan de Abdij van Egmond. Stavoren, Oostergoo en Westergoo komen aan het Sticht. Koenraad vernieuwt en bevestigt de voorrechten van het Domkapittel. Hij wordt vermoord, 1099. Zijn opvolger is Burchard. Ketterij van Tanchelinus. Bisschop Godebald onderteekent het concordaat van Worms. Stichting der Abdij van Oostbroek. Hervorming van het klooster te Middelburg. Godebald ontvangt van Paus Calixtus II het recht om den Bisschoppelijken Mijter te dragen, en is tegenwoordig op het Eerste Concilie van Lateranen. Groot aanzien van het Bisdom van Utrecht. Godebald sterft in Oostbroek (1128) 112

VI.

TOENEMENDE BLOEI VAN HET BISDOM.

Andreas van Kuik, Bisschop van Utrecht. Zijn zorg en ijver voor de kerkelijke tucht in de kloosters van Egmond en Stavoren. Stichting der Abdijen van Rijnsburg en Mariënweerd. Hij herstelt en wijdt den Utrechtschen Dom. Heribert volgt hem op. Strijd om Oostergoo, Westergoo en Drente. Het beleg van Utrecht door Dirk VI van Holland op Heriberts bevel opgebroken. Egmond en Rijnsburg worden onder het onmiddellijk gezag des Pausen gesteld. Brand te Utrecht. Merkwaardig voorrecht door keizer Koenraad III aan de Kapittels van St. Maarten en St. Salvator geschonken. Heribert sterft 1150 123

HOOFDSTUK III.

Bloei van het Bisdom van Utrecht.

I.

GODSDIENST EN WETENSCHAP. GEESTELIJKE ORDEN.
INRICHTING VAN HET WERELDLIJKE BESTUUR. pag.

De kruistochten en hunne invloed op den toestand van ons land. Vermindering van het gezag van den adel, opkomst der burgers, toenemend aanzien der geestelijkheid. Zorg der kerk voor het onderwijs; kapittelscholen, kloosterscholen en parochiescholen. Geestelijke Orden: Cistersiënsers, Premonstratensers of Norbertijnen, Franciskanen, Dominikanen, Tempeliers, Duitsche Ridders en Hospitaalridders. Wereldlijk bestuur van het Sticht. Wederrechtelijke inmenging der naburige vorsten in de zaken van het Sticht. 131

II.

HET BISSCHOPPELIJKE BESTUUR VAN 1150—1233.

Verdeeldheid der Kanunniken bij de keus van Herman van Hoorn en diens opvolger Godfried van Rhenen. Strijd om Groningen, Oostergoo en Westergoo. Heiligschennis te Utrecht gepleegd. Stichting van het klooster Bethlehem te Doetinchem. Na Godfried van Rhenen volgt Boudewijn II van Bentheim. Diens deugden. Oorlog met Otto van Gelder om het bezit der Veluwe. Verkiezing van Dirk van Holland en Dirk van der Ahre. Willem van Holland neemt Dirk van der Ahre gevangen, doch de Friezen bevrijden hem. Oorlog met Holland en Gelder. Verwikkeling van Paus Innocentius III en Dirk van der Ahre. De zalige Abt Fredericus, stichter van vele kloosters. Otto van Gelder wordt Bisschop van Utrecht, doch sterft spoedig. Otto II van Lippe volgt hem op. Zijn strijd met Rudolf van Koevorden. Slag bij Anen, waarin de Bisschop sneuvelt. Verkiezing van Willebrand. Dood van Rudolf van Koevorden. Wijbisschoppen van Willebrand: Herman van Leona en Boudewijn van Tripoli. Geschiedenis der Hasselter-Aflaat. 139

III.

KETTERIJ DER STADINGERS.
WILLEM III VAN HOLLAND ROOMSCH KONING.

Otto III van Holland Bisschop van Utrecht. Zijn weldadig bestuur. De Stadingers en hunne leer. Verkiezing van Graaf

Willem tot Roomsch koning. Voorbeeld van Willems ijver voor gezag en recht. Stichting van een Dominikaner-klooster te Utrecht, en van het nonnenklooster Koningsveld bij Delft. Wijbisschop Theodoricus van Virone. De Abten van Egmond ontvangen in 1251 het voorrecht der Bisschoppelijke sieraden. pag. 154

IV.

HET BISSCHOPPELIJKE BESTUUR VAN 1249—1343.

Gozewijn van Amstel wordt Bisschop van Utrecht, maar legt spoedig zijne waardigheid neder. Hendrik van Vianden volgt hem op. Strijd met Gijsbrecht van Amstel; gevecht bij de Weerdpoort; stichting van het slot Vreeland. De Hospitaalridders van St. Jan te Utrecht. Stichting van het Kapittel te Steenwijk. Hendrik van Vianden legt den eersten steen van den tegenwoordigen Utrechtschen Dom. Jan van Nassau Bisschop van Utrecht. Zijne nalatigheid en ongeschiktheid in het bestuur. Nieuwe strijd met Gijsbrecht van Amstel. Jan van Nassau wordt ontslagen. Zijn Wijbisschop was Emundus, Bisschop van Curium. Jan van Zyrik poogt den toestand te verbeteren en geraakt op nieuw in strijd met Gijsbrecht van Amstel. Het Sticht verliest Friesland. Geestelijk bestuur van Jan van Zyrik. Gunsten door hem van den Paus verworven. Hij wordt overgeplaatst naar Toul. Willem II Berthold volgt hem op. Dood van Floris V. Beleg van het slot Muiden. Slag bij Alkmaar. Oorlog met Jan I van Holland; het kasteel van IJselstein wordt belegerd en ingenomen. Onlusten binnen Utrecht. Willem Berthold wordt gevangen genomen en door het landvolk bevrijd. Hij zoekt van zijnen zetel ontslagen te worden, doch sneuvelt in een gevecht op den Hoogen Woerd bij Montfoort. Beoordeeling van zijn gedrag en geestelijk bestuur. Zijn opvolger is Guido van Avennes. Toestand van Utrecht. Bestuur van Guido. Bouw van het fort te Stellingwerf en strijd daaruit ontstaan. Guido gaat naar Frankrijk, en brengt twee ontrouwe voogden tot hunnen plicht. Zijn plotselinge dood. De keus van Frederik II van Zyrik is het Bisdom niet ten zegen. Geestelijk bestuur van Frederik II; hij legt den eersten steen van den Domtoren. Beschrijving van de voltooide Kathedraal. Jacob van Outshoorn, Bisschop van Utrecht. Het reservatierecht der Pausen. Jan III van Diest wordt door den Paus tot Bisschop van Utrecht verheven. Nadeelige invloed van Graaf Willem III op dezen Bisschop. Geldverlegenheid van het Sticht en gevolgen daarvan.

Wijbisschop Jacob van Denemarken, Bisschop van Zuden. pag. Nicolaus de Caputio volgt Jan III op, maar neemt geen bezit van den zetel. Benoeming van Jan IV van Arkel tot Bisschop van Utrecht 158

V.

JAN VAN ARKEL, BISSCHOP VAN UTRECHT.

Karakter van Jan van Arkel. Hij gaat naar Grenoble en vertrouwt het bestuur des Bisdoms aan Robert van Arkel en Zweder Uterloe toe. Strijd hieruit ontstaan met Graaf Willem IV; beleg van Utrecht. Dood van Willem IV. Werkzaamheid van Jan van Arkel tot verheffing van het Sticht. Hij vertrekt andermaal naar Frankrijk en vertrouwt het bestuur aan zes voogden toe; ontrouw dier voogden. Begin der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten. Strijd met Gijsbrecht van Bronkhorst. Ontzettende schuldenlast van het Sticht, door Jan van Arkel afbetaald. Zijn roemrijk bestuur. Verwikkeling met Graaf Willem V. Zijn Wijbisschop was Folkert, Bisschop van Byblus. Jan van Arkel wordt overgeplaatst naar Luik. Geertruide van Oosten 185

VI.

HET MIRAKEL VAN AMSTERDAM.

Geschiedenis van het wonderwerk. De waarheid van het wonder wordt bevestigd door de regeeringen van Amsterdam en Amstelland en door het kerkelijke gezag. De plechtige processie door de stad dagteekent van 1360. Brand der H. Stede en het wonder daarbij voorgevallen. Toenemende vereering. Genezing van keizer Maximiliaan. Vereering tijdens en na de Hervorming 195

VII.

HET BISDOM VAN UTRECHT IN HET LAATSTE DER 14e EN IN HET BEGIN DER 15e EEUW.

SCHISMA VAN HET WESTEN.

Jan V van Vírneburg wordt Bisschop van Utrecht. Zijn zwak bestuur doet den bloei van het Sticht weder achteruit gaan. Onlusten met Overijselsche edelen en met Amersfoort. Gevangenneming van den Bisschop te Goor. De stadsregeering van Utrecht en de vijf Kapittels maken het wereldlijke bestuur des Bisschops in vele opzichten van zich afhankelijk. Pest te Utrecht. Verwikkeling met Albrecht van Beijeren om het slot

Vreeland. Jan van Virneburg wordt aangeklaagd bij den Paus, pag. en sterft plotseling. Arnold II van Hoorn volgt hem op. Diens ijver tot schulddelging. Strijd met Holland om het kasteel Gildenburg. Arnold vaardigt in 1375 den beroemden landbrief uit. Zijn bestuur. Hij wordt overgeplaatst naar het Bisdom van Luik. Als Wijbisschop stond hem ter zijde Folkert, Bisschop van Byblus en als Vicaris Philippus van Leiden. Floris van Wevelinkhoven wordt Bisschop van Utrecht. Moeielijkheden met zijnen voorganger. Zijn karakter en deugden. Schisma van het Westen, waarin ook Utrecht wordt verward door Reinoud en Gijsbrecht van Vianen. Burgertwisten over de uitoefening van het Hooggericht. Bestuur van Floris. De valsche Bisschop Jacob van Gulik en diens bedrijf. Dood van Floris. Verkiezing van Frederik III van Blankenheim. Deze handhaaft de rechten van het Sticht op Drente, Koevorden en Groningen. Strijd der Lichtenbergers en Lokhorsten in Utrecht. Handhaving van het recht tegen Jan van Brederode. Verbond van Jan van Beijeren en Reinoud van Gelder om zich van het recht der Bisschopskeus meester te maken. Krachtig bestuur van Frederik. Oprichting van nieuwe parochiën en kloosterstichtingen. Ziekte en dood van Frederik. Wijbisschoppen: Hubertus Schenck Bisschop van Yppuse, Mathias Bisschop van Biduane en Jacobus Ghibeletensis 199

VIII.

DE HEILIGE LIDUINA.

Haar wondervol leven en hare vereering 217

IX.

KERKELIJKE TOESTAND VAN ONS VADERLAND IN HET MIDDEN DER 15e EEUW.

Opkomst der steden. Burgertwisten tusschen adel en poorters. Handel en nijverheid. Invloed der H. Kerk op de maatschappij. De Kerk bevorderde de wetenschappen en de schoone kunsten, beteugelde de slavernij, beschermde den vrijen arbeid, en behartigde de belangen der armen. Invloed der Kerk op het familieleven. Stijgende macht der geestelijkheid. Kloosterorden in ons vaderland, vooral Franciskanen en Dominikanen. Invloed der Kerk op den bloei en welvaart der steden en van het platte land. Oorzaken, welke de vermindering van het geestelijke

gezag voorbereidden: 1) de groote kerkscheuring, de zelfzucht van den adel, het streven naar onafhankelijkheid der groote steden, 2) de dwaling der Lollards, 3) verslapping der kerkelijke tucht onder de geestelijken, 4) de onderdrukking van de Kerk door de staatsmacht . . . . pag. 219

X.

GEERT GROOTE EN ZIJNE VOLGELINGEN.

Leven van Geert Groote. Stichting der vereeniging der Broeders van het gemeene leven. Floris Radewijns en zijn heilzaam bestuur. Stichting van Windesheim. Verspreiding der Broeders. Hun invloed. Volgelingen van Groote: Joannes Brinckerinck, Gerardus Zerbolt, Gerlach Peters, Hendrik Mande, Johan Goossens Vos, Johan Busch, Thomas à Kempis, Joannes Gronde, Joannes Brugman 233

HOOFDSTUK IV.

VERVAL VAN HET BISDOM VAN UTRECHT.

I.

SCHISMA IN HET BISDOM.

Verdeeldheid bij de Bisschopskeus na den dood van Frederik van Blankenheim. Rudolf van Diepholt wordt gekozen, maar de Paus benoemt Rabanus van Helmstad, en later Zweder van Kuilenburg. Rudolf handhaaft zijne verkiezing met geweld. Joannes van Maçon wordt door Paus Eugenius IV naar de Nederlanden gezonden, om aan het Schisma een einde te maken. Zweder wordt ontslagen en Rudolf benoemd. Henricus van Rosa, Egidius van Rosa en Joannes Geldensis, Wijbisschoppen. Het Mirakel van Alkmaar. Na den dood van Zweder wordt Walraven van Meurs tot tegenbisschop gekozen; maar de Paus handhaaft Rudolf. Werkzaamheid van Walraven. Hij onderwerpt zich in 1449, wordt Bisschop van Munster en treedt met Rudolf in overleg, om Munster te bemachtigen. Drukkende belastingen wekken algemeen misnoegen. Misbruik der kerkelijke vrijplaatsen. Dood van Rudolf. Gerlacus van Hieropolis en Joannes van Carthago, Wijbisschoppen. Wonderdadige redding van Henricus Kok te Gorkum op de voorbede van de H. Barbara 240

II.

GEDEELTELIJKE OPHEFFING DER TIJDELIJKE MACHT.

Verkiezing van Gijsbrecht van Brederode. Paus Callixtus III weigert de Pauselijke bevestiging en benoemt David van Bourgondië. Nieuwe onlusten hierdoor ontstaan. Gijsbrecht ziet zich gedwongen zijne vermeende rechten te laten varen. Plechtige inhuldiging van Bisschop David. Nadeelige invloed van de Bourgondische dynastie op de tijdelijke macht der Bisschoppen. Na den dood van Graaf Filips begint Gijsbrecht van Brederode op nieuw den strijd, doch wordt gevangen genomen en verbannen. Karakter van Bisschop David. Karel de Stoute tracht den geestelijken eene onrechtmatige belasting op te leggen, doch ondervindt grooten tegenstand. Verzet der burgers tegen David; deze wordt verplicht een verdrag te sluiten, waarbij zijne tijdelijke macht aanmerkelijk wordt besnoeid. Het stadsbestuur van Utrecht vergrijpt zich aan de geestelijke macht des Bisschops. Oorlog tusschen Holland en Utrecht. Engelbertus van Kleef wordt Postulaat verklaard. Maximiliaan van Oostenrijk verkrijgt de wereldlijke macht in de stad Utrecht, doch het gelukt hem niet deze op den duur te handhaven. Geestelijk bestuur van David. Wijbisschoppen: Judocus Borre, Gozewijn Hexius, Thomas Basinus, Joannes van Riet, Judocus van Dalen. (pag.)

Frederik IV van Baden, Bisschop van Utrecht. Treurige toestand van het Bisdom. Hij verdrijft zwervende rooversbenden en brengt den Heer van Wisch tot onderwerping. Strijd met Karel van Gelder en met Groningen. Frederik zoekt van zijn Bisdom ontslagen te worden. Keizer Maximiliaan dwingt hem de keus eens opvolgers ter beschikking te laten van den keizer. Wijbisschoppen: Judocus van Dalen, Adriaan van Apeltern en Jacobus de Ridder. De wereldlijke macht nadert haar einde. 251

III.

PAUS ADRIAAN VI.

Zijne geboorte en studiën. Hij wordt belast met het onderwijs van Karel V. Zijne verheffing tot Bisschop, Kardinaal en Paus. Zijn deugden en dood 266

IV.

ONDERGANG DER TIJDELIJKE MACHT. pag.

Filips van Bourgondie wordt benoemd tot Bisschop van Utrecht. Oorlog met Karel van Gelder. Karakter van dezen Bisschop. Hij sterft in 1524. Wijbisschoppen Jacobus de Ridder en Joannes Heetvelt. Verkiezing van Hendrik van Beijeren. Deze belegt eene synode en handhaaft de kerkelijke rechten betreffende het huwelijk en de visitatie der kloosters. Oproerige geest onder het volk. Karel van Gelder maakt zich meester van Utrecht. Door nood gedwongen staat Hendrik van Beijeren het wereldlijke bestuur aan Karel V af. Regeling der overdracht. Utrecht wordt op Karel van Gelder heroverd. Inhuldiging van Karel V. Bouw van het slot Vreeburg. Hendrik van Beijeren legt zijne waardigheid neder. Wijbisschop: Mathias van Goch; Vicaris-Generaal Joannes van Goch 268

HOOFDSTUK V.

EINDE VAN HET BISDOM VAN UTRECHT.

I.

TOESTAND DER KERK IN HET BEGIN DER 16e EEUW.

Noodzakelijkheid der hervorming in de kerkelijke tucht, doch niet in de leer des Geloofs. Pogingen der Kerk om de kerkelijke tucht te verbeteren. Bestaande misbruiken en hunne gevolgen. Groote werkzaamheid en verdiensten van den Pauselijken gezant Nicolaus de Cusa.. 278

II.

DE HERVORMING. ERASMUS. LUTHER.

Erasmus geboren 1467 te Rotterdam. Zijn studie en verdere levensloop. Zijn grootsten roem heeft hij verworven door zijne verbazende geleerdheid en kennis der oude talen en vooral door zijnen strijd met de Scholastieken en met Luther. Zijn ontstichtende levenswijs en hoogst verderfelijke invloed op den geest dier tijden. In 1483 wordt Luther geboren, en begint in 1517 een fellen strijd met Tetzel over de aflaten. Hoofdbegrip van Luther's leer. Hare gevolgen voor de Katholieke Kerk. Spoedige verspreiding der ketterij

vooral in Duitschland. Oordeel van Luther zelven over de vruchten van het »zuivere Evangelie". Luther sterft in 1546. pag. 285

III.

DE LAATSTE BISSCHOPPEN VAN UTRECHT.

Benoeming van Willem van Enckevoort tot Bisschop van Utrecht. Hij draagt het bestuur des Bisdoms op aan Jacob Uitening. Zijn wijbisschop is Laurens Hartog. Georgius van Egmond volgt hem op den Bisschoppelijken zetel. Zijne deugden en vruchtbare werkzaamheid. Hij treedt krachtig op tegen den Aartsbisschop van Keulen, Herman van Wied, die de Hervorming begunstigt. Herman Lethmaticus wordt zijn Vicaris-Generaal. Na zijnen dood in 1559 wordt Utrecht tot Aartsbisdom verheven. Nicolaus van Nieuwland, Wijbisschop. 292

HOOFDSTUK VI.

DE HERVORMING IN NEDERLAND.

I.

BEGIN DER HERVORMING IN NEDERLAND. PLAKKATEN. INQUISITIE.

Oorzaken der Hervorming in Nederland. Plakkaat van 8 Mei 1521. Beoordeeling der plakkaten. Aanstelling van Inquisiteurs. Frans van der Hulst, Nicolaus van Egmond, Ruard Tapper, Franciscus Sonnius, Cornelis Strijen. De Inquisitie in ons vaderland. Eerste afvalligen in Noord-Nederland. Nieuwe Inquisiteurs. 298

II.

VERDEELDHEID ONDER DE HERVORMERS. WEDERDOOPERS. KALVINISTEN.

Leer der Wederdoopers. Eerste Wederdoopers in ons land. Hunne razernij. Melchior Hoffmann, Jan Mathijszoon, Jan van Leiden, David Joriszoon. Plakkaten tegen de wederdoopers. Verradelijke aanslagen op Leiden en Amsterdam. Hunne onderdrukking. Ontstaan van het kerkgenootschap der Doopsgezinden. Menno Simonsz. Leven en leer van Kalvijn. Komst der Kalvinisten in ons land. 310

III.

DE H. PETRUS CANISIUS.

Zijn heilig leven en moedige arbeid voor het H. Katholiek Geloof. 320

HOOFDSTUK VII.

POGINGEN DER KERK EN DES KEIZERS OM DE HERVORMING TE BETEUGELEN.

I.

BIJEENROEPING VAN HET CONCILIE VAN TRENTE.
AFSTAND DER REGEERING VAN KAREL V. pag.

Ondanks de plakkaten neemt de Hervorming toe. Paulus IV roept een kerkvergadering bijeen te Mantua, later te Vincenza en in 1542 te Trente. De protestanten weigeren daarbij tegenwoordig te zijn. Het Concilie wordt verplaatst naar Boulogne, maar moet weder onderbroken worden. Het Interim van Augsburg. Hervatting van het Concilie van Trente in 1551. Opstand van Maurits van Saksen. Nederlanders op het Concilie van Trente. Godsdienstvrede van Passau. Karel V regelt de erfopvolging in de Nederlandsche gewesten. Hij doet afstand der Regeering en trekt zich terug in het klooster van Yuste, waar hij in 1558 sterft. Oordeel over Karel V. . 322

II.

FILIPS II. WILLEM VAN ORANJE.

Karakter van Filips II; oorzaak van den haat der Nederlanders tegen zijn persoon. Hij benoemt Margaretha van Parma tot Landvoogdes, stelt haar eenen drievoudigen Raad ter zijde, en kiest voor de verschillende gewesten stadhouders. Hij vertrekt naar Spanje. Onlusten na zijn vertrek. De staatkundige strijd wordt met den strijd om den Godsdienst vereenzelvigd. Verhouding van Katholieken en hervormden in dit tijdperk. Toenemende haat tegen Filips II. Willem van Oranje; zijn dubbelzinnig karakter en onverschilligheid in het Geloof. Oordeel over zijne handelwijze. 328

III.

OPRICHTING VAN NIEUWE BISDOMMEN.
VERWIJDERING VAN GRANVELLE.

Uitgestrektheid van het Bisdom van Utrecht, noodzakelijkheid der oprichting van meerdere Bisdommen. Filips benoemt eene commissie om de kerkelijke toestanden op te nemen, en zendt Sonnius naar Rome. Paulus IV laat de zaak onderzoeken door zijn neef Caraffa met zeven Kardinalen. Oprichting van 3 Aartsbisdommen en 15 Bisdommen in de vereenigde Neder-

landen. Utrecht wordt Aartsbisdom met vijf suffraganen: pag. Haarlem, Middelburg. Deventer, Leeuwarden en Groningen. Het recht der Bisschopskeus komt aan Filips II en zijne opvolgers. Paus Pius IV regelt de omschrijving der nieuwe Bisdommen en het inkomen der Bisschoppen en Kanunniken. Oprichting der Kathedraal-Kapittels. Algemeen verzet tegen deze nieuwe kerkregeling en felle haat tegen Granvelle. Filips II benoemt de nieuwe Bisschoppen. Beweging tegen Granvelle. Oranje, Egmond en Hoorn dringen bij den koning aan op het terugroepen der Spaansche troepen en verwijdering van Granvelle. Granvelle verlaat de Nederlanden 336

IV.

AFKONDIGING VAN HET CONCILIE VAN TRENTE.

Kort overzicht der besluiten van het Concilie van Trente. Onwil der hervormden; hun pogen om het werk des Concilies te verijdelen. Filips II beveelt de afkondiging der besluiten. Tegenstand van den Raad van State. Egmond wordt naar Spanje gezonden, om den koning het advies van den Raad van State mede te deelen en verzachting der plakkaten te verzoeken. Eene commissie wordt benoemd tot onderzoek der Trentsche besluiten, maar de plakkaten blijven gehandhaafd. Verkeerd staatsbeleid van Filips. Benoeming van nieuwe Inquisiteurs. Afkondiging van het Concilie van Trente op de Provinciale Synode van Utrecht en in de andere Bisdommen. Synodale bepalingen van den Aartsbisschop. Julius Pavesi wordt als Apostolische Nuntius naar de Nederlanden afgezonden; maar de Hervorming word niet beteugeld 346

HOOFDSTUK VIII.

DE HERVORMING IN DIENST VAN DEN POLITIEKEN OPSTAND TEGEN SPANJE.

I.

HET VERBOND DER EDELEN. KALVINISTISCHE KONSISTORIËN.

Oorsprong van het Verbond der Edelen. Aanbieding van het smeekschrift aan de Landvoogdes. Geuzen-orde. Ontwerp der Moderatie. Overmoed der Kalvinisten; hunne geheime Konsistoriën. Hagepreken te Amsterdam, Overveen en Alkmaar. Bijeenkomst van edelen en konsistoriën te St. Truyen, waar het plan tot den beeldenstorm wordt ontworpen . . . 355

II.

DE BEELDSTORMERIJ. pag.

De Prins van Oranje heeft den beeldenstorm toegelaten als een middel om tot zijn doel te komen. Antwoord des konings op de ingediende Moderatie ter verzachting der plakkaten. Beeldstormerij der Kalvinisten in Westvlaanderen, Middelburg, Utrecht, Leiden, 's Gravenhage, Dordrecht, Egmond, Amsterdam, Gelderland, Overijsel, Friesland en Groningen. De beeldstormers worden geholpen door de edelen van het verbond. De Landvoogdes verleent eenige concessies aan de hervormden. Misbruik hiervan door de Kalvinisten gemaakt. Streng plakkaat tegen de vreemde predikanten. Verontwaardiging van Filips II over den beeldenstorm. Vergadering der edelen te Dendermonde. De zaak der Hervorming gaat achteruit. De Landvoogdes tracht haar gezag te versterken door eenen nieuwen eed van trouw der edelen. Oranje weigert dien eed. Op het bericht, dat de Hertog van Alva met een leger naar de Nederlanden wordt gezonden, verlaat de Prins het land en neemt de wijk naar Duitschland 363

III.

DE HERTOG VAN ALVA.

Openlijke opstand van Willem van Oranje. Karakter van Alva. Margaretha legt hare waardigheid neder. Egmond en Hoorn gevangen genomen. Raad van Beroerten. Willem van Oranje neemt openlijk de wapenen tegen den koning op. Slag bij Heiligerlee en Jemmingen. Tiende penning. Pogingen tot herstel der gestoorde orde. Algemeene amnestie van 1570. . 372

IV.

DE WATERGEUZEN. INNEMING VAN DEN BRIEL.

Prins Willem verbindt zich met de Watergeuzen. Ten onrechte worden deze genoemd »de grondleggers van Neêrlands vrijheid". Lumey neemt den Briel in. Overgang van vele steden tot den Prins. Het hoofddoel der Watergeuzen was de verdelging der Katholieke Kerk 379

V.

NOORD-NEDERLANDSCHE MARTELAREN.

De H.H. Martelaren van Gorkum. Andere Martelaren te den Briel. Statenvergadering te Dordrecht. Alkmaarsche

Martelaren. Martelaren te Schoonhoven, Gouda, Goes, Monnikendam, Zutfen, Heemstede en Grootebroek. Moord op den eerbiedwaardigen Cornelius Musius gepleegd. Martelaren te Wormer, Delft, Oudewater, Egmond en Zijpe. Beleg van Haarlem, moord der Katholieken. Beleg van Alkmaar. Nederlagen der Spanjaarden. Alva verlaat de Nederlanden en wordt opgevolgd door Requesens. Karakter van Requesens. Algemeene amnestie van 1574. Middelburg door Prins Willem ingenomen; de Katholieke Godsdienst wordt daar verboden. Slag op de Mookerheide. Beleg van Leiden, moedwil der geuzen, stichting der Hoogeschool. De Katholieke Godsdienst wordt overal, waar de partij des Prinsen de overhand heeft, geschorst en verboden. Prins Willem wordt met de hoogste waardigheid in Holland en Zeeland bekleed. Schrikbewind van Sonoy in Noord-Holland; gemartelde Katholieken. . . . . pag. 387

HOOFDSTUK IX.

NADEREND EINDE DER KATHOLIEKE KERK IN NOORD-NEDERLAND

I.

PACIFICATIE VAN GENT.

De Spaansche wapenen genieten weer eenigen voorspoed. Onverwachte dood van Requesens, en daaruit ontstane ontzettende moeielijkheden voor den Raad van State. Pacificatie van Gent; hare bepalingen. Unie van Brussel. Don Juan van Oostenrijk sluit het Eeuwig Edikt. Hoe de Kalvinisten de Pacificatie begrepen. Middelen door den Prins aangewend om het gezag des konings en des Landvoogds te verzwakken. Don Juan wordt vijand des lands verklaard en de Algemeene Landvoogdij aan Mathias van Oostenrijk opgedragen. Willem van Oranje verkrijgt de waardigheid van Luitenant-Generaal des Landvoogds. Overgang van vele steden naar de zijde des Prinsen, overeenkomstig de bepalingen der Pacificatie. Algemeene schending en verkrachting der Pacificatie. Smadelijke beleediging van den Aartsbisschop 415

II.

RELIGIEVREDE. UNIE VAN UTRECHT.

De Godsdienststrijd is sinds 1572 geheel van aard veranderd. Opperheerschappij der Kalvinisten. Religievrede. De Katho-

lieken worden nog meer verdrukt en vervolgd. Dood van Don Juan; Alexander Farnese volgt hem op. Verdrag van Atrecht; terugkeer der zuidelijke gewesten tot de partij des konings. Unie van Utrecht. Heillooze gevolgen dezer Unie voor de Katholieken. Het Domkapittel gaat over in de macht der hervormden. Beschouwing over de Unie van Utrecht. Het Congres van Keulen mislukt door den moedwil der Kalvinisten. Nieuwe beeldstormerij . . . . pag. 429

HOOFDSTUK X.

ONDERDRUKKING DER KATHOLIEKE KERK IN NOORD-NEDERLAND.

I.

AFZWERING VAN FILIPS II. PLAKKAAT VAN 20 DECEMBER 1581.

Prins Willem wordt door Filips II vogelvrij verklaard. Apologie des Prinsen. Afzwering van Filips II door de Algemeene Staten der Noordelijke gewesten. Beeldenstorm in den Dom van Utrecht, in Friesland en andere gewesten. Algemeen Plakkaat van Prins Willem waarbij aan den Katholieken Godsdienst in Noord-Nederland de genadeslag gegeven wordt . . 440

II.

DE BISSCHOPPEN VAN NOORD-NEDERLAND TIJDENS DE HERVORMING.

Van een geregeld Bisschoppelijk bestuur kon sinds 1572 geen spraak meer zijn. Frederik Schenck van Toutenburg, Aartsbisschop van Utrecht. Zijne ernstige pogingen tot verbetering der kerkelijke tucht. Provinciale Synode. Zijne opvolgers, Herman van Rennenberg en Joannes van Bruheze hebben den zetel niet kunnen beklimmen.

Nicolaus van Nieuwland wordt Bisschop van Haarlem. Eerste Diocesane-Synode. Hij vraagt ontslag en wordt opgevolgd door Godefridus van Mierlo. Tweede Diocesane-synode. Godefridus vlucht en heeft geen opvolger.

Nicolaus de Castro, eerste Bisschop van Middelburg. Zijn ijver voor den Godsdienst. Joannes Streijen volgt hem op en later Karel Filips Rodoan,

Joannes Mahusius, Bisschop van Deventer, neemt spoedig ontslag en wordt opgevolgd door Gillis de Monte en later door Gijsbertus Koeverinck. pag.

De eerste Bisschop van Leeuwarden Remigius Drutius wordt opgevolgd door Cunerus Petri. Eerste Diocesane Synode. Drutius wordt gevangen genomen en van zijnen zetel beroofd.

Joannes Knyff, eerste bisschop van Groningen, komt eerst door Alva op den troon; algemeene achting, welke zelfs de nieuwgezinden hem toedragen. Bij zijn overlijden wordt eerst Joannes van Bruheze, en later Arnoldus Nijlen tot zijn opvolger gekozen 447

Bisschoppen en Wijbisschoppen van Utrecht 455

Register der namen van personen en plaatsen 479

Register der namen van personen en plaatsen.

A.

AA (Ysbrand van der) 212.
ABCOUDE, 74-227-250-256-259-260.
ABCOUDE (Gijsbert van), 207.
ABCOUDE (Joanna van), 213.
ABCOUDE (Willem van), 212-213-216.
ABCOUDE (Zweder van), 188.
ABLASSERWAARD, 74.
ABSTEDE, 152.
Ada, 145.
H. Adelbertus, 36-37-101.
Adelbold, 30-107 tot 110.
Adelheid van Gelder 125.
Adolf van Gelder, 253.
Adolf van Waldek, 172.
H. Adolphus, 47.
Adriaan IV, 142.
Adriaan VI, 266-267-293-303.
Adriaan van Apeltern, 265.
Adriaan van Bergen, 380.
Adriaan van Borselen, 252.
Adriaan van der Goude, 399-400.
Adriaan Simons, 404.
Adriaansz. (Hubert), 404.
Adrianus van Assendelft, 405.
H. Adrianus van Hilvarenbeek, 391-392.
Adrianus van Maasdam, 394.
Adrianus Olai, 401.
Adrichem (Jan van), 226.
Adula, 50.
ADUWARD (Abdij), 136-223-224-227-340.
H. Aegistus, 71.
Agapetus II, 100.
Agatho, 21.
H. Agnes, 98-100-215.
ST. AGNIETENBERG, 228-237-238-262.
Agricola, 286.
Agricola (Joannes), 324-325.
Ahre (Dirk van der), 143 tot 146-152-227.
AKEN, 105-157-176-223-240.
Alard (Cornelius), 404.
ALBANO, 184.
Alberik, 58.
H. Alberik, 63-65-66-73.
Albert van der Hoye, 240.
Albert Pigge, 267.
Albertus Magnus. 157-162.
Albrecht van Beijeren, 200-202-203-210-212-226.
Albrecht van Brandenburg, 137.
Alcuinus, 64.
ST. ALDEGONDE, 356.
Alexander VI, 125-282.
Alexander Farnese, 424-433-434.
Alexander Hegius, 286.
ALFEN A/D RIJN, 222.
Alfred, 20.
Alfricus, 85.
Algis (Adegild), 20.
ALKMAAR, 35-74-169-246-247-293-361-362-383-399-406-412.
Alubert, 59-64.
Alva, 353-369-372 tot 382-398-405-406-407-408-412-416-450-451.
Alverdinghen (Josue van), 366.

ST. AMAND, 297.
H. Amandus, 17.
AMEIDE, 211.
AMERONGEN, 155.
AMERSFOORT, 106-162-165-183-199-211-214-234-237-241-242-243-244-248-252-253-256-258-259-260-386-427-439.
AMIENS (Petrus van), 132.
AMSTEL (Arnold van), 165-166.
AMSTEL (Egbert van), 141.
AMSTEL (Gozewijn van) 158-159.
AMSTEL (Gijsbrecht van) 149-150 159-162-164-165-166-168.
AMSTELLAND, 74-162-196.
AMSTERDAM, 195 tot 199-209-215-220-222-226-234-246-250-259-272-308-309-311-312-313-314-315-316-361-367-369-371-383-385-407-422-423-425-426-442-444-449.
ANDESCANSASTRE, 48.
Andreas van Kuik, 30-123 tot 127.
Andreas Wouters, 391.
ANEN, 149-151-155.
Anjou, 440-442.
Anna van Saksen, 411.
Anno. Aartsb., 114.
Anselmus, Abt, 124.
H. Ansfried, 104-107.
Anthonie Perrenot. Zie: Granvelle.
ANTIOCHIE, 143.
Antonius Frederiks, 308.
Antonius Havet 325.
Antonius Hoveus, 404.
Antonius de Lalain, 276.
ANTWERPEN, 121-122-293-308-372-378-439-443-451.
Apeltern (Adriaan van), 265.
Aremberg (Graaf van), 371.
Arend van Duivenvoorde, 366.
Arend van IJselstein, 188.
Arendonk (Daniel), 399-406.
Arendszoon (Jan), 361-369.
Arkel (Jan van), 183 tot 195-197-199--200-202-203-204-222.
Arkel (Robert van), 187-192.
ARKELSTEIN, 193.
ARNEMUIDEN, 295-365.
ARNHEM, 45-74-110-222-234-236-243-248-367.
Arnold van Amstel, 165-166.
Arnold van Hoorn, 201 tot 205-207.
Arnold van Isenburg, 143.
Arnold Joannes, 401.
Arnolds (Caspar), 400.
Arnoldus Nijlen. 453.
Arnoud van Gelder, 243-244-248-250.
Arnoud de Koninck, 388.
Arnulf, 95.
ARTOIS, 252.
ASPEREN, 187-368.
ASSEN, 98-228.
Assendelft (Adrianus van), 405.
Astara, 8-11.
ATRECHT, 252-284-434-438.
AUGSBURG, 324-326.
Avennes (Guido van), 172 tot 176-192-229.
Avennes (Herman van), 174.
AVIGNON, 174-176-184-193-202-206-229-281.

B.

BAARN, 257.
Baarte van Heukelom 169.
BADEN, 265.
Baden (Frederik IV van) 262 tot 265-271.
Bai (Michael de), 352.
BAKEL, 44.
Bakker (Jan de) 308.
Balderik, edelman, 85.

Balderik van Kleef 30-31-35-42-60-98 tot 101-103.
Balling [Pieter], 426.
Balthasar Gerard, 441.
BAMBERG, 115.
H. Barbara, 251.
Barbarossa [Frederik] 139-140-142-228.
Barcellona [Bernard van], 84.
Bardes [Willem], 425.
Barend Proys, 241-242.
Barlaymont [Karel], 330-350-358.
Barthold Entens van Mentheda, 385.
Barzelis [Jacob], 385-386.
BASEL, 246-247-281-286-314-317.
Basinus [Thomas], 257-261.
Bauillet [Nicolaus], 295.
H. Bavo, 17.
Beatrix, Gravin, 125.
Beaumont [Jan van], 187.
H. Begga, 17.
Beka [Joannes de], 221.
Belder, 11.
Benedicta, Abdis, 105-107.
Benedictus XII, 183.
Benedictus XIV, 349.
H. Benignus, 100.
BENNEBROEK, 102.
BENNINGBROEK, 413.
Bentheim [Boudewijn II van] 142-143.
Bentheim [Otto van] 128-129.
Berckenrode [Gerardus van], 399.
Berg [Willem van den] 386-401-409.
BERGAMBACHT, 401.
BERGEN [bij Alkmaar], 412.
BERGEN [in Heneg.], 309-395.
Bergen [Adriaan van], 380.
Bergen [Graaf van], 342-359-361.
Bergen [Henricus van], 286.
BERGUM, 427-453.
BERLINGHEM, 451.
BERN, 44.
Bernardus Gruwel, 309.
H. Bernulphus, 61-107-110-112.
Beroldus, 395.
Berthold [Willem II], 168-172.
BETHLEHEM, klooster, 127-147.
BETUWE, 6-41-45-74-136-151.
Beukelzoon [Jan], 313-314-317.
BEVERWIJK, 137-426.
Beijeren [Albrecht van], 200-202-203-210-212-226.
Beijeren [Hendrik II van], 270 tot 277-292-339.
Beijeren [Jacoba van], 213.
Beijeren [Jan van], 213-214-240.
Beijeren [Lodewijk van], 230.
Beijeren [Stephanus van], 251.
Bichlingen [Frederik van], 275.
Biduane [Mathias van], 57-216-217-219-237.
BIERUM, 127.
BILT [DE], 122.
BLADEL. 101.
Blankenheim [Frederik III van], 210 tot 217-240-242.
BLEXEN, 62.
Bloemardine, 231.
BLOEMKAMP, Abdij, 136-227.
BLOKKER, 361.
Boekbinder [Gerrit de], 313.
Boetselaar [Baron van], 368.
Bogaert [Henricus], 395.
Boischot [Leonardus], 397.
BOLOGNE, 324.
BOLSWARD, 315-383-427.
BOMMEL, 105-383.
BOMMELERWAARD. 74.
Bommer [Dirk], 388.
H. Bonifacius, 29-47-48 tot 57-58-61-66.
Bonifacius VIII, 170-172-174-228-229-281.

Bonifacius IX, 210-216-236.
BONN, 248-449.
BORKULO, 189.
Borre [Judocus], 261.
Borromeus [H. Carolus], 320.
Borselen [Adriaan van], 252.
Borselen [Wolfert van], 169.
Boshuizen [Jan van], 256.
Bossu, 383-406.
Bouchorst [Petrus], 404.
Boudewijn I Bisschop, 104.
Boudewijn II van Bentheim, 142-143.
Boudewijn van Tripoli, 152.
Bouillon [Godfried van], 132.
Bourbon [Charlotte van], 411.
BOURGES, 318.
Bourgondië [David van] 252 tot 261-262-268-270.
Bourgondië [Filips van], Bisschop 262-267 tot 270-306.
Bourgondië [Filips de Goede van], Graaf, 244-245-250-251-252-254-259-268-284.
Bourgondië [Filips de Schoone van], 260.
Bourgondië [Maria van], 257-258.
BRANDENBURG, 325.
Brandenburg [Albrecht van], 137.
Brandt [Marinus], 387-390-391-392.
BREDA, 254-333-411-453.
Brederode [Gijsbrecht van], 252-253-254.
Brederode [Hendrik van], 355-356-357-358-368-371-373-374.
Brederode [Jan van], 213.
Brederode (Reinoud van), 253.
Brederode (Walraven van), 253.
BREMEN, 62-155.
BREUKELEN, 94.
BRIEL (DEN), 227-382-383-389-391-392-395-396-397-404-405.
Brinckerinck (Joannes), 237.
Bronkhorst (Gijsbert van), 189
Bronkhorst (Jan van), 180-183.
Bronkhorst (Otto van), 248.
Bronkhorst (Rutger van), 210.
BROUWERSHAVEN, 452.
BRUGGE, 439-443-451-452.
Brugman (Jan), 239.
Bruheze (Joannes van) 427-449-453
Bruno, Aartsb., 99.
Brunswijk [Otto van], 146.
BRUSSEL, 219-325-326-334-337-338-350-357-359-368-373-394-407-408-417-418-421-424-439-443-449-453.
Budeus [Olivier], 309.
BUIKSLOOT, 362.
BUNSCHOTEN, 208.
Burchard, Bisschop, 120.
BUREN, 26-273.
Buren [Jan van], 240-241.
Busch [Joannes], 216-238.
Buijck [Jacob], 425.
BYBLUS, 193.
BYLERMEER, 166.

C.

Callixtus II, 122.
Callixtus III, 252-253.
Canisius [H. Petrus], 320-321.
Capito [Joannes], 404.
Caputio [Nicolaus de], 183-184.
Caputio [Petrus de], 159.
Caraffa, 338.
Caroletta Merwia, 402.
H. Carolus Borromeus, 320.
Carthago [Joannes van], 251.
Caspar Arnolds, 400.
Castricom [Claes van], 295.
Castricum [Joannes van], 404.
Castro [Nicolaus de], 343-450.
Cats [Nicolaus van], 175.

Cesarea, 245-261.
Charlotte van Bourbon, 411.
CHIUSI, 339.
Christiaan III, koning, 320.
Christoffel van Schagen, 405.
Claes van Castricom, 295.
Clemens V, 158-174-229.
Clemens VI, 184.
Clemens VII, 276-292-293.
Clemens VII [tegenpaus], 206.
Clemens X, 394.
Clemens Maartensz., 384.
CLERMONT, 132-156.
Clovis, 16.
Cocq [Herman], 308.
Coelestinus III, 143.
Conovella, 80.
CONSTANS, 237.
Coppens [Jan], 309.
Cornelis van Diest. 399.
Cornelis Hooft, 361.
Cornelis Janse, 395.
Cornelis Koen, 308.
Cornelis Reiners, 400.
Cornelis Strijen, 304.
Cornelius Alard, 404.
Cornelius Jansenius, 325.
Cornelius Musius, 401-402-403.
Cornelius Musius van der Meere, 402.
Cornelius van Veen, 403.
Craft, 84.
Cruyck [Jacob], 400.
CUES, 284.
Cunerus Petri, 343-427-452.
CURIUM, 164.
Curtius [Petrus], 339-452.
Cusa [Nicolaus de], 249-284-285-299.
H. Cyprianus, 111.

D.

Dagobert I, 17-19-29-54.
Dagobert II, 50-58.
DALEN, 182-183.
Dalen [Judocus van], 261-262-265.
DAMIATE, 148.
Daniel Arendonk 399-406.
Datheen [Petrus], 386-431.
David van Bourgondië, 252 tot 261-262-268-270.
David Joriszoon, 314.
David Leendertz, 406.
DELFT, 136-158-194-220-226-227-234-237-314-315-396-401-402-404-405.
DENDERMONDE, 370.
Denemarken [Jacob van], 178-179-180-181.
DEURNE, 44.
DEVENTER, 59-60-61-65-93-96-97-98-100-111-135-139-143-144-146-160-164-184-201-208-211-226-233-234-235-236-237-238-239-240-249-253-256-284-285-315-325-338-340-343-344-367-447-450-451-452.
DIEPENHEIM, 177-182-183.
DIEPENVEEN, 237.
Diepholt [Koenraad van], 249.
Diepholt [Rudolf van], 240tot251.
DIESSEN, 44.
Diest [Cornelis], 399.
Diest [Jan III van] 180 tot 183.
DILLENBURG, 333.
Dirk I van Holland, Bisschop, 143.
Dirk II van der Ahre, 143 tot 146-152-227.
Dirk I Graaf van Holland, 36-101.
Dirk II, 37-87-101-102-103.
Dirk III, 108.
Dirk IV, 109.
Dirk V, 114-119.
Dirk VI, 103-127 tot 129-192.

Dirk VII, 143-144-145.
Dirk Bommer, 388.
Dirk Duivel, 406.
Dirk van Haarlem, 169.
Dirk van Heusden, 257.
Dirk van Kleef, 161.
Dirk van Meurs, 247.
Dirk de Snijder, 315.
DOESBURG, 237-429.
DOETINCHEM, 141-429.
DOKKUM, 56-57-61-65-72-93-147-380.
DOLHAIN, 380.
Donar, 7.
Doorenweerd [Reinoud van], 248.
DOORNE, 179-182.
DOORNIK, 17-356.
DORDRECHT, 108-109-113-213-220-226-236-245-246-247-248-315-366-383-385-397-398-426-431.
DOUAI, 337.
DRENTH, 98.
DRIEL, 105-106.
Driemunt [Jan], 412.
Drusus, 15.
Drutius [Michael], 309-337-352.
Drutius [Remigius], 343-452.
Duinen [H. Godefridus van], 388.
Duivel [Dirk] 406.
Duiveland, 173.
Duivenvoorde [Arend van], 366.
Duivenvoorde [Gijsbertus], 402-403.
Duivenvoorde [Willem van] 181.
DULLENBURG, 176.
DUURSTEDE, [WIJK BIJ], 18-26-28-34-41-48-69-79-86-97-100-108-137-192-212-216-217-243-250-255-256-261-262-270-273.
Duijfhuis [Hubertus], 308.

E.

ECHTERNACH, 37-39-44-47-67-404.
ECLO, 395.
EDAM, 383.
Eduard van Gelder, 200-202.
EEMBRUGGE, 189-191.
EEMNES, 188-189-257.
EEMSTEIN, 209-236.
EERDEN, 206,
Eese [Frederik van der], 189.
H. Egbert, 23-24-25.
Egbert van Amstel, 141.
Egbertus, Wijbisschop, 104.
Eggert [Jan], 222.
Egidius van Rosa, 246.
Egilbold, 95.
Eginhard, 85.
EGMOND, Abdij, 37-87-101-102-103-119-124-129-158-221-224-225-257-340-366-383-410.
EGMOND, dorp, 36-37-87-101-404.
Egmond [Floris van], 263.
Egmond [Frederik van], 259-260.
Egmond [Georgius van], 293 tot 297-299-342.
Egmond [Jan van], 293.
Egmond [Lamoraal van], 293-330-342-345-346-356-358-362-364-370-371-372-373-374-376-382.
Egmond [Nicolaas van], 303-306-309.
EISLÉBEN, 287-292.
ELBURG, 204-248-371-383-386.
Eleonora, gravin, 226.
Elias [Gerrit] 285.
H. Eligius, 17.
Elisabeth, koningin van Eng. 382-416.
ELST, 41-45.
ELTEN, 37.
ELTENBERG, 104-119.
EMMERIK, 37-72-73-74.
Emundus, 164.

Enckevoort (Willem van), 267-292-293.
Engelbertus van Kleef, 257-258-259.
Engelbertus Terhoog, 399-400.
H. Engelmundus 34-35.
ENKHUIZEN, 74-303-383-399-406.
H. Eobanus, 55.
Epeszoon (Jurriaan), 414.
Erasmus, 270-285 tot 288-296-299-306.
Ernst van Wulven, 188.
Eugenius III, 77-122-130-139.
Eugenius IV, 245-247.
Everard Ludolf, 248.
Everardus van der Mark 271.
EVERSTEIN, 212.
H.H. Ewalden 41-43.
Eylard Dirkz. van Waterland, 406.

F.

Farnese [Alexander], 424-433-434
Farnese (Octavio), 329.
Felix V, tegenpaus, 247.
Ferdinand, Roomschkoning, 326-327.
FILETO, 352.
Filips II, koning, 301-303-319-326 tot het einde passim.
Filips van Bourgondië, Bisschop, 262-267-268 tot 270-306.
Filips de Goede, 244-245-250-251-252-254-259-268-284.
Filips van Marnix, 356.
Filips Nigri, 337-339.
Filips (Obbe), 314.
Filips de Schoone, Graaf, 260-262-263.
Filips de Schoone, koning van Frankrijk, 228-281.
Filips van Zwaben, 146.
Floris I, 109-114-126.
Floris II, 119-123-133.
Floris III, 133-140-143.
Floris IV, 125-148-150-154-155-156.
Floris V 125-162-163-165-166-168.
Floris van Egmond, 263.
Floris Radewijns, 235 tot 237.
Floris van Wevelinckhoven 205 tot 210-211-234.
Floris de Zwarte, 127.
Folkert, priester, 246.
Folkert van Byblus, 193-205.
Foreest (Joan van), 412.
FORTRAPA, 101.
FOSITE-EILAND, 38-65.
Fraho, 8.
Franciscus Klaesius, 405.
Franciscus Mierbeke, 385.
Franciscus Sonnius, 294-304-331-338-339.
FRANEKER, 367-383.
Frans van der Hulst, 303-306-309.
FRASCATI, 184.
H. Fredericus, 80 tot 84-193.
Fredericus, Abt, 146-147.
Frederik II, keizer, 148-150-156.
Frederik IV van Baden, 262 tot 265-271.
Frederik Barbarossa, 139-140-142-228.
Frederik van Bichlingen, 275.
Frederik III van Blankenheim, 210 tot 217-240-242.
Frederik van der Eese, 189.
Frederik van Egmond, 259-260.
Frederik van Havel, 139.
Frederik Schenck van Toutenburg, 342-343-428-448.
Frederik de Toledo, 405-406-407.
Frederik II van Zyrik, 30-176 tot 178.
Frederiks [Antonius], 308.
FREIBURG, 321.

Freija, 8-11.
Fries [Lambrecht de], 173.
Fries [Robert de] 114-115-119.
Frigga, 8.
Fulcold van Kleef, 127.
FULDA, Abdij, 57.

G.

Gaasbeek [Jacob van], 213-227.
Gaasbeek [Zweder van], 202-203.
Gancelinus, 184.
H. Gangulphus, 32.
Gansfort [Wessels], 299.
Gebhard [Joannes], 342.
Geert Groote. Zie Groote.
Geertruida Simons, 404.
Geertruide van Oosten, 194.
GEERTRUIDENBERG, 254.
GEERVLIET, 79-340.
Geldenauer [Gerardus], 270.
Geldensis [Joannes], 246.
Gelder [Eduard van], 200-202.
Gelder [Gerard van], 149-150.
Gelder [Hendrik van], 140-141.
Gelder [Karel van], 263-264-268-269-270-271-273-274-275-276.
Gelder [Otto I van], 147-148.
Gelder [Reinoud I van], 166-176-180-226.
Gelder [Reinoud II van], 180-182-213.
Gelder [Willem van], 210.
Gelen [Jan], 314-316.
GEMBLOURS, 424.
GENEMUIDEN, 313.
GENÈVE, 319-359-378-419.
GENT, 17-325-330-410-415-417-420-439-443.
George de Lalaing, 427-452.
Georgius van Egmond, 293 tot 297-299-342.
Gerard [Balthasar], 441.
Gerard van Gelder, 149-150.
Gerard III van Nassau, 147.
Gerard van Velsen, 168.
Gerard Vrencke, 200.
Gerards [Hieronymus], 405.
Gerardus van Berckenrode, 399.
Gerardus Geldenauer, 270.
Gerardus van Groesbeek, 342.
Gerardus Ketel, 404.
Gerardus van Veen, 190.
Gerardus Wolff, 401.
Gerardus Zerbolt, 238.
Gerlach Peters, 238.
Gerlacus, Wijbisschop, 251.
Gerold, 88.
Gerrit de Boekbinder, 313.
Gerrit Elias, 285.
Gerrit Honaeus, 401.
Gerrit Hoogeveen, 410.
Gerrit Spijker, 242.
Gerrit Zoudenbalch, 259.
Gerrits [Theodoricus], 400.
Gerritz. [Splinter], 404.
Gerson [Joannes], 237.
H. Gertrudis, 17.
GILDENBURG, 202-203.
Gillis de Monte, 451.
Gisela, 110.
GLADBACH, 106.
Goch [Joannes van], 277.
Goch, [Mathias van], 276.
Godebald, 121-122-123.
Godefridi [Joannes], 284.
H. Godefridus van Duinen, 388.
H. Godefridus van Mervel, 392,
Godefridus van Mierlo, 422-426-449.
Godfried van Bouillon, 132.
Godfried, de Bultenaar, 114.
Godfried van Rhenen, 30-129-140 tot 142-228.
Godfried van Voorden, 275.
Goedbeleid [Hendrik], 316.

GOES, 227-401-422-432.
GOOI, 175-207.
GOOR, 157-176-187-189-200.
GORKUM, 194-251-276-383-387-389-390-392-394-397.
GOUDA, 214-226-234-237-259-265-285-286-366-383-386-400-401-426.
Gouda [Lambertus van], 401.
Goude [Adriaan van der], 399-400.
Gozewijn van Amstel, 158-159.
Gozewijn Hexius, 261.
Granvelle, 329-339-341 tot 346-356-453.
Graphaeus [Willem], 308.
's GRAVENHAGE, 226-275-304-308-311-312-362-366-402-442.
H. Gregorius, Bisschop, 50-55-58-61-62-63-64-66.
Gregorius II, Paus, 49-51.
Gregorius III, 53.
Gregorius V, 93.
H. Gregorius VII 114 tot 117.
Gregorius IX, 150-155.
Gregorius XI, 201-202-206-226-229.
Gregorius XIII, 408-438-448.
GRENOBLE, 186.
GROENLO, 429.
Groesbeek [Gerardus van], 342.
Gronde [Joannes], 239.
GRONINGEN, 74-98-128-140-142-149-211-212-215-223-237-241-264-338-340-343-367-377-427-445-447-449-453.
Groote [Geert], 210-214-233 tot 236-238-239-285.
GROOTEBROEK, 401.
Gruwel [Bernardus], 309.
Guido van Avennes, 172 tot 176-192-229.
Gulik [Jacob van], 208-209.
Gulik [Willem van], 173.
Gunther, Aartsb., 95.
Gunther van Bamberg, 115.
Gijsbert van Abcoude, 207.
Gijsbert van Bronkhorst, 189.
Gijsbert Koeverinck, 452.
Gijsbert van Nijevaart, 181.
Gijsbert van Sterkenburg, 189.
Gijsbert van Vianen, 200-207-229.
Gijsbertus van Duivenvoorde, 402-403.
Gijsbrecht van Amstel, 149-150-159-162-164-165-166-168.
Gijsbrecht van Brederode, 252-253-254.
Gijsbrecht van Gooi, 175.
Gijsbrecht van IJselstein, 169.

H.

Haaften, 215.
Haamstede [Witte van], 173.
HAARLEM, 17-37-88-102-137-220-221-234-265-295-309-312-338-340-342-343-353-361-366-367-383-386-405-406-407-422-426-444-447-449.
Haarlem [Dirk van], 169.
Habsburg [Rudolf van], 166.
HAGENSTEIN, 181-212-213.
HALLUM, 127-146-147.
Hamokar, 79.
HARDENBERG, 151-193-209-228.
HARDERWIJK, 237-248-371.
HARINGHUIZEN, 401.
HARLINGEN, 80-317-427-453.
HARMELEN, 74.
Hartog [Laurens], 293.
HASSELT, 151-152-153-154-313-383.
HATTEM, 204-237-248-383-439.
Havel [Frederik van], 139.
Havet [Antonius], 325.

HEBRON, 265-268-270-293-297-343-449.
Heda [Wilhelmus], 222.
HEEMSTEDE, 401.
HEENVLIET, 79-340.
's HEERENBERG, 383.
Heetvelt [Joannes], 270.
Hegius [Alexander], 286.
HEILO, 35-36-37 340-367.
HEILIGERLEE, 377.
Helding [Michael], 324.
HELGOLAND, 38.
HELLEVOETSLUIS, 395.
Helmstad (Rabanus van), 241.
Hendrik, Roomschkoning, 156.
Hendrik I, keizer, 99.
Hendrik, zoon v. Hendrik I, 99.
Hendrik II, keizer, 107-109.
Hendrik III, 109-112-113.
Hendrik IV, 114 tot 119.
Hendrik V, 121-122-123.
Hendrik VI, 142-143-144.
Hendrik III, koning van Frankrijk, 440.
Hendrik VIII, koning van Engeland, 286-320.
Hendrik van Beijeren, 270 tot 277-292-339.
Hendrik van Brabant, 144-145-156.
Hendrik van Brederode, 355-356-357-358-368-371-373-374.
Hendrik van Gelder, 140-141.
Hendrik Goedbeleid, 316.
Hendrik van Hagenstein, 181.
Hendrik van Hilversum, 314.
Hendrik Mande, 238.
Hendrik van Meurs, 247-249.
Hendrik van Montfoort, 207.
Hendrik van Nassau, 409.
Hendrik van Vianden, 30-159-160-161.
Hendrik van Vianen, 189-211.
Henricus (kloosterling), 393.
Henricus van Bergen, 286.
Henricus Bogaert, 395.
Henricus Kok, 251.
Henricus van Rosa, 246.
Henricus van Spanheum, 176.
Herbert van Putten, 204.
Herbert van Raaphorst, 366.
Heribert, 122-127 tot 130-139-140.
Herman, ridder, 121.
Herman van Avennes, 174.
Herman Cocq, 308.
Herman van Hoorn, 139-140.
Herman van Kuik, 113-114-126.
Herman van Leona, 151-152.
Herman Lethmaticus, 296.
Herman van Lippe 148.
Herman van Lokhorst, 212.
Herman Moded, 365.
Herman van Rennenberg, 449.
Herman van Rijswijk, 299-308.
Herman van Wied, 295-296.
Herman van Woerden, 159-162-165-166-168.
Herstal (Pepijn van), 18-25-26-27-39-42-43-44.
's HERTOGENBOSCH, 44-72-145-304-390-452.
HERWAARDEN, 248.
Hessels (Joannes), 325.
HESSEN, 51.
Hester (kloosterzuster), 410.
Heukelom (Baarte van), 169.
HEUSDEN, 74-127-137-145-244.
Heusden (Dirk van), 257.
Heuterus [Pontus], 394.
HEIJNOORD, 391.
Hieronymus Gerards, 405.
H. Hieronymus van Weert, 392-393.
HIEROPOLIS, 251-261-270.
Hildegardis, gravin, 103.

HILLEGOM, 101.
Hillibrand, kloosterling, 141.
Hilvarenbeek (H. Adrianus van), 391-392.
HILVERSUM, 215-314.
Hilzonde, 105.
Hinne Rode, 299-308.
HIPPO, 208.
Hoffmann [Melchior], 312.
HOFWEGE, 366.
HOHORST Abdij, 106-107-111.
Holland [Willem van], kloosterling, 127.
Honaeus [Gerrit]; 401.
Hooft [Cornelis], 361.
Hoogeveen [Gerrit], 410.
HOOGEWOERD, 171.
Hoogstraten [Graaf van], 276-315-370-371.
HOOGWOUD, 162.
HOORN, 74-220-227-236 361-384-385-401-412-414.
Hoorn [Arnold van], 201 tot 205-207.
Hoorn [Graaf van], 342-345-346-356-358-364-370-371-373-374-376-382.
Hoorn [Herman van], 139-140.
HORST, 141-178-182-187-188-191-216-250-253.
Houseau [Nicolaus], 309.
Hoveus [Antonius], 404.
Hoye [Albert van der], 240.
Hubert Adriaansz.. 404.
Hubertus Duijfhuis, 308.
Hubertus Schenck, 209-216-236.
Hubner [Marcus], 311.
Huibert van Schenck, 181.
HULSBERGEN, 228.
HULST, 325.
Hulst [Frans van der], 303-306-309.
H. Hunger, 87 94.
HUIJ, 105.
Huijter [Joannes], 402.

I.

H. Ignatius, 320.
Ingelheim, 100.
Innocentius II, Paus, 129.
Innocentius III, 145.
Innocentius IV, 155-156-158.
Isabella, Aartshertogin, 219.
Isenburg [Arnold van], 143.

J.

Jacob Barzelis, 385-386.
Jacob Buijck, 425.
Jacob Cruyck, 400.
Jacob van Denemarken, 178-179-180-181.
Jacob van Gaasbeek, 213-227.
Jacob van Gulik 208-209.
Jacob Kabeljauw, 406.
Jacob van Kampen, 314-316.
Jacob Koppe Cornz., 413-414.
Jacob van Lichtenberg, 170-173-189-241.
Jacob van Outshoorn, 179-180.
Jacob Uitening, 293-343.
Jacob van Wijngaarden, 404.
Jacob van Zoudenbalg, 200.
Jacob van Zuilen van Nijeveld, 200.
Jacoba van Beijeren, 213.
JACOBSWOUDE, 308.
Jacobus Ghibeletensis, 217.
H. Jacobus Lacops, 391-392-394.
Jacobus de Ridder, 265-268-270.
Jan I, Graaf, 125-168-170.
Jan II, 172-173-174.
Jan van Adrichem, 226.
Jan Arendszoon, 361-369.
Jan IV van Arkel, 183 tot 195-197-199-200-202-203-204-222.

Jan de Bakker, 308.
Jan van Beaumont, 187.
Jan Beukelzoon, 313-314-317.
Jan van Beijeren, 213-214-240.
Jan van Boshuizen, 256.
Jan III van Brabant, 180.
Jan van Brederode, 213.
Jan van Bronkhorst, 180-183.
Jan Brugman, 239.
Jan van Buren, 240-241.
Jan Coppens, 309.
Jan III van Diest, 180-183.
Jan Driemunt, 412.
Jan Eggert, 222.
Jan van Egmond, 293.
Jan Gelen, 314-316.
Jan van Kuik, 168.
Jan van Kuilenburg, 175-189.
Jan van Leiden. Zie Jan Beukelzoon.
Jan van Lichtenberg, 181.
Jan Mathijszoon, 312.
Jan van Montfoort, 256-258-259.
Jan van Naarden, 399.
Jan I van Nassau, Bisschop 161 tot 164-207.
Jan van Nassau, edelman, 252.
Jan van Nassau, Graaf, 423-429-435-445.
Jan van Omal, 389-390-393-395-396-403.
Jan van Raasfelt, 211.
Jan van Renesse, 243.
Jan van Rinenstein, 211.
Jan van de Spiegel, 212.
Jan Trijpmaker, 311.
Jan V van Virneburg, 199-200-201.
Jan Walen, 311.
Jan van der Woude, 215.
Jan van Woudenberg, 189.
Jan II van Zyrik, 164 tot 168.
Janse (Cornelis) Luykxius, 395.
Jansenius (Cornelius), 325.
Jauregui (Jean), 441.
JEMMINGEN, 377.
H. Jeroen, 87-88-99-102.
JERUSALEM, 132.
Joan van Foreest, 412.
Joannes X, Paus, 97.
Joannes XXII. 176-179-230.
Joanna van Abcoude, 213.
Joannes Agricola, 324-325.
Joannes (Arnold), 401.
Joannes de Beka, 221.
Joannes Brinckerinck, 237.
Joannes van Bruheze, 427-449-453.
Joannes Busch, 216-239.
Joannes Capito, 404.
Joannes van Carthago, 251.
Joannes van Castricum, 404.
Joannes Gebhard, 342.
Joannes Geldensis, 246.
Joannes Gerson, 237.
Joannes van Goch, 277.
Joannes Godefridi, 284.
Joannes Goossens Vos, 238.
Joannes Gronde, 239.
Joannes Heetvelt, 270.
Joannes Hessels, 325.
Joannes van Hippo, 208.
Joannes Huijter, 402.
Joannes Knijff, 343-427-453.
Joannes Krabbe, 385.
Joannes à Leidis, 221.
Joannes van Maçon, 245.
Joannes Mahusius, 325-343-344-451.
H. Joannes van Oisterwijk, 388.
Joannes van Riet, 261.
Joannes van Rixtel, 401.
Joannes van Ruijsbroek, 231.
Joannes Sartorius, 308.
Joannes Sintheim, 286.
Joannes Streijen, 450.

Joost Laurenz, 303.
Joost Renestein, 352.
Joriszoon (David), 314.
Josue van Alverdinghen, 366.
Juan van Oostenrijk (Don), 417-419-420-427-433.
Judith. keizerin, 84.
Judocus Borre, 261.
Judocus van Dalen, 261-262-265.
Judocus van Schoonhoven, 396-397.
Juliana van Stolberg, 334.
Julius II, Paus, 282.
Julius III, 325.
Julius Pavesi, 354.
Julius Pflug, 324.
Jurriaan Epeszoon, 414.
Jurriaan Schenk, 316.
H. Justina, 111.
JUTPHAAS, 74-189-207.

K.

Kabeljauw (Jacob), 406.
Kaiserswerdt, 27.
Kalf (Willem Maartenz.), 412.
Kalvijn, 291-310-318-319-320.
KAMERIK, 74.
KAMERIJK, 180-286.
KAMPEN. 208-211-226-234-241-253-256-268-274-367-383-386-439-451.
Kampen (Jacob van), 314-316.
Kant (Reinier), 369.
Karel IV, keizer, 193-203.
Karel V, 263 tot 268-272-274-276-294-298-301-302-303-315-317-322-323-324-326-327-328-329-334-337-418.
Karel VII, koning, 261.
Karel VIII, koning, 261.
Karel (Barlaymont), 330-350-358.
Karel de Eenvoudige, 100-101.
Karel Filips Rodoan, 451.
Karel van Gelder, 263-264-268-269-270-271-273-274-275-276.
Karel de Groote, 18-62-65-66-70-76-79-223.
Karel de Kale, 86-95.
Karel Martel, 18-40-44-45-49-51-53.
Karel de Stoute, 254-255-256-257-266-337.
KATWIJK, 25-72-137-382.
KEMPEN, 238-239.
Kempis (Thomas à), 216-238.
Ketel (Gerardus), 404.
KEULEN, 19-40-43-54-55-64-65-72-95-99-114-140-148-155-157-158-159-160-161-163-174-179-201-210-233-240-247-248-251-257-262-265-284-295-342-427-438-439-440-442-450-453.
Kies (Pieter), 386.
KINHEM, 101.
KLAARKAMP, Abdij, 136-227.
Klaesius (Franciscus), 405.
KLEEF, 44-98-156-161-185-240-241-253-257-262-263.
Kleef (Balderik van), 30-31-35-42-60-98 tot 101-103.
Kleef (Engelbertus van), 257-258-259.
Kleef (Fulcold van), 127.
Kleef [Philippus van], 262.
Knipperdolling, 314.
Knijff [Joannes], 343-427-453.
Koen [Cornelis], 308.
Koenraad II, keizer, 109-110.
Koenraad III' keizer, 77-127-130-138-139.
Koenraad van Diepholt, 249.
Koenraad van Zwaben 118 tot 120
Koeverinck [Gijsbert], 452.
KOEVORDEN, 98-128-149-150-151-211-228

Koevorden [Reinoud van], 211.
Koevorden]Rudolf van], 149-150-151.
Kok [Henricus], 251.
Koninck [Arnold de], 388.
KONINGSVELD. Abdij, 136-158-396.
Koppe Corn. [Jacob], 413-414.
Koppe [Nanning], 413-414.
Kostijn van Renesse, 165.
KOTEN, 192.
Krabbe [Joannes], 385.
Kralingen [Raso van], 215.
KROMMENIE, 311.
KROONENBURG, 203.
Kuik [Andreas van], 30-123 tot 127.
Kuik [Herman van], 113-114-126.
Kuik [Jan van], 168.
KUILENBURG, 74-127-192-215-244-245-356.
Kuilenburg [Graaf van], 368.
Kuilenburg [Jan van], 175-189.
Kuilenburg [Zweder van], 214-240 tot 246-247.
KUINRE, 212.

L.

Lacops [H. Jacobus], 391-392.394.
LAGHE, 188.
Lalaing [Antonius de], 276.
Lalaing [George de], 427-453.
H. Lambertus, 17-26.
Lambertus van Gouda, 401.
Lambertus Rosenveld, 405.
Lambrecht de Fries, 173.
Lamoraal van Egmond, 293-330-342-345-346-356-358-362-364-370-371-372-373-374-376-382.
Landricus, 66.
LANGEVELD, 401.
Laurens Hartog, 293.
Laurens Reaal, 361-369.
Laurenz. [Joost], 303.
H. Lebuinus, 59-60-61-65-99.
Leendertz]David[, 406.
LEEUWARDEN, 146-338-340-343-367-447-452.
LEEUWENHORST, Abdij, 136-160-403.
Lefferd, 140.
LEIDEN, 123-137-201-204-205-214-220-222-226-234-248-257-313-315-343-366-383-401-402-410.
Leiden [Jan van], 313-314-317.
Leiden [Philippus van], 205-222.
Leidis [Joannes à], 221.
Leo X, Paus, 270-282.
LEONA, 152.
Leonardus Boischot, 397.
H. Leonardus van Vechel, 388-389-390-391-392.
LEPANTO, 418.
Lethmaticus [Herman], 296.
LEUVEN, 139-266-267-303-309-325-339-349-375-450-451.
Lichtenberg [Jacob van], 170-173-189-241.
Lichtenberg [Jan van], 181.
H. Liduina, 217-218-219.
LIER, 264-404.
Lindanus [Wilhelmus], 294-352.
Lippe [Herman van], 148.
Lippe [Otto II van], 133-148-149.
H. Livinus, 17.
LIZIEUX, 261.
LOCHEM, 429.
Lockhorst [Herman van], 212.
Lockhorst [Vincentius], 402.
Lodewijk XI, 261.
Lodewijk van Beijeren, 230.
Lodewijk van Loon, 145.
Lodewijk van Nassau, 355-356-357-362-370-377-409.
Lodewijk de Vrome, 79-80-84.
LOENEN, 100-165.

Loenersloot [Splinter van], 204.
Loki, 8.
Loon [Lodewijk van], 145.
LOOSDRECHT, 203.
LOOSDUINEN, 136-156.
LOTHARINGEN, 97-114-165-168.
Lotharius I, 86.
Lotharius II, 94.
Louis Voets, 399.
Lubbertus, Abt, 157.
H. Ludger, Bisschop v. Munster, 60-61-62-64-65-66.
Ludger, Bisschop v. Utrecht, 85.
LUDINGAKERK, 227-228,
Ludolf [Everard], 248.
Ludolphus, ridder.
LUIDHARDESHAGE, 101.
LUIK, 6-72-107-117-123-145-155-172-193-199-204-240-249-271-389-403.
Lullus, 55.
Lumeij, 380-381-385-389-391-392-399-400-401-402-403-409.
Luther, 285 tot 292-310-318-320-324.
LUXEMBURG, 94-418.
Luykxius [Cornelis Janse], 395.

M.

Maarten van Rossum, 274-275.
MAARTENSDIJK, 215-449.
Maartensz. [Clemens], 384.
Maasdam [Adrianus van], 394.
MAASLAND, 137.
MAASTRICHT, 6-26-72-143.
Machteld, gravin, 125.
Machteld van Gelder, 204.
Maçon [Joannes van], 245.
MADRID, 345.
Mahusius [Joannes], 325-343-344-451.
MAINTZ, 54-55-57-115-142-208-324.
Mande [Hendrik], 238.
Manno, 95.
MANTUA, 324.
H. Marcellinus, 59-61.
Marck [Willem van der]. Zie Lumeij.
Marcus Hubner, 311.
Margaretha, gravin, 188-190-200-225.
Margaretha, landvoogdes, 263-274.
Margaretha van Parma, 329-348 tot 373-416-424-450.
Margaretha van York, 266.
Maria, Landvoogdes, 294-451.
Maria van Bourgondië, 257-258.
MARIAKAMP, klooster, 151-228.
MARIËNDAAL, Abdij, 136.
MARIENGAARDE, Abdij, 147-227-340-427-452.
MARIENHAVE, klooster 215.
MARIENWEERD, Abdij, 127-136-158-243-244-371-448.
Marinus Brandt, 387-390-391-392.
Mark [Everardus van der] 271.
MARKELO, 59.
Marnix [Filips van], 356.
H. Martinus, 29.
Martinus V, Paus, 241-243.
Martinus van Riethoven, 325.
ST. MARTINUSKERK [Utrecht], 29-30-49-62-66-73-87-99-106-109-129-160-161-167-177-178-192-443-444.
MASTENBROEK, 193.
H. Maternus, 17.
Mathias van Biduane. 57-216-218-237.
Mathias van Goch, 276.
Mathias van Oostenrijk, 420-421-431-433.
Mathias Pasianus, 395.
Mathilda, gravin, 136-156.

Mathyszoon (Jan), 312.
Maurits van Saksen, 325-327-348.
Maximiliaan, keizer, 198-257-258-259-260-262-263-264-266.
Maximiliaan II, 420.
MECHELEN, 341-349.
Mechtildis, keizerin, 121.
MEDEMBLIK, 32-41-74-220-383.
Meere (Cornelius Musius van der), 402.
Megen (Graaf van), 371.
Meginhard, 97.
Melchior Hoffmann, 312.
Melchior Volmar, 318.
Menno Simonsz, 317.
Mentheda (Barthold Entens van) 385.
MERNE, 147.
Mervel (H. Godefridus van), 392.
Merwia (Caroletta), 402.
METZ, 264.
Meurs (Dirk van), 247.
Meurs (Graaf van), 274.
Meurs (Hendrik van), 247-249.
Meurs (Walraven van), 240 tot 250.
Michael de Bai, 352.
Michael Drutius, 309-337-352.
Michael Helding, 324.
Michiel Vermetlen, 412.
MIDDELBURG, 137-205-215-220-222-225-226-227-295-338-340-343-365-383-407-409-435-442-447-450-451.
MIDDELBURG, Abdij, 122-136-158.
Mierbeke (Franciscus), 385.
Mierlo (Godefridus van), 422-426-449.
MILAAN, 118.
MINDEN, 342.
Minnebode (Reinoud), 209.
Moded (Herman), 365.
MONNIKENDAM, 169-381-383-401.
MONNIKHUIZEN, 234.
MONSTER, 391.
MONTE-CASINO, 65.
Monte (Gillis de), 451.
MONTFOORT, 141-162-166-171-207-214.
Montfoort (Hendrik van), 207.
Montfoort (Jan van), 256-258-259.
Montfoort, (Willem van), 250.
Montigny (Graaf van), 342-356-359-361.
MOOKERHEIDE, 409.
Morus (Thomas), 286.
Mostaard (Willem), 385 412.
MUIDEN, 100-166-168-203-343-422.
MUIDERBERG, 168.
MUNSTER, 66-72-149-155-170-205-240-247-248-249-250-257-262-313-314-316-337-342-449.
Munzer (Thomas), 311.
Musius [Cornelius], 401-402-403.
MIJDRECHT, 74-181.

N.

NAARDEN, 257-308-405-422.
Naarden [Jan van], 399.
NAMEN, 325-349-420.
NANCY, 256.
Nanning Koppe, 413-414.
Nanningz. [Pieter], 423-414.
NASSAU, 333.
Nassau [Gerard III van], 147.
Nassau [Hendrik van], 409.
Nassau [Jan I van], Bisschop, 161 tot 164-207.
Nassau [Jan van], graaf, 252-262.
Nassau [Jan van], 423-429-435-445.
Nassau [Lodewijk van], 355-356-357-362-370-377-409.
Nassau [Otto II van], 133-142-143-144-145.

Nassau [Ruppert van], 133.
Nassau [Willem Lodewijk van], 445.
NAUMBURG, 324.
NHUTCELLE, 48-49.
Nicolaus I Paus, 95.
Nicolaus III, 163.
Nicolaus IV, 163.
Nicolaus V, 248-284.
Nicolaus Bauillet, 295.
Nicolaus de Caputio, 183-184.
Nicolaus de Castro, 343-450.
Nicolaus van Cats, 175.
Nicolaus de Cusa, 249-284-285-299.
Nicolaus van Egmond, 303-306-309.
Nicolaus Houseau, 309.
Nicolaus van Nieuwland, 297-342-343-449.
H. Nicolaus Piek, 388-389-392.
Nicolaus van Polsbroek, 404.
H. Nicolaus Poppel, 388-392-394.
Nicolaus Quick, 308.
Nicolaus Scheltius, 369.
Nicolaus Stork, 311.
NIEDORP, 412.
Nigri [Filips], 337-339.
NOORDWIJK, 87-88-136-160-401-403.
NOORDWIJKERHOUT, 160.
H. Norbertus, 121.
Nòtger, 105.
NOYON, 318.
NIJDEGGE, 162.
NIJEVAART, 181.
Nijlen (Arnoldus), 453.
NIJMEGEN, 18-26-45-72-73-93-127-226-244-320-321-367-371-453.

O.

Obbe Filips, 314.
Octavio Farnese, 329.
Odilbald, 94.
ODILIENBERG, 42-43-94.
H. Odulphus, 81-82-83-85-99.
Oecolampadius, 291.
OEGSTGEEST. 34.
OIRSCHOT, 82.
Oisterwijk [H. Joannes van], 388.
Olai [Adrianus], 401.
OLDEKLOOSTER, 227-315.
OLDENBURG, 150-155.
OLDENZAAL, 42-61-73-100-101-342-383.
Olivier Budeus, 309.
Omal [Jan van], 389-391-393-395-396-403.
ST. OMER, 349.
OOSTBROEK, Abdij, 121-123-124.
Oosten [Geertruide van], 194.
OOSTERBEEK, 110-200.
OOSTERGOO, 65-119-127-128-140-181.
OOSTERHOUT, 397.
OOSTERWEEL, 371.
OOSTERZEE, 144.
OOSTWOUDE 32.
OOTMARSUM, 72-98-128.
OPDAM, 402.
Oranje [Willem van], 319-330-336 tot einde passim.
Os, 44.
OSNABRUCK, 72-155-240-244-245-342.
H. Otger, 41-42-43-99.
Otto I, keizer, 91-99-100-103-109.
Otto, II, 104.
Otto III, 105-109.
Otto van Bentheim, 128-129.
Otto van Bronkhorst, 248.
Otto van Brunswijk, 146.
Otto I van Gelder, 147-148.
Otto III van Gelder, 159-160-161.
Otto III van Holland, 154 tot 158.

Otto II van Lippe, 133-148-149.
Otto II van Nassau, 133-142-143-144-145.
Otto van Tekenenborch, 177.
OUDENAARDEN, 451.
OUDEWATER, 190-227-383-404-415-422.
OUDORP, 261.
Outshcorn [Jacob van], 179-180.
OVERSCHIE, 396.
OVERVEEN, 361-362.
Ovo, 32.
OIJEN, 263.

P.

Pacini [Salvator], 339.
PADERBORN, 149-150.
Parma [Margaretha van], 329-348 tot 373-416-424-450.
PARIJS, 205-233-286-288.
Pasianus [Mathias], 395.
PASSAU, 326-327.
Paulus III, Paus, 293-323-324-325.
Paulus IV, Paus, 61-338-339-341.
Pavesi [Julius], 354.
PAVIA, 143.
Pepijn van Herstal, 18-25-26-27-39-42-43-44.
Pepijn de Korte, 57.
Perrenot [Anthonie]. Zie Granvelle.
PERUGGIA, 184.
Peters [Gerlach], 238.
Petri [Cunerus], 343-427-452.
Petronella van Saksen, 119-124-125.
Petrus van Amiens, 132.
Petrus Bouchorst, 404.
H. Petrus Canisius, 320-321.
Petrus de Caputio, 159.
Petrus Curtius, 339-452.
Petrus Datheen, 386-431.
PETTEN, 36-37.
PFALZEL, klooster, 50.
Pflug, [Julius], 324.
Philippus van Kleef, 262.
Philippus van Leiden, 205-222.
Pibo van Tours, 117.
Piek [H. Nicolaus], 388-389-392.
Pieter Balling, 426.
Pieter Gabriel de Vlaming, 361-369.
Pieter Kies, 386.
Pieter Nanningz. 413-414.
ST. PIETERSBERG, 43-100.
Pigge [Albert], 276.
Pistorius. Zie Jan de Bakker.
Pius IV, 122-339-341-343-344.
H. Pius V, 351-372-378-448.
Pius IX, 219-321-394.
H. Plechelmus, 41-42-99.
Polsbroek [Nicolaus van], 404.
H. Pontianus, 100.
Pontus Heuterus, 394.
Popo, Bisschop, 104.
Popo, Fries, 40.
Poppel [H. Nicolaus], 388-392-394.
Proys [Barend], 241-242.
PUTTEN, 203-227.
Putten [Herbert van], 204.
PUTTENHEIM, 206.
PYNACKER, 158,

Q.

Quick [Nicolaus], 308.
Quirinus Talesius, 405.

R.

Raaphorst [Herbert van], 366.
Raasfelt [Jan van], 211.
Rabanus van Helmstad, 241.

H. Radboud, 95 tot 98-99.
Radboud, koning, 18-19-22-25-28-32-33-34-38-39-40-49.
Radewijns [Floris], 235-236-237.
RANSDORP, 400.
Raso van Kralingen, 215.
Reaal [Laurens], 361-369.
REGENSBURG, 115.
REIMS, 16-122.
Reinier Kant, 369.
Reinier van Swieten, 410.
Reiners [Cornelis], 400.
Reinoud van Brederode, 253.
Reinoud van Doorenweerd, 248.
Reinoud I van Gelder, 166-176-180-226.
Reinoud II van Gelder, 180-182-213.
Reinoud van Koevorden, 211.
Reinoud Minnebode, 209.
Reinoud van Vianen, 206-229.
H. Remigius, 16.
Remigius Drutius, 343-452.
Renesse [Jan van], 243.
Renesse [Kostijn van], 165.
Renestein [Joost van], 352.
RENNENBERG, 427.
Rennenberg [Herman van], 449.
Requesens, 407-408-409-410-416-418-423.
RHENEN, 141-188-248-252-263.
Rhenen [Godfried van], 30-129-140 tot 142-228.
Richardis, 158.
Ridder [Jacobus de], 265-268-270.
Riet [Joannes van], 261.
Riethoven [Martinus van], 325.
Rinenstein [Jan van], 211.
RIPON, klooster, 24.
Ripperda, 367-386-405.
Rixfried, 79-80.
Rixfried van Kleef, 98.
Rixtel [Joannes van], 401.
Robert van Arkel, 187-192.
Robert de Fries, 114-115-119.
Rode [Hinne], 299-308.
Rodoan [Karel Filips], 451.
ROERMOND, 42-72-94-100-105-352-450.
ROME, 21-26-27-28-49-51-53-65-97-100-117-128-132-143-148-150-167-170-174-184-191-206-229-245-252-267-293-338-342-433.
Roon [Willem van], 412.
Rosa [Egidius van], 246.
Rosa [Henricus van], 246.
Rosenveld [Lambertus], 405.
Rossum [Maarten van], 274-275.
ROTTERDAM, 220-285-308.
Ruard Tapper, 303.
Rudolf II, 438.
Rudolf van Diepholt, 240 tot 251.
Rudolf van Habsburg, 166.
Rudolf van Koevorden, 149-150-151.
Ruppert van Nassau, 133.
Rutger van Bronkhorst, 210.
Ruysbroek [Joannes van], 231.
RIJNSBURG, 102.
RIJNSBURG, Abdij, 103-124-125-126-129-156-168-224-387.
Rijswijk (Herman van), 299-308.

S.

SABINA, 247.
Saksen (Anna van), 411.
Saksen [Maurits van], 325-327-348.
Saksen [Petronella van], 119-124-125.
SALLAND, 187-193-215.
Salvator Pacini, 339.

St. Salvatorskerk in Utrecht, 27-29-30-31-49-55-57-61-63-73-87-99-106-129.
Sartorius [Joannes], 308.
Schagen, 412.
Schagen [Christoffel van], 405.
Schakerloo, 72.
Scheltius [Nicolaus], 369.
Schenck [Hubertus], 209-216-236.
Schenck van Toutenburg [Frederik], 342-343-428-448.
Schenk [Huibert van], 181.
Schenk [Jurriaan], 316.
Schiedam, 158-164-217-219-227-404-422.
Schoonhoven, 137-155-189-190-227-274-400-415.
Schoonhoven [Judocus van], 396-397.
Schouwen, 386-415.
Sebaste, 262-265.
Sens, 32.
Sergius I, Paus, 26-27-54.
H. Servatius, 17.
Sexbierum, 80.
Sibkulo, 215.
Siegfried van Maintz, 115.
Siena, 145.
Sigebert, 17.
Simons [Adriaan], 404.
Simons [Geertruida], 404.
Simonsz. (Menno , 317.
Sintheim (Joannes), 286.
Sixtus IV, Paus, 257-258-282-305.
Sloterdijk, 362.
Sluis, 72.
Sneek, 367-383 387.
Snijder (Dirk de), 315.
Soest, 227-257.
Soestereind, 165.
Soignies, 231.
Sonnius [Franciscus], 294-304-331-338-339.
Sonoy, 103-383-385-399-404-409-411-412-413-414-425.
Sorrento, 354.
Spiegel [Jan van de], 212.
Spiers, 241.
Splinter Gerritz., 404.
Splinter van Loenersloot, 204.
Spijker [Gerrit], 242.
Stavoren, 74-82-119-124-129-144-188-381.
Steenwijk, 160-383.
Stellingwerf, 174-193-212.
Stephanus III Paus, 29-54-59.
Stephanus van Beijeren, 251.
Sterkenburg [Gijsbert van], 189.
Stolberg [Juliana van], 334.
Stork [Nicolaus], 311.
Stoutenburg, 176-177-182-187-188.
Straatsburg, 208-210-312.
Streijen [Joannes], 450.
Strijen, 227-228.
Strijen [Cornelis], 304.
H. Suitbertus, 26-27.
Sundert, 395.
Susteren, 37-44-63.
Swieten [Reinier van], 410.
Sybrant Jansz., 295.

T.

Talesius [Quirinus], 405.
Talesius [Ursula], 405.
Tanchelinus, 120-121.
Tapper [Ruard], 303.
H. Tecla, 98.
Teisterband, 6-22-26-105-109.
Tekenenborch, 177.
Terborch, 262.
Terhoog [Engelbertus], 399-400.
Terouane, 252.
Tessel, 74-137-145-382.
Tetzel, 287.

THEODARD, 78.
Theodoricus Gerrits. 400,
Theodoricus van Virone, 158.
Theodosinda, 33.
H. Thomas van Aquine, 157.
Thomas Basinus, 257-261.
ST. THOMASKAPEL [Utrecht], 19-22-27-29-54.
Thomas à Kempis, 216-238.
Thomas Morus, 286.
Thomas Munzer, 311.
THORN, Abdij, 105.
TIEL, 26-69-73-74-93-97-100-103-106-108-109-144-244-248.
TIELERWAARD, 74.
Tietbold, 88.
H. Tilman, 41-42-43.
TINNAART, 395.
TOLBIAC, 16.
Toledo [Frederik van], 405-406-407.
TOLEN, 72-226-365-407-422.
TONGEREN, 17.
TONGERLOO, 106.
TORTOSA, 267-293.
TOUL, 168.
TOURS, 29-117.
Tours [Bibo van], 117.
TRENTE, 296-324-325-451.
Trier, 37-208-273.
TRIPOLI, 152.
ST. TRUIJEN, 362-363-364.
Trijpmaker [Jan], 311.
TURIJN, 286.
TYR, 8.

U.

Uitening [Jacob], 293-343.
H. Urbanus, 100.
Urbanus II, 132.
Urbanus V, 193-201.
Urbanus VI, 204-206-207-229.
Ursula Talesius, 405.
USBITH. 261.
Uterloe [Zweder], 187-189-191-201-202-204.
UTRECHT, van 1 tot 338 passim 338-362-365-366-396-402-423-427-428-429-435-436-438-443-447-449-453.

V.

VALKENBURG bij Katwijk, 137.
Vastradis, 58.
Vechel [H. Leonardus van], 388-389-390-391-392.
Veen [Cornelius van], 403.
Veen [Gerardus van], 190.
VEERE, 365-383.
VELSEN, 34-35.
Velsen [Gerard van], 168.
VELUWE, 74-118-142-160-226-228.
VENLO, 248-429.
VERDUN, 86.
Vermetlen [Michiel], 412.
Vianden [Hendrik van], 30-159-160-161.
VIANEN, 192-203-211.
Vianen [Gijsbert van], 200-207-229.
Vianen [Hendrik van], 189-211.
Vianen [Reinoud van], 206-229.
Vianen [Zweder van], 181-200.
VICENZA, 324.
Victor III, Paus, 119.
VIENNE, 137-174-229-230.
VIER-AMBACHTEN, 216.
Viglius, 330-331-337-339-350-351-357-368-372.
Vincentius, [Mart], 395.
Vincentius Lockhorst, 402.
Virneburg [Jan V van], 199-200-201.
VIRONE, 158.

VLAARDINGEN, 34-37-109.
Vlaming]Pieter Gabriel de], 361-369.
VLIERDEN, 44.
VLISSINGEN, 220-246-335-339-365-383.
Voets [Louis], 399.
Volkmar, 104.
VOLLENHOVEN, 141-174-177-187-189-190-200-245.
Volmar [Melchior], 318.
VOORBURG, 88-194.
Voorden (Godfried van), 275.
Vos (Joannes Goossens), 238.
VREEBURG, 276-422.
VREELAND, 160-162-165-166-181-187-200-202-203-259-260.
VREESWIJK, 202-203.
Vrencke (Gerard), 200.

W.

WAGENINGEN, 248.
WALCHEREN, 39-80-81-88-215-295.
Waldek (Adolf van), 172.
Walen [Jan], 311.
Walraven van Brederode, 253.
Walraven van Meurs, 240 tot 250.
Walterus, Abt, 124.
WARMENHUIZEN, 404.
WARMOND, 215.
WASSENAAR, 214,
WATERLAND, 412.
Waterland (Eylard Dirkz van), 406.
WEERDPOORT in Utrecht, 159-160-257.
WEERT, 66.
WEERT bij Dokkum, 380.
Weert [H. Hieronymus van], 392-393.
WEESEMAAL, 106.
WEESP, 203-227-343-422.
H. Werenfried 41-49.
WERVERSHOEF, 41.
Wessel Gansfort, 299.
WESTBROEK, 257.
WESTERGOO, 74-119-127-128-140-181.
WESTERVOORT, 41.
WESTKAPELLE, 39-295.
Wevelinckhoven [Floris van], 205 tot 210-211-234.
Wichardus, Abt, 227.
Wichman van Gelder, 113-114.
Wichman van Zutfen, 104.
Wied [Herman van], 295-296.
H. Wigbert, 23-24-25.
H. Wilfried, 20-21-25-26.
Wilgis, 24.
H. Wilhadus van Denemarken, 389.
Wilhelmus Beda, 222.
Wilhelmus Lindanus, 294-352.
Willebrand, 150-151-152.
Willelmus, 221.
Willem I, Bisschop, 113 tot 118.
Willem, broeder van Otto van Holland, 156-157.
Willem, Mart, 393.
Willem I Graaf, 125-133-144-145-147-148-154.
Willem II, Roomschkoning 125-156 tot 160-162.
Willem III, Graaf, 174-176-177-178-179-180-226.
Willem IV, Graaf, 183-187-188.
Willem V, Graaf, 189-190-192-200-205-225.
Willem VI, Graaf, 212-213.
Willem vau Abcoude, 212-213-216.
Willem Bardes, 425.
Willem van den Berg, 386-401.
Willem II Berthold, 168 tot 172.
Willem van Duivenvoorde, 181.
Willem van Enckevoort 267-292-293.

Willem van Gelder, 210-248.
Willem Graphaeus, 308.
Willem van Gulik, 173.
Willem van Holland, 127-133.
Willem Lodewijk van Nassau, 445.
Willem Maartenz. Kalf, 412.
Willem van der Marck. Zie Lumeij.
Willem van Montfoort, 250.
Willem Mostaard, 385-412.
Willem van Oranje, 319-330-336 tot einde passim.
Willem de Oude, 333.
Willem van Roon, 412.
Willem de Veroveraar, 119.
Willem van Zonnenberg, 412.
H. Willibrord, 24 tot 48-49-50-54-61.
H. Willihadus, 59.
Winbertus, 48-49.
WINDESHEIM, 209-236-237-238-401.
H. Wiro, 41-42-99.
Wisch [van], 263.
WITMARSUM, 317.
Witte van Haamstede, 173.
Wittekind, 65.
WITTEWIRUM, 340.
Wodan, 7-39.
WOERDEN, 141-166-174-189-192-203-308-343.
Woerden [Herman van], 159-162-165-166-168.
WOERINGEN, 157.
WOGNUM, 413-414.
Wolfert van Borselen, 169.
Wolff [Gerardus], 401.
Wolfhard, Abt, 48.
Wonobold, Abt, 102.
WORMER, 404.
WORMS, 77-116-121-130-139-276-298-301.
Woude [Jan van der], 215.
Woudenberg [Jan van], 189.
WOUDRICHEM, 390.
Wouters [H. Andreas], 391.
H, Wulfran, 32-33-34-40-41.
Wulven [Ernst van], 188.
WIJK BIJ DUURSTEDE, Zie Duurstede.
Wijngaarden [Jacob van], 404.

IJ.

IJMUIDEN, 63.
IJORK, 20-64.
IJork [Margaretha van], 266.
IJPEREN, 309-325-349.
IJPPUSSE, 209-216-236.
IJsbrand van der Aa, 212.
IJSELMONDE, 118-119.
IJSELSTEIN, 169-170-173-192-215-252-255-259-260.
IJselstein [Arend van], 188.
IJselstein [Gijsbrecht van], 169.
IJUSTE, 327.

Z.

ZAANDAM, 426.
ZALTBOMMEL, 226-244.
ZANTEN, 147.
ZEEVANG, 412.
Zerbolt [Gerardus], 238.
ZEVENBERGEN, 263.
ZIERIKZEE, 17-137-205-220-383-385-386.
ZOETERWOUDE, 137-265.
Zonnenberg (Willem van), 412.
Zoudenbalck (Gerrit), 259.
Zoudenbalck (Jacob van), 200.
ZUDEN, 178.
ZUIDSCHARWOUDE, 404.
Zuilen van Nijeveld (Jacob van), 200.

ZUTFEN, 104-226-234-237-238-383-401-405-429-435-439.
Zwaben (Filips van), 146.
Zwaben (Koenraad van), 118-119-120.
ZWAMMERDAM, 248.
Zweder van Abcoude, 188.
Zweder van Gaasbeek, 202-203.
Zweder van Kuilenburg 214-240 tot 246-247.
Zweder Uterloe, 187-189-191-201-202-204.
Zwentibold, 97.
Zwingli, 291-310-311-320.
ZWOLLE, 111-151-152-193-208-211-228-234-235-236-237-238-239-240-253-256-266-268-365-367-383-451.
ZWIJNDRECHT, 209.
ZIJPE, 405.
Zyrik (Frederik II van), 30-176-177-178.
Zyrik (Jan II van), 164 tot 168.

VERBETERINGEN.

Pag. 21	5e	regel	v. o.	staat	608,	moet zijn	680.
» 23	16e	»	v. o.	»	Engeland en Ierland	moet zijn	Engeland.
» 23	7e	»	v. o.	»	Engeland	moet zijn	Ierland.
» 24	2e	»	v. b.	»	Engeland	» »	Ierland.
» 30	17e	»	v. b.	»	1022	» »	1023.
» 121	18e	»	v. o.	»	1112	» »	1122.
» 140	18e	»	v. o.	»	kinderen	» »	zonen.
» 148	13e	»	v. b.	»	Otto III	» »	Otto II.
» 157	2e	»	v. o.	»	Adelbertus	» »	Albertus.
» 213	17e	»	v. b.	»	Bronkhorsten	» »	Lokhorsten.
» 219	9e	»	v. b.	»	Ferdinand	»	wegvallen.
» 246	11e	»	v. b.	»	Geldenis	» »	Geldensis.
» 248	3e	»	v. o.	»	Rome	» »	Bonn.
» 276	15e	»	v. b.	»	door	» »	aan.
» 365	3e	»	v. o.	»	Zeeland	» »	eiland Walcheren.
» 464	3e	»	v. o.	»	Willem III	» »	Willem II.